

ISSN 0134 — 6393

**ЗБІРНИК
НАУКОВИХ ПРАЦЬ
УМАНСЬКОГО
НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ
САДІВНИЦТВА**

засновано в 1926 р.

Частина 2
Економіка

**ВИПУСК
81**

Умань — 2012

УДК 63(06)

Включено до переліків №1 і №6 фахових видань з сільськогосподарських та економічних наук (Бюлетень ВАК України №8 і №11, 2009 рік).

У збірнику висвітлено результати наукових досліджень, проведених працівниками Уманського національного університету садівництва та інших навчальних закладів Міністерства аграрної політики та продовольства України і науково-дослідних установ НААН України.

О.О. Непочатенко — доктор економ. наук (відповідальний редактор),
В.В. Манзій — кандидат с.-г. наук (заступник відповідального редактора),
О.І. Здоровцов — доктор економ. наук, Т.Є. Кучеренко — доктор економ. наук,
Л.В. Молдаван — доктор економ. наук, А.С. Музиченко — доктор економ. наук,
Ю.О. Нестерчук — доктор економ. наук, О.О. Шкільний — доктор економ. наук,
В.С. Уланчук — доктор економ. наук, С.П. Полторецький — кандидат с.-г. наук (відповідальний секретар).

Рекомендовано до друку вченою радою Уманського НУС, протокол № 4 від 11 грудня 2012 року.

Адреса редакції:

20305, вул. Інститутська, 1, м. Умань, Черкаської обл.
Уманський національний університет садівництва, тел.: 4 – 69 – 77.

Свідоцтво про реєстрацію КВ № 17791 – 6641ПР від 17.03.11 р.

© Уманський національний університет садівництва, 2012

ЗМІСТ

ЧАСТИНА 2

ЕКОНОМІКА

<i>О.О. Непочатенко, О.Т. Прокопчук, М.А. Коротєєв</i>	ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	9
<i>О.О. Школьніий</i>	РОЗВИТОК СВІТОВОГО РИНКУ КОМЕРЦІЙНИХ ПОСЛУГ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ.....	21
<i>Т.Є. Кучеренко, Т.С. Якименко</i>	ІННОВАЦІЙНІ ПРОЕКТИ АГРОФОРМУВАНЬ: ПРИНЦИПИ РОЗРОБКИ ТА ВПРОВАДЖЕННЯ.....	27
<i>Ю.О. Нестерчук, Ю.В. Улянич, Н.В. Бутко</i>	ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВ АПК ТА ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ЇХ КАПІТАЛІЗАЦІЇ.....	39
<i>І.А. Бутило А.П. Бутило</i>	ЕКОНОМІЧНА ТА БІОЕНЕРГЕТИЧНА ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИРОБНИЦТВА ЯБЛУК.....	46
<i>О.В. Жарун О.В. Наумова</i>	ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИРОБНИЦТВА ЗЕРНОВИХ КУЛЬТУР У СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ УМАНСЬКОГО РАЙОНУ.....	51
<i>Н.А. Іванова, А.А. Славгородська, Л.В. Білявська</i>	ВІДОБРАЖЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ІНВЕНТАРИЗАЦІЇ ТОВАРНО-МАТЕРІАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ В АУДИТІ.....	55
<i>О.О. Непочатенко, П.М. Боровик, О.С. Тригубенко</i>	ВДОСКОНАЛЕННЯ МИТНО-ТАРИФНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ТВАРИННИЦТВА.....	64
<i>О.В. Гринчак, О.Х. Давлетханова, Л.В. Михайлишина</i>	ІНФОРМАЦІЙНІ СИСТЕМИ ПІДТРИМКИ ПРИЙНЯТТЯ СТРАТЕГІЧНИХ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ.....	71
<i>Л.І. Люта</i>	ЗАЛЕЖНІСТЬ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ ВІД ТЕХНОЛОГІЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ.....	80
<i>Г.Ф. Мазур</i>	ОСОБЛИВОСТІ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНИХ ЗАКОНОМІРНОСТЕЙ РОЗВИТКУ АПВ УКРАЇНИ.....	87

<i>М.І. Мальований</i>	ФІНАНСОВИЙ СТАН ПІДПРИЄМСТВА ТА ЙОГО ПОКРАЩЕННЯ У ПІСЛЯКРИЗОВИЙ ПЕРІОД.....	93
<i>К.М. Мельник</i>	ПРОБЛЕМНІ КРЕДИТИ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ ТА МЕТОДИ ЇХ МІНІМІЗАЦІЇ.....	105
<i>А.А. Мельничук</i>	ОСОБЛИВОСТІ РИНКУ ОВОЧЕВОЇ ПРОДУКЦІЇ.....	112
<i>О.А. Непочатенко</i>	УПРАВЛІННЯ ЕФЕКТИВНІСТЮ Й ПЛАТОСПРОМОЖНІСТЮ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	118
<i>О.О. Непочатенко, О.В. Яковенко</i>	СТАН І СТРУКТУРА СІЛЬСЬКОГОСПО-ДАРСЬКИХ ТОВАРОВИРОБНИКІВ ЗВЕНИГОРОДСЬКОГО РАЙОНУ.....	125
<i>О. В. Аверчев</i>	ЕКОНОМІЧНА ТА ЕНЕРГЕТИЧНА ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИРОБНИЦТВА ЗЕРНА ГРЕЧКИ ТА ПРОСА.....	129
<i>О.М. Байрак</i>	ПРИБУТОК ЯК ДЖЕРЕЛО ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	136
<i>І.А. Бержанір</i>	ОЦІНКА ЛІКВІДНОСТІ ТА ПЛАТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ.....	142
<i>В.П. Бечко</i>	ПРОБЛЕМА НОРМУВАННЯ ОБОРОТНИХ ЗАСОБІВ.....	150
<i>Н.В. Бондаренко</i>	ІНСТРУМЕНТИ КОРОТКОСТРОКОВОГО ФІНАНСУВАННЯ МІКРОБІЗНЕСУ.....	160
<i>С.А. Власюк, Д.В. Сорока</i>	РЕСУРСНІ ПЛАТЕЖІ ПОДАТКОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ.....	171
<i>В.В. Гарбар</i>	ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ.....	177
<i>С.М. Дідух</i>	ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПЛЮДООВОЧЕВИХ КОНСЕРВНИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ.....	183
<i>А.В. Доронін</i>	ДИВЕРСИФІКАЦІЯ ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ ЦУКРО-БУРЯКОВОГО ПІДКОМПЛЕКСУ.....	191
<i>Л.В. Клименко</i>	ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СВІТОВОЇ ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ.....	200
<i>О.С. Коваленко</i>	ЕВОЛЮЦІЯ ПОНЯТТЯ «КОНКУРЕНТНІ ПЕРЕВАГИ ПІДПРИЄМСТВА».....	210

<i>О.В. Коваленко</i>	ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ В УПРАВЛІННІ БІЗНЕСОМ: ПРОБЛЕМИ ТА ПРОТИРІЧЧЯ.....	218
<i>М.Ю. Коденська, А.В. Єремєєва</i>	ДЕРЖАВНА ПІДТРИМКА РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ.....	224
<i>Н.М. Котвицька</i>	СТАН ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ.....	235
<i>П.Ю. Курмаєв</i>	МАКРОЕКОНОМІЧНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА.....	241
<i>І.М. Новак, Н.О. Вернюк</i>	УМОВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СПРИЯТЛИВОГО ІНВЕС- ТИЦІЙНОГО КЛІМАТУ В УКРАЇНІ.....	246
<i>О.Т. Прокопчук</i>	ВПЛИВ ЕКОНОМІЧНИХ РИЗИКІВ НА ФІНАНСОВІ РЕЗУЛЬ- ТАТИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	255
<i>А.О. Ревуцька</i>	НАУКОВІ АСПЕКТИ РИНКУ ЗЕМЛІ.....	266
<i>Р.І. Рибчак</i>	ПРІОРИТЕТИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВІТЧИЗНЯНОЇ ПРИВАТИЗАЦІЇ.....	272
<i>В.І. Рибчак</i>	ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМУ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮ- ВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ МАЛОГО БІЗНЕСУ.....	280
<i>О.С. Рибчак</i>	ФІНАНСОВІ АСПЕКТИ ПРОЦЕСУ ДЕТІНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ.....	286
<i>О.М. Саковська</i>	СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНОГО РИНКУ ЗЕРНА.....	291
<i>Д.К. Семенда</i>	МІСЦЕ УКРАЇНИ НА СВІТОВОМУ РИНКУ ПЛОДІВ.....	298
<i>О.В. Семенда</i>	ІНТЕНСИФІКАЦІЯ ВИРОБНИЦТВА МОЛОКА В СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ.....	302
<i>Д.К. Семенда, Т.О. Кутковецька</i>	СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ САДІВНИЦТВА ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	307
<i>О. Сівоха</i>	ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТНИХ ПЕРЕВАГ СІЛЬСЬКО- ГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ РИНКУ.....	312
<i>М.А. Слатвінський</i>	ФОРМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОГО СЕРЕДОВИЩА В УКРАЇНІ.....	319

<i>Т.В. Сокольська</i>	ІННОВАЦІЙНА СКЛАДОВА ЕКОНОМІЧНОГО РОСТУ АГРАРНОГО СЕКТОРА ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ.....	327
<i>В.В. Стільник</i>	КРИТЕРІЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ СІЛЬСЬКО-ГОСПОДАРСЬКИХ ОБСЛУГОВУЮЧИХ КООПЕРАТИВІВ.....	334
<i>Ю.В. Танасійчук</i>	ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ІНВЕСТУВАННЯ В ЛЮДСЬКИЙ КАПІТАЛ.....	342
<i>І.Б. Тернавська, Л.А. Пархоменко</i>	ХАРЧОВА ПРОМИСЛОВІСТЬ У ФОРМУВАННІ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ РЕГІОНУ.....	349
<i>І.В. Ткачук</i>	МАТЕМАТИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ УПРАВЛІННЯ ГРОШОВИМИ ПОТОКАМИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	357
<i>А.Ю. Токар, Н.С. Руда</i>	ТРАНСФОРМАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ НА РИНКУ ПРОДУКЦІЇ ПЛОДООВОЧІВНИЦТВА У ЧЕРКАСЬКІЙ ОБЛАСТІ.....	368
<i>О.М. Транченко, Л.В. Транченко</i>	МОДЕЛЮВАННЯ РИНКУ ПРАЦІ В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ.....	374
<i>О.С. Тригубенко</i>	СУЧАСНИЙ СТАН БЮДЖЕТНОЇ ПІДТРИМКИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	385
<i>О.С. Тутчій</i>	КОНЦЕНТРАЦІЯ ТА СПЕЦІАЛІЗАЦІЯ ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ САДІВНИЦТВА В СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	391
<i>А.О. Харенко, О.Л. Бурляй, Н.Б. Побережець</i>	МАРКЕТИНГ ПРОДУКЦІЇ ОЛІЙНИХ КУЛЬТУР СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	396
<i>І.В. Хлівна</i>	РОЗВИТОК РИНКУ ПРАЦІ УКРАЇНИ У КРИЗОВИЙ ПЕРІОД... 407	407
<i>Л.М. Худолій, Л.В. Барабаш</i>	ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ ОПОДАТКУВАННЯ ДОХОДІВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ З МЕТОЮ ЇХ ДЕТІНІЗАЦІЇ.....	416
<i>Ю.С. Чернега</i>	РИНОК ПРАЦІ ТА ЙОГО ПОКРАЩЕННЯ.....	427
<i>В.О. Чернякова</i>	ОЦІНКА ФАКТОРІВ ВПЛИВУ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ПЕРСОНАЛУ У СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ.....	435
<i>О.Г. Шайко, О.Д. Підлубна</i>	ОРГАНІЗАЦІЯ ОБЛІКУ ВИРОБНИЧИХ ЗАПАСІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	439

<i>В.Р. Шаймухаметова</i>	ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ І ФУНКЦІОНУВАННЯ ПОНЯТТЯ «РИНОК КОРМІВ».....	447
<i>А.М. Шатохін</i>	ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ СІЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЗЕМЕЛЬНОЇ РЕФОРМИ.....	456
<i>І.І. Чернега</i>	ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАЙНЯТОСТІ ТА ОСНОВНІ НАПРЯМКИ ЙОГО ВДОСКОНАЛЕННЯ.....	463

ЧАСТИНА 2

ЕКОНОМІКА

ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

**О.О. НЕПОЧАТЕНКО, доктор економічних наук,
О.Т. ПРОКОПЧУК, М.А. КОРОТЄЄВ, кандидати економічних наук**

В статті здійснено обґрунтування сутності поняття ресурсного потенціалу та на базі досліджуваних підприємств проведено аналіз його сучасного стану, структури і розвитку та визначено напрями поліпшення його формування і використання у сільськогосподарських підприємствах

Найголовнішою з особливостей функціонування сучасних сільськогосподарських формувань є недосконалість їх ресурсного потенціалу, що зумовлена складним фінансовим становищем господарств та втратами ресурсів під час здійснення аграрної реформи. Важливою проблемою на сучасному етапі розвитку економіки в Україні є правильний пошук напрямів щодо ефективного використання уже наявних виробничих ресурсів сільського господарства, а також формування ресурсного потенціалу, який необхідний для виробництва певної кількості сільськогосподарської продукції.

Формування у сільськогосподарських підприємствах раціонального ресурсного забезпечення та його ефективного використання належить до актуальних проблем сьогодення.

Проблемі ресурсного забезпечення сільськогосподарських підприємств присвячені праці багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених-науковців, а саме: В. Амбросова, П. Саблука, М. Федорова, Г. Підлісецького, О. Богуцького, Д. Чернікова, Г. Мельничук, Р. Колосова, В. Месель-Веселяка.

Водночас, незважаючи на широкий спектр питань, охоплених дослідженнями, недостатньо опрацьованими як вітчизняними, так і зарубіжними вченими залишаються питання розробки методик оцінки ресурсного потенціалу підприємств АПК, пошуку напрямів його раціонального формування та ефективного використання.

Методика досліджень. В статті використано економіко-статистичні методи дослідження, зокрема монографічний, порівняння, табличний та графічний.

Метою даної статті є обґрунтування сутності поняття ресурсного потенціалу, аналіз його сучасного стану, структури і розвитку та визначення напрямів поліпшення його формування та ефективного використання.

Господарськими об'єктами дослідження виступають сільськогосподарські підприємства Черкаської області.

Результати досліджень. В економічній літературі застосовують різні трактування поняття ресурсного потенціалу. Результати проведеного

дослідження дозволили узагальнити позиції різних авторів щодо тлумачення сутності поняття ресурсний потенціал та визначити його:

- 1) з погляду продуктивних сил і виробничих відносин;
- 2) як матеріальну умову для розширеного відтворення;
- 3) через збалансованість та якісне співвідношення ресурсів, що формують їх потенціал для кожного підприємства.

Ресурсний потенціал є системою взаємопов'язаних різних видів ресурсів, які є у розпорядженні підприємства або можуть бути залучені до його господарської діяльності для максимального задоволення потреб споживачів та підвищення конкурентоспроможності на ринку. При цьому він визначається не просто кількістю та якістю ресурсів, які є на цей момент, а й їхнім оптимальним співвідношенням, відповідністю величини, складу і потребам вирішуваних завдань.

До складу ресурсного потенціалу входять такі елементи:

1. Матеріальні ресурси – це ресурси в натуральній формі, які використовуються у господарській діяльності сільськогосподарських підприємств. До складу матеріальних ресурсів відносять основні фонди та частка оборотних фондів.

2. Трудові ресурси – кількість працівників, які зайняті на підприємстві та ті, які входять до його складу за допоміжною та основною діяльністю. Високоякісна підготовка, перепідготовка персоналу, що сприяє широкому спектру його практичних навичок є важливим фактором ефективної діяльності підприємства.

3. Фінансові ресурси підприємства – це сукупність грошових надходжень та прибутків, які є в розпорядженні підприємства для здійснення та виконання фінансових обов'язків.

4. Нематеріальні ресурси – промислова та інтелектуальна власність, яка тривалий час приносить певну користь.

Таким чином, ресурсний потенціал сільськогосподарських підприємств можна визначити як інтегровану економічну категорію, що характеризує сукупність земельних, матеріально-технічних, трудових, інформаційних ресурсів, фінансового капіталу галузей, в яких вони створені та беруть участь у процесі вирощування, заготівлі, зберігання, переробки та реалізації сільськогосподарської продукції, забезпечуючи при цьому необхідний їй обсяг та якість.

Основними складовими ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств виступають земельні, матеріально-технічні, трудові ресурси (табл. 1). Площа сільськогосподарських угідь у користуванні аграрних підприємств Черкаської області 2011 р. збільшилася на 1,0% порівняно з 2007 р.

Чисельність працівників за досліджуваній період характеризується стійкою тенденцією до скорочення. Особливо швидкими темпами відбувається вивільнення працівників із галузі тваринництва. Це пояснюється як відмовою сільськогосподарських товаровиробників від виробництва трудомістких видів

продукції, так і певним підвищенням рівня фондоозброєності праці. Вартість необоротних та оборотних активів за період 2007 – 2011 рр. зростає в 1,3 раза та 3,9 відповідно.

1. Ресурсний потенціал сільськогосподарських підприємств Черкаської області* (за роками)

Показник	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2011 р. до 2007 р., %
Сільськогосподарські угіддя, тис. га	985,5	982,6	990,8	998,6	995,8	101,0
у т.ч. рілля	944,0	943,1	951,7	960,1	958,1	101,5
Необоротні активи (на кінець року), млн грн	1557,5	1993,5	2596,0	2873,0	3625,0	232,7
Оборотні активи (на кінець року), млн грн	2042,2	3017,3	4736,8	7091,3	10053,7	492,3
Середньоспискова чисельність працівників, осіб	37144	37260	36227	32562	32493	87,5
в т.ч.: в рослинництві	21358	21238	21181	18628	18991	88,9
тваринництві	15786	16022	15046	13934	13502	85,5

* Розраховано на основі даних Головного управління статистики у Черкаській області.

Хоча в кількісному вимірі основні засоби зменшуються через вибуття зношених, проте придбання нових, більш продуктивних, певною мірою знижує потребу в них.

У ресурсній забезпеченості сільськогосподарського виробництва земля складає понад 40%, трудові ресурси – близько 39%, основні та оборотні засоби – 20 – 21% [5].

Досвід вирощування високих і стабільних врожаїв сільськогосподарських культур, можливості інтенсифікації, концентрації та комплексної механізації відкривають великі перспективи для розвитку бурякосіяння, вирощування технічних, кормових, а особливо зернових культур в Україні загалом та Черкащині, зокрема. В області зернові культури у структурі посівних площ займають більше половини орних земель (рис. 1).

Частка зернових культур у посівах 2011 р. склала 56,3%, що на 0,9 відсоткові пункти більше, ніж у 2007. Збільшення посівних площ зернових культур зумовлене, в першу чергу, відносно вищим рівнем їх дохідності порівняно з іншими видами продукції сільськогосподарського виробництва. Домінування зернових прослідковується не лише в структурі посівних площ сільськогосподарських культур, а й в розширенні їх посівів порівняно з кормовими, технічними та овоче-баштанними культурами.

Виробництво зернових культур традиційно займає лідируючі позиції в структурі виробництва продукції рослинництва. В останні роки характерною особливістю для сільськогосподарського виробництва стало поступове

розширення посівних площ під зерновими культурами. Однак в Черкаській області площі посіву зернових у 2011 р. зменшилися на 2,1 та 33,7 тис. га (0,2 та 4,8 в.п.) проти 2007 та 2010 років відповідно (рис. 2).

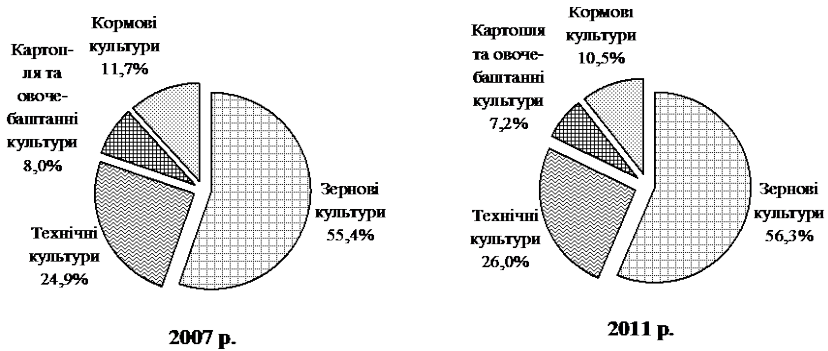

Рис. 1. Структура посівних площ сільськогосподарських підприємств Черкаської області

[Складено та розраховано за даними Головного управління статистики у Черкаській області].

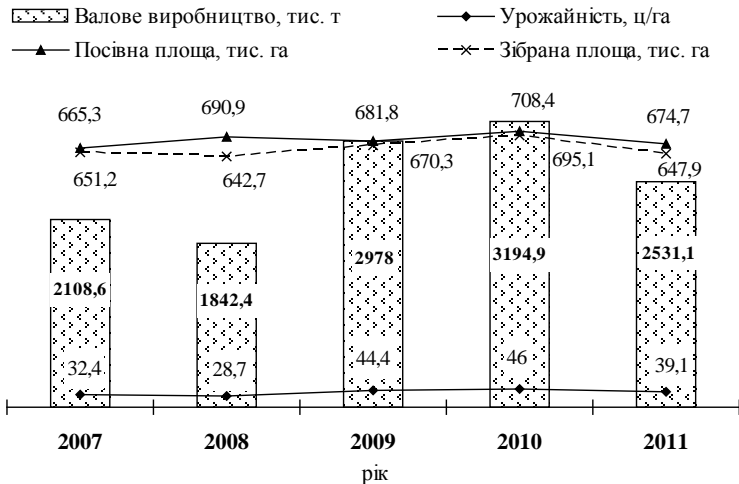

Рис. 2. Динаміка показників зернового виробництва сільськогосподарських підприємств Черкаської області

[Складено та розраховано за даними Головного управління статистики у Черкаській області].

У цілому урожайність зернових культур сільськогосподарських підприємств Черкаської області у 2011 р. зросла та склала 39,1 ц/га, що є нижче врожайності зернових у розвинутих європейських країнах, яка становить 50 – 70 ц/га [2].

Збільшення виробництва зерна і підвищення його якості нині вбачається в раціональному використанні земельних ресурсів шляхом впровадження науково-обґрунтованих систем землеробства та застосування інтенсивних технологій вирощування зернових культур. Інтенсивні технології є основою подальшого підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва, оскільки за рахунок їх впровадження і вдосконалення організації праці за порівняно менших ресурсів можна одержати більшу кількість продукції з меншими витратами на її виробництво [1].

Для впровадження інтенсивних технологій у зернове виробництво важливим є забезпеченість сільськогосподарських підприємств зернопродуктового підкомплексу новітніми сучасними високопродуктивними машинами з посіву, догляду та збирання зерна.

Водночас слід відмітити, що чисельність наявної зернозбиральної техніки сільськогосподарських підприємств зернопродуктового підкомплексу має тенденцію до зменшення через вибуття зношених основних засобів (рис. 3).

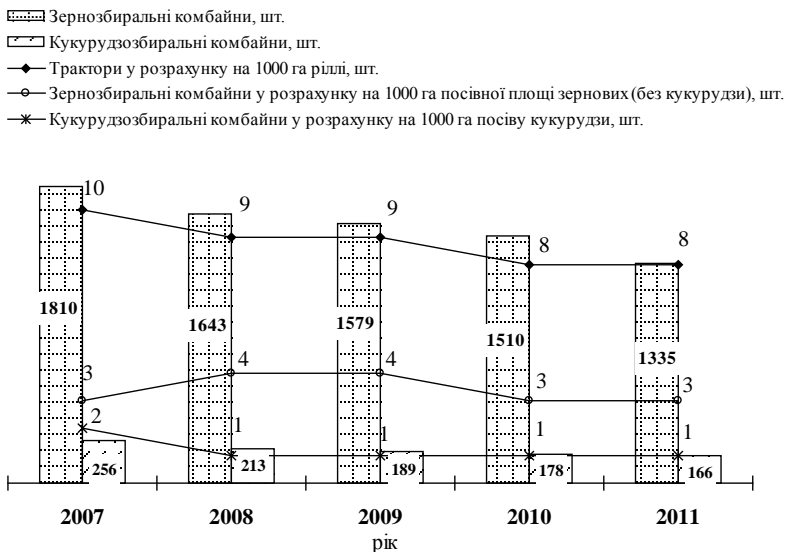

Рис. 3. Забезпеченість сільгоспідприємств Черкаської області сільськогосподарською технікою

[Складено та розраховано за даними Головного управління статистики у Черкаській області].

Вітчизняне устаткування сільгоспідприємств зернопродуктового підкомплексу надмірно зношене і технологічно застаріле. Тому при виробництві зерна допускаються досить великі затрати ручної праці.

Фінансовий стан сільськогосподарських підприємств знає суттєвого впливу від постійно зростаючої ціни на послуги заготівельних організацій (елеваторів), які беруть 1,6% за завантаження зерна та 0,8% за кожен місяць зберігання [5], що для виробника зернопродукції з врахуванням витрат на транспортування обходиться занадто дорого. Тому аграрні підприємства вимушені відмовлятися від послуг таких спеціалізованих підприємств, зазнаючи значних втрат від псування зерна.

Нестабільна економічна ситуація в країні негативно вплинула на розвиток бурякоцукрового виробництва, яке досить довго характеризувалося скороченням посівних площ під цукровими буряками [7].

В Черкаській області площі посіву цукрових коренеплодів у 2011 р. зменшились в 1,2 раза проти 2007 р., в 1,7 раза проти 2008 р., в 1,3 раза проти 2009 р., проте збільшилися в 1,4 та 2,0 раза у порівнянні з 2010 та 2011 роками відповідно (рис. 4).

Рис. 4. Динаміка показників виробництва цукрових буряків у сільськогосподарських підприємствах Черкаської області

[Складено та розраховано за даними Головного управління статистики у Черкаській області].

Основними виробниками цукрових буряків Черкаської області є сільськогосподарські підприємства, які в середньому забезпечують виробництво 98,2% обсягів продукції буряківництва. Господарства населення, в свою чергу, забезпечують 1,8% валового виробництва цукрових буряків. Частка продукції буряківництва у виробництві продукції рослинництва всіх категорій господарств Черкаської області у 2011 р. становила 1,9%.

Вирощування олійних культур та виробництво олієжирової продукції являється одним із пріоритетних та перспективних напрямів розвитку аграрного та промислового секторів економіки України. Черкаська область має сприятливі природнокліматичні умови для вирощування олійних культур, з яких найбільш розповсюдженими на цій території є соняшник, озимий та ярий ріпак, соя. Протягом останніх років площі сільськогосподарських підприємств зайняті під цими видами культур в основному зростають, крім останнього досліджуваного року, де загальна площа ріпаку частково знизилася (рис. 5).

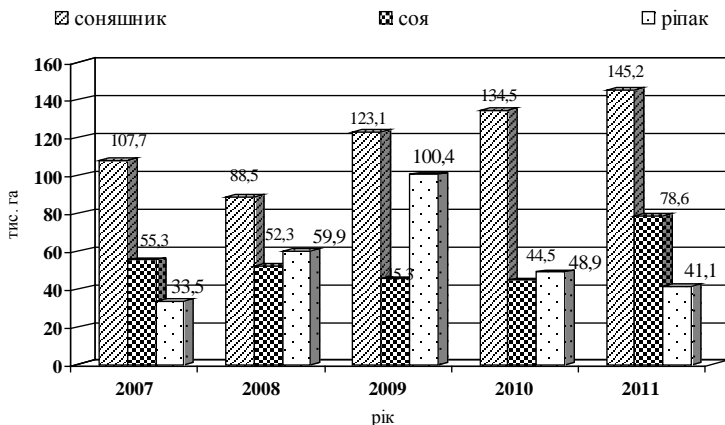

Рис. 5. Динаміка зібраних площ основних олійних культур сільськогосподарських підприємств Черкаської області

[Складено та розраховано за даними Головного управління статистики у Черкаській області].

Під соняшником зайнято 65,0% посівних площ усіх вирощуваних в Україні олійних культур. В Черкаській області у 2011 р. площа, з якої було зібрано основну олійну культуру регіону збільшилася на 10,7 тис. га (7,4%) проти 2010 р.

Вирощуванням соняшнику в досліджуваній області займається майже кожне сільськогосподарське підприємство, сої – кожне третє, ріпаку – четверте. Така ситуація обумовлюється низкою причин, а саме: відсутністю в сільськогосподарських підприємств спеціальної техніки для їх сівби, збирання та первинної переробки ріпаку, відсутністю районованих сортів олійних культур, обмеженістю попиту з боку вітчизняних підприємств з переробки сої та ріпаку.

Вирощування олійних культур для сільськогосподарських підприємств Черкащини є прибутковим, лідером серед яких за рівнем рентабельності являється соняшник. Його рентабельність у 2011 р. склала 69,2%, що на 45,4 відсоткові пункти вища, ніж у 2007 р. та на – 23,9 в.п. відносно у 2010 р.

Тваринництво є центральною ланкою м'ясопродуктового підкомплексу, яке базується на використанні земельних ресурсів як основного джерела природних кормів. Ріст виробництва продукції тваринництва з одночасним покращенням його якісних показників є головною умовою успішної роботи всіх галузей підкомплексу [4]. Галузь тваринництва Черкаської області, так як загалом і України, за останні роки зазнала великих втрат. Значно скоротилося поголів'я тварин у всіх категоріях господарств, застаріла матеріально-технічна база галузі, знизився рівень спеціалізації та концентрації виробництва, технологічного й технічного забезпечення.

Зменшення поголів'я худоби та птиці призвело до тимчасового скорочення обсягу виробництва продукції галузі тваринництва (рис. 6), але починаючи з 2007 р. спостерігається тенденція до його нарощення за рахунок підвищення продуктивності тварин.

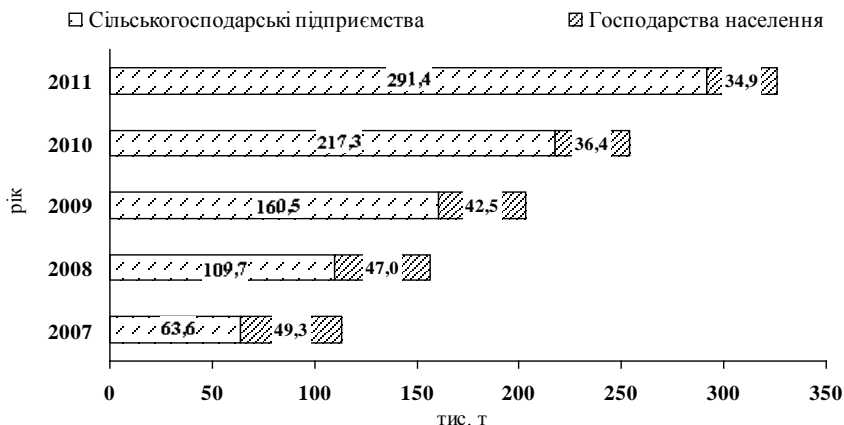

Рис. 6. Динаміка та структура виробництва м'яса (у забійній вазі) по Черкаській області

[Складено та розраховано за даними Головного управління статистики у Черкаській області].

Прибутковість виробництва продукції галузі тваринництва на Черкащині досить низька, а в окремі роки її виробництво взагалі збиткове, крім виробництва м'яса птиці, рівень рентабельності якої у 2007 р. склав 29,6%, у 2008 р. — 11,7, у 2009 р. — 64,6, у 2010 р. — 60,1%, проте у 2011 р. збитковість галузі склала 8,2% [3].

Підвищення рентабельності виробництва м'яса нині пов'язане із застосуванням інтенсивних технологій вирощування тварин, які передбачають застосування ефективних засобів виробництва і технологічних процесів.

В Черкаській області провідною галуззю тваринництва є молочне скотарство, адже виробництвом молока займаються більшість

сільськогосподарських підприємств та господарств населення. Нині характерною ознакою розвитку цієї галузі є найменше за останні роки поголів'я та валове виробництво молока (табл. 2).

2. Динаміка показників розвитку молочного скотарства Черкаської області*

Показник	Категорія виробників	Рік					2011 р. у% до 2007 р.
		2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	
Молочне поголів'я, тис. гол.	господарства усіх категорій	121,1	113,8	106,1	100,5	95,4	78,8
	сільгоспідприємства	47,2	45,2	45,5	45,5	45,3	96,0
	господарства населення	73,9	68,6	60,6	55,0	50,1	67,8
Продуктивність 1 голови, кг	господарства усіх категорій	3866	4078	4271	4561	4682	121,1
	сільгоспідприємства	3803	4044	4248	4645	4823	126,8
	господарства населення	3904	4097	4288	4500	4570	117,1
Виробництво молока, тис. т	господарства усіх категорій	515,6	501,8	493,6	491,0	478,9	92,9
	питома вага, %	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	–
	сільгоспідприємства	191,7	185,8	187,1	206,9	216,0	112,7
	питома вага, %	37,2	37,0	37,9	42,1	45,1	–
	господарства населення	323,9	316,0	306,5	284,1	262,9	81,2
	питома вага, %	62,8	63,0	62,1	57,9	54,9	–

* Узагальнено і розраховано за даними Головного управління статистики у Черкаській обл.

Так, у 2011 р. чисельність поголів'я корів у всіх категоріях господарств скоротилась на 21,1% в порівнянні з 2007 р. Зменшення кількості дійного стада відбувається перш за все через стрибкоподібне підняття цін на матеріально-технічні ресурси, яке супроводжується невизначеністю товаровиробників щодо закупівельних цін на молокосировину.

Скорочення молочного поголів'я у всіх категоріях господарств призвело до недовиробництва молока, яке в 2011 р. становило 92,9% проти рівня 2007 р. Основними виробниками молока Черкаської області в останні роки є господарства населення, питома вага яких у 2009 р. у загальному виробництві склала 54,9% (262,91 тис. т), що на 18,8% (61,0 тис. т) менше, ніж в 2007 р.

Спад виробництва молока в усіх категоріях господарств зумовлене різними факторами, основними з яких є зниження економічної зацікавленості у розвитку галузі, низькі закупівельні ціни на сировину, спад платоспроможного попиту населення, зниження трудової активності (через низьку оплату праці), відсутність гарантованих ринків збуту молочної продукції, погіршення ветеринарного обслуговування, порушення технологій утримання тварин [6].

Показники економічної ефективності використання ресурсного

потенціалу сільськогосподарських підприємств Черкаської області, коливаються за роками (табл. 3), хоча основна їх частина має тенденцію до зменшення, проте низка з них характеризується зростанням.

3. Ефективність використання ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств Черкаської області* (за роками)

Показник	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2011 р. у% до 2007 р.
Урожайність, ц/га: зернових	32,4	28,7	44,4	37,3	39,5	121,9
цукрових буряків	331	269	327	341	276	83,4
солянинику	15,8	17,1	19,3	22,8	20,9	91,7
Виробництво на 100 га с.-г. угідь,ц: зернових	2139,6	1875,0	3005,7	2846,8	2729,1	127,6
цукрових буряків	1535,1	844,8	651,5	459,2	673,3	43,9
солянинику	117,5	104,4	164,0	211,2	325,1	153,9
Рентабельність (збитковість), %: зерна	5,1	30,2	10,3	14,6	9,4	+ 4,3 в.п.
цукрових буряків	13,1	- 15,4	- 2,4	31,2	20,2	+7,1 в.п.
солянинику	27,7	79,2	9,8	15,9	23,5	- 4,2 в.п.
Середньодобові прирости ВРХ на вигодуванні, відгодівлі та нагулі, г	468	480	511	527	520	111,1
Середньодобові прирости свиней на вигодуванні та відгодівлі, г	313	321	364	366	365	116,6
Середня несучість курей-несучок, шт.	294	278	300	290	284	96,6
Виробництво м'яса усіх видів на одну умовну голову великої рогатої худоби, кг	205	272	327	405	377	183,9
Виробництво яловичини та телятини на одну голову ВРХ, кг	104	103	107	93	89	85,6
Свинина на одну голову свиней, кг	70	72	73	66	68	97,1
Вирощено в живій масі худоби і птиці на 100 га сільгоспугідь, ц	118,7	155,7	199,7	256,0	248,7	209,5
в т. ч. приріст свинини на 100 га ріллі, ц	34,6	36,1	33,2	32,3	26,0	75,1
Виробництво яєць на 100 га зернових і зернобобових, млн шт.	92,3	89,1	99,0	94,5	97,9	106,1
Індекс цін реалізації худоби та птиці, у% до попереднього року	88,7	96,8	166,8	94,5	111,0	x
Середньорічний надій молока від 1 корови, кг	3803	4044	4248	4645	4823	126,8
Виробництво молока на 100 га сільгоспугідь, ц	355,0	345,6	340,1	338,1	330,0	93,0
Одержано валової продукції молока на 100 га сільгоспугідь, млн грн	417,5	405,4	400,8	397,6	351,0	84,1

* Розраховано на основі даних Головного управління статистики у Черкаській області.

Так продуктивності корів у 2011 р. зросла на 26,8% проти 2007 р., що пов'язано із впровадженням ресурсощадних і безвідходних технологій

виробництва молокосировини, середньодобові прирости ВРХ та свиней – на 11,1 та 16,6% в порівнянні з 2007 р., вирощування в живій масі худоби та птиці збільшилося вдвічі.

Рівень рентабельності виробництва молока у сільськогосподарських підприємствах у 2011 р. збільшився на 8,4 відсоткові пункти проти 2007 і склав 17,0%, а виробництво цукрових буряків зросло на 7,1 відсоткові пункти порівняно з 2007 р.

Реалізація проектів розвитку та підвищення конкурентоспроможності продукції аграрно-промислового розвитку регіону дозволяє найближчий час збільшити поставки високоякісного вітчизняного продовольства на внутрішній ринок, підвищити продовольчу безпеку країни.

Висновки. Результативність господарської діяльності суб'єктів аграрно-промислового виробництва залежить від багатьох факторів, ключовими серед яких є наявність ресурсного потенціалу, його кількісних і якісних параметрів, раціональної внутрішньої структури, оптимального розміру та ефективності використання. У сільськогосподарських підприємствах Черкаської області за період 2007 – 2011 рр. спостерігається скорочення основних характеристик ресурсного потенціалу. Чисельність працівників у 2011 р. зменшилися на 12,5% в порівнянні з 2007 р. Вартість необоротних та оборотних активів має тенденцію до зростання, хоча в кількісному вимірі зменшується через вибуття зношеної техніки та придбання нової більш дорожчої, яка знижує потребу в ній. Розмір земельних ресурсів, що знаходяться в розпорядженні сільськогосподарських підприємств за досліджуваній період майже не змінився.

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що для подальшого успішного розвитку ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств Черкаської області на індустріальній основі, поряд із сприятливими природнокліматичними умовами, практично створена потужна виробнича і технічна база в птахівництві, свинарстві, формується конкурентоспроможне молочне тваринництво, а землеробство продовжує курс на інтенсифікацію аграрного виробництва з впровадженням ресурсозберігаючих технологій вирощування основних сільськогосподарських культур.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Данкевич А. Є. Напрями підвищення ефективності господарської діяльності агрохолдингів / А. Є. Данкевич // Агроінком. — 2011. — № 4 – 6. — С. 76 – 78.
2. Нестерчук Ю. О. Інтеграційні процеси в аграрно-промисловому виробництві: монографія / Ю. О. Нестерчук // Умань: Видавець «Сочінський», 2009. — 372 с.
3. Нестерчук Ю. О. Оцінка стратегічного ресурсного потенціалу продуктивних підкомплексів регіону / Ю. О. Нестерчук, Н. В. Бутко // Наук. вісн. Львівського нац. ун-ту ветеринарної медицини та біотехнологій

- ім. С. З. Гжицького. Серія «Економічні науки». — 2011. — Т. 13, № 4 (50). — Ч. 5. — С. 195 – 200.
4. Підлісецький Г. М. Підвищення ефективності використання ресурсного потенціалу аграрного сектору / Г. М. Підлісецький, М. І. Толкач // Економіка АПК. — 2008. — № 5. — С. 65 – 66.
 5. Рогоза М. Є. Управління потенціалом підприємства в умовах динамічного розвитку економіки / М. Є. Рогоза // Бюлетень Міжнародного Нобелівського економічного форуму. — 2010. — Т. 1. — № 1 (3). — С. 280 – 288.
 6. Саблук П. Т. Кластеризація як механізм підвищення конкурентоспроможності та соціальної спрямованості аграрної економіки / П. Т. Саблук, М. Ф. Кропивко // Економіка АПК. — 2010. — № 1. — С. 3 – 12.
 7. Ходос Д. Ресурсный потенциал и развитие сельскохозяйственного производства / Д. Ходос // АПК: экономика, управление. — 2009. — № 4. — С. 84 – 88.
 8. Шаманська О. І. Загальна система формування економічного потенціалу / О. І. Шаманська // Актуальні проблеми економіки. — 2009. — № 2 (92). — С. 109 – 114.

Одержано 4.09.12

Определено, что для дальнейшего успешного развития ресурсного потенциала сельскохозяйственных предприятий Черкасской области на индустриальной основе, рядом с благоприятными природно-климатическими условиями, практически создана могучая производственная и техническая база в птицеводстве, свиноводстве, формируется конкурентоспособное молочное животноводство, а земледелие продолжает курс на интенсификацию аграрного производства с внедрением ресурсосберегающих технологий выращивания основных сельскохозяйственных культур.

Ключевые слова: *ресурсный потенциал, формирование, сельскохозяйственные предприятия, управление ресурсным потенциалом.*

It was set, that for further successful development of the industrial resource potential of agricultural enterprises of Cherkassy region, along with favourable natural and climatic conditions, a powerful productive and technical base was practically created in the poultry and pig production with the competitive dairy cattle production being formed, and arable farming continued the course on intensification of agrarian production with the introduction of resource-saving technologies of growing main crops.

Key words: *resource potential, formation, agricultural enterprises, management of resource potential.*

РОЗВИТОК СВІТОВОГО РИНКУ КОМЕРЦІЙНИХ ПОСЛУГ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

О.О. ШКОЛЬНИЙ, доктор економічних наук

У статті розглянуто проблеми розвитку ринку комерційних послуг в контексті світогосподарських зв'язків та сформульовано пропозиції щодо посилення ролі України на світовому ринку.

Інтенсивність розвитку зовнішньоекономічних відносин значною мірою визначається масштабами міжнародної торгівлі товарами. Динаміку фізичного обсягу зовнішньої торгівлі відображають дані про просування товарів через кордон та зміну їх вартості. Поряд з цим, в умовах глобалізації зростає значення міжнародної торгівлі послугами.

Зміни глобальної кон'юнктури вимагають пошуку сприятливих підприємницьких можливостей в умовах міжнародного ринку послуг. Це зумовлює необхідність наукових досліджень світового ринку послуг та пошуку шляхів посилення економічної ролі України.

Проблемам розвитку глобального ринку присвятили свої наукові праці Ю. Коваленко, Г. Коваль, А. Мельник, А. Олефір, А. Рум'янцев, О. Степанов, В. Тіпанов, А. Філіпенко та ін. Однак потребують вивчення питання зміни кон'юнктури глобального ринку інноваційних послуг в сучасних умовах. Метою статті є вивчення проблем розвитку глобальних комерційних послуг в контексті інтенсифікації світогосподарських зв'язків та розробка пропозицій щодо посилення ролі України на світовому ринку.

Методика досліджень. При написанні статті використано аналіз та синтез як методи досліджень, а також абстрактно-логічний метод. Джерелами даних були матеріали Світової організації торгівлі.

Результати досліджень. Розвиток ринку послуг є невід'ємною частиною світового ринку, що впливає на кон'юнктуру останнього. Поряд з цим, статистика комерційних послуг – це відносно нове явище, оскільки вичерпні дані щодо обсягів зовнішньоекономічної діяльності у сфері послуг упродовж попереднього сторіччя відсутні [3]. Слід зазначити, що вартість послуг некомерційних установ та організацій (державне управління, безплатні системи освіти, охорони здоров'я та оборони і підтримки правопорядку та ін.) може бути оцінена за фактичними видатками.

Різноманітність та багатогранність сфери послуг вимагає їх чіткої класифікації та вартісної оцінки. Генеральною угодою з торгівлі послугами виділено такі групи послуг [7, 8]:

1. Виробничі послуги щодо фізичних ресурсів, які знаходяться у власності інших осіб.

2. Послуги технічного обслуговування та ремонту, не віднесені до інших категорій.

3. Транспорт.

4. Подорожі.

5. Будівництво.

6. Послуги страхування та пенсійного забезпечення.

7. Фінансові послуги.

8. Плата за використання інтелектуальної власності, не віднесена до інших категорій.

9. Телекомунікаційні, комп'ютерні та інформаційні послуги.

10. Інші ділові послуги.

11. Послуги приватним особам та послуги в сфері культури та відпочинку.

12. Державні товари та послуги, не віднесені до інших категорій.

Послуги уособлюються з нематеріальними продуктами, які є результатами підприємницької діяльності, сприяють задоволенню потреб суб'єктів світового ринку і мають споживчі цінності. Всі послуги можна умовно поділити на комерційна та некомерційні. Особливістю комерційних послуг є їхнє надання на комерційній основі. У 2011 р. серед комерційних послуг найбільші темпи росту були притаманні для подорожей (табл. 1).

1. Темпи росту світового експорту комерційних послуг (процентна зміна в середньому за рік) [11]

Період, рік	Транспортні послуги	Подорожі	Інші комерційні послуги
1990 – 1995 рр.	6	9	10
1995 – 2000 рр.	3	4	7
2000 – 2005 рр.	11	8	13
2005 – 2010 рр.	7	6	10
2010 р.	16	9	9
2011 р.	9	12	11

Розвиток нових технологій сприяє виходу на світовий ринок інноваційних послуг, які зумовлюють конкурентний тиск на традиційні види комерційних послуг. Зокрема, спостерігається зниження питомої частки транспортних послуг та подорожей за 2000 – 2005 рр. і збільшення питомої ваги інших видів послуг (табл. 2).

Глобалізація супроводжується зростанням обсягів товарів та послуг, якими обмінюються країни. Проте світова торгівля послугами значно відрізняється від торгівлі товарами. Остання передбачає переміщення товарів через кордони та наявність чітких торговельних обмежень, які можна охарактеризувати кількісними параметрами. Однак нині послуги іноземним клієнтам можуть надаватися в даній країні без обов'язкового перетину кордону суб'єктом підприємництва та клієнтом, що ускладнює можливість вартісної оцінки.

2. Структура світової торгівлі комерційними послугами, у відсотках [11]

Види комерційних послуг	2000 р.	2005 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.
Експорт					
Транспортні послуги	23,0	22,7	20,0	21,0	20,6
Подорожі	32,1	27,7	25,5	25,2	25,6
Інші комерційні послуги	44,9	49,6	54,5	53,8	53,8
Імпорт					
Транспортні послуги	28,7	28,8	25,4	27,3	27,9
Подорожі	29,9	27,0	24,4	24,1	24,0
Інші комерційні послуги	41,4	44,2	50,2	48,6	48,1

Згідно з Генеральною угодою з торгівлі послугами виділяють чотири способи надання послуг [10]. Перший спосіб (трансграничне постачання) відображає постачання послуги з території країни одного суб'єкта на територію країни іншого суб'єкта. Другий спосіб (споживання за кордоном) передбачає надання послуги на території одного суб'єкта споживачеві послуг будь-якого іншого суб'єкта. Третій спосіб (за умов комерційної присутності) має місце при постачанні послуги постачальником послуг одного суб'єкта шляхом комерційної присутності на території іншого суб'єкта. Четвертий спосіб (присутність фізичних осіб) передбачає тимчасову присутність певної особи (наприклад, постачальника контрактних послуг) на території країни, яка не є його резиденцією, для надання комерційної послуги (табл. 3).

3. Характеристика способів міжнародного постачання комерційних послуг [10]

<i>Способи постачання послуг</i>	<i>Характеристика</i>	<i>Територіальна присутність учасника операції</i>
Другий	Споживання за кордоном	Споживач (або його майно) знаходиться за межами території резидентної належності
		<i>Споживач знаходиться на території резидентної належності:</i>
Перший	Трансграничне надання послуг	Постачальник не присутній на території споживача
		<i>Постачальник присутній на території споживача:</i>
Третій	Комерційна присутність постачальника на території споживача	1) Комерційна присутність
Четвертий	Присутність фізичних осіб на території споживача	2) Присутність фізичних осіб

Розвиток сервісних служб, спроможних забезпечувати ескалацію доданої вартості та підтримку позитивного сальдо платіжного балансу, є чинником підтримки глобальних конкурентних переваг. Послуги інноваційного характеру спроможні створювати нові корисності для споживачів і можуть забезпечити принципово нові зручності. Гнучкі рішення та керовані зручності

відображають глобальні послуги, споживання яких можливе незалежно від місця і часу їх створення [2, 5, 6]. Інноваційні послуги сприяють збільшенню рівня емоційного та фізичного комфорту для споживачів світових ринків. Користь послуг з особливими підходами полягає у способах їх надання: це дозволяє споживачам економити час. Успіх інноваційних послуг на світовому ринку визначається застосуванням бізнес-моделей, спрямованих на досягнення економії за рахунок масштабу, управління досвідом споживачів, інвестиції в людський капітал, операційні інновації, диференціацію брендів, інноваційне лідерство, вигоди споживачів, доступність, постійні стратегічні інновації [6, 9].

Як свідчать дані табл. 4, серед лідерів з експорту комерційних послуг виділяються країни Європейського Союзу (24,7% світового експорту), Сполучені Штати Америки (18,3%), Китай (5,8%), Японія (4,5%), Індія (4,3%), Сінгапур (4,1%), Гонконг (3,8%), Швейцарія (3,0%), Республіка Корея (3,0%), та Канада (2,3%).

4. Питома вага провідних експортерів у світового ринку комерційних послуг у 2011 р. [11]

Країна, економічне угруповання	Питома вага у світовому експортному ринку, %	Ранг
Європейський Союз (зовнішня торгівля)	24,7	1
Сполучені Штати Америки	18,3	2
Китай	5,8	3
Японія	4,5	4
Індія	4,3	5
Сінгапур	4,1	6
Гонконг, КНР	3,8	7
Швейцарія	3,0	8
Республіка Корея	3,0	9
Канада	2,3	10
Російська Федерація	1,7	11
Австралія	1,6	12
Китайський Тайбей	1,5	13
Норвегія	1,3	14
Таїланд	1,3	15
Макао, КНР	1,2	16
Туреччина	1,2	17
Бразилія	1,2	18
Малайзія	1,1	19
Ізраїль	0,8	20
Індонезія	0,6	21
Єгипет	0,6	22
Україна	0,5	23

Для світової торгівлі послугами притаманні також протекційні засоби, які мають суттєві відмінності, порівняно з глобальним ринком товарів [1; 4]. Все це вимагає застосування специфічних методологічних прийомів при дослідженні питань розвитку міжнародного ринку послуг. Незважаючи на те, що темпи росту обсягу експорту послуг в Україні вищі (порівняно зі світом в цілому), питома частка країни наразі складає лише 0,5% світового експорту комерційних послуг (табл. 5).

5. Динаміка обсягів експорту комерційних послуг, млн дол. США [11]

Роки	Увесь світ	у т.ч. Україна	Питома вага України у світовому ринку комерційних послуг, %
2001	1495500	3897	0,3
2002	1609100	4583	0,3
2003	1843500	5013	0,3
2004	2240100	7460	0,3
2005	2506800	8913	0,4
2006	2841900	10822	0,4
2007	3420300	13651	0,4
2008	3846700	17302	0,4
2009	3420700	13324	0,4
2010	3764900	16466	0,4
2011	4168800	18775	0,5
2011р. у% до 2001 р.	у 2,8 р.б.	у 4,8 р.б.	–

Посилення тиску зарубіжних суб'єктів підприємництва зумовлює необхідність підвищення ролі держави у цій сфері. На нашу думку, в основу вимог до якості зарубіжних послуг, що надаються на території України, слід закласти науково обґрунтовані принципи, які можуть використовуватись у регуляторних механізмах. Необхідно добиватися узгодженості зовнішньоторговельного та сервісного векторів економічної політики, що сприятиме посиленню їх ефективності.

Державне стимулювання розвитку сфери інноваційних послуг може забезпечити для вітчизняних суб'єктів підприємства стали глобальні конкурентні переваги. Нарощування глобального маркетингового потенціалу в сервісній сфері України матиме мультиплікативний ефект, генеруючи економічну активність в інших галузях.

Висновки. Отже, у структурі світової торгівлі комерційними послугами збільшується питома вага послуг інноваційного характеру, спроможних забезпечувати ескалацію доданої вартості, підтримку позитивного сальдо платіжного балансу, а також сприяти зміцненню глобальних конкурентних позицій.

Україна займає лише 0,5% світового експорту комерційних послуг, що вказує на необхідність застосування важелів державного регулювання зовнішньоекономічної сфери, особливо стимулювання нарощування обсягів та диверсифікації комерційних послуг.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кельдер Т.Л. Міжнародний ринок послуг: тенденції та проблеми розвитку/ Т.Л. Кельдер, Н.С. Венгерська// *Держава та регіони*. — 2011. — №5. — С. 33 – 37.
2. Мельник Л. Нові аспекти міжнародної торгівлі в умовах переходу до інформаційного суспільства / Л. Мельник, І. Дегтярьова // *Вісник Київського нац. торг.-екон. ун-ту*. — 2006. — № 2. — С. 43 – 44.
3. Мошенская Е.В. Перспективы развития рынка услуг Украины/ Е.В. Мошенская // *Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті: національна ідентичність та тенденції глобалізації: Тези доповідей VI міжнар. наук. — практ. конф. молодих учених*. — Тернопіль: В-во ТНЕУ “Економічна думка”, 2009. — 652 с.
4. Філіпенко А.С. Міжнародні економічні відносини: історія/ А.С. Філіпенко. — К.: Либідь, 2006. — 392 с.
5. Хаксевер К., Рендер Б., Рассел Р., Мердик Р. Управление и организация в сфере услуг / Пер. с англ.; Под. ред. В. В. Кулибановой. — СПб.: Питер, 2002. — 752 с.
6. Berry L.L. Creating New Markets Through Service Innovation/ Leonard L. Berry, Venkatesh Shankar, Janet Turner Parish, Susan Cadwallader and Thomas Dotzel// *MIT Sloan Management Review*. — 2006. — Vol. 47, №2. — P. 56 – 63.
7. Deardorff A.V. International Provision of Trade Services, Trade, and Fragmentation/ A.V. Deardorff// *Review of International Economics*. — 2001. — Vol. 9, №2. — P. 233 – 248.
8. Fink C. Regional Agreements and Trade in Services: Policy Issues/ C. Fink, A. Mattoo// *Journal of Economic Integration*. — 2004. — Vol. 19, № 4. — P. 742 – 779.
9. Jara A. Liberalization of Trade in Services and Trade Negotiations/ A. Jara, C. Domínguez// *Journal of World Trade*. — 2006. — Vol. 40, № 1. — P. 113 – 127.
10. *Manual on Statistics of International Trade in Services*. — New York, NY: United Nations Publications, 2010.
11. *The World Trade Organization. Merchandise Trade and Commercial Services*. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.wto.org>.

Одержано 11.09.12

В статтє проанализирована динамика объемов коммерческих услуг на мировом рынке, приведена характеристика способов международных поставок коммерческих услуг, определено место Украины в мировом рынке коммерческих услуг и начертаны пути укрепления глобальных конкурентных преимуществ в этой сфере.

Ключевые слова: *коммерческие услуги, мировой рынок, услуги инновационного характера, конкурентные преимущества.*

The trends of commercial services on the world market were analyzed in the article. It covers the characteristics of four different modes of commercial service supply. The Ukraine's role in the world commercial service market was highlighted and the ways of strengthening competitive positions were investigated.

Key words: commercial services, world market, innovative services, competitive advantages.

УДК 631.164.23:330.341.1

ІННОВАЦІЙНІ ПРОЕКТИ АГРОФОРМУВАНЬ: ПРИНЦИПИ РОЗРОБКИ ТА ВПРОВАДЖЕННЯ

**Т.Є. КУЧЕРЕНКО, доктор економічних наук
Т.С. ЯКИМЕНКО**

Здійснено науковий екскурс щодо принципів розробки та впровадження інноваційних проектів агроформувань, виявлені існуючі проблеми інноваційних процесів в аграрній сфері економіки, запропоновано власні підходи щодо обґрунтування принципів стосовно розробки та впровадження інноваційних проектів агроформувань.

При формуванні конкурентного ринкового середовища одним з важливих способів вирішення соціальних та економічних проблем аграрної сфери є впровадження новітніх досягнень науки і техніки у вітчизняну практику господарювання агроформувань, коли кожна ділова одиниця прагне бути прибутковою не лише у поточному періоді, а і в майбутньому. Це можливо тільки у випадку, коли використовуватимуться досконаліші чинники виробництва й технології. Дослідження вітчизняних та зарубіжних учених свідчать про те, що відновлення економічного зростання аграрної сфери в умовах циклічного спаду значною мірою залежить не тільки від обсягів та структури нововведень, а й від правильності вибору та обґрунтування принципів розробки та впровадження інноваційних проектів агроформувань. Проте істотними перешкодами у подоланні економічного спаду є низька інноваційна активність українських агроформувань, яка зумовлена як постійним дефіцитом власних матеріальних та фінансових ресурсів, так і недосконалістю організаційно-економічного та правового механізмів формування сприятливого інноваційного ринкового середовища. Саме тому сучасний розвиток агроформувань постійно потребує розроблення і застосування обґрунтованих принципів розробки та впровадження інноваційних проектів агроформувань.

Вагомий науковий внесок у дослідження проблем розробки та впровадження інновацій за сучасних умов економічного простору України, внесли: В. Н. Амітан, Ю. М. Бажал, Л. В. Балабанова, В. О. Бараннік, В. І. Вернадський, А. М. Власова, М. С. Герасимчук, Л. С. Гринів, О.Є. Гудзь, М. Я. Дем'яненко, Ю. О. Гохберг, М. Г. Земляний, Ю. М. Кіклевич, С. В. Князь, Н. Д. Кондратьєв, М.Ю. Коденська, С. І. Кравченко, Н. В. Краснокутська, М. І. Крупка, О. Є. Кузьмін, В. І. Ландик, М. М. Леп, М. Я. Малік, О. Могильний, О. О. Непочатенко, Ю. В. Макогон, І. Р. Михасюк, А. А. Пересада, Й. М. Петрович, П. Т. Саблук, П. Т. Савлук, В. П. Сич, Д. Є. Філатов, І. Д. Фаріон, Д. М. Черваньов, А. І. Шевцов, В. В. Яцура та інші вчені. Варто звернути увагу на праці зарубіжних учених, які досліджують проблеми інновацій, зокрема, В. П. Воробйова, Л. М. Гохберга, П. Н. Завліна, С. Д. Ільєнкової, С. В. Ільдеменова, В. Г. Мединського, Л. Е. Мінделі, І. Ф. Мухаря, А. А. Трифілової, Р. В. Фаттахова, Р. А. Фатхутдінов, М. Альберт, І. Ансоф, К. Боуен, А. Вайсман, А. Дж. Стрікленд, М. Додгсон, П. Квінтас, Б. Карлоф, Ф. Котлер, Е. Менсфілд, Д. Мессі, Ф. Ніксон, Б. Санто, Б. Твіс, М. Портер, Д. Тейлор, А. Томпсон, Р. Фостер, К. Релі, Ф. Хедоурі, Й. Шумпетер та інших.

Водночас, незважаючи на значні досягнення в теорії і практиці інноваційної діяльності, і надалі виникають питання, які залишаються об'єктом наукових дискусій і полеміки. Зокрема, недостатньо досліджені проблеми застосування системного підходу до розробки та впровадження інноваційних проектів агроформувань, не склалося єдиного науково-методичного підходу до принципів розробки та реалізації інноваційних проектів агроформувань, які б враховували вплив ризиків під час їхнього впровадження тощо. До того ж, як засвідчує світова практика, без впровадження інновацій неможливо вивести аграрну сферу економіки на якісно новий ефективний рівень і забезпечити водночас високу конкурентоспроможність вітчизняної аграрної продукції на світовому ринку. Розвинуті країни світу вирішують економічні проблеми саме завдяки нововведенням. Однак недостатній розвиток національного ринку інновацій, відсутність умов для використання сучасного інноваційного інструментарію, нестабільність політичної економічної ситуації в Україні, перманентний дефіцит коштів, необхідних для впровадження нововведень, і є тими чинниками, які не дають змоги ефективно використовувати агроформуванням позитивний іноземний досвід розробки та впровадження інноваційних проектів.

Методика досліджень. Теоретико-методологічну основу статті становлять загальнонаукові прийоми досліджень і спеціальні методи, що ґрунтуються на сучасних наукових засадах економічної, управлінської і споріднених з ними наук, зокрема, метод теоретичного узагальнення, альтернативний аналіз, метод абсолютних та відносних переваг, та ін.

Результати досліджень. При визначенні загальних вимог стосовно організації розробки й реалізації інноваційних проектів агроформувань варто

управляти двома основними аспектами – змістовною характеристикою інноваційних проектів агроформувань та досвідом розробки й перетворення в життя національних, регіональних проектів і програм [11, с. 47].

Результати аналізу практики впровадження інноваційних проектів агроформувань, на жаль, не відповідають світовій практиці через їх досить низьку результативність. Дослідження в агроформуваннях принципів впровадження інноваційних проектів дозволяють зазначити, що низький рівень успішності проектів зумовлений:

- відсутністю належного теоретико-методологічного підґрунтя управління такими проектами з урахуванням їх специфічних ознак;
- недостатнім рівнем методичного забезпечення впровадження концепції проектного менеджменту у процесі впровадження інноваційних змін;
- відсутністю розроблених стандартів, регламентів, положень, що сприяють підвищенню рівня формалізації та обґрунтованості управлінських рішень у процесі управління інноваційним розвитком;
- низьким рівнем організаційної та управлінської культури у вітчизняних агроформуваннях, зокрема слабкою стратегічною орієнтацією бізнесу;
- відсутністю проектно-орієнтованого підходу при аналізі, підготовці та впровадженні управлінських інновацій.

Реалізація принципів впровадження інноваційних проектів у систему управління є не просто конкурентною перевагою агроформування, а необхідним інструментом обґрунтування управлінських рішень. Водночас, в агроформуваннях проектна методологія, зазвичай, застосовується при розробці бізнес-планів, комерційних проектів при оцінці ефективності проектних ідей для фінансових партнерів. Тоді як для обґрунтування проектів, пов'язаних з управлінськими інноваціями, організаційним розвитком, трансформаційними змінами, концепція проектного менеджменту практично не застосовується [4, с. 3].

Змістова характеристика інноваційних проектів та програм в агроформуваннях полягає в тому, що акумулює в собі два, колись широко розповсюджені в нашій науковій термінології поняття, «науково-технічний прогрес» і «впровадження досягнень науки, техніки й передового досвіду». Інновацію можна розглядати як комплексний, цілеспрямований процес створення, поширення та використання визначеного нововведення. Метою будь-якої інновації є задоволення потреб і інтересів людей новими засобами. Це, у свою чергу, веде до визначених якісних змін системи та способів забезпечення її ефективності, стабільності та життєздатності.

Інноваційний процес завжди пов'язаний із переходом у якісно інший стан, що супроводжується ретельним переглядом усіх застарілих положень і норм. Йому властиві внутрішня логіка і спрямованість, що, у свою чергу, визначається логікою розгляду від ідеї самого нововведення до його практичного використання, а також логікою відносин між учасниками інноваційного процесу. Інноваційний процес має визначену стійкість завдяки

наявності механізмів самовідтворення. Різні набори цих механізмів та їхнє сполучення обумовлюють як різноманіття інноваційних процесів, так і індивідуальний підхід до кожного з них [3, с. 16].

Інноваційні процеси виражають не тільки внутрішню, предметну логіку нововведення, але і логіку його взаємодії з навколишнім середовищем. З цього погляду нововведення характеризується динамічним співвідношенням параметрів, що виражають як його вплив на навколишнє середовище, так і зворотний вплив самого середовища на нововведення. Динаміка цих характеристик у часі утворює життєвий цикл нововведень: старт, швидкий ріст, зрілість, насичення, фініш або криза [5, с. 16].

Таким чином, будь-яке нововведення є динамічною системою, що характеризується як внутрішньою логікою (сам інноваційний проект), так і зовнішньою взаємодією з навколишнім середовищем (життєвий цикл інноваційного проекту). Структура інноваційного проекту змінюється при переході нововведення від однієї стадії до іншої.

Від динамічних характеристик інновації залежать і її кінцеві результати – завершеність і ефективність, які, у свою чергу, визначають, наскільки успішно протікають усі стадії інноваційного процесу. Критичним моментом при цьому є перехід від простого до розширеного відтворення. На практиці ж цей перехід у багатьох випадках не здійснюється, що, у свою чергу, обумовлює незавершеність відповідного нововведення й виникнення багатьох проблем.

Ефективність інновації, на відміну від завершеності (незважаючи на їхній очевидний взаємозв'язок), являє собою вплив уже реалізованого потенціалу інновації на різні параметри самої системи, у якій і здійснювався інноваційний процес. Це необхідно враховувати насамперед під час обговорення питання про масштаб інноваційного проекту [14, с. 14 – 17].

При аналізі сукупності інноваційних проектів агроформувань виявляються дві чіткі тенденції. З однієї сторони, існування проектів зумовлено потребами економічного розвитку та змістом функціонування агроформування. З іншої – інноваційні проекти здійснюють обернений вплив на основні параметри господарського механізму і головним чином на його цільову спрямованість, а також формують, в певній мірі, стратегію агроформування на перспективу.

Організаційно-правові форми створення та використання інновацій є засобом відображення організації процесів взаємозв'язку фундаментальних та прикладних досліджень, розробки наукових та технічних ідей, підготовку виробництва нової техніки та, власне, її виробництва, використання науково-технічних досягнень. Організаційно-правові форми створення та використання інновацій можуть, тим самим, являти собою зовнішній прояв всього інноваційного процесу і окремих його стадій. Залежно від того, що є об'єктом в конкретній системі управління, відбувається відповідне відображення змісту цієї системи в тій чи іншій організаційно-правовій формі. Як організаційно-правові форми створення та використання інновацій цільової орієнтації слід

розглядати не лише спеціальні цільові інноваційні проекти агроформувань, але й цільові програми, що розробляються у інших сферах державного управління, оскільки практично кожна з них містить розділ, що передбачає завдання по освоєнню, промислового виробництву та застосуванню об'єктів нової техніки [7, с. 113 – 115].

Що стосується досвіду розробки й впровадження інноваційних проектів агроформувань, то тут наша вітчизняна історія має багату практику.

Відмінність інноваційних проектів між собою через формулювання цільових настанов і пріоритетність поставлених завдань пояснюється специфікою соціально-економічного моменту й наявністю потенційних можливостей для подолання його негативних аспектів у певні календарні періоди [2, с. 8 – 10].

За роки реформування економіки України були прийняті численні нормативно-правові акти, в яких проголошувалась пріоритетність соціального розвитку сіл, зокрема і аграрної сфери. При цьому, як правило, програмні установки задовільно виконувалися в перші два роки, а потім темпи їхнього здійснення різко падали, а надалі про програми такого роду переставали згадувати і на їхню зміну висувалися нові.

Слід, звернути увагу на Державну цільову програму розвитку українського села на період до 2015 року, прийняту в 2007 році й розраховану на освоєння протягом семи років [15].

Багатопланові завдання державної цільової програми стабілізації й розвитку аграрної сфери в Україні полягали в тому, щоб протягом п'яти років вивести аграрну економіку з кризи, відновити зростання сільськогосподарського виробництва, підвищити ефективність його фінансування й забезпечити соціальний розвиток села.

Враховуючи досвід розробки інноваційних програм галузевого призначення, а також змістовну характеристику інновацій можна сформулювати наступні принципи впровадження інноваційних проектів агроформувань.

Перший принцип зональної специфіки економічного розвитку завжди мав велике значення, оскільки економічний простір України неоднорідний, сильно диференційований за природно-кліматичними, інфраструктурними, транспортними, національно-етнічними, господарськими і іншими умовами. Особливо важливу роль виконує названий аспект в дієвому науковому забезпеченні економічних перетворень, створенні єдиного економічного простору при раціоналізації міжрегіональних зв'язків, формуванні регіональних ринків, а також при розробці раціональної, науково обґрунтованої регіональної політики і стратегії.

Недооцінка даного положення призводить до порушення принципів раціональної господарської територіальної спеціалізації, поглибленню диспропорцій в регіональному розвитку і, відповідно, наростанню соціальної напруженості.

Друга вимога впливає, насамперед, із загальних цільових настанов і завдань аграрної сфери, яка полягає в тому, щоб забезпечити населення продуктами харчування власного виробництва, підтримувати й постійно підвищувати рівень його життя. Останній, у свою чергу, включає такі складові, як виробництво й споживання продуктів харчування в розрахунок на душу населення, розмір і динаміку доходів, житлові умови, умови праці й побуту, ступінь розвитку соціальної інфраструктури та можливість користуватися її основними сферами й об'єктами [6, с. 189 – 190].

Інакше кажучи, загальна виручка від впровадження за межами країни сільськогосподарської продукції власного виробництва повинна повністю покривати вартість всіх продуктів харчування, що імпортується до країни. Тільки в цьому випадку ми можемо говорити про продовольче самозабезпечення або продовольчу самодостатність країни [8, с. 78].

Істотним елементом принципу розробки інноваційних проєктів аграрної сфери є також зайнятість працездатного населення сільської місцевості.

Розвиток соціальної інфраструктури села, як один з напрямків даної вимоги, є присутнім у всіх прийнятих за останні десятиліття аграрних програмах і нерідко виділяється в самостійні регіональні проєкти. Головним для розвитку соціальної сфери села є пошук джерел фінансування. В умовах крайньої обмеженості централізованих фінансових коштів основними каналами їхнього надходження залишається прибуток товаровиробників різних форм господарювання й кошти населення. Тому в інноваційних проєктах необхідно передбачити одержання абсолютних розмірів прибутку, що задовольняють вимоги розширеного виробництва в заданих темпах і потребах виділення фінансових ресурсів для послідовного розвитку соціальної інфраструктури агропромислового комплексу.

Для практичного застосування даного принципу в ході розробки й здійснення інноваційних проєктів пропонується використовувати наступні виробничі й соціальні показники:

- рівень виробництва й споживання основних продуктів харчування (зерна й хлібобулочних виробів, м'яса, риби, молока й молокопродуктів, яєць, картоплі, овочів, плодів, цукру, олії);
- розмір і структура доходів у розрізі соціальних груп і верств населення, а також різних категорій працівників АПК;
- кількість працівників, зайнятих у різних підгалузях сільського господарства і видах діяльності та чисельність безробітних;
- стан соціальної інфраструктури (забезпеченість сільського населення житлом, установами виховання й освіти, охорони здоров'я, культури, побуту й спорту; наявність дорожньої й транспортної мережі, водопроводу, газопостачання, телефонної мережі).

Аналіз і оцінка вказаних параметрів та характеристик у динаміці дозволить обґрунтовано визначити їх на найближчу й віддалену перспективу.

Основу виробничого потенціалу агроформувань становить земля, основні й оборотні кошти виробництва, трудові ресурси. З огляду на специфіку галузі сільського господарства й особливо рослинництва, де продуктивність прямо, а інші показники опосередковано залежать не тільки від якості землі, але й від інших природних факторів, вважаємо за доцільне включити у виробничий потенціал регіону й такі її природно-кліматичні умови, як тривалість вегетаційного періоду, температурний, тепловий і світловий режим, кількість опадів і їхній розподіл за періодами року й за періодами вегетації сільськогосподарських культур.

Поряд з якісними характеристиками ґрунтового покриву, типами ґрунтів і їхньою природною родючістю, рельєфом місцевості, структурою сільськогосподарських угідь, контурністю полів і розташуванням земельних масивів, кліматичні умови визначають потенційні можливості обробки окремих сільськогосподарських культур і досягнення певного рівня їхньої продуктивності.

Природно-кліматичний фактор враховується, у першу чергу, при обґрунтуванні розміщення, спеціалізації й концентрації агропромислового виробництва, його організаційно-виробничої побудови, форм господарювання, їхніх розмірів і структури управління на всіх рівнях функціонування агроформувань. З огляду на негативні тенденції, що склалися в в землекористуванні (вибуття земель із сільськогосподарського обороту, скорочення площі ріллі й посівів, зниження родючості й різке скорочення продуктивності), особлива увага вже на етапі розробки інноваційних проектів приділяється підвищенню ефективності використання земель і розробці конкретних заходів щодо подолання відзначених негативних моментів. Головними напрямками їхнього усунення є недопущення подальшого скорочення орних земель, розширення площі посівів, відновлення й підвищення родючості ґрунту завдяки розробці сучасної системи землеробства й послідовному практичному здійсненню всього комплексу заходів щодо її освоєння [16, с. 435 – 437].

Найвні трудові ресурси повинні бути задіяні повною мірою. При визначенні їхньої потреби в розрізі галузей, сфер і видів діяльності агроформування варто застосовувати комплексний підхід: аналіз і експертну оцінку наявності й використання робочої сили, фактичну забезпеченість і показники використання в попередній період, використання праці в передових підприємствах, організаціях і службах у поточний період, нормативний метод розрахунок потреби в трудових ресурсах. Подолання річних дефіцитів робочої сили необхідно забезпечити за рахунок підготовки відповідної чисельності працівників різних професій з обліком їхнього природного руху. Недостачу робочої сили за періодами року доцільно компенсувати за рахунок тимчасового залучення працівників зі сторони [13, с. 47].

Досить складним є вирішення питань оптимального використання матеріально-технічних засобів виробництва – основних і оборотних. Активної

частини основних виробничих фондів, тобто техніки, устаткування вкрай бракує, до того ж вони в значній мірі зношені (на 85 – 90%). Забезпеченість технікою скоротилася більш, ніж вдвічі, а навантаження на неї відповідно зростає в таке ж число раз. Подолання цих труднощів може бути здійснене завдяки вишукуванню внутрішніх і зовнішніх джерел надходження фінансових коштів для придбання техніки, а також за рахунок ремонту й дбайливого, але інтенсивного використання устаткування. Більш раціональному використанню техніки сприяє й освоєння сучасних ресурсо- і енергозберігаючих технологій у сільському господарстві й інших галузях АПК [17, с. 16].

Що ж стосується оборотних коштів, то тут потрібно на державному рівні терміново вирішити питання про їхнє своєчасне постачання в необхідних кількостях за рахунок надання пільгового товарного кредиту (це відноситься до паливо-мастильних матеріалів, добрив, отрутохімікатів і гербіцидів, ветеринарних препаратів, поставці електроенергії, насіння високопродуктивних сортів сільськогосподарських культур), а також дотримуватися жорсткого режиму економії цих ресурсів безпосередньо на кожному робочому місці.

До комплексу застосовуваних показників для характеристики, оцінки й прийняття конструктивних рішень щодо оптимального використання виробничого потенціалу відносяться:

- розмір і структура сільськогосподарських угідь і посівних площ, рівень їхньої продуктивності;
- розмір і структура основних виробничих фондів та їхньої активної частини, фондозабезпеченість і фондоозброєність праці, забезпеченість окремими видами техніки й навантаження на неї, фондовіддача;
- витрати основних видів оборотних коштів на одиницю площі, голову худоби й одиницю продукції;
- чисельність, професійно-кваліфікаційний і демографічний склад працівників, їхня річна зайнятість у днях і людино-годинах, продуктивність праці.

Кожний з основних факторів виробництва (природно-кліматичні умови, засоби виробництва, праця) бере участь у виробництві не ізольовано від інших факторів, а тільки спільно. Сільськогосподарське виробництво завжди допускає взаємодію і єдність цих факторів. У процесі виробництва та його безперервного оновлення відтворені і окремо взяті фактори вступають у взаємодію з іншими не хаотично, а в певних пропорціях і співвідношеннях, погоджених у часі й просторі. Якщо при відсутності одного з факторів практично не можливо здійснити процес виробництва взагалі, то без їхнього узгодження між собою не можна досягти ефективного функціонування процесу виробництва. Це особливо має значення для сільського господарства – специфічної й складної галузі, суттєво залежної від природно-кліматичних умов і предметів праці [1, с. 267 – 268].

Нестача або надлишок речовинних факторів (предметів і засобів праці), а також робочої сили, при здійсненні процесу виробництва супроводжується

втратою робочого часу, використанням не в повній мірі одних ресурсів і надмірним використанням інших, що в кінцевому підсумку призводить до порушення технології виробництва, перевитрат матеріально-технічних ресурсів і праці, істотного зниження загальної економічної ефективності господарювання.

Узгодження факторів виробництва зводиться до встановлення між їхніми речовинними елементами кількісних пропорцій і якісних характеристик, що забезпечують раціональне (нормативне) функціонування процесу виробництва. Таке узгодження може й повинно здійснюватися на будь-якому рівні організації виробництва й управління: на робочому місці, по агроформуванню в цілому та його підрозділах. При розробці й здійсненні інноваційних проектів агроформувань узгодження факторів виробництва та їхній вплив на організацію й економіку агроформування доцільно провести за наступними напрямками:

- природно-кліматичні умови із внутрішньогосподарською спеціалізацією й концентрацією агроформування, розмірами й організаційно-виробничою структурою агроформувань;
- основні засоби виробництва (техніка й устаткування, будинки й споруди, інші основні кошти виробничого призначення) із площею землі у користуванні, поголів'ям худоби й птиці на вирощуванні, технологічними схемами виробництва, зберігання й переробки основних видів продукції;
- оборотні кошти виробництва з рівнем урожайності сільськогосподарських культур і продуктивності тварин, прогресивних технологій у рослинництві, тваринництві й в інших галузях виробництва;
- трудові ресурси з відповідністю їхньої чисельності й професійно-кваліфікаційного складу наявній техніці й устаткуванню, розміру земельної площі й чисельності поголів'я тварин, прийнятими технологіями виробництва й переробки основних видів продукції.

Практична робота з узгодження різного роду ресурсів і коштів проводиться шляхом складання балансу кожного з ресурсів. Потреба на заданий обсяг виробництва (робіт, послуг) за нормами і нормативами формується за схемою: e в наявності – нестача – джерела покриття.

Складені за зазначеною схемою баланси всіх ресурсів зіставляються між собою, основні показники проекту (площа земель в обробітку, чисельність тварин, урожайність і продуктивність, обсяги виробництва, переробка й реалізація продукції) встановлюються за мінімальним значенням ресурсу. Наприклад, на агроформуваннях механізаторів і інших працівників рослинництва вистачить, щоб обробити 100 тис. га земель, а наявна техніка може здійснити обробку лише 70,0 тис. га, які варто було б брати у розрахунок. Однак, з огляду на те, що кожний ресурс визначається за діючими нормами і

нормативами, а їх точність перебуває в межах $\pm 15 - 25\%$, різницю в нестачі або надлишку ресурсу в розмірі $10 - 15\%$ можна упустити. В нашому прикладі в обробіток можна включити $75 - 80$ тис. га земель [9, с. 22].

Інтереси, як соціально-економічне явище у відносинах між соціальними верствами й групами людей, різного роду колективами й окремими особистостями і як усвідомлені спонукальні мотиви до дії складають важливий аспект виробничих відносин і впливають на результативні показники в будь-якій сфері людської діяльності.

Успішна реалізація проекту припускає задоволення взаємних економічних і моральних інтересів всіх його учасників. При цьому взаємовигідність повинна супроводжуватися й бути нерозривно пов'язаною із взаємною підтримкою й відповідальністю. Тут необхідне подолання відомчих і корпоративних інтересів, особистих амбіцій і групового егоїзму, які гальмують позитивний розвиток всякого співробітництва.

Звичайно, інтереси названих учасників неоднозначні як за своїми цільовими установками, так і за абсолютним значенням матеріальної й іншої користі, яку одержує кожен з них. Більш того, вони нерідко суперечливі й навіть протилежні. Тому дотримання даного принципу розробки й здійснення інноваційного проекту агроформування допускає, передусім, дотримання балансу інтересів, що полягає в тому, щоб всі сторони, хоча б приблизно, були однаковою мірою зацікавлені в впровадженні та узгодженні ухвалених рішень щодо здійснення проекту [10, с. 67].

Сучасний проект повинен бути всебічно ефективним за виробничими, техніко-технологічними і соціально-економічними параметрами.

Висновки. З'ясовано, що освоєння ринкових економічних відносин не виключає, а навпаки, підвищує роль і значення управління виробництвом. У процесі розробки й освоєння інноваційного проекту агроформувань не повинно бути стихійності, управляти слід самим механізмом на кожному етапі розробки й впровадження проекту. Координувати й направляти виконання проектних положень за цільовим призначенням значно складніше, ніж управляти стійким виробництвом тому, що в проектах закладені свіжі ідеї, нові технічні, технологічні й організаційні рішення, що ще не знайшли широкого поширення [12, с. 155].

Так, інноваційні проекти в землеробстві, рослинництві й тваринництві допускають перепрофілювання структури виробництва, освоєння біологізованих сівозмін і ресурсозберігаючих технологій; поліпшення насінництва й племінного складу стада; виробництво високоефективних місцевих добрив; ослаблення агрометеоресурсної нестабільності; підтримку на належному рівні екологічної ситуації; освоєння нових методів ведення господарства; скорочення втрат сільськогосподарської продукції.

Тому успішне здійснення проектів у якості одного з необхідних вимог передбачає чітку побудову й функціонування системи управління, адекватної поставленим завданням і наявним для їхнього рішення передумовам і умовам.

Структурна побудова такої системи повинна охоплювати всі етапи розробки проекту, починаючи від передпроектного узгодження у формі наміру сторін до остаточного його затвердження. Все це вимагає наявності висококваліфікованих кадрів різних професій і сфер діяльності (керівників, організаторів, технологів, інженерів, економістів, безпосередніх виконавців робіт) і постійного підвищення їхньої професійної майстерності. Тому підготовка кадрів інноваційної орієнтації, підвищення професійно-кваліфікаційного рівня всіх категорій працівників повинні проводитися постійно у формі семінарів за обміном досвіду, консультацій і інших форм навчання. Аналіз і оцінка застосування проектних методів управління в агроформуваннях дозволяє сформулювати наступні принципи розробки й освоєння інноваційних проектів: врахування зональної специфіки, соціально-економічна спрямованість, відповідність виробничому потенціалу, дотримання балансу основних факторів виробництва, дотримання інтересів всіх учасників проектів, висока ефективність нововведень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аграрний сектор: моделі управління / [Макаренко Ю.П., Васильєва Н.К., Макаренко П.М. та ін.]; за ред. проф. П.М. Макаренка. — С.: Довкілля, 2006. — 438 с.
2. Агропромисловий комплекс України: стан, тенденції та перспективи розвитку: [зб. наук. праць / наук. ред. П.К. Канівського та ін.] — К.: ННЦ «ІАЕ», 2005. — С. 7 – 29.
3. Бажал Ю.М. Економіка інноваційних процесів / Ю.М. Бажал // Вісник Інституту економічного прогнозування. — 2002. — № 1. — С. 3 – 17.
4. Галиця І.О. Активізація діяльності інноваторів в сучасних умовах економічного розвитку / І. Галиця // Проблеми науки. — 2006. — № 11. — С. 2 – 6.
5. Гаца О.О. Інновації і їх роль у розвитку продуктивних сил / О. О. Гаца, О.Ф. Савченко // Інвестиції: практика та досвід. — 2008. — № 22. — С. 27 – 30.
6. Дацій О.І. Розвиток інноваційної діяльності в агропромисловому виробництві України / Дацій О.І. — К.: ННЦ ІАЕ, 2004. — 428 с.
7. Космидайло І.В. Інноваційна спрямованість як засіб економічного росту / І.В. Космидайло // Актуальні проблеми економіки. — 2006. — №6(60). — С. 112 – 129.
8. Лисецький А.С.Продовольча безпека України: теорія, методологія, емпіричний аналіз / А.С.Лисецький. — К.: Оріяни, 2005. — 374 с.
9. Лузан Ю.Я. Перспективи розвитку аграрного ринку України за умов вступу до СОТ / Ю.Я. Лузан // Науковий вісник Національного аграрного університету. — К., 2003. — Вип. 66. — С. 20 – 24.

10. Макаренко П.М. Механізми інноваційного оновлення аграрного сектора України / П.М. Макаренко, Н.К. Васильєва // Агроінком. — 2005. — №1–2. — С.64 – 69.
11. Макконелл К.Р. Экономикс: Принципы, проблемы и политика. К.Р. Макконелл, С.Л. Брю / [пер. с англ.]: 2 т., Т.1. — М.: Республика, 1992. — 399 с.
12. Малік М.Й. Інноваційна діяльність як складова стратегії підвищення конкурентоспроможності агропромислового виробництва / М.Й.Малік // Економіка АПК. — 2005. — №5. — С. 155 – 157.
13. Мельник В.П. Інноваційний ресурс господарського розвитку / В.П. Мельник. — К.: Об'єдн. ін-т економіки НАН України, 2005. — 363 с.
14. Музика П.М. Підвищення ефективності інноваційної діяльності підприємницької діяльності в сільськогосподарському виробництві / П.М. Музика // Економіка АПК. — 2005. — № 6. — С. 64.
15. Про затвердження Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року. Постанова Кабінету Міністрів України № 1158 від 19 вересня 2007 р. // Офіційний вісник України. — 2007. — № 73. — Ст. 2715.
16. Саблук П.Т. Агропромисловий комплекс України: стан, тенденції та перспективи розвитку / Саблук П.Т. // Інформаційно-аналітичний збірник (випуск 4). — К.: ІАЕ, 2000. — 601 с.
17. Шкуратов О.І. Удосконалення управління лізинговим процесом в АПК / О.І. Шкуратов // АгроСвіт. — 2008. — № 11. — С. 21 – 24.

Одержано 19.09.12

В статье произведен научный экскурс относительно принципов разработки и внедрения инновационных проектов агроформирований. Выявлены существующие проблемы инновационных процессов в аграрной сфере экономики, предложены новые подходы к обоснованию принципов разработки и внедрения инновационных проектов агроформирований, что повысит эффективность их внедрения.

Ключевые слова: *інновації, інноваційний проект, принципи.*

A scientific insight into the principles of development and introduction of innovative projects of agricultural enterprises was done in the article. The existing problems of innovative processes in the agrarian sphere of the economy were determined. New approaches to the substantiation of principles of development and introduction of innovative projects of agricultural enterprises were suggested. This will facilitate the efficiency of innovative projects introduction.

Key words: *innovations, innovative project, principles.*

ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВ АПК ТА ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ЇХ КАПІТАЛІЗАЦІЇ

Ю.О. НЕСТЕРЧУК, доктор економічних наук,

Ю.В. УЛЯНИЧ, кандидат економічних наук

Уманський національний університет садівництва

Н.В. БУТКО, кандидат економічних наук

Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького

Розглянуто теоретичні положення щодо сутності капіталізації, структури і принципів формування ресурсного потенціалу підприємств АПК, розкрито основи формування ресурсного потенціалу підприємств у контексті інтеграційних процесів учасників аграрно-промислового виробництва з метою підвищення рівня їх капіталізації.

Розвиток аграрно-промислового комплексу України є пріоритетним напрямом економічної політики держави, що обумовлено необхідністю формування продовольчої безпеки країни, забезпечення промислових потужностей власною сировиною, збільшення бюджетних надходжень від сільськогосподарського виробництва, харчової і переробної промисловостей з метою підвищення рівня капіталізації економіки країни загалом та окремих підприємств зокрема, підвищення рівня життя населення. Виходячи з того, що земля, основні й оборотні матеріальні засоби, трудові, фінансові й інформаційні ресурси є основними чинниками у виробництві аграрно-промислової продукції та забезпеченні продовольчої безпеки країни, питання формування і використання ресурсного потенціалу підприємств АПК та підвищення рівня їх капіталізації нині є важливими.

Методологічні аспекти створення концептуальної бази і теоретичні засади формування та використання ресурсного потенціалу підприємств досліджують В. Г. Андрійчук, О. М. Вишневська, Л. М. Газуда, О. І. Гуторов, Т. О. Дозорова, Д. Б. Епштейн, О. Ю. Єрмаков, О. В. Коваленко, В. І. Мегедин, Н. Г. Міценко, М. Я. Мойса, Т. І. Олійник, Г. М. Підлісецький, В. В. Россоха, В. М. Трегобчук, О. В. Ульяновченко, А. Е. Юзефович, Д. В. Ходос, Т. М. Шаталова та ін. Вагомий внесок у розробку теоретичних та методичних основ капіталізації здійснили вчені-економісти: О. І. Амоша, В. Г. Андрійчук, Л. Я. Беновська, І. А. Бланк, Н. Ю. Брюховецька, О. В. Волкова, В. Г. Возняк, В. М. Геєць, А. А. Гриценко, М. Ю. Коденська, М. А. Козоріз, Л. Г. Ліпич, О. А. Нужна, О. Я. Побурко, С. С. Шумська та ін.

Незважаючи на широкий спектр питань, охоплених дослідженнями, недостатньо опрацьованими залишаються напрями раціонального формування та ефективного використання ресурсного потенціалу, а також аспекти,

пов'язані із визначенням теоретичних основ, особливостей розвитку, методів оцінки та напрямів підвищення капіталізації підприємств продуктивних підкомплексів АПК. Зазначене зумовлює потребу у дослідженні та розробці теоретичного обґрунтування і практичних рекомендацій щодо формування, використання ресурсного потенціалу підприємств АПК та розвитку їх капіталізації.

Методика досліджень. Теоретичною та методологічною базою дослідження послужили основні положення економічної теорії, наукові праці вітчизняних і зарубіжних вчених-економістів. У процесі дослідження застосовувався системний підхід із використанням абстрактно-логічного та монографічного методів проведення наукового дослідження.

Результати досліджень. Кожне підприємство аграрно-промислового комплексу залежно від місця розташування, спеціалізації, розміру та інших ознак має відповідний ресурсний потенціал. Його використання є основою для функціонування підприємств, а ступінь такого використання – важливим чинником росту рівня капіталізації не лише цих підприємств, а й продуктивних підкомплексів, до складу яких вони входять.

Згідно із сучасною теорією ресурсного потенціалу виділяється п'ять основних його елементів: природні, матеріально-технічні, трудові, фінансові та інформаційні ресурси.

Доцільно ввести до існуючої структури ресурсного потенціалу інноваційну складову. В сучасних умовах зростаючої конкуренції успішність підприємницької діяльності визначає саме інноваційний процес, який характеризує рух нововведення від ідеї до її втілення в нову технологію або якісно новий продукт. В підприємствах продуктивних підкомплексів інноваційний процес повинен здійснюватися за наступними напрямками: удосконалення обладнання і технології виробництва продукції підприємств АПК, що скорочує термін її виготовлення, збільшення виробництва та підвищення якості продукції; поглиблення переробки сировини для забезпечення безвідходного виробництва та одержання супутньої продукції тощо.

Крім того, в управлінні підприємствами потрібно зважати на такі фактори, як знання, досвід, ділові зв'язки, доступність інформації та інші, що мають нематеріальний характер та впливають на формування доходів підприємств, конкурентоспроможність і підвищення рівня їх капіталізації [1]. Адже система управління капіталізацією повинна забезпечувати створення доданої вартості та передбачати постійну реорганізацію з метою підпорядкування функцій та напрямів діяльності підприємств визначеним стратегічним цілям.

Дослідження теоретичних аспектів формування та використання ресурсного потенціалу та капіталізації в аграрно-промисловому комплексі, детальний аналіз різних поглядів стосовно їх змісту дозволили обґрунтувати сутність даних понять для підприємств продуктивних підкомплексів АПК.

Ресурсний потенціал слід розглядати як інтегровану економічну категорію, що представлений сукупністю земельних, матеріально-технічних, трудових, інформаційних ресурсів, інновацій, фінансового капіталу галузей, в яких вони створені та беруть участь у процесі виробництва, заготівлі, зберігання, переробки та реалізації сільськогосподарської продукції, забезпечуючи при цьому необхідний її обсяг та якість. Капіталізацію визначаємо як безперервний процес примноження капіталу підприємств шляхом використання частини доданої вартості на розширення фінансової, економічної, людської та біологічної їх складових.

Розвиток капіталізації ґрунтується на залученні ресурсів в обіг – матеріальних, грошових, фінансових, інтелектуальних, людських, інформаційних, земельних, тобто у вартість, здатну приносити нову вартість (рис. 1).

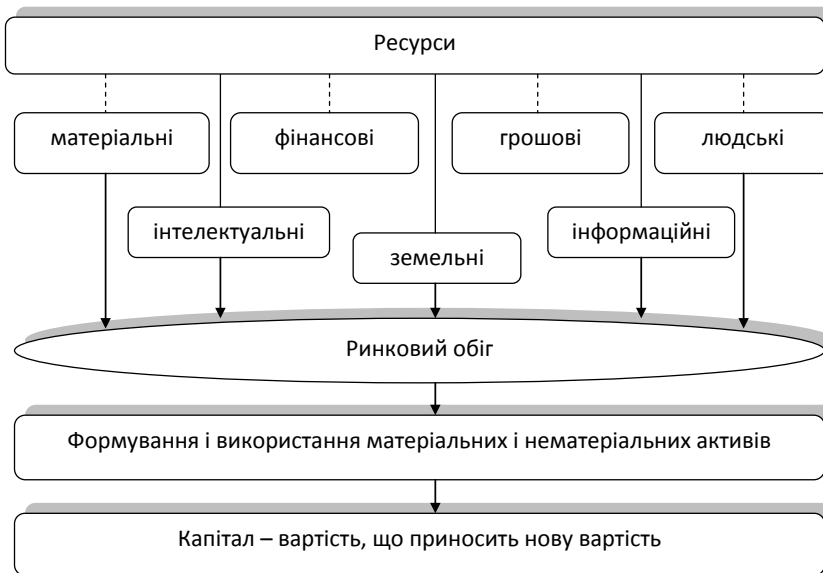

Рис. 1. Капіталізація як процес залучення ресурсів в оборот і створення доданої вартості

Залучення ресурсів до підприємств продуктивних підкомплексів АПК та формування їх ресурсного потенціалу забезпечується через відповідний механізм (рис. 2), в основі якого лежать загальні та галузеві (специфічні) принципи формування досконалих за структурою, екологічно безпечних та високотехнологічних ресурсних потенціалів підприємств АПК [5].

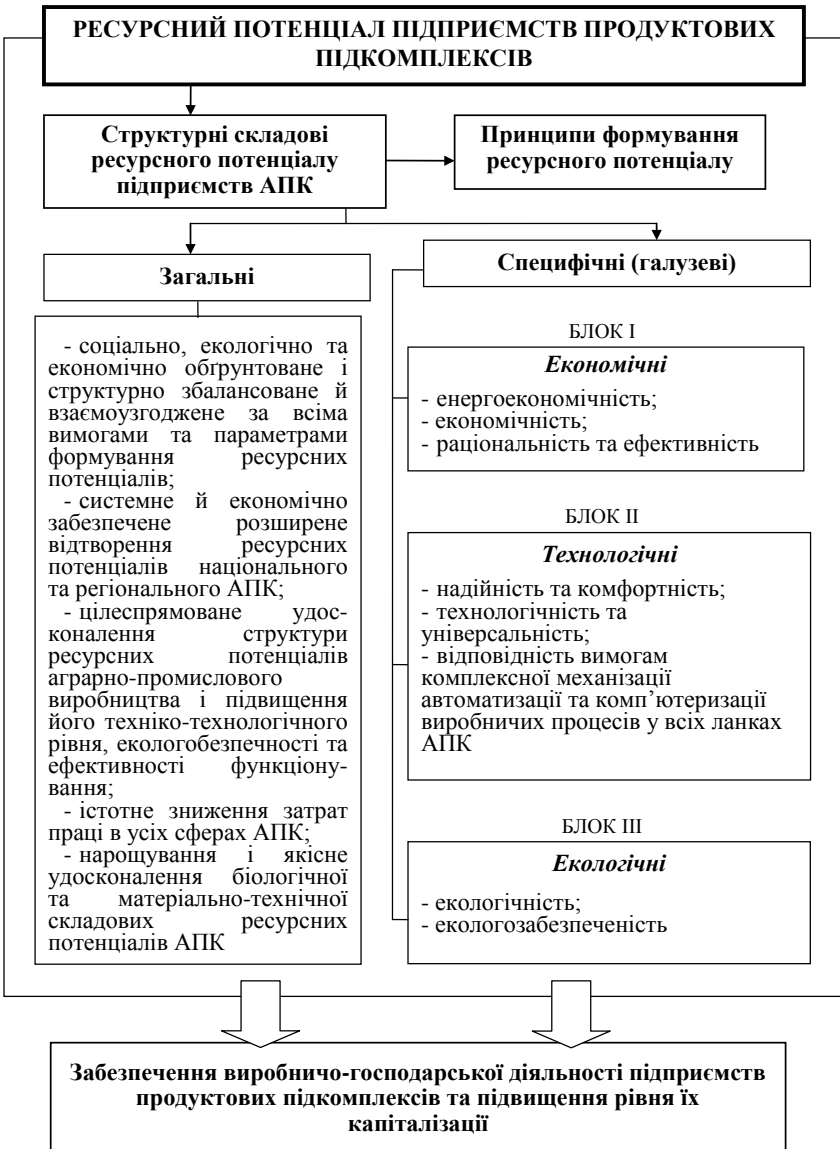

Рис. 2. Механізм формування ресурсного потенціалу підприємств продуктивних підкомплексів АПК

Галузеві принципи формування ресурсного потенціалу представимо у блоках: економічний, технологічний, екологічний. До складу економічного включено принцип раціональності та ефективності, суть якого полягає в забезпеченні ефективного використання ресурсного потенціалу та його збереження в довготривалій перспективі.

При використанні вищезгаданих принципів формування ресурсного потенціалу слід керуватися довгостроковими суспільними інтересами (соціально-економічними, продовольчими, культурно-естетичними тощо), які дають змогу принципам основам формування ресурсного потенціалу забезпечити ефективне їх використання та збереження в майбутньому сприятливих природно-економічних умов функціонування підприємств та продуктивних підкомплексів, на основі яких вони створені, а також підтримання високого рівня їх капіталізації в процесі аграрно-промислового виробництва.

При об'єднанні окремих підприємств в інтегровані структури – продуктивні підкомплекси АПК виникає низка стратегічних переваг, що є передумовою підвищення ефективності використання їх ресурсного потенціалу та підвищення рівня капіталізації. В результаті об'єднання підприємств в інтегровані формування вертикального чи горизонтального типу знаходять прояв три види синергії: операційна, фінансова та управлінська. Операційна синергія зумовлена впливом ефекту агломерації, економії витрат на проведення науково-дослідних робіт, ефекту комбінування та комплексного використання взаємодоповнюючих ресурсів тощо. Отримання фінансової синергії є результатом зниження витрат на залучення капіталу через стабілізацію грошових потоків, економію фінансових ресурсів, що обумовлена збільшенням масштабів діяльності нової інтегрованої структури, покращенням інвестиційної привабливості, консолідацією капіталу. Управлінська синергія забезпечує ефективне використання коштів підприємств після об'єднання за рахунок оптимального формування потенціалу організаційної системи управління.

Отже, створення інтегрованих структур за сучасних ринкових умов є стратегічним напрямом розвитку підприємств продуктивних підкомплексів АПК, а в процесі їх функціонування має місце синергічний ефект у результаті координування та збалансування етапів виробничого процесу при поєднанні окремих ланок виробничо-технологічного ланцюга, раціонального використання всіх видів ресурсів, усунення втрат, підвищення конкурентоспроможності продукції, ліквідації багатьох посередницьких структур між сільським господарством, промисловістю і кінцевими споживачами.

Збалансований розвиток та ефективне функціонування підприємств АПК, адекватне відображення інтересів учасників їх технологічного ланцюга забезпечується інтеграцією всіх сфер діяльності відповідних продуктивних підкомплексів, створенням об'єднань, до складу яких входять підприємства аграрного сектору та переробної промисловості регіону. Інтегровані формування здійснюють реалізацію не лише сільськогосподарської сировини

власного виробництва, а й продуктів її переробки, забезпечуючи при цьому ефективніше та раціональніше використання їх ресурсного потенціалу, досягаючи вищого рівня капіталізації.

Крім того, інтегровані структури створюють необхідні передумови для об'єднання зусиль багатьох дрібних сільськогосподарських товаровиробників, які самостійно не спроможні подолати внутрішню обмеженість ресурсів, негативні впливи зовнішнього середовища щодо формування централізованих систем заготівлі і транспортування сільгоспсировини на підприємства промислової переробки, що значно підвищить рівень їх конкурентоспроможності і, одночасно, капіталізації [2].

Тож основними завданнями розвитку капіталізації підприємств АПК є:

- підвищення ефективності використання ресурсного потенціалу;
- зниження витрат на одиницю продукції;
- укріплення партнерських зв'язків тощо.

В умовах ринкових відносин для підприємств продуктових підкомплексів АПК підвищення рівня капіталізації стає основним завданням розвитку, яке забезпечує їм конкурентоспроможність, фінансову стійкість, платоспроможність, можливості виходу на вітчизняні та зарубіжні ринки капіталу, підвищує добробут їх власників. Високий рівень капіталізації є не лише завданням підприємств, але і важливим напрямом державної економічної політики, оскільки зростання капіталізації підприємств впливає на капіталізацію економіки в цілому та забезпечує вихід країни на міжнародні ринки, підвищення основних макроекономічних показників, інвестиційну привабливість та створення нових робочих місць [3].

Виділяємо наступні напрями підвищення рівня капіталізації підприємств АПК:

1. Зростання ринкової капіталізації на основі організаційно-економічних перетворень: створення венчурних підприємств, інтегрованих структур та ін.

2. Зростання реальної капіталізації на основі підвищення ефективності господарської діяльності підприємств, удосконалення фінансового управління та підвищення ефективності інноваційної діяльності підприємств.

3. Зростання ролі державного регулювання капіталізації підприємств.

4. Зростання маркетингової капіталізації на основі брендингу, стимулювання, навчання, заохочення персоналу; управління нематеріальними активами; розробка стратегічного плану розвитку підприємств.

Всі ці напрями тісно пов'язані між собою і створюють єдину систему, що включає можливості забезпечення зростання капіталізації підприємств продуктових підкомплексів АПК та ефективного використання їх ресурсного потенціалу.

Злиття і поглинання підприємств є поширеним методом створення інтегрованих структур, характерним для українських підприємств, що дозволяє підвищити капіталізацію цих підприємств шляхом виділення окремими дочірніми підприємствами інноваційного, лізингового та інших підприємств. Такі формування забезпечують оптимальне використання основних засобів за

рахунок переваг лізингу та знижуються фінансові ризики, пов'язані з інноваційною діяльністю, оптимізують грошові потоки між структурними одиницями таких об'єднань, ефективно використовують свій ресурсний потенціал [4].

Висновки. Питання раціонального формування та ефективного використання ресурсного потенціалу підприємств АПК, підвищення рівня їх капіталізації необхідно розглядати як фактори забезпечення фінансової стабільності функціонування суб'єктів підприємництва продуктивних підкомплексів. Створення аграрно-промислових інтегрованих структур у межах окремих продуктивних підкомплексів нині забезпечує взаємодію між їх структурними складовими, сприяє ефективному використанню ресурсів, раціональному технічному забезпеченню, освоєнню нових технологій, вищій конкурентоспроможності продукції, нарощенню капіталу на регіональному рівні. Тому рівень капіталізації як процесу залучення ресурсів в оборот підприємств продуктивних підкомплексів АПК має входити до складу оцінюваних показників, що характеризують фінансову та економічну стабільність цих підприємств та ефективність їх виробничо-господарської діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрійчук В. Г. Капіталізація сільського господарства: стан та економічне регулювання розвитку: моногр. / В. Г. Андрійчук. — Ніжин: ТОВ «Вид-во «Аспект-Поліграф», 2007. — С. 29.
2. Божидарнік Т. В. Інновації в молочному секторі економіки та їх роль у розвитку молокопродуктового підкомплексу АПК України / Т. В. Божидарнік [Електронний ресурс] // Вісник Сумського нац. аграрного ун-ту. — 2011. — № 1. — Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/chem_biol/Vsnau/2011_1/27Bogidarnic.pdf.
3. Браверманн А. Еще один фактор капитализации / А. Браверманн, В. Цветков // Эксперт. — 2002. — № 43 (350). — С. 9 – 12.
4. Брюховецкая Н. Ю. Финансовые методы обеспечения капитализации предприятий: моногр. / под ред. проф. Н. Е. Брюховецкой. — Донецк: ИЭП НАН Украины, ДонУЭП, 2009. — 245 с.
5. Трегобчук В. М. Відтворення та ефективне використання ресурсного потенціалу АПК (теоретичні та практичні аспекти) / [В. М. Трегобчук, А. Е. Юзефович, Д. Ф. Крисанов та ін.] ; відп. редактор акад. УААН В. М. Трегобчук. — К.: Ін-т економіки НАН України, 2003. — 259 с.

Одержано 20.09.12

Уровень развития предприятий АПК имеет непосредственную связь с ростом ресурсного потенциала и уровнем капитализации, который определяет обеспеченность предприятия материальными и нематериальными ресурсами, степень обновления капитала и рассчитывает стоимость всего имеющегося капитала предприятий.

Ключевые слова: *предприятия АПК, ресурсный потенциал, капитал, капитализация, эффективность производства, аграрно-промышленная интеграция.*

The level of the development of agro-industrial complex enterprises has a direct connection with the growth of resource potential and the level of capitalization, which determines the procurement of an enterprise with material and non-material resources, the degree of capital renewal and estimates the value of the total available capital of enterprises.

Key words: *enterprises of agro-industrial complex, resource potential, capital, capitalization, efficiency of production, agro-industrial integration.*

УДК 634.11.338.1:634

ЕКОНОМІЧНА ТА БІОЕНЕРГЕТИЧНА ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИРОБНИЦТВА ЯБЛУК

**І.А. БУТИЛО, кандидат економічних наук
А.П. БУТИЛО, доктор сільськогосподарських наук**

Наведено результати досліджень молодого 15-ти річного яблуневого саду за 1986–1995 рр. економічної та біоенергетичної ефективності при повторній культурі на піввікових фонах різних систем утримання за парової та дерново-перегнійної системи.

У підзоні нестійкого та недостатнього зволоження Лісостепу України система утримання ґрунту є головним чинником, що визначає рівень урожайності дерев [1]. У середньому за 1936–1941 рр., 1945–1979 рр. отримано врожайність плодів (т/га): при паровій системі – 15,17, паросидеральній – 14,64, під овочевою сівозміною – 12,18, під польовою сівозміною – 8,38 і дерновою протягом трьох років у поєднанні з виросуванням просапних впродовж двох років – 9,92.

Розрахунок економічної ефективності плодів і додаткової продукції овочевих і польових культур, а також сіна багаторічних трав за чистим прибутком засвідчив, що чистий прибуток, собівартість плодів і рівень рентабельності був нижчий, ніж за парової системи [2].

Дослідженнями після 48-річного періоду різних систем утримання встановлено, що тільки при дерновій системі в поєднанні з просапними немає деградації ґрунту, порівняно з іншими. Так, щоб підтримувати вміст гумусу на вихідному рівні за парової системи утримання, слід було б щороку вносити по 16,7 т/га гною, а не 10. В інших системах також встановлено хоч і менше, але істотне зниження вмісту органічної речовини та погіршення фізико-хімічних і

агрофізичних показників родючості порівняно з варіантом дернової системи в поєднанні з просапними. Лише дерново-перегнійна система забезпечує розширене відтворення родючості ґрунту та врожаї на рівні чи вище парової системи, але за кращої якості, менших енергетичних і трудових витрат, що сприяє підвищенню рентабельності [3].

За даними Вінницької дослідної станції дерево-перегнійна система має кращі показники по врожайності яблуні та економічній ефективності виробництва їх порівняно з паровою [4].

Але нам не вдалось зустріти дані про ефективність виробництва плодів повторної культури яблуні на довготривалих фонах різних систем утримання за парової та дерново – перегнійної систем, що визначило доцільність досліджень.

Методика досліджень. Фон довготривалих систем утримання створено в досліді проведеного С.С.Рубіним в Уманському СПІ впродовж всього періоду життя саду (1931 – 1979 рр.) Схема його містила такі варіанти: 1 – парова система, 2 – паро – сидеральна система з посівом озимих сидератів (жита), 3 – під овочевою сівозміною, 4 – під польовою сівозміною, 5 – дернова система 3 роки в поєднанні з вирощуванням просапних культур два роки. Раз у чотири роки вносили по 40 т/га гною під оранку на глибину 20 см шириною смуги 7 м (схема садіння 10 x 10 м, яку з віком дерев зменшили до 5,2, а потім і до 4,2 м. Пристовбурні смуги в усіх варіантах утримували під чорним паром. В останньому варіанті трави вилучали на сіно, а з 1971 р. їх використовували в якості мульчі. При міжрядній культурі овочевих і польових було впроваджено відповідні сівозміни.

При запровадженні повторної культури яблуні під плантажну оранку внесли по 70 т/га гною і по 300 кг Р, 400 кг К д.р. на 1 га. Весною посадили сад на сильнорослій підщепі сортами Айдаред, Голден Делішес і Кортланд із площею живлення 5 x 5 м.

Протягом чотирьох років ґрунт в міжряддях і пристовбурних смугах утримували під паровою системою.

Влітку 1985 р. кожен ділянку на всіх довготривалих фонах різних систем утримання розділили на дві рівновеликі ділянки і на одній залишили парову систему, а на другій – висіяли злакову траву (24 кг/га вівсьяниці лучної засівної площі смугою шириною 3,6 м), яку при висоті травостою не більше 20 см скошували і залишили як мульчу для дерново-перегнійної системи. Пристовбурні смуги шириною 1,4 м (28% від площі живлення дерев) весь час утримували під чорним паром.

Азотні добрива до 1985 р. вносили з розрахунку 30 кг/га д.р. В останні роки восени вносили мінеральні добрива РК в розрахунку 60 кг/га д.р., а азотні – в тій же нормі весною.

Урожайність на різних фонах систем утримання при паровій і дерново-перегнійних систем облікували з кожного дерева з наступним перерахунком на 1 га саду.

Показники економічної ефективності обчислили на основі витрат на всі заходи по вирощуванню плодів, а прибуток визначили як різницю від виручки реалізації продукції за вирахунком затрат на їх виробництво.

Результати досліджень. Дерново-перегнійна система утримання ґрунту з п'ятого року після садіння на довготривалих фонах різних систем утримання впродовж 10 років позитивно вплинула на врожайність яблуні сорту Айдаред порівняно з паровою системою (табл.1).

Так, зростання врожайності повторної культури яблуні за дерново – перегнійної системи по відношенню до безмінної парової у відсотках склало на фоні: парової – 30, паро – сидеральної – 47, під овочевою сівозміною – 35, під польовою сівозміною – 54, дернової в поєднанні з просапними – 66, а за парової системи вони значно нижчі і склали на фоні паро – сидеральної – 11, під овочевою сівозміною – 5, під польовою сівозміною – 12 і по дерновій в поєднанні з просапними – 20%.

1. Економічна та біоенергетична ефективність виробництва яблук сорту Айдаред при повторному вирощуванні на довготривалих фонах різних систем утримання по паровій і дерново-перегнійній системі, 1986 – 1995 рр.

Показники	Парова система по					Дерново-перегнійна система по				
	паровій	паро-сидеральній	під овочевою сівозміною	під польовою сівозміною	дерновій в поєднанні з просапними	паровій	паро-сидеральній	під овочевою сівозміною	під польовою сівозміною	дерновій в поєднанні з просапними
Вихід продукції, ц/га	27,9	31,1	29,3	31,3	33,5	36,4	41,1	37,7	43,0	46,2
Вартість продукції, грн /га	1631,4	1812,6	1714,2	1830,3	1954,8	2265,4	2557,9	2344,4	2679,5	2876,5
Витрати коштів, грн/га	1598,8	1615,8	1615,1	1614,8	1629,0	1566,8	1590,1	1572,5	1602,1	1349,8
Повна собівартість, 1 ц, грн	57,30	51,95	55,12	51,59	48,63	43,04	38,69	41,71	37,26	29,22
Витрати праці, люд.-год. /га	253,54	263,38	257,96	264,07	270,56	280,73	295,11	284,64	301,05	310,84
Прибуток, грн /га	32,6	196,8	99,1	215,5	325,8	698,6	967,8	771,9	1077,4	1526,7
Рівень рентабельності, %	2,0	12,2	6,1	13,3	20,0	44,6	60,9	49,1	67,2	113,1
Енергосміність плодів, МДж /га	5971	6647	6277	6702	7158	7787	8791	8059	9208	9893
Енергетичні витрати, МДж /га	28288	28289	28157	28294	28436	27324	27571	27406	27779	27986
Коефіцієнт енергетичної ефективності	0,21	0,23	0,22	0,24	0,25	0,28	0,32	0,29	0,33	0,35

При порівнянні врожайності яблуні за парової системи до цих же фонів при дерново-перегнійній системі також має місце зростання врожайності за: парової системи, як зазначено вище це зростання склало 30, паро-сидеральної 32, під овочевою сівозміною 29, під польовою сівозміною 37, по дерновій системі в поєднанні з просапними 38%. Тобто, останні розрахунки свідчать про те, що за парової системи повторної культури яблуні її врожайність знижується за рахунок використання різних фонів порівняно із дерново – перегнійною на 29 – 38%.

Отже, вища врожайність першої культури за парової системи призвела до деградації ґрунту і зниження врожайності повторної культури.

Повна собівартість 1 ц плодів найвища – 57,30 грн за беззмінної парової системи, а на варіантах дерново-перегнійної системи з п'ятого року після садіння яблуні вона значно нижча – 29,22 – 43,04. При цьому саму низьку собівартість мали плоди за останньої системи на фоні дернової системи в поєднанні з просапними. Тому прибуток варіантів дерново-перегнійної системи склав 698,6 – 1526,7 грн/га, а при паровій системі – 32,6 – 325,8, тобто був нижчим у 21,4 – 4,7 рази.

Рівень рентабельності виробництва плодів за повторної культури яблуні при паровій системі по різних фонах склав 2,0 – 20,0%, а при дерново-перегнійній – він був у межах 44,6 – 113,1%, тобто значно вищий.

Коефіцієнт енергетичної ефективності плодів за парової системи по різних фонах утримання склав лише 0,21 – 0,25, а за дерново-перегнійної системи він був 0,28 – 0,35, тобто в 1,33 – 1,40 рази вищий.

Висновки.

1. Найнижчі показники економічної ефективності при повторному вирощуванні яблуні за беззмінної парової системи.

2. Впровадження дерново-перегнійної системи з 5-го року після садіння дерев на фоні парової і паро – сидеральної та на фонах під овочевою і під польовою сівозмінами, дерновій системі в поєднанні з вирощуванням просапних культур сприяло зростанню врожайності, зниженню повної собівартості, збільшенню прибутку та підвищенню рівня рентабельності.

3. При дерново-перегнійній системі найкращі економічні показники одержані на фоні дернової системи в поєднанні з просапними, які значно нижчі по фонах під польовою сівозміною, паро-сидеральною системою і під овочевою сівозміною.

Отже, зазначене вище дає підставу сказати, що для підвищення продуктивності саду при повторній культурі й економічної ефективності виробництва плодів, слід впроваджувати в міжряддях саду дерново-перегнійну систему, а пристовбурну смугу утримувати під чорним паром.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. С.С.Рубин. Содержание и удобрение почвы в интенсивных садах /С.С.Рубин. — Колос,1983. — 272 с.
2. З.С.Безуглый. Экономическая эффективность разных систем содержания почвы в саду// З.С.Безуглый. Содержание почвы в садах. — Госсельхозиздат УССР. — 1963. — С. 71 – 76.
3. П.И.Насталенко. Влияние дерново-перегнойной системы содержания почвы на рост и урожайность плодов яблони// И.П.Насталенко.Технология производства плодов и ягод в интенсивных насаждениях. Сб.науч.тр. УСХА. — К., 1991. — С. 23.

Одержано 25.09.12

На основании фонов длительного опыта с разными системами содержания при повторной культуре яблони установлено, что при дерново-перегнойной системе содержания почвы в междурядьях сада с 5-го года по сравнению с паровой системой установлено высший уровень плодоношения яблони, низшую себестоимость плодов и высшую прибыль и уровень рентабельности.

Ключевые слова: *система содержания, паровая и дерново-перегнойная и фоны содержания почвы, урожайность, себестоимость, прибыль, уровень рентабельности, коэффициент энергетической эффективности.*

On the grounds of long-term experiment with different soil management systems for the secondary culture of apple-trees, it was established, that soddy-humus system of soil management in the row spacing of orchards from the 5-th year proved to be more efficient comparing to fallow system. It ensured higher crop capacity of apple-trees, lower production costs, higher profit and level of profitability.

Key words: *management system, fallow and soddy-humus and soil management backgrounds, crop capacity, net cost, profit, level of profitability, coefficient of energy efficiency.*

ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИРОБНИЦТВА ЗЕРНОВИХ КУЛЬТУР У СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ УМАНСЬКОГО РАЙОНУ

О.В. ЖАРУН, кандидат економічних наук
О.В. НАУМОВА, магістр

У статті визначено місце і значення зернового господарства для його економіки, пропозиції щодо підвищення економічної ефективності зернового виробництва у підприємствах району.

Зростання економічної ефективності зернового виробництва має важливе значення, як для забезпечення продовольчої безпеки держави та розширення її експортного потенціалу, так і для економічного розвитку аграрних формувань, оскільки на сучасному етапі – це одна з небагатьох галузей яка може гарантувати їм певний рівень прибутковості.

Теоретичні та методологічні проблеми ефективності зернового господарства знайшли відображення у працях вітчизняних і зарубіжних вчених: О. Каневського, О. Сторожука, Р. Гладиша, Г. Гуляєва, Ю. Раунера й інших. У сучасний період дослідженням ринку зерна займаються відомі українські вчені, зокрема П.Т., Саблук, В.Я. Месель-Веселяк, М.Я. Дем'яненко, О.М. Шпичак, В.І. Власов. Разом із тим у літературних джерелах залишаються недостатньо проаналізованими і висвітленими питання пошуку можливостей підвищення ефективності зернового господарства та ринку зерна, особливо з урахуванням глобальних кліматичних змін і входження України у світові та європейські структури.

Методика досліджень. У процесі підготовки статті використовувалися такі методи економічних досліджень: діалектичний та абстрактно-логічний; емпіричний; статистико-економічні.

Результати досліджень. Необхідність визначення ефективності будь-якої галузі народного господарства, в тому числі і зернового виробництва, об'єктивно впливає з можливості досягти при визначеному напрямку науково-технічного прогресу, великої економії засобів і праці. Це особливо важливо в умовах обмеженого розміру ресурсів, так як, чим ефективніше в масштабах країни будуть використовуватись наявні ресурси, тим ширше будуть задоволені його потреби в різних видах продукції. Основні економічні показники виробництва пшениці наведено в таблиці 1.

Аналізуючи дані таблиці 1. слід зазначити, що на протязі 5 років виробництво зерна було рентабельним, окрім 2007 року, тоді рівень збитковості склав 4,48%. Найвищим за 5 років став рівень рентабельності 2011 року, він становив 42,6%, на це вплинула висока ціна реалізації. Собівартість 1 ц продукції в 2006 році складала 41,69 грн, в 2011 – 99,96 грн. Собівартість на

протязі 6 років збільшувалась, але не значним чином, що вплинуло на розмір прибутку отриманого від реалізації. Фактична ціна реалізації 1 ц зерна пшениці у 2006 році склала 54,63 грн, у 2011 – 142,63 грн. На ціну реалізації продукції значною мірою впливає попит та пропозиція, що і спричинило стрибок ціни в 2010 році.

1. Економічна ефективність виробництва пшениці у сільськогосподарських підприємствах Уманського району

Показник	2006р.	2007р.	2008р.	2009р.	2010р.	2011р.	2011р до 2006р., %
Площа посівів, га	10058	14221	16578	14641	12644	12709	126,3
Урожайність, ц/га	38,3	22,1	47,5	44,4	38,4	50,8	132,6
Валовий збір, ц	385336	312193	786954	650090	481179	646705	167,8
Реалізовано, ц	326026	239442	444078	671676	381106	380772	116,8
Собівартість реалізованої продукції, грн/ц	41,68	82,98	57,53	74,34	89,82	99,96	239,8
Ціна реалізації, грн/ц	54,63	79,26	66,91	75,66	108,81	142,63	261,1
Товарність, %	84,6	76,6	56,4	103,3	79,2	58,8	-25,8п.п.
Прибуток (збиток), грн/ц	12,95	-3,72	9,38	1,32	18,99	42,67	329,5
Рівень рентабельності (збитковості), %	31,07	-4,48	16,30	1,77	21,1	42,6	+11,6 п.п.

За відсутності пропозиції попит був зумовлений низькою урожайністю. Рівень товарності у 2009 році склав 103,3%, у 2010 – 79,2%. Це зумовлене тим, що деяка частка виробленого зерна йде на потреби підприємства. Рівень рентабельності у 2006 році становив 31,07%, 2011р. — 42,6%. Рівень рентабельності залежить від собівартості виробництва та ціни реалізації, які і формують прибуток і чим він вищий – тим і вищий рівень рентабельності.

Показники ефективності виробництва гречки наведено в таблиці 2.

2. Економічна ефективність виробництва гречки в сільськогосподарських підприємствах Уманського району

Показник	2006р.	2007р.	2008р.	2009р.	2010р.	2011р.	2011р до 2006р., %
Площа посівів, га	879	728	585	545	669	1918	218,2
Урожайність, ц/га	8,9	7,2	7,6	9,4	10,8	8,8	98,9
Валовий збір, ц	7840	5242	4483	5130	7273	16915	215,8
Реалізовано, ц	5927	4552	3337	4976	6195	13071	220,5
Собівартість 1 ц, грн/ц	99,88	170,35	150,82	121,94	219,6	583,16	583,9
Ціна реалізації, грн	138,01	173,46	200,02	147,02	421,05	409,47	296,7
Товарність, %	75,5	86,8	74,4	96,9	85,2	77,3	+1,8п.п.
Прибуток (збиток) на 1 ц, грн	38,13	3,11	49,2	25,08	201,45	-173,69	-
Рівень рентабельності (збитковості), %	38,17	1,8	32,62	20,5	91,7	-29,7	-67,87п.п.

Аналізуючи дані таблиці 2. слід зазначити, що 2011 рік був не

рентабельним для вирощування даної культури, рівень збитковості становив – 29,7%, хоча й урожайність була відносно не низькою (8,8 ц/га), а площа посіву найвищою за досліджуваний період – 1918 га, (збільшилась у 2,1 раза). До збитковості призвела занадто висока собівартість (583,16грн/ц), яка збільшилась у 5,8 раза у порівнянні з 2006 роком.

Найбільш прибутковим роком для вирощування гречки був 2010рік, який становив 201,45 ц/га, а ціна реалізації була найвищою на протязі 6-ти років (421,05грн/ц) і майже у 2 рази перевищувала собівартість реалізованої продукції. Також на прибуток впливає рівень товарності, який у 2010 році становив 85,2%. Можна сказати, що гречка реалізується майже вся, про що й свідчить рівень товарності, залишки йдуть на потреби підприємства. Гречка на даному підприємстві не є стабільно рентабельним виробництвом, але вона відіграє свою роль у технології сівозміни при виробництві інших культур.

Показники ефективності виробництва ячменю наведено в таблиці 3.

3. Економічна ефективність виробництва ячменю в сільськогосподарських підприємствах Уманського району

Показник	2006р.	2007р.	2008р.	2009р.	2010р.	2011р.	2011р, до 2006р, %
Площа посівів, га	9762	10245	10740	13718	9837	7829	80,2
Урожайність, ц/га	30,5	33,7	36,9	33,4	27,7	36,0	118,0
Валовий збір, ц	297859	345226	397149	458808	273424	281991	94,6
Реалізовано, ц	250761	312562	218160	372574	256232	141921	56,5
Собівартість 1 ц, грн/ц	43,40	51,20	64,72	74,77	95,09	105,77	243,7
Ціна реалізації, грн/ц..	49,34	55,60	79,39	77,04	94,07	151,79	307,6
Товарність, %	84,1	90,50	54,93	81,2	93,7	50,3	-33,8п.п
Прибуток (збиток) на 1 ц, грн	5,94	4,40	14,67	2,27	-1,02	46,02	774,7
Рівень рентабельності (збитковості), %	13,6	8,6	22,6	3,0	-1,07	43,50	+29,9п.п.

Проаналізувавши економічну ефективність виробництва ячменю, яка представлена в таблиці 3, можна зробити наступний висновок: самим несприятливим для вирощування ячменю виявився 2010рік. Одна із основних причин такого стану є низька урожайність даної культури – (27,2 ц/га), найнижча за весь досліджуваний період, також на збитковість вплинула ціна реалізації, яка була хоч і не самою низькою – 94,07 грн/ц, але не покривала витрат на виробництво даної культури (собівартість – 95,09грн/ц). І як наслідок господарства отримали збиток – 1,02грн/ц, а рівень збитковості дорівнював – 1,07%.

Найбільш сприятливим і ефективним для вирощування ячменю виявився 2011рік. Урожайність становила – 36,0ц/га, ціна реалізації була найвищою за аналізований період – 151,79грн/ц, і зросла у порівняння з 2006 роком у 3 рази, а також значно перевищувала витрати на виробництво даної культури. Собівартість хоча і підвищилась у 2,4 рази у порівнянні з 2006 роком і становила у 2011 році 105,77 грн/ц, але зростала меншими пампами ніж ціна

реалізації, і як наслідок – підприємства Уманського району отримали найвищий прибуток за весь період дослідження (46,02 грн/ц), а рівень рентабельності становив 43,5%.

Підвищення економічної ефективності сільського господарства в цілому передбачає збільшення виробництва і підвищення якості сільськогосподарської продукції при одночасному зменшенні затрат праці і матеріальних засобів на одиницю продукції. Розв'язання цієї проблеми нерозривно пов'язане з подальшою всебічною інтенсифікацією сільськогосподарського виробництва, в процесі якої забезпечується підвищення врожайності сільськогосподарських культур та продуктивності худоби і птиці. В сучасних умовах сільське господарство розвивається переважно на основі інтенсифікації, що є основним джерелом підвищення його економічної ефективності.

Шляхи підвищення ефективності виробництва зерна, які забезпечують дальше збільшення обсягів виробництва продукції і зменшення витрат на одиницю продукції, передбачають комплекс таких основних заходів: поліпшення використання землі, підвищення її родючості; впровадження комплексної механізації і автоматизації виробництва; поглиблення спеціалізації і концентрації виробництва на основі міжгосподарської кооперації і агропромислової інтеграції; раціональне використання виробничих фондів і трудових ресурсів; впровадження інтенсивних і ресурсозберігаючих технологій та індустріальних методів виробництва; підвищення якості і збереження виробленої продукції; широке використання прогресивних форм організації виробництва і оплати праці на основі колективного, сімейного і орендного підяду та оренди як прогресивної форми господарювання; розвиток сільськогосподарського виробництва на основі різноманітних форм власності і видів господарювання і створення для них рівних економічних умов, необхідних для самостійної та ініціативної роботи.

Висновки. Отже, виробництво зернових на даний момент є дуже необхідним у наш час, оскільки воно є продуктом який використовується у всіх галузях народного господарства. Його ефективність залежить від факторів на які в певній мірі впливає людина.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бачуріна І.В. Тенденції розвитку внутрішньодержавних та міжнародних аграрних ринків / Бачуріна І.В. // Економіка АПК. — 2010. — № 8. — С. 106 – 109.
2. Бордадим М.В. Перспективи розвитку зернового комплексу України / Бордадим М.В. // Економіка АПК. — 2011. — № 4. — с. 57 – 61.
3. Кириленко І.Г. Формування зернового ринку в Україні: стратегія розвитку / Кириленко І.Г., Дем'янчук В.В., Андрющенко Б.В. // Економіка АПК. — 2010. — № 9. — С. 79 – 84.

Одержано 26.09.12

В статье определено место и значение зернового хозяйства для его экономики, предложения относительно повышения экономической эффективности зернового производства в предприятиях района.

Ключевые слова: *эффективность, экономика, сельское хозяйство, зерновые культуры.*

The place and significance of grain production for the economy was identified in the article. Suggestions relating the increase of economic efficiency of grain production at the enterprises of the area were made.

Key words: *efficiency, economy, agriculture, grain crops.*

УДК:657.6

ВІДОБРАЖЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ІНВЕНТАРИЗАЦІЇ ТОВАРНО-МАТЕРІАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ В АУДИТІ

**Н.А. ІВАНОВА, кандидат економічних наук,
А.А. СЛАВГОРОДСЬКА, Л.В. БІЛЯВСЬКА**

Досліджено суть інвентаризації, її зміст та завдання. Розглянуто основні аспекти інвентаризації товарно-матеріальних цінностей за участю аудитора. Запропоновано приклад робочого документу аудитора з відображення інвентаризаційних різниць та пересортиці

Кожне підприємство має певний запас товарно-матеріальних цінностей (ТМЦ), які є основним елементом засобів виробництва. Відповідно до Листа № 31 – 34000 – 20 – 16/3985 Міністерства фінансів України визначено, що за економічним змістом термін «товарно-матеріальні цінності» відповідає терміну «запаси» [8].

Запаси – активи, які утримуються для подальшого продажу за умов звичайної господарської діяльності; перебувають у процесі виробництва з метою подальшого продажу продукту виробництва; утримуються для споживання під час виробництва продукції, виконання робіт та надання послуг, а також управління підприємством. Запаси визнаються активом, якщо існує імовірність того, що підприємство отримає в майбутньому економічні вигоди, пов'язані з їх використанням, та їх вартість може бути достовірно визначена[3].

Мета аудиту запасів полягає в одержанні аудитором належних (доречних) й достатніх аудиторських доказів щодо відповідності обліку запасів вимогам законодавства та достовірності відображеної у фінансовій і податковій звітності інформації про запаси в усіх суттєвих аспектах. Виходячи з цього, необхідно використовувати різноманітні прийоми та специфічні процедури для

підтвердження повноти й достовірності показників фінансової звітності, що впливають на економічні рішення користувачів, і в цілому на економічну політику підприємства[7]. До таких специфічних процедур відносять присутність аудитора при проведенні інвентаризації.

Дослідженню питань організації, проведення та відображення результатів інвентаризації присвячена достатня увага провідних вітчизняних та зарубіжних вчених – економістів: Бардаша С.В., Усача Б.Ф., Бутинця Ф.Ф., Огійчука М.Ф., Беленкової М.І., Сука Л.К., Олійник Т.О., Соколова Я.В., Помазкова Н.С. та інших.

Основними нормативними документами, що регламентують порядок проведення інвентаризації та відображення її результатів є: Інструкція по інвентаризації основних засобів, нематеріальних активів, товарно-матеріальних цінностей, грошових коштів і документів та розрахунків [1] (далі – Інструкція №69); Податковий кодекс України (далі – ПКУ) [5]; Порядок визначення розміру збитків від розкрадання, нестачі, знищення (псування) матеріальних цінностей № 116 (далі – Порядок №116) [6].

Постійні зміни й доповнення до ПКУ та інших нормативно-правових актів з питань проведення інвентаризації, неоднозначна позиція науковців відносно тенденції поширення участі аудитора в інвентаризаційному процесі, відсутність методичних рекомендацій щодо участі аудитора в інвентаризації – призводить до виникнення низки питань та неузгоджень, що потребують вирішення.

Методика досліджень. У процесі написання статті використовувалися діалектичний метод пізнання, методи теоретичного узагальнення, систематизування і порівняння – для розкриття сутності і змісту поняття інвентаризації. Теоретичною та методологічною базою дослідження були праці зарубіжних та вітчизняних науковців.

Результати досліджень. До основних методів, які використовує аудитор на основному етапі аудиту запасів відносять: методи документального і фактичного контролю; логічної та арифметичної перевірки документів; порівняння та інші органолептичні методи.

Використання аудитором методів документального контролю при аудиті запасів реалізується через перевірку правильності визначення первісної вартості запасів, застосування методу оцінки запасів при їх вибутті, здійснення бухгалтерських записів та відображення господарських операцій із запасами в регістрах аналітичного і синтетичного обліку. До прийомів фактичного контролю аудиту запасів відносять інвентаризація (та, зокрема, обов'язкова присутність аудитора при проведенні інвентаризації запасів). Інвентаризація — це перевірка фактичної наявності та стану господарських засобів і джерел їх утворення на певну дату шляхом зіставлення фактичних даних з даними бухгалтерського обліку. Основні завдання інвентаризації запасів визначаються відповідно до п. 7 Інструкції № 69 [1] (рис. 1).

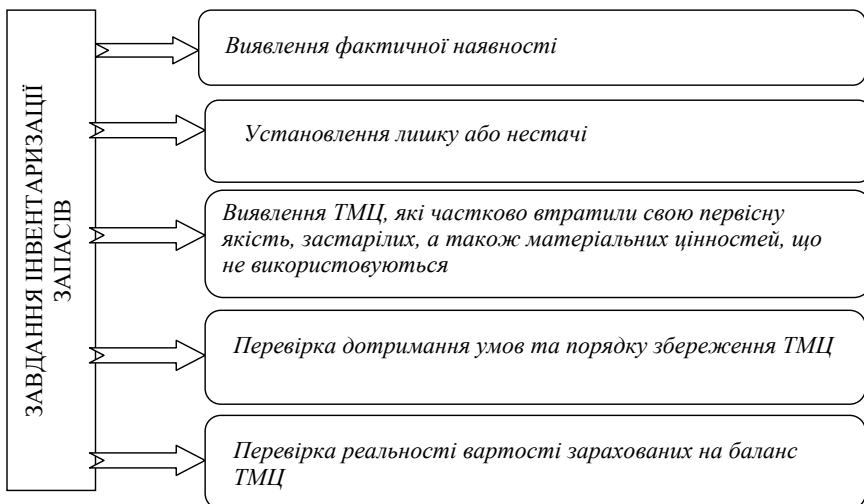

Рис. 1. Основні завдання інвентаризації товарно-матеріальних цінностей

Окрім виконання вищевказаних завдань, аудитор слідкує за дотриманням на підприємстві основних принципів проведення інвентаризації, до яких належать:

- раптовість (несподіваність);
- зіставлення одиниць вимірювання;
- об'єктивність;
- безперервність;
- оперативність та економічність;
- повнота обсягу об'єктів перевірки.

У ході перевірки наявності запасів аудитори можуть спостерігати за процесом проведення інвентаризації або самі здійснювати її. До проведення інвентаризації аудитор виконує ряд попередніх дій, а саме: визначає номенклатуру ТМЦ та відповідність методів оцінки запасів, зазначених у Наказі про облікову політику, чинному законодавству; перевіряє стан складського господарства підприємства, наявність укладених з матеріально-відповідальними особами договорів про повну матеріальну відповідальність та затверджених норм природних втрат. Після виконання усіх процедур підготовчої стадії аудиту ТМЦ, починається інвентаризація запасів, яка проводиться в три основні етапи.

Перший етап – підготовка до проведення інвентаризації. На цьому етапі для аудитора важливим є: правильне визначення виду інвентаризації (повна/часткова; суцільна/вибіркова; періодична/разова), установлення її цілей та раціональна організація проведення – адже це чинники, що прямо впливають

на ступінь довіри до матеріалів інвентаризації, та їх вплив на показники фінансової звітності підприємства. Перед перевіркою наявності запасів, всі ТМЦ слід розкласти по групах, сортах і найменуваннях. Як правило цю підготовку виконує матеріально – відповідальна особа (далі – МВО). До початку інвентаризації від кожної МВО або групи осіб, які відповідають за збереження запасів, береться розписка. У ній зазначається, що всі прибуткові та видаткові документи здані у бухгалтерію, всі матеріальні цінності, довірені для зберігання, знаходяться на складі або інших зазначених місцях [4].

Другий етап – безпосереднє проведення інвентаризації. У присутності усіх членів інвентаризаційної комісії та МВО відбувається перерахунок фактичних залишків ТМЦ і відображення їх в інвентаризаційних описах, які складаються окремо за кожним цехом (дільницею, складом) та МВО. Після завершення перерахунку, у інвентаризаційних описах записується кількість порядкових номерів перевірених цінностей, і ставляться підписи усіх членів комісії та МВО. Далі, оформлені інвентаризаційні описи направляються до бухгалтерії для їх подальшої обробки. На цьому етапі аудитор слідкує за дотриманням в підприємстві загальних положень проведення інвентаризації у відповідності з п.11.8 Інструкції № 69. Особливу увагу аудитор звертає на відображення в окремих інвентаризаційних описах запасів, які:

- втратили первинні якості і підлягають уцінці;
- зіпсовані/не можуть бути використані в виробництві або ж реалізовані;
- потребують ремонту;
- прийнятті на відповідальне зберігання;
- були оприбутковані/відпущені під час інвентаризації. При чому, у первинних документах на приймання/відпуск таких ТМЦ повинна бути зроблена позначка «Після інвентаризації» у присутності всіх членів і за підписом голови інвентаризаційної комісії.

Заключним третім етапом інвентаризації є оформлення та облік її результатів. Після перевірки в присутності аудитора інвентаризаційних описів у бухгалтерії проводиться зіставлення даних інвентаризації з обліковими даними. На цінності, за якими виявлено розбіжності, складається порівняльна відомість. Завершується інвентаризація запасів оформленням протоколу засідання інвентаризаційної комісії, у якому відображаються причини інвентаризаційних різниць, висновки і пропозиції щодо результатів інвентаризації. Затверджений керівником підприємства протокол є підставою для записів у бухгалтерському обліку. Варто зазначити, що відповідно до Листа Державного комітету статистики № 03 – 04 – 05/41 від 26.05.2004 підприємства мають право використовувати для відображення даних інвентаризації або форми документів, затверджені Постановою Держкомстату № 241 або ж довільної форми (самостійно розроблені) [4].

На завершальному етапі інвентаризації запасів, аудитор перевіряє правильність визначення результатів інвентаризації, якими можуть бути:

- ідентичність фактичних і облікових даних про ТМЦ;
- інвентаризаційні різниці (лишки або нестачі);
- пересортиця.

На практиці, перший варіант результату інвентаризації є скоріше винятковим ніж звичним явищем, і свідчить про бездоганну організацію складського господарства підприємства та високий рівень контрольно-облікової роботи в ньому.

Частіше доводиться мати справу саме з інвентаризаційними різницями та пересортицею ТМЦ. Як уже зазначалося, результати інвентаризації оформляються протоколом інвентаризаційної комісії, тому аудитор значну увагу приділяє перевірці цього документу. Аудитор слідкує за тим, щоб у протоколі були відображенні положення про:

- а) взаємний залік лишків і нестач внаслідок пересортиці;
- б) списання нестач у межах природних втрат;
- в) списання втрат від псування цінностей (нестач понад норми природних втрат) із зазначенням вжитих заходів щодо попередження таких втрат і нестач;
- г) причини виникнення лишків та їх оприбуткування у випадку не встановлення таких причин.

Окрім наявності зазначених пунктів, аудитор також перевіряє дотримання терміну розгляду та затвердження протоколу, який відповідно до Інструкції № 69 складає 5 днів. При дотриманні усіх вимог, результати інвентаризації ТМЦ підлягають відображенню в бухгалтерському обліку підприємства в тому місяці, в якому закінчена інвентаризація, але не пізніше грудня місяця звітного року [1].

Оскільки правильне врегулювання інвентаризаційних різниць та їх відображення в обліку ґрунтується на рішенні протоколу інвентаризаційної комісії, тому, ми пропонуємо у порівняльній відомості результатів інвентаризації коротко зазначати рішення протоколу із наведенням дати його прийняття (розгляду) та затвердження. Форма запропонованого робочого документу аудитора наведена у таблиці 1.

Такі порівняльні відомості будуть складатися на кожен вид ТМЦ за якими було виявлено інвентаризаційні різниці, у розрізі матеріально – відповідальних осіб на дату проведення інвентаризації за участю аудитора. У нижній частині запропонованого робочого документу аудитора, стисло буде наводитися рішення/пропозиції інвентаризаційної комісії щодо результатів проведеної за участю аудитора інвентаризації, з поясненням (якщо це можливо) причин виникнення інвентаризаційних різниць. Зазначення у документі дати розгляду (прийняття) протоколу та дати затвердження дасть змогу аудиторів перевірити виконання підприємством вищезазначених вимог Інструкції №69.

Що ж до ситуацій врегулювання інвентаризаційних різниць за рахунок пересортиці, то Інструкцією №69 передбачено, що взаємний залік лишків і нестач внаслідок пересортиці може бути допущено тільки щодо товарно-матеріальних цінностей однакового найменування і в тотожній кількості за умови, що лишки і нестачі утворились за один і той же період, що перевіряється, та однієї і тієї ж особи, яка перевіряється [1].

**1. Порівняльна відомість
результатів інвентаризації товарно-матеріальних цінностей**

Аудиторська фірма
Підприємство
Вид ТМЦ
Матеріально-відповідальна особа

«Баланс»

ТОВ «Злагода»

Будівельні матеріали

Трегяк К.П.

№ п/п	Назва цінностей	Одиниця виміру	Ціна, грн.	Залишок ТМЦ				Нестача		Лішки	
				за даними обліку		за даними інвентаризації		кількість	сума, грн.	кількість	сума, грн.
				кількість	сума, грн.	кількість	сума, грн.				
1.	Вапно будівельне	кг	2,00	303	606,00	410	820,00	-	-	107	214,00
2.	Фарба емаль ПФ - 115 (біла)	кг	20,00	20	400,00	25	500,00	-	-	5	100,00
3.	Фарба емаль ПФ - 115 (зелена)	кг	18,20	30	540,00	25	455,00	5	91,00	-	-
....

Дата заповнення «01» листопада 2012 р.

Виконав _____

Пролозії (рішення) інвентаризаційної комісії:

- Оприбуткувати лишки вапна будівельного в кількості 107 кг за ціною 2,00 грн/кг.
- Оприбуткувати надлишок білої фарби емаль ПФ 115 в кількості 5 кг (ціна 20,00 грн/кг) у рахунок нестачі 5 кг зеленої фарби емаль ПФ 115 (ціна 18,20 грн/кг).

Протокол засідання
інвентаризаційної комісії № 3 від 01.11.2012р
Затверджено 03.11.2012 р.

Примітка: _____

У разі, коли при заліку нестач лишками при пересортиці вартість цінностей, що виявились у нестачі, більше вартості цінностей, що виявились у надлишку, різниця вартості повинна бути віднесена на винних осіб. Якщо конкретні винуватці пересортиці не встановлені, то сумові різниці розглядаються як нестачі цінностей понад норми природного убутку з віднесенням їх до складу інших витрат операційної діяльності. За сумовими різницями в протоколах інвентаризаційної комісії повинні бути наведені вичерпні пояснення причин, за якими різниці не можуть бути віднесені на винних осіб.

Перевищення вартості цінностей, що виявились у надлишку, проти вартості цінностей, що виявились у нестачі при пересортиці, відноситься на збільшення даних обліку відповідних матеріальних цінностей та інших операційних доходів [1].

При взаємозаліку цінностей за рахунок пересортиці, аудитор звертає особливу увагу на правильність запису операції у кількісному виразі з одночасним коригуванням вартості нестач, що покриваються лишками.

Під час перевірки підприємств з великою номенклатурою товарно-матеріальних цінностей в межах певного виду виробничих запасів, виникає потреба у відокремленні даних взаємозаліку інвентаризаційних різниць за рахунок пересортиці для оперативності та зручності використання даних. У таких випадках, на нашу думку, для відображення результатів пересортиці, доцільно використовувати робочий документ аудитора за формою, наведеною у таблиці 2. В запропонованих документах чітко визначено результати інвентаризації та їх врегулювання.

Висновки. Таким чином, інвентаризація відноситься до прийомів фактичного контролю аудиторської перевірки. Застосування її в аудиті товарно-матеріальних цінностей забезпечує виявлення помилок і викривлень у бухгалтерському обліку та фінансовій звітності в частині відображення запасів, а також дає можливість правильно оцінити систему бухгалтерського обліку та надійність контролю на підприємстві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Інструкція по інвентаризації основних засобів, нематеріальних активів, товарно-матеріальних цінностей, грошових коштів і документів та розрахунків, затверджена наказом Міністерства фінансів України від 11.08.94 №69, зі змінами і доповненнями [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0202> – 94
2. Об утверждении форм первичной учетной документации для предприятий и организаций: Лист Державного комітету статистики № 03 – 04 – 05/18 від 30.01.2003 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://ua-info.biz/legal/basefe/ua-cmezst.htm>
3. П(с)БО 9 «Запаси», затверджене наказом Міністерства фінансів України

- від 20 жовтня 1999 р. N 246, зі змінами і доповненнями [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0751> – 99
4. П.Бочаров Інвентаризація ТМЦ / П.Бочаров // Бібліотека Баланс (Практичне керівництво). — 2012. — №20. — С. 30 – 37.
 5. Податковий кодекс України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755> – 17
 6. Порядок визначення розміру збитків від розкрадання, нестачі, знищення (псування) матеріальних цінностей, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 22 січня 1996 р. № 116, зі змінами і доповненнями [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/116> – 96-%D0%BF
 7. Про аудиторську діяльність: Закон України в ред. від 17.05.2012[Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/3125> – 12
 8. Щодо визначення терміну «товарно-матеріальні цінності»: Лист Міністерства фінансів України від 28.02.07 р. № 31 – 34000 – 20 – 16/3985 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1023.2323.0>
 9. Ю.М.Грибовська Відображення результатів інвентаризації у фінансовому та податковому обліку / Грибовська М.Ю. // Інноваційна економіка. — 2012. — №28. — С. 243 – 248.

Одержано 2.10.12

Инвентаризация относится к приемам фактического контроля аудиторской проверки. Применение инвентаризации в аудите товарно-материальных ценностей дает возможность обнаружить ошибки и искажения в бухгалтерском учете и финансовой отчетности в части отображения запасов, а также правильно дать оценку системе бухгалтерского учета и надежности внутреннего контроля на предприятии.

Ключевые слова: *запасы, товарно-материальные ценности, инвентаризация, инвентаризационные разницы, материально-ответственное лицо, аудитор, фактический контроль.*

Inventory check is one of the methods of actual auditing control. Using inventory check in audit of material assets provides an opportunity to detect errors and misrepresentation in the accounting and financial reporting in the part of resources description, as well as to properly assess the accounting system and reliability of internal control at the enterprise.

Key words: *stock, inventory holdings, inventory cneck, inventory differences, person responsible for material assets, auditor, actual control.*

ВДОСКОНАЛЕННЯ МИТНО-ТАРИФНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ТВАРИННИЦТВА

**О.О. НЕПОЧАТЕНКО, доктор економічних наук,
П.М. БОРОВИК, кандидат економічних наук,
О.С. ТРИГУБЕНКО**

У статті досліджено недоліки сучасного механізму державного регулювання розвитку вітчизняної тваринницької галузі та запропоновано шляхи їх вирішення через вдосконалення системи митно-тарифного регулювання імпорту тваринницької продукції, а також використання прямих бюджетних асигнувань з метою відродження даного сектору агросфери.

Сучасний стан розвитку тваринницької галузі є вкрай незадовільним, оскільки цей сектор вітчизняної агросфери наразі не покриває потреби громадян, підприємств харчової та переробної промисловості та, завдяки недостатнім обсягам виробництва продуктів тваринницького походження, не забезпечує належної продовольчої безпеки держави. З цієї причини державна підтримка розвитку галузі тваринництва та митно-тарифне регулювання імпорту продукції зазначеної галузі є актуальними проблемами для України.

Враховуючи гостру актуальність зазначеної проблематики, зрозумілими є те, що вона є предметом наукових розвідок багатьох вітчизняних вчених. Зокрема, питання державної підтримки та розвитку тваринницької галузі в нашій країні досліджувались в наукових працях П.І. Гайдуцького [1; 2], М.Я. Дем'яненка [3], В.С. Дієсперова [4], С.М. Кваші [5], М.Й. Маліка [7], В.Я. Месель-Веселяка [8], П.Т. Саблука [10], О.М. Шпичака [14] та інших відомих вчених.

Публікації як перелічених, так і багатьох інших науковців засвідчили наявність суттєвих проблем у розвитку тваринництва в Україні, які проявляються, насамперед, у неналежному рівні державної підтримки та відсутності достатніх економічних стимулів для розвитку окремих підгалузей тваринницького підкомплексу агросфери [1; 2; 3; 4; 5; 7; 8; 10; 14]. Поряд з цим, не зважаючи на численні наукові праці, присвячені питанням державного регулювання а також розвитку вітчизняного тваринництва, з одного боку, нині зі вступом України до СОТ зазначені проблеми особливо загострились, а з іншого, у вітчизняних наукових публікаціях з цієї тематики практично не досліджувались можливості вдосконалення інструментарію митно-тарифного регулювання розвитку вітчизняного тваринництва.

Зважаючи на викладене, проблема розробки напрямів вдосконалення механізмів митно-тарифного регулювання розвитку тваринницької галузі в Україні нині є гостроактуальною як для держави, так і для

сільськогосподарських товаровиробників, а тому потребує подальших наукових напрацювань.

Метою статті є розробка науково-обґрунтованих напрямів вдосконалення державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності стосовно імпорту в нашу країну тваринницької продукції, а також прямої бюджетної підтримки розвитку галузі.

Методика досліджень. З метою вирішення поставлених завдань в даній публікації використано економіко-статистичні методи досліджень, зокрема, монографічний метод, метод економічного аналізу, табличний та графічний методи.

Результати досліджень. Як засвідчили результати дослідження, не дивлячись на те, що Україна за часи незалежності втратила позиції провідного виробника та експортера тваринницької продукції, вітчизняні організовані агроформування мають значний потенціал щодо нарощування обсягів виробництва як сировини тваринного походження так і готової продукції зазначеної підгалузі аграрної сфери. Саме це дозволить нашій країні, у разі розробки та практичного запровадження обґрунтованих та виважених заходів економічної політики в сфері державного регулювання виробництва, реалізації а також експорту та імпорту продукції тваринництва, зайняти достойне місце на світовому ринку м'яса та інших продуктів тваринницького походження.

Державна підтримка вітчизняної тваринницької галузі, на нашу думку, має створити достатні стимули для забезпечення внутрішньої потреби в м'ясо-молочній продукції через відродження тваринницької галузі в сільгосп підприємствах, розвиток тваринництва в особистих селянських та фермерських господарствах, підвищення експортного потенціалу галузі за рахунок крупнотоварних та спеціалізованих аграрних підприємств та створення за рахунок тваринництва додаткових робочих місць в сільській місцевості. Саме на виконання таких завдань націлені кілька програм та проектів, розроблених Міністерством аграрної політики та продовольства України, Національною академією аграрних наук України та Національним науковим центром «Інститут аграрної економіки» [9; 10, с. 103 – 108]. Поряд з цим, слід відзначити, що вони не виконуються через брак фінансування [11; 12].

Тому, з метою практичного виконання перелічених завдань в Україні в комплексі заходів, направлених на відродження тваринництва, необхідно суттєво підвищити ставки мита на імпорт тваринницької продукції, а також посилити нетарифні бар'єри на ввезення продукції тваринницького походження на територію України, що дозволить захистити вітчизняних товаровиробників, внутрішній ринок та економічні інтереси нашої країни, а також забезпечить формування надійного джерела фінансування розвитку вітчизняної тваринницької галузі.

В той же час, необхідно зазначити, що підвищення митних ставок на експорт тваринницької продукції до України не відповідає основним вимогам Світової організації торгівлі та Євросоюзу [6; 15]. Поряд з цим, зважаючи на світову продовольчу кризу та необхідність забезпечення людства продуктами

харчування, посилення тарифних та нетарифних бар'єрів на тваринницьку продукцію, що імпортується в Україну, за умови зростання як обсягів виробництва вітчизняних продуктів харчування тваринницького походження так і експортних можливостей української тваринницької підгалузі, буде сприяття і СОТ і ЄС без особливих заперечень, як, зрештою, в свій час було прийняте Світовою організацією торгівлі підвищення ставок ввізного мита на імпорту сільськогосподарську продукцію в окремих країнах Азії [15].

В той же час, просте підвищення ставок ввізного мита на тваринницьку продукцію в Україні застосовувати, на нашу думку, не зовсім доцільно. Більш обґрунтованим, на наше переконання, буде запровадження додаткового спеціального ввізного мита на тваринницьку продукцію (рис. 1).

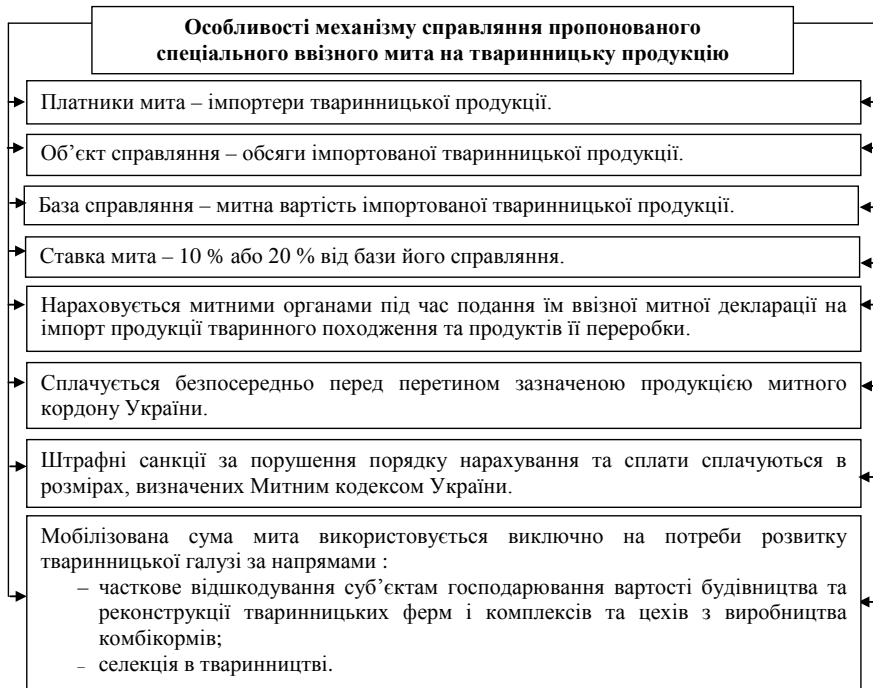

Рис. 1. Особливості механізму справляння пропонованого спеціального ввізного мита на тваринницьку продукцію*

*Розроблено авторами.

Платниками запропонованого митного платежу, на наше переконання, повинні бути імпортери тваринницької продукції, а об'єктом його справляння – обсяги її імпорту в Україну.

Базою справляння цього платежу повинна бути митна вартість ввезеної на територію України сировини та готової продукції тваринницького походження.

Оскільки, від не до кінця обґрунтованих економічних реформ та фінансової нестабільності в Україні найбільше постраждала підгалузь м'ясо-молочного скотарства [1, с. 5; 8, с. 3; 11; 12], то під час обґрунтування розмірів ставок пропонованої податкової форми нами за основу взято показники імпорту продукції скотарства та положення Національного проекту «Відроджене скотарство» [9].

Згідно з позиціями зазначеного проекту, мінімальний обсяг планових бюджетних витрат на відродження скотарства в Україні на період 2011 – 2015 років становить 4792,2 млн грн, з яких на часткове відшкодування суб'єктам агробізнесу вартості будівництва та реконструкції тваринницьких ферм і комплексів а також виробничих потужностей з виробництва комбікормів – 4157 млн грн а також на селекцію в тваринницьких підрозділах підприємств агросфери 635,2 млн грн [9, с. 39 – 41]. В той же час, за останні п'ять років середньорічна митна вартість імпортованої яловичини та м'ясних продуктів яловичого походження в Україну склала 2325,9 млн дол США, молока і молокопродуктів – 667,4 млн дол США, що, враховуючи курс долара США по відношенню до гривні, відповідає 4789,28 млн грн в розрахунку на рік $((2325,9+667,4) \times 8/5)$ [13, с. 183 – 185].

Порівнявши показники зазначеного Національного проекту та обсяги імпорту продукції галузі скотарства, бачимо, що з метою стовідсоткового відшкодування за рахунок мобілізації пропонованого митного платежу потреби на будівництво та реконструкцію тваринницьких ферм і комплексів, виробничих потужностей з виробництва комбікормів а також на селекцію в тваринництві, необхідним є запровадження ставки мита в розмірі 20% від бази його справляння. В разі ж, якщо за рахунок його мобілізації відшкодуватиметься хоча б 50% від обсягів фінансування, передбачених Національним проектом «Відроджене скотарство», то ставка мита має відповідати 10% (з врахуванням розмірів ставок чинних нині митних платежів загальна частка мита з імпорту тваринницької продукції на територію України при цьому складе майже 15%).

Водночас, необхідно сказати, що є ряд суттєвих застережень, що робить 20-відсоткову ставку пропонованого митного платежу майже неприйнятною. Зокрема, світовий досвід митно-тарифного регулювання свідчить, що для того щоб рівень митно-тарифного захисту національних товаровиробників був ефективним, ставки мита на імпортовану продукцію, аналог якої виробляється на митній території окремо взятої країни, сукупно не повинні перевищувати 15% від митної вартості товару [10, с. 103]. Крім того, відповідно до існуючих домовленостей у рамках Світової організації торгівлі, застосування 20%-го рівня ставки мита є неприйнятним та зумовить різке скорочення обсягів експортно-імпортних операцій такої країни, що в свою чергу призведе не до зростання надходжень державного бюджету, а навпаки – до їх значного скорочення [6; 15].

На наше переконання, пропонований нами митний платіж повинен нараховуватись митними органами безпосередньо під час подання їм ввізної митної декларації на імпорт продукції тваринного походження та продуктів її переробки та сплачуватись декларантами безпосередньо перед перетином зазначеною продукцією митного кордону України.

Механізм справляння спеціального ввізного мита на тваринницьку продукцію, безперечно, повинен передбачати штрафні санкції за порушення порядку його нарахування та сплати. При цьому розмір таких санкцій, на нашу думку, повинен відповідати розмірам штрафних санкцій, передбачених для інших видів мита, тобто бути визначеним Митним кодексом України.

Мобілізовані суми пропонованого нами спеціального мита повинні використовуватись виключно на потреби розвитку тваринницької галузі, зокрема на часткове відшкодування суб'єктам господарювання вартості будівництва та реконструкції тваринницьких ферм і комплексів та цехів з виробництва комбікормів, а також на потреби селекції в тваринницькій галузі.

Слід зазначити, що впровадження будь-якої нової податкової форми, в тому числі і додаткового спеціального ввізного мита, потребує перед його запровадженням попереднього розрахунку наслідків від такої податкової новачії. Саме з цією метою нами зроблено прогнозні обрахунки результатів запровадження цього податкового платежу (табл. 1).

1. Потреба коштів на відродження вітчизняного скотарства та прогнозовані надходження пропонованого ввізного мита, млн грн

Показники	Всього	У тому числі по роках				
		1-й	2-й	3-й	4-й	5-й
I. Потреба в фінансових ресурсах за напрямками їх використання, відповідно до положень Національного проекту «Відроджене скотарство»*:						
- часткове відшкодування суб'єктам господарювання вартості будівництва та реконструкції тваринницьких ферм і комплексів та підприємств з виробництва комбікормів	4157	500	500	750	1000	1407
- селекція в тваринництві на підприємствах агросфери	635,2	75,2	90	120	170	180
Разом	4792,2	575,2	590	870	1170	1587
II. Прогнозовані надходження пропонованого спеціального ввізного мита на тваринницьку продукцію (від імпорту продукції галузі скотарства)**:						
- у разі, якщо ставка спеціального ввізного мита складатиме 20%	4789,3	957,8	957,8	957,8	957,8	957,8
- у разі, якщо ставка спеціального ввізного мита складатиме 10%	2394,6	478,9	478,9	478,9	478,9	478,9

* Джерело: [9, с. 39 – 41].

** Розраховано авторами за даними джерела: [13, с. 183 – 185].

Як свідчать розрахунки, наведені в таблиці, введення пропонованого спеціального ввізного мита на тваринницьку продукцію (від імпорту продукції скотарства), за умови цільового використання коштів, отриманих від його запровадження, дозволить мобілізувати до державної казни кошти в розмірі, що дасть змогу реалізувати на практиці положення Національного проекту «Відроджене скотарство».

При цьому, якщо ставка платежу буде відповідати 20% від бази оподаткування, то це створить можливість для держави мобілізувати кошти в розмірах, достатніх для відродження вітчизняного тваринництва. В разі ж, якщо ставка пропонованої податкової форми відповідатиме 10% від бази його справляння (митної вартості імпортованої тваринницької продукції), то такий захід забезпечить формування половини суми, необхідної державі для відродження тваринницької галузі.

Варто відзначити, що, не зважаючи на суттєві фіскальні переваги від запровадження ставки пропонованого нами митного платежу в розмірі 20%, більш прийнятним є ставка мита в розмірі 10% від бази його справляння, що забезпечить рівень оподаткування операцій з імпорту в Україну продуктів та сировини тваринного походження, який не суперечить міжнародним нормам, та суттєво не вплине на імпорт цієї продукції до України.

Висновок. Підсумовуючи результати дослідження, слід зазначити, що не дивлячись на те, що Україна за часи незалежності втратила позиції провідного виробника та експортера тваринницької продукції, вітчизняні організовані агроформування мають значний потенціал щодо нарощування обсягів виробництва як сировини тваринного походження так і готової продукції зазначеної підгалузі аграрної сфери. Саме це дозволить нашій країні, у разі розробки та практичного провадження обґрунтованих та виважених заходів економічної політики в сфері державного регулювання виробництва, реалізації а також експорту та імпорту продукції тваринництва, зайняти достойне місце на світовому ринку м'яса та інших товарів тваринного походження.

Практичним шляхом вирішення проблеми державного регулювання розвитку тваринницької галузі в Україні, як свідчать результати проведеного дослідження, може бути введення спеціального ввізного мита на м'ясо-молочну продукцію, яке, з одного боку, дещо обмежить його імпорт, а з іншого, забезпечить, за умови використання додаткових джерел бюджетної підтримки розвитку вітчизняного скотарства, підвищення рівня продовольчої, економічної та фінансової безпеки України та створить достатні стимули для подальшого соціально-економічного розвитку села.

Наступні розвідки стосовно зазначеної проблематики наукових досліджень, на наше глибоке переконання, слід присвятити розробці науково обґрунтованих пропозицій щодо практичного використання мобілізованих сум

пропонованого митного платежу та моделюванню результатів його використання для окремих підприємств, регіонів і держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гайдуцький П.І. Утвердження соціально-ринкової моделі економіки в Україні / П.І. Гайдуцький // Економіка АПК. — 2006. — № 8. — С. 3 – 9.
2. Гайдуцький П.І. Україні потрібна нова аграрна політика / П.І. Гайдуцький // Економіка АПК. — 2005. — №10. — С. 3 – 7.
3. Дем'яненко М.Я. Проблеми фінансово-кредитного забезпечення сільськогосподарських виробників в період формування ринкових відносин / М.Я. Дем'яненко // Економіка АПК. — 1999. — № 1. — С. 41–43.
4. Дієсперов В.С. Організація заробітної плати у тваринництві. / В.С. Дієсперов – К.: ІАЕ УААН, 1999. — 68 с.
5. Кваша С. Конкурентоспроможність вітчизняної аграрної продукції в умовах вступу України до СОТ / С. Кваша, О. Лука // Економіка України. — 2003. — № 10. — С. 79 – 85.
6. Комаровський назвав перешкоди на шляху України до ЄС. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://rss.novostimira.com/n_3331781.html – 2012.
7. Малік М.Й. Розвиток підприємництва в аграрному секторі економіки / М.Й. Малік, О.Г. Шпикуляк // Економіка АПК. — 2006. — № 4. — С. 3 – 10.
8. Месель-Веселяк В.Я. Напрямки розвитку галузей тваринництва та їх державна підтримка / В.Я. Месель-Веселяк // Економіка АПК. — 2004. — № 9. — С. 3
9. Національний проект «Відроджене скотарство». — К.: ДІА – 2011. — 44 с.
10. Організаційно-економічна модернізація аграрної сфери: наукова доповідь / за заг. ред. П.Т. Саблука. — К.: ННЦ ІАЕ, 2011. — 192 с.
11. Рада має захистити національного товаровиробника, – нардеп. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zaxid.net/home/showSingleNews.do?rada_maye_zahistiti_natsionalnogo_tovarovirobnika__nardep&objectId=1258919 – 2012.
12. Рада схвалила створення механізму підтримки національного експорту. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://news.dt.ua/ECONOMICS/rada_shvalila_stvorennya_mehanizmu_pidtrimki_natsionalnogo_eksportu-102209.html – 2012.
13. Тваринництво України: Статистичний збірник. / За ред. Ю.М. Остапчука // Державний комітет статистики України: К. — 2012. — 199 с.
14. Шпичак О.М. Стан і перспективи розвитку молокопродуктового підкомплексу АПК України. / О.М. Шпичак – К.: ІАЕ УААН, 1999. — 157 с.

15. Thomas Reardon. Agroindustrialization, Globalization, and International Development: An Overview of Issues, Patterns, and Determinants // Reardon Thomas, Barrett B. Christopher. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.aaec.ttu.edu/faculty/smisra/Misra/AAEC5312/article15.pdf> – 2012.

Одержано 3.10.12

В настоящее время в Украине серьезной проблемой, препятствующей выходу нашей страны на мировой рынок продовольствия, есть недостаточный уровень развития животноводства. Для решения этой проблемы необходимо внедрение специальной пошлины на импорт продукции животноводческого происхождения, предусматрив при этом строго целевое использование средств, которые будут собраны с ее помощью.

Ключевые слова: продукция животноводческой отрасли, источники финансирования развития животноводства, специальная пошлина на импорт животноводческой продукции, бюджетное финансирование развития животноводства.

Presently a serious problem, which prevents our country from entering the world food market, is an insufficient level of development of livestock production. To solve this problem it is necessary to introduce a special import duty for livestock products, requiring proper use of funds which are supposed to be collected with its help.

Key words: livestock products, funding sources of livestock production development, special import duty for livestock products, budgetary financing of livestock production development.

УДК 658:004

ІНФОРМАЦІЙНІ СИСТЕМИ ПІДТРИМКИ ПРИЙНЯТТЯ СТРАТЕГІЧНИХ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ

О.В. ГРИНЧАК, кандидат технічних наук,
О.Х. ДАВЛЕТХАНОВА, кандидат економічних наук
Л.В. МИХАЙЛИШИНА

Досліджено стратегічне управління як об'єкт інформаційного забезпечення, виявлено його інформаційні потреби. Розглянуто методи, що використовуються при прийнятті стратегічних рішень. Проаналізовано

вітчизняний ринок програмного забезпечення з метою вивчення існуючих систем підтримки прийняття стратегічних рішень.

Ускладнення та зростання нестабільності середовища, в якому доводиться вести господарську діяльність підприємствам через перехід національної економіки на ринкові засади функціонування, потребують обов'язкового передбачення змін і вчасного та швидкого реагування на них, вживання запобіжних адаптивних заходів задля успішного ведення бізнесу. При таких умовах саме задачі забезпечення ефективної діяльності підприємства, його конкурентоспроможності в агресивному ринковому середовищі на довготривалий період часу є першорядними задачами стратегічного управління. Водночас, наукове обґрунтування стратегічних рішень не знайшло широкого застосування на вітчизняних сільськогосподарських підприємствах. Більшість керівників помилково вважають, що динамічність сьогодення унеможливує розробку довгострокових стратегій.

Питання впровадження та застосування методів і сучасних технологій стратегічного управління широко обговорюється в колах вчених-економістів. В першу чергу до таких публікацій слід віднести наукові розробки С.В. Герчанівської, Л.А. Євчука, А.Ю. Мельничука [1 – 3], які, розглядаючи систему заходів формування конкурентоспроможності сільськогосподарських товаровиробників, акцентують увагу на першорядності запровадження на агропромислових підприємствах стратегічного менеджменту. При розгляді питань стратегічного управління вітчизняними підприємствами також слід відзначити роботи А.П. Міщенка, З.Є. Шершньової, в яких детально розглядаються цілі, завдання, принципи, методи тощо стратегічного управління [4, 5].

Головним інструментом під час вироблення стратегій підприємства в сучасних умовах невизначеності та ризику мають стати експертні системи – комп'ютерні технології, що акумулюють професійні знання та аналітичні здібності по відношенню до конкретної галузі застосування, здатні робити логічні висновки на основі цих знань, тим самим забезпечуючи розв'язок специфічних завдань. В даній статті проаналізовано стан ринку програмного забезпечення щодо розв'язку задач стратегічного управління з врахуванням специфічності аграрної галузі.

Методика досліджень. Мета статті полягає в дослідженні інформаційних потреб стратегічного управління сільськогосподарським підприємством та аналізі існуючих систем підтримки прийняття стратегічних рішень на вітчизняному ринку програмного забезпечення, що реалізують виявлені потреби.

Результати досліджень. Під стратегією розуміють 1) загальний, не деталізований план будь-якої діяльності, що охоплює тривалий період часу; 2) спосіб досягнення складної цілі:

Стратегія підприємства	об'єднує усі складові підприємства в єдине ціле
	довгостроковий план підприємства
	охоплює усі основні аспекти підприємства
	дає відповіді на ключові питання відносно суті підприємства
	забезпечує сумісність усіх частин плану підприємства
	заздалегідь планує реакцію підприємства на зміни зовнішнього середовища
	результат аналізу сильних і слабких сторін
	засіб досягнення кінцевого результату

В сучасному уявленні стратегія формалізується в алгоритмі управлінської діяльності та найбільш повно представлена в структурі бізнес-плану.

Задачею стратегії є ефективне використання наявних ресурсів для досягнення основної цілі через розв'язання проміжних тактичних задач. При цьому тактика є інструментом реалізації стратегії та підпорядкована основній цілі стратегії. Стратегія підприємства формується вищим керівництвом, а реалізується – на всіх рівнях управління:

За рівнями управління розрізняють корпоративну, ділову, функціональну та операційну стратегію (рис. 1), які пов'язані між собою.

Стратегічне управління – це процес розробки стратегій та управління організацією для успішної їх реалізації.

Етапи стратегічного управління:

1. Стратегічний аналіз – аналіз середовища – оцінка ключових впливів на поточний та майбутній стан підприємства, визначення їх специфічного впливу на стратегічний вибір.

2. Визначення місії та цілей на основі результатів стратегічного аналізу. Розробка альтернативних стратегій.

3. Вибір стратегії – стратегічне планування – прийняття рішення про

те, як розвивати бізнес в цілому та його окремі напрями, як протидіяти конкурентам, яке місце займати на ринку тощо.

4. Виконання стратегії – проведення стратегічних змін на підприємстві, що призводять його до стану готовності перетворити стратегію в реальність.

5. Оцінка та контроль виконання стратегії.

Рис. 1. Види стратегій за рівнями управління

Етап стратегічного аналізу інтерпретує стратегічне положення підприємства за допомогою 1) визначення змін, які виникли в економічному середовищі, та виявлення їх впливу на діяльність підприємства; 2) визначення переваг і ресурсів підприємства в залежності від цих змін. Інформаційні потоки та методи стратегічного аналізу наведено на рис. 2.

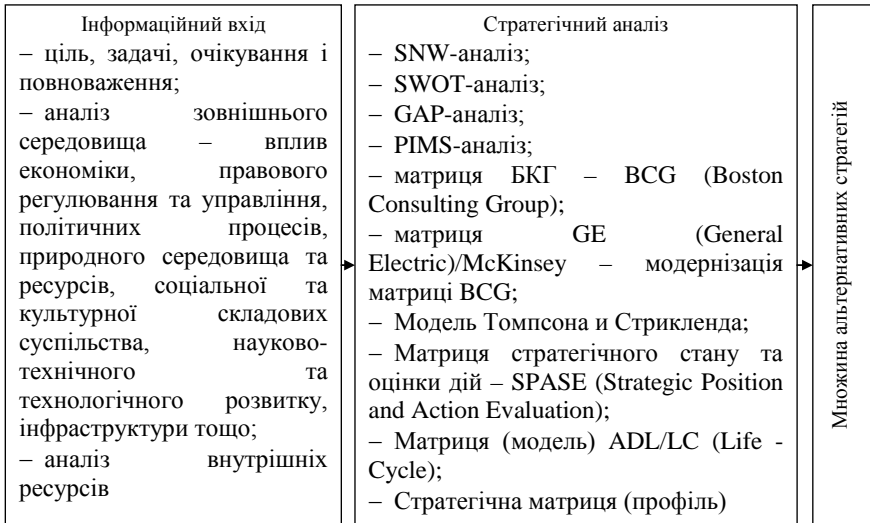

Рис. 2. Методика стратегічного аналізу

Об'єктивними обмеженнями при формуванні стратегічних альтернатив є:

- рівень наявних фінансових ресурсів;
- рівень прийнятого ризику;
- потенційні навички та можливості підприємства;
- відносини в межах робочих зв'язків підприємства;
- протидія конкурентів.

Розробка стратегії передбачає управління показниками (рис. 3). Для цього застосовують систему показників, у якій:

- показники відповідають рівню об'єкта, тобто різняться за рівнем агрегування для підприємства в цілому, для окремого підрозділу, для співробітника;
- показники узгоджені з цілями об'єктів більш високого рівня (цілі бізнес-процесів не протирічять цілям підприємства та вимогам внутрішніх споживачів);
- показники для одного об'єкта взаємопов'язані один з одним.

На початку минулого сторіччя широкої популярності набула система показників ROI (Return of Investment) – набір фінансових індикаторів відомий також ще як система Du Pont. Ця система являє собою арифметичний зв'язок між фінансовими величинами. Пізніше з'явилися системи ROA, EVA, EBITDA та інші. Проте для оцінки ефективності підприємства в цілому лише фінансових показників не достатньо. Тому була розроблена система показників KPI (Key Performance Indicators), відміно рисою якої групування показників за

функціональними ознаками (НДОКР, постачання, виробництво, збут, персонал і фінанси). Систему КРІ змінила збалансована система показників BSC (Balanced Scorecard), яка крім означених показників, що входять до КРІ, містить клієнтську складову та фактори розвитку.

Збалансована система показників BSC являє собою модель об'єднання стратегією нематеріальних активів і процесів створення вартості за допомогою ланцюга причинно-наслідкових зв'язків: фінансова складова описує матеріальні результати реалізації стратегії; клієнтська складова визначає споживацькі цінності – умови, при яких нематеріальні активи створюють вартість; складова внутрішніх процесів визначає важливі процеси, які мають вирішальне значення при реалізації стратегії; складова навчання і розвитку відображає нематеріальні активи, найбільш вагомі для стратегії. Причинно-наслідкові ланцюжки, представлені у вигляді "стратегічної карти" – погодження стратегічних цілей, графічно відображають логікові стратегії: як реалізація однієї стратегічної мети буде сприяти досягненню інших стратегічних цілей у збалансованій системі цілей.

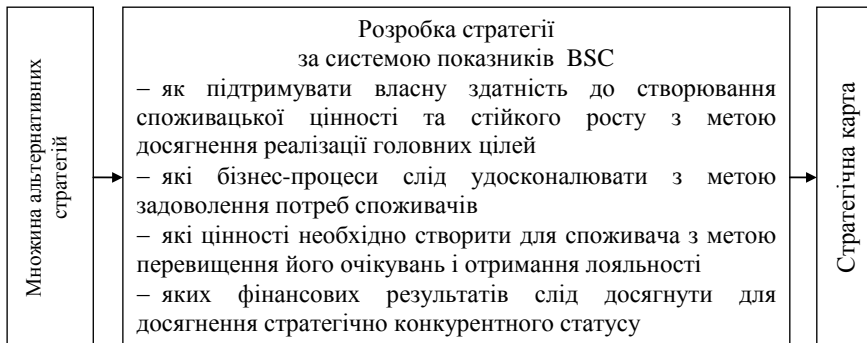

Рис. 3. Методика стратегічного планування

Розробка стратегічної карти BSC передбачає: 1) формування місії підприємства; 2) розробку генеральної стратегічної цілі(ей); 3) виявлення базових (необхідних) умов та ключових факторів успіху підприємства; 4) ретельний вибір взаємопов'язаних головних складових; 5) обґрунтування основних показників діяльності підприємства; 6) виявлення причинно-наслідкових зв'язків між показниками діяльності підприємства і його ключовими факторами успіху.

Оцінка стратегії – останній етап прийняття стратегічного рішення – проводиться за такими критеріями:

- рівень відповідності (чи відповідає стратегія ситуації на підприємстві);
- рівень переваг у конкурентній боротьбі (стратегія має вести до стабільності конкурентних переваг);
- інтенсивність роботи;

- ясність;
- внутрішня узгодженість усіх складових стратегії;
- своєчасність;
- відповідність амбіціям ведучих спеціалістів.

Програмне забезпечення реалізації завдань стратегічного управління представлений на вітчизняному ринку інформаційними системами (табл.1) "Симплан" (SIMPLAN), PIMS (Profit Impact of Marketing Strategy), ISDS (Investment Strategy Decision System), IFPS (Interactive Financial Planning System) і комплексною комп'ютерною системою підтримки прийняття рішень "АДІС" (Адміністративна інформаційна система організацій).

1. Основні характеристики систем підтримки прийняття стратегічних рішень

СППР	Напрямок / Задачі	Основні компоненти
"Симплан" (SIMPLAN)	<ul style="list-style-type: none"> – виявлення складних взаємозалежностей між фінансовою, маркетинговою й виробничою діяльностями підприємства; – аналіз ефективності різних варіантів фінансової діяльності; – оцінка майбутнього обсягу ринку; – оцінка ефективності використання ресурсів в умовах невизначеності 	<ul style="list-style-type: none"> – фінансові моделі; – моделі маркетингу; – моделі виробництва; – прогнозування; – статистичний та економетричний аналіз
PIMS (Profit Impact of Marketing Strategy)	<ul style="list-style-type: none"> – короткострокове стратегічне планування в умовах невизначеності (з оцінкою ймовірностей наслідків використання стратегій); – вибір стратегії з урахуванням можливих змін кон'юнктури ринку 	<ul style="list-style-type: none"> – актуальні база даних і банк моделей кон'юнктури ринків різних продуктів; – економіко-статистичне моделювання; – імітаційне моделювання; – математичне програмування
ISDS (Investment Strategy Decision System)	<ul style="list-style-type: none"> – формування "портфеля замовлень" на наукові дослідження, розробки; – попередній добір пропозицій щодо досліджень, розробок; – порівняльна оцінка нових пропозицій між собою і з розпочатими проектами; – об'єднання дібраних пропозицій і виконуваних робіт в інвестиційні групи, кожна з яких формується згідно з програмними цілями, політикою й бюджетними обмеженнями; – порівняльний аналіз розподілу довгострокових капіталовкладень 	<ul style="list-style-type: none"> – підсистема "історичні аналогії"; – імітаційне моделювання; – моделі виробництва
IFPS (Interactive Financial Planning System),	<ul style="list-style-type: none"> – добір балансових підсумків; – розподіл прибутку за статтями доходів; – прогнозування, аналіз ризику розробки стратегії збуту продукції 	<ul style="list-style-type: none"> – фінансові моделі з передбаченням змін валютних курсів; – економіко-математичне моделювання; – балансові методи

Окремої уваги потребує комплексна система підтримки прийняття рішень "АДІС" (Адміністративна інформаційна система організації), оскільки цей програмний продукт відноситься до класу "порадницьких" інформаційно-вирішуваних систем, що виробляє конкретне управлінське стратегічне рішення з остаточним правом керівника (управління – особи, що приймає рішення) обрати його, відкоригувати або відхилити. "АДІС" реалізує два комплекси стратегічного управління (рис. 4):

1. Стратегічне планування – визначення місії фірми (призначення, основні цілі діяльності, переваги серед конкурентів); сегментація ринкового оточення фірми на окремі автономні елементи – стратегічні зони господарювання; вибір системи управління підприємством відповідно до цілей діяльності; проектування організаційної структури підприємства, адекватної цілям; подолання опору персоналу фірми стратегічним інноваційним змінам.

2. Контролінг – безперервне коригування норми (цілей і засобів), беручи до уваги постійні зміни, що відбуваються в зовнішніх та внутрішніх середовищах підприємства.

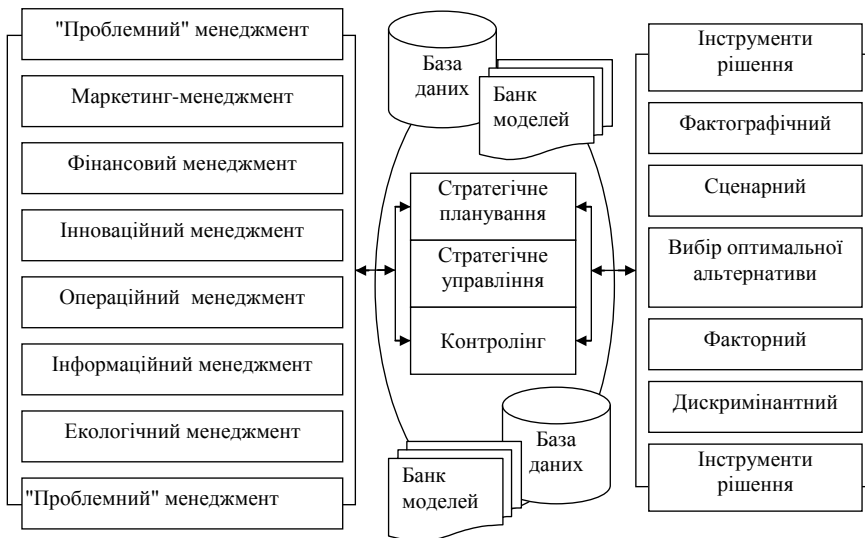

Рис. 4. Архітектура СППР "АДІС"

Стратегічне планування виконується періодично, через значні проміжки часу (заздалегідь передбачені) або, коли виникає (передчасно) необхідність зміни стратегічних "періодів" діяльності підприємства, тобто здійснюється в дискретному (перервному) масштабі часу. Те, що розроблено стратегічним плануванням є для підприємства нормою (динамічною) і за засобами, і за цілями її досягнення. Контролінг діє в реальному масштабі часу. Коригування

(регулювання) прийнятого стратегічного плану виконується на підставі інформації про стан внутрішнього і зовнішнього середовища підприємства, що безперервно опрацьовується моніторингом (спостереженням) контролінгу. Коригування контролінгу реалізується на підставі вимірювання того, що дає повне або часткове повернення до норми і як зміняться витрати (баланс "результат-витрати"). В тих випадках, коли повертатися до минулих норм недоцільно, встановлюються нові норми, до яких відповідно коригується діяльність підприємства. "Ідеологічною" основою контролінгу в системі є стратегія запобігання банкрутству підприємства.

Висновок. Сучасні тенденції в стратегічному управлінні підприємством вимагають застосування інформаційних технологій, оскільки вимогою сьогодення є можливість розробки і реалізації стратегій, адекватних внутрішнім і, головне, зовнішнім умовам функціонування, передбачення можливих коригувань в умовах невизначеності, швидкого реагування на зміни ринку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Герчанівська С. В. Стратегічне управління як механізм забезпечення ефективного розвитку вітчизняних підприємств / С. В. Герчанівська // Інноваційна економіка. — 2012. — Вип. 1 (27). — С. 79 – 82.
2. Євчук Л. А. Стратегічне управління конкурентоспроможністю сільськогосподарських підприємств: [монографія] / Л. Я. Євчук. — Миколаїв: Видавець Т. Ю. Прокопчук, 2010. — 340 с.
3. Мельничук А. Ю. Формування і реалізації стратегічного управління аграрними підприємствами як чинника підвищення їх конкурентоспроможності та сталого розвитку / А. Ю. Мельничук // Економіка та управління АПК. — 2009. — Вип. 1 (166). — С. 113 – 119.
4. Міщенко А. П. Стратегічне управління: Навч. посіб. / А. П. Міщенко. — Дніпропетровськ: ДНУ, 2007. — 332 с.
5. Шершньова З. Є. Стратегічне управління: Навч. посіб. / З. Є. Шершньова, С. В. Оборська. — К.: КНЕУ, 1999. — 384 с.

Одержано 3.10.12

Современные тенденции стратегического управления предприятием требуют применения информационных технологий, поскольку условиями нынешнего времени являются возможности разработки и реализации стратегий, адекватных внутренним и, главное, внешним условиям функционирования, предвидения возможных корректировок в условиях неопределенности, быстрого реагирования на изменения рынка.

Ключевые слова: стратегия, управление, информация, система поддержки принятия решений.

Current trends of strategic enterprise management require the use of information technologies, as there is a need for opportunities to develop and realize the strategies, which are adequate to internal and, more importantly, external conditions of functioning, predicting possible correction in unforeseen conditions, rapid response to market changes.

Key words: strategy, management, information, decision support system.

ЗАЛЕЖНІСТЬ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ ВІД ТЕХНОЛОГІЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

Л.І. ЛЮГА, аспірант

У статті досліджено особливості впливу технологічних змін на соціально-економічне становище України, визначено та обґрунтовано основні проблеми розвитку інноваційно-орієнтованої економіки, запропоновано ряд заходів, спрямованих на подолання існуючих перешкод технологічної модернізації держави.

Загальносвітова економіка ХХІ ст. знаменується радикальними змінами у пріоритетних напрямках економічного прогресу – формується нова парадигма науково-технічного розвитку, ключові акценти якої переміщуються на завдання прискорення інноваційних змін, переходу до стратегії становлення економіки, основаної на знаннях, посилення ролі нових технологій в соціальній сфері. Характерною рисою функціонування світового співтовариства на даному етапі є формування соціально-економічної системи, у якій домінуючу роль відіграє інноваційна та технологічна складова економічного зростання, і є тим чинником, що здатний гарантувати державі конкурентні переваги на світовому ринку.

Наука і впровадження досягнень науково-технічного прогресу уже довгий час залишаються невід'ємною складовою соціальних явищ і перетворилися на головне джерело економічного розвитку передових країн та досі залишається основною причиною відставання країн з перехідною економікою від світових лідерів [5, с. 147].

Для України необхідно усвідомити актуальність цих процесів, адже динамічний економічний розвиток країни не можливий без мобілізації зусиль для досягнення ефективного руху української економіки по технологічній траєкторії еволюції людської цивілізації [2, с. 128]. Задля цього нам, в першу чергу, потрібно усвідомити основні проблеми, що стримують технологічну модернізацію вітчизняної економіки та розробити дієві шляхи їх вирішення.

Дослідженням впливу науково-технологічного прогресу на економічне зростання та соціальне становище країн присвячено праці багатьох вчених. Серед них вітчизняні науковці: Ю. Бажал, В. Геєць, М. Денисенко, Г. Жаворонкова, С. Покропивний, А. Поручник, В. Семиноженко, А. Філіпенко, Л. Федулова, М. Якубовський та ін. Проте дана проблема потребує подальшого дослідження, оскільки відбувається неспинний науково-технічний прогрес, який ставить перед державами нові завдання і перспективи. Саме тому важливо розглянути основні проблеми і перешкоди, що стоять перед Україною на шляху розбудови інноваційно-орієнтованої економіки.

Метою дослідження є визначення основних проблем соціально-економічного характеру, пов'язаних з впливом науково-технологічних новацій, та визначення шляхів їх подолання.

Методика досліджень. Теоретичною основою дослідження стали праці переважно вітчизняних авторів з питань формування та функціонування інноваційної моделі розвитку економіки. У процесі дослідження використовувалися загальнонаукові та спеціальні методи серед яких, абстрактно-логічний, системний, порівняння, логічного узагальнення. Абстрактно-логічний метод застосовувався при формуванні структури роботи та схеми побудови дослідження. Системний підхід дав змогу виокремити проблеми та шляхи інноваційного розвитку України з огляду на технологічні зміни соціально-економічних явищ. Метод порівняння використовувався при аналізі статистичних показників науково-інноваційної активності та рівня конкурентоспроможності країни. За допомогою логічного узагальнення результатів було сформовано висновки з даного дослідження.

Результати досліджень. Сьогодні, за нових реалій господарювання та здійснення міжнародних економічних відносин, коли запорукою ефективного розвитку стають можливості легкої адаптації до технологічної модернізації та швидкого впровадження інновацій [7, с. 45], не можливо однозначно говорити про позитивний характер НТП, адже він крім стимулювання економічного підвищення, викликає поглиблення розриву між передовими розвиненими країнами та країнами, що розвиваються.

Відмінною рисою розвитку суспільства на сучасному етапі є формування соціально-економічної системи, в якій визначальну роль відіграє інноваційна діяльність, як фактор забезпечення конкурентних переваг вищого порядку. Останнім часом ключовими принципами світового прогресу стали: ідеї сталого розвитку, орієнтовані на досягнення економічного зростання країн, соціально справедливий розподіл його результатів та інноваційну модель розвитку економіки, для якої характерне широке введення у господарський обіг нових технологій, науково-технічних розробок та інших продуктів інтелектуальної праці з метою досягнення соціально-економічного ефекту [3, с. 5].

Науково-технологічний розвиток та інноваційні процеси дедалі частіше віддзеркалюються на соціально-економічних явищах. Разом з тим, прослідковується залежність економічного зростання від застосування інноваційної політики, що дозволяє підняти рівень життя нації, сприяти вирішенню проблем зайнятості за рахунок створення нових робочих місць, підвищувати рівень надання освітніх послуг та охорони здоров'я. До того ж, сьогоднішній процес поширення інноваційних технологій є ключовим фактором, що пов'язує інтереси різних соціальних та економічних суб'єктів, гарантує єдність країн, таким чином пом'якшуючи соціальні суперечності і конфлікти [4, с. 15].

Досягнення в сфері науки і технологій створюють сприятливі можливості для розбудови збалансованого соціального простору. Сучасні

технічні засоби, методи генної інженерії, досягнення медицини здатні позбавити людство від низки глобальних проблем: хвороб, голоду, екологічних руйнувань тощо. Це, з одного боку, надає можливість влади людини над природою, враховуючи і соціальну, а з іншого боку – свідчить про зростання відповідальності людства, про необхідність обґрунтованих соціальних рішень, розумного використання наукомістких технологій, сучасних методів управління соціально-економічними процесами [10, с. 166].

Варто згадати позитивну роль науково-технологічного потенціалу у процесі формування конкурентоспроможності країни. Адже з розвитком інноваційної діяльності пов'язують подолання кризи національної економіки, нарощування обсягів виробництва, можливості виходу на нові ринки, пристосування підприємств до нових ринкових вимог. Вплив інноваційних змін на рівень конкурентоспроможності країни полягає у зростанні продуктивності праці, структурному оновленні економіки, зростанні питомої ваги високотехнологічного галузей у структурі виробництва, підвищенні якості продукції, і врешті решт, можливості розширення ринків збуту і зростання ефективності національної економіки [6, с. 40].

В сучасних умовах конкурентоспроможність будь-якої країни на світових ринках визначається її здатністю переорієнтуватися на створення економіки нового типу – «економіки знань». Виявлено високий ступінь залежності економічного розвитку країн від обсягів інвестування у дослідження та розробки, що характерно не лише для провідної групи країн світу, але більшою мірою стосується країн, що розвиваються [10, с.167]. Тому беззаперечним є той факт, що без формування власного науково-інноваційного потенціалу неможлива технологічна модернізація та економічний розвиток країни, зростання продуктивності праці та конкурентоспроможності, а тим самим поліпшення економічних показників якості життя і зміна соціальних стандартів нації.

Однак, не зважаючи на всі перспективи науково-технологічних трансформацій, Україна не може похизуватися відмінним станом науково-технологічного потенціалу та значними досягненнями інноваційної політики. Створення національної інноваційної системи країною пов'язаний з цілою низкою проблем, які гальмують процес інтенсифікації економіки за рахунок розвитку науки і результатів НТП.

Беручи до уваги непослідовність у проведенні науково-технологічної політики нововведень в Україні закріплюються тенденції до технологічного відставання від розвинених країн світу. І як наслідок прослідковується зниження конкурентоспроможності національної економіки, гальмування розвитку високотехнологічних галузей промисловості, зниження кваліфікованості робочої сили, що обумовлює зростання загроз національній безпеці країни [8, с. 12].

Однак, довгострокові перспективи суспільного розвитку України в законодавчих документах державної влади пов'язуються з кардинальним

підвищенням науково-технологічного рівня виробництва, створенням економічної системи, орієнтованої на інтенсивне добування нових знань та їх активне застосування у виробничій діяльності. Однак стан у реальному житті такий, що з позиції інноваційного розвитку останні роки були марними. У той час, як багато розвинених країн зробили інноваційний сектор економіки, високі технології двигуном свого економічного зростання, Україна стрімко відставала, витрачаючи ресурс колишніх радянських здобутків у сфері технологій, не розпочинаючи роботу над новими [11, с. 18].

З метою вирішення цієї системної проблеми визначимо ступінь відповідності національної інноваційної системи вимогам новітньої моделі розвитку, виявимо головні причини, що його гальмують, а також потенційні можливості щодо здійснення узгоджених системних змін у відповідності до технологічного характеру соціально-економічних зрушень у країні.

Грунтуючись на дослідженнях [1; 10], ключові соціально-економічні проблеми інноваційного поступу можна згрупувати та узагальнити за такими пунктами:

1. Відсутність ефективних реформ, пов'язаних з оновленням та якісним покращенням існуючого науково-технічного потенціалу країни;
1. Необхідність реалізації стратегії структурної перебудови економіки та пріоритетів макроекономічного розвитку, орієнтуючись на високотехнологічні галузі господарювання;
2. Слабкий розвиток продуктивних сил без створення якісно нових інституцій виробничих відносин;
3. Низький рівень інвестування в науку як на державному, так і на міжнародному рівнях;
4. Відсутність сучасної технологічної бази науки та зменшення чисельності наукових кадрів.
5. Неможливість втілення наукових розробок у виробництво та можливості комерціалізації продуктів інтелектуальної діяльності;
6. Незадовільний рівень розвитку економічної та соціальної інфраструктури, низькі стандарти життєзабезпечення;
7. Потреби у контролі за рівнем зайнятості, створенні нових робочих місць;
8. Важливість захисту населення від негативних наслідків відкритості внутрішнього ринку для операцій з імпорту високотехнологічної наукоємної продукції чи послуг тощо.

Яскравим свідченням цих проблем є помітне зниження ряду показників стану науково-інноваційної активності країни та рівня її ефективності. Приміром у 2011 році порівняно з 2007 роком спостерігається зниження числа організацій, що здійснювали наукові дослідження та розробки на 11%; кількість науковців зменшилася на 12%; питома вага обсягу виконання наукових і науково-технологічних розробок у ВВП теж скоротилася на 15%. Найбільш стрімко за останні 5 років знизилася частка реалізованої інноваційної продукції в загальному обсязі промислового виробництва і складає лише 3,8%, що майже вдвічі менше ніж у 2007 році. Однак, попри це, намітилися і позитивні

тенденції в інноваційному розвитку суб'єктів господарювання, так питома вага підприємств, що впроваджують новаторські розробки у виробництво, зросла на понад 11%. Таким чином, незважаючи на скромний технологічний та науковий потенціал держави, зростає зацікавленість вітчизняних організацій у інноваційних змінах [12].

Як ми вже згадували, що парадигма технологічних змін неминуче відображається на рівні конкурентоспроможності країни, адже рівень конкурентоздатності є синтетичним показником соціально-економічної ситуації в країні, рівня науково-технологічного розвитку і ефективності економіки в цілому. З цього приводу, пропонуємо дослідити здатність України конкурувати з країнами-лідерами у сфері інновацій, беручи за основу показники Всесвітнього економічного форуму, тобто інтегральний індекс конкурентоздатності країни.

Індекс глобальної конкурентоспроможності (Global Competitiveness Index) включає більше 100 показників, які згруповані в такі групи: інститути, інфраструктура, макроекономічне середовище, медицина і початкова освіта, вища освіта і професійна підготовка, ефективність товарного ринку та ринку праці, розвиток фінансового ринку, технологічна готовність, обсяг ринку, можливість ведення бізнесу і розвиток інновацій [9, с. 103].

У 2011 році за рейтингом глобальної конкурентоспроможності (GCI) Україна займає доволі посереднє 82 місце серед 142 країн світу, при цьому відстаючи від Росії (66) та Казахстану (72) [9, с. 105]. Крім того, за останні 5 років сумарний приріст цього показника різко коливається, то стрімко зростає (4,09 у 2008 р.), то падає (3,90 у 2010 р.), що свідчить про непослідовність дій з науково-технологічного розвитку та незначні зміни соціально-економічної ситуації в країні (табл.).

Загальний індекс конкурентоспроможності України в порівнянні з іншими країнами за 2007 – 2011 роки

Країна	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.
Болгарія	3,93	4,03	4,02	4,13	4,16
Казахстан	4,14	4,11	4,08	4,12	4,18
Росія	4,19	4,31	4,15	4,24	4,21
Румунія	3,97	4,10	4,08	4,16	4,08
Турція	4,25	4,15	4,16	4,25	4,28
Україна	3,98	4,09	3,95	3,90	4,00

* Джерело: побудовано на основі [9, с. 104].

Таким чином, економічні реалії вітчизняної економіки свідчать про значне відставання від не лише високорозвинених країн світу, а навіть і від сусідніх держав, які мають подібні можливості для трансформацій у науковій, технологічній, соціальних сферах. Тому нам доводиться лише констатувати, що нагальними постають проблеми інноваційних змін, вирішення яких, рано чи пізно, стане неминучим.

Для ефективного вирішення поставлених завдань необхідно визначити потенційні можливості створення національної інноваційної системи, ступінь її відповідності вимогам інноваційного моделі розвитку, а також виявити та усунути слабкі сторони і перепони, що гальмують соціально-економічний розвиток України.

На нашу думку цього можливо досягти такими шляхами:

- переорієнтувати національне виробництво на розвиток високотехнологічної наукоємної продукції та послуг;
- створити в Україні умови для розвитку сучасного ринку інтелектуальних послуг, сприяти розвитку освіти та науки;
- гарантувати економічну незалежність вітчизняних наукових організацій та окремих дослідників, створити умови для їх діяльності;
- стимулювати розвиток вітчизняного науково-технічного потенціалу через участь у процесах міжнародної кооперації;
- надавати фінансову допомогу підприємствам та установам, зацікавлених у впровадженні політики нововведень;
- забезпечити можливості громадян успішно працювати у конкурентному середовищі з використанням найсучасніших досягнень науки і техніки.

Висновки. Отже, для забезпечення ефективного вирішення питань технологічно-обумовлених змін соціально-економічних процесів в Україні доречно об'єднати зусилля найбільш зацікавлених сторін у прийнятті інноваційних викликів, розробці та визначенні шляхів реалізації стратегічної програми підготовки кадрів, здійсненні наукових досліджень, створенні технологічних розробок і використанні цих результатів у становленні високотехнологічних галузей національного виробництва для зміцнення конкурентних переваг, а також при реалізації масових інфраструктурних проєктів для розв'язання існуючих соціальних проблем.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Геєць В.М. Інноваційні перспективи України: монографія / В.М.аГеєць, В.П. Семиноженко. — Х.: Константа, 2006. — 272 с.
2. Геєць В.М. Пріоритети національного економічного розвитку в контексті глобалізаційних викликів: монографія у 2.ч. — Ч. 1 / за ред. В.М.іГейця, А.А. Мазаракі. — К.: Київ. нац. торг. — екон. ун-т, 2008. — 273 с.
3. Інтелектуальний капітал підприємств АПК в регіональній інноваційній системі: монографія / Г.В. Жаворонкова, В.О. Жаворонков, Д.М. Соковніна, Л.Ю. Мельник, М.О. Гоменюк / За ред. д.е.н. Г.В.іЖаворонкової. — Умань: Видавець «Сочінський», 2012. — 550 с.
4. Каракай Ю. Роль держави в стимулюванні інноваційної діяльності / Ю. Каракай // Економіка України. — 2007. — №3. — С. 14 – 21.
5. Метелёв С.Е. Национальная безопасность и приоритеты развития России: социально-экономические и правовые аспекты: Монография. — М., 2006. — 270 с.
6. Мицок С. Вплив інноваційної діяльності на конкурентоспроможність

- економіки України / С. Мицюк // Економіка. — 2011. — 128. — С. 39 – 42.
7. Новицький В. Імперативи інноваційного розвитку / В. Новицький // Економіка України. — 2007. — № 2. — С. 45 – 52.
 8. Стратегія інноваційного розвитку України на 2010 – 2020 роки в умовах глобалізаційних викликів: Проект / Г.О. Андросчук, І.Б. Жилияєв, Б.Г.пЧижевський, М.М. Шевченко. — К: Парламентське вид-во, 2009. — 632 с.
 9. Твердохлебов Н.И. Сравнительный анализ рейтинга международной конкурентоспособности Украины / Н.И. Твердохлебов // Экономика и управление. — 2011. — № 3. — С. 102 – 106.
 10. Федулова Л.І. Соціальний аспект технологічного розвитку економіки: особливості та виклики для України / Л.І. Федулова // Соціальна економіка. — 2009. — №1. — С. 165 – 180.
 11. Федулова Л.І. Технологічний імператив стратегічного управління національною економікою / Л.І. Федулова // Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. — 2010. — № 2. — С. 13 – 24.
 12. Офіційний сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

Одержано 5.10.12

Установлено, что для улучшения социально-экономического состояния Украины необходимо способствовать инновационному развитию, а именно: укреплять интеллектуальный потенциал государства; внедрять результаты научных исследований и технологических разработок в процессе становления высокотехнологичных отраслей национальной экономики; повышать социальные стандарты за счет роста занятости населения и формирования социальной инфраструктуры.

Ключевые слова: *социально-экономическое положение, технологические изменения, инновационное развитие, наука и технология, конкурентоспособность.*

It was set, that for the improvement of socio-economic situation in Ukraine it was necessary to promote innovative development, namely to strengthen the intellectual potential of the state, implement the results of research and technological development in the process of establishing high-tech industries of the national economy, improve social standards by increasing employment and by forming social infrastructure.

Key word: *socio-economic situation, technological changes, innovative development, science and technology, competitiveness.*

ОСОБЛИВОСТІ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНИХ ЗАКОНОМІРНОСТЕЙ РОЗВИТКУ АПВ УКРАЇНИ

Г.Ф. МАЗУР, докторант

Оцінено економічну ефективність сільськогосподарського виробництва та тенденції розвитку АПВ України. Виявлено особливості фінансування сільськогосподарських підприємств. Запропоновано напрями підвищення дієвості та удосконалення фінансової політики в аграрній сфері.

Розвиток аграрного сектору України нерозривно пов'язаний з його фінансовим станом. На ситуацію в аграрному секторі впливають одночасно як не закінченість реформування галузі, так і складні умови економіки держави та негативний зовнішній вплив світової кризи. Ситуацію ускладнюють недосконалі законодавча база, проблеми банківського кредитування суб'єктів сільськогосподарської діяльності, низька конкурентоспроможність та обсяги інвестицій. Дослідження фінансових умов сільського господарства дозволяють не тільки проаналізувати наявний стан, виявити проблеми та тенденції розвитку, а й визначити можливі напрями виправлення негативних явищ та виведення сільського господарства України на вищі рівні розвитку.

Питання дослідження ефективності аграрних підприємств та поліпшення їх фінансового стану в умовах ринкових перетворень знайшли відповідне відображення у наукових працях вчених-аграріїв: В.Я.Амбросова, В.Г.Андрійчука, А.Ф.Бурика, В.П.Галушка, О.Ю.Єрмакова, Ф.В.Зінов'єва, М.В.Калінчика, О.В.Крисального, М.Ф.Кропивка, П.М.Макаренка, М.Й.Маліка, В.Я.Месель-Веселяка, Б.Й.Пасхавера, П.Т.Саблука, В.К.Савчука, В.К.Терещенка, І.І.Червена, О.В.Шкільова, О.М.Шпичака, В.В.Юрчишина та багатьох інших.

Метою статті є оцінка нинішнього фінансового стану і на основі отриманих результатів виявлення особливостей фінансово-економічних закономірностей розвитку сільськогосподарського сектору економіки України.

Методика досліджень. Методологічною основою дослідження є діалектичний метод пізнання та системний підхід до вивчення економічних явищ, теоретичною базою – праці сучасних провідних іноземних і вітчизняних учених-економістів з питань управління сільськогосподарським виробництвом.

Результати досліджень. Економічні перетворення та ринкові трансформації зумовили глибокі зміни фундаментальних підвалин виробничої діяльності та розвитку підприємств агропромислового виробництва. У 2011 р. обсяг виробництва валової продукції сільського господарства в усіх категоріях господарств становив 233,7 млрд. грн, що на 19,9% більше порівняно з 2010 р. [1, с.44], у тому числі валова продукція галузі рослинництва зросла на 30,4%, тваринництва – на 1,3% [1, с.47 – 48].

Аграрні реформи сприяли створенню підприємств АПВ ринкового типу і на початок 2012 р. в Україні їх налічувалось 56133 [1, с.51]. Водночас, фінансовий стан агропромислових підприємств характеризувався низькими і нестабільними темпами розвитку і не задовольняв вимогам фінансових установ щодо вкладання необхідних обсягів кредитних ресурсів, оскільки до 2003 р. понад 50% з них працювало зі збитками через загострення суперечностей між агроформуваннями та постачальниками матеріально-технічних ресурсів. Проте, варто зазначити, що за останні кілька років частка підприємств, які одержали чистий збиток стабільно зменшується – від 30,8% у 2009 р. до 16,6% у 2011 р. [1, с.52]. За даними підприємств АПВ, протягом 2009–2011 рр. частка прибутків у складі виручки збільшилась від 9% до 11,6%, тобто маса прибутку не є тотожною грошовим потокам (табл. 1).

1. Ефективність сільськогосподарського виробництва в сільськогосподарських підприємствах [1, с.52]

Рік	Прибутки (збитки) від реалізації сільськогосподарської продукції, млн грн	Рівень рентабельності виробництва сільськогосподарської продукції, %
1990	14422,2	42,6
2000	-121,4	-1,0
2005	1253,2	6,8
2007	4168,9	15,6
2008	5462,1	13,4
2009	7120,0	13,8
2010	12750,5	21,1
2011	9926,0	32,3

Прибуток як складова виручки є важливим внутрішнім джерелом формування фінансових ресурсів. Так, за рахунок прибутку в розвинутих країнах фінансується до 30% усіх витрат підприємств. Результати кореляційно-регресійного аналізу свідчать, що зростання обсягів одержаних прибутків тісно пов'язано із збільшенням надходжень від реалізації ($r_{xy}=0,9521$; $\sigma=0,9065$) і менше – із збільшенням виробництва валової продукції ($r_{xy}=0,5851$; $\sigma=0,3423$).

Протягом 2000–2007 рр. біля 50% сільськогосподарських підприємств отримували чистий прибуток. При цьому, щорічно змінюється перелік прибуткових та збиткових підприємств АПВ (рис.).

Серед причин збільшення кількості збиткових підприємств АПВ слід зазначити: низький рівень закупівельних цін для сільськогосподарських підприємств; невисока якість виробленої продукції та неврахування вимог переробних підприємств. Крім того, сільгоспвиробники у переважній більшості не знають дійсного попиту та пропозиції на вироблену продукцію, не вивчають наявних потенційних ринків збуту продукції та не використовують стратегії ефективного просування продукції на ринку.

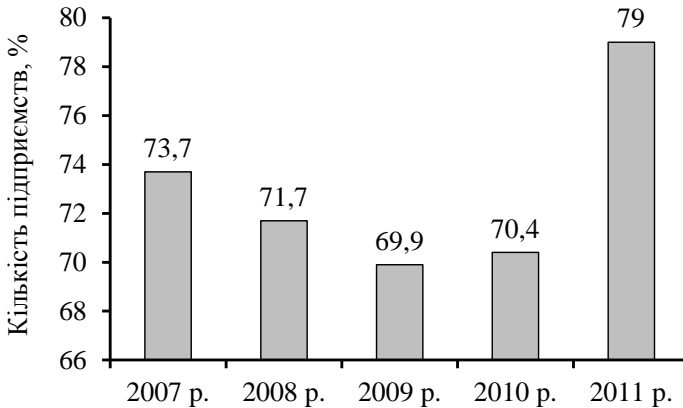

Рис. Частка прибуткових (до оподаткування) підприємств у загальній кількості підприємств сільського господарства, мисливства, лісового господарства [2]

Середні реалізаційні ціни постійно зростають, однак темпи їх росту були недостатніми для забезпечення прибуткової діяльності підприємств АПВ. Окрім цін на формування прибутку істотний вплив має собівартість сільськогосподарської продукції, рівень якої із року в рік зберігає тенденцію до її підвищення.

Зростання цін на матеріальні ресурси зумовлює зменшення потреби у фінансових ресурсах. Це відбувається тому, що сільськогосподарські підприємства із двох діаметрально протилежних принципів: максимуму, суть якого полягає у прагненні отримати максимальний результат, використовуючи наявний ресурсний потенціал та мінімуму – прагнення отримати певні результати при мінімальному використанні ресурсів, змушені зараз обирати другий, а це спонукає підприємства до раціонального витрачання як матеріальних, так і фінансових ресурсів.

Сукупний індекс витрат на виробництво сільськогосподарської продукції у 2011 р. в порівнянні з 2010 р. становив 117,0%, в т.ч. на промислову продукцію, спожиту аграрним сектором – 118,6% [1, с.64]. Фінансовий стан підприємств АПВ характеризується нестабільністю і не задовольняє запитам сьогодення. Рівень їх рентабельності має тенденцію до зростання, так у 2006 р. рентабельність становила – 6,8%, а вже у 2011 р. — 32,3% (табл.1), що призвело до істотного приросту обсягів фінансових ресурсів. Та попри це, упродовж 2008–2011 рр. їх структура залишилася майже незмінною. Так, готова продукція становить 24–33%, дебіторська заборгованість 60–69%, поточні фінансові інвестиції 0,3–0,5%, грошові кошти 3,7–6,7% у сукупній структурі

фінансових ресурсів. Рівень коефіцієнтів ліквідності не відповідає оптимальним значенням і свідчить про низьку платоспроможність підприємств АПВ.

Серед чинників такого розгармонювання слід відмітити: 1) неможливість відшкодування понесених витрат через відсутність паритету цін між продукцією підприємств АПВ та матеріально-технічними ресурсами; 2) високий рівень виробничих витрат, які виникають через технічну і технологічну відсталість; 3) зниження обсягів виробництва через його збитковість та нестачу обігових коштів; 4) недоліки в існуючій законодавчій та нормативній базі, яка не враховує специфіку аграрного виробництва у міжгалузевому перерозподілі, взаємовідносинах з державою, податковою та фінансово-кредитною системами.

Особливістю господарської діяльності підприємств АПВ є нерівномірне надходження виручки від реалізації продукції рослинництва протягом календарного року, що пов'язано із специфічністю галузі (витрати виробництва підприємств АПВ формуються протягом року, але більша їх частина припадає на весняно-літній період, в той час як виручка від реалізації продукції надходить в літньо-осінній період). Продукція тваринництва реалізується рівномірно протягом року, але і тут мають місце значні коливання в надходженні коштів по періодах. В результаті цього підприємства АПВ поєднують внутрішні та зовнішні джерела при формуванні фінансових ресурсів. Амортизація, яка становила майже 10% виробничих витрат підприємств АПВ у 1990 р. і скоротилася в 2011 р. майже в 3 рази до 3,6% [1, с.62], стала відігравати незначну роль у фінансовому забезпеченні підприємств АПВ. Встановлено, що сума отриманого прибутку є незначною по відношенню до суми майбутніх фінансових потреб підприємств АПВ, оскільки може покрити лише 12% майбутніх їх витрат, що зумовлює необхідність залучення зовнішніх джерел.

Сучасний етап функціонування підприємств АПВ характеризується позитивними тенденціями банківського кредитування, які проявляються у збільшенні обсягів та строків кредиту, зменшенні процентної ставки за користування кредитом та підвищенні їх доступності для підприємств АПВ. Проте, незважаючи на це, забезпечення підприємств АПВ кредитами банків не відповідає потребам економічного поступу сфери АПВ. Питома вага кредитних ресурсів, спрямованих банками в АПВ, становила у 2010 р. 0,15% від валового внутрішнього продукту країни [3], тоді як частка продукції сільського господарства у структурі ВВП – близько 19–20% [1, с.38]. Виявлено, що розв'язати проблему кредитування лише за допомогою механізму кредитної субсидії буде неможливим.

Динаміка розвитку системи довгострокового банківського кредитування підприємств АПВ протягом 2005–2011 рр. характеризується суперечливими тенденціями, які виявляються (табл. 2) у різкому зменшенні обсягів за останні 3 роки з одного боку та у відповідному коливанні процентної ставки з іншого [5, с. 254–255].

2. Кредитування підприємств АПК в Україні

Показник	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.
Кредитів всього, млрд. грн	10,4	12,8	14,6	20,1	6,8	10,1	12,5
з них пільгових, млрд. грн	7,6	7,0	7,8	15,1	2,6	6,2	6,5
Середня ставка комерційних банків, %	18	20	18	27	24	25	19

Банки надають довгострокові кредити переважно на закупівлю сільськогосподарської техніки. Найменше кредити надаються на оплату клієнтами платежів за лізинговими контрактами і здійснення капітальних затрат, пов'язаних з будівництвом. Це пояснюється тим, що, оплачуючи техніку, банкам по-перше простіше контролювати цільове використання кредиту, а по-друге вони можуть оформити у якості застави об'єкт кредитування. В інших випадках позичальнику необхідно надати додаткове забезпечення кредиту, що для багатьох підприємств АПК є проблематичним.

Обсяги інвестицій (табл. 3) на формування основних засобів у сільському господарстві зменшувалися з початку 90-х років. Але цих обсягів недостатньо для забезпечення розвитку продуктивних сил аграрного сектора економіки.

3. Обсяги інвестицій в основний капітал сільського господарства, млн грн [6, с.242]

Показник	Рік							
	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
У фактичних цінах	871	4905	7190	9338	16682	9295	12106	17981
У порівнянних цінах	496	1644	2213	2616	3746	1869	2171	2866
У% до попереднього року	88,6	126,0	134,5	118,2	143,2	49,9	116,4	132,0

Специфікою фінансово-економічного забезпечення сучасного періоду підприємств АПК є, те, що в якості зовнішнього джерела активно використовуються фінансові ресурси вітчизняних та іноземних партнерів підприємств АПК, а також міжгосподарське фінансування. Вони залучаються на умовах: створення спільних підприємств; спільного вирощування рослинних культур; безпроцентної позики; кредитування під майбутній врожай; суборенди землі; фінансування дочірнього підприємства, підрозділу або філії; співпраці; лізингу; проведення науково-дослідних робіт у рослинництві та тваринництві. На умовах фінансування виробничої діяльності 17% фінансових ресурсів отримали дочірні підприємства, філії та підрозділи від підприємств засновників.

На умовах спільного вирощування та суборенди землі отримано 4% фінансових ресурсів. Позитивним є той момент, що у 2009 р. 2% фінансових ресурсів залучено на умовах безпроцентної позики. Важливу роль в

фінансовому забезпеченні підприємств АПВ стали відігравати міжгосподарські агропромислові формування. Як правило, вони прагнули до створення замкнутого технологічного циклу, в якому зберігається та розвивається сировинна зона. На початку проведення аграрних реформ значні обсяги фінансової державної підтримки надавались агроформуванням у вигляді прихованих форм.

Кількість та обсяги державних програм, спрямованих на розвиток сільського господарства щороку коливаються. Середня цифра за останні роки перевищувала 8 млрд. грн (в середньому на одну програму – 16 млн грн). При цьому найбільше бюджетних коштів спрямовувалось на: фінансову підтримку продукції тваринництва та рослинництва – 48%, садівництва, виноробства та виноградарства (30%) та Аграрного Фонду (22%) [7].

Висновок. Визначення напрямів підвищення дієвості та удосконалення фінансової політики в аграрній сфері, які будуть базуватись на врахуванні особливостей сфери АПВ та викликів і запитів сьогодення, сприятиме активізації її економічного поступу. Ефективність державної фінансової підтримки підприємств АПВ може бути досягнута, якщо бюджетні кошти виділятимуться прозоро за прогнозованими, наперед інформованими напрямами на постійній довготерміновій основі та у передбачених обсягах. Сучасна практика фінансового забезпечення підприємств АПВ переконливо підтверджує складний і неоднозначний характер процесів його розвитку, спростовуючи те твердження, що розвиток – це лінійний прогрес, та доводячи, що він досягається не автоматично, а вимагає взаємодії різноманітних процесів, в яких вирішальна роль належить цілеспрямованій діяльності, яка спирається на пізнання об'єктивних законів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Сільське господарство України. Статистичний збірник. — К.: Державна служба статистики України, 2012. — 376 с. [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://ukrstat.org/uk/druk/katalog/kat_u/publ7_u.htm.
2. Причепя Г.В. Вибір стратегії розвитку підприємств аграрного сектору економіки. [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://www.rusnauka.com/7_NITSB_2012/Economics/10_102756.doc.htm
3. Банківський кредит для аграріїв стає доступнішим. [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.propozitsiya.com/?page=149&itemid=3553&number=119>.
4. Прибутки від сільськогосподарської діяльності отримали 79% підприємств. [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://uvsz.gov.ua/ua/article/5.html>
5. Чкан І.О. Кредитування підприємств та організацій сільського господарства. [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/znptdau/2012_17_2/17-2-35.pdf.
6. Кісіль М.І. Стратегічні напрями інвестиційного забезпечення розвитку

- сільського господарства. [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/znptdau/2012_2_4/18-4-32.pdf.
7. Кузнецова А., Нів'євський О. Огляд аграрної політики. — К.: Агробізнес сьогодні, №20, жовтень 2012. [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.agro-business.com.ua/component/content/article/31-2011-05-11-22-29-29/928-2012-03-19-10-03-18.html>.

Одержано 9.10.12

Доказано, что определение направлений повышения эффективности финансовой политики в аграрной сфере с учётом специфики отрасли способствует активизации её развития. Эффективность государственной финансовой поддержки достигается прозрачностью распределения средств по заранее определённым объёмам и направлениям.

Ключевые слова: АПВ, сельское хозяйство, финансирование.

It was proved that choice of the ways for enhancement of the financial policy effectiveness in the agrarian sector considering the industry peculiarities promotes its development. The effectiveness of the state financing support can be achieved when funds are distributed transparently in the previously determined amounts and directions.

Key words: agricultural industry, agriculture, financing.

УДК 336:334.716:338.124.4

ФІНАНСОВИЙ СТАН ПІДПРИЄМСТВА ТА ЙОГО ПОКРАЩЕННЯ У ПІСЛЯКРИЗОВИЙ ПЕРІОД

М.І. МАЛЬОВАНІЙ, кандидат економічних наук

В статті аналізується фінансовий стан підприємства ПАТ «Монфрам» у післякризовий період розвитку національної економіки. Досліджено стан та проблеми формування фінансових ресурсів підприємства у сучасних соціально-економічних умовах та визначено перспективні шляхи їх вирішення.

За ринкових умов господарювання дослідження фінансового стану підприємств та визначення шляхів його поліпшення набуває особливого значення, оскільки стійкий фінансовий стан окремих господарюючих суб'єктів є передумовою добробуту робітників підприємства, своєчасного і в повному обсязі виконання бюджету, стабілізації економіки країни в цілому. Фінансовий

стан підприємства характеризується сукупністю показників оцінювання. За результатами оцінки фінансового стану зацікавлені особи можуть оцінити минулий, поточний та перспективний стан підприємства, й підготувати ефективні управлінські рішення по всіх напрямках його діяльності. Після світової фінансової кризи підприємства перебувають в активному пошуку нових ринкових механізмів, які б забезпечили їм стабільний економічний розвиток. При цьому важливого значення набуває врахування тих глобалізаційних процесів, які тривають нині у світі. *Врахування нових вимог, які ставляться сьогодні перед вітчизняними підприємствами є важливою умовою забезпечення стабільності їх фінансового стану.*

Питання дослідження фінансового стану підприємств та шляхів його покращення були та є предметом дослідження багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених. Теоретико-методологічні аспекти дослідження фінансового стану підприємств відображено у наукових працях таких вітчизняних і зарубіжних вчених, як Г.М. Азеренкова, В.І. Аранчія, М.Д. Білика, Д.В. Ваньковича, Г.В. Давидової, М.О. Кизима та інших.

Визначаючи теоретичну та практичну цінність науково-теоретичного забезпечення досліджень фінансового стану підприємства та шляхів його покращення, слід зазначити, що недостатньо опрацьованими залишаються проблеми фінансового стану вітчизняних підприємств в сучасних умовах післякризового розвитку національної економіки.

Методика досліджень. Теоретичною та методологічною базою дослідження послужили основні положення економічної теорії, наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених. У процесі дослідження використовувалися наступні методи: аналізу і синтезу; абстрактно-логічний; статистико-економічний – при аналізі фінансового стану підприємства; порівняння – для зіставлення фактичних даних за окремі періоди і роки; графічний метод – для наочного відображення зміни у часі показників досліджуваного аспекту проблеми.

Результати досліджень. Роль об'єктивної оцінки фінансового стану підприємства, як запоруки його сталого розвитку, значно зростає в умовах переходу економіки України до цивілізованих ринкових відносин. Фінансовий стан відображає ефективність економічної діяльності суб'єкта господарювання, а його аналіз дозволяє своєчасно оптимізувати використання фінансових ресурсів підприємства. Оцінка фінансового стану дає змогу об'єктивно визначати пріоритетні напрями розвитку підприємства, будувати стратегічні плани і контролювати їх виконання. Негативні економічні процеси, які спостерігаються останнім часом у світовій економіці значно вплинули на фінансовий стан вітчизняних підприємств. Не є винятком і підприємства фармацевтичної галузі економіки, представником якої є ПАТ «Монфарм».

В таблиці 1. проаналізуємо фінансові результати діяльності ПАТ «Монфарм» за останні роки.

1. Фінансові результати діяльності ВАТ «Монфарм»

Показники	За роками						
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Виручка від реалізації, тис.грн	18979,30	21234,00	23720,40	32981,00	73483,00	94316,00	95088
Собівартість, тис.грн	13144,2	14389,2	16855,8	22412	54784	68590	70762
Валовий прибуток, тис.грн	5814,2	6592,4	6677,9	10435	18447	25288	23817
Чистий прибуток, тис.грн	325,30	64,60	556,60	1258,00	5252,00	6431	644
Рентабельність по валовому прибутку, %	44,23	45,81	39,62	46,56	33,67	36,87	33,65
Рентабельність по чистому прибутку, %	2,47	0,45	3,30	5,61	9,59	9,38	0,91

Фінансові результати діяльності ПАТ «Монфарм» свідчать про їх деяке покращення. Якщо у 2005 році підприємство отримало чистого прибутку в розмірі 325,3 тис.грн та мало рентабельність 2,47%, то у 2008 році вже 1258,0 тис. грн та 5,61% відповідно, а у 2010 році – 6431,0 тис. грн та 9,38% відповідно. Водночас слід відзначити значне зменшення розміру чистого прибутку у 2011 році. Все це свідчить про доволі стабільну роботу підприємства. Проте з метою визначення перспектив його розвитку слід детально проаналізувати його фінансовий стан.

Одними з важливих показників, які характеризують фінансовий стан підприємства є ліквідність та платоспроможність. Ліквідність характеризує здатність підприємства швидко перетворити активи на гроші. Оцінюючи ліквідність підприємства, слід проаналізувати достатність поточних (оборотних) активів для погашення поточних зобов'язань короткострокової кредиторської заборгованості [2]. Аналіз ліквідності балансу ПАТ «Монфарм» наведено в табл. 2.

Дані таблиці 2 свідчать про те, що в цілому по підприємству поточні активи менші за його поточні пасиви на початок аналізованого періоду (на 34063 тис. грн) та на кінець періоду вони менше (на 30715 тис. грн). Що стосується зіставлень по окремих групах, то по параметрах А2 → П2 баланс відповідає критеріям абсолютної ліквідності. По параметру А1 → П1 має місце платіжна нестача, яка до кінця досліджуваного періоду зменшується з 34063

тис. грн на початок до 30715 тис. грн на кінець періоду. По параметру А3 → П3 довгострокові кредити та позики перевищуються виробничі запаси та незавершене виробництво на 30774 тис. грн на кінець року.

2. Аналіз ліквідності балансу ВАТ «Монфарм»

Актив	На початок періоду (тис. грн)	На кінець періоду (тис. грн)	Пасив	На початок періоду (тис. грн)	На кінець періоду (тис. грн)	Платіжний надлишок (+) або нестача (-)	
						на початок періоду (тис. грн)	на кінець періоду (тис. грн)
Група А1 (грошові кошти)	642	1848	Група П1 (кредиторська заборгованість, кредити банку, строк повернення яких настав)	34705	32563	-34063	-30715
Група А2 (дебіторська заборгованість, готова продукція)	41462	39045	Група П2 (короткострокові кредити банку)	0	0	41462	39045
Група А3 (виробничі запаси, незавершене виробництво)	10505	11536	Група П3 (довгострокові кредити і позики)	40000	42310	-29495	-30774
Група А4 (необоротні активи)	49507	50247	Група П4 (постійні пасиви)	27429	28073	22078	22174
Баланс	102173	103122	Баланс	102173	103122	—	—

У результаті уповільнення надходжень коштів від покупців за реалізовану продукцію збільшується величина поточних боргів, які потребують негайного погашення. Разом з тим відбувається зростання величини виробничих запасів, сформованих за рахунок залучених коштів, а також дебіторської заборгованості. Водночас збільшення розмірів груп А2 і А4, а також П3 і П4 не впливає на знаки в цих нерівностях і ситуація, коли очікувані надходження від дебіторів перевищують величину короткострокових пасивів, а величина запасів — тобто довгострокові зобов'язання, продовжує зберігатися.

Найявний платіжний надлишок по цих групах, як зазначалося вище, теоретично можна спрямувати на покриття нестачі коштів для погашення найбільш строків зобов'язань. Однак на практиці без додаткового аналітичного обстеження поточних активів цього зробити не можна. Основна причина полягає в тому, що до складу дебіторської заборгованості та

виробничих запасів входять також низьколіквідні їх елементи, такі як сумнівна дебіторська заборгованість, залежані виробничі запаси. Урівноважити ж активи групи 1 з пасивами аналогічної групи можна лише за рахунок дебіторської заборгованості підприємств зі стійким фінансовим станом, а також тих елементів виробничих запасів, які легко реалізуються.

Виходячи з аналізу можна зробити висновок, що протягом 2011 року рівень ліквідності ВАТ «Монфарм» дещо покращився, що позитивно позначається на платоспроможності підприємства.

Для більш детального аналізу ліквідності підприємства слід розрахувати коефіцієнти ліквідності. При оцінці ліквідності розраховують три основні коефіцієнти:

- 1) коефіцієнт покриття (коефіцієнт поточної ліквідності);
 - 2) коефіцієнт швидкої ліквідності;
- коефіцієнт абсолютної ліквідності [1] (табл.3).

3. Коефіцієнти ліквідності ПАТ «Монфарм» на кінець року

Показники	Рік						
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
1. Коефіцієнт абсолютної ліквідності (К АБС.Л.)	0,0101	0,0061	0,0071	0,0025	0,0261	0,0189	0,0568
2. Коефіцієнт швидкої ліквідності (КШЛ)	0,5931	0,5202	0,6405	0,6881	1,1423	0,0707	1,071
3. Коефіцієнт поточної ліквідності (КПЛ)	1,7400	1,4868	1,4647	1,4554	1,5129	1,6124	1,6236

Коефіцієнт покриття (поточної ліквідності) дає загальну оцінку ліквідності активів, показує, яка сума поточних активів підприємства припадає на одну гривню поточних зобов'язань [3]. Якщо поточні активи перевищують за величиною поточні зобов'язання, підприємство може розглядатися як таке, що успішно функціонує. У нашому випадку коефіцієнт покриття у ПАТ «Монфарм» у 2011 році склав 1,6236, що на 0,1137 менше показника 2005 року. Це означає, що на кожну 1 гривню поточних зобов'язань (боргів) підприємство має 1,6236 грн поточних активів. Коефіцієнт покриття орієнтовано повинен бути на рівні 2,0 – 2,5. Як помітно з табл. 3 протягом досліджуваного періоду коефіцієнт покриття у ВАТ «Монфарм» був завжди нижчий за нормативний.

Запорукою виживання підприємств в умовах кризи та основою їх фінансово стійкого стану є фінансова стабільність. Фінансова стабільність підприємства є однією із найважливіших характеристик фінансового стану підприємства і пов'язана з рівнем його залежності від кредиторів та інвесторів. Аналіз фінансової стійкості (платоспроможності) підприємства здійснюють через розрахунок та оцінку таких коефіцієнтів (табл. 4).

Коефіцієнт фінансової автономії (незалежності) (коефіцієнт концентрації власного капіталу) характеризує частку власних коштів (власного капіталу) в

загальній сумі коштів, авансованих у його діяльність. Чим вище значення цього коефіцієнта, тим більш фінансово стійким, стабільним і більш незалежним від зовнішніх кредиторів є підприємство. Вважають, що в підприємства з високою часткою власного капіталу кредитори швидшекладають кошти, оскільки вони мають можливість погасити борги за рахунок власних коштів [5]. Практика свідчить, що загальна сума заборгованості не повинна перевищувати суму власних джерел фінансування, тобто джерела фінансування підприємства (загальна сума капіталу) мають бути хоча б наполовину сформовані за рахунок власних коштів. Отже, критичне значення коефіцієнта автономії має становити 0,5. В нашому випадку даний коефіцієнт має негативну динамку. Якщо у 2005 році він становив 0,6897 то у 2011 році – 0,2722. Це свідчить про зростання частки позикових коштів в загальній сумі коштів, що негативно позначається на фінансовій стійкості підприємства.

4. Показники фінансової стійкості ПАТ «Монфарм» на кінець року

Показник	Рік						
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Коефіцієнт фінансової автономії	0,6897	0,5535	0,5146	0,4758	0,3144	0,2685	0,2722
Коефіцієнт фінансової залежності	1,4499	1,8068	1,9433	2,1018	3,1809	3,7249	3,6734
Коефіцієнт фінансового ризику	0,4499	0,8068	0,9433	1,1018	2,1809	2,7249	2,6734
Коефіцієнт маневреності власного капіталу	0,3272	0,3899	0,4328	0,4788	-0,3529	-0,740	-0,7898
Коефіцієнт структури покриття довгострокових вкладень	0	0	0	0	0,7040	0,8378	0,8420
Коефіцієнт довгострокового залучення коштів	0	0	0	0	0,4878	0,5932	0,6011
Коефіцієнт фінансової незалежності капіталізованих джерел	1	1	1	1	0,5122	0,4068	0,3989

Коефіцієнтом, зворотним коефіцієнту фінансової автономії, є коефіцієнт фінансової залежності. Добуток цих коефіцієнтів дорівнює 1. Зростання цього показника у динаміці означає збільшення частки позикових коштів у фінансуванні підприємства, а отже, втрату фінансової незалежності. Якщо його значення знижується до одиниці (100%), то це свідчить про те, що власники підприємства повністю його фінансують, а якщо перевищує одиницю, то навпаки [8]. Так, якщо значення коефіцієнта ПАТ «Монфарм» у 2011 році 3,6734, це означає, що при вкладенні в активи підприємства 3,6734 грн, позиченими є 2,6734 коп. Це також негативно позначається на фінансовому стані підприємства.

Коефіцієнт фінансового ризику показує співвідношення залучених коштів і власного капіталу. За цим коефіцієнтом здійснюють найбільш загальну оцінку фінансової стійкості. Він показує, скільки одиниць залучених коштів

припадає на кожну одиницю власних. Зростання показника в динаміці свідчить про посилення залежності підприємства від зовнішніх інвесторів і кредиторів, тобто про зниження фінансової стійкості, і навпаки.

Оптимальне значення — $Kф.p \leq 0,5$. Критичне значення — 1 [7].

В нашому випадку даний коефіцієнт зріс з 0,4499 у 2005 році (тобто був на оптимальному рівні) до 2,6734 у 2011 році.

Коефіцієнт маневреності власного капіталу показує, яка частина власного оборотного капіталу перебуває в обороті, тобто у тій формі, яка дає змогу вільно маневрувати цими коштами, а яка капіталізована. Для забезпечення гнучкості у використанні власних коштів підприємства необхідно, щоб коефіцієнт маневреності за своїм значенням був досить високим. Протягом досліджуваного періоду коефіцієнт маневреності власного капіталу мав позитивну тенденцію до зростання. Так, він зріс з 0,3272 у 2005 році до 0,4788 у 2008 році. Проте у 2009 – 2011 роках даний показник має від’ємне значення.

Для підприємства дуже важливо знайти оптимальне співвідношення коефіцієнта фінансової автономії і коефіцієнта маневреності власного капіталу, іншими словами, співвідношення власного і позикового капіталу.

Важливу роль при оцінці фінансової стійкості підприємства відіграють також коефіцієнти покриття. Протягом 2005 – 2008 рр. ПАТ «Монфарм» не використовувало довгострокові запозичення і лише у 2009 році взяло довгострокову позику в банку на суму 20000 тис.грн, що відповідно позначилося на показниках покриття.

Безпосередньо на фінансовий стан будь-якого підприємства впливають фінансові результати його діяльності. Рівень ефективності господарської діяльності будь-якого підприємства визначають фінансові результати, отримані внаслідок цієї діяльності. Це можуть бути як прибуток, так і збитки.

Розрахуємо та узагальнимо показники рентабельності на початок і кінець періоду (табл. 5) на основі таких вихідних даних для розрахунків:

витрати на виробництво і збут (рядок 040 + рядок 070 + рядок 080 (ф. № 2)):

2010 р.: $68590 + 7142 + 1940 = 77672$ тис. грн;

2011 р.: $70762 + 4494 + 2276 = 77532$ тис. грн

прибуток від реалізації (рядок 100 + рядок 090 + рядок 060 (ф. № 2))

2010 р.: $12166 + 4773 + 733 = 17672$ тис. грн;

2011 р.: $12642 + 4485 + 80 = 17207$ тис.грн.

Як свідчать дані табл. 5, спостерігалось зменшення рентабельності активів на 5,67 пункту, рентабельності власного капіталу — на 21,16, рентабельності вкладень — на 7,67, рентабельності діяльності — на 6,14 пункту, але при цьому відбулося зростання рентабельності продукції на 0,13 пункту. Розрахунок основних показників рентабельності підприємства дає змогу дійти висновку, що загалом підприємство має непогані результати, проте в останній рік спостерігається значне їх зменшення. Щодо рентабельності активів, то вона скоротилася на 5,67 пункта. Зменшення рентабельності активів

сприяло зниження дохідності продукції. Проте все-таки в 2011 р. підприємство отримало 0,62 коп. прибутку на кожну гривню активів. Значним також було скорочення показника рентабельності власного капіталу. При його зменшенні на 21,16 пункта, на 1 грн власного капіталу підприємства у 2011 р. припадало 2,29 коп. прибутку. Досить низьким у 2011 р. був рівень показника рентабельності вкладень (інвестицій), що мало привернути увагу інвесторів: 2,86 коп. прибутку на 1 грн інвестицій.

5. Розрахунок показників рентабельності ВАТ «Монфарм», %

Показник	2010 р.	2011 р.	Відх. 2011 р. до 2010 р.
Рентабельність активів: $P_A = \frac{\text{Чистий прибуток}}{\text{Вартість активів}}$	$P_A = \frac{6431}{102173} \cdot 100 = 6,29$	$P_A = \frac{644}{103122} \cdot 100 = 0,62$	-5,67
Рентабельність власного капіталу: $P_{в.к} = \frac{\text{Чистий прибуток}}{\text{ВК}}$	$P_{в.к} = \frac{6431}{27429} \cdot 100 = 23,45$	$P_{в.к} = \frac{644}{28073} \cdot 100 = 2,29$	-21,16
Рентабельність вкладень (інвестицій): $P_I = \frac{\text{Прибуток до оподаткування}}{\text{ВК + ДЗ}}$	$P_I = \frac{7102}{67429} \cdot 100 = 10,53$	$P_I = \frac{2013}{70383} \cdot 100 = 2,86$	-7,67
Рентабельність діяльності: $P_D = \frac{\text{Чистий прибуток}}{\text{Виручка від реалізації}}$	$P_D = \frac{6431}{94316} \cdot 100 = 6,82$	$P_D = \frac{644}{95088} \cdot 100 = 0,68$	-6,14
Рентабельність продукції: $P_{пр} = \frac{\text{Прибуток від реалізації}}{\text{Витрати на в-во і збут}}$	$P_{пр} = \frac{12166}{68590} \cdot 100 = 17,74$	$P_{пр} = \frac{12642}{70762} \cdot 100 = 17,87$	+0,13

Єдиним серед показників, для якого характерне зростання в звітному періоді, є показник рентабельності продукції. Він збільшився на 0,13 пункта. Швидше всього це було наслідком зростання рентабельності якогось виду продукції, що випускає підприємство.

З метою поліпшення фінансового стану ПАТ «Монфарм» на даний час слід провести комплекс заходів, спрямованих як на оптимізацію використання фінансових ресурсів підприємства так і на збільшення ефективності самого виробництва. Одним з перспективних шляхів покращення фінансового стану ПАТ «Монфарм» є удосконалення управління фінансовими ресурсами. Фінансові ресурси ВАТ «Монфарм» є джерелом формування матеріальних, трудових та інформаційних ресурсів, тому процеси управління фінансовими ресурсами слід розглядати в комплексі з іншими видами ресурсів, що можливо за умови впровадження логістичних методів в практичну діяльність цього підприємства. Логістична стратегія може стати тим ключовим чинником, який забезпечує тривалу конкурентну перевагу для досягнення цільових орієнтирів

об'єкту управління у постійно мінливих умовах зовнішнього середовища. Нестабільність економічного розвитку України, втрата підприємствами господарських зв'язків та необхідність їх відновлення обумовили доцільність створення на підприємствах логістичних систем [4].

Першочерговим етапом у покращання фінансового стану ПАТ «Монфарм» є також пошук оптимального співвідношення власного і позикового капіталу, яке б забезпечило мінімальний фінансовий ризик за максимальної рентабельності власного капіталу. Оптимізація ліквідності підприємства реалізується за допомогою оперативного механізму фінансової стабілізації – системи заходів, спрямованих, з одного боку, на зменшення фінансових зобов'язань, а з іншого, на збільшення грошових активів, що забезпечують ці зобов'язання. Фінансові зобов'язання підприємство може зменшити за рахунок: зменшення суми постійних витрат (зокрема витрат на утримання управлінського персоналу); зменшення рівня умовно-змінних витрат; продовження строків кредиторської заборгованості за товарними операціями; відтермінування виплат дивідендів та відсотків. Збільшити суму грошових активів можна за рахунок: рефінансування дебіторської заборгованості (шляхом факторингу, врахування та дисконтування векселів, форфейтингу, примусового стягнення); прискорення оборотності дебіторської заборгованості (шляхом скорочення термінів надання комерційного кредиту); оптимізація запасів товарно-матеріальних цінностей (шляхом встановлення нормативів товарних запасів методом техніко-економічних розрахунків); скорочення розмірів страхових, гарантійних та сезонних запасів на період перебування підприємства у фінансовій кризі [7].

В умовах конкурентного середовища актуальності набуває оптимізація збутової політики підприємства. ПАТ «Монфарм» необхідно активізувати політику в галузі маркетингу з метою просування своєї продукції, яка фактично за рахунок високої якості та ціни, нижчої від середньогалузевої є конкурентноспроможною. Важливими для вирішення є питання реклами, упаковки, випуску високоякісної сувенірної продукції, фірмова торгівля, стимулювання збуту різними шляхами. Правильний підхід до просування продукції виробників товарів дозволить збільшити реалізацію продукції, що створить реальні передумови для виходу підприємства з фінансово-економічної кризи. У теорії та практиці фармацевтичного маркетингу і логістики застосовують аналітичні підходи, які уможливають оцінювання поточного стану підприємництва та перспектив його розвитку, зокрема метод SWOT-аналізу (SWOT — аббревіатура перших літер англійських слів strengths — сильні сторони, weakness — слабкі сторони, opportunities — можливості і threats — небезпеки, загрози). У науковій літературі зустрічаються ще й такі синоніми цього терміну, як матриця TOWS або метод WOTS-up. Нами розроблена матриця SWOT (табл. 6) для визначення перспективних шляхів розвитку ПАТ «Монфарм».

6. Матриця SWOT-аналізу ВАТ «Монфарм»

Складові SWOT-аналізу	Можливість	Загрози
	А. Зниження вартості комп'ютерної техніки	а) Низька купівельна спроможність населення
	Б. Розвиток інформаційних технологій, зокрема систем автоматизованого обліку товару	b) Нестача обігових коштів у лікувально-профілактичних закладах
	В. Низька концентрація оптових фірм на ринку	c) Недобросовісність частини аптек стосовно оплати
	Г. Організація конкурсів (тендерів) на закупівлю ліків за рахунок бюджетних коштів	d) Збільшення кількості суб'єктів оптового ринку
	Д. Збільшення кількості аптек, аптечних пунктів і аптечних кіосків. Створення аптечних мереж	e) Жорстке державне регулювання цін стосовно великого переліку препаратів
	Ж. Розвиток навчальних (тренінгових) послуг	f) Мінімізація аптеками товарних запасів
	З. Зростання ролі людського фактора	
Сильні сторони	SO-стратегії	ST-стратегії
I. Досвід роботи на ринку	Участь у тендерах (Г), збільшення ринкової частки (В)	Участь у добродійних та гуманітарних акціях (d)
II. Широкий, глибокий та диверсифікований товарний асортимент, зокрема наявність ексклюзивних оригінальних препаратів	Привернення уваги можливих клієнтів (Д)	Формування асортиментної політики, тісно пов'язаної із диверсифікацією в напрямку розширення нелікарського асортименту (e)
III. Довгострокові контракти з виробниками, зокрема іноземними		Розроблення цінової політики стосовно переліку ліків, які підлягають державному регулюванню (e)
IV. Широкий радіус обслуговування		Використання географічної консолідації (f)
V. Відсутність роздрібно-аптечної мережі	Створення договірної вертикальної маркетингової системи на основі консигнаційного забезпечення замість простого товарного кредитування (Д, f)	
VI. Значна кількість постійних клієнтів	Використання принципів теорії портфоліо для дискримінації клієнтів на основі АВС-аналізу (Д, d)	
VII. Наявність електронної пошти, зв'язок через Web-вузли	Автоматизація системи збуту на основі встановлення модулів у постійних партнерів групи А (А, Б, d)	
Слабкі сторони	WO-стратегії	WT-стратегії
1. Зменшення ринкової частки	Привернення уваги нових клієнтів шляхом формування оптимального асортименту доступних за ціною для різних сегментів споживачів лікарських засобів, привернення уваги нових клієнтів (В, Д, а, b, c, d)	

Продовження табл. 6

2. Недостатній рівень кваліфікації персоналу	Реалізація програми навчання фахівців (Ж, b, c)	
3. Відсутність чіткої системи оплати праці	Оптимізація системи оплати праці на основі ранжування посадові структури підприємства (З, b, c)	
4. Низький рівень розвитку механізації, автоматизації та техніко-технологічної бази складського господарства	Впровадження систем автоматизованого обліку, зокрема автоматичної ідентифікації ліків за допомогою штрихового кодування (Б, d)	
5. Високі витрати на транспортування	Маршрутизація перевезень з використанням спеціального комп'ютерного забезпечення, зокрема електронного та цифрового атласу доріг (А, Б).	Зосередження на певному географічному ринку (географічне фокусування) (f)
6. Низький рівень системи керування товарними запасами	Поетапне впровадження окремих модулів Корпоративної системи управління підприємством (А, Б), зокрема стосовно управління товарними запасами (Ж, f)	
7. Недостатньо ефективна робота з клієнтами	Реалізація програми навчання фахівців (Ж)	Переорієнтація на платоспроможних добросовісних клієнтів, перегляд системи надання товарних кредитів і політики встановлення відсотків за ними (b, c)

За результатами проведеного SWOT-аналізу встановлено, що ПАТ «Монфарм» має ряд сильних сторін і можливостей на фармацевтичному ринку. Їй можна запропонувати конкретні стратегії з потенціювання цих сторін і можливостей за умови врахування й обмеження впливу слабких сторін і загроз, що забезпечить фірмі конкурентні переваги. Наприклад, наявність електронної пошти, зв'язку через Web-вузли, зниження вартості комп'ютерної техніки та розвиток інформаційних технологій можна використати для оснащення дискримінованих за теорією портфоліо постійних покупців (аптек) групи А модемами, що у свою чергу сприятиме усуненню загроз з боку мінімізації товарних запасів в аптеках та збільшенню кількості суб'єктів оптового ринку. Кожну можливу стратегію деталізують за принципом «цілі => задачі => заходи», тобто уточнюють задачі стратегії до рівня конкретних заходів і окремих дій. Після цього проводять експертну оцінку стратегій за принципом «переваги — недоліки», їх ранжування за важливістю для фірми і відсів неможливих та неефективних.

Висновки. Таким чином сучасний фінансовий стан ПАТ «Монфарм» перебуває під значним тиском тих негативних тенденцій, які спостерігаються у вітчизняній та світовій економіці. Основними напрямками мінімізації їх впливу, що повинно супроводжуватися поліпшенням фінансового стану підприємства, на нашу думку, повинні бути: зменшення собівартості продукції та збільшення розміру чистого прибутку, як одного з основних джерел фінансових ресурсів на підприємстві; раціональне використання позикових ресурсів через мінімізацію банківських ставок на коротко- та довгострокові кредити; впровадження на

підприємстві податкового планування; удосконалення управління фінансовими ресурсами ВАТ «Монфарм» на основі логістичних методів. Логістична стратегія може стати тим ключовим чинником, який забезпечує тривалу конкурентну перевагу для досягнення цільових орієнтирів об'єкту управління у постійно мінливих умовах зовнішнього середовища.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Азаренкова Г. М. Фінанси підприємств / Азаренкова Г. М. Журавель Т. М., Михайленко Р. М. — К.: Знання-Прес, 2004. — 291 с. — (Вища освіта XXI століття).
2. Аранчій В. І. Фінансова діяльність підприємств / Аранчій В. І., Чумак В. Д., Смолянська О. Ю. — К.: Професіонал, 2004. — 240 с.
3. Білик М.Д. Сутність і оцінка фінансового стану підприємств / М.Д. Білик // Фінанси України. — 2008. — №3. — С. 117–128.
4. Гудзь О.С. Фінансові ресурси сільськогосподарських підприємств: моногр. / Гудзь О. С. — К.: ННЦ ІАЕ, 2007. — 578 с.
5. Ситник Й.С. Економіка і фінанси підприємства[Текст]:навч. посіб. / Й.С. Ситник, Л.Р. Струтинська, Т.В. Склярчук, М.В. Гербут. — Львів: Тріада плюс. — 2010. — 244с.
6. Ткаченко В.О. Аналіз впливу податків за рахунок собівартості продукції на економічні результати діяльності підприємства / В.О. Ткаченко // Економіка підприємства. — 2010. — №11. — С. 34 – 37.
7. Фінансове планування і управління на підприємствах: Навч. посібник/ Семенов Г.А., Бугай В.З., Семенов А.Г., Бугай А.В. — К.: ЦУЛ, 2007. — 432 с.
8. Фінансовий менеджмент: Навч.посібник/ За ред. Г.Г. Кірейцева. — К.: ЦУЛ, 2002. — 496с.

Одержано 15.10.12

Анализ финансового состояния ПАО "Монфарм" засвидетельствовал о некотором ухудшении его основных показателей, которые являются результатом тех негативных тенденций, которые наблюдаются в отечественной и мировой экономике. Основными путями его улучшения может быть усовершенствование управления финансовыми ресурсами на предприятии, использование эффективной логистики, повышения эффективности производства продукции путем снижения ее себестоимости и повышения конкурентоспособности благодаря вводу новейших энерго- и материалосберегающих технологий. На основе SWOT анализа определены перспективные направления развития ПАО "Монфарм" на будущее.

Ключевые слова: финансовое состояние, ликвидность, финансовая устойчивость, рентабельность, прибыль, платежеспособность, финансовый баланс.

The analysis of the financial status of public joint stock company “Monfarm” showed its performance degradation as a result of negative trends in the national and world economy. The main ways of its improvement can be a better financial management, the use of effective logistics, enhancement of the production efficiency with the help of cost reduction and increase of competitiveness by introducing energy and material-saving technologies. Based on the SWOT analysis the perspective ways for the future development of the enterprise “Monfarm” were defined.

Key words: *financial status, liquidity, financial stability, profitability, profit, solvency, financial balance.*

УДК 336.717.061

ПРОБЛЕМНІ КРЕДИТИ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ ТА МЕТОДИ ЇХ МІНІМІЗАЦІЇ

К.М. МЕЛЬНИК, кандидат економічних наук

У статті здійснено аналіз якості кредитного портфеля банківських установ України. Виявлено основні причини виникнення проблемної заборгованості в банках та запропоновані варіанти і шляхи їх вирішення

На сучасному етапі однією з найгостріших проблем функціонування банківської системи України є управління проблемними кредитами, оскільки високий рівень боргу, недосконале управління кредитними ризиками у банківських установах, суттєве погіршення якості кредитних портфелів не тільки ускладнює подальшу кредитну діяльність банків, а й негативно впливає на міжнародний імідж усієї банківської системи.

Виникнення проблемної заборгованості обумовлено негативними наслідками фінансової кризи, серйозними помилками у кредитній політиці самих банків, а також навмисними неплатежами позичальників [5, с. 50].

Вивченню питань проблемних кредитів та методів їх повернення присвячені праці В.Алексійчука, В.Андрійчука, С. Наумкова, І. Нідзельської, Ж. Довгань, Л. Примостки, І. Кириленка, А.Мороза, А. Васюренка, В. Міщенко та багатьох інших. Проте дане питання не достатньо вивчене, а тому потребує подальшого дослідження.

Методика досліджень. Теоретичною та методологічною базою дослідження послужили наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених-економістів та фахівців-практиків у сфері кредитування. У статті використано такі наукові методи як: абстрактно-логічний, емпіричний (узагальнення та порівняння), рядів динаміки.

Результати досліджень. Проблемними кредитами називають такі, за якими своєчасно не проведені один чи кілька платежів, значно знизилась ринкова вартість забезпечення, виникли обставини, які дозволяють банку мати

сумнів щодо повернення позики[1].

У ситуації, що склалася з проблемною заборгованістю, на нашу думку, частково винні самі банки, оскільки бажаючи збільшити кредитний портфель, вони не приділяли належної уваги управлінню ризиками. Більшість банків вели агресивну політику, головною метою якої було завоювання частки ринку, тому вимоги до фінансового стану позичальників необґрунтовано занижувалися.

Майже всі банки масово надавали кредити у валюті клієнтам, які мають дохід виключно в гривні. За зміни курсу національної валюти багато позичальників виявилися неплатоспроможними. Прагнення за будь-яку ціну залучити клієнта іноді призводило до того, що аналіз позичальників проводився поверхово, не приділялося достатньо уваги ліквідності та заставному забезпеченню.

Умови надання кредитних продуктів багатьох банків були недостатньо продумані і стандартизовані, не було ефективних алгоритмів щодо повернення проблемних боргів. Не всі банки мали статистику щодо якості кредитного портфеля та управлінську звітність.

Проблемні активи негативно впливають на структуру банків та якість кредитних портфелів, чинять тиск на показник достатності регулятивного капіталу банків, суттєво понижують ефективність банківської діяльності, ускладнюють процес управління фінансовими потоками, знижують довіру вкладників та інвесторів до банківської системи, істотно зменшують можливості фінансування реального сектору економіки країни.

Динаміка частки та обсягів проблемних кредитів в кредитному портфелі банків України відображена на рис. 1.

Рис. 1. Динаміка обсягу та частки проблемних кредитів в кредитному портфелі банків України за 2007 – 2011роки [3]

Як видно з рисунка питома вага проблемної заборгованості банків України в загальному обсязі наданих кредитів постійно зростала. Так, станом на 01.01. 2012 р. вона становила 9,6%, а станом на 01.01.2008 р. цей показник становив 1,3%, тобто спостерігається збільшення на 8,3в.п. Тенденція щодо збільшення обсягів простроченої позичкової заборгованості за кредитами установ банківської системи України окреслилася з 2008 р. і зберігається досі, тоді як обсяги кредитних вкладень варіюють.

При постійному зростанні обсягів простроченої заборгованості за кредитами у кризові роки банки скорочували кредитні вкладення. Ситуація дещо поліпшилася, починаючи з другого півріччя 2010 р., коли банки активізували свою кредитну діяльність. За період із 01.07.2010 р. до 01.01.2012 р. їх кредитний портфель збільшився з 717 299 млн грн до 827 596 млн грн(або на 115,4%). Проте у другому півріччі 2010 р. темпи зростання обсягів кредитування були менші, ніж темпи росту прострочених кредитів.

За даними Національного банку України, обсяг простроченої заборгованості за кредитами українських банків з початку 2012 року скоротився на 3,4% (на 2,68 млрд грн) і на 01.09.2012 р. становив 76,614 млрд грн. [3].

Аналізуючи дані відображені на рис 1, можна зробити висновок, що упродовж 2007 – 2008 рр. темпи зростання резервів під кредитні операції банків значно перевищували приріст їх кредитних вкладень, а впродовж 2009 р. кредитний портфель банків зменшився на 5,7%, тоді як резерв під кредитні ризики зріс більш як у 2,3 раза, що свідчить про суттєве погіршення стану кредитного портфеля банків за рівнем ризику.

Перевищення темпів зростання резерву порівняно з темпами зростання кредитних вкладень мало місце і в 2010 – 2011 рр., проте розрив між цими показниками був значно меншим. За цей період змінилося і співвідношення недіючих кредитів (до яких віднесені нестандартні кредити) та валових кредитів банків, про що свідчать такі дані: якщо на 31.12.2008 р. цей показник становив 3,88%, то на 31.12.2009 р. він зріс до 13,70% (або більш як у 3,5 раза), на кінець 2010 р. — до 14,72%, а на кінець 2011 р. — до 14,73% [2].

Збільшення обсягів недіючих кредитів позначилося й на рівні захищеності банків від кредитних ризиків власним капіталом. Сукупний розмір власного капіталу українських банків протягом 2011 р. зріс на 12,9% (17,8 млрд. грн) і становив 155,5 млрд. грн, станом на 01.01.2012 р. Розмір власного капіталу і надалі продовжує бути меншим за його складову – статутний капітал, що пояснюється значними збитками банківської системи України (рис. 2).

Співвідношення між недіючими кредитами за мінусом резерву до власного капіталу на 31.12.2009 р. сягнуло 31,97%, тоді як на відповідну дату попереднього року воно становило 9,16%. На кінець 2010 р. цей показник дещо поліпшився – 29,17% та продовжував знижуватися впродовж 2011 р. і становив на кінець року 25,76% [2].

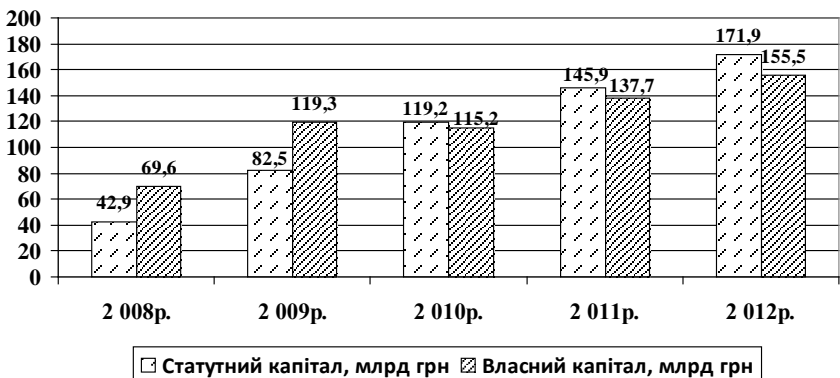

Рис. 2. Динаміка власного та статутного капіталу банків України на 01.01[3]

Найактивніше банки почали списувати проблемну заборгованість із листопада 2011 р. після отримання додаткових роз'яснень Державної податкової служби (з листопада 2009 року списали безнадійних кредитів на суму 25 млрд. грн)[4]. Крім того, банківські установи здійснювали реалізацію заставного майна, а також стали активніше пропонувати клієнтам програми реструктуризації з частковим списанням боргу за умови самостійного погашення позичальником певної суми.

Більшість проданих проблемних кредитів були незабезпеченими, тоді як банки все ще утримували кредити із забезпеченням, сподіваючись отримати з них кращий коефіцієнт стягнення. Позики, що видавалися після кризи, мають набагато кращу якість, бо тепер банки дотримуються обережної політики.

Однак у цілому активність з продажу проблемних кредитних портфелів банків залишається досить низькою. Менш популярними стали й операції з передачі проблемних активів пов'язаним компаніям – у зв'язку з виходом роз'яснення НБУ, де уточнюються умови здійснення операцій із продажу проблемних кредитів з відстрочкою платежу. Згідно з цим документом такі операції розглядаються як кредит компанії, до якої передаються проблемні активи, і підлягають 100% резервуванню.

Значною мірою проблемна позичкова заборгованість банків позначилася на фінансових результатах і рентабельності їх діяльності (рис.3): з 2009 р. і донині вона збиткова (за станом на 01.01.2012 р. збитки банків становили 7 708 млн грн.

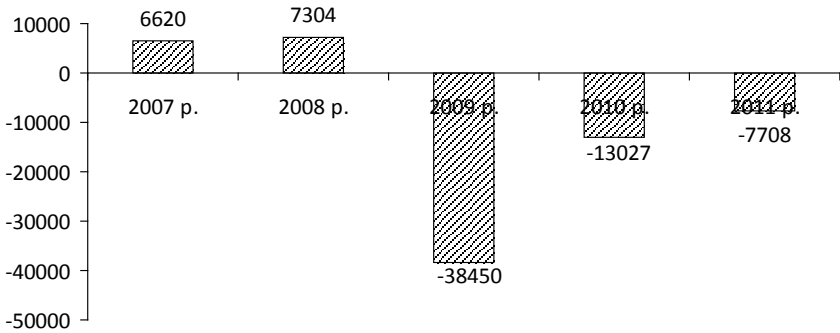

Рис. 3. Фінансові результати діяльності банківської системи України за 2007 – 2011 роки[3]

Погіршення якості кредитного портфеля банківських установ було викликано рядом причин:

– спекулятивний напрям банківського кредитування. Повернення цих позик передбачалося не за рахунок доходів позичальника, а шляхом виручки від реалізації позичальником в майбутньому цих спекулятивних активів (землі, нерухомості) за вищою ціною, що можливо зробити лише в період зростання економіки;

- накопичені валютні ризики, які реалізувалися, коли гривня девальвувала. Це було результатом політики фіксованого валютного курсу, якої дотримувався Національний банк України. Внаслідок девальвації гривні доходи населення та компаній у національній валюті виявилися недостатніми для того, щоб обслуговувати кредити в іноземній валюті;
- скорочення попиту як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках. Наслідком економічної кризи стало згорання виробництва, зменшення рівня зарплат і доходів, що в свою чергу призвело до зменшення попиту;
- агресивна кредитна політика, яка проводилася банками в останні роки. Висока конкуренція банків щодо залучення позичальників потягнула за собою зниження вимог до аналізу фінансового стану клієнтів;
- переоцінка значення такого поняття як забезпечення. Дуже часто під багатомільйонні кредити бралися в заставу товари в обороті, майнові права на доходи майбутніх періодів, зобов'язання по оформленню застав у майбутньому тощо. Вартість багатьох об'єктів була дуже завищеною. В умовах жорсткої конкуренції на фінансовому ринку банки намагалися будь-якою ціною збільшити обсяг кредитного портфеля. Якість застави при цьому відіграла не найважливішу роль.

Аналіз ефективної роботи з повернення проблемних кредитів показує, що кожна проблема вимагає чітко індивідуального вирішення.

Криза стала стимулом до розробки та вдосконалення процесів та методик, які б забезпечували масову роботу з проблемною заборгованістю.

Як свідчить міжнародна практика, найефективнішим методом роботи з проблемними кредитами банку є здійснення реструктуризації кредитної заборгованості.

Метод фінансової реструктуризації, який передбачає створення державних агентств з управління активами, має такі переваги:

- банки можуть сконцентруватися на підвищенні ліквідності й платоспроможності, ефективності надання нових кредитів, а не на погашенні проблемних;
- створення такої структури може сприяти більшою мірою скоординованій процедурі реструктуризації суб'єктів господарювання;
- скорочення директивного кредитування, ліквідація зв'язків банків із ненадійними позичальниками та колишніми інсайдерами;
- пошук нових ніш на банківському ринку, створення нових фінансових продуктів, розвиток конкуренції тощо.

Перевага методу фінансової реструктуризації зі створенням державного агентства з управління активами полягає в можливості швидкого відновлення посередницької функції банків та зміцнення їх фінансового стану, оперативної підготовки державних банків до приватизації і формування стійкої довіри інвесторів до цього процесу[6].

За Програмою економічних реформ Президента України на 2010 – 2014 роки планується зниження частки проблемних активів у загальному портфелі активів банків та інших фінансових установ до 7 – 8% до 2011 року, 5% – до 2014 року та збільшення середнього рівня власного капіталу банків не менше ніж удвічі до 2014 року [4].

Отже, для зниження частки проблемних активів в банківській системі України для виходу з кризової ситуації необхідно:

- обрати й реалізувати модель реструктуризації проблемних активів у банківській сфері, наприклад, створити банк проблемних активів або перехідний банк (із залученням держави або приватних інвесторів);
- створити колекторські компанії, діяльність яких нечітко врегульована і, окрім часткового повернення сумнівних активів у розряд ліквідних, спричинює вороже ставлення та несприйняття агресивних методів роботи з їхнього боку стосовно позичальників. Тобто їхня діяльність натикається на великий супротив громадськості та зупиняється на юридичному шляхові вирішення конфлікту;
- спростити механізми продажу, передачі, списання поганих активів, у тому числі у межах проведення досудових процедур;
- розробити та затвердити внутрішньобанківські положення про порядок проведення кредитних операцій та методик проведення оцінки

фінансового стану позичальників, їх класифікації, достатності резервів під кредитні ризики;

- посилити пруденційний нагляд за діяльністю банків і ввести систему пруденційного нагляду за небанківськими фінансовими установами;
- ліквідувати ліцензії у банках, які не справляються з поверненням боргів позичальників;
- покращити банківський менеджмент.

Висновки. Підсумовуючи вищевикладене, можна зробити висновок, що зростання обсягів кредитування високими темпами до кризи, недоліки в управлінні ризиками, істотна частка кредитування в іноземних валютах та різкий економічний спад у країні призвели до значного погіршення якості кредитного портфеля банків України. На нашу думку, повністю уникнути втрат за позиками неможливо, тому основним питанням залишається встановлення допустимого для банку рівня проблемних кредитів щодо загальної вартості позикової заборгованості. Актуальність даного питання спонукає до проведення подальших ґрунтовних досліджень у галузі оцінки схем роботи із проблемними кредитами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Жигайло Г. Види, сутність і місце резервів у фінансовій звітності банків/ Г.Жигайло // Вісник НБУ. — 2009. — №9. — С. 42.
2. Індикатори фінансової стійкості [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.bank.gov.ua.
3. Основні показники діяльності банків України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>
4. Офіційний сайт Президента України Віктора Януковича [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.president.gov.ua>
5. Проблемные кредиты: кто, сколько, кому и почему // Инвестгазета. — 2010. — № 13. — С. 50 – 51.
6. Карчева Г. Основні проблеми розвитку банківської системи України у посткризовий період та шляхи їх вирішення / Г. Карчева // Вісник Національного банку України. — 2010. — № 8. — С. 30 – 36.

Одержано 18.10.12

Основными причинами ухудшения качества кредитного портфеля банков Украины является рост высокими темпами объемов кредитования к кризису, недостатки в управлении рисками, существенная часть кредитования в иностранных валютах и резкий экономический спад. Осуществлен мониторинг выявленных проблем, а также предложены собственные подходы к их решению.

Ключевые слова: *кредитный портфель, проблемный кредит, резервы по кредитным операциям, кредитные риски банка.*

The main reasons for degradation of the loan portfolio of the banks of Ukraine appeared to be the increase of crediting during the crisis period, drawbacks in risk management, considerable amount of crediting in foreign currency and economic decline. The monitoring of detected problems was performed and proper ways for their solution were suggested.

Key words: loan portfolio, problem credit, credit reserves, credit risks of bank.

УДК 339.13:635

ОСОБЛИВОСТІ РИНКУ ОВОЧЕВОЇ ПРОДУКЦІЇ

А.А. МЕЛЬНИЧУК, аспірант

У статті розглянуто особливості овочевого ринку, які визначають його специфічність. Проаналізовано стан виробництва та реалізації овочевої продукції в Україні. Визначено основні шляхи ефективного функціонування ринку овочів.

Овочівництво є однією з важливих галузей сільського господарства, яка забезпечує населення життєво важливими продуктами харчування, переробні підприємства сировиною, а також гарантує продовольчу незалежність країни. Сучасний ринок овочевої продукції характеризується переміщенням виробництва овочів з колективних великих підприємств у особисті дрібнотоварні селянські господарства, незбалансованістю попиту і пропозиції, сезонними коливаннями цін та відсутністю ефективною системи збуту. На сьогодні виробники овочевої продукції все більше вимушені займатися її реалізацією. Це призводить до відволікання капіталу і трудових ресурсів від основної господарської діяльності. Тому виникає необхідність створення умов ефективною діяльності всіх ланок ринкового процесу виробництво-зберігання-переробка-реалізація.

До проблем функціонування ринку овочевого ринку та їх ефективного вирішення неодноразово зверталися вітчизняні науковці. Так слід відзначити Саблука П.Т., Кучеренко Т.Є., Рудь В.П., Писаренко В.В., Атамась Г.П., Васько Н.А., Міронову Л.О., Бачуріну І.В. та ін. Однак питання дослідження особливостей функціонування ринку продукції овочівництва в сучасних умовах залишається актуальним.

Метою даної статті є аналіз функціонування і визначення основних тенденцій розвитку ринку овочевої продукції.

Методика досліджень. Теоретичною та методологічною основами досліджень є провідні положення економічної теорії, праці вітчизняних вчених з питань проблематики функціонування ринку овочевої продукції. У процесі

дослідження були використані такі методи: емпіричний, абстрактно-логічний, статистико-економічний.

Результати досліджень. Як свідчить світова практика, кожна країна, незалежно від рівня свого розвитку прагне гарантувати продовольчу безпеку, тобто забезпечити достатній рівень харчування для всіх соціальних верств населення за нормальних умов та мінімально необхідний – за надзвичайних обставин. Визначальна роль у забезпеченні незалежності держави належить саме сільському господарству, а точніше – агропромислому комплексу. Від рівня і стабільності його функціонування значною мірою залежить стан розвитку економіки й рівень життя населення [4].

Специфіка овочевого ринку пов'язана з особливостями овочів як товарної продукції, що має певні споживчі властивості. Вони впливають на весь шлях реалізації даного продукту, який починається постановкою господарюючим суб'єктом ринкової цілі, виробництва овочів, їх товароруку, комунікацій, цінової політики, продажу, післяпродажного обслуговування клієнтів і кінцевого споживання. До найважливіших їх особливостей слід віднести, по-перше, соціальну значущість овочів як продуктів харчування, що не тільки подовжує життя людини, а й робить його повноцінним.

По-друге, економічну вагомість овочів формує сталий попит на різноманітну продукцію овочевої галузі на локальному, національному та світовому ринках.

По-третє, глобалізація економіки змушує аграрних товаровиробників здійснювати активний пошук масштабних ринкових сегментів і в цьому відношенні широкий асортимент овочевої продукції та виробів з неї гарантує зайняття певної ніші ринку та постійні грошові надходження.

По-четверте, високі витрати праці при виробництві овочевої продукції, досить широкий набір овочевих культур, які мають свої технологічні відмінності, тобто відсутність монокультури; низька ступінь зберігання овочевої продукції; розпорошеність та неефективність формування пропозиції (через зміну форм власності).

По-п'яте, овочі, як складова бренду, мають великі перспективи з позицій нарощування вартості останнього, тим самим посилюючи конкурентоспроможність суб'єкта господарювання [2].

Позитивним моментом для розвитку овочевої галузі в Україні є прийняття у 2011 році Концепції розвитку овочівництва та переробної галузі, основною метою якої передбачається нарощування обсягу виробництва високоякісної овочевої продукції, забезпечення продукцією овочівництва на рік з розрахунку на одну особу в кількості, яка відповідає визначеним науково обґрунтованим нормам споживання, та розвиток ринкової інфраструктури, пов'язаної із забезпеченням населення такою продукцією [3].

Україна належить до числа провідних світових виробників овочів. Протягом останніх 5 років середньорічні обсяги виробництва даної продукції зросли з 6835,2 тис.т до 9832,9 тис.т або на 43,9%.

В суспільному секторі за останні роки спостерігається негативна тенденція до різкого скорочення посівних площ і зменшення виробництва овочів. Поряд з цим зростає виробництво овочевої продукції в приватних господарствах (табл.1). Це означає залежність від сільських жителів, їх бажання та можливостей вирощувати овочі, а це фактор нестабільності у довгостроковій перспективі.

З даних таблиці 1 видно, що за аналізований період відбувається зростання виробництва овочевої продукції (на 2997,7 тис.т). У 2011 році в Україні валовий збір овочів становив 9832,9 тис.т, у тому числі сільськогосподарськими підприємствами було вирощено 1540,5 тис.т проти 713,4 тис.т у 2007 році; господарствами населення – 8292,4 тис.т проти 6121,8 тис.т. Фермерські господарства у складі сільськогосподарських підприємств протягом 2007 – 2011 рр. збільшили виробництво овочів на 216,1 тис.т.

1. Виробництво овочевої продукції за категоріями господарств в Україні, тис. т [6]

Показник	Рік					Відхилення 2011 р. від 2007 р. (±)
	2007	2008	2009	2010	2011	
Усі категорії господарств	6835,2	7965,1	8341,0	8122,4	9832,9	2997,7
Сільськогосподарські підприємства	713,4	1108,6	1120,1	964,6	1540,5	827,1
у т.ч. фермерські господарства	168,2	275,9	223,7	211,9	384,3	216,1
Господарства населення	6121,8	6856,5	7220,9	7157,8	8292,4	2170,6

Проведений аналіз дозволяє зробити висновок, що в сучасних умовах пропозиція овочів вітчизняного виробництва переважно формується за рахунок господарств населення, частка яких на внутрішньому ринку становить майже 90%. Це пояснюється тим, що в складних умовах населення самостійно намагається покращити свій матеріальний стан, забезпечуючи себе роботою та основними продуктами харчування, головним чином овочами. Частка сільськогосподарських підприємств у виробництві овочевої продукції, відповідно, становить біля 10%. Така ситуація пов'язана з тим, що втрачена та недосконала інфраструктура даного ринку. Відчувається недостатність внутрішніх джерел фінансування на розвиток виробництва. Підприємства плодоовочеконсервної промисловості здійснюють реконструкцію й модернізацію обладнання винятково за рахунок власних коштів [1].

Характерною особливістю овочевого ринку України є сезонні та регіональні коливання цін. В окремих регіонах, де фермери отримали великі врожаї, відбувається обвал цін. Виробники змушені продавати свою продукцію за цінами нижче рівня собівартості, в той час, як у великих містах ціни на овочі є занадто високими. Однак селяни з їхньою продукцією не мають доступу до таких ринків через панування на них перекупників, які не бажають віддавати їм

частину свого прибутку. Збалансувати ринок можна було б за рахунок поставок на експорт, в тому числі і в Росію, яка є одним з основних покупців української овочевої продукції. Однак, досі залишається проблема невідповідності вітчизняної продукції вимогам щодо товарного вигляду та світовим стандартам якості.

Розбудова системи оптових ринків дала б змогу виробникам формувати достатні запаси продукції, яку споживачі зможуть придбати за доступними цінами, уникнувши при цьому необґрунтованих націнок посередників. Будівництво сучасних овочесховищ дозволить запобігти зимового коливання цін на овочеву продукцію.

Також негативним моментом у функціонуванні овочевого ринку є низький рівень товарності овочів (рис. 1). Це пояснюється не лише великими потребами у даній продукції для годівлі худоби та для насіння, а й значними втратами продукції під час зберігання.

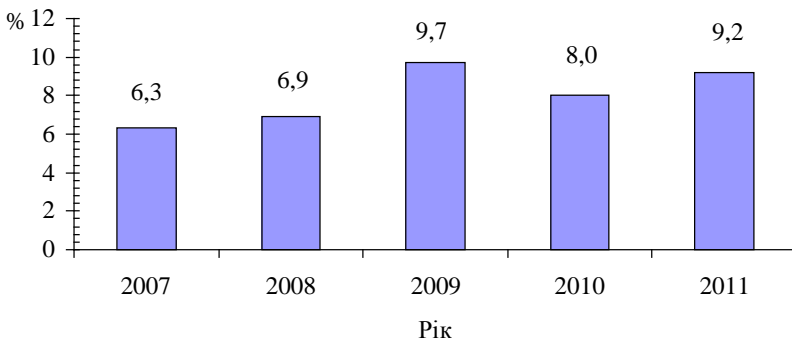

Рис. 1. Рівень товарності овочів в Україні [7]

У 2011 році відбулося зниження рівня товарності овочів порівняно з 2009 роком, але відносно 2007 і 2008 рр. цей показник збільшився. Так протягом 2007–2011 рр. це збільшення склало 2,9%, що викликано збільшенням обсягів виробництва та реалізації на 43,9% і 109,1% відповідно.

За останні роки в Україні спостерігаються значні зміни каналів реалізації даної продукції. Зокрема, встановилася тенденція до збільшення обсягів продажу овочів переробним підприємствам і зменшення їх реалізації на ринку та іншим споживачам.

Аналізуючи основні канали реалізації овочевої продукції (табл. 2) слід сказати, що у 2011 році найбільшу частку виробленої продукції було реалізовано переробним підприємствам – 44,4% проти 8,8% у 2007 році. Це відбулося за рахунок зменшення продажу майже у 4 рази безпосередньо на міських продовольчих ринках, через власні магазини, торгові палатки, а також реалізації іншим споживачам (комерційним структурам) у 1,2 рази.

2. Структура реалізації овочевої продукції (у% до загального обсягу продажу) [5, 7]

Показник	Рік					Відхилення 2011 р. від 2007 р. (±)
	2007	2008	2009	2010	2011	
Переробним підприємствам	8,8	22,6	36,9	37,2	44,4	35,6
Пайовикам в рахунок орендної плати	0,5	0,4	0,2	0,2	0,1	-0,4
Населенню в рахунок оплати праці	1,5	0,9	0,5	0,6	0,3	-1,2
На ринку	29,8	18,5	11,9	12,2	7,6	-22,2
За іншими каналами	59,4	57,6	50,5	49,8	47,6	-11,8

Як бачимо, в Україні поступово зменшуються обсяги продажу овочів через організовані продовольчі ринки, де продавець може гарантувати збут продукції на економічно вигідних умовах. Насамперед, це відбувається через повільний розвиток ринкової інфраструктури, важливими елементами якої є оптовий ринок, та овочеховища. А це є основним фактором, який стримує подальший розвиток виробництва і створює перешкоди в реалізації овочевої продукції.

Нині в Україні налічується до десятка оптових ринків овочевої продукції. Найбільшими і найсучаснішими з них є ТОВ «Шувар» у Львові, ТОВ «Нежданна» у Херсоні та ТОВ «Столичний» у Києві. Проте названі ринки ще не повною мірою відповідають вимогам оптової торгівлі. Тому що оптовий ринок – це не лише площа для торгівлі, а й спеціальні склади, холодильне обладнання, електронна база – інтернет-каталог, де покупець може замовити товар або запропонувати свій продукт. В такий спосіб економиться час і формується прозора ринкова ціна.

Особисті селянські господарства не мають системних ринків збуту через малі обсяги продукції та великі затрати на їх реалізацію (транспортні, організаційні тощо). Тому вони є неконкурентноспроможними на ринку сільськогосподарської продукції. З метою ведення рентабельного господарства їм необхідно об'єднуватися на кооперативних засадах. Це дасть змогу формувати товарні партії продукції для реалізації їх на оптових ринках. Відсутність посередників при цьому дозволить реалізовувати овочі за вигідними цінами для дрібних товаровиробників та забезпечувати населення якісною, свіжою сільськогосподарською продукцією.

В основі ефективного функціонування ринку овочів повинен бути закладений принцип «той, хто виробляє, має продати дорожче; той, хто споживає – купити дешевше». Тому, важливим є створення ринкової інфраструктури, аби виробники та споживачі продавали і купували сільськогосподарську продукцію з мінімальною кількістю посередників.

На сьогодні в супермаркетах домінує закордонна сільськогосподарська продукція, оскільки споживачі бажають купувати гарно запаковану та калібровану продукцію. Вітчизняні товаровиробники, основну частину яких становлять домашні господарства, цього забезпечити не можуть.

Через відсутність овочесховищ, які б повністю відповідали сучасним стандартам і вимогам до зберігання, приймання і реалізації продукції, і неспроможність довести до мінімальними втратами вироблену продукцію до споживача, відбувається зростання цін та імпорту овочів в Україну. В той же час вступ України до Світової організації торгівлі значно розширив можливість присутності на українському ринку імпортних овочів. Через це вітчизняні споживачі змушені купувати імпортну продукцію, тобто, інвестувати в розвиток виробництва цієї продукції та у відповідну інфраструктуру тих країн, з яких вона до нас завозиться. Запобігти цій ситуації може цілеспрямоване вкладення інвестицій у розбудову нових та модернізацію раніше побудованих овочевих сховищ. Загалом, імпорт овочів у 2011 р. становив 183,2 тис.т, а це у 9,1 рази більше ніж минулого року.

Разом з тим в Україні «створилась суперечлива ситуація: з однієї сторони, ведеться мова про дефіцит овочевої продукції, який покривається за рахунок імпорту, а з другої, – відсутність можливості збуту та організованих закупівель її в населення, і, відповідно, створення та нерациональне використання її надлишків» [8].

Таким чином, для ефективного функціонування ринку овочевої продукції необхідно нарощувати обсяги виробництва овочів разом із розбудовою сучасної інфраструктури для приймання, довготривалого зберігання, оптового та роздрібного продажу продукції.

Висновки. В процесі дослідження сучасного ринку овочевої продукції було виявлено такі його особливості: постійний попит на дану продукцію, цінова нестабільність, формування пропозиції в основному за рахунок особистих господарств населення, велика кількість посередницьких структур на ринку, недостатньо ефективна система зберігання та збуту овочевої продукції. Врахування вказаних особливостей дозволить забезпечити такий стан ринку овочів, щоб задовільнити інтереси як виробників, так і споживачів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Волощук Ю.О. Формування та функціонування регіонального ринку плодовоовочевої продукції / Ю.О. Волощук // Економіка АПК. — 2011. — № 11. — С. 40 – 44.
2. Дмитрійчук Г.П. Маркетинг овочевої продукції / Г.П. Дмитрійчук // Вісник аграрної науки Причорномор'я. — 2004. — Вип. 2. — Т.2. — С. 93 – 101.
3. Концепція розвитку овочівництва та переробної галузі: розпорядження Кабінету Міністрів України від 31.10.2011 року № 1120-р [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1120-2011-%D1%80>.

4. Нова економічна парадигма формування стратегії національної продовольчої безпеки України у XXI столітті. — К.: ІАЕ УААН, 2001. — 638 с.
5. Статистичний бюлетень. Реалізація сільськогосподарської продукції за 2011 рік / Державний комітет статистики України. — К., 2012. — 110 с.
6. Статистичний збірник. Рослинництво України 2011 / Державний комітет статистики України; за ред. Н.С. Власенко. — К., 2012. — 108 с.
7. Статистичний збірник. Сільське господарство України 2011 / Державний комітет статистики України; за ред. Ю.М. Остапчука. — К., 2012. — 376 с.
8. Янковський В. Розвиток овочівництва в господарствах населення: матеріали міжнар. наук. — практи. інтернет-конференції, 9 – 10 грудня 2010 р. / Тернопільська державна с.-г дослідна станція ІКСГП НААН. — Тернопіль, 2010.

Одержано 23.10.12

Рынок овощной продукции имеет специфические особенности. Их учет будет способствовать повышению эффективности производства и реализации овощной продукции.

Ключевые слова: рынок овощной продукции, производство овощной продукции, реализация овощной продукции.

Vegetable produce market has specific features. Taking them into consideration will promote the efficiency of production and marketing vegetable produce.

Key words: vegetable produce market, vegetable production, marketing of vegetable produce.

УДК 336.201.2:631.11

УПРАВЛІННЯ ЕФЕКТИВНІСТЮ Й ПЛАТОСПРОМОЖНІСТЮ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

О.А. НЕПОЧАТЕНКО, кандидат економічних наук

Розроблено алгоритм управління оперативною платоспроможністю підприємств та досліджено роль звітної фінансової інформації в управлінні ефективністю та платоспроможністю сільськогосподарських підприємств.

Система управління здатна ефективно діяти лише за наявності інформаційного забезпечення. Облікова і, особливо, звітна інформація є основою для ухвалення важливих управлінських рішень як усередині підприємства, так і поза ним. Виняткову роль у забезпеченні інформацією виконує саме фінансова звітність, оскільки нею можуть користуватися як

внутрішні користувачі, так і зовнішні. Вона забезпечує кількісну інформацію для реалізації функцій: планування; організації; мотивації; контролю.

Методика досліджень. Для реалізації функції планування фінансова звітність є основою складання фінансових планів; для організації та мотивації діяльності підприємства – інформаційним забезпеченням оцінки, діагностики та пошуку шляхів і перспектив його подальшого ефективного розвитку; для реалізації рішень – необхідна для порівняння з даними фінансового плану і коректування подальшої діяльності [1].

Значний методичний інструментарій забезпечення платоспроможності підприємств сформований завдяки напрацюванням українських та зарубіжних вчених І.О. Бланка, М.Я. Коробова, Л.А. Лахтіонової Л.О. Лігоненко, А.М. Поддєрьогіна, О.О. Терещенка, М.Г. Чумаченка, М.С. Абрютіної, М.І. Баканова, Г.В. Савицької, А.Д. Шеремета та ін.

Результати досліджень. Узагальнену інформацію про абсолютні фінансові індикатори платоспроможності надає фінансова звітність підприємства, а саме баланс на певну дату, звіт про фінансові результати та звіт про рух грошових коштів (рис. 1).

Основними позитивними якостями балансу підприємств є: відсутність різких змін у значеннях окремих статей балансу; відносна рівновага дебіторської заборгованості з кредиторською; відсутність «критичних» статей у балансі; не перевищення запасами величини робочого капіталу; відсутність іммобілізації коштів основної діяльності в капітальні вкладення; зростання робочого капіталу; переважання частки власного капіталу в авансованому на часткою залученого [2].

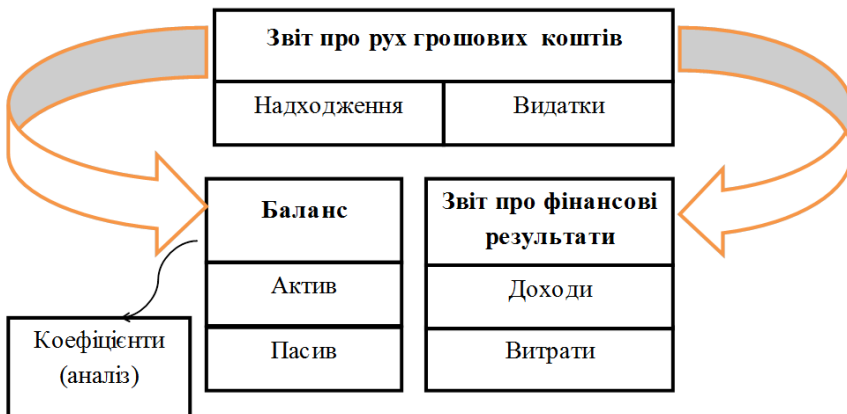

Рис. 1. Взаємозв'язок основних форм фінансової звітності в управлінні платоспроможністю та ефективністю

Джерело: авторська розробка

У ході аналізу фінансової звітності аграрних підприємств Уманського району Черкаської області були виявлені ознаки «негативного» і «позитивного» балансу цих підприємств (табл. 1).

1. Ознаки якості балансів аграрних підприємств

Ознаки якості	
«негативний баланс»	«позитивний баланс»
Зростання обсягу активів, що важко реалізуються	Обґрунтоване зростання валюти балансу
Зниження показника величини чистих активів	Зростання чистих активів та робочого капіталу
Нераціональна структура залучення і розміщення засобів	Збільшення частки оборотних активів
Зростання частки простроченої заборгованості	Незначна питома вага простроченої дебіторської і кредиторської заборгованості
Незбалансованість темпів росту дебіторської і кредиторської заборгованості	Збалансованість темпів зростання дебіторської і кредиторської заборгованості
Перевищення темпів зростання позикового капіталу над темпами зростання власного капіталу	Перевищення темпів росту власного капіталу над темпами росту позикового капіталу
Наявність збитків	Відсутність збитків
Зниження швидкості обороту активів	Зростання показників оборотності активів
	Збільшення частки власних джерел фінансування

Джерело: групування автора

Сучасні вітчизняні аграрні підприємства управління платоспроможністю здійснюють у напрямку її підвищення та профілактики неплатежів. Підвищення платоспроможності підприємства можна досягти шляхом регулярного проведення фінансовим менеджментом заходів з усунення причин і чинників зниження платоспроможності, а також сприяння підвищенню ліквідності активів (рис. 2).

Найбільш ліквідною частиною активів є грошові кошти. У зв'язку із недостатністю оборотних засобів у грошовій формі, аграрним підприємствам необхідно приділяти значну увагу управлінню грошовими засобами, наявність яких забезпечує оперативну платоспроможність та ефективність діяльності підприємств. При цьому процес оптимізації має забезпечити зростання чистого грошового потоку, шляхом збалансування обсягів вхідних і вихідних грошових потоків.

Грошовий потік є результатом руху грошових коштів на поточному та інших рахунках, а також в касі підприємства, що в сукупності складає грошовий оборот підприємства. Грошовий оборот має свої особливості, а саме: відображає результат руху грошових засобів за видами діяльності; має організаційний та керований характер; обмежений у часі тощо.

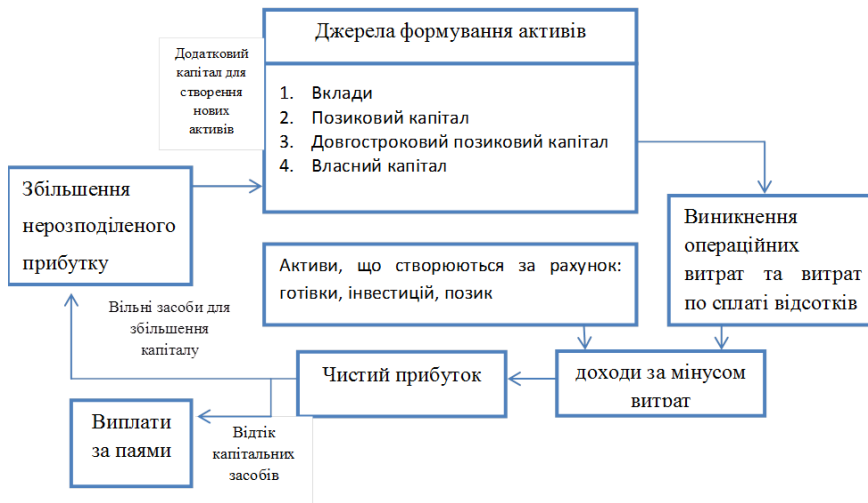

Рис. 2. Управління активами аграрних підприємств
Джерело: авторська розробка

Управління грошовими потоками передбачає оптимізацію (мінімізацію) розміру грошових коштів, що перебувають на рахунках підприємства з метою реалізації цільових пріоритетів діяльності, а також оптимізації розміру поточних платежів.

В управлінні грошовими потоками позначається декілька етапів: інформаційне забезпечення, визначення операційного і фінансового ланцюгів, оцінка грошових потоків, обробка отриманої інформації, розрахунок показників, узагальнення результатів, планування, оптимізація грошових потоків, орієнтована на кінцевий результат, а також розробка загальних рекомендацій по підвищенню їх ефективності.

Мобільність грошових операцій, складність виробничих умов, необхідність стрімкої адаптації оперативного управління грошовими потоками до господарських умов, що змінюються, змінюють підходи і методику організації оперативної фінансової роботи на підприємстві. Оперативне управління грошовими потоками спрямоване на вирішення визначених проблемних ситуацій в найоптимальніші терміни.

Практичний досвід засвідчує, що найповнішу і багатофакторну оцінку стану грошових потоків на підприємстві дає фінансовий аналіз, на основі якого формуються висновки та приймаються управлінські рішення в операційній, інвестиційній і фінансовій діяльності.

Тому, управління грошовими засобами для багатьох керівників аграрних підприємств є досить важким завданням і має включати їх облік, оцінку та

контроль за рухом грошових потоків. Обробка інформації щодо грошових коштів підприємства завершується складанням бюджету руху грошових коштів. Якщо вхідні грошові потоки перевищують вихідні, підприємство, враховуючи динамізм цих потоків, може вважатись платоспроможним у короткостроковій перспективі і з метою оперативного управління грошовими коштами йому рекомендується скласти платіжний календар.

Потрібно відмітити ряд проблем організаційного характеру, пов'язаних із прогнозуванням платоспроможності аграрних підприємств. По-перше, аналіз платоспроможності не є звичайною справою економічних служб більшості аграрних підприємств – це пріоритет кваліфікованої фінансової служби, яка, як свідчать проведені нами дослідження у аграрних підприємствах Уманського району відсутня. По-друге, внаслідок попередньої причини, у досліджуваних підприємствах відсутнє прогнозування платоспроможності. Навіть ті підприємства, що застосовують бюджетування, основну увагу спрямовують на складання прогнозних форм фінансової звітності, які лише побічно характеризують платоспроможність.

На основі досліджень розроблено алгоритм управління оперативною платоспроможністю аграрного підприємства (рис. 3), у якому визначено основні фази формування платоспроможності протягом короткострокового періоду (місяця).

Відповідно до даної моделі можна виокремити такі стадії управління платоспроможністю: планування, моніторинг, аналіз та регулювання (цілеспрямовані дії з підтримки платоспроможності).

Першочерговим завданням забезпечення платоспроможності аграрних підприємств у плановому періоді є розробка адекватного прогнозу щодо збільшення обсягів та оптимізації (скорочення) витрат виробництва і реалізації продукції, підвищення її якості, пошуку нових ринків збуту.

При прогнозуванні необхідно враховувати суми нарахованих податків та платежів, щомісячні виплати за раніше одержаними кредитами та відсотків за ними, графік надходження дебіторської та повернення кредиторської заборгованості. Ці показники дають можливість розрахувати рух коштів протягом планового періоду.

Фундаментальною складовою грошових надходжень є виручка від реалізації продукції за вирахування прибутку, амортизаційних відрахувань та частини виручки, що трансформуються у дебіторську заборгованість. До інших складових притоку грошових коштів відносяться виручка від реалізації інших активів, отримані аванси, кошти, повернені дебіторами, дивіденди та відсотки за фінансовими вкладеннями тощо. В умовах достатньої платоспроможності цих джерел досить для виконання зобов'язань підприємства.

Вихідні грошові потоки характеризуються виконанням зобов'язань щодо працівників підприємства, постачальників, інших учасників, платежів до бюджету та позабюджетних фондів, поверненням кредитів та відсотків за ними, фінансовими вкладеннями тощо.

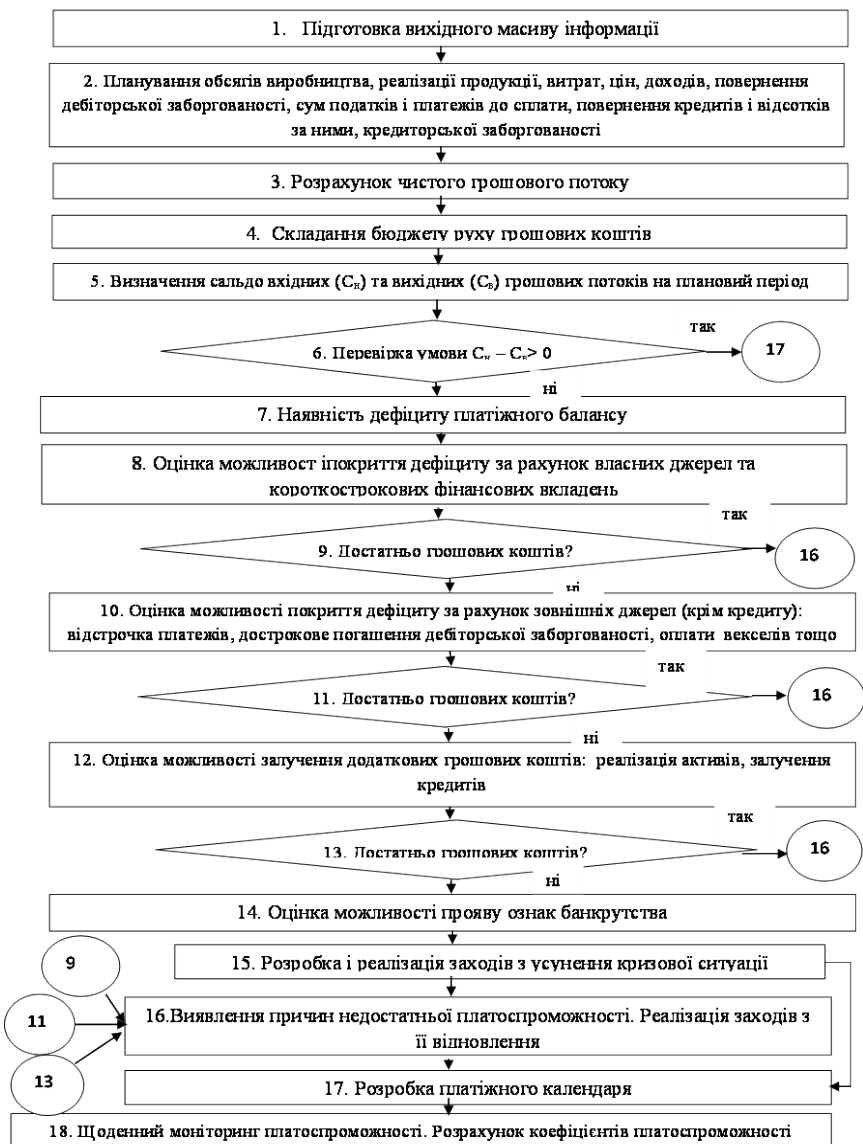

Рис. 3. Алгоритм (послідовність дій з) управління ефективністю та платоспроможністю аграрного підприємства

Джерело: авторська розробка

Для того, щоб бюджет забезпечив достовірний прогноз платоспроможності підприємства, його необхідно складати не лише на майбутній плановий період в цілому або поквартально, а й на безліч проміжних періодів та операцій, що є досить трудомістким. Доказом даної позиції є те, що при визначенні кредитоспроможності, кредитні установи крім загальноприйнятої оцінки потенційних позичальників використовують й побічні критерії.

Висновки. Узагальнення досліджень дали можливість розробити алгоритм управління ефективністю та оперативною платоспроможністю аграрного підприємства та визначити основні фази формування платоспроможності протягом короткострокового періоду. Підвищення платоспроможності сільськогосподарських підприємств можна досягти шляхом регулярного проведення менеджментом аналізу фінансової звітності та на його основі заходів з усунення причин і чинників зниження платоспроможності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.

1. Олійничук В.М. Інформаційна місткість фінансової звітності та її роль в управлінні підприємством /В.М. Олійничук[Електрон. ресурс] //Всеукраїнський науково-виробничий журнал «Сталий розвиток економіки» – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/sre/2011_4/213.pdf
2. Шиян Д.В. Фінансовий аналіз: Навч. посібн. / Д.В. Шиян, Н.І. Строченко – К.: Видавництво А.С.К., 2003. — 240 с.

Одержано 24.10.12

В статтє разработан алгоритм управления оперативной платежеспособностью сельскохозяйственного предприятия и рассмотрена роль финансовой информации в управлении их эффективностью и платежеспособностью.

Ключевые слова: *сельскохозяйственное предприятие, эффективность, платежеспособность, управление, финансовая отчетность.*

The article presents the algorithm for management of operational solvency of farm enterprises and the role of financial information in management of their efficiency and solvency.

Key words: *farm enterprise, efficiency, solvency, management, financial reporting.*

СТАН І СТРУКТУРА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ТОВАРОВИРОБНИКІВ ЗВЕНИГОРОДСЬКОГО РАЙОНУ

О.О. НЕПОЧАТЕНКО, доктор економічних наук
О.В. ЯКОВЕНКО, аспірант

В статті наведені результати дослідження стану та структури сільськогосподарських товаровиробників Звенигородського району Черкаської області. Основна увага приділена аналізу та кількості малоформатних сільськогосподарських товаровиробників.

З огляду на розвиток і зміни у сільському господарстві України, що відбувались протягом останнього десятиріччя, важко було дати чітке визначення та класифікувати сільгоспвиробників. В Україні прийнято виділяти такі три наступні категорії сільгоспвиробників [1, 3].

Дослідженню питань утворенню та функціонування нових агроформувань присвячені праці В. Амбросова, П. Гайдуцького, О.Крисального, О. Олійника та О. Шкільова та інших [1 – 5].

Сільськогосподарські підприємства, які ще називають великими сільгоспвиробниками: до цієї категорії належать державні господарства, акціонерні компанії та товариства усіх типів, сільськогосподарські кооперативи, сільськогосподарські підрозділи промислових, транспортних та інших підприємств, організацій і науково-дослідних інститутів. Особисті господарства населення, які ще називають особистими селянськими господарствами (у т.ч. дачні ділянки) або дрібні сільгоспвиробники: до цієї категорії належать індивідуальні або сімейні господарства, які мають земельні ділянки, такі форми сільгоспвиробництва, коли окрема особа або сім'я виробляє сільгосппродукцію для задоволення потреб сім'ї в продуктах харчування або з іншою метою. Фермери, які також, як правило, розглядаються як дрібні виробники: форма вільного підприємства, у якому використовується власна або орендована земля та інше майно. Приватний фермер займається на своєму підприємстві виробництвом, іноді переробкою та збутом сільгосппродукції, держава реєструє його як фермера [2 – 4].

Методика досліджень. *Теоретико-методологічною* основою досліджень слугували праці вітчизняних вчених, системний та комплексний підхід до вивчення структури та утворення нових господарств. У процесі дослідження використовувались такі методи: абстрактно-логічний, графічний, спостереження та узагальнення. Дослідження проводилися на фактичних матеріалах управління агропромислового розвитку Звенигородської райдержадміністрації та відділу статистики в звенигородському районі.

Результати досліджень. Двадцятирічний період становлення та

розвитку ринкових відносин господарювання, нової банківської системи країни дає змогу підвести підсумки перетворень в механізмі кредитування України. Насамперед, потрібно згадати уніфікований характер механізму кредитування сільського господарства, який можна побачити в його особливості різноманітності суб'єктів кредитних відносин, як щодо господарств так і до банків. Якщо ж раніше кредитні відносини будувалися в межах однієї державної форми власності, то в теперішній час вони формуються в кількох рівноправних форм власності, між підприємствами (організаціями): сільськогосподарськими товариствами з обмеженою відповідальністю (СТОВ), сільськогосподарськими виробничими кооперативами (СВК), приватними сільськогосподарськими підприємствами (ПСП), публічними акціонерними товариствами (ПАТ), сільськогосподарськими фермерськими господарствами (СФГ) та банками різноманітних організаційно – правових утворень. Потрібно відмітити той факт, що основними сільськогосподарськими позичальниками у комерційних банків виступають недержавні комерційні підприємства (організації). Як зазначалося раніше, поряд з традиційними типами сільськогосподарських підприємств з'явився новий тип сільськогосподарських товаровиробників – індивідуальні власники земельних та майнових паїв, що ведуть господарство на своїх або ж кількох земельних ділянках та які кредитуються в комерційних банках, енергетичних компаніях, підприємствах харчової промисловості. Таких товаровиробників та малі фермерські господарства сміливо можна назвати агроформування малого формату.

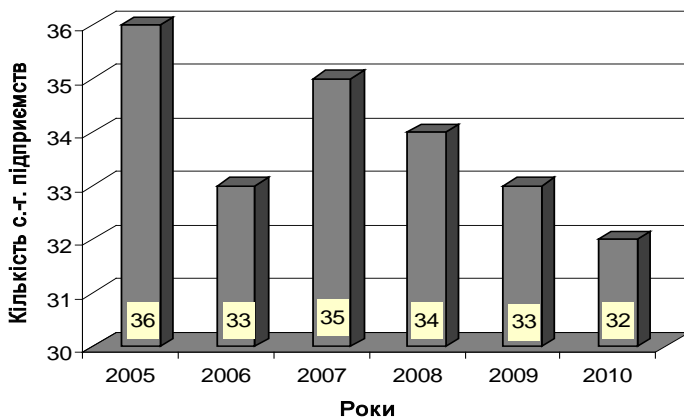

Рис. 1. Сільськогосподарські підприємства Звенигородського району Черкаської області

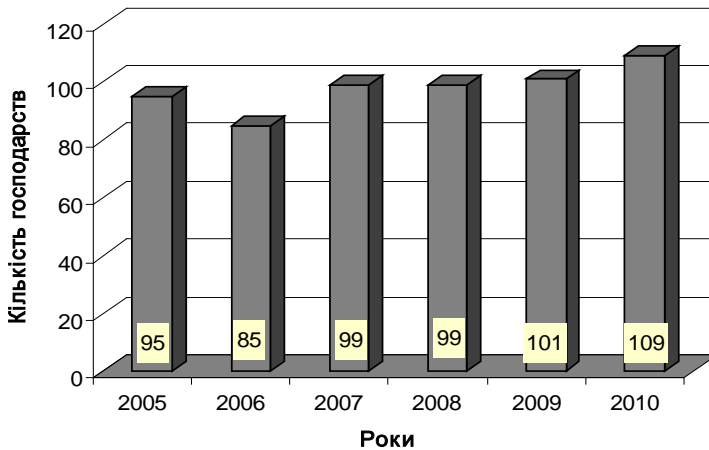

Рис. 2. Фермерські господарства Звенигородського району Черкаської області

Як видно, в структурі сільськогосподарських товаровиробників переважають фермерські господарства та індивідуальні власники земельних і майнових паїв. За чотири останні роки відбулося суттєве збільшення вищезгаданих об'єктів господарювання, разом з тим кількість сільськогосподарських підприємств помітно зменшується.

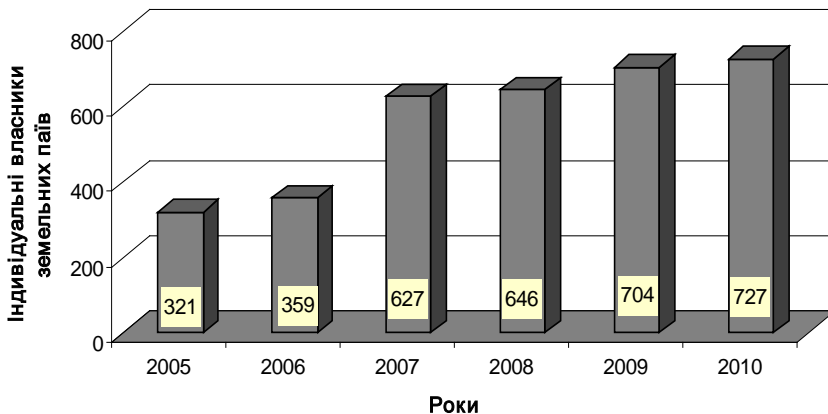

Рис. 3. Особисті селянські господарства та індивідуальні власники земельних паїв (фізичні особи сільськогосподарські товаровиробники) Звенигородського району Черкаської області

Аналізуючи показники вищевказаних таблиць можна зробити висновок, що кількість сільськогосподарських підприємств за досліджувані роки зменшилась в 2010 році на 4 господарства, в порівнянні з 2005 роком.

Це, в першу чергу, супроводжується економічною кризою, яка стала справжнім випробуванням суб'єктів господарської діяльності. В свою чергу збільшується кількість невеликих фермерських господарств, які в обробітку мають до 100 гектарів орної землі, їх кількість збільшилась на 14. Найбільший інтерес викликає ріст кількості власників земельний та майнових паїв, що виділили свої земельні ділянки в натурі та самостійно ведуть господарство. Їх кількість збільшилась майже втричі.

Отже, всіх сільськогосподарських товаровиробників умовно можна поділити на 2 категорії:

- Сільськогосподарські господарства, які мають в обробітку понад 100 гектарів ріллі: СТОВ, СВК, ПСП, ПАТ, СФГ;
- сільськогосподарські товаровиробники малого формату, що обробляють до 100 гектарів орної землі. До цієї категорії можна віднести селянські господарства та власників земельних паїв – фізичні особи.

Дану класифікацію також можна розглядати з боку систем оподаткування. Сільськогосподарські господарства, є платниками податку на додану вартість, селянські господарства знаходяться на загальній системі оподаткування, а індивідуальні власники щороку сплачують земельний податок з фізичних осіб. Звідси, малоформатні сільськогосподарські підприємства можуть утворювати агроформування шляхом реєстрації сільськогосподарських безприбуткових обслуговуючих кооперативів.

Висновки. Таким чином, категорія сільськогосподарських підприємств включає великі сільськогосподарські землеволодіння, такі як колишні радгоспи та колгоспи, які все ще намагаються функціонувати в пострадянських реаліях, та сучасні ефективні землеволодіння корпоративного типу. До приватних господарств відносять індивідуальні та сімейні сільські господарства, які виробляють продукти харчування здебільшого для особистого споживання, однак вони також реалізують певну частину своєї продукції, щоб поповнити доходи сім'ї. Останні, приватні ферми, дуже подібні до приватних господарств, але вони реєструються як бізнес. Зручно розглядати сільськогосподарські підприємства як великі виробники, а інші дві категорії господарств – як малі виробники..

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Амбросов В. Механізм ефективного функціонування агроформувань / В. Амбросов, Т. Маренич // Економіка України, 2006. — №6. — С. 60 – 66.
2. Гайдуцький П. І. Економічні реалії та індустріальні міражі / П.І. Гайдуцький // Урядовий кур'єр, 1999. — №28. — С. 12.
3. Крисальний О.В. Теоретико-методологічні засади розвитку спеціалізації і сільськогосподарської кооперації в постреформованому аграрному виробництві / О.В. Крисальний // Економіка АПК. — 2007. — №6. — С.3–10.

4. Олійник І.О. Концепція управління галузевою структурою сільськогосподарських товаровиробників / І.О. Олійник // Вісник ХНАУ. — 2006. — №8. — С. 244 – 249.
5. Шкільов О. В. Ефективність використання орендованих земель і збереження їх родючості / О.В. Шкільов // Економіка АПК, 2008 – №6. — С. 7 – 11.

Одержано 25.10.12

Приведенные в статье результаты свидетельствуют о том, что в последние годы заметно выделилась самостоятельная прослойка сельхозпроизводителей таких, как индивидуальные владельцы земельных паев, которые самостоятельно ведут хозяйство. Для более стабильной и эффективной работы, малоформатным сельхозтоваропроизводителям, необходимо образовывать агроформирования путем регистрации сельскохозяйственных неприбыльных обслуживающих кооперативов.

Ключевые слова: *сельхозпроизводители, земельный пай, агроформирования, кооператив.*

The results presented in the paper proved that an independent stratum of farmers such as individual owners of land shares who run their small businesses stood out in recent years. For more stable and effective operation small-sized agricultural producers should organise agricultural unions by registration non-profit service cooperatives.

Key words: *agricultural producers, land share, agricultural units, cooperatives.*

УДК: 633.12:633.17:631.67:338.43 (477.7)

ЕКОНОМІЧНА ТА ЕНЕРГЕТИЧНА ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИРОБНИЦТВА ЗЕРНА ГРЕЧКИ ТА ПРОСА

**О. В. АВЕРЧЕВ, кандидат сільськогосподарських наук
Херсонський державний аграрний університет**

У статті приведені результати досліджень економічної та енергетичної ефективності виробництва зерна гречки та проса на темно-каштанових ґрунтах в умовах зрошення півдня України. Виявлений найбільш оптимальний агротехнічний комплекс вирощування круп'яних культур з економіко-біоенергетичної точки зору.

Постановка проблеми Нинішні зміни клімату та їх вплив на врожай вже відчуває населення всієї планети. Глобальні потрясіння в природі поглиблюють

продовольчу кризу, призводять до стрімкого подорожчання продуктів харчування, що в свою чергу мотивує застосування адаптивних технологій. Не виключенням є й Україна. У сучасному світовому аграрному бізнесі є простий взаємозв'язок. Чим вищий рівень адаптації технології до умов агрокліматичних умов вирощування, тим менша залежність від погодних умов. Це безумовно не означає, що втраг урожай від посухи, чи надмірного зволоження за такої технології не буде. Проте вони будуть набагато менші порівняно із широковживаними підходами.

Інноваційні концепції розвитку технологій вирощування круп'яних культур, яка включає обґрунтування та розробку моделей формування високопродуктивних агрофітоценозів з урахуванням біології сортів нового покоління, ґрунтово-кліматичного потенціалу, забезпечать правильне і своєчасне визначення факторів, які негативно впливають на реалізацію потенціалу продуктивності агрофітоценозу та дозволить керувати продукційними процесами культур.

Стан вивчення проблеми. Аналіз основних показників економічної діяльності аграрного виробництва за роки проведення досліджень (1995 – 2011 рр.) свідчить, що технологічні схеми вирощування круп'яних культур не набули нових якісних стимулів для зростання. Виробництво валової продукції гречки та проса знижується, що відображається на ефективності галузі рослинництва в цілому. Однак, розроблені основні технологічні елементи вирощування круп'яних культур свідчать про подолання негативної тенденції постійного зниження ефективності виробництва та обсягів валової продукції гречки та проса. Проблематикою вивчення економічної ефективності вирощування зернових культур на півдні України займалися Л. Н. Криницька, М. А. Черниш, В.В. Тимошенко, Н. М. Сфімова, Ю.В. Аверчев та інші. Але в зв'язку зі зміною клімату, умов вирощування та цінової політики вони втратили частково актуальність і потребували нових досліджень і розрахунків.

Результати досліджень. З метою вивчення впливу сортів круп'яних культур на економіко – енергетичну ефективність вирощування нами були закладені польові досліді в умовах зрошення Причорноморського степу Херсонської та Миколаївської областей (розрахунки проведені за цінами 2012 року).

За результатами проведених багаторічних досліджень встановлено, що величина чистого прибутку за дослідями показує високу ступінь економічної ефективності вирощування круп'яних культур на зрошуваних землях у Причорноморському степу.

Чистий прибуток від реалізації вирощеного зерна гречки мав найбільший показник за сівби культури після збирання гороху – від 1332,59 до 3481,86 грн/га. Вирощування гречки після іншого попередника призводило до зниження врожаю і, як наслідок, чистого прибутку, який за роки досліджень зменшувався після ріпаку озимого на 52,5%, а після ячменю озимого – на 96,5%. Така велика різниця пояснюється строком збирання основної культури

та погіршенням ґрунтових умов, які створюються після збирання культури-попередника. Поліпшення фізичних умов ґрунту можливо завдяки вибору раціонального способу основного обробітку, який нівелює усі негативні наслідки. Проведені дослідження показали, що виконання полицевої оранки на глибину 20 – 22 см створювало за усіма попередниками кращі умови порівняно з неглибоким обробітком, що відображалось на обсягах чистого прибутку: 981,95 – 3280,76 до 735,28 – 3162,09 грн/га, перевага складала в середньому за роки досліджень 17,7%. Застосування на темно-каштанових ґрунтах мінеральних добрив не тільки збільшує врожай та якість зерна гречки, а і чистий прибуток. Максимальні його значення формувалися за внесення добрив у дозі $N_{45}P_{30}$ в середньому за роки досліджень від 1656,57 до 3481,86 грн/га, перевершивши найбільшу дозу добрив на 4,5%, а контрольні ділянки – в 2,0 рази.

Посухостійка культура проса порівняно з гречкою була більш економічно вигідною на зрошуваних землях півдня України. За рівнем чистого прибутку, вирощування проса після попередника ячмінь озимий менш ефективне порівно з іншими основними культурами. Досліджуваний показник за цих умов складав від 1210,08 до 3406,07 грн/га. Достатній термін для здійснення основного обробітку ґрунту був після гороху, де формувався найвищий чистий прибуток – від 1856,58 до 5332,12 грн/га та був більший за ячмінь озимий на 48,7%. Виконання традиційного обробітку ґрунту – оранки, формувало найвищі показники прибутку від реалізації зерна проса в межах 1285,81 – 5332,12 грн/га порівняно з дискуванням на глибину 8 – 10 см, де показник складав – 1210,08 – 4759,07 грн/га. Інтенсифікація виробництва вимагає раціонального та постійного застосування добрив. Так, на контрольних варіантах, де не вносили мінеральні добрива, чистий прибуток був найменший та складав від 1210,08 до 2355,03 грн/га, що порівняно з дозою $N_{45}P_{30}$ було нижче в 2,2, а $N_{90}P_{60}$ – в 2,5 рази. Рівень відшкодування грошових вкладень за вирощування зерна проса свідчить про високу рентабельність та перспективи вирощування даної культури (табл. 1).

Досліджувані попередники по-різному впливали на показники рівня виробничої рентабельності. Найбільші його значення були за післяжнивного посіву гречки після гороху – 42,01 – 76,93%. Інші попередники – ріпак та ячмінь озимий – були менш ефективні за рівнем виробничої рентабельності. Їх використання зменшувало показник прибутковості виробничих витрат на 50,9 та 91,5 відсоткових пункти.

Застосування дискування на глибину 8 – 10 см забезпечувало прибутковість вкладених коштів на рівні 23,47 – 60,69%, а поглиблення оброблюваного шару ґрунту – до 20 – 22 см збільшувало рівень виробничої рентабельності в середньому за роки досліджень 12,1 відсоткових пункти. Ефективність внесення мінеральних добрив підтверджується рівнем рентабельності, який за дози $N_{45}P_{30}$ мав найбільший показник – 39,75 – 76,93, а за $N_{90}P_{60}$ – 30,20 – 60,69%. Неудобрені варіанти порівняно з найкращим

варіантом, який ми пропонуємо застосовувати у виробництві, були меншими на 49,6 відсоткових пункти.

1. Рівень виробничої рентабельності вирощування зерна круп'яних культур на темно-каштановому ґрунті в післяжнивних посівах залежно від досліджуваних факторів (середнє за 1995 – 1998 рр.), %

Попередник	Спосіб основного обробітку ґрунту	Фон живлення		
		Без добрив	N ₄₅ P ₃₀	N ₉₀ P ₆₀
Гречка				
Ріпак озимий на насіння	Дискування на глибину 8 – 10 см	32,80	47,68	35,91
	Полицевий обробіток на глибину 20 – 22 см	30,23	54,21	43,43
Ячмінь озимий на зерно	Дискування на глибину 8 – 10 см	23,47	39,75	30,20
	Полицевий обробіток на глибину 20 – 22 см	29,00	42,11	27,90
Горох на зерно	Дискування на глибину 8 – 10 см	42,01	67,14	60,69
	Полицевий обробіток на глибину 20 – 22 см	61,63	76,93	60,14
Просо				
Ріпак озимий на насіння	Дискування на глибину 8 – 10 см	58,75	74,86	73,02
	Полицевий обробіток на глибину 20 – 22 см	55,37	83,59	76,15
Ячмінь озимий на зерно	Дискування на глибину 8 – 10 см	46,32	84,28	68,32
	Полицевий обробіток на глибину 20 – 22 см	44,81	82,50	64,57
Горох на зерно	Дискування на глибину 8 – 10 см	69,11	111,80	94,82
	Полицевий обробіток на глибину 20 – 22 см	78,74	109,39	99,99

Просо в післяжнивних посівах досягає вищих показників ефективності порівняно з гречкою, хоча динаміка змін за досліджуваними факторами залишалася. Варіантами, які забезпечили формування найвищого рівня виробничої рентабельності, були вирощування культури після гороху за виконання полицевого обробітку ґрунту на глибину 20 – 22 см – 78,74 – 109,39%. Застосування дискування на глибину 8 – 10 см зменшувало показник, який аналізуємо. Найкращий фон живлення, який обумовлював формування найвищого рівня виробничої рентабельності, – внесення N₄₅P₃₀ –

74,86 – 111,80%, що порівно з контролем був більшим на 54,7 відсоткових пункти. Максимальне застосування мінеральних добрив призвело до нерационального їх використання, що відображається на зниженні рівня виробничої рентабельності на 14,6 відсоткових пункти порівняно з початковою дозою поживних речовин.

Головним енергетичним джерелом при формуванні врожаю є світлова енергія, при перетворенні якої на енергію хімічних зв'язків органічних речовин в процесі фотосинтезу створюється 90 – 95% загальної сухої маси рослин. В результаті цього біологічного перетворення людство забезпечується практично всією їжею, паливом і волокном. За рахунок ефективнішої утилізації невичерпних природних ресурсів (сонячній радіації, CO₂, атмосферного азоту, елементів живлення ґрунту, клімату й ін.) можна знизити витрати всіх видів невідновної енергії.

Енергетичний аналіз розкриває суперечливу ситуацію, коли через нестабільні ціни за роками на продукцію проса й гречки, з одного боку, добрива і енергоресурси – з іншого, внесення добрив, які зберігають позитивний баланс у ґрунті і забезпечують високий урожай, бувають економічно невиправданими, що призводить до відмови товаровиробників від вирощування цих цінних посухостійких культур.

Показники приросту енергії від вирощування зерна круп'яних культур на темно-каштановому ґрунті суттєво різнилися за усіма досліджуваними факторами та їх варіантами.

Створення позитивного балансу енергії вимагає від товаровиробника задовольнити усіма факторами життя рослини в оптимальній кількості. За виконання цих умов приріст енергії буде найвищим. За результатами досліджень, найкращі умови для приросту енергії посівами гречки були за виконання сівби після гороху, де їх розмір складав від 4,03 до 10,80 ГДж/га. За інших досліджуваних попередників приріст енергії зменшувався від 1,8 до 2,6 разів.

Застосування в якості основного обробітку ґрунту під посів гречки дискових знарядь, порівняно з традиційною оранкою на глибину 20 – 22 см, зменшувало надходження енергії в середньому за роки досліджень на 21,7%, і становило 1,82 – 8,76 ГДж/га. Мінеральне живлення збільшує продуктивність рослин, таким чином безпосередньо збільшується і приріст енергії, яка досягала максимальних значень за внесення N₄₅P₃₀ – 4,20 – 10,80 ГДж/га. За дози внесення мінеральних добрив N₉₀P₆₀ приріст енергії зменшувався в межах 26,0% порівняно з початковою дозою, але був більшим на 54,9% – порівняно з неудобреним контролем. Просо, як і гречка, формувало найвищий приріст енергії за попередником горох та виконанням полицевого обробітку ґрунту на глибину 20 – 22 см – 20,53 – 42,71 ГДж/га. Застосування в структурі сівозміни інших попередників призводило до зниження приросту в середньому за роки досліджень на 35,2% – за ячменем озимим та 28,0% – за ріпаком озимим. Як вже відзначалося, найкращим обробітком ґрунту за повторних посівів на темно-

каштанових ґрунтах є застосування полицевого обробітку ґрунту на глибину 20 – 22 см, який перевершує дисковий обробіток на 8,7%. На відміну від гречки, просо формує найвищий приріст енергії за найбільшої внесеної дози мінеральних добрив – 29,22 – 42,71 ГДж/га, що порівняно з дозою N₄₅P₃₀ більше на 12,1%, а контролем – в 2,2 рази.

2. Енергетичний коефіцієнт вирощування зерна круп'яних культур на темно-каштановому ґрунті в післяжнивних посівах залежно від досліджуваних факторів (середнє за 1995 – 1998 рр.)

Попередник	Спосіб основного обробітку ґрунту	Фон живлення		
		Без добрив	N ₄₅ P ₃₀	N ₉₀ P ₆₀
Гречка				
Ріпак озимий на насіння	Дискування на глибину 8 – 10 см	1,24	1,32	1,18
	Полицевий обробіток на глибину 20 – 22 см	1,20	1,37	1,24
Ячмінь озимий на зерно	Дискування на глибину 8 – 10 см	1,15	1,24	1,13
	Полицевий обробіток на глибину 20 – 22 см	1,19	1,26	1,11
Горох на зерно	Дискування на глибину 8 – 10 см	1,32	1,50	1,40
	Полицевий обробіток на глибину 20 – 22 см	1,50	1,58	1,39
Просо				
Ріпак озимий на насіння	Дискування на глибину 8 – 10 см	2,38	2,55	2,48
	Полицевий обробіток на глибину 20 – 22 см	2,32	2,69	2,53
Ячмінь озимий на зерно	Дискування на глибину 8 – 10 см	2,18	2,70	2,41
	Полицевий обробіток на глибину 20 – 22 см	2,15	2,67	2,35
Горох на зерно	Дискування на глибину 8 – 10 см	2,54	3,13	2,81
	Полицевий обробіток на глибину 20 – 22 см	2,69	3,09	2,90

Післяжнивна гречка, вирощена після збирання ячменю озимого, мала найнижчий енергетичний коефіцієнт (1,11 – 1,26) порівняно з іншими попередниками, де після ріпаку озимого він був більшим в середньому по досліді на 6,8%, а після гороху мав найбільші значення – від 1,32 до 1,58.

Застосування неглибокого обробітку ґрунту після збирання попередника

на темно-каштанових ґрунтах забезпечувало отримання досліджуваного показника на рівні 1,13–1,50, в той час як за полицевого обробітку він збільшувався на 3,1%. Виконання сівби в проміжних посівах гречки на нульовому фоні, без добрив, формувало досить високий енергетичний коефіцієнт, який складав 1,19–1,50 і перевищував навіть дозу добрив $N_{90}P_{60}$ на 2,4%. Найбільший коефіцієнт енергетичної ефективності був за внесення мінеральних добрив у дозі $N_{45}P_{30}$ – від 1,24 до 1,58.

Вирощування проса в післяжнивних посівах на темно-каштанових ґрунтах після гороху забезпечувало рослини культури оптимальними умовами росту і розвитку, що підтверджується значенням енергетичного коефіцієнту, який був найвищим і складав від 2,54 до 3,13. Використання у якості попередників ріпаку та ячменю озимого зменшувало показник в середньому за роки досліджень на 14,9 та 18,7% відповідно.

Висновки та пропозиції. Результати проведених досліджень показали, що найкращі показники економічної та енергетичної ефективності вирощування гречки та проса в проміжних посівах в умовах південного степу України забезпечує полицевий обробіток після попередника гороху, на фоні живлення $N_{45}P_{30}$.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аверчев О.В., Рудік Н.М., Аверчев Ю.В. Агротехніка вирощування гречки в проміжних посівах на зрошуваних землях України // Вісник ДААУ. — Житомир, 2000. — С. 3.
2. Аверчев О.В. Формування оптимального ценозу рослин проса в умовах затоплення агро меліоративного поля рисової сівозміни / О.В. Аверчев, Н.М. Єфімова // Таврійський науковий вісник: наук. журнал. Вип. 71. — Ч.3. — Херсон: Айлант., 2010. — С. 61 – 66.
3. Криницькая Л.А. Изучение сроков и способов посева гречихи в мелиоративном поле рисового севооборота // Генетика, селекция, семеноводство и возделывание крупяных культур. — Кишинев, 1991. — С. 71 – 74.
4. Тимошенко В.В. Выращивание гречки в повторных посевах на орошаемых землях / Автореф. канд. дисс. — Киев, 1982. — 15с.
5. Цандур М.О. Показники якості врожаю як індикатора ефективності агротехнологій / М.О. Цандур, С.І. Бурикіна, В.Г. Бурячковський, В.Г. Друз'як // Вісник аграрної науки Південного регіону – Вип. 10. — Одеса: СМІЛ., 2009. — С. 4 – 8.
6. Черниш М.О. Порівняльна ефективність вирощування гречки та проса в післяжнивних посівах на поливних землях півдня України. Автореф. дис. к. с.-г. н. — Херсон, 2000 – 17 с.
7. Юркевич Є. О. Агробіологічні основи підвищення ефективності

різноротаційних сівозмін та родючості ґрунту в південному Степу України: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня доктора с.-г. н.: спец. 06.01.04 – загальне землеробство / Є.О. Юркевич [Нац. університет біоресурсів і природокористування України] – К., 2010. — 40 с.

Одержано 29.10.12

Результаты проведенных исследований показали, что самые лучшие показатели экономической та энергетической эффективности выращивания гречихи и проса в промежуточных посевах в условиях южной степи Украины обеспечивает обработка почвы после предшественника гороха, на фоне подкормки $N_{45}P_{30}$.

Ключевые слова: гречиха, просо, экономика, энергетика, темно-каштановая почва, орошение, рентабельность, юг Украины.

Soil cultivation after pea as a forecrop under the treatment with $N_{45}P_{30}$ ensures the best indexes of economic and energetic efficiency of buckwheat and millet growing in intercrop sowing under the conditions of southern steppe of Ukraine.

Key words: buckwheat, millet, economics, energetics, dark chestnut soil, irrigation, profitability, the south of Ukraine.

УДК 336.256:631.11

ПРИБУТОК ЯК ДЖЕРЕЛО ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

О.М. БАЙРАК, аспірант*

У статті розглянуто науково-теоретичні основи сутності поняття «прибуток» як джерела формування фінансових ресурсів сільськогосподарських підприємств та визначено основні фактори впливу на величину чистого прибутку сільськогосподарських підприємств.

Забезпечення динаміки сталого розвитку підприємства визначається його спроможністю здійснювати фінансування відтворювального процесу на розширеній основі. А для цього необхідно, насамперед, отримувати прибуток, що забезпечує розширене відтворення підприємства.

Вагомий внесок у дослідження економічної сутності прибутку, визначення джерел його походження зробили такі зарубіжні вчені-дослідники:

* Науковий керівник – Т.Є. Кучеренко, д.е.н., професор.

А. Бабо, І.А. Бланк, Н.М. Бондар, О.О. Гетьман, Т.Ман, К. Маркс, Ф. Найт, А.М. Поддєрьогін, С.Ф. Покропивний, Д. Рікардо, П. Самуельсон, А. Сміт, П.А. Стецюк, Й. Шумпетер, В.М. Шаповал, Л.І. Шваб Е. Чемберлен, Дж. Хікс та інших. Як економісти-класики, так і сучасні вчені-економісти не мають єдності думок щодо визначення змісту поняття «прибуток», тому це потребує подальшого дослідження.

Мета статті – дослідити науково-теоретичні основи сутності категорії «прибуток» як джерела формування фінансових ресурсів та вплив основних факторів, що впливають на величину чистого прибутку сільськогосподарських підприємств.

Методика досліджень. Теоретичною, методологічною та інформаційною базою дослідження послужили основні положення економічної теорії, наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених, фінансова звітність сільськогосподарських підприємств. Використано монографічний, порівняльний, абстрактно-логічний методи дослідження, аналіз та синтез, кореляційно-регресійний аналіз.

Результати досліджень. У тлумачно-термінологічних словниках економічних термінів прибуток (англ. — profit; фр. — profit; пол. — zysk) розглядається як одна з форм чистого доходу, що виражає вартість додаткового продукту, й виникає у разі перевищення сукупних доходів над сукупними витратами [3].

В економічній енциклопедії прибуток розглядається як перетворена, похідна форма додаткової вартості, яка з кількісного аспекту є різницею між ціною продажу товару і витратами капіталу на її виробництво. Прибуток чистий – прибуток, що залишається у підприємця чи фірми після сплати податків, відрахувань, обов'язкових платежів. Проте, доцільніше розглядати прибуток як частину доходу [6].

Дохід (англ. income) – 1) грошові кошти або інші активи, одержані в результаті будь-якої діяльності; 2) збільшення економічних вигод у вигляді надходження активів або зменшення зобов'язань, які призводять до зростання власного капіталу (за винятком зростання капіталу за рахунок внесків власників). У податковому законодавстві дохід – загальна сума доходу платника від усіх видів діяльності, одержаного протягом звітного періоду в грошовій, матеріальній або нематеріальній формах. [16, с.156].

Фізіократи Ф.Кене, С.Подолінський, В.Вернадський, М. Руденко стверджували, що прибуток створюється лише в сільському господарстві. Основною формою додаткої вартості виступає земельна рента, яку вони ототожнюють з «чистим продуктом», що є результатом додаткової праці робітника [5]. Меркантилісти Т.Ман, Д.М.Кейнс, Е.Хекшер вважали, що прибуток виникає у сфері обігу, в зовнішній торгівлі як продаж товарів за вищою ціною [13]. Практика господарювання впродовж століть спростувала механізм отримання прибутку тільки в сільському господарстві чи в зовнішній торгівлі та довела можливість його обчислення у всіх галузях національної

економіки за умови впровадження підприємствами оптимальної економічної політики. Проте, здобутки фізіократів та меркантилістів у сфері економіки не втратили важливості й до нашого часу, оскільки методика визначення прибутку як перевищення доходів над витратами є найбільш поширеною і сьогодні.

Сучасні погляди вчених на трактування поняття «прибуток» базуються на теорії доходів і витрат. Так, І.М. Бойчик, А.А. Мазаракі, та П.А. Стецюк розглядають прибуток як різницю між чистим доходом та собівартістю продукції. Після сплати податків у розпорядженні підприємства залишається чистий прибуток, який використовується за рішенням власників [2,9,15]. Тобто, прибуток розглядається як отриманий від основної діяльності підприємства і не включає інвестиційну та фінансову діяльність.

Російський економіст Д.С. Моляков під прибутком розуміє грошове втілення частини вартості додаткового продукту. А.М. Поддєрьогін визначає прибуток як частину заново створеної вартості, виробленої і реалізованої, готової до розподілу. Таким чином, наголошується на важливості процесу реалізації виробленого продукції [10,12].

І.А. Бланк використовує поняття співвідношення ризику і доходу у своєму визначенні прибутку. На думку вченого, прибуток – це втілений у грошовій формі чистий дохід підприємця на вкладений капітал, що характеризує його винагороду за ризик здійснення підприємницької діяльності та є різницею між сукупним доходом і сукупними витратами у процесі здійснення підприємницької діяльності [1, с. 41].

Ю. А. Греченко вважає, що «прибуток – це економічні відносини, які відображають особливий вид доходу, одержуваного в результаті ефективної інноваційної діяльності, проведення ризикових проектів, використання підприємницьких талантів і навичок в процесі здійснення господарської діяльності, який існує в грошовій формі і повністю готовий до розподілу» [4, с. 220]. На нашу думку, очевидно було б коректніше вести мову не про особливий вид доходу, а лише про ту його частину, яка залишається в господарюючого суб'єкта після відшкодування понесених витрат.

Відповідно до національних стандартів в основі яких є Міжнародні стандарти фінансової звітності, прибуток – це сума, на яку доходи перевищують пов'язані з ними витрати. Залежно від формування і розподілу розрізняють наступні види прибутку: прибуток від операційної діяльності, прибуток від звичайної діяльності до оподаткування, чистий прибуток (збиток) розраховується як алгебраїчна сума прибутку (збитку) від звичайної діяльності та надзвичайного прибутку, надзвичайного збитку та податків з надзвичайного прибутку [14]. Окрім того прибуток розраховують від інвестиційної, фінансової та надзвичайної діяльності.

На прибуток підприємства впливають різноманітні фактори, які можна розподілити на дві великі групи: зовнішні та внутрішні. До основних зовнішніх факторів належать природні умови, державне регулювання цін, тарифів, відсотків, податкових та кредитних ставок, вартість послуг інших галузей

національної економіки (електроенергії, паливо-мастильних матеріалів, транспортні послуги, послуги зв'язку). Ці фактори не залежать від діяльності підприємства, але суттєво впливають на його прибуток. До основних внутрішніх факторів відносять рівень витрат, матеріало-технічна база, продуктивність праці, поточні зобов'язання, капіталозабезпеченість, виробничі запаси та капіталоозброність.

Проаналізувавши динаміку прибутку протягом останніх 5 років 42 сільськогосподарських підприємств Уманського, Христинівського та Маньківського районів Черкаської області, які складають повну фінансову звітність, встановлено, що найбільший прибуток становить – 61631,0 у сільськогосподарському підприємстві, яке займається рослинництвом, зокрема вирощуванням зернових та зернобобових. А найменший розмір прибутку – 7 тис.грн у сільськогосподарському підприємстві, яке займається вирощуванням зернових та ВРХ, і має більші матеріальні затрати порівняно з аналогічними сільськогосподарськими підприємствами. Під час дослідження виявлено, що розмір площі не впливає на прибуток.

Дослідивши вплив факторів на прибуток сільськогосподарських підприємств за допомогою кореляційно-регресійного аналізу маємо матрицю парних коефіцієнтів кореляції:

1. Кореляційна матриця

Змінні	Виробничі запаси	Поточні зобов'язання	Капітало-озброність	Капітало-забезпеченість	Чистий прибуток
Виробничі запаси	1				
Поточні зобов'язання	0,435	1			
Капіталоозброність	-0,091	-0,069	1		
Капіталозабезпеченість	-0,088	0,071	0,260	1	
Чистий прибуток	0,371	0,543	-0,094	0,186	1

Кореляційний зв'язок між ознаками X та Y записується у вигляді рівняння кореляційного зв'язку, або рівняння регресії. Для використання такого методу аналізу використовують множинну лінійну регресію. Параметри рівняння прямої визначаються методом найменших квадратів, основною умовою якого є мінімізація суми квадратів відхилень фактичних значень результативної ознаки від теоретичних.

У нашому випадку рівняння регресії має вигляд:

$$Y = -1464,117 + X_1 0,348 + X_2 0,188 - X_3 3,183 + 2,87X_4$$

Економічний зміст часткових коефіцієнтів регресії полягає у наступному:

а) при збільшенні вартості виробничих запасів на 1 тис.грн прибуток буде збільшуватися в середньому на 35 грн при незмінних інших регресорах;

б) при збільшенні поточних зобов'язань на 1 тис.грн прибуток буде

збільшуватися в середньому на 188 грн при незмінних інших регресорах;

в) при збільшенні капіталоозброєності на 1 тис.грн прибуток в середньому зменшиться на 3183 грн при незмінних інших регресорах;

г) при збільшенні капіталозабезпеченості на 1 тис.грн прибуток в середньому збільшиться на 2870 грн.

Визначимо значимість зв'язку між ознаками. Значимість зв'язку – це оцінка відхилення вибіркових змінних від своїх значень у генеральній сукупності за допомогою статистичних критеріїв. Оцінка значимості зв'язку здійснюється з використанням F-критерію Фішера: $F_{\text{розрах.}} = 5,09$.

Ступені свободи визначають за формулами:

$$v_1 = k; \quad (1)$$

$$v_2 = n - (k+1), \quad (2)$$

де k – число незалежних змінних; n – розмір вибірки.

$$v_1 = 7, v_2 = 42 - (3+1) = 38.$$

З таблиці F – розподілу знаходимо критичне значення: $F_{\text{табл.}} = 1,002$.

$F_{\text{розрах.}} = 5,09 > F_{\text{табл.}} = 1,002$. Тому одержане регресійне рівняння корисне й може бути використане для обґрунтованих оцінок та прогнозів значень чистого прибутку залежно від очікуваних значень незалежних факторів.

Висновки. Під час проведеного дослідження нами зроблено короткий огляд еволюції економічної думки щодо розуміння суті прибутку у декількох визначальних працях історії економічної теорії. Залежно від сфери економічної діяльності, яка переважала в тому чи іншому періоді, підходи до розуміння суті прибутку змінювалися. Існує багато підходів щодо визначення прибутку, існують випадки ототожнення прибутку з доходом, але майже у всіх поняттях використовується єдиний підхід, який полягає в тому, що прибуток – це частина доходу, яка залишається після вирахування всіх витрат діяльності та податків.

Найбільший прибуток серед досліджуваних сільськогосподарських підприємств отримано в розмірі – 61631 тис.грн, а найменший – 7 тис.грн. На фактичне значення чистого прибутку сільськогосподарського підприємства впливає ряд факторів, зокрема виробничі запаси (при збільшенні вартості виробничих запасів на 1 тис.грн прибуток змінюється в середньому на 35 грн, при незмінних інших регресорах), капіталозабезпеченість (при збільшенні капіталозабезпеченості на 1 тис.грн прибуток в середньому зміниться на 2870 грн), поточні зобов'язання, капіталоозброєність, матеріальні витрати, які характеризуються прямим зв'язком (коефіцієнт кореляції коливається в межах 0,071 – 0,543). Значимість зв'язку ($F_{\text{розрах.}} > F_{\text{табл.}}$) є достовірною.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бланк И. А. Управление прибылью. — 2-е изд., расш. и доп. / И. А. Бланк. — К.: Ника-Центр, Эльга, 2002. — 752 с.
2. Бойчик І.М. Економіка підприємства: Навч. посіб. — К.: Атіка, 2004. — 480 с.
3. Васильєв С. В. Словник економічних термінів / С. В. Васильєв,

- Н. В. Бондарчук, А. П. Макаренко та ін. — Дніпропетровськ: ДДАУ, 2005 – 192 с.
4. Греченко Ю. А. До питання про визначення показників прибутку (на прикладі сільськогосподарських підприємств) / Ю. А. Греченко // Вісник ХНАУ. Серія «Економіка АПК і природокористування». — 2009. — №10. — С. 212 – 220.
 5. Дмитриченко Л.И. История экономической учений: Учебное пособие. — Донецк: «КИТИС», Дон Гу, 1999. — 452с.
 6. Економічна енциклопедія: У трьох томах, т.2 / За ред. С.В. Мочерний та ін. — К.: Вид. центр «Академія», 2002. — 952 с.
 7. Коноплицький В. А. Економічний словник. Тлумачно-термінологічний / В. А. Коноплицький, Г. І. Філіна. — К.: КНТ, 2007. — 580 с.
 8. Корнійчук Л. Я. Історія економічних учень: Підручник / Корнійчук Л. Я., Татаренко Н. О., Поручник А. М. — К.: КНЕУ, 1999. — 564 с.
 9. Мазаракі А.А. Економіка торговельного підприємства: підручник для вузів / Мазаракі А.А., Ушакова Н.М., Ліготенко Л.О. ; під ред. проф. Н.М. Ушакової. — К.: Хрещатик, 1999. — 800 с.
 10. Моляков Д.С. Теория финансов предприятий: учебное пособие. — М.: Финансы и статистика, 2002. — 199 с.
 11. Наумчик А.А. Механизм экономического стимулирования заготовительной деятельности потребительской кооперации. — Минск: Белорусская наука. — 2001. — 155с.
 12. Поддєрьогін А.М. Фінанси підприємств: підручник / А.М. Поддєрьогін, Л.Д. Буряк, Г.Г. Нам. — К.: КНЕУ, 2000. — 460 с.
 13. Покропивний С.Ф. Економіка підприємства: Підручник / С.Ф.Покропивний – К.: КНЕУ, 2006. — 583 с.
 14. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 3 «Звіт про фінансові результати» від 31.03.1999 № 87 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0397-99>
 15. Стецюк П.А. Стратегія і тактика управління фінансовими ресурсами: [монографія] / П.А. Стецюк. — К. ННЦ ІАЕ, 2009. — 370 с.
 16. Фінансовий словник-довідник / М.Я. Дем'яненко, Ю.Я. Лузан, П.Т. Саблук, В.М. Скупий та ін.; М.Я. Дем'яненка. — К.: ІАЕ УААН, 2003. — 555 с.
 17. Шваб Л.І. Економіка підприємства: навчальний посіб. [для студ. вищих навч. закл.] / Л.І. Шваб — К.: Каравела, 2005. — 568 с.

Одержано 29.10.12

В ходе проведенного исследования нами сделан краткий обзор эволюции экономической мысли относительно понимания сути прибыли в нескольких определяющих трудах истории экономической теории. На ранних этапах развития экономики понятие прибыль заменялось термином «выгода», «польза», которые образовывались преимущественно в процессе обмен.

Ключевые слова: доход, прибыль, факторы влияния, собственные финансовые ресурсы, корреляционно-регрессионный анализ.

As a part of the study the review of economic theory evolution as to the understanding of the essence of profit was undertaken. At an early development stage of economy the notion of profit was replaced by the terms “benefit” or “gain” which were formed primarily in the exchange process.

Key words: income, profit, impact factors, own financial resources, correlation and regression analysis.

УДК 658.153

ОЦІНКА ЛІКВІДНОСТІ ТА ПЛАТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

І.А. БЕРЖАНІР, кандидат економічних наук

У статті досліджено економічну сутність понять „ліквідність” та „платоспроможність”. Проаналізовано показники платоспроможності і ліквідності підприємств України, досліджено чинники, що спричинили їх зміни, та запропоновано напрями їх покращення.

Платоспроможність та ліквідність підприємства є невід’ємними поняттями ринкової економіки. Кожен суб’єкт господарювання прагне підтримувати стійкий фінансовий стан, абсолютну ліквідність та платоспроможність. Головною проблемою ефективного функціонування підприємств України сьогодні є відсутність такої комплексної оцінки платоспроможності та ліквідності, яка б дійсно давала можливість керівництву підприємства виявляти слабкі місця та приймати правильні управлінські рішення.

Значний вклад в розробку методологічних і методичних аспектів оцінки ліквідності та платоспроможності підприємств внесли вітчизняні та зарубіжні вчені-економісти: М. Білик, І. Бланк, В. Забродський, В. Ковальов, М. Коробов, Л. Лахтіонова, Є. Мних, В. Негашев, М. Родіонова, Г. Савицька та інші вчені. Однак незважаючи на глибину проведених досліджень, недостатньо вивченими залишаються питання співвідношення ліквідності та платоспроможності з іншими характеристиками фінансового стану підприємства.

Метою статті є дослідження економічної сутності понять „ліквідність” та „платоспроможність”, оцінка ліквідності та платоспроможності підприємств України та визначення напрямів їх покращення.

Методика досліджень. Методологічною основою дослідження є фундаментальні основи економічної теорії, наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених-економістів, законодавчі та нормативні акти України щодо

оцінки фінансового стану підприємств. В процесі дослідження використовувались абстрактно-логічний, статистичний, монографічний методи проведення наукових досліджень.

Результати досліджень. Фінансовий стан підприємства з позиції короткострокової перспективи оцінюється показниками ліквідності й платоспроможності.

Аналіз економічної літератури та нормативних документів свідчить про наявність різних тлумачень сутності платоспроможності та ліквідності підприємства, протиріччя в методичних підходах до розрахунку показників, що формують їх рівень, та загальній оцінці платоспроможності та ліквідності підприємства.

Переважно вчені визначають платоспроможність підприємства як здатність погашати свої короткострокові фінансові зобов'язання. Так, на думку Н. В. Колчиної, платоспроможність означає наявність у підприємства грошових ресурсів та їх еквівалентів, достатніх для розрахунків за кредиторською заборгованістю, яка потребує негайного погашення [1]. Підтримує цей підхід і одночасно розширює визначення платоспроможності М. М. Крейніна. Вона вважає, що платоспроможність – це наявність у підприємства коштів, достатніх для сплати боргів за всіма короткостроковими зобов'язаннями й одночасно безперерійного здійснення процесу виробництва та реалізації продукції [2].

О. С. Гудзь вважає, що платоспроможність підприємства у широкому розумінні включає кредитоспроможність, податкоспроможність та ліквідність підприємства [3]. Ліквідність підприємства, тобто спроможність своєчасно перетворювати активи в гроші з метою виконання необхідних платежів, становить одну із необхідних умов забезпечення платоспроможності. При цьому окремі дослідники стверджують, що платоспроможність ширше поняття, ніж ліквідність [4, 5].

Однак окремі економісти вважають, і ми підтримуємо таку позицію, що не слід ототожнювати платоспроможність та ліквідність [6]. Так, Л.А. Лахтіонова стверджує, що ліквідність суб'єкта господарювання – це здатність та швидкість перетворення оборотних активів у грошові кошти з метою погашення поточних зобов'язань як у міру надходження термінів їх сплати, так і прострочених боргів [6].

Таким чином, запропоноване визначення ліквідності суб'єкта господарювання як здатність та швидкість перетворення оборотних активів у грошові кошти з метою погашення поточних зобов'язань як у міру надходження термінів їх сплати, так і прострочених боргів найбільш повно відображає природу цього поняття та враховує ринкові умови господарювання. Поняття платоспроможності та ліквідності суб'єкта господарювання дуже близькі, але друге є місткішим: від ступеня ліквідності залежить платоспроможність.

Платоспроможним може вважатися підприємство, яке має достатньо фінансових ресурсів для оплати усіх поточних зобов'язань і одночасно

безперебійного здійснення свого виробничого процесу. У фінансовій практиці управління платоспроможністю аграрних підприємств здійснюється за допомогою певних фінансових індикаторів, які демонструють, яку частину поточних фінансових зобов'язань підприємство спроможне погасити за рахунок фінансових ресурсів і на скільки загальна сума оборотних активів перевищує ці боргові зобов'язання.

Чистий оборотний капітал як абсолютний показник ліквідності і платоспроможності у 2006 – 2011 рр. на підприємствах України демонстрував позитивну динаміку (табл. 1): він збільшився на 148371 млн грн (більше, ніж у 4 рази). Це, безперечно, позитивне явище, що свідчить про підвищення платоспроможності підприємств.

1. Динаміка показників ліквідності та платоспроможності підприємств України у 2006 – 2011 рр.

Показник	Нормативне значення	Рік						Відхилення (+,-) 2011 р. до 2006 р.
		2006	2007	2008	2009	2010	2011	
Чистий оборотний капітал, тис. грн	>0	40150	75359	81977	185859	220652	188521	148371
Загальний коефіцієнт покриття	>1,5 (2)	1,07	1,13	1,14	1,19	1,16	1,11	0,04
Коефіцієнт швидкої ліквідності	0,6 – 0,8	0,80	0,82	0,83	0,88	0,87	0,86	0,06
Коефіцієнт незалежної (забезпеченої) ліквідності	0,8 – 1	1,04	1,09	1,09	1,14	1,13	1,08	0,04
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	>0,1	0,10	0,14	0,15	0,17	0,17	0,14	0,04
Коефіцієнт абсолютної платоспроможності	0 – 0,1	0,06	0,09	0,09	0,10	0,09	0,06	0,00
Питома вага оборотних активів в загальній сумі активів, %	тенденція до зростання	46,05	46,27	46,1	48,26	49,65	51,54	5,49
Питома вага запасів в оборотних активах, %	тенденція до спадання	22,2	23,45	22,77	22,48	21,6	19,9	-2,30
Коефіцієнт забезпеченості власними оборотними коштами	>0,5	0,07	0,11	0,13	0,16	0,14	0,1	0,03
Коефіцієнт відновлення (втрати) платоспроможності	>1	–	1,1	1,135	1,165	1,175	1,135	0,035

Коефіцієнт покриття не відповідав нормативному значенню – у 2006 р. він становив 1,07, досяг максимального за період значення 1,19 у 2009 р., однак у подальшому знижувався і становив 1,11 у 2011 р. Отже, підприємствам не вистачає оборотних активів для погашення поточних зобов'язань. Зростання коефіцієнта покриття в перші роки економічної кризи на фоні відзначеного раніше росту зобов'язань підприємств свідчить про спричинене кризою нарощення запасів та дебіторської заборгованості, а також зниження оборотності оборотних активів.

Як видно з табл. 1, коефіцієнт швидкої ліквідності був у нормативних межах тільки на початку періоду, складаючи 0,8. Протягом 2007 – 2011 рр. він збільшувався, досягнувши максимального значення у 2009 р. — 0,88, однак на кінець періоду дещо знизився і встановився на рівні 0,86. Оскільки відхилення було незначним, то очікувана платоспроможність на період середньої тривалості періоду обороту дебіторської заборгованості була нормальною.

Коефіцієнт незалежної ліквідності демонстрував схожу динаміку. Він дещо перевищував нормативне значення протягом усього аналізованого періоду, становлячи 1,08 на кінець періоду.

Коефіцієнт абсолютної ліквідності протягом аналізованого періоду відповідав нормативному значенню: у 2006 р. він становив 0,1, протягом 2007 – 2009 рр. зростав до 0,17, а у 2011 р. становив 0,14. Це свідчить про те, що підприємства мають досить високий запас ліквідності і в змозі негайно погасити значну частку поточних зобов'язань наявними коштами.

Коефіцієнт абсолютної платоспроможності протягом 2006 – 2011 рр. також був у нормі і змінювався незначним чином: його значення і на початок, і на кінець аналізованого періоду становило 0,06, хоча відбувалося його підвищення до 0,1. Отже, підприємства могли розраховуватися за поточними зобов'язаннями найближчим часом і без особливих труднощів.

Питома вага оборотних активів підприємств нарощувалася у 2006 – 2011 рр. Так, у 2006 р. вона становила 46,05%, за період збільшилася на більше, ніж 5% і склала у 2011 р. 51,54%. Це мало позитивний вплив на їх діяльність і призвело до підвищення платоспроможності. Питома вага запасів у оборотних активах зменшилася за аналізований період з 22,2% до 19,9% або на 2,3%. Це явище позитивне, оскільки запаси – найменш ліквідна частина оборотних активів підприємства.

Коефіцієнт забезпеченості власними оборотними коштами не відповідав нормативному значенню протягом усього періоду, склавши 0,1 у 2011 р. Отже, у підприємств України хоча і є власний оборотний капітал, проте його недостатньо.

Коефіцієнт відновлення платоспроможності протягом 2006 – 2011 рр. був більше за 1: у 2007 р. 1,1, а у 2011 р. — 1,14. Отже, підприємства протягом 6 місяців в змозі відновлювати платоспроможність.

Таким чином, стан ліквідності і платоспроможності вітчизняних підприємств можна вважати задовільним.

Стан ліквідності і платоспроможності підприємств у розрізі видів економічної діяльності має суперечливу динаміку (табл. 2).

2. Динаміка чистого оборотного капіталу підприємств України за видами економічної діяльності у 2006 – 2011 рр., млн грн

Вид економічної діяльності	Рік						Відхилення (+,-) 2011 р. до 2006 р.
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	
Сільське господарство, мисливство та лісове господарство	7549	8934	119	19301	27462	32507	24958
Промисловість	21788	38537	48021	78564	80531	56796	35008
Будівництво	1156	2514	3664	11029	11605	12779	11622
Торгівля, ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	-2657	7296	10969	28132	20143	13500	16156
Діяльність готелів та ресторанів	-39	-159	494	88	-144	-255	-215
Діяльність транспорту та зв'язку	2115	3611	3284	6701	112	2741	626
Фінансова діяльність	12116	19729	16732	47718	61298	63581	51465
Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям	-2399	-5267	-1476	-6390	19733	9386	11785
Освіта	80	21	6	49	61	91	11
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	68	117	226	99	128	-220	-287
Надання комунальних та індивідуальних послуг; діяльність у сфері культури та спорту	400	73	224	373	-398	-2344	-2744

Найгіршим є стан надання комунальних та індивідуальних послуг, діяльності у сфері культури та спорту. У 2006 р. чистий оборотний капітал підприємств галузі становив 400 млн грн, однак поступово знижувався за 2006–2011 рр. і досяг значення –2744 млн грн у 2010 р. Ці підприємства відчувають гострий дефіцит платіжних засобів для покриття поточних зобов'язань.

Погіршення стану ліквідності також відбулося у підприємств охорони здоров'я та надання соціальної допомоги: у 2006 р. капітал був на рівні 68 млн грн, але змінювався неоднозначно протягом періоду і в 2011 р. становив – 220 млн грн; діяльності готелів та ресторанів – їх чистий оборотний капітал зменшився на 215 млн грн і становив – 255 млн грн у 2011 р.

І, навпаки, істотне поліпшення стану платоспроможності спостерігалось у таких видах діяльності як торгівля, ремонт побутових приладів, автомобілів та предметів широкого вжитку: із –2657 млн грн капітал збільшився на

16156 млн грн і становив 13500 млн грн у 2011 р. Подібна ситуація відбувалася і на підприємствах, що займаються операціями з нерухомим майном, орендою, інжинірингом та наданням послуг підприємцям, де приріст капіталу склав 11785 млн грн

Коефіцієнт покриття відповідав нормативним значенням тільки на підприємствах галузей сільського господарства, мисливства та лісового господарства (крім 2008 р.) та фінансової діяльності, де він був найвищим серед усіх видів діяльності (табл. 3). Отже, ці підприємства підвищували рівень платоспроможності і нарощували платіжні засоби.

3. Динаміка коефіцієнта покриття підприємств України за видами економічної діяльності у 2006 – 2011 рр.

Вид економічної діяльності	Рік						Відхилення (+,-) 2011 р. до 2006 р.
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	
Сільське господарство, мисливство та лісове господарство	1,43	1,56	1,12	1,73	1,63	1,65	0,21
Промисловість	1,11	1,19	1,22	1,28	1,21	1,12	0,01
Будівництво	1,05	1,10	1,15	1,21	1,17	1,17	0,12
Торгівля, ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	0,99	1,03	1,05	1,07	1,04	1,02	0,03
Діяльність готелів та ресторанів	0,97	0,92	1,38	1,02	0,97	0,96	-0,01
Діяльність транспорту та зв'язку	1,09	1,13	1,11	1,14	1,00	1,04	-0,05
Фінансова діяльність	1,78	1,94	2,20	2,23	2,13	1,86	0,08
Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям	0,96	0,93	0,97	0,96	1,09	1,03	0,08
Освіта	1,32	1,13	1,04	1,17	1,18	1,22	-0,10
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	1,06	1,10	1,33	1,08	1,08	0,89	-0,18
Надання комунальних та індивідуальних послуг, діяльність у сфері культури та спорту	1,04	1,03	1,05	1,09	0,94	0,77	-0,26

На решті підприємств України відбувалося погіршення стану ліквідності і платоспроможності та знижувався коефіцієнт покриття: діяльність транспорту і зв'язку (-0,05), діяльність готелів та ресторанів (- 0,01), освіта (- 0,10), охорона здоров'я та надання соціальної допомоги (- 0,18), надання комунальних послуг, діяльність у сфері культури та спорту (- 0,26). Загалом підприємствам не вистачає оборотних активів для розрахунку за поточними зобов'язаннями і у них існують проблеми з ліквідністю та платоспроможністю. Особливо проблемними і вразливими у цьому відношенні є сфери, що надають соціальні послуги населенню.

Коефіцієнт забезпечення власними оборотними коштами (табл. 4) не відповідав нормативному значенню на підприємствах усіх видів економічної діяльності протягом 2006–2011 рр. і наближався до бажаного рівня тільки у підприємств, що займаються фінансовою діяльністю (0,46 у 2011 р.). 3-поміж інших галузей, окрім фінансової діяльності, найкраще забезпечені власними оборотними коштами також підприємства сільського господарства, мисливства та лісового господарства (0,39 у 2011 р.).

4. Динаміка коефіцієнта забезпечення власними оборотними коштами підприємств України за видами економічної діяльності у 2006–2011 рр.

Вид економічної діяльності	Рік						Відхилення (+,-) 2011р. до 2006 р.
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	
Сільське господарство, мисливство та лісове господарство	0,30	0,36	0,11	0,42	0,39	0,39	0,09
Промисловість	0,10	0,16	0,18	0,22	0,17	0,10	0,00
Будівництво	0,05	0,09	0,13	0,17	0,15	0,15	0,10
Торгівля, ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	-0,01	0,03	0,05	0,07	0,04	0,02	0,03
Діяльність готелів та ресторанів	-0,03	-0,08	0,28	0,02	-0,03	-0,04	-0,01
Діяльність транспорту та зв'язку	0,08	0,12	0,10	0,12	0,00	0,04	-0,04
Фінансова діяльність	0,44	0,48	0,54	0,55	0,53	0,46	0,02
Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям	-0,05	-0,07	-0,03	-0,05	0,09	0,03	0,08
Освіта	0,24	0,11	0,03	0,15	0,15	0,18	-0,06
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	0,06	0,09	0,25	0,07	0,07	-0,12	-0,19
Надання комунальних та індивідуальних послуг; діяльність у сфері культури та спорту	0,04	0,03	0,04	0,08	-0,06	-0,29	-0,33

Найгірший стан був зафіксований на підприємствах, що належать до сфер діяльність готелів та ресторанів, охорони здоров'я та надання соціальної допомоги, надання комунальних послуг та діяльність у сфері культури та спорту, де значення коефіцієнта були від'ємними. Тобто, на цих підприємствах існує гостра нестача власних платіжних засобів.

Висновки. Отже, найбільші проблеми з платоспроможністю та ліквідністю виникають у підприємств, що працюють у сферах освіти, охорони здоров'я та соціальної допомоги, комунальних послуг, діяльності готелів і ресторанів. А відносно добре забезпечені оборотним капіталом підприємства, що займаються фінансовою діяльністю, сільським господарством, мисливством і лісовим господарством та промисловістю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Финансы организаций (предприятий) / Н.В. Колчина. — М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2007. — 383 с.
2. Крейнина М.Н. Анализ финансового состояния и инвестиционной привлекательности акционерных обществ в промышленности, строительстве и торговле / М.Н. Крейнина. — М.: ДИС, 1994. — 256 с.
3. Гудзь О.Є. Діагностика та управління платоспроможністю в аграрних підприємствах / О.Є. Гудзь // Сталий розвиток економіки. — 2011. — № 7 [10]. — С. 323 – 326.
4. Іонін Є.Є. Розв'язання питань методологічного обґрунтування понять „платоспроможність” і „ліквідність” / Є.Є. Іонін // Актуальні проблеми економіки. — 2004. — № 6. — С. 31 – 36.
5. Вдовенко Л. Платоспроможність підприємств: сутність та методика розрахунку показників / Л. Вдовенко // Економічний аналіз: зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол.: С. І. Шкарабан (голов. ред.) та ін. — Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету, „Економічна думка”, 2012. — Вип. 10. — Частина 2. — С. 27–29.
6. Лахтіонова Л.А. Фінансовий аналіз суб'єктів господарювання: [монографія] / Л.А. Лахтіонова. — К.: КНЕУ. — 2001. — 388 с.

Одержано 1.11.12

В статіе исследована економіческая суцність понять „ліквідність” и „платежеспособність”. Проанализированы показатели платежеспособности и ликвидности предприятий Украины, исследованы факторы, которые вызвали их изменения, и предложены направления их улучшения.

***Ключевые слова:** платежеспособность, чистый оборотный капитал, ликвидность, финансовое состояние, ликвидные активы, кредиторская задолженность.*

Economic essence of the notions “liquidity” and “solvency” was researched in the article. The indexes of solvency and liquidity of enterprises of Ukraine were analyzed, the factors that resulted in their changes were studied and the ways of their improvement were suggested.

***Key words:** solvency, net working capital, liquidity, financial state, liquid assets, loan payable.*

ПРОБЛЕМА НОРМУВАННЯ ОБОРОТНИХ ЗАСОБІВ

В.П. БЕЧКО, кандидат економічних наук

В статті розглянуто проблеми відсутності нормування оборотних засобів сільськогосподарськими підприємствами, а також обґрунтовано необхідність його відновлення як пріоритетного напрямку підвищення ефективності їх використання. Розроблено рекомендації щодо розмежування операційного та інвестиційного балансів.

Ефективне функціонування підприємств аграрного сектору економіки за сучасних ринкових умов значною мірою залежить від забезпеченості й раціонального використання ними оборотних засобів. Тому організація оборотних засобів набуває особливого значення та вимагає ефективного управління ними на основі їх нормування.

Необхідною умовою ефективного управління оборотними засобами є науково обґрунтоване визначення потреби в них на основі нормування. Але, на жаль, останнім часом на сільськогосподарських підприємствах нормуванню оборотних засобів не приділяється належної уваги. Основними причинами цього є: втрата підприємствами аграрної галузі власних оборотних коштів, що призвело до зниження їх фінансової стійкості, платоспроможності та втрати кредитоспроможності; неможливість установаження обґрунтованих нормативів через створення понаднормативних виробничих запасів для часткової нейтралізації інфляційних ризиків; складна й дуже деталізована методика розрахунку потреби в оборотних засобах стала непридатною в ринкових умовах для управління коштами й ресурсами підприємства.

Все це і обумовило мету дослідження, яка полягає в удосконаленні методики нормування оборотних засобів підприємств аграрної галузі.

Дослідженню нормування оборотних засобів присвячені праці вітчизняних і зарубіжних учених-економістів: М.Я.Дем'яненка, Л.А.Демчук, Я.Б. Дропи, В.І. Ільчика, А.Р.Радіонова, В.М. Таранкова, П.А. Хуторського та інших. Проте в умовах трансформації економічних відносин багато аспектів цієї важливої проблеми потребують подальших досліджень з метою пошуку оптимальних шляхів її вирішення.

Методика досліджень. В статті використано економіко-статистичні методи дослідження, зокрема *монографічний* – для аналізу фінансового стану сільськогосподарських підприємств; *порівняння* – для зіставлення фактичних даних звітного та попередніх років; *спостереження, узагальнення* – в процесі розробки остаточних висновків на основі отриманих результатів аналітичних досліджень.

Результати досліджень. Як свідчить економічна наука норматив

власних оборотних засобів покликаний забезпечити безперерйну діяльність підприємства при їх мінімальних розмірах. Суспільство в цілому зацікавлене в здійсненні процесу виробництва за таких умов і таку зацікавленість повинні реалізовувати самі підприємства. Хоча в практичній діяльності сільськогосподарських підприємств прослідковується тенденція в зацікавленості мати в наявності таку кількість виробничих запасів, яка спроможна забезпечити необхідний технологічний ритм виробництва. В той час, в силу різних протиріч навіть тоді, коли постачальницький обіг налагоджений, відповідає сучасним умовам, підприємства накопичують „про запас” виробничі запаси на той випадок, коли зможуть їх використовувати в повному обсязі в технологічному процесі. Так, наприклад, переважна частина підприємств закуповує у вересні – жовтні насіння та посадковий матеріал в розмірі від 80 до 90% від потреби для посіву у весняний період. З однієї сторони така забезпеченість у посадковому матеріалі дає упевненість керівникам підприємств в тому, що посівна компанія в наступному році буде проведена в оптимальні строки при забезпеченні технологічного ритму виробництва. Накопичення запасів поверх норми пояснюється нестабільними цінами на всі види покупних товарно – матеріальних цінностей. Загальновідомо, що в період нестабільної економіки ціни на основні покупні виробничі запаси зростають значно швидше, ніж ціни на продукцію сільського господарства. Крім того, постачальницькі та збутові організації необґрунтовано завищують ціни на свою продукцію, що призводить до ще більшого диспаритету цін на промислову та сільськогосподарську продукцію.

Практикою доказано, що чим менші запаси, тим вища відповідальність керівників підприємства, тим досконалішою повинна бути організація виробництва. Чітко налагоджена організація виробництва є складовою ефективного використання оборотних засобів підприємств.

Аналіз роботи сільськогосподарських підприємств свідчить, що в даний час не всі керівники підприємств можуть організувати виробничий процес при мінімальних запасах, здебільшого закуповують їх „про запас”. Надмірне придбання товарно – матеріальних цінностей призводить до їх накопичення, і вимагає додаткових витрат, пов’язаних із їх збереженням, доведенням закуплених матеріалів до відповідних технологічних кондицій. Великі витрати при цьому підприємства несуть від природних втрат через псування, нестачі матеріальних цінностей, що досить тривалий час зберігаються. Є випадки, коли придбані матеріальні цінності повністю втрачають свою придатність з причин невідповідного їх зберігання. Тому економія від закуплених товарно – матеріальних цінностей за нижчими цінами не покриває витрат, що несе підприємство на їх зберігання та доведення до технологічних кондицій.

Нами проведений аналіз впливу розміру витрат з насіння і посадкового матеріалу на економічну ефективність виробництва в 455 підприємствах Черкаської області. При цьому використані середньостатистичні дані за 2007 – 2010 роки. Дані приведені в таблиці 1. Як свідчать дані таблиці господарства, в

яких загальні витрати на насіння і посадковий матеріал не перевищували 300,0 тис. грн в рік, мають кращі показники господарської діяльності. До таких віднесено 69 підприємств або 15,1% від загальної їх кількості. В цих підприємствах найбільший дохід від реалізації продукції, товарів, робіт і послуг на середньорічного працівника, який сягає 1529,1 грн і на 1000 грн основних необоротних і оборотних активів – 170,8 грн. Рівень рентабельності в цій групі складає 8,6%.

1. Вплив споживання насіння і садивного матеріалу на економічну ефективність виробництва в сільськогосподарських підприємствах Черкаської області в середньому за 2007 – 2010 рр.

Річне споживання насіння і садивного матеріалу, тис. грн	Кількість підприємств	Чистий дохід (виручка) від реалізації продукції, товарів, робіт і послуг, грн		Чистий прибуток, на 1 га с.-г угідь, грн	Середній залишок виробничих запасів на 1 га с.-г угідь, грн	Середній рівень рентабельності, %
		на середньорічного працівника	на 1000 грн основних і оборотних засобів			
До 100	216	813,3	135,7	57,9	302,6	6,7
101 – 200	133	1475,7	162,9	172,9	555,1	8,1
201 – 300	69	1529,1	170,8	225,9	772,2	8,6
301 – 400	19	1362,2	115,9	116,8	601,8	6,8
Більше 400	18	1339,9	100,3	21,8	524,6	3,2

Із наростанням витрат на насіння і посадковий матеріал намічається тенденція погіршення результатів їх діяльності. Зокрема, в групі підприємств, загальні витрати на насіння та посадковий матеріал в яких перевищували 400,0 тис. грн сукупна рентабельність склала 3,2%, або на 5,4 пункти менше, порівняно з підприємствами, де витрати насіння та садивного матеріалу не перевищували 300,0 тис. грн в рік.

Річна потреба у насінні та посадковому матеріалі покривається за рахунок насіння, що вироблене безпосередньо в господарствах, тобто внутрішнього обороту, і купленого в насінневих господарствах та інших постачальників. За даними дослідження для внутрішньогосподарського споживання в середньому за 2004 – 2010 роки для потреб майбутнього врожаю сільськогосподарських культур підприємствами використано 28,4% насіння власного виробництва.

Паливо та мастильні матеріали, як правило, закупаються у торговельних посередників. На цей вид виробничих запасів як на жоден інший безпідставно підвищуються ціни в період проведення весняно – польових робіт та період масового збору врожаю сільськогосподарських культур. Держава зі своєї сторони не застосовує жодного із економічних важелів регулювання ціни, залишається лише спостерігачем необґрунтованого її зростання. Нами проаналізовано вплив річного витрачання палива і мастильних матеріалів на

економічну ефективність підприємств області, дані наведені в таблиці 2. З приведених у таблиці 2. даних видно, що в господарствах, які накопичують на протязі року понаднормативні запаси палива і мастильних матеріалів, знижується ефективність виробництва в цілому. Так, із 455 обстежених підприємств чітко прослідковується тенденція впливу надмірного придбання палива і мастильних матеріалів на їх фінансовий стан.

Підприємства, річне споживання палива і мастильних матеріалів в яких становить 600,0 тис. грн в рік і більше, мають гірші фінансові результати. Рівень рентабельності в цій групі складає 5,2%, або на 8,2 пункти менший за групу де споживання становить до 400,0 тис. грн на рік. При цьому відмічається різке зменшення доходності на одного працюючого і на 1000 грн основних, оборотних і необоротних активів. Великі витрати підприємства несуть в зв'язку із збереженням закуплених понад норму матеріальних цінностей.

2. Вплив споживання паливо – мастильних матеріалів на економічну ефективність виробництва в сільськогосподарських підприємств Черкаської області в середньому за 2007 – 2010 рр.

Річне споживання палива та мастильних матеріалів, тис. грн	Кількість підприємств	Чистий дохід (виручка) від реалізації продукції, товарів, робіт і послуг, грн		Чистий прибуток, на 1 га с.-г угідь, грн	Середній залишок виробничих запасів на 1 га с.-г угідь, грн	Середній рівень рентабельності, %
		на середньорічного працівника	на 1000 грн основних і оборотних засобів			
До 200	236	731,5	86,9	64,2	1191,5	6,1
201 – 400	52	1491,8	131,4	101,2	1707,3	13,4
401 – 600	19	1854,3	396,8	216,8	1844,9	8,9
601 – 800	139	1139,8	201,4	59,1	1311,7	5,4
Більше 800	9	989,7	117,7	31,8	1419,1	5,2

Зокрема, із 53 обстежених сільськогосподарських підприємств Уманського району за 2008 рік у 26,2% від їх загальної кількості виявлені факти нестачі палива і мастильних матеріалів на період проведення весняно – польових робіт. Паливо придбане у листопаді – грудні, коли ціни на нього були найнижчими. Нестача палива призводить до додаткових витрат, що прямо впливають на фінансовий результат діяльності підприємств.

Аналіз організації оборотних засобів в сільськогосподарських підприємствах Черкаської області свідчить, що переважна їх більшість перестали нормувати оборотні засоби з причини втрати ними власних оборотних засобів.

Відсутність нормування оборотних засобів у сільськогосподарських підприємств не дає змоги визначити ступінь участі власних джерел у відтворювальному процесі, що ускладнює кредитування їх під оборотні засоби.

Кредитування сільськогосподарських підприємств може позитивно

вплинути на подальший розвиток організації оборотних засобів.

Ще в свій час Круш З.А. була прихильником збереження поелементного нормування. Повна відмова від нормування, на її думку, призведе до значного зниження якості нормування і, як результат, усуне чітке розмежування оборотних засобів сільськогосподарських підприємств на власні і позичені [5, с.68]. Визнання необхідності розподілу оборотних засобів на власні і позичені, на її думку, повинно істотно підвищити якість кредитного механізму.

В даний час сільськогосподарським підприємствам кредит видається не тільки під сезонні і тимчасові потреби, але і на покриття частини постійних витрат. Це звужує можливості короткострокового кредиту в подальшій його участі у виробничому процесі.

Сільськогосподарські підприємства шукають вихід із затяжної кризи. Короткостроковий кредит міг би планомірно забезпечувати формування оборотних засобів в розмірах, необхідних для розширеного відтворення. Не виправдано стверджувати, що підприємства повинні створювати оборотні засоби лише за допомогою одного джерела: власних чи позичених. Формування оборотних засобів лише за рахунок власних джерел призведе до відволікання коштів в операційну діяльність на збиток інвестиційній сфері діяльності. І навпаки, формування їх за рахунок тільки позичених призведе до того, що підприємства не прагнуть забезпечувати виробничий процес за рахунок власних джерел. Кредити стануть не забезпеченими, а це призведе до фінансової нестабільності, до утриманських настроїв позичальників. Діяльність сільськогосподарських підприємств, які порушують пропорції між власними та позиченими джерелами формування оборотних засобів, раніше призводила до того, що позики списувалися, або в кращому випадку відстрочувалися, і в подальшому виступали як бюджетне асигнування. Таке списання можливе було тоді, коли банки були державними. В нинішніх умовах, коли банки є комерційними списання прострочених позик практично не можливе. Банк повинен здійснювати свою діяльність виключно на принципах самофінансування і самоокупності.

Тому для наукового обґрунтування співвідношення власних і позичених джерел формування оборотних засобів для сільськогосподарських підприємств зокрема і для підприємств економіки в цілому необхідно відновити нормування оборотних засобів.

Сільськогосподарські підприємства Черкаської області в зв'язку з відміною нормування оборотних засобів визначають загальну їх потребу застосовуючи при цьому науково обґрунтовані норми та нормативи потреби в тому чи іншому виді оборотних засобів за планом. Такі показники визначаються на рік як у кількісному, так і вартісному вимірах.

Аналогічна методика застосовувалася раніше колгоспами в умовах директивної економіки при розрахунку нормативів власних оборотних засобів з незавершеного виробництва в рослинництві та тваринництві, молодняку тварин і тваринах на відгодівлі, кормах і підстилці. При застосуванні такої методики за норматив приймається, загальна потреба в оборотних засобах на кінець

планового періоду, а не їх мінімальна величина. В цьому випадку при кредитуванні підприємства під оборотні засоби банк повинен кредитувати не понад нормативну їх потребу в оборотних засобах, що виникла в зв'язку із сезонним наростанням витрат, а їх максимальний розмір.

За допомогою цього методу підприємства визначають не нормативи власних оборотних засобів, і навіть не їх сукупний норматив, а загальну потребу у власних фінансових ресурсах. Думаємо, що необгрунтованою є спроба визначення потреби за таким методом, який застосовувався раніше до незавершеного виробництва, молодняку тварин і тваринах на відгодівлі, кормах і перенесення його на всю сукупність оборотних засобів.

Приведений вище приклад визначення потреби в оборотних засобах ще раз підтверджує доцільність застосування поелементного їх нормування.

Відмова від поелементного нормування оборотних засобів, як свідчить практичний досвід роботи сільськогосподарських підприємств, не вирішила тих проблем, які постають перед їх організацією, особливо функціонування їх за сучасних ринкових умов.

Досвід роботи сільськогосподарських підприємств свідчить, що ефективне управління оборотними засобами великою мірою залежить від науково обгрунтованого визначення їх потреби, що здійснюється через нормування. Відміна поелементного нормування оборотних засобів за нинішніх умов господарювання не сприяє поліпшенню організації оборотних засобів та фінансового стану сільськогосподарських підприємств. Підприємства практично втратили контроль за мінімально необхідними розмірами оборотних засобів, спроможних забезпечити безперервний кругообіг виробництва, які визначаються у процесі нормування. Понаднормативне накопичення на підприємстві запасів призводить до додаткових витрат, пов'язаних з їх збереженням, і відволікання грошових коштів з обороту.

Ринкові відносини вимагають від сільськогосподарських підприємств такого інструменту управління оборотними засобами, який би сприяв закріпленню за ними певної їх частини, які давали би максимальну віддачу, будучи авансованими у виробництво. І таким інструментом могло б стати науково обгрунтоване визначення їх потреби.

На нашу думку, при науково обгрунтованій системі нормування оборотних засобів можна вирішити комплекс проблем, пов'язаних з їх організацією, підвищенням ефективності використання, оптимальним співвідношенням власних і позичених ресурсів. Це дасть змогу забезпечити на практиці дотримання суворого режиму економії витрат, позитивно вплинути на фінансові результати діяльності підприємств.

Такої думки притримується Дем'яненко М.Я., який відмічає, що суспільство в цілому зацікавлене в здійсненні процесу виробництва при мінімальних запасах і таку зацікавленість повинні реалізувати самі підприємства. На його думку підприємства повинні створити в господарському механізмі такі важелі, які б спонукали їх здійснювати виробничий процес при мінімальних виробничих витратах [2].

Це може бути досягнуто завдяки нормуванню оборотних засобів, яке сприяє визначенню мінімальної їх величини, необхідної для забезпечення безперебійного виробничого процесу.

Для відновлення нормування оборотних засобів сільськогосподарським формуванням слід налагодити контроль, який би сприяв покращенню організації виробництва в цілому і зокрема оборотних засобів. А для цього необхідно провести цілий комплекс заходів методологічного характеру.

По – перше, максимально приблизити порядок нормування оборотних засобів до виробничих показників. Це сприятиме тому, що нормування відбиватиме потреби виробництва. Найбільш вірогідним вирішенням цього питання буде відновлення нормування оборотних засобів застосовуючи методику розроблену Інститутом аграрної економіки УААН [6].

По – друге, в даний час відповідно до методології організації бухгалтерського обліку відповідно до Міжнародних стандартів вихідні дані обліку не забезпечують контроль за цільовим і ефективним використанням оборотних засобів. Зокрема у формі № 1 „Баланс” відсутні показники з окремих видів, оборотних засобів, що відображають конкретні їх величини станом на початок і кінець року. Звітні дані приводять у балансі в комплексній оцінці, що не уможливає проведення відповідного аналізу за сумарним їх станом на відповідні періоди.

З метою підвищення контролю за витратами авансованих засобів і здійснення найсуворішого режиму економії доцільно розширити вихідні дані по елементах оборотних засобів. З цією метою слід у „Примітках до фінансової звітності”, ф. 5 передбачити вартість оборотних засобів за кожним окремим їх видом на початок і кінець періоду. Ці дані слугуватимуть основою для здійснення поелементного нормування оборотних засобів.

Крім того статистична звітність в даний час побудована таким чином, що досить проблематично отримати дані про наявність оборотних засобів та джерел їх формування.

Таким чином, для сільськогосподарських підприємств назріло питання відновлення нормування оборотних засобів, за принципом мінімізації із врахуванням їх оборотності. Для, визначення потреби в оборотних засобах за принципом мінімальності слід внести зміни в організацію бухгалтерського обліку.

Побудова бухгалтерського обліку повинна сприяти закріпленню за операційною сферою діяльності твердо фіксованої суми оборотних засобів, необхідних для безперебійної діяльності роботи підприємства.

В цьому аспекті представляє інтерес розмежування джерел авансування інвестиційної та операційної сфер діяльності. Такий практичний досвід застосовують і притому успішно, у сільськогосподарських кооперативах Чехії та Угорщини [8]. В сільськогосподарських підприємствах цих країн в рамках одного звіту складають окремо інвестиційний та операційний баланси. Останній відображає розміщення всіх оборотних засобів і джерел їх формування, що в певній мірі дозволяє попереджати відволікання оборотних

засобів на інші цілі.

За часів директивної економіки в балансі кожного окремо взятого підприємства, в тому числі і сільськогосподарського, був передбачений четвертий розділ. В його активі відображалися інвестиційні витрати, а в пасиві – джерела їх формування. Це давало змогу досить таки оперативню, принаймні один раз в місяць, відслідковувати відволікання оборотних засобів в інвестиційну діяльність і навпаки із інвестиційної в операційну. В разі іммобілізації ці кошти відшкодовувалися, що в певній мірі покращувало організацію оборотних засобів.

В даний час згідно методології бухгалтерського обліку кошти підприємства зосереджені на одному рахунку. Акумуляція на одному рахунку коштів операційної і інвестиційної діяльності не дала бажаних результатів і призводить до відволікання власних коштів на передбачувані цілі. Режим функціонування єдиних рахунків можна вводити, на нашу думку, лише для тих підприємств, які повністю працюють на самоокупності та самофінансуванні, не мають простроченої заборгованості з кредитів. Підприємства, що не забезпечують збереження власних оборотних засобів повинні розділити не тільки зберігання грошових коштів на окремих рахунках в банку, але і джерела фінансування як операційної так і інвестиційної сфер діяльності. Відособлення ресурсів, передбачених для інвестиційної та операційної сфер діяльності сприятиме закріпленню за останньою твердо фіксованої суми оборотних засобів підвищенню ефективності використання авансованої вартості.

Відновлення нормування оборотних засобів для підприємств економіки України в цілому, і зокрема, для сільськогосподарських підприємств, сприятиме вирішенню ряду проблем. Науковий підхід до нормування оборотних засобів дасть змогу [9]:

- забезпечити правильне визначення дійсної мінімальної потреби в оборотних засобах, що гарантує виконання виробничої програми і досягнення максимального економічного результату при найменшому вкладенні засобів;
- створювати економічні умови, які дозволять ефективно використовувати наявні фінансові ресурси, і сприятимуть росту обсягу виробництва та реалізації сільськогосподарської продукції, підвищенню продуктивності суспільної праці, матеріальному стимулюванню працюючих, здійсненню розширеного відтворення;
- підвищувати контроль за кількістю авансованих у виробництво оборотних засобів і здійсненням при цьому найсуворішого режиму економії.

Проте відновлення нормування не повинно відбуватися на тих ж методологічних засадах, що діяли раніше. Із методології нормування оборотних засобів, що існувала за часів планової економіки необхідно взяти все те цінне, що можна без будь – яких перешкод запровадити в сучасних умовах.

Висновки. Досвід роботи сільськогосподарських підприємств свідчить,

що ефективно управління оборотними засобами великою мірою залежить від науково обгрунтованого визначення їх потреби, що здійснюється через нормування. Відміна поелементного нормування оборотних засобів за теперішніх умов господарювання не сприяє поліпшенню організації оборотних засобів та фінансового стану сільськогосподарських підприємств. Підприємства практично втратили контроль за мінімально необхідними розмірами оборотних засобів, спроможних забезпечити безперервний кругообіг виробництва, які визначаються у процесі нормування. Понаднормативне накопичення на підприємстві запасів призводить до додаткових витрат, пов'язаних з їх збереженням, і відволікання грошових коштів з обороту.

З'ясовано, що для відновлення нормування оборотних засобів сільськогосподарським підприємствам слід налагодити контроль, який сприяє би поліпшенню організації виробництва в цілому і оборотних засобів зокрема. Для цього слід провести комплекс заходів методологічного характеру, спрямованих на його вдосконалення. Зокрема максимально наблизити порядок нормування оборотних засобів до виробничих показників. З цією метою слід відновити нормування оборотних засобів, застосовуючи методику, розроблену Інститутом аграрної економіки УААН в 1998 році, в основу якої покладено метод споживання та швидкості оборотності оборотних засобів.

Відповідно до нині діючої методології організації бухгалтерського обліку за Міжнародними стандартами, вихідні дані обліку не забезпечують контроль за цільовим і ефективним використанням оборотних засобів. Зокрема у формі № 1 „Баланс” відсутні показники окремих груп оборотних засобів, які відображали б їх наявність станом на початок і кінець року, оскільки звітні дані наведено в балансі у комплексній їх оцінці. Це унеможливило проведення відповідного аналізу за сумарним їх станом за відповідні періоди. Тому при відновленні поелементного нормування слід передбачити у «Примітках до фінансової звітності ф.№ 5» вартість оборотних засобів за окремими групами на початок і кінець звітного періоду.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Демчук Л.А. Нормування оборотних засобів сільськогосподарських підприємств / Л.А. Демчук // Економіка АПК. — 2004. — №2. — С. 56 – 61.
2. Демьяненко Н.Я. Совершенствовать нормирование оборотных средств / Н.Я. Демьяненко // Планирование и учет в сельскохозяйственных предприятиях. — 1987. — №2. — С. 29 – 32.
3. Дропа Я.Б. Визначення потреби в оборотному капіталі підприємства з урахуванням інфляційних очікувань і сезонності / Я.Б. Дропа, О.М. Дуфенюк // Актуальні проблеми розвитку регіону: Зб. наук. пр. / За ред. І.Г. Ткачук. — Івано – Франківськ: ВДВ ЦІТ Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаника, 2007. — Вип.ІІІ. — Т.1. — С. 373–377.

4. Ильчик В.И. Нормирование оборотных средств / В.И. Ильчик // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. — 1990. — №6 — С. 9 – 12.
5. Круш З.А. Кредит в сельскохозяйственном производстве / З.А. Круш. — М.: Финансы и статистика, 1987. — 176 с.
6. Методичні рекомендації по нормуванню оборотних засобів підприємствами аграрного сектора АПК, розроблені у відповідності з Типовим порядком визначення норм запасів товарно-матеріальних цінностей, затверджених Міністерством економіки України. — К.: ІАЕ УААН, 1998. — С. 39.
7. Радионов А.Р. Менеджмент: нормирование и управление производственными запасами и оборотными средствами предприятия / А.Р. Радионов – М.: ЗАО «Издательство «Экономика». — 2005. — 614 с.
8. Таранков В.М. Пути улучшения организации оборотных средств сельскохозяйственных предприятий / В.М. Таранков // Деньги и кредит. — 1988. — №8. — С. 26 – 34.
9. Хуторской П.А. Совершенствование нормирования оборотных средств сельскохозяйственных предприятий / П.А. Хуторской // Збірник наукових праць Луганського національного аграрного університету. — 2006. — №60(83). — С. 398 – 403.

Одержано 2.11.12

Исследованиями доказано, что более эффективно используются оборотные средства при условии их минимальных запасов, которые определяются в процессе нормирования. Обоснованы предложения относительно необходимости разграничения счетов в банках для отображения денежных потоков инвестиционной и операционной сферы деятельности, которые дадут возможность предупредить нецелевое использование средств, предназначенных для формирования оборотных средств. Разграничение операционного и инвестиционного балансов в рамках отчетности предприятия позволит избежать иммобилизации оборотных средств на цели, не связанные с производственной деятельностью.

Ключевые слова: *оборотные средства, нормирование, минимальная потребность, разграничение счетов, операционный и инвестиционный балансы.*

The research has shown that circulating assets are used more effective in condition of their minimal reserves which are defined in the process of rate setting. The author has substantiated the suggestions concerning the necessity for the demarcation of bank accounts for the reflection of cash flows of the investing

and operating scope of activity, which will enable to prevent misapplication of funds which were intended for the formation of circulating assets. The demarcation of operating and investing balances within the accountability of an enterprise will allow to avoid immobilization of circulating assets for the purposes which are not related with the production activity.

Key words: *circulating assets, rate setting, minimum requirement, demarcation of bank accounts, operating and investing balances.*

УДК 336.77:067.21

ІНСТРУМЕНТИ КОРОТКОСТРОКОВОГО ФІНАНСУВАННЯ МІКРОБІЗНЕСУ

Н.В. БОНДАРЕНКО, кандидат економічних наук

Проаналізовано стан мікрокредитування підприємницької діяльності, визначено проблеми та знайдено шляхи їх вирішення. Порівняно різні інструменти короткострокового кредитування мікробізнесу та з'ясовано напрями пошуку додаткових джерел фінансування.

Малий бізнес дає Україні необхідну насиченість ринку, середовище конкуренції, швидкий процес провадження нових технологій, створення нових робочих місць, зміцнення інноваційного вектору розвитку української економіки, приносить реальні гроші до бюджету України та регіонів зокрема, сприяє структурній перебудові народного господарства. Світова економічна криза залишила за собою у бізнесових колах гіркий приклад втрати довіри через нездатність економічних суб'єктів своєчасно виконувати зобов'язання. Розгортання кризових процесів у 2008 р. з наступним переходом української економіки до депресивного стану у 2009 р. сформувало низку несприятливих обставин, що утруднюють кредитування підприємницької діяльності. У цей період стало зрозуміло, що кредитування малого бізнесу кредитними спілками не життєздатне. Кредитні союзи не могли ефективно оцінити платоспроможність позичальників, через що частка проблемних кредитів у них виявилась набагато вищою ніж у банків. Причина виникнення такої ситуації полягала в тому, що кредитні спілки мають право формувати ресурсну базу тільки за рахунок депозитів. А оскільки вони оформляли кредити на строк 1 – 3 роки, а залучали депозити на значно менший строк, а з настанням кризи ці розриви довели значну частку кредитних спілок до банкрутства.

Методика досліджень. Теоретичною та методологічною базою дослідження слугували наукові праці вітчизняних та зарубіжних учених. У ході дослідження використовувались наступні методи: аналізу і синтезу – при аналізі стану мікрокредитування підприємницької діяльності; графічний метод

– для наочного відображення зміни показників досліджуваної площини проблем.

Результати досліджень. Однією з найважливіших задач для бізнесу є забезпечення стабільної роботи підприємства, підтримка його ліквідності. При цьому в ринковому середовищі для ефективного ведення бізнесу всі кошти підприємства мають знаходитись в постійному обороті, здійснювати неперервний обіг. І часто виникають ситуації, коли цей обіг зупиняється і блокує діяльність підприємства. На складах накопичуються значні залишки продукції, через невчасний розрахунок клієнтів виникає дебіторська заборгованість. Ці фактори призводять до виникнення проблем з управління ліквідністю (здатністю своєчасно сплачувати за завзятими на себе зобов'язаннями) та платоспроможністю підприємств. Саме наслідки неліквідності призводять до того, що бізнес – структура припиняє своє існування.

Як відомо, є декілька підходів до управління ліквідністю. Один із найпоширеніших – акумулювання тимчасово вільних коштів на депозитному рахунку, які використовуються в разі виникнення незапланованих платежів. Але таке рішення більше задовольняє підприємства, що мають можливість накопичувати кошти або проводять сезонний бізнес, та не відповідає потребам структур, специфіка яких – швидкий товарооборот, коли кошти постійно знаходяться в обігу. У безперервності розрахунків особливо зацікавлені малі та середні підприємства, бізнес яких безпосередньо залежить від репутації. У будь-якого підприємства (магазин, оптова компанія, підприємство сфери медичного обслуговування, громадського харчування, освіти) може виникнути ситуація, коли тимчасово відсутні кошти для сплати поточних рахунків, що забезпечують діяльність підприємства.

Однією з проблем, що стримує розвиток малого та середнього бізнесу в Україні, залишається пошук джерел додаткового фінансування подальшого розвитку. Як свідчить практика, для більшості вітчизняних малих підприємств основним джерелом фінансування їх діяльності є власні кошти. Проте цілковито задовольнити потреби у фінансуванні лише за рахунок цього виду ресурсів малі підприємства неспроможні (рис. 1).

В економічно розвинених країнах питома вага кредиту в структурі джерел фінансування малого бізнесу становить не менше, ніж 60%, а в Україні є зовсім іншою і становить менш ніж 20%.

Доступ малих та середніх підприємств до банківських джерел фінансування був різко звуженим, тоді як потреби їх у фінансовій підтримці істотно зросли. За звітами Українського фонду підтримки підприємництва (УФПП), у 2009 р. загальний обсяг фінансової підтримки малих підприємств у вигляді пільгового кредитування інвестиційних проєктів або компенсації відсотків за банківські кредити в 17 регіонах склав 15,3 млн грн, що у 2 рази менше відповідних показників 2008 р. За наданими звітами, в 2009 р. на часткову компенсацію відсотків за банківські кредити з місцевих бюджетів було спрямовано 9,8 млн грн, або лише 37% від обсягів таких витрат в 2008 р.

Рис. 1. Фінансове забезпечення малого бізнесу в Україні у 2011 році, %

Реалізація економічного потенціалу малих підприємств багато в чому залежить від можливостей та умов їх фінансування. В Україні банківські установи дуже обережно ставляться до видачі кредитів суб'єктам малого бізнесу (рис. 2). У 2009 році більшість українських банків були вимушені скоротити обсяги або повністю зупинити кредитування клієнтів. Звісно потреба в одержанні кредитів впливає на реальний сектор економіки, і в першу чергу це стосується овердрафтів, оскільки саме цей вид кредитування забезпечує стабільну й ефективну роботу підприємств.

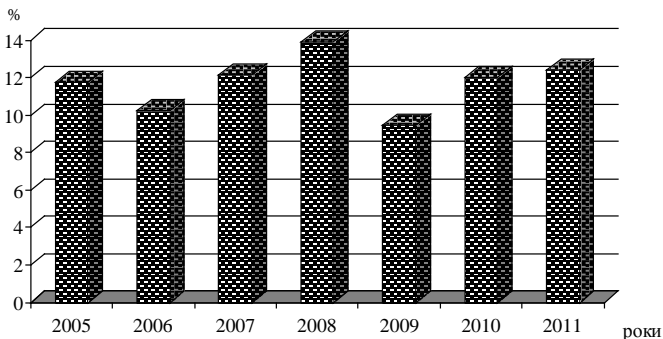

Рис. 2. Питова вага кредитів наданих українськими банками малому бізнесу в загальному обсязі кредитного портфелю

Загальне зростання кредитного портфеля банківської системи у 2011 році становило лише 1%.

Головною перешкодою для розширення вітчизняного ринку мікрокредитування залишається недовіра між потенційними позичальниками і кредиторами. Якщо крупний бізнес в Україні вже отримав альтернативу банківським кредитам у вигляді самостійного виходу на ринки запозичень, а також приватного або публічного розміщення акцій, то малий і середній бізнес може сподіватися тільки на мікрокредитування. Цьому сегменту ринку в нашій країні вісім років, проте він росте великими темпами (70 – 100% щорічно), і об'єми його, за оцінками банкірів, вже досягли 800 млн доларів. Мікрокредитом вважається сума позики від ста доларів. Верхню межу кожен банк визначає по-своєму: наприклад, в Прокредіт Банку це 30 тисяч доларів, в банку «Надра» – 125 тис., а в банку «Форум» – 200 тис. Найчастіше під мікрокредитом банківські установи розуміють позики в розмірі від 100 до 50 тис. доларів. Надають такий малий кредит тільки під бізнес, що діє. Процентні ставки для дрібних і середніх позичальників в рамках програм мікрокредитування істотно перевищують середню вартість кредитів юридичним особам. Якщо порівняти їх із ставками в США, Західній Європі і навіть Росії, порівняння буде не на користь України і українського підприємця. Сьогодні у вітчизняних банках мікрокредити пропонують під 15 – 24% річних в інвалюті і 20 – 29% в гривні. Більшість банків пропонують як готівкові, так і безготівкові кредити в трьох найбільш ліквідних в країні валютах: гривні, доларах і євро. Зазвичай мікрокредити видаються на термін від півроку до трьох років – залежно від суми [1].

Але в арсеналі кожного підприємця має бути набір інструментів, що допоможе зберегти ділову репутацію і підтримати життєдіяльність у випадку форс-мажорних ситуацій та браку ліквідності. До таких інструментів, в першу чергу, слід віднести банківські короткострокові продукти: овердрафт та кредитна картка.

Ці продукти дозволяють підприємцю, користуючись грошима в рамках певного ліміту, здійснювати розрахунки, коли коштів на його власному поточному рахунку або готівки для цього не вистачає. Овердрафт – це фінансовий інструмент, що дозволяє підприємству покривати тимчасові розриви між списанням й отриманням коштів на поточний рахунок. Завдяки чому підприємства вчасно та в повному обсязі можуть виконувати свої фінансові зобов'язання перед постачальниками, працівниками та не зашкодити власній бізнес-репутації.

При овердрафті фактично кредитується рахунок, часто надаючи можливість користуватися грошима безкоштовно. Користуючись кредитною карткою можна розпоряджатися кредитними коштами в торгово-сервісній мережі безкоштовно протягом пільгового періоду та постійний доступ до ресурсів в межах встановлено ліміту.

Всі ситуації коли бізнесу можуть знадобитися кредитна картка або овердрафт зведені до такого переліку:

- кошти від покупців продукції мають надійти найближчим часом, але точно спрогнозувати дату складно. При цьому у самого підприємця є власні зобов'язання, які мають бути сплачені до конкретної дати;
- підприємцю необхідні кошти в зв'язку з розширенням бізнесу, асортименту продукції або збільшенням закупівель у конкретний період;
- виникла необхідність у додаткових фінансових ресурсах, а процедура отримання кредиту занадто складна і повільна.

Важливим фактором популярності серед бізнесу овердрафтів і кредитних карток також є можливість користування ними без необхідності застави майна.

Цими продуктами на даний час користуються тисячі підприємців – представників абсолютно різних секторів бізнесу. Досвід українських підприємців свідчить, що ці продукти зараз стають не тільки «рятівниками» у складних ситуаціях для бізнесу, але й одним із «повсякденних» інструментів, без яких діяльність компанії уже не уявити. Маючи намір відкрити для себе додаткові можливості використання овердрафту чи кредитних карток, потрібно уважно підходити до вибору банку (табл. 1).

1. Умови овердрафтного кредитування підприємницької діяльності за програмами комерційних банків

Показник	Умови кредитування			
	«Піреус Банк»	АО «Укрессимбанк»	«Райффайзен Банк Аваль»	ПАТ УкрСиббанк
Мінімальний строк існування бізнесу	12 місяців з дати державної реєстрації	9 місяців з дати державної реєстрації	більше 12 місяців з дати державної реєстрації	6 місяців з дати державної реєстрації
Валюта овердрафту	гривня	гривня	гривня	гривня, долар (залежно від валюти поточного рахунку)
Строк овердрафту	до 12 міс	до 12 міс	12- 18 міс	до 9 місяців
Погашення заборгованості за овердрафтом	кожні 90 календарних днів	до 30 днів	до 30 днів	до 29 днів
Сума овердрафту (за останні 12 місяців)	до 60% середньомісячних чистих надходжень на поточний рахунок	до 50% середньомісячних чистих надходжень на поточний рахунок	до 20% середньомісячних чистих надходжень на поточний рахунок	до 50% середньомісячних чистих надходжень на поточний рахунок
Одноразова комісія за надання овердрафту	1% від суми овердрафту, але не менше 5 000 грн	0,1% від суми овердрафту кожний місяць	1 – 2% від суми овердрафту	9,90 грн, інші комісії не стягуються + 118,8 грн річне подорожчання
Відсоткова ставка	від 21%	23,3%	20 – 24%	26,46%

Головна перевага овердрафту полягає в його спрощеній, порівняно з іншими кредитами, процедурі оформлення та використання. Кошти надаються у безготівковій формі в національній валюті в межах дозволеного ліміту на поточному рахунку на визначений період (3, 6, 12 міс). Причому відсотки за користування овердрафтом нараховуються тільки на фактично використану суму кредиту.

Овердраф – короткостроковий кредит, який є показовим, оскільки за його допомогою можна отримати позитивну кредитну історію та можливість зарекомендувати себе перед банком і згодом отримати довгостроковий інвестиційний кредит.

Обсяги корпоративних кредитів зросли на 7,9% завдяки збільшенню обсягів кредитів у гривні на 13,5%, причому портфель кредитів фізичним особам зменшився на 13%. Протягом року банкам було складно видавати нові кредити. З одного боку, це пояснювалося жорсткими вимогами до кредитних ризиків і високими відсотковими ставками. Однак, із іншого боку, фактичний попит на нові кредити залишається слабким. Український корпоративний сектор уже перебуває в значних боргах, особливо після девальвації гривні. Проте в другому півріччі з'явилися певні ознаки відновлення кредитування на тлі продовження поживлення економіки та зниження відсоткових ставок. Через потужний притік депозитів і слабкий попит на кредити у приватному секторі, українські банки, наслідуючи тенденції на світовому ринку, скупчили державні цінні папери. Масивне накопичення депозитів у поєднанні зі слабким зростанням кредитного портфеля призвело до вражаючого зменшення співвідношення кредитів до депозитів. Воно скоротилося з 219% у кінці 2009 р. до 175% на кінець 2010 р., однак залишилося вищим за докризовий рівень через значне знецінення гривні [1].

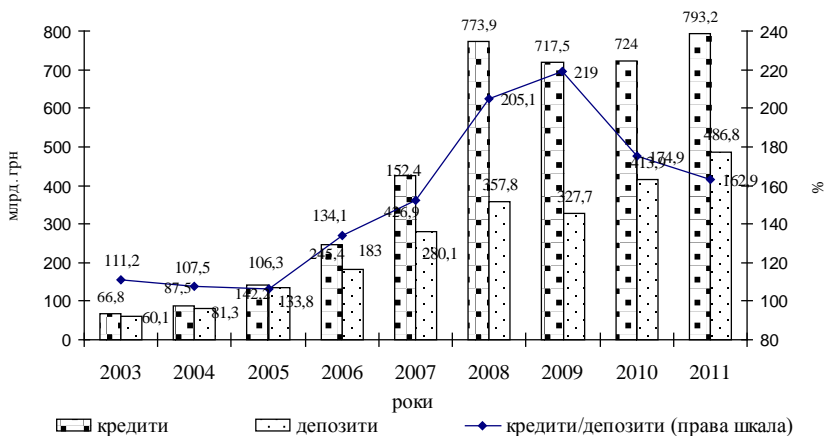

Рис. 3. Кредити та депозити банків України

За минулий рік фінансовий стан банківської системи відчутно покращився. Другий рік поспіль банківська система показує збитки в умовах погіршення якості кредитів. Водночас загальні збитки зменшилися майже втричі, порівняно з попереднім роком, завдяки зменшенню обсягів нових резервів на покриття втрат за кредитами, стабільному операційному доходу та скороченню адміністративних витрат [2].

Зокрема, через жорсткий дефіцит ліквідності банки масово підвищували відсоткові ставки за кредитами та встановлювали обмеження на нове кредитування. В результаті, у четвертому кварталі 2011 року загальний кредитний портфель банківської системи припинив зростання після збільшення обсягів кредитів на 2,9% та 3,7% у другому та третьому кварталах, відповідно. Загалом у 2011 році портфель кредитів збільшився на 9,6%, що є набагато кращим результатом, ніж у два попередні роки (у 2009 і 2010 роках зростання, відповідно, становило 2,2% і 0,8%), проте нижчим, ніж зміна номінального ВВП. Отже, процес зменшення боргового навантаження у вітчизняній економіці триває – коефіцієнт співвідношення обсягів кредитів до ВВП зменшився із 77,4% (наприкінці 2008 року) до 60,4% [6, с. 20].

Що стосується окремих сегментів, то у звітному році найшвидше зростали обсяги гривневого кредитування фізичних осіб (збільшення на 34%), оскільки банки масово відновлювали високоприбуткове споживче кредитування (іпотечне кредитування все ще «заморожене» з огляду на високі відсоткові ставки, неприйнятні ціни на житло і надзвичайно жорсткі умови кредитування). Обсяги кредитів юридичних осіб збільшилися у звітному році на 15% завдяки розширенню обсягів кредитування в національній валюті на 19%. Валютне кредитування здебільшого припинилося, за винятком надання позик експортерам. Внаслідок цього частка валютного кредитування у сукупному обсязі кредитів зменшилася у 2011 році з 46,6% до 40,7%, повернувшись до рівня початку 2006 року.

Кредитування підприємницької діяльності має ряд невідгдних обставин, а саме:

- несприятливий податковий режим щодо кредиторів та позичальників;
- зависокі ризики кредитної діяльності через нестабільну вартість грошей в умовах високої інфляції і невизначеної курсової динаміки;
- дефіцит фінансових ресурсів через високу частку проблемних кредитів банків, утруднений доступ до зовнішніх ринків капіталу та вплив депозитів з банківської системи;
- невизначеність інституційного середовища в умовах кардинального перегляду чинної нормативно-законодавчої бази [1].

Мікробізнес є дуже нестійким та уразливим видом підприємництва, тому потребує додаткових заходів сприяння на місцевому рівні. З метою заохочення легалізації підприємницької діяльності для підприємств, які реєструються, слід передбачити:

- організацію короткострокових безкоштовних курсів, семінарів з правових основ підприємництва, бухгалтерського та податкового обліку;

- забезпечення консультативного, інформаційно-рекламного обслуговування новостворених підприємницьких структур, зокрема включення до місцевих рекламно-інформаційних довідників безкоштовних юридичних консультацій, інформації про державні та громадські установи, які працюють з підприємцями;
- сприяння об'єднанню підприємців у громадські організації, спілки для захисту своїх інтересів [3].

Останніми роками велику популярність набула спеціальна програма мікрокредитування по лінії Європейського банку реконструкції і розвитку (ЄБРР) і Німецький-українського фонду (НУФ). Головна перевага програми – просте і швидке оформлення кредиту. Банками-партнерами цієї програми є «Приватбанк», «Райффайзен Банк Аваль», «Надра», «Форум», «Кредітпромбанк», які за підрахунками контролюють до 60% ринку. Всього в Україні вже працюють 323 відділи мікрокредитування, 62 з яких доводяться на малі міста і сільську місцевість [1]. У рамках виконання Національної програми сприяння розвитку малого підприємництва в Україні банки розробляють спеціальні програми мікрокредитування, які враховують особливості функціонування малих і середніх підприємств. Такі програми визначають особливі умови кредитування, які полягають у швидкому оформленні кредиту, зручному графіку погашення, гнучкому підході до предмета застави та вартості забезпечення за кредитом. Програми мікрокредитування поширюються на підприємства з кількістю працюючих до 250 осіб.

Банки розуміють, що, на відміну від кредитування великого бізнесу, мікрокредитування дозволяє ефективніше диверсифікувати ризики по активних операціях, а також кількісно нарощувати клієнтуру для супутніх банківських продуктів.

Необхідність забезпечення розвитку малого і середнього бізнесу зумовлена тим, що саме малі та середні підприємства створюють більшу частину валового внутрішнього продукту в країнах із розвинутою ринковою економікою. За даними ООН у малому бізнесі зайнято понад 50% працездатного населення світу, чисельність працівників, що працюють на цих підприємствах, – близько 60% від загальної кількості працюючих. Водночас, незважаючи на те, що в Україні політика підтримки малого підприємництва проголошена однією з пріоритетних, і діє спрощена система оподаткування, показник участі малого бізнесу у ВВП становить лише близько 11%, а рівень зайнятості не перевищує 20%. [3].

Основна мета мікрокредитування – надати малим підприємствам і дрібним підприємцям надійне та стабільне джерело фінансування для розвитку їх бізнесу. Водночас можливе здійснення мікрокредитування і на споживчі цілі.

Малий бізнес як інституційний сектор економіки давно став домінуючим за чисельністю та обсягами виробництва у провідних країнах світу. Так, в країнах з розвинутою ринковою економікою (США, Японія, Німеччина) мале підприємництво забезпечувало 65 – 80% ВВП країни. У Німеччині ще на початку 90-х років підприємствами малого та середнього бізнесу створювалося близько 50% ВВП [3, с. 27]. У світовій господарській системі, за даними ООН,

малі й середні підприємства забезпечують робочими місцями майже 50% працюючого населення усього світу, а обсяг виробництва у цьому секторі у різних країнах складає від 33 до 66% ВВП. За даними Держкомстату України на початок 2011 року на 10 тис. населення в Україні нараховувалось 76 малих підприємств, на яких за офіційними даними працювало 275 тис. чол. [2, с. 90]. Процедура кредитування малого підприємництва не має суттєвих відмінностей від існуючої, за винятком певних спрощень: скорочення часу з моменту подання заявки до моменту отримання кредиту та в окремих випадках відсутність вимоги щодо наявності бізнес-плану (рис. 4).

Рис. 4. Етапи процесу мікрокредитування

Незважаючи на спрощену процедуру та привабливі умови кредитування малого та середнього бізнесу, і банки, і підприємці визначають велику кількість факторів, що стримують розвиток мікрокредитування в Україні й, відповідно, – малого бізнесу. Банківські установи більшою мірою спрямовані на обслуговування крупних корпоративних клієнтів, що істотно впливає на вартість залучених фінансових ресурсів для суб'єктів малого бізнесу. Для банків робота з клієнтами, які отримують незначні кредити є низькорентабельною. З іншої сторони і перед підприємствами постають проблемні питання пов'язані з банківськими кредитами – високі ставки за кредитами, відсутність ліквідної

застави, загроза втрати підприємства (рис. 5). За оцінками експертів потреба малого бізнесу в позикових коштах задовольняється лише на 17 – 20%.

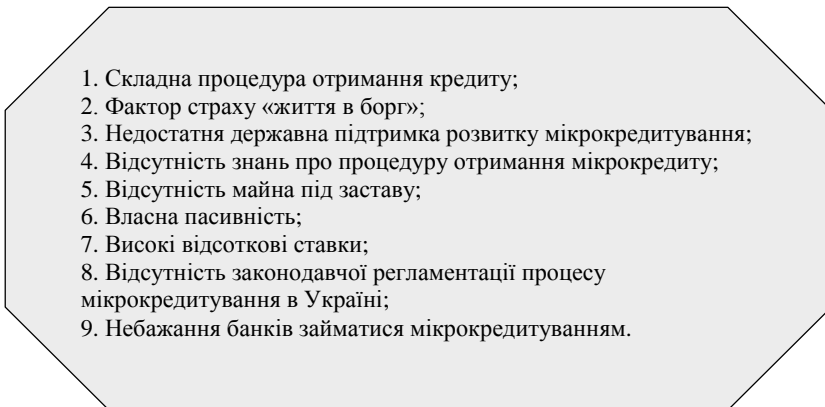

Рис. 5 Фактори, що стримують розвиток мікрокредитування в Україні

Серед основних проблем кредитування мікробізнесу визначено відсутність дешевих довгострокових ресурсів; підвищений ризик, пов'язаний з високим ступенем тінізації цього сектору економіки, залежністю бізнесу від однієї людини та високою вразливістю до змін зовнішнього економічного середовища (рис. 6).

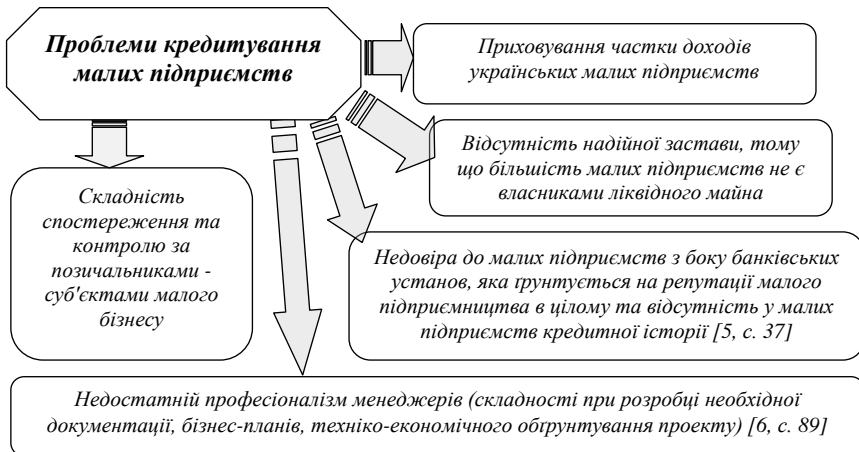

Рис. 6. Головні проблеми кредитування малих підприємств

Висновок. Малі підприємства постійно потребують додаткових фінансових ресурсів як для відкриття нових підприємств, так і для розвитку вже існуючих. Стимулювання розвитку мікрокредитування в Україні потребує комплексного підходу, складовими якого можуть стати: спрощення механізму отримання мікрокредиту; створення умов для розвитку небанківських фінансових установ; удосконалення законодавчого забезпечення діяльності банків; державна підтримка інформаційних програм з мікрокредитування; скорочення податкового тягаря та вдосконалення механізмів інвестиційно-кредитної підтримки малого та середнього бізнесу; створення державної програми пільгового кредитування малих і середніх підприємств; поступове нарощування обсягів мікрофінансування, що забезпечить підтримку тих підприємств, які тільки розпочинають свою діяльність; широке використання нових фінансових технологій, що дозволить поєднати інтереси малого і великого бізнесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Офіційний сайт Асоціації українських банків: ринок мікрокредитів [режим доступу: <http://www.aub.com.ua>].
2. Біломістний О.М. Особливості кредитування діяльності малих підприємств на сучасному етапі розвитку економіки України / О.М. Біломістний // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. — 2010. — №1. — С. 90 – 93.
3. Офіційний сайт Асоціації українських банків: особливості кредитування мікробізнесу [режим доступу: <http://www.aub.com.ua>].
4. Дутченко О.М. Банківське кредитування малих підприємств / О.М. Дутченко, В.С. Домбровський // Фінанси України. — 2010. — №9. — С. 24 – 29.
5. Кармишева Г.М. Проблеми кредитування малого та середнього бізнесу в умовах посткризового стану економіки / Г.М. Кармишева, А.Г. Новікова // Актуальні проблеми економіки. — 2011. — №1. — С. 34 – 38.
6. Коробчук Т.І. Сучасні проблеми банківського мікрокредитування в Україні / Т.І. Коробчук // Економічні науки. — 2011. — №4. — С. 86 – 93.

Одержано 5.11.12

Установлено, что стимулирование развития микрокредитования в Украине требует комплексного подхода. Основными составляющими являются: упрощение механизма получения микрокредита, совершенствование законодательного обеспечения; государственная поддержка, создание государственной программы, использование новых технологий. Выполнение вышеперечисленных мер способствует увеличению сумм микрокредитов при финансировании предпринимательской деятельности.

Ключевые слова: банковский кредит, микрокредитование, инструменты кредитования, универсальная кредитная карточка, овердрафт, предпринимательская деятельность, малый и средний бизнес, кредитный мониторинг, этапы кредитования, рынок микрокредитов, микробизнес, программа микрокредитования.

It was established that reinforcement of microloan development in Ukraine requires a complex approach. Its main components are: simplification of the mechanism of getting microloans, improvement of legislation, state support, development of the state program, application of new technologies. Implementation of the mentioned above measures facilitates the increase of microcredit amounts while financing business activity.

Key words: bank loan, microloan, crediting tools, all-purpose credit card, overdraft, business activity, small and medium-sized business, loan monitoring, loan stages, microloan market, micro-business, microloan program.

УДК: 336.025

РЕСУРСНІ ПЛАТЕЖІ ПОДАТКОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

**С.А. ВЛАСЮК, кандидат економічних наук
Д.В. СОРОКА**

Розглянуто сучасний стан ресурсного оподаткування України, основні проблеми та шляхи вдосконалення ресурсних платежів, а також проаналізовано їх вплив на дохідну частину зведеного бюджету Уманської ОДП.

Україна як незалежна країна обрала багатовекторний шлях розвитку, що в кінцевому етапі не принесло їй жодних дивідендів. Цей недолік проявляється майже в усіх аспектах нашого життя, але ніде він не відіграє такого вирішального значення як в економіці країни. Чимало можна говорити про те, що це є загалом наслідком радянської системи управління і зокрема перехідної економіки на шляху побудови вільного ринкового суспільства. Але зважаючи на успішність реформ наших країн-сусідів можна констатувати що 21 рік незалежного існування був використаний не надто ефективно.

Перехід на засади сталого розвитку вимагає розробки та впровадження дієвого механізму формування та використання фондів, що створюються з метою фінансування заходів щодо охорони та відновлення природних ресурсів.

Методика досліджень. Теоретико-методологічною основою дослідження є наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених з проблематики моніторингу адміністрування ресурсних платежів в системі оподаткування України. При проведенні дослідження використано метод логічно-аналітичного

узагальнення, спостереження, типізації, порівняння та групування.

Результати досліджень. Передусім це стосується структури нашого виробництва, та зокрема експорту, яка з часу здобуття незалежності так по цей день майже не змінилася. Тому внаслідок відсутності якісних змін у економіці маємо ситуацію за якої протягом двох десятиліть не рухаємось по «виробничій драбині». Першопричиною цього є відсутність підвищеного оподаткування старих галузей економіки з метою розвитку нових більш капітало- і наукоємних. Звичайно можна зауважити що українські підприємства виробляють ракетносії, літаки та інші високотехнологічні товари, але з стрімким розвитком технологій дані підприємства у відсутності ефективної державної підтримки стають все менш конкурентоспроможними. Натомість Україна значну увагу приділяє вирішенню проблем переважно застарілих виробництв металургійної і хімічної галузей [1]. Такі енерго- і ресурсномісткі виробництва з переважно низькими показниками доданої вартості готової продукції одержують знижки на ресурси та щедрі дотації від уряду. Парадоксальність цієї ситуації полягає в тому, що більшість власників цих підприємств в період економічного піднесення отримуючи за рахунок сприятливої економічної кон'юнктури і низької собівартості (переважно за рахунок дешевої робочої сили і ресурсів) значні прибутки не надто витрачалися на переоснащення старого обладнання на більш ефективніше.

Яскравим прикладом цього є використання деякими металургійними підприємствами для виплавки металу доменних печей, які значно поступаються в ефективності мартенівським, не кажучи вже про сучасні дугові сталеплавильні печі надвисокої потужності. Підтверджує зазначені твердження рисунок 1.

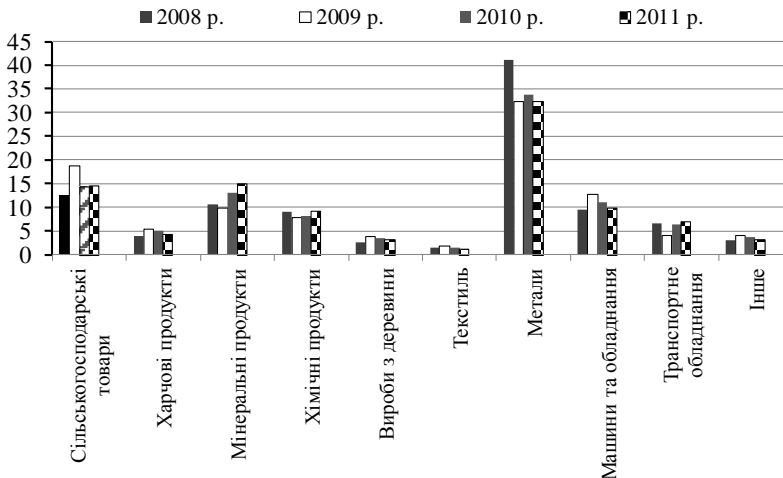

Рис. 1. Структура експорту товарів з України у 2008 – 2011 рр., %

Він наочно демонструє переважання в структурі експорту України сировинних товарів і товарів із низьким рівнем технологічної обробки [2].

У 2011 році українські підприємства експортували продукції на суму 68394,2 млн дол. перевершивши до кризові показники 2008 року на 1439,8 млн дол. Найбільший темпами зростає експорт такої продукції:

- мінеральної сировини – приріст становив 4,5% або 3213,6 млн дол., значною мірою це пояснюється збільшенням експорту руд і мінерального палива відповідно на 2,5 і 2,2%;
- сільськогосподарської продукції – зафіксоване збільшення на 1,9% чи 1558,4 млн грн, зростання експорту жирів та олій рослинного і тваринного походження на 2,1%;
- вироби з дерева та паперово-целюлозна продукція – збільшення становило 508,1 млн дол. або 0,7%. Зростання відбулося за рахунок збільшення експорту деревини на 0,4% і паперу та картону на 0,2%.

Сумарна частка експортованої продукції металургійної і хімічної галузі склала 41,6%, в той же час частка машино і транспортного обладнання лише 17%, маємо більш ніж двукратне переважання застарілих галузей над капітаоемними. Ситуація трохи краща ніж в 2008 році коли розрив між експортованою продукцією цих галузей становив 34,2%. Це пов'язане безпосередньо із падінням експорту чорних металів на 7,3% та виробів із них на 1,1% внаслідок несприятливої світової кон'юнктури і низької конкурентоспроможності українського металопрокатату з погляду якості.

Щодо безпосередньо продукції металургійної і хімічної промисловості то її в 2011 році було експортовано на суму 28294 млн дол.

Такий диспаритет в економіці Україна не поспішає виправляти зокрема не використовує для цього потенціал ресурсні платежі.

В підтвердження цих слів розглянемо вплив надходжень від ресурсного оподаткування на доходи зведеного бюджету на прикладі Уманської ОДПІ Черкаської області.

Але для початку зазначимо, що наповнювати бюджет в галузі ресурсного оподаткування покликані такі податки:

- екологічний податок;
- плата за землю;
- плата за користування надрами;
- збір за спеціальне використання водних ресурсів;
- збір за спеціальне використання лісових ресурсів;
- збір за використання радіочастотного ресурсу України;
- рентна плата за транспортування нафти і нафтопродуктів, природного газу та аміаку;
- рентна плата за нафту, природний газ і газовий конденсат, що видобувається в Україні (з 01.01.2013 р. втрапить чинність відповідно до пункту 2 розділу II Закону України від 24.05.2012 р. №4834 – VI) [3].

На перший погляд перелік чималий і можна було б подумати що вони відіграють помітну фіскальну роль в податковій системі, але нажаль ресурсні платежі мають чимало невіршених проблем, включаючи зазначені на початку статті, до них можна віднести:

- загальнодержавний і знесоблений характер таких платежів;
- відсутність платежів за монополізацію ресурсів;
- ставки за забруднення не відповідають середньоєвропейським та недостатні розміри штрафних санкцій за порушення природоохоронного законодавства;
- системи пільг по деяких видах ресурсних платежів;
- відсутність оподаткування деяких видів природних ресурсів;
- недостатній стимулюючий, регулюючий та фіскальний вплив ресурсних платежів.

Щоб підтвердити незначну роль ресурсних платежів в сучасній податковій системі України пропоную розглянути їх надходження до зведеного бюджету по місту Умані і Уманському районі (табл.1) [2].

1. Динаміка сплати ресурсних платежів в зведений бюджет по Уманській ОДП, тис. грн

Платіж	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.
Збір за спеціальне використання лісових ресурсів	169,4	182,4	190,3	278,8
Збір за спеціальне використання водних ресурсів	246,2	313,8	394,8	493,8
Збір за геологорозвідувальні роботи виконані за рахунок бюджету	127,6	101,9	105,1	-
Плата за користування надрами	885,7	447,3	190	503,3
Плата за землю	9883	15558,4	18070	20610,4
Збір за забруднення навколишнього природного середовища (екологічний податок)	710,4	747,7	752	1543,6
Податок з власників транспортних засобів та інших самохідних машин і механізмів	4284,4	3933,4	4820,6	1539,7
Збір за користування радіочастотним ресурсом	16,9	18,3	21,2	23,5
Разом ресурсних платежів	16324,0	21303,0	24544,0	24993,1

Перш за все необхідно зазначити що при аналізі були використані податки і збори які були дійсні до набрання чинності ПКУ, зокрема з 1 січня 2011 року збір за геологорозвідувальні роботи виконані за рахунок коштів бюджету, податок з власників транспортних засобів та інших самохідних машин і механізмів та збір за забруднення навколишнього середовища не справляються. Замість останнього був введений екологічний податок [3].

Аналізуючи таблицю 1 можна побачити, що надходження ресурсних

платежів збільшується низькими темпами, а сама їх структура неоднорідна. Так найбільшу питому вагу займає плата за землю – в 2011 році 82,5% від усіх ресурсних платежів. На нашу думку, плата за землю не повинна включатись до ресурсних платежів, оскільки земля якісно відрізняється від інших природних ресурсів, а отже її доцільніше розглядати з позиції окремого податку [4]. Як підтвердження цієї тези, зазначимо що без плати за землю фіскальне, а тим більше стимулююче чи регулююче значення ресурсних платежів незначне (рис. 2).

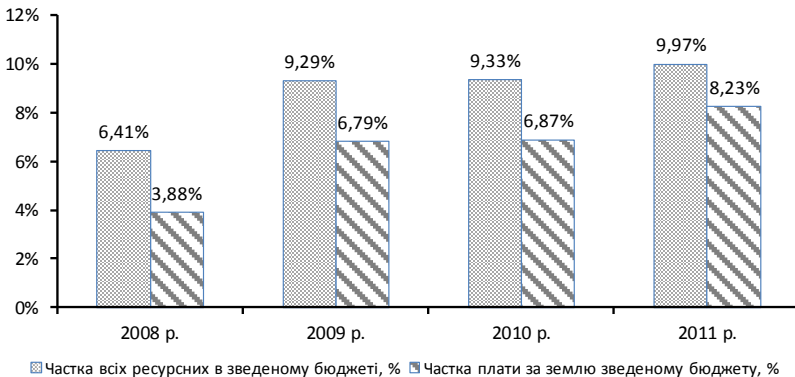

Рис. 2. Частка ресурсних платежів у зведеному бюджеті міста Умані і Уманського району, %

Загалом у 2011 році в порівнянні з 2008 роком У зведений бюджет Умані і Уманського району надійшло на 3918,3 тис.грн менше, що характеризує складність відновлення регіону від фінансової кризи. В цей же час було акумульовано ресурсних платежів 8669,5 тис. грн або на 53% більше. Таке значне зростання пояснюється збільшенням ставок ресурсних платежів у зв'язку з прийняттям ПКУ та доволі високим рівнем інфляції. Але якщо відповідно до переконань авторів виокремити плату за землю з ресурсних платежів то їх внесок в дохідну частину бюджету буде непомітний. Так без плати за землю до зведеного бюджету Умані і Уманського району в 2011 році від ресурсних платежів надійшло лише 1,74% від податкових надходжень.

Отже, ресурсні платежі не дуже то й наповнюють бюджет, але при цьому масштаб в якому експлуатуються природні ресурси України вельми широкий [5]. Говорити про якусь еквівалентність в цьому питанні не приходиться, так надходження від ресурсних та екологічних податків у країнах Євросоюзу складають близько 4% ВВП (в деяких країнах до 15%), в цей час в Україні заледве більше 1% ВВП.

Висновок. Основними напрямками вдосконалення ресурсного оподаткування є:

- впровадження платежів за монополізацію природних ресурсів;
- мобілізація ресурсних платежів до складу місцевих бюджетів;
- забезпечення цільового використання сум мобілізованих платежів;
- запровадження штрафів за нецільове використання природних ресурсів;
- запровадження податкових стимулів для впровадження ресурсозберігаючих технологій.

Особливо важливим напрямом вдосконалення на нашу думку є впровадження платежів за монополізацію природних ресурсів, оскільки це дозволить почати вирішувати важливу поточну проблему та отримувати надходження коштів, які можна використати для захисту навколишнього середовища і природного потенціалу країни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Голян В.А. Удосконалення системи фіскального регулювання природокористування: домінанти подолання синдрому «символічної» нормативів плати / В.А. Голян, В.М. Бардась // Формування ринкових відносин в Україні. — 2011. — №11. — С. 145 – 150.
2. Державний комітет статистики України. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
3. Тулуш Л.Д. Ресурсні платежі як важелі державного регулювання процесів вітчизняного природокористування / Л.Д. Тулуш, П.М. Боровик, О.А. Захарчук // Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського – [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc>
4. Пояснювальна записка до проекту Закону України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо покращення умов ведення бізнесу в Україні" / Сайт міністерства соціальної політики. — Режим доступу: <http://www.mlsp.gov.ua/>.
5. Послання Президента до ВРУ «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2012 році». [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.president.gov.ua>.

Одержано 6.11.12

Рассмотрены особенности администрирования ресурсных платежей в Украине. На основе анализа предложено внедрение платежей за монополизацию природных ресурсов; мобилизация ресурсных платежей в состав местных бюджетов; введение налоговых стимулов для внедрения ресурсосберегающих технологий.

Ключевые слова: *налогообложение, ресурсные платежи, рентная плата, ресурсоемкость, экспорт.*

Peculiarities of the resource payment administrating in Ukraine were

considered. Introduction of payments for natural resources monopolization; mobilization of resource payments in local budgets; putting into practice tax incentives for using resource saving technologies were suggested on the basis of the conducted analysis.

Key words: *taxation, resource payments, rental payments, resource intensity, export.*

УДК 338. 43. 01

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ

В.В. ГАРБАР, аспірант*^{*}

Розглянуто та проаналізовано теоретичні засади забезпечення сталого розвитку фермерських господарств.

Аграрний сектор є одним з найбільш важливих в економіці України. Від успішної роботи його підприємств значною мірою залежить економічна й політична стабільність держави та матеріальний добробут громадян. Рівень розвитку підприємств аграрного сектору відіграє значну роль у становленні економіки країни, з ним тісно взаємозалежні процеси формування економічної і соціальної стабільності [14].

Закономірним результатом процесу приватизації колективної власності є виникнення і розвиток фермерських господарств. Ця форма господарювання забезпечує ефективне використання ресурсів сільського господарства, оскільки повною мірою реалізується економічна зацікавленість самих виробників, які переважно є і власниками ресурсів, або на умовах оренди використовують окремі з них [15].

Діяльність фермерських господарств в сучасних умовах нестабільна. Це пов'язано з фінансовою кризою, зміною рівня державної підтримки, ситуації на ринку сільськогосподарської продукції та посиленням конкуренції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням теоретичних і практичних проблем функціонування та ефективного розвитку фермерства, як однієї з форм господарювання у процесі ринкових перетворень в аграрній економіці присвячені наукові праці таких відомих учених економістів-аграрників: П. Гайдучього, В. Горьового, М. Кісіля, М. Кропивка, В. Іванченко та багатьох інших. Глибоко аналізують теоретичні і практичні проблеми сталого розвитку сільського господарства такі зарубіжні науковці: Д. Медоуз,

* Науковий керівник –М.І. Кісіль, кандидат економічних наук.

Л. Браун, Г. Гарднер, Н. Картер, Г. Кортен, Г. Френч. Зазначені проблеми вивчаються в роботах таких вітчизняних вчених, як Б. Буркинський, І. Вахович С. Герасимова, З.Герасимчук, Л. Круглякова, В. Кухар, О. Майданник, О. Осауленко, В. Степанов, О. Царенко, О. Черкас, В. Шевчук. Проте, теоретичні засади забезпечення сталого розвитку фермерських господарств залишаються недостатньо вивченими.

Метою дослідження є узагальнення теоретичних засад сталого розвитку фермерських господарств України.

Методика досліджень. Теоретичною та методологічною основою дослідження є критично наукове та творче осмислення досягнень зарубіжних і вітчизняних науковців. У процесі написання статті використовувались такі наукові методи: діалектичний, абстрактний, логічний та монографічний.

Результати досліджень. Фермерські господарства є своєрідними складно-структурованими формами територіальної організації агропромислового виробництва, своєрідними типами сільського поселення, в яких органічно та компактно поєднуються земельна площа й садиба з виробничими, господарськими та житловими будівлями, технікою та інвентарем.

Законодавчою базою створення, діяльності та припинення діяльності фермерських господарств є Закони України: «Про фермерське господарство», «Про інвестиційну діяльність», Земельний, Цивільний, Господарський, Водний, Лісовий кодекси України, також Кодекс законів про оплату праці та інші нормативно-правові акти.

Відповідно до Закону України «Про фермерське господарство» фермерське господарство є формою підприємницької діяльності громадян із створенням юридичної особи, які виявили бажання виробляти товарну сільськогосподарську продукцію, займатися її переробкою та реалізацією з метою отримання прибутку на земельних ділянках, наданих їм для ведення фермерського господарства [12]. Тобто фермерські господарства України орієнтуються на отримання прибутку, який має бути джерелом їх розвитку.

Основною умовою створення фермерських господарств є принцип добровільності, так як примусове насаджування даної форми організації виробництва не дає позитивного ефекту.

Розвиток фермерських господарств слід розглядати як складний історичний процес, зумовлений ринковим механізмом господарювання. До цього часу в Україні він проходив ряд етапів, що характеризуються якісними та кількісними перетвореннями. На початковому етапі відбувалися кількісні перетворення, масове збільшення чисельності фермерських господарств, переважно формування їх матеріально-технічної бази, налагодження виробництва. Наступний етап характеризувався якісними перетвореннями в діяльності та матеріально-технічній базі фермерських господарств, нарощування технічного потенціалу, зростання кредитування систем господарювання, збільшення обсягів виробництва. На третьому етапі

відбувалося поєднання кількісного та якісного зростання потенціалу фермерських господарств, прискорений розвиток та концентрація капіталу, збільшення обсягів оренди земельних ділянок. Останній етап розвитку фермерських господарств – помірний розвиток та якісні трансформації, які супроводжуються зростанням розмірів фермерських господарств та нарощування їх технічного потенціалу [7]. У перспективі розвитку фермерських господарств буде проходити на нових етапах. Доцільно, щоб на наступних етапах розвитку фермерські господарства були забезпечені активізацією їх господарської діяльності на основі спеціалізації та інтенсифікації виробництва, концентрації капіталу, кооперації й інтеграції.

У процесі такого розвитку слід особливу увагу приділяти оптимізації розмірів фермерського господарства, які залежать від багатьох факторів: ґрунтово-кліматичних умов, видів виробництва, впливу ринку – попиту і пропозиції, економічних можливостей, вимог до обсягу початкового капіталу, при якому можна починати вести фермерське господарство, кредитно-фінансових взаємовідносин з банками, державної підтримки, рівня знань, рівня сервісу фермерського господарства у технічному забезпеченні машинами, добривами, отрутохімікатами, кормами та всім іншим, необхідним для фермера.

Основними видами діяльності фермерських господарств, у перспективі, може бути виробництво і переробка сільськогосподарської продукції, а основна мета створення полягає у забезпеченні добробуту селянської сім'ї. Тобто в центрі діяльності фермерського господарства стоїть сім'я. Фермер розвиває, вдосконалює своє господарство виключно для задоволення конкретних життєвих потреб сім'ї. Коли потреби сім'ї зникають фермерське господарство може припинити свою діяльність, змінити її напрям та власника.

Довгострокове та прибуткове ведення фермерського господарства, його економічний ріст і розвиток визначаються правильним вибором стратегічних орієнтирів, які дозволяють найкращим чином реалізувати потенційний людський капітал та інші ресурси. Стратегія повинна забезпечувати сталий економічний ріст і розвиток фермерського господарства, підвищення конкурентоспроможності виробленої ним продукції і наданих послуг.

Формування і системне узгодження соціальних, організаційно-економічних, природних, техніко-технологічних засад і факторів забезпечують розвиток фермерських господарств [15]. Однак реалії сьогодення показують, що сформовані засади (створення Державного фонду підтримки фермерських господарств, виділення із земель запасу земельні ділянки в постійне користування фермерських господарств, здійснення організаційних заходів щодо інституційного забезпечення фермерського укладу тощо) поки що недостатньо забезпечують їх розвиток. У фермерських господарствах виникають певні труднощі, пов'язані з відсутністю сучасної системи реалізації продукції, матеріально-технічного постачання, сервісного і консультативного обслуговування, ефективного механізму захисту цін на основні продовольчі

товари, протидії недобросовісній конкуренції тощо. Ці та інші труднощі призводять до зниження ефективності діяльності фермерських господарств, а також зумовлюють їх нестабільність. Для успішного подолання фермерами вище зазначених труднощів необхідно забезпечити постійний сталий розвиток фермерських господарств. Тому важливо, насамперед, визначити, що, власне, слід розуміти під поняттям «сталий розвиток».

Термін «сталий розвиток» є офіційним відповідником англomовного оригіналу «sustainable development», дослівний переклад якого з урахуванням контексту може бути «життєздатний розвиток», а за сенсом – «самопідтримуваний розвиток», інколи цей термін тлумачать як всебічно збалансований розвиток. Набув широкого розповсюдження після публікації докладу «Наше спільне майбутнє», підготовленого в 1987 році Міжнародною Комісією ООН з навколишнього середовища та розвитку. Зазначене поняття було введено для визначення взаємовідносин між суспільством та природою. Згідно цього докладу сталий розвиток розуміється як: «...такий розвиток, який задовольняє потреби теперішнього часу, але не ставить під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби» [8]. Це фактично стало продовження концепції ноосфери, сформульованої академіком В.І. Вернадським. Вона виявилася необхідною платформою для напрацювання теорії триєдиного еколого-соціального-економічного розвитку. Її суть – обов'язкова узгодженість економічного, екологічного та людського розвитку таким чином, щоб від покоління до покоління не зменшувались якість і безпека життя людей, не погіршувався стан довкілля, а забезпечувався соціальний прогрес у своїй сталості і гармонійності.

У світі ще на початку 90-х років ХХ століття існувало більше 60 визначень «сталого розвитку» [10]. Сьогодні їх кількість збільшилась в декілька раз, і єдиної точки зору відносно суті цього поняття не вироблено (табл. 1).

Зрозуміло, що термін «сталий розвиток» у різних наукових колах розуміється відповідно по-своєму, і це впливає на практичну реалізацію сталого розвитку на різних рівнях.

Основними напрямками забезпечення умов сталого розвитку фермерських господарств є: виділення фермерським господарствам земельних площ згідно з діючим законодавством; надання фермерам державної підтримки у придбанні ними нової техніки, будівництві тваринницьких ферм і комплексів, спорудженні фермерських доріг, мереж електро- та водопостачання тощо; збільшення розмірів фермерських господарств за рахунок оренди земель і кооперування; удосконалення системи оподаткування фермерів; надання фермерам пільгових довгострокових та короткострокових вітчизняних та іноземних валютних кредитів під заставу майна і майбутній урожай для придбання високопродуктивної техніки, придбання племінної худоби, оборотних засобів (добрив, насіння, засобів захисту рослин, паливно-мастильних та інших матеріалів і послуг); кооперування фермерів у сферах переробки і збуту продукції, постачання, технічного обслуговування тощо;

інформаційне забезпечення фермерських господарств; створення системи підготовки і перепідготовки фермерів; організація дорадчо-консультаційних служб для фермерів з технологічних, економічних, юридичних питань; фінансування досліджень з проблем розвитку фермерства.

1. Визначення терміну «сталий розвиток»

Автор	Тлумачення терміну «сталий розвиток»
Світовий банк	Управління сукупним капіталом суспільства в інтересах збереження і збільшення людських потреб.
Міжнародний інститут сталого розвитку(Канада)	Визначає даний термін як: «сталий розвиток означає об'єднання єдиного навколишнього середовища, економічної ефективності і благополуччя народів».
В.І. Данілов-Данільян	Розуміє під «сталим розвитком» такий суспільний розвиток, при якому не руйнується його натуральна основа, створені умови життя не викликають деградації людини і соціально-деструктивні процеси не досягають масштабів, які загрожують безпеці суспільства [5].
Б.Г. Данилишин та Л.Б. Шостак	Зокрема, під рівноважним сталим розвитком вони розуміють систему суспільного виробництва, за якої досягається оптимальне співвідношення між економічним розвитком, нормалізацією якісного стану природного середовища, ростом матеріальних і духовних потреб населення [6].
З.В. Герасимчук та І.М. Вахович	Наполягають, що поняття сталого розвитку характеризує процес соціально-економічного розвитку за умови забезпечення екологічної рівноваги соціо-еколого-економічної системи певної суспільної формації [4].
Б.В. Буркинський, В.Н. Степанов, С.К. Харічков	Запропонували дивитись на «сталий розвиток» через призму динамічної рівноваги. Зокрема, сталий розвиток еколого-економічної системи, на їхню думку, є здатністю цієї системи витримувати зміни, спричинені зовнішніми і внутрішніми впливами в економічних та екологічних підсистемах, а також здатність збереження визначеної динамічної рівноваги [3].
Л.Г. Мельник	Сталий розвиток розуміється вченим як перманентне відтворення так званого стану гомеостазу (динамічної рівноваги) з періодичною зміною його рівня, за якого відбувалося б постійне розв'язання суперечностей між внутрішніми компонентами системи, а зміна параметрів біосфери не виходила за межі катастрофічних (фатальних) для системи трансформацій [9].
Є.М. Борщук	Аналізуючи використання терміна у західноєвропейських країнах, робить висновок, що під сталим розвитком слід розуміти біогармонійний або стійкий розвиток суспільства, прийнятний для збереження екологічної ніші людини [2].

Сталий розвиток фермерських господарств, завдяки якому досягається

стабільний соціально-економічний розвиток і безперервне функціонування господарств, може досягатись лише на основі розробки та реалізації цілеспрямованої програми такого розвитку.

Забезпечення сталого розвитку фермерських господарств є важливим національним завданням, вирішення якого дозволить збільшити виробництво, поповнити ринки продуктами харчування і тим самим зробити вагомий внесок у вирішення національної продовольчої проблеми. Зрозуміло, високотоварні господарства будуть сформовані за сприятливих умов за певний час, але саме в наш час закладаються економічні, законодавчі, нормативні, організаційні підвалини малого агробізнесу.

Висновок: Проведені дослідження показали, що сталому розвитку притаманні регульований розвиток суспільства і біосфери, націленість ведення економічної діяльності та екологічного господарства на задоволення не індивідуальних, а суспільно-корпоративних інтересів.

Сталий розвиток фермерських господарств слід розглядати як керований процес, який є більш упорядкованим у порівнянні з існуючим. Забезпечення його керованості здійснювати на основі системного підходу та сучасних інформаційних технологій, які дозволяють швидко моделювати різні варіанти напрямків розвитку фермерських господарств і з високою точністю прогнозувати їхні результати та обирати найбільш оптимальні варіанти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Багров Н.В. Региональная геополитика устойчивого развития. — К.: Лыбидь, 2002. — 256с.
2. Борщук Є.М. Основи теорії стійкого розвитку еколого-економічних систем: Монографія / Є.М. Борщук. — Львів: Растр – 7. — С. 8 – 15.
3. Буркинский Б.В. Экономико-экологические основы регионального природопользования развития // Б.В. Буркинский, В.Н. Степанов, С.К. Харичков. — Одеса: Фенікс, 2005. — 575 с.
4. Герасимчук З.В. Організаційно-економічний механізм формування та реалізації стратегії розвитку регіону: Монографія / З.В. Герасимчук, І.М. Вахович. — Луцьк: ЛДТУ, 2002. — 248 с.
5. Данилов-Данильян В. И. Устойчивое развитие – будущее Российской Федерации / В.И. Данилов-Данильян // Россия на пути к устойчивому развитию. — Москва, 1996. — С. 5.
6. Данилишин Б.М. Устойчивое развитие в системе природно-ресурсных ограничений. / Б.М. Данилишин, Л.Б. Шостак. — К.: СОПС України НАНУ, 1999. — 367 с.
7. Іванченко В.О. Ефективність інвестицій фермерських господарств: Автореф. дис., канд. с.-г. наук / В.О. Іванченко. — Київ, 2001. — 20 с.
8. Наше общее будущее: Доклад международной комиссии по окружающей среде и развитию. – М.: Прогрес, 1989. — 374 с.
9. Основи стійкого розвитку: навч. посібник / За заг. ред. д.е.н., проф. Л.Г. Мельника. — Суми: Університетська книга, 2005. — 654 с.

10. Поліщук В.Г. Понятійно-категоріальний апарат стимулювання сталого розвитку регіону [Електронний ресурс] / В.Г. Поліщук – [www.nbuu.gov.ua/portal/.../168 – 174.pdf](http://www.nbuu.gov.ua/portal/.../168-174.pdf).
11. Прадун В.П. Економіко-екологічні основи сталого розвитку регіональних агропромислових комплексів: Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. екон. наук/В.П. Прадун. — К., 2005. — 38 с.
12. Про фермерське господарство від 16.06.2003 року № 937 – IV (Редакція станом на 17.07.2011) [Електронний ресурс]: Закон України // [zakon.rada.gov.ua/ go/ 937 – 15](http://zakon.rada.gov.ua/go/937-15).
13. Тарасова О.В. Концепція устойчивого развития общества [Електронний ресурс] / О.В. Тарасова – posoh.ru/tend/intern_org/htm/ust-razv.htm.
14. Сучасні тенденції розвитку агропромислового сектору України // Економіка АПК. — 2011. — №9. — С. 107.
15. Царенко О.М. Економіка і організація приватних господарств / О.М. Царенко. — Суми: Обласна друкарня видавництва «Козацький вал», 2001. — 320 с.

Одержано 6.11.12

Рассмотрены и обобщены теоретические основы обеспечения устойчивого развития фермерских хозяйств.

Ключевые слова: фермерское хозяйство, устойчивое развитие, механизм хозяйствования, этапы развития.

Theoretical grounds for ensuring stable development of farm enterprises were considered and generalized.

Key words: farm enterprise, stable development, economic management mechanism, stages of development.

УДК 005.412:664.8.013(477)

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПЛОДООВОЧЕВИХ КОНСЕРВНИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ

С.М. ДІДУХ, аспірант

Одеська національна академія харчових технологій, м. Одеса

У статті досліджено інвестиційні механізми розвитку плодоовочевих консервних підприємств Білорусі, Молдови та Росії. Розглянуто ключові проблеми плодоовочевих консервних підприємств України, а також шляхи їх подолання на основі впровадження кластерної моделі, вертикальної інтеграції.

Агропромислові підприємства України на сьогоднішній день здійснюють господарську діяльність в умовах сповільнення темпів

економічного розвитку, фінансово-економічної нестабільності та обмеженості інвестиційних ресурсів. Тому особливого значення набуває питання активізації інвестиційних процесів та впровадження нових механізмів інвестиційно-інноваційного розвитку окремих підгалузей АПК, зокрема плодоовочевого консервного виробництва.

На сьогоднішній день перед підприємствами плодоовочевої консервної промисловості України постає цілий ряд викликів, таких як: зростання конкуренції з боку імпоротної продукції, зниження обсягів споживання населенням плодоовочевої консервної продукції, дефіцит сировини необхідної якості, обмежений доступ до джерел фінансування своєї діяльності. Подолання цих проблем при існуючому низькому рівні інтегрованості підприємств плодоовочевого продуктового підкомплексу є складною актуальною задачею.

Метою статті є дослідження та узагальнення досвіду розвитку плодоовочевих консервних підприємств географічних сусідів України – Молдови, Білорусі та Росії, а також формування рекомендацій щодо подолання існуючих проблем плодоовочевих консервних підприємств України.

Методика досліджень. У процесі проведення дослідження та написання статті використано системно-порівняльний, абстрактно-логічний та економіко-статистичний аналіз.

Результати досліджень. Після 1991 р. у країнах колишнього СРСР почався процес приватизації підприємств харчової промисловості, та плодоовочевих консервних підприємств зокрема. Результати процесу роздержавлення є суперечливими. З одного боку, на базі виробничих потужностей радянських плодоовочевих підприємств виникли сучасні успішні компанії, які випускають конкурентоспроможну продукцію та мають власний бренд («Балтимор», «Верес», «Чумак» тощо). З іншого боку, значна кількість підприємств галузі у результаті зміни форми власності знизили ефективність господарської діяльності, збанкрутіли та припинили виробничу діяльність.

За підсумками 2010 р. обсяг виробництва плодоовочевих консервів у Росії склав 2785,2 тис.т. Порівняно із 1990 р. досягнуто приріст у 56,5%, хоча порівняно із 2005 р. відбулось зниження обсягів виробництва на 2,2%. (табл. 1)

1. Виробництво плодоовочевих консервів в Україні, Росії, Білорусі та Молдові в 2005 – 2010 рр., тис.т

Країна	Рік						
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2010/2005, %
Україна	931,3	1024,4	1274,4	1256,8	1030	1006,9	108,1
Росія	2849,2	3481,6	4184,4	4141,2	2843,2	2785,2	97,8
Білорусь	83,6	96,28	97,52	123,52	138,96	169	202,2
Молдова	98,5	78,2	81,3	91,4	94	98,1	99,6

Джерело: розрахунки автора на основі статистичних даних [1 – 4]

Консервна промисловість Білорусі збільшила обсяг виробництва продукції порівняно з 2005 р. на 102,2% – до 169 тис. т на рік.

Обсяги випуску плодоовочевих консервів в Україні знижуються починаючи із 2007 р., а в Молдові відбувається відновлення виробництва після спаду у 2006 р. При цьому у розрахунку на душу населення саме Молдова є лідером з виробництва плодоовочевих консервів – 27,5 кг/чол. у 2010 р., а Білорусь має найменший результат – 17,8 кг/чол. попри більш ніж двократне зростання впродовж 2005 – 2010 рр. (табл. 2).

Незважаючи на географічну близькість та спільне минуле, існують суттєві відмінності у механізмах розвитку плодоовочевого консервного виробництва країн, що досліджуються.

2. Виробництво плодоовочевих консервів в Україні, Росії, Білорусі та Молдові на душу населення в 2005 – 2010 рр., кг/чол

Країна	Рік						
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2010/2005, %
Україна	19,7	21,8	27,3	27,1	22,3	21,9	111,2
Росія	19,9	24,4	29,4	29,2	20,0	19,4	97,7
Білорусь	8,6	10,0	10,2	12,9	14,6	17,8	206,4
Молдова	27,4	21,8	22,7	25,6	26,3	27,5	100,6

Джерело: розрахунки автора на основі статистичних даних [1 – 4]

Російська консервна промисловість традиційно орієнтована на виробництво продукції для внутрішнього ринку, підприємства розташовані переважно на півдні країни. Із урахуванням кліматичних особливостей відчутним є дефіцит сировини, який компенсується за рахунок імпорту.

Для російської плодоовочевої консервної галузі притаманна відносна статичність розвитку, зміни спостерігаються лише за рахунок внутрішнього перерозподілу між цінovими нішами. Ключові тенденції розвитку є такими [5]:

1. Скорочення обсягів виробництва у 2010 р. порівняно з 2008 р. на 19,9% під впливом зменшення купівельної спроможності населення. Проте у 2011 – 2012 рр. намітилась тенденція до відновлення обсягів виробництва.
2. Істотне посилення конкуренції з боку імпоротної продукції, на яку припадає близько 65% споживання, насамперед з Китаю, Білорусі (горошок консервований), Іспанії, Румунії, Угорщини, України.
3. Збільшення впливу на ринок федеральних та регіональних продуктових мереж, які збільшують випуск продукції під своїми private label.
4. Збільшення частки продукції нижнього цінового сегменту.
5. Основну увагу у конкурентній боротьбі виробники приділяють вдосконаленню упаковки та розширенню асортименту, освоєнню нових технологій вирощування овочів і розробці унікальних рецептів консервування.

Отже, основним завданням російських виробників плодоовочевої консервної промисловості у найближчій перспективі є збільшення виробництва на основі імпортозаміщення та заповнення внутрішнього ринку.

Натомість консервна промисловість Молдови орієнтована на експорт. Основними експортними продуктами галузі є консервованій горошок, цукрова кукурудза та концентрований яблучний сік. У структурі економіки Молдови за підсумками 2011 р. частка підприємств з переробки та консервування фруктів та овочів у структурі харчової промисловості складає 9,5% [2].

Проте на сьогоднішній день для плодоовочевої консервної промисловості Молдови притаманні певні негативні тенденції, такі як: відсутність державної підтримки, несприятлива законодавча база, залежність від імпорту жерстяної тари та посівного матеріалу, незадовільний фінансовий стан та загроза банкрутства консервних заводів, висока залежність від зовнішніх ринків збуту. З 26 консервних заводів республіки наразі здійснюють виробничу діяльність 10 та чимало дрібних приватних цехів [6]. Ситуація у консервній промисловості Молдови може бути охарактеризована як кризова. Незважаючи на сприятливі природно-кліматичні умови, плодоовочеве консервне виробництво демонструє найгірші темпи розвитку серед інших країн, що досліджуються.

Спільною рисою плодоовочевої консервної промисловості Росії та Молдови є розвиток переважно за рахунок приватних інвестицій при декларативній участі держави. Принципово іншим шляхом розвиваються плодоовочеві консервні підприємства Білорусі, в якій переважно збережена державна чи комунальна форма власності.

Так, консервна галузь концерну "Белгоспищепром" представлена трьома підприємствами прямого підпорядкування і 37 організаціями обласної комунальної власності. Виробничі потужності підприємств галузі (включаючи підприємства комунальної форми власності) дозволяють виробляти 250 млн умовних банок плодоовочевих консервів на рік.

У Білорусі з метою розвитку організацій, що здійснюють виробництво плодоовочевих консервів, їхньої реконструкції й технічного переозброєння, забезпечення випуску імпортозаміщуючої, конкурентоспроможної консервованої продукції в 2003 р. було затверджено Програму розвитку консервної галузі на 2003 – 2005 роки.

У 2006 році було видано указ Президента Білорусі "Про міри державної підтримки організацій, що виробляють плодоовочеві консерви" [7] та затверджено Програму розвитку виробництва плодоовочевих консервів у Республіці Білорусь на 2006 – 2010 роки [8].

Цими документами визначено базовими 9 організацій, що виробляють плодоовочеві консерви: Вітебський плодоовочевий комбінат, Глубокський, Борисовський, Клецький, Бобруйський і Гродненський консервні заводи, Харчовий комбінат Белкоопсоюзу, ВАТ "Турів", Барановичський комбінат харчових продуктів.

Програмою було передбачено проведення реконструкції й технічного переозброєння потужностей 21 організації, що здійснює виробництво плодоовочевих консервів, у тому числі 9 базових.

Було заплановано, що виконання запропонованих Програмою заходів дозволить забезпечити випуск плодоовочевих консервів в 2010 році в кількості 572,7 муб (71,5% з них – у сучасній тарі). При цьому була запланована економічна ефективність від впровадження заходів щодо реконструкції й технічного переозброєння підприємств, близько 145 млрд. рублів, строк окупності капітальних вкладень – від 3 до 9 років.

У якості основних напрямків інноваційного розвитку на 2006 – 2010 рр. було визначено такі:

- Удосконалення структури виробництва – переорієнтація на випуск продуктів, що користується найбільшим попитом населення.
- Покращення сировинного забезпечення переробних підприємств шляхом збільшення обсягів вирощування плодів та овочів, покращення якості сировини, розширення кооперації із переробними підприємствами. З цієї метою було прийнято Програму "Плодоводство" на 2004 – 2010 роки.
- Технічне переозброєння підприємств з метою розширення асортименту, поліпшення якості продукції, упакування, зниження собівартості.
- Підвищення якості продукції – створення й сертифікація систем якості до кінця 2010 року в 32 організаціях галузі.
- Удосконалювання системи збуту.

Загальну потребу в капітальних вкладеннях для реалізації Програми було визначено на основі складання вичерпного переліку інвестиційних проектів у розрізі регіонів та підприємств галузі із зазначенням обсягів та напрямків фінансування, а також відповідальних осіб.

Було передбачено такі механізми державної підтримки плодоовочевих консервних підприємств:

- Надання в 2006 – 2008 рр. базовим підприємствам пільгових кредитів на загальну суму 7987,8 тис. доларів США в еквіваленті.
- Відшкодування державою базовим підприємствам частини відсотків за користування кредитами.
- Виділення ВАТ "Белагропромбанк", що є агентом білоруського уряду по кредитуванню АПК, кредитів базовим підприємствам під урядові гарантії.
- Збільшення в 2007 – 2013 р. частки держави в статутних фондах ВАТ "Глубокський консервний завод", "Турів" і "Барановичський комбінат харчових продуктів" на суму відшкодування частини відсотків по даних кредитах.

Виникнення кризових явищ у економіці в 2008 р. внесло певні корективи у виконання Програми, проте можна констатувати, що її впровадження позитивно вплинуло на плодоовочеву консервну галузь Білорусі. Порівняно з 2006 р. потужності зросли в 1,8 рази, обсяг виробництва плодоовочевих консервів – в 1,9 рази. В 3,8 рази стало більше випускатися продукції в сучасному упакуванні, імпортозаміщуючої продукції – в 2,2 рази [9].

Побудовано нові сучасні виробництва з випуску консервованої продукції на Барановичському комбінаті харчових продуктів, Малоритському консервно-овочесушильному заводі, Ляховичському консервному заводі, Биховському консервно-овочесушильному заводі й інших підприємствах. Проведено технічне переоснащення Горинського агрокомбіната й Вітебського плодоовочевого комбінату, Пружанського й Єльського консервних заводів, Борисовського консервного заводу. Реалізація заходів програми дозволила практично повністю забезпечити потреби республіки в соковій продукції, консервах з огірків і зеленого горошку. Істотно збільшилося виробництво з томатів, із грибами, квасолею, томатних соусів, кукурудзи консервованої.

Обсяг виробництва плодоовочевих консервів у цілому по республіці за 2011 рік склав 508,5 муб, що більше рівня 2010 року на 13,8%. При цьому, на експорт в 2011 році поставлено 54 муб плодоовочевих консервів, що вище планового завдання на 132% (темп до рівня 2010 року – 149%). Також триває нарощування виробництва консервної продукції імпортозаміщуючого асортименту. За 2011 рік вироблено 427 муб, темп росту – 120 відсотків, завдання виконане на 132 відсотка [9].

Прискорене зростання обсягів виробництва консервної продукції призвело до посилення сировинної проблеми. Тому прийнята у Білорусі Програма розвитку виробництва плодоовочевої консервованої продукції на 2012 – 2015 гг. ставить своїм основним завданням авантаження створених потужностей якісною сировиною за рахунок створення й розвитку сировинних зон, насичення внутрішнього ринку затребуваною продукцією й збільшення поставок плодоовочевої консервованої продукції на експорт. Важлива роль відводиться створенню інтеграційних комплексів у галузі.

Зокрема, виробництво консервів із зеленого горошку до 2015 р. має зрости при потребі внутрішнього ринку 34,5 муб – до 48,8 млн, консервованих та маринованих огірків – до 30 муб (при потребі 20,8 муб), томатів консервованих та маринованих – до 14,3 муб (при потребі 12,2 муб).

Потреба населення республіки в соковій продукції, що складає 330 – 350 муб, має бути повністю задоволена за рахунок продукції білоруського виробництва, випуск якої в 2015 р. складе 376 муб.[10].

Отже розвиток плодоовочевих консервних підприємств Білорусі відбувається на основі директивного планування за всебічної підтримки держави та є найбільш динамічним, порівняно із сусідніми країнами.

Натомість українські консервні підприємства переважно мають приватну форму власності і розраховувати на фінансову підтримку з державного бюджету за існуючих умов не в змозі.

Українська плодоовочева консервна промисловість за своєю структурою є неоднорідною – поряд із потужними підприємствами-лідерами (Група компаній «Верес», ЗАТ «Чумак», ЗАТ «Ніжинський консервний комбінат», ПАТ ВО «Одеський консервний завод») є десятки дрібних виробників регіонального масштабу. Тому розвиток цих двох груп підприємств має будуватись на різних стратегічних засадах.

Для підприємств-лідерів оптимальною стратегією є розвиток на основі вертикальної інтеграції. Дрібні виробники не мають можливостей для самостійного ефективного розвитку в умовах обмеженості інвестиційних ресурсів, тому мають прагнути до інших інтеграційних форм – наприклад, впровадження кластерної моделі.

Узагальнення та аналіз досвіду провідних плодоовочевих консервних підприємств України та Росії («Балтимор», «Верес», «Чумак» тощо), а також лідерів інших підгалузей харчової промисловості виявили алгоритм побудови ефективної стратегії формування вертикально інтегрованої структури:

1. Придбання (приватизація) діючого підприємства.
2. Модернізація виробничих фондів з метою налагодження випуску найбільш затребуваної номенклатури продукції.
3. Формування стабільного грошового потоку на основі випуску базового асортименту, формування первинного інвестиційного потенціалу.
4. Створення стабільної сировинної бази шляхом самостійного вирощування плодів чи тісного співробітництва із аграрними підприємствами.
5. Покращення маркетингової стратегії шляхом розвитку бренду.
6. Розширення асортименту продукції, виробництво продуктів з високим маржинальним прибутком.
7. Нарощування та капіталізація грошових потоків.
8. Поглиблення вертикальної інтеграції та диверсифікації, шляхом придбання або створення нових підприємств з вирощування, переробки та реалізації плодів та овочів.
9. Вихід на фондову біржу шляхом проведення ІРО.

Представлений алгоритм актуальний для усіх підприємств галузі. Відмінності у його застосуванні, обумовлені трьома ключовими факторами:

- 1) різний рівень компетентності менеджменту;
- 2) різний рівень забезпеченості інвестиційними ресурсами;
- 3) різні стадії життєвого циклу суб'єктів господарювання.

Для малих та середніх консервних підприємств імпульсом у розвитку має стати перехід до кластерної моделі на засадах проактивності, добровільності, солідарності та економічної ефективності.

Загальний алгоритм утворення кластеру має бути таким:

1. Налагодження комунікативних зв'язків між підприємствами.
2. Визначення ролі кластеру та стратегічних задач його формування.
3. Визначення географічних кордонів кластеру на основі результатів попереднього етапу.
4. Визначення загальної моделі кластеру та кластероутворюючих підприємств.
5. Розробка стратегічного плану розвитку кластеру.
6. Визначення тактичних дій учасників кластеру.
7. Алгоритмізація механізмів взаємодії учасників кластеру та визначення зон відповідальності.

Висновки. Плодоовочеві консервні підприємства потребують нових механізмів активізації інвестиційних процесів та виробничої діяльності. У результаті дослідження та узагальнення досвіду розвитку плодоовочевих консервних підприємств Молдови, Білорусі та Росії виявлено, що найбільш успішною є модель, яка впроваджується у консервній промисловості Білорусі. Вона полягає у формуванні директивних трьох- та п'ятирічних програм розвитку консервної галузі та їх впровадженні на основі державного фінансування. Така модель дозволила подвоїти обсяги виробництва плодоовочевої консервної продукції впродовж 2005 – 2010 рр.

Темпи розвитку консервних підприємств Росії, України та Молдови є нерівномірними. У більш сприятливому становищі знаходяться агропромислові вертикально інтегровані підприємства, натомість фінансовий стан малих та середніх консервних підприємств є несприятливим з урахуванням нестабільної зовнішньої кон'юнктури.

Найактуальнішими напрямками активізації інноваційно-інвестиційної діяльності плодоовочевих консервних підприємств є посилення вертикальної інтеграції та перехід до кластерної моделі розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Статистический ежегодник Республики Беларусь. 2011 / Нац. стат. комитет РБ. — Мн.: Нац. стат. комитет РБ, 2010. — 582 с.
2. Статистический ежегодник Республики Молдова / Biroul Naț. de Statistică al Rep. Moldova. — Ch.: Statistică, 2011 (S.C. "Europres" S.R.L.). — 30 cm. (Statistica Moldovei). — 2011. — 564 p.
3. Статистичний щорічник України за 2010 рік / [уклад. О.Г. Осауленко; відп. за вип. В.А. Головка]. — К.: Консультант, 2010. — 632 с. — (Держкомстат України).
4. Российский статистический ежегодник. 2010: Стат.сб./Росстат. — М., 2010. — 813 с.
5. Хорева Г.С. Российский рынок консервации // Консервный Business. — 2012. — № 1. — С. 26—36.
6. Сандик И. И все-таки я предпочитаю оставаться оптимистом [Електронний ресурс] // Труд 7: [Сайт] // Режим доступа: <http://www.trud7.md/index.php?r=6&s=95.htm>. — Загл. с экрана. — Сайт обновлен 3 декабря 2010 г.
7. Указ Президента Республики Беларусь от 19 марта 2006 г. №156 "О мерах государственной поддержки организаций, производящих плодоовощные консервы" [Електронний ресурс] // Право. — Режим доступа: <http://www.levonevski.net/pravo/norm2009/num11/d11054.html>
8. Постановление Совета министров Республики Беларусь от 27 января 2006 г. № 106 «О Программе производства плодоовощной консервированной продукции в Республике Беларусь на 2006 – 2010 годы» [Електронний ресурс] // Национальный правовой Интернет-портал Республики Беларусь. — 07.02.2006. — Режим доступа.: <http://www.pravo.by/main.aspx?guid=3871&p0=C21200151 &p1=1> — Назва з екрану.

9. Кавунов П. Предложений много – выбрать нечего // Белорусская нива. — 2012. — №4. — С. 3–5.
10. Постановление Совета министров Республики Беларусь от 25 июля 2012 г. № 681 «О Программе производства плодоовощной консервированной продукции в Республике Беларусь в 2012–2015 годах» [Электронный ресурс] // Национальный правовой Интернет-портал Республики Беларусь. — 07.08.2012. — Режим доступа.: <http://www.pravo.by/main.aspx?guid=3871&p0=C21200681&p1=1>. — Назва з екрану.

Одержано 6.11.12

Преодоление кризисных явлений в плодоовощной консервной отрасли возможно на основе активизации инвестиционной деятельности предприятий и усиления уровня их интеграции путём создания вертикально интегрированных структур либо кластеров. Примером эффективного развития на основе реализации инвестиционного потенциала является плодоовощная консервная промышленность Республики Беларусь.

Ключевые слова: *плодоовощное консервное производство, инвестиции, вертикальная интеграция, кластерная модель.*

Overcoming of the crisis phenomena in fruit and vegetable canning industry is possible on the basis of stimulating the investment activity of enterprises and strengthening the level of their integration by means of creation of the vertically integrated structures or clusters. The example of the effective development on the basis of realization of investment potential is fruit and vegetable canning industry of the Republic of Belarus.

Key words: *fruit and vegetable canning production, investments, vertical integration, cluster model.*

УДК 338.43:664.1

ДИВЕРСИФІКАЦІЯ ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ ЦУКРОБУРЯКОВОГО ПІДКОМПЛЕКСУ

**А.В. ДОРОНІН, старший науковий співробітник
ННЦ “Інститут аграрної економіки”**

Обґрунтовано напрями диверсифікації продукції цукробурякового виробництва, розрахована собівартість виробництва біоетанолу з різної біосировини та здійснено прогноз виробництва цукру і біоетанолу залежно від продуктивності цукрових буряків в Україні.

Значення продукції цукробурякового виробництва полягає не лише в тому, що це джерело виробництва важливого продукту харчування – цукру. У

світі формується ринок альтернативних видів палива на основі використання для його виробництва цукро- і крохмаленосних сільськогосподарських культур та продуктів їх переробки, зокрема продукції цукробурякового виробництва. В умовах загострення проблеми забезпечення нашої держави енергоносіями доречно прискорити та урізноманітнити виробництво альтернативних видів палива, зокрема біоетанолу. Тому необхідна державна визначеність щодо перспектив розвитку буряківництва – використання цукрових буряків і продуктів їх переробки для виробництва, крім цукру, біоетанолу як альтернативного палива.

Питаннями вивчення напрямів диверсифікації продукції цукробурякового виробництва та шляхів відродження вітчизняної цукробурякової галузі займаються О. Варченко, Г. Калетник, М. Коденська, В. Месель-Веселяк, М. Роїк, О. Шпичак, В. Бондар, А. Фурса, М. Ярчук та інші. Метою статті є обґрунтування напрямів диверсифікації товарної пропозиції цукрових заводів, що сприятиме забезпеченню конкурентоспроможності продукції та відродженню вітчизняної цукробурякової галузі.

Методика досліджень. У процесі написання статті застосовано методи системного аналізу й логічного узагальнення для вивчення зарубіжного досвіду диверсифікації продукції цукробурякового виробництва; порівняльний аналіз – у процесі аналізу статистичної інформації; економіко-математичного моделювання – для розробки поліноміальних моделей, які описують рівень урожайності цукрових буряків і виробництва цукру в Україні; монографічним методом обґрунтовано необхідність диверсифікації продукції галузі; індукції та дедукції – для узагальнення результатів дослідження; абстрактно-логічний – при формуванні висновків і пропозицій.

Результати досліджень. Народного господарське значення цукрових буряків не обмежується їх значенням як єдиного джерела вітчизняної сировини для виробництва цукру. У процесі заводської переробки буряків одержують жом і мелясу. Жом використовують для годівлі тварин, а також виробництва пектинового клею, що застосовується у текстильному виробництві. Мелясу широко використовують при виготовленні комбикормів, вона є сировинною для виробництва спирту, гліцерину, харчових дріжджів для хлібопекарської промисловості, молочної та лимонної кислот.

Для виробництва біоетанолу можна використовувати напівпродукти цукрового виробництва, а саме: дифузійний (буряковий) сік, сік першої та другої сатурації, цукровий сироп, відтік після кристалізації. Також доцільно переробляти жом на біогаз, який забезпечить енергетичні потреби цукрових заводів.

У світі використовують біоетанол, вироблений із цукрових буряків, у суміші з бензином для транспортного палива. У США, наприклад, частка біоетанолу в суміші з бензином досягає 20% [1], у Франції – 5%. У Бразилії біопальне в основному містить 25% безводного етанолу, але на заправних станціях пропонується 100-й гідратований етанол [2]. При використанні 6- 12%

домішки біоетанолу до бензину немає потреби змінювати конструкцію двигунів автомобілів, збільшується октанове число моторного палива, що веде до зменшення енергетичних витрат при його виробництві, на 4–5%, збільшується коефіцієнт корисної дії двигуна, знижуються недоспалювання палива і викиди в атмосферу продуктів згоряння, що відповідає вимогам з охорони навколишнього природного середовища.

Досвід зарубіжних підприємств із виробництва біоетанолу з цукрових буряків показує, що з 100 т буряків можна отримати від 9500 до 10000 л біопалива. Так, вихід біоетанолу з 100 т цукрових буряків на заводі Agrana (Австрія) становить 10 300 л, на заводі Klein Wanzleben (Німеччина) – 10 000 л, на заводі Cristanol (Франція) – 10 000 л [3]. Аналогічні результати одержано й на інших заводах країн ЄС, які виробляють біоетанол із цукрових буряків.

Враховуючи світовий досвід щодо використання цукросировини для виробництва біоетанолу як альтернативного палива, доцільно було б його впровадити на цукрових заводах України.

Дієвим і стимулюючим чинником до використання альтернативної енергії в Україні є виснапливість природних енергетичних ресурсів і збільшення ціни на них. Енергетика України значною мірою базується на імпорті енергетичної сировини – нафти, газу, бензину, ціна на яку постійно зростає, і ця тенденція посилюється з року в рік, оскільки видобуток викопних джерел енергії скорочується і в найближчій перспективі запаси цих енергоносіїв можуть бути вичерпаними.

Україна щорічно споживає близько 200 млн т у. п. паливно-енергетичних ресурсів (ПЕР) і належить до енергодефіцитних країн, оскільки покриває свої потреби в енергоспоживанні приблизно на 53%, імпортуючи 75% необхідного обсягу природного газу та 85% сирової нафти і нафтопродуктів. Така структура ПЕР породжує залежність економіки України від країн-експортерів нафти та газу і є загрозою для її енергетичної й національної безпеки. Розв'язання цієї проблеми в Україні повинно здійснюватися двома шляхами: впровадження новітніх енергозберігаючих технологій та виробництво дешевих нетрадиційних енергоносіїв [4].

Потреба у диверсифікації продукції цукробурякового виробництва визначається не тільки високою залежністю країни від імпорту енергоресурсів, а й необхідністю мати резервні потужності для переробки надлишку виробленої продукції, зважаючи на циклічний і ризиковий характер цукробурякового виробництва.

На основі розроблених поліноміальних моделей, які описують рівень урожайності цукрових буряків і виробництва цукру в Україні за 1913–2010 рр., здійснено прогноз урожайності цукрових буряків (рис. 1), який передбачає її підвищення на 32% та збільшення обсягів виробництва бурякового цукру на 16% (рис. 2).

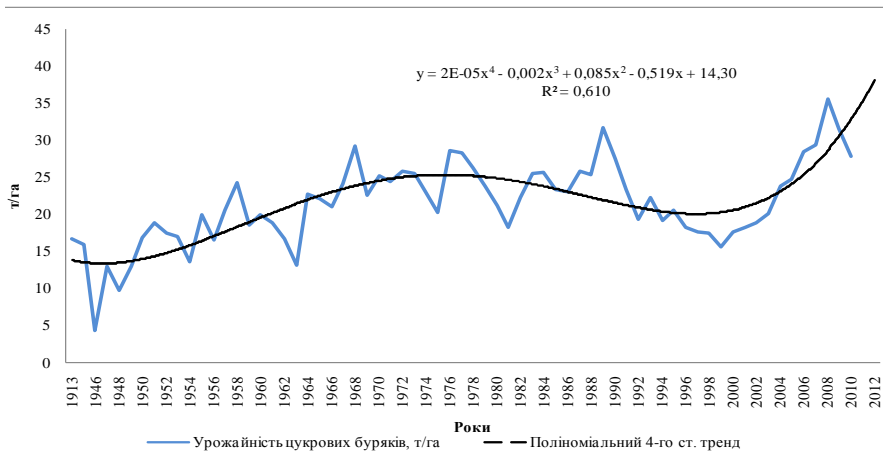

Рис. 1. Поліноміальна лінія тренду в 4 степені урожайності цукрових буряків в Україні*

*Джерело: розрахунок автора.

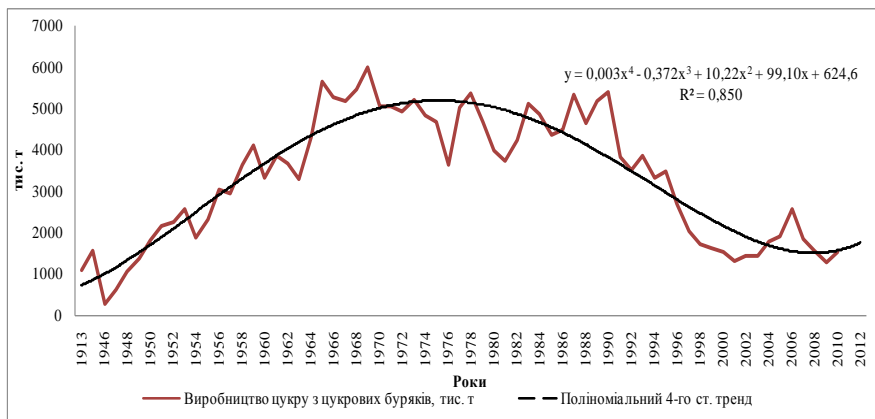

Рис. 2. Поліноміальна лінія тренду в 4 степені виробництва цукру з буряків в Україні*

*Джерело: розрахунок автора.

Отже, передумови для впровадження біопалива в Україні існують, зокрема шляхом диверсифікації продукції цукробурякового виробництва.

Інтенсивний ріст споживання та кон'юнктура світового ринку біоетанолу дають змогу швидко нарощувати потужності з його виробництва в Україні. Країни ЄС зацікавлені в імпорті з нашої країни паливного біоетанолу. Ринок біоетанолу в Європі щорічно зростає на 3% [5], що є значним потенціалом для нарощування експорту України.

В нашій країні на біопаливо припадає менше 0,01% від обсягу споживання світлих нафтопродуктів, водночас як у країнах ЄС – близько 5%, а відповідно до директиви Євросоюзу RED (Директива з відновлюваної енергетики) 2009/28/ЄС в якості обов'язкових показників передбачається 10% використання відновлюваної енергії на транспорті і 20% відновлюваної енергії в структурі загального споживання енергії до 2020 року.

Відродження власного виробництва цукру з цукрових буряків для повного забезпечення потреб внутрішнього ринку та виробництва біоетанолу має стати головним стратегічним завданням цукробурякової галузі України. Нинішній період – найсприятливіший для виправлення економічного стану в галузі. Стабілізуючим чинником сталого розвитку буряківництва є налагодження виробництва біоетанолу з цукрових буряків і проміжної продукції переробки, зокрема меляси. Це сприятиме економічному зростанню цукробурякової галузі та забезпечить збільшення паливно-енергетичних ресурсів і, відповідно, – національну безпеку держави.

На сьогодні розрахункова середня собівартість 1 т біоетанолу, виробленого з цукрових буряків, в Україні становить 11339,2 грн, з меляси – 7384 грн, утфелю – 9150 грн, пшениці – 10219 грн, кукурудзи – 9637 грн, цукрової тростини – 7193 грн (табл. 1).

1. Розрахунок собівартості виробництва біоетанолу в Україні*

Вид сировини	Середня ціна 1 т сировини, грн	Потреба в сировині для виробництва 1 т біоетанолу, т	Вартість сировини для виробництва 1 т біоетанолу, грн	Вартість переробки сировини, грн	Собівартість 1 т біоетанолу, грн
Цукрові буряки	550	12,66	6962	4377,2	11339,2
Меляса	750	4,22	3164,6	4219,4	7384
Утфель	1500	3,1	4650	4500	9150
Пшениця	1407	3,71	5219	5000	10219
Кукурудза	1496	3,1	4637	5000	9637
Цукрова тростина	148	18,2	2693	4500	7193

*Джерело: розрахунок автора за даними ДП "Укрспирт".

Розрахунки собівартості виробництва біоетанолу з різної біосировини показують, що найвища ефективність забезпечується при виробництві біоетанолу з меляси, при цьому вагому конкуренцію складає цукрова тростина.

Відповідно до Закону України "Про альтернативні види палива" [6]

передбачено, що з 2013 р. буде рекомендовано додавання не менш як 5% біоетанолу до бензину, обов'язкове додавання цих обсягів передбачається у 2014 – 2015 рр. З 2016 р. обов'язковий вміст біоетанолу в бензинах моторних, що виробляються та/або реалізуються на території України, становитиме не менш як 7%.

Україна зобов'язана враховувати європейські норми по використанню біопалива у зв'язку зі вступом до Європейського Енергетичного співтовариства. Тому перед нашою державою виникли зобов'язання до 2020 р. доведення біологічної складової у моторному паливі до 10%.

Для того щоб спланувати виробництво біоетанолу в Україні, необхідно розрахувати його потребу. За даними Держслужби статистики України в нашій країні щорічно споживається до 4,6 млн т бензину. Розрахунки показують, якщо в суміші бензину частка біоетанолу становитиме 6%, то для виробництва такої суміші потрібно виробляти 0,277 млн т біоетанолу, відповідно для 10% суміші – 0,46 млн т (табл. 2).

2. Розрахунок кількості біоетанолу, необхідного для споживання в Україні*

Рік	Спожито бензину, тис. т			Потреба в біоетанолі для суміші з бензином, тис. т			
	всього	сільське господарство		6%		10%	
		у% до всього	кількість	всього	у т.ч. для сільського господарства	всього	у т.ч. для сільського господарства
2006	4404,8	7,2	317,1	264,3	19,0	440,5	31,7
2007	4821,8	6,2	299,0	289,3	17,9	482,2	29,9
2008	5061,1	5,7	288,5	303,7	17,3	506,1	28,9
2009	4696,1	4,6	216,0	281,8	13,0	469,6	21,6
2010	4632,7	5,0	231,6	277,4	13,9	463,3	23,2

*Джерело: розрахунок автора за даними Держслужби статистики України.

Розглянемо можливості виробництва біоетанолу з цукрових буряків і меляси в Україні. За урожайності цукрових буряків 30,0 т/га і площі посіву 510 тис. га (середні показники за 2006 – 2010 рр.) не забезпечується потреба цукру на внутрішньому ринку. Державною цільовою програмою розвитку українського села на період до 2015 року [7] передбачено збільшення площі цукрових буряків до 650 тис. га, а урожайності – до 40 т/га. Розрахунок показує, що при виконанні цієї програми, навіть за виходу цукру 12,5%, буде повністю забезпечена у 2015 р. не лише потреба цукру на внутрішньому ринку, а й виробництво суміші бензину та біоетанолу для споживання в Україні та реалізація біоетанолу на зовнішньому ринку (табл. 3).

Для підвищення конкурентоспроможності досліджуваної галузі та її

продукції в подальшому необхідно підвищувати продуктивність цукрових буряків і модернізувати цукрові заводи з метою зменшення втрат цукру в процесі переробки та зберігання коренеплодів і підвищення виходу цукру на заводях. Адже втрати буряків від збирання до переробки на заводах у середньому за 5 років становили 6,2%, а вихід цукру – 12,5%.

3. Прогнозний розрахунок виробництва цукру і біоетанолу залежно від продуктивності цукрових буряків в Україні*

Показник	Середнє значення за 2006 – 2010 рр.	Рік	
		2015	2020
Зібрана площа, тис. га	510	650	800
Урожайність, т/га	30,0	40,0	43,8
Виробництво цукрових буряків, тис. т	15310	26000	35000
Переробка цукрових буряків, тис. т	14354	25090	33775
Вихід цукру, %	12,5	12,5	13
Переробка буряків на цукор, тис. т	14354	15090	14775
Виробництво цукру, тис. т	1768	1886	1921
Вихід меляси, тис. т	574,2	604	473
Виробництво біоетанолу з меляси, млн л	0	181	142
Переробка буряків на біоетанол, тис. т	0	10000	19000
Виробництво біоетанолу з буряків, млн л	0	1000	1900
Виробництво біоетанолу з меляси і буряків, млн л	0	1181	2042
Сумарна добова потужність заводів, тис. т/добу	254,04	254,04	320,5
Тривалість роботи заводів, діб	56,5	98,8	105,4
Середня добова потужність 1 заводу, тис. т/добу	3,0	3,0	3,7
Кількість заводів, які необхідно задіяти	85	85	87

*Джерело: розрахунок автора за даними Держслужби статистики України (ф. № 29-ср) і НАЦУ “Укрцукор”.

Враховуючи досягнуті результати та перспективи розвитку галузі в 2020 р. можливе розширення площі посіву цукрових буряків до 800 тис. га і підвищення урожайності культури до 43,8 т/га. Це задовольнить не лише потребу внутрішнього ринку в цукрі, а й виробництво біоетанолу з меляси і цукрових буряків в обсязі 2042 млн л. Така кількість біоетанолу забезпечить виробництво і 100% потребу споживачів країни у біопаливі, а значна його частина може бути реалізована на зовнішньому ринку.

Середнє значення сумарної добової потужності цукрових заводів за 2006 – 2010 рр. становило 254,04 тис. т буряків/добу. При валовому зборі буряків 26000 тис. т та зазначеної потужності заводів період їх роботи буде 98,8 діб, а при 35000 тис. т – 137,8 діб. При цьому оптимальний період роботи цукрового заводу при його повній завантаженості має бути 90 – 110 діб. Збільшення періоду роботи заводу понад 110 діб призведе до зростання втрат буряків при зберіганні у кагатах і, відповідно, – до зниження ефективності його

роботи. Тому з метою оптимізації періоду роботи заводів за такого обсягу виробництва коренеплодів доцільно збільшити сумарну добову потужність цукрових заводів до 320,5 тис. т буряків/добу, що забезпечить їх переробку упродовж 105,4 діб. Підвищення сумарної добової потужності заводів можливе за будівництва двох нових цукрових заводів потужністю по 12 тис. т буряків/добу та реконструкції існуючого 21 заводу, середню добову потужність яких необхідно збільшити удвічі з 3 до 6 тис. т буряків/добу. Крім забезпечення потреб цукру та альтернативного палива як для внутрішнього, так і зовнішнього ринків, будуть вирішені соціальні питання в містечках, де працюватимуть цукрові заводи, а тваринництво отримає 20–27 млн т кормів, що забезпечить можливість утримувати в індивідуальному секторі майже півмільйона корів.

Виробництво біоетанолу можливе за кількома схемами. Перший варіант – на цукровому заводі монтують цех з виробництва біоетанолу. Завод виробляє цукор за існуючою технологією, а з меляси – біоетанол. Другою схемою передбачено тільки виробництво біоетанолу з сиропу. Ця схема може використовуватися і на спиртових заводах, які розміщені неподалік від цукрових заводів. Інший варіант організації виробництва біоетанолу передбачає виробництво цукру, а також біоетанолу з меляси і сиропу. В цьому випадку на заводі поєднуються два процеси і, відповідно, підвищується продуктивність його роботи та знижується собівартість виробленої продукції. Оптимальним варіантом є будівництво комбінованих цехів як на цукрових, так і на спиртових заводах, які в сезон збирання цукрових буряків вироблятимуть з продукції їх переробки біоетанол, а в міжсезоння – із відходів зерна колосових культур або кукурудзи.

Висновки. В Україні є всі можливості підвищити конкурентоспроможність цукробурякової галузі шляхом диверсифікації її продукції. Збільшення продуктивності цукрових буряків повністю забезпечить потреби в цукрі на внутрішньому ринку, приведе до збільшення паливно-матеріальних ресурсів за рахунок виробництва біоетанолу, будуть вирішені соціальні питання в невеликих містах, де працюватимуть цукрові заводи, а тваринництво отримає додаткові корми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Прутська О. О. Державне регулювання розвитку ринку біопалива в Україні / О. О. Прутська // Вісник Запорізького аграрного університету. — 2010. — №1. — С. 179 – 182.
2. Бразилія: в 2009 р. Споживання етанолу перевищить споживання бензину [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.agribusiness.kiev.ua/uk/news/ukraine/11-03-2008/2875/> – 11.03.2008.
3. EU sugar industry upbeat about ethanol beets // International Sugar & Sweetener Report. — Ratzburg (Germany): F.O. LICHTS, 2008. — № 21. — 140 vol.

4. Шпичак О. М. Економічні проблеми виробництва біопалива та продовольча безпека України / О. М. Шпичак // Економіка АПК. — 2009. — № 8. — С. 11 – 19.
5. Калетник Г. М. Перспективи виробництва біоетанолу в Україні / Г. М. Калетник // Аграрна техніка та обладнання. — 2009. — № 2. — С. 50 – 55.
6. Про альтернативні види палива: Закон України від 14 січня 2000 р. № 1391-XIV: за станом на 16.09.2009 // Верховна Рада України. — Офіц. вид. — К.: Парлам. вид-во, 2000. — № 12. — С. 94. — (Бібліотека офіційних видань).
7. Про затвердження Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 19 вересня 2007 р. № 1158: за станом на 19.09.2007 / Офіційний вісник України. — 2007. — № 73. — С. 7. — (Бібліотека офіційних видань).

Одержано 8.11.12

Обоснованы направления диверсификации товарного предложения сахарных заводов, рассчитана себестоимость производства биоэтанола с различного биосырья и осуществлен прогноз производства сахара и биоэтанола в зависимости от продуктивности сахарной свеклы в Украине.

Ключевые слова: *диверсификация продукции, свеклосахарное производство, себестоимость производства биоэтанола, прогноз производства сахара и биоэтанола в Украине.*

The ways of diversification of sugar factories produce were substantiated, the cost of bio-ethanol production based on different biological raw materials was calculated and the forecast for sugar and bio-ethanol production depending on sugar beet productivity in Ukraine was made in the article.

Key words: *diversification of production, beet-sugar industry, cost of bio-ethanol production, forecast for sugar and bio-ethanol production in Ukraine.*

ТЕНДЕНЦІ РОЗВИТКУ СВІТОВОЇ ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Л.В. КЛИМЕНКО, кандидат економічних наук

Розглянуто науково-теоретичні підходи до розуміння глобалізаційних процесів розвитку світової економіки, обґрунтовано переваги та недоліки інтеграційних процесів держав, запропоновано підходи до національного та міжнародного бачення глобального суспільного розвитку.

Сучасний стан розвитку світової економіки відбувається під впливом процесу глобалізації, характерними ознаками якої є зростання взаємозалежності економік різних країн, цілісності та єдності світового господарства, в основі яких – посилення відкритості національних ринків, поглиблення міжнародного поділу й кооперації праці.

Дослідженню проблем глобалізації та розробці концептуальних підходів щодо інтеграції країн в глобальне економічне середовище присвячено праці О.Г. Білоруса, В.І. Власова, А. Гальчинського, Н.І. Грежевської, І. Дахно, М.В. Козака, М.В. Коржа, Д. Лук'яненка, З.О. Луцишина, Ю. Макогон, Г. Томпсона, Д. Стигліца, А. Філіпенка, Дж. А. Хансона, О. Шниркова та ін. В даному науковому напрямку сформувалася досить ґрунтовна система знань, заснована на глибоких науково-теоретичних і прикладних дослідженнях, проте вивчення глобалізації залишається багатограним і відкритим для наукових дискусій. У продовж останніх років загострилась полеміка щодо визначення ролі глобалізаційних процесів у поглибленні чи вирішенні нерівномірностей економічного розвитку, еквівалентності зовнішньоекономічного обміну між центром і периферією, міжнародної дивергенції доходів та глобальної бідності

Методика досліджень. Теоретичною та методологічною базою дослідження послужили основні положення економічної теорії, наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених. Для вирішення теоретичних питань використовувався системний аналіз, також застосовано синергетичний підхід, метод наукової абстракції. Прикладні аспекти дослідження проблеми здійснювались через низку методів теоретичного рівня (спостереження, аналізу та синтезу, логічний метод).

Результати досліджень. Глобалізація стала важливим аспектом розвитку сучасної світової системи, що визначає подальший розвиток світової цивілізації.

Глобалізація — це процес всесвітньої економічної, політичної та культурної інтеграції та уніфікації. Основними наслідками цього процесу є міжнародний поділ праці, міграція в масштабах усєї планети капіталу, людських та виробничих ресурсів, стандартизація законодавства, економічних

та технічних процесів, а також зближення культур різних країн. Це об'єктивний процес, який носить системний характер, тобто охоплює всі сфери життя суспільства. В результаті глобалізації світ стає більш зв'язаним і залежним від усіх його суб'єктів. Відбувається збільшення як кількості спільних для груп держав проблем, так і кількості та типів інтегрованих суб'єктів [5, с. 119].

В цілому глобалізацію можна трактувати як процес, що виводить цивілізацію на вищий штабель розвитку із системною інтернаціоналізацією умов і сфер людської життєдіяльності. Він охоплює політичні, економічні, соціальні, екологічні, науково-технологічні та інші складові (рис. 1) [3, с. 21].

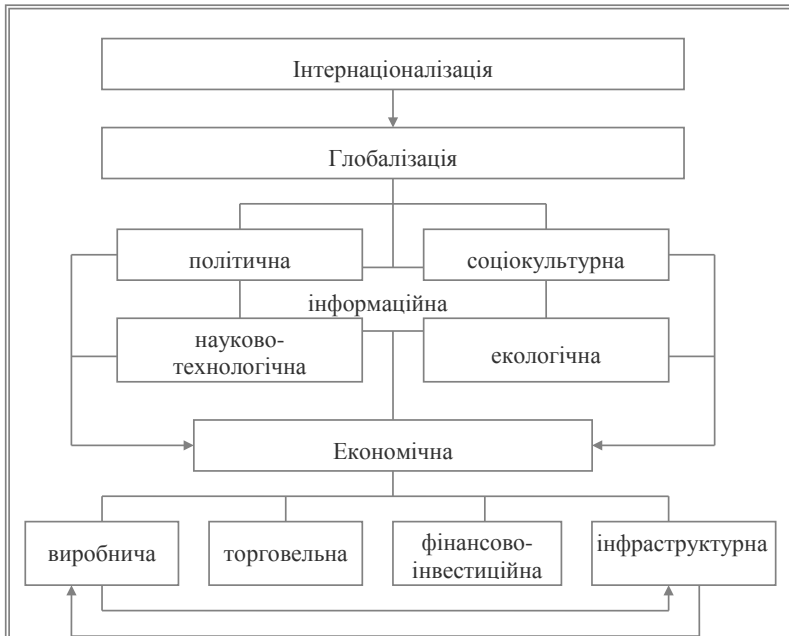

Рис. 1. Структуризація глобалізаційного процесу [3, с. 21]

Науковці розглядають глобалізацію як багаторівневу ієрархічну систему:

- глобалізація на світовому рівні означає зростаючу економічну взаємозалежність країн і регіонів, спільний розвиток їх господарських комплексів та економічних систем;
- глобалізація на рівні окремої країни характеризується такими показниками: відкритість економіки; частка зовнішньоторговельного обороту чи експорту у ВВП; обсяг зарубіжних інвестиційних потоків, міжнародних платежів та ін.;

- глобалізація на рівні галузей проявляється, по-перше у співвідношенні обсягів зустрічної внутрішньогалузевої торгівлі, по-друге – коефіцієнтом спеціалізації галузі, розрахованим як співвідношення національних і міжнародних експортних квот галузі;
- глобалізація на рівні компанії проявляється в диверсифікації надходжень і розміщенні активів в різних країнах з метою збільшення обсягів експорту товарів та послуг, а також використання місцевих переваг (доступ до природних ресурсів, більш дешева робоча сила тощо). Загальною передумовою розвитку глобалізації на рівні компаній є використання сучасних інформаційних та комунікаційних технологій (глобальні телекомунаційні мережі сприяють координуванню виробництва та спільних цілей у світовому масштабі) [3, с. 56].

Специфіка сучасного етапу розвитку системи глобального управління пов'язана з такими особливостями:

1) звуження автономії суб'єктів, які розробляють економічну політику на рівні національного господарського комплексу, загострення проблеми визначення пріоритетності цілей розвитку;

2) розширення кола суб'єктів економічного по політичного ринку, які впливають на прийняття рішень урядами та міжнародними організаціями;

3) дифузія автономії економічних та інституційних структур, яка реалізується через боротьбу окремих держав, груп, апарату деяких міжнародних організацій за можливості впливу на прийняття глобально значимих економічних рішень;

4) велика різноманітність управлінського ресурсу сучасних учасників світової політичної системи. При цьому держави зберігають за собою монополію суб'єктів міжнародного права;

5) глобальні управлінські зв'язки у світі не є ієрархічними, як всередині держави. Сучасна глобальна політика базується на прийнятті колективних рішень;

6) різноманітність, множинність форм та методів управління, що загострює проблему узгодженості дій суб'єктів глобальної економіки;

7) диверсифікація та інтенсивне формування нових учасників (ТНК, які мають змішаний (державний та приватний) капітал тощо) [8, с. 207 – 208; 6, с. 72].

Глобалізаційні процеси на сучасному етапі розвитку світової економіки характеризуються також високим динамізмом торговельних, фінансових, інформаційно-технологічних потоків та багатогранністю форм прояву економічної активності, які утворюють складну ієрархію зв'язків і залежностей, загострюючи наявні та породжуючи нові суперечності [4, с. 130].

Головною метою глобалізації є насамперед перетворення людства в єдину структурно-функціональну систему. На планеті все суворіше діють глобальні закономірності та тенденції, характер котрих визначається переважно інтересами та можливостями невеликої кількості наймогутніших держав, міжнародних фінансових організацій та транснаціональних корпорацій. За

таких умов більшість країн другого та третього ешелонів скоріше підлаштовуються під їхні вимоги, ніж самостійно та активно діють в напрямку досягнення власних цілей та інтересів. Найбільш розвинутими в економічному та науково-технічному відношенні є країни Заходу, та частково, Далекого Сходу, які стають беззаперечними гегемонами нового глобального, постіндустріального, інформаційного світу.

Сучасний розвиток між світовими лідерами та іншими країнами дуже вирізняється. Загальний соціально-економічний стан, зокрема якість життя більшості населення незахідних країн (за виключенням таких світових гігантів, як Китай та Індія), протягом останнього десятиріччя не покращується, а скоріше деградує, що особливо помітно у країнах Африки, пострадянської Євразії, Латинської Америки, Близького та Середнього Сходу. Варто підкреслити, що процес наростання нерівномірності розвитку та якості життя між країнами Заходу та більшістю інших держав планети посилюється. Світові лідери, використовуючи свою економічну та воєнно-технічну перевагу, змогли організувати навколо себе (та у власних інтересах) практично все людство та мобілізувати ресурси планети в інтересах власного прискореного розвитку та збагачення [1].

Постіндустріальні країни Заходу на чолі з США впевнено випереджають інші країни по загальному обсягу споживання та якості життя, і ця тенденція наростає. Паралельно швидкими темпами, значно випереджаючи у даному відношенні Захід, розвиваються деякі інші країни переважно Східної, частково Південно-Східної та Південної Азії. Спочатку це явище спостерігалось в Японії, потім у Південній Кореї, на Тайвані, в Гонконгу та Сінгапурі, а протягом останньої чверті 20-го сторіччя – в Малайзії, Таїланді, Індонезії, Китаї, Індії. Паралельно з північноатлантичним Заходом у світі був створений другий центр випереджаючого розвитку – Далекосхідний, в якому на сьогодні лідерами виступають Японія та Китай [5, с. 121].

Загалом основне протиріччя глобалізації полягає у посиленні розриву між найбільш розвинутими та багатими країнами, які перейшли на стадію постіндустріально-інформаційного розвитку, та більшістю решти людства, де інколи ми можемо спостерігати регрес (не тільки Афганістан, Сомалі, Судан, Руанда, а й Киргизстан, Таджикистан, Вірменія та Молдова). Даний регрес спостерігається в інформаційно-технологічному, економічному, соціальному, політичному, демографічному, екологічному та культурному аспекті [4, с. 122].

Визначальний вплив на розвиток глобальної виробничої інфраструктури, як основи міжнародного відтворювального процесу, здійснює наступний системний комплекс:

- транспортна система міжнародної економіки як сукупність транспортних засобів і комунікацій країн світу для переміщення пасажирів та вантажів з метою забезпечення ефективного функціонування міжнародного виробництва. Якщо транспорт як складовий елемент міжнародної виробничої інфраструктури на ранніх етапах розвитку суспільства тільки опосередковував усі обмінні

процеси, то в сучасних умовах основною його функцією є поєднання виробничих ресурсів у міжнародному відтворювальному процесі та реалізації товарів і послуг на світовому ринку. Одночасно стан міжнародної транспортної системи великою мірою визначається національними особливостями: в кожній країні транспортна система, як складовий елемент виробничої інфраструктури, має особливості, зумовлені типом господарства, рівнем розвитку продуктивних сил та економіко-географічними відмінностями. На розвиток транспорту в кожній державі головним чином впливають такі фактори: територіальний (географічне місце розташування щодо основних міжнародних вантажо- та пасажирських потоків); власний вантажо- та пасажирспроможний потенціал держави чи регіону, який є складовим елементом соціально-економічного потенціалу; відповідність політики держав чи їх угруповань щодо розвитку та функціонування транспортних систем;

- енергетичне господарство країн світу як елемент глобальної виробничої інфраструктури та одна з найголовніших передумов формування міжнародної економіки. Провідною тенденцією світового споживання первинних енергоресурсів є зміна його структури на користь високоефективних джерел енергії – нафти та газу при зниженні частки вугілля та атомної енергії;
- міжнародний зв'язок дає можливість суб'єктам зовнішньоекономічної діяльності активно обмінюватись відповідною інформацією, приймати своєчасні рішення і таким чином забезпечувати наднаціональний відтворювальний процес. В умовах глобалізації потреби в обміні інформацією постійно та неухильно зростають, посилюються вимоги щодо оперативності, надійності, достовірності інформації та безперервності зв'язку (традиційних видів, мобільних засобів, супутникової системи, інформаційно-комунікаційних систем зв'язку);
- фінансова інфраструктура міжнародної економіки, яка забезпечує світові відтворювальні процеси фінансових ресурсів. Провідними суб'єктами фінансової інфраструктури виступають транснаціональні банки (ТНБ), транснаціональні корпорації (ТНК), інвестори, офіційні міжнародні позичальники [9, с. 451 – 466].

Одним з визначальних напрямків впливу глобалізації на розвиток світової економіки є діяльність транснаціональних корпорацій на основі принципів глобальної стратегії. В світі нараховується понад 63 тис. великих ТНК та 180 тис. філій у 150 країнах світу, які володіють третиною виробничих фондів, виробляють понад 40% загальнопланетарного продукту та формують половину зовнішньоторговельного обороту. Через цю мережу проходить понад 80% торгівлі високими технологіями, ТНК контролюють понад 90% вивозу світового капіталу. У середньому 45% загального обсягу продажів ТНК становить експорт (в США в структурі експорту на ТНК припадає 50%, Великобританії – 80, Сінгапурі – 90%) [10, с. 507].

Майже 90% світового обсягу прямих іноземних інвестицій припадає на ТНК. Основна частина цих інвестицій зосереджена в США, країнах ЄС та Японії. Одним з найважливіших проявів активізації інвестиційних процесів в умовах глобалізації є активізація процесі злиття і поглинань, перш за все, як напрямку діяльності ТНК.

Злиття і поглинання дають можливість транснаціональним фірмам здійснювати реструктуризацію їх операцій як в національних, так і в міжнародних масштабах з метою максимально використати поєднання різних специфічних фірмових активів і, таки чином, отримати додаткові стратегічні переваги.

Особливого значення для вироблення глобальних стратегій має перехід світової спільноти і відповідно світового господарства до інформаційного суспільства. Процес інформатизації має не лише позитивні, а й негативні наслідки (табл.) [6, с. 73].

Позитивні та негативні наслідки процесу глобальної інформатизації

Позитивні наслідки	Негативні наслідки
Розширення свободи	Звуження свободи індивіда
Вирівнювання ієрархії влади	Держава-наглядач
Розширення участі людини у суспільному житті країни	Посилення влади внаслідок володіння елітарними знаннями
Підвищення продуктивності праці	Поява масового безробіття
Поява висококваліфікованих кадрів	Зникнення більшості традиційних професій
Вільний розвиток індивіда	«Автоматизація» людини
Комунікативне суспільство	Дегуманізація життя
Соціалізація інформації	Ізоляція індивіда
Зростання національної незалежності країни	Посилення технологічної залежності

Перебіг процесів інформатизації піддається серйозній критиці з боку противників глобалізації: інформація в інформаційному суспільстві не є загальнодоступною оскільки є дорогою, і не спостерігається тенденцій до її здешевлення; інформація в більшості випадків представлена у незручному вигляді чи є незрозумілою для користувачів; інформаційні технології можуть зруйнувати приватне життя людей; більшості людей важко адаптуватись до середовища інформаційних систем; спостерігається обмеження приватних, демократичних прав людини.

Лідером у розробці новітніх та інших технологій є Захід, який забезпечив за собою майже монополне право формування інформаційних потоків (зі всіма перевагами щосекундного обзору стану всієї планети) та контролю над ними. Виробляючи нові технології та інші ноу-хау, Захід разом із Японією реалізують на світовому ринку товари найкращої якості та оновлюють свою технологічну базу, налагоджуючи випуск нового покоління товарів, до того як решта країн встигають досягнути та реалізувати досягнуті ними

стандарти. Саме тому держави, які не входять до категорії лідерів, змушені або тиражувати застарілі виробничі зразки, отримуючи від цього мінімальний прибуток, або задовольнятися сферами, які не потребують високих технологій, зокрема, сільським господарством та промисловістю, ціни на продукцію котрих (за виключенням нафти та газу) в цілому є невисокими. Монополізувавши контроль над інформацією та виробництвом передових технологій, Захід і частково Японія забезпечила своє інформаційно-технологічне господарство на планеті та поставила цим в залежність від себе інші країни [5, с. 122].

Одним з найважливіших проявів глобалізації є фінансова глобалізація, яка характеризується посиленням взаємозалежності та взаємовпливу країн у сфері фінансових відносин, зростанням ролі міжнародних кредитних відносин, міжнародного руху капіталу, а також джерел надходження капіталів й розміщення активів в інших країнах.

В останні роки спостерігається значна активізація процесів фінансової глобалізації. Це пояснюється рядом причин: прискорення економічного зростання призводить до зростання попиту на капітал (науково-технічний прогрес для своєї реалізації вимагає все нових капіталовкладень); перенесення виробництва трудомісткої продукції в країни, що розвиваються, дозволяє зменшувати витрати виробництва за рахунок більш дешевої робочої сили; вкладення капіталу в обробну промисловість розвинутих країн дозволяє долати митні бар'єри; нестача капіталу в країнах у цілому або в окремих секторах, галузях, інфраструктурі при наявності інших сприятливих чинників.

Глобалізаційні процеси на фінансових ринках відбуваються більш швидкими темпами порівняно зі сферами виробництва та торгівлі, і саме тому, що на фінансових ринках спостерігаються масштабні валютні спекуляції, кризні них проходять дедалі більші потоки фінансового капіталу [5, с. 349].

До кінця XX ст. сумарні обсяги вивозу капіталу (кредити, портфельні і прямі інвестиції) перевищили 1,2 трлн. дол. та становили біля 1/5 суми світового експорту. В експорті прямих капіталовкладень домінують США, країни ЄС і Японія, частка яких у загальних обсягах ввозу/вивозу капіталу становить приблизно 4/5 загального обсягу вивозу капіталу.

Одночасно односпрямований рух капіталу змінився, і він відбувається в обох напрямках – як з розвинутих країн в менш розвинуті країни, так і навпаки. Ряд країн, що розвиваються, в першу чергу, нафтовидобувні і нові індустріальні країни, самі стають експортерами капіталу. Процеси фінансової глобалізації особливо яскраво простежуються на прикладі взаємопроникнення американських і західноєвропейських капіталів.

Зростання розмірів і швидкий розвиток інтеграції фінансових ринків обумовили той факт, що будь-яка фінансова криза в теперішній час має глобальні наслідки. У цьому зв'язку запобігання кризі – завдання не тільки країн, на які вона плинула, але й інших країн, які є глибоко інтегрованими в глобальні торгову та фінансову системи і які можуть постраждати від такої кризи. Відбувається це через те, що криза може розповсюджуватись через різні

канали, включаючи канали, пов'язані з платіжною та кредитною взаємозалежністю основних фінансових інститутів і ринків в світі, з очікуваннями щодо конкурентних котирувань обмінного курсу, а також зі змінами в оцінках ризиків, пов'язаних з функціонуванням тієї чи іншої категорії ринків [8, с. 295].

Глобалізаційні процеси посилили диспропорції внутрішніх ринків, які, в свою чергу, певною мірою сприяли виникненню міжнародних фінансових криз. У даному випадку негативним наслідком глобалізації як міжнародного економічного явища можна вважати процес поширення фінансових криз, а також збільшення кількості країн, які підпадають під вплив негативних економічних явищ.

При цьому глобалізація значно більше впливає на фінансові системи країн, що розвиваються, ніж на розвинуті країни. Фінансові ринки країн, що розвиваються, в процесі глобалізації зазнають більших змін у зв'язку з уніфікацією національного законодавства із законодавством розвинутих країн, збільшенням кількості учасників фінансового ринку, припливу іноземних інвестицій тощо. Структура потоків капіталу в країни, що розвиваються, головним чином представляє собою короткострокові позики в провідних валютах світу, а це призводить до значної невідповідності вимогам зобов'язань зазначених країн як за термінами, так і за валютою позик. Саме це є значним фактором фінансової нестабільності [10, с. 245].

Сучасні фінансові кризи порівняно з минулими більш глибоко вражають економічні системи окремих країн, оскільки головними чинниками сучасних криз став значний обсяг і надмірна кількість на світових фінансових ринках так званих «гарячих грошей» [11, с. 389].

Об'єктивною основою глобалізації є, насамперед, закони ринку, які спричиняють і визначають потребу (та механізми її реалізації) у розвитку міжнародного поділу праці, принципи порівняльних переваг в організації виробництва та обміні його результатами між різними країнами, ведуть до появи національних та міжнародних монополій, сучасних форм їх функціонування та розвитку. Міжнародна спеціалізація й міжнародний поділ праці як вища форма суспільного розподілу праці виникають з появою національних господарських систем (рис. 2).

В результаті дослідження теоретичних основ глобалізації встановлено, що окремі нації і держави поступово передають свої функції суб'єктів міжнародних відносин і міжнародного права зовнішньому контролю наднаціональних органів (зростання світових комунікативних мереж, систем електронного зв'язку тощо зумовлює здійснення багатьох операцій поза державним контролем). Оскільки економіка глобалізується внаслідок виникнення нових форм конкуренції (за яких зростаюча кількість учасників світогосподарських зв'язків не має певної державної приналежності), глобалізація стає постійно діючим фактором внутрішнього і міжнародного економічного розвитку.

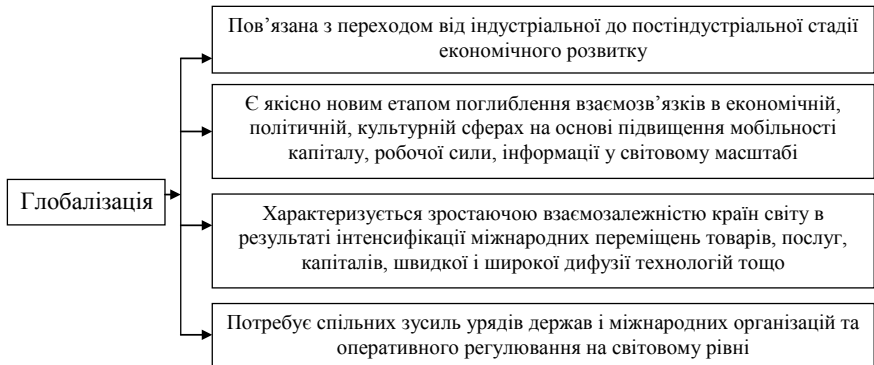

Рис. 2. Характерні риси процесу глобалізації

При беззаперечних перевагах глобалізації необхідно враховувати неоднозначність, різноспрямованість її впливу на різні групи країн і областей сучасного виробництва: змінюються підходи до розробки і здійснення торгової, промислової і конкурентної політики; зростання внутрішньофірмових трансакцій ускладнює реалізацію економічної й податкової політики; існують труднощі електронного управління трансакціями, оскільки зростаючий глобальний ринок не прямо пов'язаний з географічною територією; мобільність капіталу зменшує ефективність трудового законодавства й зумовлює зниження стандартів використання праці.

Світовою спільнотою визначено, що нагальною потребою сьогодення стає формування єдиного глобального світового економічного, правового, інформаційного, культурного простору для вільної й ефективної підприємницької діяльності, створення єдиного планетарного ринку товарів і послуг, робочої сили, економічне зближення й об'єднання окремих країн у єдиний світовий господарський комплекс. Проте, аналізуючи глобальні симетричні та асиметричні процеси у світовій економіці, ставити завдання пошуку єдиного універсального механізму функціонування всіх підсистем світової економіки є недоцільно. Незалежно від загальних доктрин розвитку світової економіки уряди країн відпрацьовують концепції соціально-економічної орієнтації. Незважаючи на високі результати американської, європейської і японської соціально-економічних моделей, вони автоматично не переносяться і не можуть переноситись на інші країни. У країнах з ринками, що розвиваються, значною популярністю користуються також китайська, індійська, сингапурська і турецька моделі [7, с. 59].

Розглядаючи дане питання, О.Г. Білорус та В.І. Власов відзначають, що специфіка процесів глобалізації в постіндустріальну епоху полягає у тому, що глобалізація вже прийшла, але не для всіх держав світу. Одні країни майже її

прийняли і знаходяться в постіндустріальній фазі, другі – її проходять, треті – знаходяться на етапі індустріалізації, четверті – ще й не дійшли до неї [2].

Висновки. Глобалізація виступає головним фактором зростання світової економіки. Покращення показників економічного зростання буде багато в чому досягатись завдяки посиленню позитивного ефекту глобалізації: використанню все більшою кількістю країн досягнень в сфері інновацій, передових технічних стандартів і методів корпоративного та державного управління економікою; глобальної конкуренції; підвищення віддачі людського капіталу; більш раціонального використання ресурсів, що залучаються до світового відтворювального процесу. При цьому глобалізація економіки повинна супроводжуватися глобалізацією формальних і неформальних інституцій за пріоритетності форм міжнародного права над національним, стандартизації багатьох законодавчих норм та поступового зближення національних правових систем.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Білорус О.Г. Загрози, виклики та імперативи глобалізації світового розвитку // Наука та наукознавство. — 2001. — С. 21 – 29.
2. Білорус О.Г. Розвиток процесів глобалізації в постіндустріальну епоху/ О.Г. Білорус, В.І. Власов. — К.: ННЦ ІАУ, 2007. — 54 с.
3. Глобальна економіка ХХІ ст.: людський вимір: монографія / Д.Г.Луцькянєнко, А.М.Поручник, А.М.Колот та ін.; за заг. ред. Д.Г.Луцькянєнка та А.М.Поручника. — К.: КНЕУ, 2008. — 420с.
4. Гражевська Н.І. Економічні системи глобальних змін. — К. Знання, 2008. — 431с.
5. Козак М.В. Вплив глобалізаційних процесів на розподіл сил у сучасному світі/ М.В.Козак //Формування ринкових відносин в Україні. — 2012. — №7(134). — С. 119 – 124.
6. Корж М.В. Особливості і проблеми розвитку національної економіки в умовах глобалізації / М.В. Корж // Формування ринкових відносин в Україні: зб. наук. пр. — Київ: Науково дослідний економічний інститут, 2009. — №2 (93). — С. 70 – 75.
7. Куриляк В.Є. Вплив глобалізації на економічний розвиток України/ В.Є. Куриляк, Є.В. Савельєв// Економіка України. — 2012. — № 9. — С. 57 – 69.
8. Луцишин З.О. Трансформація світової фінансової системи в умовах глобалізації. — К.: Видав. центр «Друк», 2002. — 345с.
9. Міжнародна економіка / А.П.Румянцев, Г.Н.Климко, В.В.Рокоча та ін.; За ред. А.П.Румянцева. — 3-те вид., перероб. і доп. — К.: Знання, 2006. — 479с.
10. Трансформаційна економіка / В.С.Савчук, Ю.К.Зайцев, І.Й.Малий та ін., За ред. В.С. Савчука, Ю.К.Зайцева. — К.: КНЕУ, 2006. — 612 с.

11. Управління міжнародною конкурентоспроможністю в умовах глобалізації економічного розвитку: Монографія: У 2-х т. — Т.1 / Д. Лукьяненко, А.М. Поручник, Л.Л. Антонюк та ін.; За заг. ред. Д.Г. Лукьяненка, А.М. Поручника. — К.: КНЕУ, 2006. — 816с.

Одержано 12.11.12

Рассмотрены научно-теоретические подходы к пониманию глобальных процессов развития мировой экономики, на основе новой парадигмы, обоснованно объективность интеграции государств, предложены подходы к национальному и международному видению глобального общественного развития.

Ключевые слова: *глобализация, интеграция, мировая экономика, национальное производство, экономическое развитие.*

Scientific and theoretical approaches to understanding of global processes of the world economy development on the basis of a new paradigm were considered, the objectivity of states integration was substantiated and the approaches to the national and international vision of global social development were suggested.

Key words: *globalization, integration, world economy, national production, economic development.*

УДК: 338.3:635.076(477)

ЕВОЛЮЦІЯ ПОНЯТТЯ «КОНКУРЕНТНІ ПЕРЕВАГИ ПІДПРИЄМСТВА»

О.С. КОВАЛЕНКО, аспірант*

У роботі розглянуті різні підходи і концепції до визначення сутності поняття «конкурентна перевага» підприємства. Увагу зосереджено на порівняльному аналізі розуміння та пошуку джерел формування конкурентної переваги фірми при різних підходах: компаративному підході, ресурсному підході, ціннісно-компетентнісному підході.

Кризові явища, характерні для української економіки, спричинили підвищений інтерес науковців до проблеми формування конкурентоспроможності продукції та забезпечення конкурентних переваг підприємства на ринку. Особливо це актуально для агроформувань, які займаються вирощуванням плодів і ягід, так як вони найбільше постраждали в

* Науковий керівник: Бурляй О.Л. – к.е.н., доцент.

ході трансформації економіки від командно-адміністративної до ринкової. Аналізуючи літературні джерела, ми бачимо різні погляди вчених на сутність понять «конкурентні переваги» та «конкурентоспроможність».

Дослідженнями проблем конкурентоспроможності та конкурентних переваг підприємства займалися такі вчені як Ж. — Ж. Ламбен, М. Книш, М. Портер, Г. Азоев та інші. Разом з тим, деякі важливі теоретико-методологічні та прикладні аспекти формування конкурентних переваг підприємств ще не дістали належного висвітлення, особливо відносно сільськогосподарських підприємств.

Методика досліджень. У процесі дослідження застосовувались такі методи: історичний – для виявлення особливостей розвитку поняття «конкурентні переваги підприємства»; дедуктивний, індуктивний та узагальнення – при дослідженні теоретичних аспектів формування конкурентних переваг сільськогосподарських підприємств; абстрактно-логічний – щодо теоретичних узагальнень та формулювання висновків.

Базою досліджень виступили праці провідних вітчизняних та іноземних вчених-економістів та інші джерела.

Результати досліджень. Одним із перших вчених, хто працював над проблемою формування переваг в конкурентній боротьбі, був англійський економіст А. Сміт. У своїй книзі "Дослідження про природу і причини багатства народів", яка вийшла у 1776 році, він заперечив твердження меркантилістів, що багатством народу є накопичення дорожочинних металів. На його думку, держава повинна розвивати виробництво на засадах кооперації та поділу праці. Сформульоване А. Смітом питання: "Навіщо громадянам країни купувати вітчизняні товари, якщо вони можуть купувати такі ж за кордоном за нижчими цінами?" є основою теорії абсолютних переваг, згідно якої кожен регіон мав можливість виробляти певний вид продукції ефективніше ніж його конкуренти. На відміну від меркантилістів А. Сміт був проти обмеження імпорту і субсидування власного виробництва, так як в умовах вільної торгівлі кожен регіон почне спеціалізуватись на виробництві продукції, яка буде мати конкурентні переваги. Абсолютні переваги, на думку вченого, поділяються на два види: природні, до яких відносяться кліматичні відмінності, та набуті, отримані внаслідок технологічного розвитку та удосконалення робочої сили [1]. Природні переваги суттєво впливають на виробництво плодів та ягід, так як саме вони визначають, яку саме продукцію, в тому числі і садівництва, країна може виробляти з найбільшою вигодою.

Вчення А. Сміта знайшло продовження в роботах Д. Рікардо (1772 – 1823). Він розробив теорію відносних або порівняльних переваг, яка показувала, що в умовах відсутності торгівлі між країнами все одно залишаються відмінності в виробництві продукції, так як кожна країна буде спеціалізуватись на товарі, який має відносні переваги. Д. Рікардо запропонував ввозити в країну товари, витрати виробництва яких вищі в порівнянні з власними товарами і які можливо експортувати [2].

Шведські економісти Елі Хекшер (1879 – 1952) і Бертіл Олін (1899 –

1979) на основі концепції факторів виробництва або економічних ресурсів, яку у першій третині 19 століття розробив французький вчений Ж. Б. Сей, звернули увагу на те, що витрати в міжнародній торгівлі визначаються цінами на фактори (земля, праця, капітал). Наявність великої кількості яких робить їх доволі дешевими, порівняно з іншими, рідкісними. Виробництво продукції будь-якої галузі потребує комбінації цих факторів, тому дешевшим буде той продукт, при виробництві якого були використані широко розповсюджені фактори, тим самим створюючи порівняльні переваги для підприємства. Учені, на жаль, не приділили увагу розгляду відмінностей у технологічних здібностях фірм різних країн [2].

Американський вчений російського походження В. Леонтьев у 60-х роках 20 століття провів емпіричну перевірку концепції Хекшера-Оліна і отримав парадоксальні результати. Використовуючи модель «витрати – випуск» він дійшов висновку, що концепція має кілька неточностей і потребує доопрацювання. По перше, не враховано неоднорідність факторів виробництва, перш за все робочою силою, яка має суттєві відмінності в кваліфікації різних регіонів. По друге, держава може стимулювати ті галузі, де активно використовуються фактори виробництва, які є дефіцитними [3].

Відповідно до теорії ефекту масштабу, яку розробили американські вчені П. Кругман і К. Ланкастер на початку 80-х років 20 століття, при правильній організації виробництва довгострокові витрати зменшуються пропорційно збільшенню кількості виробленої продукції. Ця теорія дає пояснення, чому країни спеціалізуються на виробництві певних видів товарів, незважаючи на порівняльні переваги. Країни, що наділені схожими факторами виробництва, будуть старатись досягти спеціалізації в галузях, для яких характерна наявність ефекту масштабу, так як це дасть їм можливість зменшити затрати на виробництво і здешевити продукцію [4; 5; 6].

Новий підхід до теорії економічного розвитку розробив Р. Лукас, лауреат Нобелівської премії 1995 року. Він базується на твердженні, що людський капітал є головним фактором успішного розвитку підприємства. Для працівників характерна наявність умінь, навичок, кваліфікації, що є основою функціонування виробництва, також ключовою особливістю людського капіталу є позитивний зовнішній ефект. Приріст людського капіталу одного працівника впливає, на думку автора, не тільки на ефективність роботи даного індивідуума, а й на його колег, які знаходяться з ним у взаємозв'язку [7].

М. Портер, розглядаючи різні теорії в своїй книзі «Міжнародна конкуренція» (1993 р.), погоджується з їх важливою роллю в розвитку міжнародної торгівлі, проте вказує на їх недоліки, а саме відсутність точного визначення структури торгівлі [8].

Ю. Іванов у своїй праці „Конкурентні переваги підприємства: оцінка, формування та розвиток” виділяє три основних підходи до визначення поняття конкурентної переваги: компаративний підхід (конкуренція розглядається як здатність випереджати суперників); ресурсний підхід (заснований на здатності підприємства якнайефективніше використовувати ресурси); ціннісно-

компетентнісний підхід [9].

Відповідно до компаративного підходу під поняттям «конкурентні переваги» слід розуміти позитивні відмінності підприємства від конкурентів в деяких або усіх видах діяльності, які забезпечують підвищення соціально-економічної ефективності в короткостроковому періоді й виживання в довгостроковому...» [9]. Грант Р. конкретизує, що така перевага полягає у досягненні або наявності потенціалу досягнення більш високого рівня прибутковості [10]. На думку М. Книша фірма має конкурентну перевагу, якщо вона краще за своїх суперників переборює сили конкуренції й залучає більшу кількість покупців. С.М. Клименко не погоджується з вищесказаним, так як за даним підходом конкурентна перевага фірми ототожнюється з її конкурентоспроможністю [11]. Проте конкурентоспроможність є наслідком не однієї конкурентної переваги, а їх комплексу. Між цими поняттями є причинно-наслідковий зв'язок, який, однак, виключає можливість їх повного ототожнення. Інші ж дослідники використовують для опису високої компетентності організації у певній сфері, що дає змогу підприємству отримувати й утримувати клієнтуру, роблячи щось краще ніж конкуренти, й, у підсумку, збільшувати конкурентоспроможність – поняття "конкурентна відмінність" [12]. Проте, на нашу думку, ототожнення понять "конкурентна відмінність" і "конкурентні переваги" не є виправданим, так як відмінність не завжди означає можливість підприємства перемагати в конкурентній боротьбі, а більше є виразником самотності підприємства на ринку.

Н.Г. Агеева вважає, що конкурентною перевагою є положення фірми на ринку, яке дозволяє їй переборювати сили конкуренції та приваблювати покупців. Проте це твердження перегукується з визначенням поняття «конкурентна позиція підприємства», яке означає місце, що займає підприємство на ринку [13].

Ресурсного підходу до трактування поняття «конкурентні переваги» дотримувались такі вчені як М. Портер, А. Градов, В. Маркова, Б. Карлоф [8;14]. На думку прихильників цього погляду, суб'єкт господарювання володіє унікальними та неповторними ресурсами, ефективно використовуючи які підприємство формує конкурентні переваги, стратегічно важливі для свого сегменту ринку. Недоліком ресурсного підходу є концентрація уваги на внутрішніх умовах підприємства, при цьому не враховується мінливість зовнішнього середовища.

М. Портер стверджує, що конкурентні переваги виникають з вартості, яку компанія готова запропонувати для своїх споживачів і яка перевищує затрати по її створенню. Вартість — це те, за що покупці готові платити: висока вартість обумовлюється або більш низьким рівнем ціни порівняно з конкурентами на аналогічну продукцію, або наданням унікальної вигоди, яка б виправдовувала більш високу ціну [8].

М. Портер вказує, що конкурентні переваги формуються в ході конкурентної боротьби з п'ятьма силами конкуренції:

– поява нових конкурентів

- поява товарів заміників
- здатність постачальників торгуватись
- здатність покупців торгуватись
- суперництво між діючими учасниками ринку [8].

Ці п'ять сил визначають прибутковість галузі, бо вони спричиняють вплив на ціну, яку встановлюють підприємства, на їх витрати та капіталовкладення. Поява нових конкурентів призводить до зниження максимальної прибутковості підприємства в галузі, так як вони приносять в галузь нові виробничі потужності та намагаються відвоювати свою долю ринку.

Р. Фатхутдинов, А. Шегда, В. Баранчєєв та деякі інші дослідники додержуються ціннісно-компетентісного підходу до розгляду конкурентної переваги та розуміють під нею певну особливість підприємства або наявність в нього ексклюзивної цінності, яка дає можливість конкурувати на ринку. При чому варто звернути увагу те, що Р. Фатхутдинов при визначенні поняття «конкурентна перевага» не передбачає прямого порівняння з конкурентами [18]. Т. Малихіна бачить її як "високу компетентність у будь-якій галузі діяльності чи у випуску продукції порівняно з конкуруючими підприємствами" [16]. Проведену нами систематизацію різних підходів до визначення поняття «конкурентна перевага» можна побачити у таблиці 1.

В.А. Рувєєв, даючи визначення конкурентоспроможності плодів і ягід, вказує, що конкурентні переваги підприємства формує "комплекс економічних, технічних, технологічних, екологічних, організаційних, правових і нормативних параметрів, які забезпечують високі споживчі якості товару; вищий, порівняно з конкурентом, попит на ринку, мінімальні витрати на його виробництво і більш високий рівень цін при реалізації продукції, який гарантує виробникові максимальний прибуток" [17].

1. Різні погляди на визначення поняття «конкурентна перевага»

Автор	Визначення	Особливість визначення
1	2	3
Компаративний підхід		
Г. Азовєв [18]	Концентрований прояв переваги над конкурентами в економічній, технічній, організаційній сферах діяльності підприємства, які можна виміряти економічними показниками (додатковий прибуток, більш висока рентабельність, ринкова частка, обсяги продажів)	Автор звертає увагу на деталізовані сфери існування конкурентних переваг
М. Книш [19]	Фірма має конкурентну перевагу, коли вона краще своїх суперників переборює сили конкуренції й виконує роботу із залучення покупців	У визначенні акцент зроблено на порівнянні суб'єктів конкурентної боротьби
С. Попов [19]	Характеристики, які створюють для організації, що виробляє й/або реалізує даний продукт, певні переваги над конкурентами; будь-які інновації, що дають реальне збільшення бізнес-успіху	Інновації як основа формування конкурентної переваги

1	2	3
Ресурсний підхід		
М. Портер [8]	Сукупність факторів, що визначають успіх або неуспіх підприємств в конкуренції; продуктивність використання ресурсів	Конкурентні переваги розглядаються з точки зору ефективності використання ресурсів
І. Должанський [19]	як рівень ефективного використання наявних у розпорядженні фірми видів ресурсів	Використання ресурсів як основа формування конкурентних переваг
Б. Карлоф [14]	те, на що спрямовано всі стратегії в сфері бізнесу під впливом численних факторів: ефективного виробництва, володіння патентами, рекламою, грамотним менеджментом, ставленням до споживачів	Конкурентна перевага як прояв інноваційної діяльності
Ціннісно-компетентнісний підхід		
Дж. О'Шонессі [2]	чинник успіху та основну компетентність підприємства, які дають йому зверхність порівняно з ринковими конкурентами та пропонує розглядати чотири основні напрямки під час їхнього формування: концентрація на собі; концентрація на конкурентах; концентрація на клієнтах; орієнтація на ринкову перспективу	Концентрація на собі, на конкурентах, на клієнтах є запорукою конкурентного успіху підприємства
А. Шевченко [19]	як характеристики товарів (споживачі властивості), специфічні умови виробництва й продажу, додаткові послуги, які відрізняють діяльність фірми й створюють її переваги над прямими конкурентами	Конкурентна перевага забезпечується перевагами продукції, ефективнішим виробництвом і успішним маркетингом.
Ж.-Ж. Ламбен [20]	Характеристики або властивості (атрибути) товару або торговельної марки, що забезпечують фірмі перевагу над прямими конкурентами	Конкурентна перевага є відносною, оскільки визначається в порівнянні з конкурентом, що займає якнайкращу позицію на товарному ринку або його окремому сегменті.
А. Стрікланд та А. Томпсон [2]	Конкурентна перевага виражається в перевазі над конкурентами за кількістю клієнтів і можливістю протидіяти впливу конкурентних сил	Підприємство має перевагу, якщо може успішно діяти в конкурентному середовищі

Висновок. Проаналізувавши різні підходи до визначення сутності конкурентних переваг, ми можемо зробити висновок, що серед вчених не існує єдиної думки щодо джерел їх формування та методів утримання. Ми пропонуємо використовувати підхід Ж. — Ж. Ламбена, який розглядає конкурентну перевагу як концентрований прояв характеристик виробленої продукції, які дають можливість підприємству випереджати прямих конкурентів. Проте говорячи про ефективну конкурентну боротьбу фірми,

варто не забувати про ефективну фінансову діяльність і маркетинг, які є важливими елементами формування конкурентної переваги.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адам Смит. Исследование о природе и причинах богатства народов / А. Смит. — М.: Эксмо, 2007. — 960 с
2. Листопад М. Е. Эволюция представлений о конкурентоспособности национальной экономики / М. Е. Листопад // Экономика: теория и практика. — 2012. — №3(27). — С. 41 – 48
3. Леонтьев В.В. Межотраслевая экономика / В.В. Леонтьев. — М.: ОАО «Издательство «Экономика», 1997. — 479 с.
4. Кругман П. Международная экономика. Теория и практика / П. Кругман, М. Обстфельд. — Санкт-Петербург: Питер, 2004. — 832с.
5. *Krugman P. Making sense of the competitiveness debate/ P. Krugman // Oxford Review of Economic Policy. — 1996. — №12(3). — P. 17 – 25.*
6. Ланкастер К. Перемены и новаторство в технологии потребления // Теория потребительского поведения и спроса / Под ред. В.М. Гальперина. — СПб.: Экономическая школа, 1993. — Т. 2. — С. 326 – 336.
7. Lucas R. Some international evidence on output-inflation tradeoffs / R. Lucas // American Economic Review. — 1973. — № 3. — P. 126 – 132.
8. Porter Michael E. Competitive advantage: Creating and sustaining superior performance / Michael E. Porter. — New-York: The Free Press, 1992. — 557 p.
9. Иванов Ю.Б. та ін. Конкурентні переваги підприємства: оцінка, формування та розвиток [монографія] / Ю.Б. Иванов, П.А. Орлов, О.Ю. Иванова. — Х.: ВД «ИНЖЕК», 2008. — 352 с.
10. Грант, Р. М. Современный стратегический анализ [Текст] / Р. М. Грант. ; 5 изд. / Пер. з англ. під ред. В. Н. Фунтова. — СПб.: Питер, 2008. — 560 с.
11. Кныш М. И. Конкурентные стратеги: учебн. пособ / М. И. Кныш. — СПб: Изд-во "Нева", 2000. — 284 с.
12. Управління конкурентоспроможністю підприємства: навч. посібник / [С. М. Клименко, Т. В. Омельченко, Д.О.Барабась та ін.] — К.: КНЕУ, 2008. — 1342 с.
13. Бондарева С.Р. Теоретические основы формирования стратегий создания конкурентных преимуществ / С.Р. Бондарева // Вестник ОрелГИЭТ. — 2011. — №1(15). — С. 87 – 93
14. Карлоф Б. Деловая стратегия: концепция, содержание, символы / Б. Карлоф. — Пер. с англ. — М.: Экономика, 2001. — 248с.
15. Фатхутдинов Р.А. Конкурентоспособность: экономика, стратегия, управление / Р.А.Фатхутдинов. — М.: Изд-во "ИНФРА-М". — 2000. — 312 с.
16. Малихіна Т.І. Управління конкурентоспроможністю підприємств машинобудування: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.06.01 "Економіка, організація і управління підприємствами" / Т.І. Малихіна. — Запоріжжя, 2006. — 20 с.

17. Рульев В. А. Конкурентоспроможність плодів і ягід / В. А. Рульев. — Мелітополь: ТОВ «Видавничий будинок ММД», 2007. — 315 с.
18. Азоев Г.Л. Конкурентные преимущества фирмы / Г.Л. Азоев, А.П. Челенков. — М.: Изд-во "ОАО "Тип "НОВОСТИ", 2000. — 256 с.
19. Безсмертний С.Ю. «Сутність та класифікація конкурентних переваг підприємства» / С.Ю. Безсмертний // Науковий вісник Національного університету «Львівська політехніка» / редкол.: О.Є. Кузьмін (відп. ред.) та ін. — Львів, 2011., № 714. — С. 174—180.
20. Ламбен Жан-Жак. Стратегический маркетинг / Жан-Жак Ламбен. — Пер. с французского. — СПб.: Наука, 1996. — 589 с.

Одержано 12.11.12

Проанализировав различные подходы к определению сущности конкурентных преимуществ, мы можем сделать вывод, что среди ученых нет единого мнения относительно источников их формирования и методов содержания. Мы предлагаем использовать подход Ж. — Ж. Ламбена, который рассматривает конкурентное преимущество как концентрированное проявление характеристик продукции, которые дают возможность предприятию опережать прямых конкурентов.

Ключевые слова: *Конкурентное преимущество, садоводческие предприятия, плоды и ягоды, промышленное садоводство.*

Having analyzed different approaches to determining the nature of competitive advantages, we can conclude that there is no consensus among scientists concerning the sources of their formation and maintenance methods. We suggest an approach by J. — J. Lambe, who considers competitive advantage as a concentrated display of products characteristics, enabling the company to outpace their direct competitors.

Key words: *Competitive advantage, horticultural enterprises, fruit and berries, commercial horticulture.*

ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ В УПРАВЛІННІ БІЗНЕСОМ: ПРОБЛЕМИ ТА ПРОТИРІЧЧЯ

О.В. КОВАЛЕНКО, кандидат економічних наук,
Національний науковий центр "Інститут аграрної економіки"

На основі обґрунтування економічного змісту категорії "інформаційні ресурси" обґрунтовано проблеми та протиріччя у взаємодії механізмів залучення та генерування інформаційних ресурсів у сучасному бізнес-середовищі та їх вплив на ефективність управління агроформуваннями.

Сучасне ринкове середовище ускладнює проблеми, що постають перед економічними суб'єктами у процесі управління, посилюючи значення інформаційного чинника. З одного боку, невміння ефективно використовувати інформаційні ресурси не дозволяє суб'єктам господарювання регулярно відслідковувати економічний стан і тенденції розвитку бізнес-середовища, кон'юнктуру ринку, з іншого – відсутність, обмеженість або неадекватність зовнішньої інформації стають чинниками недосконалості усієї системи управління. Хоча в останні роки у напрямі удосконалення нормативно-правової інформації намітилися окремі позитивні зрушення, все ж ряд інших важливих напрямів інформаційної діяльності залишаються недостатньо обґрунтованими. Відсутність науково обґрунтованих положень щодо надання релевантних інформаційних послуг та вартості витрат, необхідних для їх придбання, обмеженість доступу до зовнішніх інформаційних масивів призводять до зниження підприємницької активності населення. Відсутність системності у вирішенні проблем інформаційної політики потребує розробки цілої низки теоретико-методологічних і методичних положень щодо оцінки та підвищення ефективності використання інформаційних ресурсів агроформуваннями.

Різні аспекти проблем інформаційного забезпечення підприємств висвітлені у працях вітчизняних і зарубіжних вчених: Н. Ващекіна, А. Веревченка, В. Глушкова, Г. Громова, В. Годіна, Ю. Губені, С. Дятлова, П. Друкера, М. Єрмошенка, А. Євтуха, Ю. Канигіна, М. Кастельса, І. Корнеєва, М. Кропивка, В. Михалевича, А. Міняйла, К. Отгена, Є. Русакової, К. Ерроу та ін. Методичні аспекти використання інформаційних ресурсів у плануванні діяльності підприємств представлені у роботах вчених: І. Бланка, Т. Белопольської, О. Виноградової, В. Геєця, В. Ковальова, Р. Лепи, Ю. Лисенка, О. Оліфірова, О. Орлова, А. Садекова, І. Смоліна, Л. Фролової, О. Ястремської та ін. Дотепер триває дискусія дослідників стосовно тлумачення поняття "інформаційний ресурс". Ряд вчених вважає, що це суто кібернетичний термін. Інші доводять, що в загальному вигляді сформулювати таке визначення взагалі неможливо [1 – 5]. Не зважаючи на протиріччя, інформація сама по собі стала

стратегічним ресурсом, що формує інформаційне суспільство [6]. Проникаючи у всі види діяльності, вона діє як засіб для створення інших ресурсів і зумовлює об'єктивну необхідність розроблення нових механізмів управління нею на підприємствах.

Мета дослідження – обґрунтувати проблеми та протиріччя у взаємодії механізмів залучення та генерування інформаційних ресурсів у сучасному бізнес-середовищі та їх вплив на ефективність управління агроформуваннями.

Методика досліджень. Для забезпечення виконання поставленої мети, формулювання теоретичних узагальнень і висновків у дослідженні застосовано: абстрактно-логічний метод для виявлення проблем та протиріч у процесах взаємодії інформаційних ресурсів на різних рівнях управління, статистико-економічний – для аналізу впливу інформаційних ресурсів на фінансовий клімат бізнес-середовища в Україні, монографічний – для дослідження теоретичного підґрунтя сутності категорії "інформаційні ресурси".

Результати досліджень. У сучасному ринковому середовищі можливість користуватися інформаційними ресурсами є вирішальною для ефективного управління. За оцінками фахівців, в економіці розвинених країн інформаційна складова виробництва сягає 60–70% у загальній вартості створеної продукції. Тому ключовим завданням управління стає розробка ефективного механізму визначення потреби, одержання, постійного аналізу інформаційних ресурсів.

Основою сутності інформаційних ресурсів є поняття "інформація". Закон України "Про Інформацію" тлумачить цей термін як "будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді". Фахівці різних галузей знань розрізняють наукову, технічну, економічну, соціальну та інші види інформації. Коли суб'єкт господарювання вирішує певне завдання управління бізнесом, то у цьому випадку актуальною стає фінансово-економічна інформація, тобто кількісні і якісні характеристики виробничих процесів, які обертаються в економічній системі і якими вона обмінюється із зовнішнім середовищем.

Рух інформації на підприємстві можна уявити як рух сировини від початку надходження у виробництво до перетворення у кінцеву продукцію. Аналогічно й рух інформації починається зі збору даних як її сировини. Інформаційний ресурс для прийняття управлінського рішення на підприємстві отримують після відповідної обробки знань або даних, тобто неорганізованих фактів: імен, чисел, показників тощо. Його якість визначають п'ять основних чинників: 1) точність – інформація не повинна містити помилок; 2) оперативність – інформація має базуватися на поточних даних; 3) повнота – для прийняття управлінського рішення інформація має розкривати всі ключові питання; 4) стислість – інформація має сприйматися керівником швидко й легко; 5) доречність – зайва інформація має відсіюватися. Знання, як і інші форми представлення інформації, застарівають і стають непотрібними, отже має існувати система управління ними [7].

Власне поняття "інформаційні ресурси" ввійшло в науковий обіг на початку 80-х років ХХ ст. з працею Г. Громова [2], де інформаційні ресурси визначаються як "продукт безпосередньої інтелектуальної діяльності найбільш кваліфікованої й творчо активної частини працездатного населення". Свідченням сучасних поглядів, на нашу думку, є твердження, що інформаційним ресурсом можна називати всю ту інформацію, яка лягла в основу управлінського ланцюжка і завершується досягненням поставленої мети. Дослідження періодизації розвитку та організації використання обчислювальної техніки засвідчують, що цінність інформації взаємозв'язана з історією її отримання та конкретною ситуацією її застосування. Виходячи з цього, інформаційним ресурсом можна вважати цілісну інформаційно-кібернетичну систему, що здатна існувати лише завдяки життєво необхідній для неї інформації [1].

У ряді країн світу тлумачення поняття "інформаційний ресурс" закріплено на законодавчому рівні. У правовому полі України законодавчо затверджене тлумачення поняття "інформаційні ресурси науково-технічної інформації", що не дає можливості вичерпного усвідомлення терміну "інформаційні ресурси". Згідно з російським законодавством "інформаційні ресурси" – це інформація, що зафіксована на матеріальному носіїві і зберігається в інформаційних системах: бібліотеках, архівах, фондах, інших інформаційних системах. Це твердження певною мірою відповідає вимогам суб'єктів господарювання, тому що характеризує більшість джерел залучення інформації. Проте у ньому змішані воедино: й інформаційні ресурси комп'ютерів, й інформаційні ресурси підприємства, й системи зберігання інформації та ін. На практиці ефективне використання інформаційних ресурсів потребує обізнаності і вміння розрізняти джерела утворення, залучення (вхід в систему інформаційної сировини) та генерування інформації (обробка даних і вихід нового інформаційного ресурсу) за рівнями їх підсистем. Ряд авторів виділяє організаційну, соціальну, виробничо-економічну, обчислювальну та інформаційну підсистеми управління підприємством [8]. Інше авторське бачення класифікації інформаційних ресурсів підприємства за джерелами їх утворення наведено на рис. 1.

Наведена схема наочно демонструє, що інформаційні показники управління бізнесом специфічні не лише для стратегічного управління підприємством, а й для макро і мікро рівнів, тобто для управління на глобальному, державному, регіональному та інших рівнях.

Процес перетворення інформаційної сировини в інформаційний ресурс здійснюють суб'єкти управління, що володіють певним інтелектуальним потенціалом, для забезпечення цілей бізнесу. Склад інформаційних компонентів у системі управління бізнесом невпинно зростає та змінюється, відповідно змінюючи інструменти управління інформаційними ресурсами. Так, обґрунтування стратегічного фінансового плану вимагає проведення трудомістких досліджень зі збором та аналізом значного обсягу інформації про

галузь, ринок, конкуренцію та інші чинники оточуючого економічного середовища. Такі дослідження й аналіз вимагають не тільки залучення висококваліфікованих спеціалістів, а й значних витрат, що не завжди прийнятні для сільськогосподарських підприємств [10].

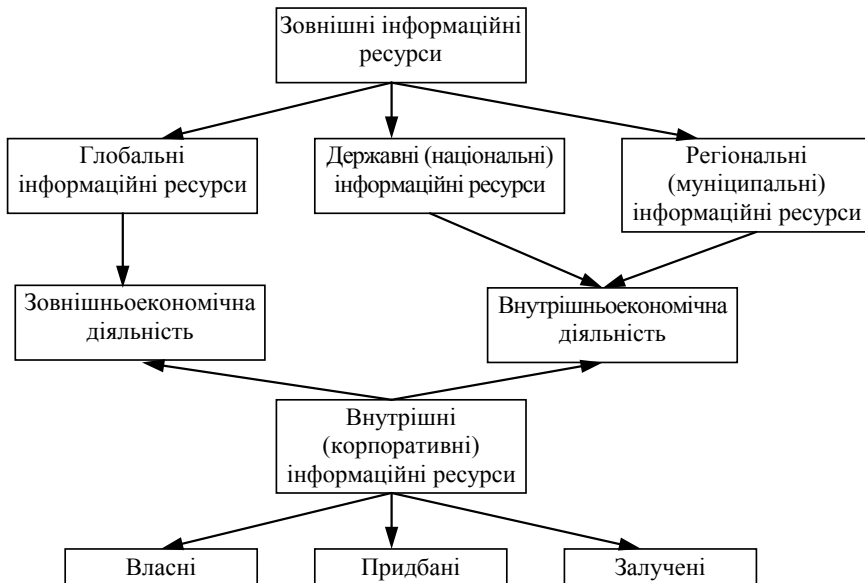

Рис. 1. Класифікація інформаційних ресурсів підприємства за джерелом утворення [9].

Збільшення обсягів інформаційних ресурсів зумовлює певні протиріччя в інформаційному суспільстві, зокрема у стосунках економічної політики влади і бізнесу. Для прикладу розглянемо наслідки реформи дозвільної системи ведення бізнесу – одного з чинників, що регулює бізнес-середовище в Україні. Хоча закон обумовлює максимальний термін обертання інформації (до 10 днів) та вартість видачі дозволів, деякі дозвільні органи порушують його. Так, кількість робочих днів і прямих витрати одного суб'єкта підприємництва, пов'язані з процедурою обробки інформації та підготовкою документів для отримання дозволів у 2010 р. становили: для підприємств – 17 робочих днів і 3,53 тис. грн; для приватних підприємців – 11 робочих днів і 1,35 тис. грн прямих витрат. У сільському господарстві частка підприємств, які отримували дозволи у 2010 р. становила 30% від загальної кількості. Їх інформаційні витрати становили – 10 робочих днів і 5,5 тис. грн прямих витрат в середньому на одне підприємство. Час, витрачений суб'єктами підприємництва на

очікування й отримання дозвільної інформації становив: для підприємств – 28; для приватних підприємців – 22 календарних дні. У сільськогосподарських підприємствах часові втрати на очікування отримання усіх дозволів становили 25 календарних днів [11]. Схожі проблеми доступу до інформаційних ресурсів спостерігаємо у процедурах: сертифікації продукції, перевірок контролюючих органів та ін.

Результати дослідження Міжнародної фінансової корпорації [11] (IFC) у 2010 році свідчать про те, що кожне перевірене підприємство витратило в середньому 4,1 тис. грн (\$520) на штрафи й неофіційні платежі за надану інформацію під час усіх перевірок. Перевірки податкових органів були найвитратнішими й коштувати підприємствам 5,1 тис. грн (\$642). Крім того, кожним перевіреним підприємством у середньому 2,5 тис. грн (\$320) було витрачено на оплату робочого часу працівників, залучених до процесу перевірок. Таким чином, кожне перевірене підприємство (74% усіх підприємств) зазнало витрат, не пов'язаних з виробництвом продукції або послуг, у розмірі 6,7 тис. грн (\$840). У цілому дотримання процедур перевірок коштувало приватному сектору України у 2010 р. близько 3,2 млрд. грн (\$400 млн). Загалом близько 55% загальної вартості перевірок на всіх перевірених підприємствах становили пені та штрафи. Отже, контролюючі органи, як осередок залучення і джерело генерування нових інформаційних ресурсів, нині не відповідають своєму призначенню – стимулювати розвиток бізнесу. Кількість контролюючих органів – надмірна, що призводить до дублювання повноважень, неналежного контролю та засмічення бізнес-середовища зайвими інформаційними ресурсами.

Висновки. Вищенаведені дані – це свідчення взаємодії і водночас протиріччя між кількістю інформаційних ресурсів та їх корисністю, механізмами залучення та генерування. І як результат – ускладнення фінансового стану економічних суб'єктів з метою отримання приватних вигод владними структурами на різних рівнях: місцевому, регіональному, державному, глобальному. Таким чином, нерациональне використання інформаційних ресурсів зумовлює викривлення їх важливих функцій – підвищення ефективності виробництва і добробуту населення. Свідомо сформований надлишок інформаційних ресурсів, який на перший погляд, не потребує економії і не вважається шкідливим (принаймні для довкілля), перетворюється у зайвий атрибут управління, що не вирішує проблем бізнесу, а лише їх актуалізує.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Миняйло А.М., Каньгин Ю.М., Рузакова О.В. Экономика и организация информационных ресурсов. Екатеринбург. СИНХ. 1988. — С. 8 – 14.
2. Громов Г.Р. Национальные информационные ресурсы: проблемы промышленной эксплуатации / Г.Р. Громов. — М.: Наука, 1984. — 240 с.
3. Ващекин Н.П. Философские аспекты информатизации общества /

- Н.П. Ващекин // Философские науки. 1988. — №7. — С. 13 – 22.
4. Веревченко А.П. Информационные ресурсы: определение и краткая характеристика. // Прикладная информатика/ Под ред. М.В. Савинкова. — 1991. — №17. — С. 5 – 32.
 5. Otten K.W. Information Resources Management: management focus on the value of information and information work. // Journal of information and image management. — August, 1984. — P. 9.
 6. Бюллетень ЮНИСИСТ: информация, информатика, телематика //Организация Объединенных Наций по вопросам образования, науки и культуры. — 2003 г. — №2. — Том 31. — 29 с. — С. 17.
 7. Стонер Дж. Вступ у бізнес / Дж. Стонер, Е. Долан. Пер з англ. Заг. ред. Й. Завадського. — К.: Європ. ун-т фінансів, ін форм. систем, менеджменту і бізнесу, 2000. — 752 с. — С. 193.
 8. Электронный ресурс. Режим доступа: <http://iovsoft.hypermart.net/irm/information-r.htm>.
 9. Хорошилов А.В. Управление информационными ресурсами: Учебник / А.В. Хорошилов, С.Н. Селетков, Н.В. Днепровская; под ред. Хорошилова А.В. — М.: Финансы и статистика, 2006. — 250 с.
 10. Стецюк П.А. Бізнес-план в управлінні фінансами сільськогосподарських підприємств. — К.: ННЦ ІАЕ, 2007. — 110 с. — С. 16.
 11. Інвестиційний клімат в Україні: яким його бачить бізнес. Жовтень 2011 / звіт Міжнародної фінансової корпорації. — К.: IFC. — 2011. — 124 с.

Одержано 13.11.12

Информационные ресурсы – это массивы информации, а также представленные в разных формах знания, которыми владеют, создающие их, субъекты управления. Отсутствие системности в решении проблем информационной политики нуждается в разработке теоретико-методологических положений относительно оценки и повышения эффективности использования информационных ресурсов предприятиями.

Ключевые слова: информация, информационные ресурсы, бизнес-среда.

Information resources are the arrays of information as well as knowledge represented in different forms and owned by the agents of management who created them. The lack of systemacy in the information policy problems solving shows the need for the development of theoretical and methodological regulations as to evaluating and increasing the efficiency of using information resources by enterprises.

Key words: information, information resources, business-environment.

ДЕРЖАВНА ПІДТРИМКА РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ

М.Ю. КОДЕНСЬКА, доктор економічних наук
А.В. ЄРЕМСЬВА, аспірант

У статті висвітлено теоретико-методологічні засади державної підтримки розвитку аграрного сектору, здійснено аналіз виконання програм підтримки сільського господарства в Україні

Аграрний сектор економіки держави формує 9,6% (2011 р.) валового внутрішнього продукту та значну частину вартості експорту – 18,7%. В ньому функціонує 56 тис. аграрних підприємств різних організаційно-правових форм господарювання, де середньооблікова кількість найманих працівників становить близько 561 тис. осіб [1]. Тобто, аграрний сектор не тільки забезпечує продовольчу безпеку країни, але й сприяє поліпшенню якості життєдіяльності людей, забезпечуючи функціонування промислових підприємств багатьох галузей економіки й є багатофункціональним. Тому сталий розвиток цієї галузі є пріоритетною та стратегічною задачею держави.

Державна підтримка аграрного сектора є економічною необхідністю, що усвідомлена багатьма країнами світу. Це обумовлено низкою обставин, серед яких висока залежність галузі від погодних умов, що в значній мірі впливають на величину і якість врожаю, а, отже, і результативність усього аграрного виробництва. За даними Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) найнижчий рівень підтримки держави (нижче середнього по ОЕСР (20%)) в доходах фермерських господарств за період 2009 – 2011 р. в країнах: Нова Зеландія – 1%, Австралія (3%), Чилі (4%), США (9%), Мексика (12%), Ізраїль (13%) і Канада (16%). Підтримка фермерів залишається відносно високою в Ісландії (47%), Кореї (50%), Японії (51%), Швейцарії (56%) і Норвегії (60%) [2]. В Україні за даними Держкомстату державна підтримка фермерських господарств становить близько 0,5% [3]. Отже, найважливіша роль аграрного сектора, визнана усіма розвиненими державами, до цих пір в Україні недооцінюється. Це диктує нагальну необхідність надання більш суттєвої допомоги сільському господарству з боку держави [4].

Розробці теоретичних і прикладних аспектів проблеми державної підтримки аграрного сектору економіки присвячені праці відомих науковців М. Дем'яненка, А. Діброви, Ю. Лузана, І. Татарчука, Е. Куделя, А. Мітіна, В. Жука, С. Мочерного, Б. Пасхавера та інших відомих економістів.

Методика досліджень. Метою статті є висвітлення теоретико-методологічних засад державної підтримки розвитку аграрного сектору, критичний аналіз сучасного законодавства та виконання програм підтримки

сільського господарства в Україні. В процесі досліджень застосовувались методи порівняння, системного аналізу і синтезу, узагальнення.

Результати досліджень. Поняття «державна підтримка» в економічній літературі трактують далеко неоднозначно. Навіть в Законі України «Про державну підтримку сільського господарства України» від 24.06.2004 р. цей термін чітко не визначений. Як наслідок, найбільш часто зустрічаються і узагальнюються такі поняття, як державна підтримка, державне регулювання, фінансова підтримка чи державна допомога. Визначення цих термінів наведено у таблиці 1.

Державна підтримка є складовою системи державного регулювання – поняття за своїм змістом більш широке і включає в себе різні форми, способи й інструменти впливу на розвиток як аграрно-промислового виробництва, так і суспільства в цілому. Державне регулювання об'єднує і такі складові, як адміністративний, правовий вплив, заходи обмежувального характеру (товарна та фінансова інтервенція, фінансова підтримка виробників сільськогосподарської продукції у таких формах, як бюджетна позика, кредитна підтримка (кредитна субсидія (лат. *subsidium* – допомога, підтримка) – сума коштів у грошовій або натуральній формі, яка може носити поворотний і безповоротний характер [5], податкова преференція та інші [6].

Тобто, держава є найважливішим інститутом, який впливає на аграрні перетворення шляхом здійснення державної політики, що при виваженому веденні може бути локомотивом забезпечення добробуту та процвітання нації. Державна підтримка аграрного сектора економіки, будучи невід'ємною частиною державного регулювання, являє собою сукупність різних інструментів і форм економічного впливу на розвиток сільського господарства з метою формування стабільності та конкурентоспроможності всіх категорій господарств, створення можливостей для насичення ринку якісним продовольством, розвитку сільських територій та досягнення продовольчої безпеки країни.

За період незалежності України з метою подолання негативних тенденцій та створення умов для позитивної динаміки розвитку аграрного сектору Верховною Радою були прийняті ряд базових законів та нормативно-правових актів. Основними з тих, які регламентують державну підтримку розвитку сільського господарства, є: Закон України «Про державну підтримку сільського господарства України» від 24.06.2004 № 1877-IV; Закон України «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року» 18.10.2005 №2982-IV, Закон України «Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві», від 15 травня 1992 р. № 2346. В розвиток вищезазначених та інших законів прийнято ряд Постанов Кабінету Міністрів України [7 – 24].

Згідно з статті 1 Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України» від 24.06.2004 № 1877, держава має стимулювати виробництво сільськогосподарської продукції, розвивати аграрний ринок та забезпечити продовольчу безпеку.

1. Визначення поняття «державна підтримка аграрного сектору»

Автор, назва праці	Визначення
1	2
Куделя Е. А. Модели и методы поддержки сельскохозяйственных товаропроизводителей в переходной экономике России: дис. Канд. Экон. Наук:08.00.05 / Куделя. — Майкоп, 1999 – 180 с.	«Підтримка сільськогосподарських товаровиробників є цілеспрямованими діями держави і недержавних структур із стабілізації сільсько-господарського виробництва і забезпечення його пристосування до мінливих ринкових умов через систему ціноутворення або регулювання прибутків сільськогосподарських виробників, які здійснюються шляхом використання системи методів: субсидування, дотування, стимулювання ресурсозберігаючих технологій, інвестування розвитку інфраструктури, підвищення зайнятості сільськогосподарського населення тощо».
Райзберг Б.А., Лозовский Л.Ш., Стародубцева Е.Б. Современный экономический словарь. — 3-е изд., пере раб. И доп. — М.: ИНФРА-М, 2001. — 480 с.	«Державне регулювання економіки – вплив держави в особі державних органів на економічні об'єкти і процеси і що у них осіб; здійснюється, щоб надати процесам організований характер, впорядкувати дії економічних суб'єктів, забезпечити дотримання законів, державних і громадських інтересів».
Мочерний С.В., Ларіна Я.С., Устенко О.А., Юрій С.І. Економичний енциклопедичний словник: У 2 т. Т.1/ За ред. С. В. Мочерного. – Львів: Світ, 2005.	«Державна допомога – допомога, яка виплачується з коштів державного бюджету або фонду державного соціального страхування. У «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» під «підтримкою» розуміють подання матеріальної, моральної та іншої допомоги, сприяти в чому-небудь».
Титарчук І.М. Державна підтримка сільського господарства в умовах трансформації економіки АПК: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня к. е. н.: спец. 08.07.02 – еконо-міка сільсько-господарства і АПК / І.М. Татарчук. — К., 2006. — 21 с.	«Державна підтримка – це комплекс законодавчо та організаційно визначених довгострокових бюджетних заходів, які об'єктивно необхідні для формування сприятливого конкурентного середовища розвитку галузі як запоруки продовольчої безпеки. Ці заходи в сукупності з критеріями та умовами їх здійснення формують механізм державної підтримки сільського господарства».
Дем'яненко М.Я. Фінансові проблеми формування та розвитку аграрно-го ринку: [доп. на Дев'ятих річних зборах Всеукр. конгр. вчених економістів-аграрників 26 – 27 квіт. 2007 р.] / М.Я. Дем'яненко. — К.: ННЦ ІАЕ, 2007. — С. 36	«Метою державної аграрної політики є: підтримка прибутковості сільськогосподарських товаровиробників і стабільної економічної ситуації в галузі, забезпечення продовольчої безпеки, конкурентоспроможних товаровиробників у міжнародному поділі праці, упередження негативних процесів міграції праці тощо».
Лузан Ю.Я. Облік державної підтримки агропромислового виробництва / Ю.Я. Лузан, В.М. Жук, І.В. Герасимук. — К.: Видавництво ТОВ „Юр-Агро-Веста”, 2007. — 324 с.	«Державна підтримка – цілеспрямоване державне регулювання виробничої діяльності шляхом спрямування бюджетних коштів за відповідними програмами соціально-економічного розвитку».

1	2
Діброва А. Д. Державне регулювання сільсько-господарського виробництва: теорія, методологія, практика / Діброва А.Д. — К. ВПЦ «Формат», 2008 — С. 77	«Державна підтримка – це складова системи державного регулювання сільського господарства, що являє собою сукупність правових, фінансово-економічних, організаційних та інших заходів держави щодо стимулюючого впливу на розвиток як сільськогосподарського виробництва, так і сільських територій у потрібному для суспільства напрямі».
Митин А.Н. О государственном регулировании и государственной поддержке в аграрном секторе экономики / А.Н. Митин, М.В. Сачев // Аграрный вестник Урала. 2008. — № 12. — С. 7 – 11.	«Державна підтримка – це система взаємопов'язаних заходів нормативного правового, організаційного та економічного регулювання, спрямованих на формування, підтримання або зміна інституційного середовища, виробничої і соціальної інфраструктури в сільській місцевості, що впливають прямо або опосередковано на відтворювальний процес, конкурентне середовище».
Фінансово-економічний словник http://cyclcop.com.ua/content/view/1608/1/1/1/	«Під фінансовою підтримкою слід розуміти підтримку суб'єктів господарювання, окремих адміністративно-територіальних одиниць, яка полягає у фінансовому дотуванні та субсидуванні, пільговому кредитуванні, зниженні вартості отримуваних ними ресурсів».

На сучасному етапі державна підтримка аграрного сектору здійснюється за такими напрямками:

1. Прямі і непрямі інвестиції у розвиток аграрно-промислового виробництва, а саме: збереження, відновлення і розвиток природного та біологічного потенціалу; забезпечення технічного прогресу та стимулювання інноваційних процесів; подолання наслідків несприятливих умов, стихійних лих і захворювань рослин та тварин; розвиток виробництва шляхом фінансової підтримки через ціновий і фінансовий механізм; управлінське та інформаційне забезпечення;

2. Фінансування наукових і прикладних розробок;
3. Розвиток людського капіталу;
4. Соціальний розвиток АПК;
5. Міжнародна діяльність.

По кожному з наведених напрямків щорічно визначаються за окремими програмами видатки (Міністерство аграрної політики та продовольства України), що фінансуються за рахунок Державного бюджету (табл. 2).

Згідно звіту про виконання Закону України «Про державний бюджет України на 2011 рік» використання видатків бюджету здійснювалось Міністерством аграрної політики і продовольства України за конкретними програмами. Так, у 2011 кошти використовувались за бюджетною програмою «Часткове відшкодування суб'єктам господарювання вартості будівництва та реконструкції тваринницьких ферм і комплексів та підприємств з виробництва комбікормів». В результаті було відшкодовано вартість будівництва 26 ферм за загальним фондом у сумі 347,5 млн грн.

2. Сфери і напрями видатків держбюджету на розвиток аграрно-промислового виробництва України за роками (млн грн)

№	Показники	План на 2011 р. з урахуванням змін	Виконано за 2011 рік			2012 р. (проект)	
			млн грн	в% до всього	в% до плану	передбачено державним бюджетом	структура, %
I	Прямі і непрямі інвестиції держави на розвиток аграрно-промислового виробництва, всього	7 995,3	4 951,9	61,8	62,0	8980,0	68,1
	У тому числі:						
1	Збереження, відновлення і розвиток природного та біологічного потенціалу	39,1	32,6	0,4	83,4	79,1	0,6
2.	Забезпечення технічного прогресу та стимулювання інноваційних процесів	96,71	83,98	1,1	86,9	0	0
3.	Подолання наслідків несприятливих умов, стихійних лих і захворювань рослин та тварин	153,59	131,35	1,7	85,6	521	4,0
4.	Розвиток виробництва шляхом фінансової підтримки через ціновий і фінансовий механізм	4 654,0	1 923,5	24,0	41,5	4786,1	36,3
5	Управлінське й інформаційне забезпечення	3052	2780,5	34,7	91,1	3594	27,3
II	Фінансування наукових і прикладних розробок	175,4	168,9	2,1	96,3	882,5	6,7
III	Розвиток людського капіталу	2 874,7	2 740,4	34,2	95,4	2953,2	22,4
IV	Соціальний розвиток АПК	260,37	148,69	1,9	57,1	259,1	2,0
V	Міжнародна діяльність	2,3	1,9	0,1	82,6	106,5	0,8
	Всього	11 308,2	8 011,8	100	70,9	13181,5	100,0

За бюджетною програмою «Здійснення фінансової підтримки суб'єктів господарювання агропромислового комплексу через механізм здешевлення кредитів та компенсації лізингових платежів» фінансову підтримку за загальним фондом у сумі 619,8 млн грн на часткову компенсацію відсотків за банківськими кредитами, в тому числі на погашення кредиторської заборгованості минулих років, отримали 2668 підприємств агропромислового комплексу. Обсяги пільгових кредитів, залучених у 2007 – 2011 роках, за якими підприємствам АПК було частково компенсовано відсоткову ставку, становлять понад 10,8 млрд грн, в тому числі короткострокових кредитів – 5,6 млрд грн, середньострокових – 2,7 млрд грн, а також довгострокових кредитів – понад 2,5 млрд грн.

За бюджетною програмою «Бюджетна тваринницька дотація та державна підтримка виробництва продукції рослинництва» кошти загального фонду у сумі 32,1 млн грн були спрямовані на бюджетну тваринницьку дотацію. Вищезазначена підтримка була надана 285 сільгосп підприємствам на утримання 26,5 тис. голів корів м'ясного напрямку продуктивності, поголів'я телиць (5 тис. голів), закуплених у фізичних осіб для поповнення основного стада.

За бюджетною програмою «Витрати Аграрного фонду, пов'язані з комплексом заходів із зберігання, перевезення, переробки та експортом об'єктів державного цінового регулювання державного інтервенційного фонду» за спеціальним фондом за рахунок коштів бюджетної програми було здійснено оплату за зберігання зерна і цукру державного інтервенційного фонду у сумі 143,8 млн грн, за переробку зерна – 66,9 млн грн, переміщення і відвантаження зерна державного інтервенційного фонду – 25,3 млн грн, всього на суму 236,0 млн грн.

За бюджетною програмою «Закладення молодих садів, виноградників та ягідників і нагляд за ними» за рахунок коштів спеціального фонду у сумі 306,6 млн грн суб'єктами господарювання було закладено нових виноградників на площі 1,1 тис. га, та садів і ягідників на площі 1,2 тис. га; збудовано системи краплинного зрошення на площі 1,6 тис. га та споруджено шпалер на площі 1,5 тис. га; здійснено роботи з догляду за садами і виноградниками на площі 7,6 тис. га; збудовано холодильників з регульованим газовим середовищем ємністю 14,1 тис. т.

За бюджетною програмою «Державна підтримка розвитку хмелярства» за рахунок коштів спеціального фонду у сумі 20,5 млн грн суб'єктами господарювання було закладено нових хмільників на площі 6,6 га; здійснено роботи по догляду за молодими насадженнями хмелю на площі 15,3 га та за багаторічними насадженнями хмелю на площі 637 га.

За бюджетною програмою «Часткова компенсація вартості складної сільськогосподарської техніки вітчизняного виробництва» за рахунок коштів загального фонду у сумі 10 млн грн на умовах часткової компенсації вартості сільгосп підприємствами закуплено 28 одиниць зернозбиральних комбайнів на загальну суму 40,1 млн грн.

За бюджетною програмою «Державна підтримка галузі тваринництва», метою якої є підтримка виробництва тваринницької продукції, стабілізація й розвиток тваринництва та наповнення продовольчого ринку високоякісною продукцією вітчизняного виробництва, за рахунок коштів спеціального фонду у сумі 107,5 млн грн частково відшкодовано 3 суб'єктам господарювання вартість будівництва та реконструкції одного птахівничого та 2 свинокомплексів, у тому числі цеху з виробництва комбікормів;

За бюджетною програмою «Фінансова підтримка створення оптових ринків сільськогосподарської продукції» кошти загального фонду у сумі 198 млн грн було використано для підтримки створення 4 ринків на площі 240 га у Київській, Донецькій, Львівській та Запорізькій областях.

За бюджетною програмою «Часткове відшкодування вартості будівництва нових тепличних комплексів» кошти у сумі 28,5 млн грн передбачені 3 суб'єктам господарювання на відшкодування вартості будівництва нових тепличних комплексів.

Національною акціонерною компанією «Украгролізинг» використано кошти за бюджетною програмою «Збільшення статутного фонду НАК «Украгролізинг» для закупівлі технічних засобів для агропромислового комплексу з подальшою передачею їх на умовах фінансового лізингу» у сумі 261,6 млн грн, у тому числі за загальним фондом – 142,0 млн грн.

На умовах фінансового лізингу агропромислового комплексу за 2011 рік придбано 414 одиниць техніки: 83 од. зернозбиральних комбайнів, 79 од. тракторів, 252 од. іншої сільськогосподарської техніки.

За бюджетною програмою «Селекція в тваринництві та птахівництві на підприємствах агропромислового комплексу», виконавцями якої у 2011 році були 132 підприємства, було використано за загальним фондом у сумі 44,1 млн грн. Відповідні кошти були спрямовані на збереження та утримання генофондних стад: великої рогатої худоби (9,1 тис. голів), птиці (1,8 млн голів), коней (0,5 тис. голів), овець та кіз (6,8 тис. голів), кролів та звірів (20,7 тис. голів), бджіл (3,2 тис. сімей) та здешевлення вартості племінних (генетичних) ресурсів вітчизняної селекції при реалізації та розширенні власної племінної бази: великої рогатої худоби (1,6 тис. голів), свиней (5,5 тис. голів), птиці (1,3 млн голів).

За бюджетною програмою «Селекція в рослинництві» за загальним фондом у сумі 29,7 млн грн було надано державну підтримку 55 підприємствам первинного насінництва, які у ланках первинного насінництва площею 15,3 тис. га виробили 16,6 тис. т оригінального та 19,7 тис. т суперелітного насіння. При цьому обсяг компенсації витрат на виробництво 1 тонни насіння становив 800 гривень.

За бюджетною програмою «Селекція у рибному господарстві» кошти спрямовано на вирощування, збереження, утримання генетичних ресурсів вітчизняного походження, генофондних стад локальних та зникаючих порід та видів риб у сумі 11,3 млн грн та 1,5 млн грн – на наукові дослідження та розробки у галузі селекційно-племінної роботи селекційним центрам у риборицтві.

За бюджетною програмою «Організація та регулювання діяльності установ в системі Державної інспекції сільського господарства України» за загальним фондом у сумі 348,9 млн грн, забезпечувалась діяльність 566 бюджетних установ, серед яких установи Головдержзахисту, Укрдержнасінінспекції, хлібні інспекції, Української помолого-ампелографічної інспекції та інші із штатною чисельністю 6599,5 працівників.

Крім того, бюджетні програми виконувались Національною академією аграрних наук України. Кошти використано за бюджетною програмою «Селекція у тваринництві та птахівництві в науково-дослідних господарствах»

за загальним фондом у сумі 3,7 млн грн. Виконавцями програми були 17 підприємств.

Аналіз обсягів і структури видатків у 2011 р. на фінансування бюджетних програм свідчить, що план видатків за обсягами виконано на 70,8%. Видатки держави як прямі і непрямі інвестиції у розвиток аграрного сектору економіки становили 4,95 млрд грн, при плані біля 8 млрд грн. Зокрема, недовідані кошти на розвиток виробництва шляхом фінансової підтримки через цінний і фінансовий механізми на суму 2,7 млрд грн. Зменшені порівняно з планом видатки на соціальний розвиток села на суму 111,7 млн грн; 134,3 млн грн. недодано на розвиток людського капіталу, на 6,5 млн грн проти плану недофінансовані наукові і прикладні розробки.

Дослідження видатків на розвиток сільськогосподарських підприємств як складової загального фінансування показує, що загальна сума державної підтримки у 2011 р. порівняно з 2006 р. збільшилась в 3,3 раза, проте за роками не завжди зростала, найбільшою було у 2008 р., коли становила 5,3 млрд грн (табл. 3).

3. Державна підтримка сільськогосподарських підприємств за роками*

Показник	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Кількість підприємств	7611	8287	9284	9249	9180	9538
Площа сільськогосподарських угідь, тис. га	15554,6	16718,6	18167,4	18225,1	18453,8	18455,8
на 1 господарство, тис. га	2,044	2,017	1,957	1,970	2,010	1,935
Отримано коштів – всього, млн грн	1236,4	3527,1	5306,7	2775,2	4379,4	4039,8
за рахунок державних дотацій	854,1	2569,4	3022,4	666,7	1252,3	684
у% до всього	69,1	72,8	57,0	24,0	28,6	16,9
ПДВ	382,2	957,7	2284,3	2108,5	3127,0	3355,8
у% до всього	30,9	27,2	43,0	76,0	71,4	83,1
Отримано коштів на 1 га с/г угідь – всього, грн	79,5	211,0	292,1	152,3	237,3	218,9
за рахунок державних дотацій	54,9	153,7	166,4	36,6	67,9	37,1
ПДВ	24,6	57,3	125,7	115,7	169,5	181,8
Отримано коштів – на 1 господарство – всього, тис грн	162,4	425,6	571,6	300,1	477,1	423,5
за рахунок державних дотацій	112,2	310,1	325,5	72,1	136,4	71,7
ПДВ	50,2	115,6	246,0	228,0	340,6	351,8
Видатки з ДБ в аграрний сектор, млн грн	6687,7	7781,3	9678,1	7926	7339,6	8011,8
Частка у видатках ДБ державної підтримки сільськогосподарських підприємств, %	18,5	45,5	54,9	35,1	59,7	50,5

*Розраховано на основі даних ф. № 50-сг за роками

За даними табл. 3 в загальному обсязі видатків державного бюджету в аграрний сектор економіки сільськогосподарські підприємства у 2011 р. за рахунок дотацій отримали 684 млн грн, та за рахунок механізмів справляння ПДВ – 3355,8 млн грн. Частка державних дотацій в загальній сумі державної підтримки знижується, водночас зростає і сума і частка підтримки за рахунок механізмів справляння ПДВ.

Висновки. Розроблені й затверджені Кабінетом Міністрів України цільові програми розвитку аграрно-промислового комплексу України, які реалізуються повністю або частково за рахунок коштів Державного бюджету. Проте кожна з названих програм автономна як за своїми цілями, так і в часі. Більшість програм не має достатнього обґрунтування з точки зору фінансування, матеріально-речового забезпечення.

Мають бути визначені довгострокові загальнодержавні та регіональні пріоритети, що фінансуватимуться за рахунок коштів Державного бюджету, та державна підтримка, перш за все, повинна забезпечити виконання стратегічних цілей соціально-економічного розвитку країни, якими є: подолання бідності та підвищення рівня життя громадян України; всебічний та гармонійний розвиток людини; забезпечення сталого економічного зростання та створення конкурентоспроможної ринкової економіки; поліпшення структури національної економіки на основі інноваційної моделі розвитку; інтеграція в європейські структури та світову економічну систему. Вкрай необхідно ввести моніторинг та обов'язкове інформування у засобах масової інформації про хід виконання фінансування з Державного бюджету та правове закріплення своєчасності надання допомоги.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Державний комітет статистики [Інтернет ресурс]. Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua.
2. Organisation for Economic Co-operation and Development [Інтернет ресурс]. Режим доступу: [<http://www.oecd.org>].
3. Статистичний бюлетень «Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах за 2011 рік» [за ред. Н.С. Власенко]. — Київ: Головне управління статистики України, 2011. — 88 с.
4. Голубев А. Задачи государственного управления российским агрокомплексом / А. Голубев // АПК: экономика, управление. — 2005. — № 1. — С. 33 – 40.
5. Барихин А.Б. Большой юридический энциклопедический словарь / А.Б. Барихин. — М.: Книжный мир, 2005. — С. 608.
6. Гордеев А. Повышать инвестиционную привлекательность сельского хозяйства / А. Гордеев // АПК: экономика, управление. — 2006. — № 4. — С. 2 – 4.
7. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку

- використання коштів, передбачених у державному бюджеті для фінансової підтримки заходів в агропромисловому комплексі», від 13 лютого 2012 р. № 104 [Інтернет ресурс]. Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/laws/show/104 – 2012-п.
8. Постанова Кабінету Міністрів України «Питання надання державної підтримки галузі рослинництва для пересіву у 2012 році озимих зернових культур» від 19 березня 2012 р. № 278 [Інтернет ресурс]. Режим доступу: document.ua/pitannja-nadannja-derzhavnoy.
 9. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку використання сум податку на додану вартість, сплачених переробними підприємствами до спеціального фонду державного бюджету», від 02 березня 2011 р. № 246 [Інтернет ресурс]. Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/laws/show/246 – 2011-п.
 10. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для фінансування заходів із захисту, відтворення та підвищення родючості ґрунтів», від 2 березня 2011 р. № 180 [Інтернет ресурс]. Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/laws/show/180 – 2011-п.
 11. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для підтримки сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів», від 9 березня 2011 р. № 272 [Інтернет ресурс]. Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/laws/show/272 – 2011-п.
 12. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для виконання програми селекції у тваринництві та птахівництві на підприємствах агропромислового комплексу», від 18 травня 2011 р. № 515 [Інтернет ресурс]. Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/laws/show/515 – 2011-п.
 13. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для оздоровлення та відпочинку дітей працівників агропромислового комплексу», від 28 лютого 2011 р. № 167 [Інтернет ресурс]. Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/laws/show/167 – 2011-п.
 14. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для часткової компенсації вартості складної сільськогосподарської техніки вітчизняного виробництва», від 28 липня 2010 р. № 647 [Інтернет ресурс]. Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/laws/show/647 – 2010-п.
 15. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для часткового відшкодування суб'єктам господарювання вартості будівництва та реконструкції тваринницьких ферм і комплексів та підприємств з виробництва комбікормів», від 4 жовтня 2010 р. № 900 [Інтернет ресурс]. Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/laws/show/900 – 2010-п.

16. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для здійснення фінансової підтримки суб'єктів господарювання агропромислового комплексу через механізм здешевлення кредитів та компенсації лізингових платежів», від 11 серпня 2010 р. № 794 [Інтернет ресурс]. Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/laws/show/798 – 2010-п.
17. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для розвитку тваринництва», від 18 березня 2009 р. № 282 [Інтернет ресурс]. Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/laws/show/282 – 2009-п.
18. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для селекції в рослинництві», від 18 березня 2009 р. № 232 [Інтернет ресурс]. Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/laws/show/232 – 2009-п.
19. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для здійснення заходів з охорони і захисту, раціонального використання лісів, наданих у постійне користування агропромисловим підприємствам», від 27 лютого 2008 р. № 91 [Інтернет ресурс]. Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/laws/show/91 – 2008-п.
20. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для державної підтримки виробництва продукції рослинництва на зрошуваних землях», від 9 квітня 2008 р. № 345 [Інтернет ресурс]. Режим доступу: zakon.rada.gov.ua /laws/show/345 – 2008-п
21. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для державної підтримки сільськогосподарської дорадчої служби», від 19 вересня 2007 р. № 1131 [Інтернет ресурс]. Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/laws/show/1131 – 2007-п.
22. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року», від 19 вересня 2007 р., № 1158 [Інтернет ресурс]. Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/laws/show/1158 – 2007-п.
23. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку справляння збору та використання коштів на розвиток виноградарства, садівництва і хмелярства», від 25 серпня 2004 р., № 1102 [Інтернет ресурс]. Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/laws/show/1102 – 2004-п.
24. Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання державного резервного насінневого фонду», від 27 червня 2003 р., № 977 [Інтернет ресурс]. Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/laws/show/977 – 2003-п.

Одержано 14.11.12

Для успешного развития сельскохозяйственных предприятий в Украине необходима всесторонняя государственная поддержка их деятельности. Государственная политика, осуществляемая в форме законодательного и экономического влияния, отдельных специальных программ, должна содействовать равноценному развитию аграрных предприятий и других хозяйственных структур, учитывая особенности их функционирования.

Ключевые слова: государственная финансовая поддержка, аграрный сектор, предприятия, бюджетное финансирование.

All-round state support of farm enterprises activity is needed for their successful development in Ukraine. The state support in the form of legislative and economic influence, certain technical programs is supposed to facilitate the development of farm enterprises and other business entities taking into consideration the peculiarities of their functioning.

Key words: state financial support, agrarian sector, enterprises, budgetary financing.

УДК 330.322.54

СТАН ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Н.М. КОТВИЦЬКА, кандидат економічних наук

Проаналізовано сучасний стан та рівень продовольчої безпеки України. Виділено проблемні аспекти та протиріччя забезпечення необхідного рівня продовольчої безпеки України. Визначено основні напрями вдосконалення механізму державного регулювання національної продовольчої безпеки в сучасних умовах.

Продовольча безпека посідає важливе місце в концепції як національної безпеки усіх країн. Лише та держава здатна проводити незалежну політику, яка може гарантувати продовольчу безпеку в будь-яких умовах. Для України особливе її значення обумовлюється соціально-економічним та екологічним становищем і демографічною ситуацією. Відповідальність за формування продовольчої безпеки безпосередньо покладається на державу і тому її забезпечення залежить від формування аграрної політики. Вирішення зазначених проблем неможливе без сталого соціально-економічного і екологічного розвитку країни.

Питання забезпечення продовольчої безпеки України визначені в роботах Андрійчука В.Р., Богачова В.І., Гойчука А.І., Даніленка А.З., Кочеткова О.В., Лукінова І.І., Міркіна Б.М., Саблука П.Т., Савченка С.В., Свідана Н.А., Ткаченко В.Г., Чечіля А.М., Юрчишина В.В. та інших.

Аналіз робіт вітчизняних і закордонних вчених з проблем продовольчої безпеки показує, що напрацювання зроблені, але ці дослідження не мали на меті забезпечення безпосередньо продовольчої безпеки. В науковій літературі все ще недостатньо приділяється уваги комплексному дослідженню продовольчої безпеки України.

Методика досліджень. У процесі дослідження використано: абстрактно-логічний (при теоретичному узагальненні й формуванні висновків), статистико-економічний (у процесі аналізу регулювання розвитку агропромислового виробництва).

Результати досліджень. Постійні зміни економічної і політичної ситуації в світі, тенденції розвитку світового сільського господарства і складні перспективи вирішення продовольчої проблеми на міжнародному рівні вимагають посиленої уваги до національної продовольчої безпеки. Україні, після вступу у СОТ, потрібно мати сучасну агропродовольчу політику, яка сприятиме забезпеченню продовольчої незалежності держави. Ця політика повинна базуватися на чітко визначених параметрах продовольчої безпеки що дозволить розробити стратегію і напрями розвитку національного агропромислового комплексу з урахуванням раціонального використання його потенціалу та посилення експортної орієнтації.

Необхідно відмітити, що Україна за останні 20 років не тільки не примножила досягнутих успіхів в аграрному секторі, а навпаки, втратила деякі з них. Відсутність дієвих механізмів державного регулювання, обмеженість джерел фінансування привели до зниження обсягів виробництва в галузі.

Аналіз статистичних даних свідчить, що наявний стан продовольчого споживання в Україні можна охарактеризувати як загрозливий щодо життєзабезпечення населення, тому що фактичне споживання ряду найважливіших видів продовольства на душу населення в країні, хоча й збільшується в останні роки, однак значно нижче рекомендованих Інститутом харчування Міністерства охорони здоров'я України.

Оптимальною вважається ситуація, коли фактичне споживання продуктів харчування особою впродовж року відповідає раціональній нормі¹, тобто коефіцієнт співвідношення між фактичним і раціональним споживанням дорівнює одиниці (табл. 1).

В 2011 році в Україні спостерігається тенденція загального зниження фактичного споживання продуктів та значного погіршення структури раціону харчування. Це виявилось не лише у зменшенні споживання продуктів

¹ МОЗ України замість раніше прийнятого визначення "Рекомендовані раціональні норми споживання основних продуктів харчування на душу населення на 2005-2015 роки" пропонує застосовувати визначення "Орієнтовний набір основної продовольчої сировини і харчових продуктів забезпечення у середньому на душу населення України на 2005-2015 роки" без зміни кількісних показників таких наборів. У зв'язку з тим, що постановою Кабінету Міністрів України від 05.12.2007 № 1379 "Деякі питання продовольчої безпеки" використовується термін "раціональні норми", дотримуємося цього терміну і у статті.

тваринного походження (м'ясо, риба, молоко), але й у падинні частки цих білкових продуктів у загальному раціоні. Разом із тим, за такими продуктовими групами, як хліб і хлібні продукти відбувається перевищення рекомендованих норм.

1. Розрахунок індикатора достатності споживання продуктів харчування (на особу на рік, кг)

Показник	Раціональна норма (розрахунки МОЗ України)	Фактичне споживання у 2011 році (дані Держстату)	Індикатор достатності споживання	Довідково: фактичне споживання у 2010 році (дані Держстату)
Хліб і хлібопродукти (у перерахунку на борошно)	101,0	110,4	1,09	111,3
М'ясо і м'ясопродукти	80,0	51,2	0,64	52,0
Молоко і молокопродукти	380,0	204,9	0,54	206,4
Риба і рибопродукти	20,0	13,4	0,67	14,5
Яйця (шт.)	290	310	1,07	290
Овочі та баштанні	161,0	162,8	1,01	143,5
Плоди, ягоди та виноград	90,0	52,6	0,58	48,0
Картопля	124,0	139,3	1,12	128,9
Цукор	38,0	38,5	1,01	37,1
Олія рослинна всіх видів	13,0	13,7	1,05	14,8

Проблема доступності продовольства – іншої найважливішої складової продовольчої безпеки пов'язана, перш за все, з рівнем доходів, купівельною спроможністю населення та ціновою доступністю продуктів харчування.

В Україні частка продовольчих затрат у сімейному бюджеті постійно зростає, що свідчить про низький рівень життя населення. Таке положення зумовлене загальним зниженням життєвого рівня переважної більшості населення, частина якого живе за межею бідності, та значним розширенням між багатими та бідними.

У загальній структурі витрат на продукти харчування найвищу питому вагу займали витрати на: м'ясо і м'ясопродукти – 23 відсотки (421 грн на домогосподарство), хліб і хлібопродукти, молоко і молочні продукти – по 13 відсотків кожна група (245 грн), овочі – 10 відсотків (176 гривень) (рис.).

Задоволення потреб населення у продовольстві, у межах його купівельної спроможності, у 2011 році, як і у попередні роки, здійснювалося, в основному, за рахунок продукції вітчизняного виробництва.

Найбільш уразливими позиціями, з точки зору імпортозалежності залишаються позиції "риба та рибопродукти", "плоди, ягоди та виноград", "олія рослинна всіх видів", частка імпорту за цими групами у загальному споживанні

відповідно становить 66,7; 48,3 та 39,8 відсотка при 30-ти відсотковому пороговому критерії цього індикатора.

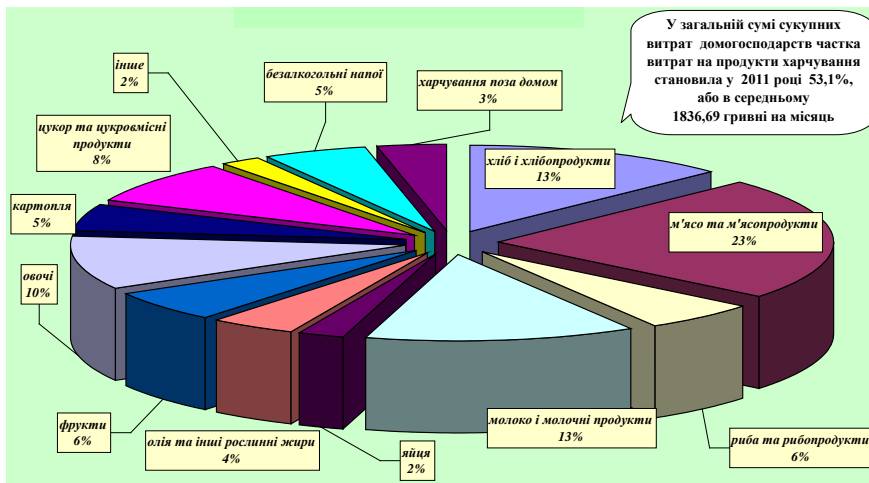

Рис. Структура витрат домогосподарств на харчування у 2011 році (за даними Держстату)

Значний відсоток імпорту по групі "олія рослинна всіх видів" обумовлений ввезенням тропічних олій, які не виробляються в Україні (пальмова, кокосова олії тощо), але широко використовуються при виробництві продовольчих та непродовольчих товарів вітчизняними підприємствами. При цьому внутрішній попит на олію соняшникову повністю забезпечувався за рахунок власного виробництва.

У 2011 році частка імпорту риби і рибопродуктів у внутрішньому споживанні порівняно з попереднім роком скоротилася на 4,9 відсоткових пункти, проте це відбулося на фоні середньодушового зменшення споживання цієї продукції, обумовленого низьким платоспроможним попитом населення.

Основну частину імпорту плодово-ягідної продукції складають екзотичні види фруктів (цитрусові, банани тощо). У 2011 році проти попереднього року імпорт бананів зріс на 15,4 відсотка, цитрусових – на 13,8 відсотка. У той же час за вказаний період імпорт яблук скоротився у два рази (табл. 2).

Позитивним моментом стало зменшення частки імпорту у внутрішньому споживанні м'яса і м'ясопродуктів та плодово-ягідної продукції відповідно на 5,5 та 3,0 відсоткових пункти, що, в основному, стало наслідком збільшення вітчизняного виробництва вказаної продукції.

2. Розрахунок імпортозалежності за групами продовольства (тис. тонн)

Показник	Імпорт продуктів у 2011 році у перерахунку на основний продукт (за даними Держстату)	Ємність внутрішнього ринку у 2011 році (за даними Держстату)	Відсоток імпортозалежності, %	
			2011 рік	Довідково: 2010 рік
Хліб і хлібопродукти (у перерахунку на борошно)	85,6	5046,8	1,7	2,6
М'ясо і м'ясопродукти	244	2339,4	10,4	15,9
Молоко і молокопродукти	257	9363,0	2,7	2,9
Риба і рибопродукти	410,0	614,3	66,7	71,6
Яйця (млн шт.)	51,9	14165,0	0,4	0,9
Овочі та баштанні	285,0	7440,0	3,8	4,7
Плоди, ягоди та виноград	1163,0	2405,0	48,3	51,3
Картопля	41,0	6368,3	0,6	0,5
Цукор	269,3	1758,3	15,3	20,5
Олія рослинна всіх видів	249,0	625,3	39,8	46,9
із неї олія соняшникова	1	426,0	0,2	0,2

Висновки. Для досягнення і забезпечення умов продовольчої безпеки в умовах глобалізації на державному рівні необхідно:

- здійснювати щоквартальний моніторинг і прогнозування основних продовольчих балансів та тенденцій розвитку продовольчого ринку країни;
- укладати прямі контракти із сільськогосподарськими товаровиробниками на закупівлю продовольства;
- посилити вплив на ринкові механізми за допомогою встановлення цін на сировину і кінцеву продукцію, квотування виробництва;
- сприяння становленню міжрегіональних оптових ринків, вдосконалити механізм регулювання розподільних механізмів на оптовому ринку.

Зазначимо, що до ознак продовольчої безпеки в умовах підвищеної конкуренції як критерію сталого розвитку країни повинні відноситися:

- наявність продовольства, яка забезпечується муніципальною та приватною сферами закупок, зберігання, оптовою та роздрібною торгівлею продукцією сільського господарства та харчової промисловості;
- стабільність галузевих ринків продовольства, яка гарантується сферою накопичення страхових запасів основних продуктів харчування;
- доступність продовольства, яка визначається, передусім, рівнем та динамікою реальних доходів і структурою виплат споживачів;

- якість продовольства, яка підтримується обов'язковою сертифікацією сільськогосподарського та переробного виробництва, контролем джерел надходжень, місць зберігання і реалізації продовольчої продукції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Береговий В.К. Шляхи покращення рівня продовольчої безпеки України / В.К. Береговий // Агросвіт. — 2011. — № 15 — С. 5 – 7.
2. Малиш Н.А. Ефективні механізми формування державної екологічної політики: монографія / Н.А. Малиш. — К.: «К.І.С.», 2011. — 348 с.
3. Худавердієва В.А. Проблеми продовольчої безпеки в Україні // Економіка АПК. — 2011. — № 3 — С. 23 – 27.
4. Державна служба статистики України. Дані з Веб-сторінки. — Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua>.

Одержано 14.11.12

Проведён анализ современного состояния и уровня продовольственной безопасности Украины. Выделены проблемные аспекты и противоречия обеспечения необходимого уровня продовольственной безопасности Украины. Определены основные направления усовершенствования механизма государственного регулирования национальной продовольственной безопасности в современных условиях.

Ключевые слова: *продовольственная безопасность, механизм государственного регулирования, экономическая доступность продовольствия, нормы потребления продуктов питания населением, структура потребительских расходов.*

The analysis of the present state and level of food security of Ukraine was carried out. The problem aspects and contradictions of ensuring the necessary food security of Ukraine were singled out. The basic directions for improving the mechanism of government control of national food security in modern conditions were defined.

Key words: *food security, mechanism of government control, economic availability of food, rates of food consumption by the population, structure of consumers' expenditure.*

МАКРОЕКОНОМІЧНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

П.Ю. КУРМАСЬВ, кандидат економічних наук
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

У статті проаналізовано сучасний стан сільського господарства України. Визначено основні тенденції розвитку, які впливають на економічну динаміку показників сільського господарства. Розраховано прогнозні показники валової продукції сільського господарства.

Сільське господарство є однією з пріоритетних галузей національної економіки. Розвиток сільськогосподарської галузі сприяє підвищенню матеріального добробуту населення, зміцненню економічної та продовольчої безпеки держави, зростанню її експортного потенціалу [1]. Враховуючи вищезазначене, виникає необхідність детального аналізу сучасного стану та перспектив розвитку сільського господарства України.

Проблемам розвитку сільського господарства нашої країни присвячено праці вітчизняних дослідників: В.І. Власова [2], Б.Й.Пасхавера, П.Т. Саблука [2], В.В. Юришина та багато інших. Проте, залишаються недостатньо висвітленими і потребують поглибленого опрацювання питання пов'язані із визначенням перспектив розвитку сільського господарства в умовах глобалізації економічних відносин.

Метою статті є аналіз сучасного стану та визначення тенденцій розвитку сільського господарства України.

Методика досліджень. У процесі наукового дослідження використовувалися загальнонаукові та спеціальні методи: абстрактно-логічний – дозволив виявити суперечності розвитку сільського господарства України; монографічний – при вивченні й аналізі спеціальної наукової літератури; графічний – при наочному відображенні окремих показників сільського господарства України.

Результати досліджень. Протягом 2006–2012 років динаміка виробництва сільськогосподарської продукції характеризувалася суперечливими тенденціями.

Так, зростання обсягу сільськогосподарського виробництва в Україні мало місце у 2006, 2008, 2011 роках (табл. 1). Обсяги сільськогосподарського виробництва у 2011 р. порівняно з 2010 р. зросли на 19,9%.

У 2011 році виробництво зросло у всіх регіонах, насамперед, у Сумській і Чернігівській областях. Сільськогосподарське виробництво стало основним джерелом прискорення зростання ВВП у II півріччі 2011 року, коли воно сформувало понад 45% (2,5 із 5,6 в. п.) приросту валової доданої вартості [3, С.19].

1. Індеси обсягу сільськогосподарського виробництва, % до попереднього року

Рік	Усі категорії господарств			
	Площа сільськогосподарських угідь, тис. га	Продукція сільського господарства	З неї	
			продукція рослинництва	продукція тваринництва
2006	41675,9	102,5	101,8	103,6
2007	41650,0	93,5	90,9	98,0
2008	41625,8	117,1	128,6	98,7
2009	41596,4	98,2	95,3	104,2
2010	41576,0	99,0	95,9	103,4
2011	41557,6	119,9	130,4	101,3

Джерело: складено на основі [3, С.19; 4, С.1]

Позитивні тенденції у агропромисловому комплексі в 2011 році зумовлені зростанням виробництва у галузі тваринництва на 1,3% та на 30,4% у рослинництві, порівняно із 2010 роком (табл. 1).

Серед регіонів виробництво продукції рослинництва збільшилось у 22 регіонах (від 1,5% у Тернопільській до у 2,4 рази у Миколаївській та Одеській областях). Зменшення виробництва продукції рослинництва спостерігалось в Івано-Франківській (на 19,4%), Львівській (на 4,4%) та Чернівецькій (0,6%) областях, що обумовлено зниженням у зазначених регіонах виробництва картоплі, цукрових буряків та кукурудзи. Крім того, у Чернівецькій області через зниження урожайності зернових культур скоротилося їх виробництво на 10,8%, а в Івано-Франківській скоротилося виробництво овочів відкритого ґрунту на 11,3%.

У цілому по Україні у 2010 році, порівняно з 2009 роком, виробництво зерна зменшилось на 14,8%, що було зумовлено зниженням урожайності зернових культур з 29,8 ц/га до 26,9 ц/га (на 2,9 ц з 1 га, або на 10,7%) [4, С.2]. У галузі тваринництва у 2010 році обсяг виробленої продукції зріс на 3,4%. Відношення загального обсягу вирощування худоби та птиці до реалізації тварин на забій становило 108,2% (у 2009 р. — 107,8%). Перевищення обсягів вирощування над обсягами реалізації худоби та птиці на забій зафіксовано у 21 регіоні країни.

На позитивну динаміку виробленої продукції тваринництва вплинуло зростання виробництва м'яса, яєць та вовни.

Так, виробництво яєць у 2011 році зросло на 9,6%, реалізація худоби та птиці на забій (у живій вазі) – на 3,5%. У сільськогосподарських підприємствах обсяги вирощування худоби та птиці зросли на 3,5%, у т. ч. свиней – на 9,3%, птиці – на 2,3% [3, С.19].

Серед регіонів приріст виробництва м'яса мав місце у 10 регіонах (АРК,

Вінницька, Волинська, Дніпропетровська, Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Херсонська, Черкаська, Чернівецька області), зниження – у 15 регіонах з найвищим скороченням у Миколаївській (на 21,5%) та Одеській (на 21,6%) областях.

Разом з тим тенденція щодо зменшення поголів'я великої рогатої худоби буде домінуючою і у наступних роках, оскільки не реалізуються заходи щодо формування дієвої протекціоністської політики у цій сфері як на державному, так і на регіональному рівнях [5; 6, С.306].

Крім вищезазначених макротенденцій, які впливають на економічну динаміку показників сільського господарства, існує ряд перешкод, без подолання яких реалізація цілей інноваційного розвитку АПК значно ускладнюється. До них можна віднести:

- відсутність ефективної системи руху капіталу, що, в сучасних умовах, значно ускладнює фінансування обробної промисловості;
- низька заробітна плата у виробничій та науково-технічній сфері, яка не сприяє зростанню продуктивності праці, створенню та поширенню інновацій;
- загальне технологічне відставання вітчизняної економіки, що не забезпечує належної конкурентоспроможності продукції і послуг на зовнішніх ринках.

В умовах необхідності подальшого реформування АПК, складовим елементом якого є сільське господарство, виникає потреба в оперативному аналізі тенденцій розвитку макроекономічних параметрів.

У зв'язку із вищезазначеним прогнозування валової продукції сільського господарства на сучасному етапі розвитку нашої країни набуває особливу значущість.

Прогнозування економічних показників у нашому дослідженні здійснювалося за допомогою комп'ютерної програми FORECAST-PRO, яка використовує модель авторегресії із інтегрованою ковзною середньою.

Прогнозні розрахунки валової продукції сільського господарства виконано у двох варіантах: інвестиційному (оптимістичний) та інерційному (песимістичний).

Інвестиційний варіант ґрунтується на припущенні про можливість досягнення достатньо високих темпів економічного зростання протягом всього прогнозного періоду (рис. 1).

Валова продукція сільського господарства у 2025 році зросте, за інвестиційним сценарієм, на 5,6% порівняно із 2012 роком.

Аналіз сценарних умов розвитку вітчизняної економіки в середньостроковій перспективі показує, що зберігається тенденція високих темпів зростання попиту на м'ясо і м'ясні продукти, зменшення на молочні продукти.

Підвищення експортного потенціалу зернового господарства і реалізація можливостей імпортозаміщення забезпечать 4–5% щорічну позитивну

динаміку сільського господарства. Це, певною мірою, дозволить пом'якшити наслідки вибуття застарілої матеріально-технічної бази.

Найважливішим фактором підвищення конкурентоспроможності повинно стати зростання продуктивності праці в сільському господарстві, що, з одного боку, призведе до зниження витрат виробництва, а з іншого – забезпечить можливість для збільшення середньої заробітної плати. Абсолютне і відносно зростання заробітної плати необхідне для формування мотивів до високопродуктивної праці, вирішення проблем кадрового забезпечення, але, одночасно, воно створює передумови загострення соціально-економічних проблем розвитку сільських територій. Це обумовлено тим, що успішна реалізація сценарію зростання продуктивності праці призведе до скорочення чисельності зайнятих в сільському господарстві, збільшення диференціації за рівнем доходів.

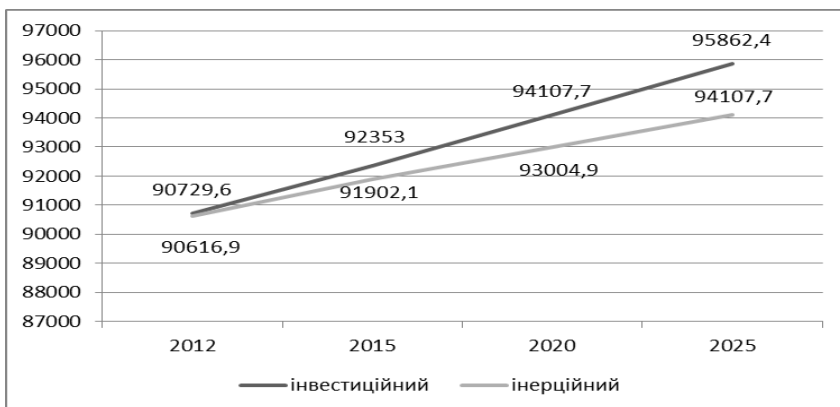

Рис. 1. Прогнозні розрахунки валової продукції сільського господарства, млн грн

Достатньо високою є вірогідність реалізації сценарію розвитку, основні характеристики якого визначаються параметрами інерційних трендів. Таким чином, в процесі розробки довгострокового прогнозу, в першу чергу, необхідно розглянути інерційний (песимістичний) сценарій розвитку.

Так, у сільському господарстві у період 2012 – 2015 рр. ймовірним є посилення кризових явищ, обумовлених: втратами внутрішніх продовольчих ринків у зв'язку із зростанням імпорту сільськогосподарської продукції; масштабним вибуттям застарілої і зношеної сільськогосподарської техніки (трактори, комбайни), що призведе до скорочення посівних площ; погіршенням соціально-демографічної ситуації в сільських районах країни.

Інерційний сценарій передбачає зростання валової продукції сільського господарства у 2025 році на 3,8% порівняно із 2012 роком.

Частка імпорту в загальному обсязі реалізованої продукції зросте до 19%. Разом з тим необхідно пам'ятати, що продовольчу безпеку держави може гарантувати лише вітчизняний агротоваровиробник. Подальша орієнтація на забезпечення попиту населення за рахунок імпортованої продукції сільського господарства створить загрозу ефективному розвитку галузей рослинництва.

Висновки. Аналіз макроекономічних тенденцій сільського господарства України за 2006 – 2011 рр. засвідчив існування перешкод, без подолання яких реалізація цілей інноваційного розвитку АПК значно ускладниться.

Основними завданнями аграрної політики повинно стати створення передумов динамічного розвитку сільського господарства за трьома напрямками:

- у виробничій сфері – підвищення конкурентоспроможності сільського господарства, забезпечення продовольчої безпеки;
- у соціальній сфері – дотримання соціальних стандартів, активна політика зайнятості;
- у сфері екології – забезпечення екологізації сільського господарства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Сільське господарство України у 2011 році [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://agro.ua.net/news/news_38766.html.
2. Саблук П.Т. Продовольча безпека України / П. Т. Саблук, О. Г. Білорус, В. І. Власов // Економіка АПК. — 2009. — № 10. — С. 3 – 7.
3. Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2012 році: Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України. — К.: НІСД, 2012. — 256 с.
4. Стан сільського господарства в 2010 році [експрес випуск]. — 2011. — №10. — 2 с.
5. Курмаєв П.Ю. Напрями підвищення ефективності аграрного виробництва в Україні/П.Ю. Курмаєв, І.О. Янчук, Н.М. Бондаренко, А.В.Василенко //Економіка: проблеми теорії та практики: Зб. наук. праць. Вип. 261. В 7 т. — Т.1 – Дніпропетровськ: ДНУ, 2010. — С. 3 – 8.
6. Курмаєв П.Ю. Сучасний стан та перспективи розвитку тваринництва в Україні /П.Ю. Курмаєв [колективна монографія] /За ред. В.Ф. Беседіна, А.С. Музиченка. — К: НДЕІ, 2010. — С. 305 – 308.

Одержано 15.11.12

В статье проанализирована современная ситуация в сельском хозяйстве Украины. Определены основные тенденции развития, которые влияют на динамику показателей сельского хозяйства. Рассчитаны прогнозные показатели валовой продукции сельского хозяйства.

Ключевые слова: сельское хозяйство, прогноз, растениеводство, животноводство.

The present situation in agriculture of Ukraine was analyzed in the article The main tendencies of development which influence the dynamics of indicators of agriculture were defined. Forecast indices of gross agricultural output were calculated.

Key words: agriculture, forecast, crop production, livestock production.

УДК 330.322

УМОВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СПРИЯТЛИВОГО ІНВЕСТИЦІЙНОГО КЛІМАТУ В УКРАЇНІ

І.М. НОВАК, Н.О. ВЕРНІЮК, кандидати економічних наук

Проаналізовано обсяги залучення іноземних інвестицій в економіку країни та канали їх розподілу. Досліджено структуру інвестицій в основний капітал за джерелами фінансування і визначено проблеми залежності інвестиційної активності вітчизняних підприємств від їх прибутковості. Обґрунтовано доцільність заходів, спрямованих на створення сприятливого інвестиційного клімату в країні.

Домінуючим чинником розвитку в економічному житті кожної країни є інвестиції. Вони посідають провідне місце у відтворенні виробничих ресурсів, а отже, і в прискоренні економічного зростання.

Нині інвестиції, як фінансовий інструмент залучення капіталу, є невід'ємною складовою існування сучасного суспільства та фактором економічного зростання переважної більшості країн світу. Слід зазначити, що сам процес інвестування спричинений нерівномірністю розподілу фінансових ресурсів, як в розрізі світового господарства, так і господарства окремої країни. Світове суспільство поділено на дві нерівні частини: одна складається з суб'єктів економіки, які мають надлишок капіталу та прагнуть його вигідно вкласти, інша – з осіб, яким, навпаки, не вистачає власних коштів для організації бізнесу, розширення та модернізації виробництва тощо. При цьому необхідно відзначити, що в середині кожної групи існує жорстка конкуренція. Так, потенційні інвестори змагаються за найбільш економічно вигідний інвестиційний проект, тоді як ті, хто прагне залучити кошти, ведуть боротьбу за найкращі умови отримання інвестицій.

Активну участь в конкурентній боротьбі на міжнародному інвестиційному ринку бере й Україна. Адже вона потребує значних фінансових ресурсів для реформування, модернізації та реструктуризації економіки країни загалом та окремих її галузей зокрема.

Науково-теоретичним обґрунтуванням суті та об'єктивної необхідності підвищення інвестиційної привабливості країн та підприємств приділяли увагу такі відомі вчені як Бойчук Р., Вергіна П., Гайдуцький А., Должанський І.,

Мамуль Л., Тумусова Ф., Котляр З., Козаченко І., Макарій Н. та ін. Однак нині так і не сформовано досконалого механізму та його методів і заходів, спрямованих на збільшення обсягів іноземного інвестування в країну, а отже умов сприятливого інвестиційного клімату.

Методика досліджень. Теоретичною і методологічною основою досліджень стали основні положення економічної теорії, наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених з проблем теорії і практики дослідження інвестиційної привабливості країн, законодавчі та нормативні акти, аналітичні й статистичні матеріали Державного комітету статистики України.

Постановка задачі. Для економічного розвитку України, особливо за умов світової фінансової кризи потрібні значні обсяги капіталу у вигляді інвестицій. Іноземні інвестиції є бажанішими для функціонування економічної системи, адже вони збільшують капітальні надходження в розвиток інноваційного виробництва та відповідно підвищують конкурентоспроможність продукту. Це сприяє зростанню обсягів експорту, активності платіжного балансу та рівня рейтингу країни на світовому ринку.

Нині проблема підвищення інвестиційної активності іноземних інвесторів є досить актуальною, адже з кожним роком вони відіграють дедалі істотніше значення в економіці України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Потенційно Україна, володіючи значним внутрішнім ринком, розгалуженим промисловим і сільськогосподарським потенціалом, багатими та різноманітними природними ресурсами, а також вигідним геополітичним розташуванням, може стати одним із провідних реципієнтів інвестицій. Однак, зважаючи на інтернаціоналізацію процесу інвестування, все частіше на заваді реалізації конкретних бізнес ідей стає незнання міжнародних вимог та стандартів, а також відсутність у потенційного інвестора достовірної оперативної інформації про конкретний об'єкт інвестування, зокрема, його основні переваги та недоліки.

З метою вирішення даної проблеми експертними групами відомих рейтингових агентств, консалтингових компаній, аналітичних видань, Світового економічного форуму ведуться активні дослідження щодо розробки універсальних методологічних підходів до оцінки інвестиційної привабливості країн, як безпосереднього об'єкта інвестування, які задовольнятимуть вимогам як вітчизняних, так й іноземних інвесторів, та враховуватимуть кількісні і якісні характеристики, а також формальні та неформальні зв'язки з зовнішнім середовищем.

За результатами щорічного рейтингового дослідження Міжнародної фінансової корпорації, група Світового банку "Ведення бізнесу – 2011" Україна покращила своє місце на 2 позиції з 147 на 145 місце, за рахунок збільшення рейтингу за категоріями: "реєстрація підприємств" та "отримання дозволів на будівництво", водночас відбулося зменшення рейтингів за категоріями: "реєстрація власності", "доступ до кредитів", "захист прав інвесторів" та "ліквідація підприємств" (табл. 1).

1. Рейтинг України за даними щорічного дослідження Міжнародної фінансової корпорації, група Світового банку “Ведення бізнесу – 2011”

Рейтинг по категоріях	2011 р. місце у рейтингу	2010 р. місце у рейтингу	Зміна рейтингу
Ведення бізнесу	145	147	+2
Реєстрація підприємств	118	136	+18
Отримання дозволів на будівництво	179	181	+2
Реєстрація власності	164	160	-4
Доступ до кредитів	32	30	-2
Захист прав інвесторів	109	108	-1
Система оподаткування	181	181	Без змін
Міжнародна торгівля	139	139	Без змін
Забезпечення виконання контрактів	43	43	Без змін
Ліквідація підприємств	150	145	-5

Даний рейтинг відображає несуттєве збільшення довіри іноземних інвесторів до України. За даними Державної служби статистики у 2011 р. в економіку країни іноземними інвесторами вкладено 6,5 млрд. дол. прямих іноземних інвестицій. При цьому приріст сукупного обсягу іноземного капіталу в економіці країни, з урахуванням його переоцінки, втрат, курсової різниці тощо у 2011 р. становив 4,6 млрд. дол.

Малюнок 1 відображає загальне надходження іноземних інвестицій в економіку країни за 2005 – 2011 рр.

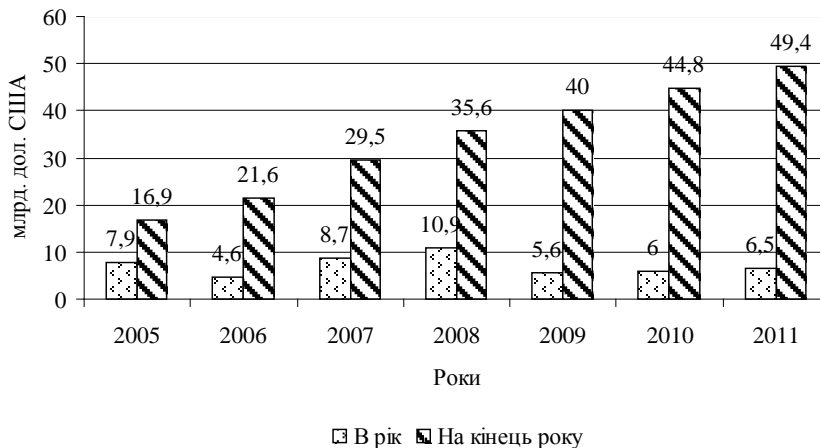

Рис. 1. Обсяг прямих іноземних інвестицій в економіку України, 2005 – 2011 рр. [5]

За даними рисунка простежується загальне зростання обсягу іноземного капіталу інвестованого в країну за період дослідження, однак щорічні інвестиції не відповідають потребам економіки і починаючи з 2008 р. їх кількість скорочується та утримується майже на одному рівні. Станом на 01.01.2012 року загальний обсяг прямих іноземних інвестицій, внесених в Україну (кумулятивно), з урахуванням його переоцінки, утрат, курсової різниці, склав 49,4 млрд. дол., що в розрахунку на одну особу становить 1084,3 дол. У той же час, існує проблема диспропорції залучення іноземного капіталу як в розрізі географічного сегментування, так і галузевого.

Результати досліджень. Підвищення інвестиційної активності іноземних суб'єктів господарювання в економіку країни в першу чергу залежить від створення сприятливого середовища. Поняття інвестиційна привабливість регіону чи країни є предметом досліджень вітчизняних та іноземних вчених. Наприклад, Макарій Н. зазначає, що інвестиційна привабливість – це справедлива кількісна і якісна характеристика зовнішнього і внутрішнього середовища об'єкта потенційно можливого інвестування [3].

На думку Бойчука Р., інвестиції представляють собою організовану сукупність внутрішніх і зовнішніх економічних ресурсів, що можуть бути використані країною для реалізації її стратегічних і тактичних цілей [1]. До даного визначення приєднується Тумусов Ф., вважаючи дану категорію здатною задовольнити матеріальні, фінансові і інтелектуальні потреби відтворення капіталу. Дольжанський І. вказує, що це сукупність інвестиційних можливостей країни чи регіону, використання яких спрямоване на досягнення стратегічних цілей [4].

Погоджуючись з думкою вище вказаних авторів зазначимо, що ступінь інвестиційної привабливості регіону чи країни в цілому є індикатором, показники якого дозволяють зробити висновки потенційним інвесторам про необхідність і доцільність вкладення фінансових капіталів у визначений об'єкт.

Нині інвестиції в Україні спрямовуються у вже розвинені сфери економічної діяльності. До десятки основних країн-інвесторів, на які припадає майже 83% загального обсягу прямих інвестицій, входять: Кіпр, Німеччина, Нідерланди, Російська Федерація, Австрія, Велика Британія, Франція, Швеція, Віргінські Острови, Сполучені Штати Америки (рис. 2).

Найбільше іноземного капіталу було інвестовано в економіку України у 2011 р. з Кіпру – 25%, у той же час, враховуючи те, що дана країна має сприятливий режим оподаткування та ведення бізнесу, офшорна зона, ймовірність того що дані кошти були вивезені вітчизняними резидентами доволі висока.

Аналізуючи здійснення інвестицій з України до 47 країн світу у 2011 році, слід відзначити, що переважна їхня частка спрямована до Кіпру (91,9%), і хоча даний показник у порівнянні з 2009 роком зменшився на 2,1%, все ж такі рівень показника є невтішним [5].

Використання даного механізму залучення капіталу дозволяє уникнути сплати чи зменшити розмір податків, що є негативним явищем для економіки будь-якої країни. У той же час, незадовільна диверсифікація джерел залучення

прямих іноземних інвестицій по країнах-інвесторах може бути ризиком залежності економіки України від політики кількох країн – основних інвесторів.

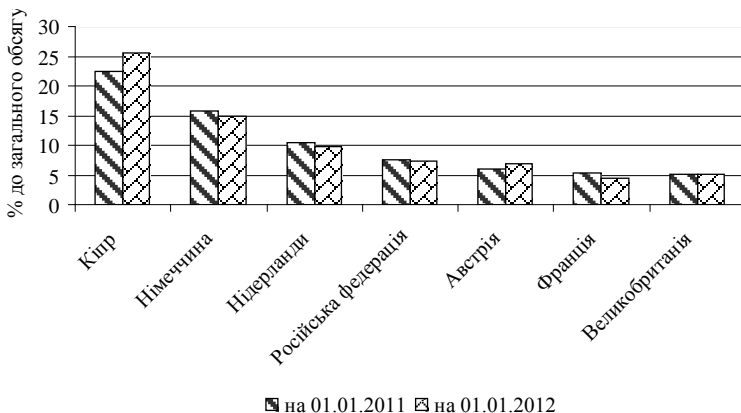

Рис. 2. Розподіл прямих іноземних інвестицій за основними країнами-інвесторами [5]

Відносно розподілу даних коштів по регіонах країни спостерігається непропорційний розподіл. Основна маса інвестицій – 89,7% всіх залучених прямих іноземних інвестицій надходить до восьми регіонів: Дніпропетровської, Харківської, Донецької, Київської, Львівської, Одеської, Запорізької, АР Крим та до м. Київ (рис. 3).

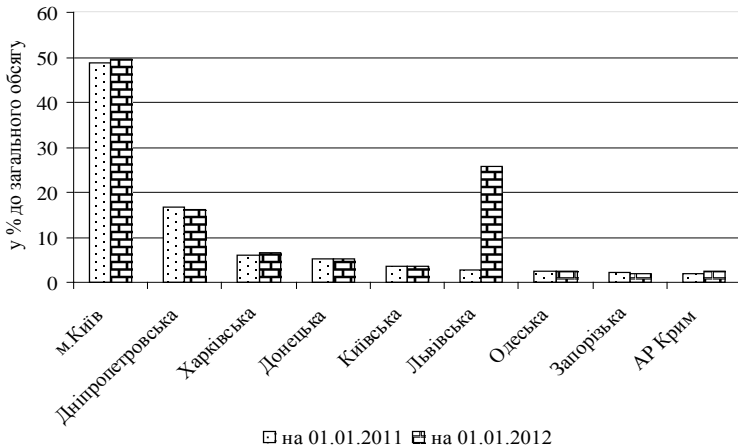

Рис. 3. Розподіл залучених прямих іноземних інвестицій за основними регіонами-реципієнтами інвестицій України [5]

Вище вказані регіони нині вже є економічно розвинутими та найбільш привабливими для іноземних інвесторів, а тому таке спрямування іноземного капіталу в регіональному розрізі не сприяє рівномірному соціально-економічному розвитку регіонів та посилює подальше збільшення розриву у їх розвитку. Відповідно дана географічна орієнтація інвестування має своє відображення і у розрізі галузей економіки (рис. 4).

Рис. 4. Розподіл прямих іноземних інвестицій в Україні за основними видами економічної діяльності [5]

За даними аналізу у промисловості зосереджено одна третина загального обсягу прямих інвестицій в країну, друга у фінансових установах (33,1%); станом на 01.01.2012 на підприємствах промисловості зосереджено – 15238,6 млн дол., у т.ч. переробної – 13056,8 млн дол. та добувної – 1492,4 млн дол.

Серед галузей переробної промисловості у металургійне виробництво та виробництво готових металевих виробів унесено 6084,2 млн дол. прямих інвестицій, у виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів – 2065,7 млн дол., хімічну та нафтохімічну промисловість – 1375,8 млн дол., машинобудування – 1226,0 млн дол., виробництво іншої неметалевої мінеральної продукції – 893,0 млн дол.

В організації, що здійснюють операції з нерухомим майном, оренду, інжиніринг та надання послуг підприємцям, інвестовано 5721,5 млн дол. (11,6%), у підприємства торгівлі, ремонту автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку – 5193,5 млн дол. (10,5%).

Відмітимо мінімальні обсяги інвестицій у сільське господарство, адже нині особливо актуальним є питання продовольчої безпеки. Підвищення інвестиційної активності в даній галузі дозволило б оновити технічну та технологічну сторону виробничого процесу та відчутно збільшити обсяги виробництва, що позитивно відобразилося б на економіці країни.

Слід зазначити, що структура за формами залучення іноземного капіталу за період 2002 – 2011 роки значно змінилася. Так, у 2001 – 2004 рр. внески у вигляді рухомого і нерухомого майна займали від 28 до 36 відсотків. Нині в структурі акціонерного капіталу нерезидентів домінують вкладення в грошових внесках – прямі інвестиції.

У той же час, головним джерелом фінансування інвестицій в основний капітал, як і раніше, залишаються власні кошти підприємств і організацій, за рахунок яких за 9 місяців 2011 року освоєно 59,0 відсотка капіталовкладень (рис. 5).

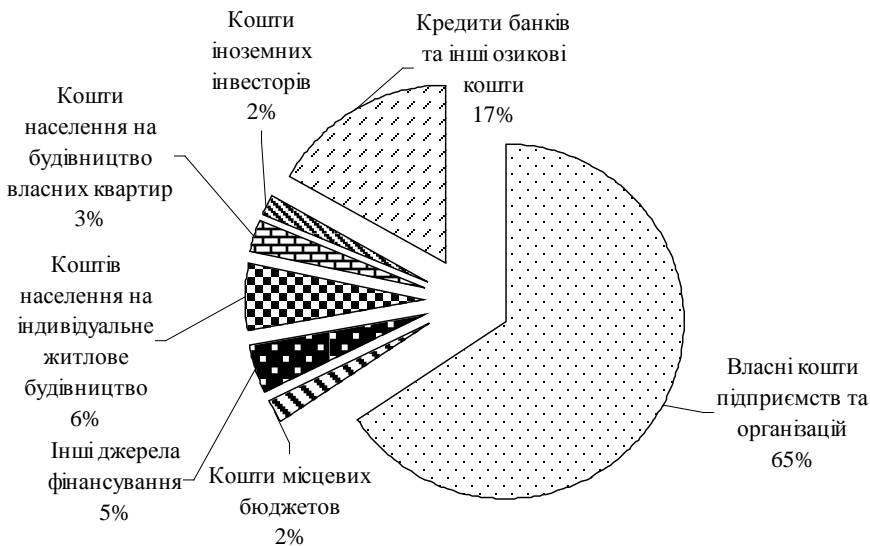

Рис. 5. Розподіл інвестицій в основний капітал за джерелами фінансування в Україні, 2011 р. [5]

Досліджуючи джерела фінансування інвестицій в основний капітал вітчизняних підприємств, зазначимо, що основна їх частина у 2011 р. — це власні кошти суб'єктів господарювання (65%). Частка залучених і запозичених коштів, у тому числі кредитів банків та інших позик, коштів іноземних

інвесторів у загальних обсягах капіталовкладень становила лише 19,6% (2% – іноземні інвестиції). Отримані результати вказують на те, що економіка України потребує іноземного капіталу у більш обсягах, а інвестиційна активність зростає лише після створення сприятливого для інвесторів клімату.

Нині на розвиток вітчизняних суб'єктів господарювання іноземні інвестиції не мають особливого впливу. Така структура джерел фінансування інвестицій в основний капітал, зокрема домінування в ній внесків за рахунок власних коштів підприємств, ставить в залежність розвиток останніх, а їх інвестиційну активність від їх прибутковості.

Висновки. Отже, досліджуючи проблему активізації інвестиційного процесу в економіці країни, зазначимо, що Україна залишається привабливою для інвестицій, водночас вона не знаходиться осторонь світових процесів, є достатньо інтегрованою у світове господарство, а порушення макростабільності на зовнішніх ринках має свій відголос на економіці. Для вирішення поставленої проблеми потрібно удосконалити правову та організаційну базу, що підвищить дієздатність механізмів забезпечення сприятливого інвестиційного клімату й формування основи збереження та підвищення конкурентоспроможності вітчизняної економіки. Дані заходи повинні ліквідувати диспропорції у розподілі інвестицій за регіональною структурою та галузями економіки.

Нині на державному рівні удосконалюється правове поле, а саме: законодавством України визначено гарантії та сприятливі умови для започаткування бізнесу – до іноземних інвесторів застосовується національний режим інвестиційної діяльності.

Для підвищення захисту іноземних інвестицій Законом України від 16.03.2000 № 1547 ратифікована Вашингтонська Конвенція 1965 року про порядок вирішення інвестиційних спорів між державами та іноземними особами.

Для сприяння іноземним інвесторам у питаннях взаємодії з органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування утворено Державне агентство з інвестицій та управління національними проектами України.

З 1 січня 2012 року набрав чинності Закон України № 2623 “Про підготовку та реалізацію інвестиційних проектів за принципом “єдиного вікна”. Цей Закон визначає правові та організаційні засади відносин, пов'язаних з підготовкою та реалізацією інвестиційних проектів за принципом “єдиного вікна”.

На нашу думку, доречним буде розробка механізму активізації інвестування іноземного капіталу, розрахованого на декілька рівнів, починаючи з державного – та завершуючи підприємством. Особлива увага повинна приділятися галузям, що найбільше відчують потребу в іноземному капіталі. Лише інтеграція інтересів всіх суб'єктів господарювання при формуванні механізму дозволить активізувати інвестиційний процес та сприятиме розвитку економіки країни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бойчук Р.М. Пошук альтернативних джерел формування інвестиційних ресурсів та вплив грошово-кредитної політики на їх ефективність / Бойчук Р.М. // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Економічні проблеми розвитку виробництва регіону. Щорічник наукових праць. Випуск XXXI.: ІРД ПАН України – Львів, 2001. — С. 238 – 245.
2. Должанський І.З. / І.З. Должанський, Т.О.Загорна, О.О. Удалих та ін. Управління потенціалом підприємства: Навч. посібник – К.: Центр навчальної літератури, 2006. — 362 с.
3. Макарій Н. / Макарій Н. Оцінка інвестиційної привабливості українських підприємств // Економіст. — 2011. — №1 — С. 52 – 60.
4. Тумусов Ф.С. Стратегия формирования и реализации инвестиционного потенциала региона: Монография. — М.: РАГС, 1995. — 270 с.
5. Статистичні матеріали Державного комітету статистики України. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

Одержано 16.11.12

Проанализированы объемы привлечения иностранных инвестиций в экономику страны и каналы их распределения. Исследовано структуру инвестиций в основной капитал по источникам финансирования и определены проблемы зависимости инвестиционной активности отечественных предприятий от их прибыльности. Обоснованно целесообразность мероприятий направленных, на создание благоприятного инвестиционного климата в стране.

Ключевые слова: *инвестиции, благоприятный инвестиционный климат, прибыль, основной капитал.*

The amount of foreign investment in the national economy and distribution channels were analyzed. The structure of capital investments according to the sources of funding were researched and the problems of the dependence of the investment activity of national enterprises on their profitability were identified. The appropriateness of measures aimed at creating a favorable investment climate in the country was substantiated in the article.

Key words: *investments, favorable investment climate, income, fixed assets.*

ВПЛИВ ЕКОНОМІЧНИХ РИЗИКІВ НА ФІНАНСОВІ РЕЗУЛЬТАТИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

О.Т. ПРОКОПЧУК, кандидат економічних наук

У статті досліджено вплив економічних ризиків на фінансові результати діяльності сільськогосподарських підприємств з метою формування стабільної, ефективної та прибуткової їх діяльності в умовах ринкової економіки

Сільськогосподарське виробництво є одним із найбільш ризикованих видів підприємницької діяльності. Ризиковість аграрного бізнесу визначає ряд факторів, таких як: сезонність виробництва, залежність від погодних та кліматичних умов, тривалий період обороту капіталу, велика складність зміни асортименту продукції та технології, ряд інших причин. Дане твердження справедливе для сільського господарства всіх країн, але особливо великих ризиків зазнає сільськогосподарське виробництво країн, економіки яких розвиваються або перебувають в процесі трансформації. Аграрні реформи та становлення ринкових взаємовідносин, зміна форм власності та форм господарювання значно збільшують ступінь невизначеності соціально-економічних процесів у сільському господарстві і, відповідно, підсилюють вплив ризиків на аграрний бізнес. Зростає вплив макроекономічних рішень на діяльність кожного сільськогосподарського виробника.

Проблемам ефективної і прибуткової діяльності підприємств, науковим методам планування й аналізу прибутку, напрямам його використання присвячували свої праці такі вчені як В.Я. Амбросова, М.Я. Дем'яненко, В.М. Жук, Й.С. Завадський, М.Ф. Кропивко, В.Я. Месель-Веселяк, М.Г. Михайлова, В.Я. Плаксієнко, П.Т. Саблук, М.Ф. Огітчук та інші. Водночас, існує потреба у постійному вивченні питання оцінювання фінансових результатів діяльності агропромислових підприємств, що дасть змогу у майбутньому удосконалити існуючі та ухвалити ефективніші управлінські рішення, методи планування і прогнозування на основі проведених досліджень.

Методика досліджень. В статті використано економіко-статистичні методи дослідження, зокрема монографічний, порівняння, табличний та графічний.

Метою даної статті є дослідження впливу економічних ризиків на фінансові результати діяльності сільськогосподарських підприємств із визначенням факторів які мають найбільше значення при формуванні прибутку.

Господарськими об'єктами дослідження виступають сільськогосподарські підприємства Черкаської області.

Результати досліджень. Суттєвий вплив на аграрне виробництво мають природнокліматичні умови, які призводять до економічних ризиків, втрати аграріями економічних вигод та їх банкрутства. Тому перед аграріями стоїть проблема щодо мінімізації впливу економічних ризиків на фінансово-економічну діяльність господарювання, запобігання банкрутству. Теоретичне та практичне обґрунтування методичних підходів щодо сутності економічних ризиків, їх мінімізації є однією із передумов зростання прибутку суб'єктів аграрного виробництва.

Виробничим та економічним процесам аграрного виробництва притаманні зміни кон'юнктури, попиту та пропозиції ринкового середовища, політичні мотиви, відсутність прогресивних технологій, вплив природнокліматичних факторів. Неповна та недостовірна інформація щодо цих чинників є передумовою щодо зростання економічних ризиків аграріїв.

Джерелами економічних ризиків для сільськогосподарських підприємств є чинники, явища та процеси, які зумовлюють невизначеність результатів їх діяльності (рис 1).

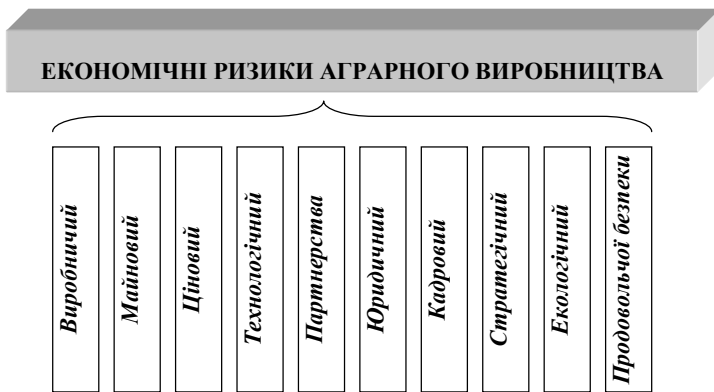

Рис. 1. Економічні ризики суб'єктів господарювання аграрного виробництва

Найбільш характерними для аграріїв є виробничі ризики, оскільки виробництво сільськогосподарської продукції залежить від природнокліматичних умов.

Негативний вплив на процес виробництва та результати діяльності аграріїв має погіршення екології, епізоотія для тваринництва. Виробничий цикл аграрного виробництва внаслідок його сезонності не може бути пришвидшений за рахунок інтенсифікації. Тимчасовий сезонний розрив між затратами виробництва та виходом продукції, зміна кон'юнктури пропозиції та попиту на

сільськогосподарську продукцію призводить до нерівномірного надходження виручки від реалізації продукції впродовж року та зниження платоспроможності аграріїв. Фактична собівартість виробленої сільськогосподарської продукції визначається лише наприкінці року, що унеможливує прогнозування фінансових результатів суб'єктів господарювання [2].

Суттєвий вплив на мінімізацію економічних ризиків сільськогосподарських підприємств має нарощування обсягів виробництва сільськогосподарської продукції.

За обсягами валової продукції сільського господарства Черкащина займає провідні місця серед регіонів України і виробляє близько 7% загальнодержавного обсягу (табл. 1).

1. Динаміка виробництва основної сільськогосподарської продукції рослинництва і тваринництва за усіма категоріями господарств Черкаської області* (за роками)

Показник	2007	2008	2009	2010	2011	2011 р. у% до 2007 р.
Зернові культури, тис. ц	22172	29780	31949	25311	37619	169,7
Цукрові буряки (фабричні), тис. ц	12528	8540	6027	9770	14393	114,9
Соняшник, тис. ц	1814	2381	3065	3032	3485	192,1
Соя, тис. ц	509	590	791	1113	1748	343,4
Ріпак, тис. ц	349	2975	1063	801	702	201,1
Картопля, тис. ц	9293	8375	8313	7604	9251	99,5
Овочі, тис. ц	2958	2965	3297	2812	3536	119,5
Кормові коренеплоди (включаючи цукрові буряки на годівлю худоби), тис. ц	4799	4468	4258	3743	4548	94,8
Кукурудза на силос і зелений корм, тис. ц	9844	7964	10032	6921	10857	110,3
Однорічні трави на сіно, тис. ц	290	500	349	395	274	94,5
Багаторічні трави на сіно, тис. ц	974	641	747	877	893	91,7
Плоди та ягоди, тис. ц	239	269	286	371	397	166,1
М'ясо всіх видів (у забійній вазі), тис. т	101,6	203,0	253,7	326,3	328,7	323,5
Молоко, тис. т	518,7	493,6	491,0	478,9	463,9	89,4
Яйця, млн шт.	534,7	674,7	669,3	747,1	818,5	153,1
Вовна, т	5	4	4	4	3	60,0

* Розраховано на основі даних Головного управління статистики у Черкаській області.

Характеризуючи стан виробництва сільськогосподарської продукції за усіма категоріями господарств області слід зазначити, що у 2011 р. порівняно з

2007 р. збільшилося виробництво зернових культур і плодів та ягід (в 1,7 разів), соняшника (в 1,9 разів), сої (в 3,4 рази), ріпаку (в 2 рази), цукрових буряків та кукурудзи на силос і зелений корм (в 1,1 разів) та овочів (в 1,2 рази). Зменшилось виробництво в 2011 р. в порівнянні з 2007 р картоплі (на 0,5%), кормових коренеплодів (на 5,2%), однорічних та багаторічних трав на сіно (на 5,5% та 8,3% відповідно).

Виробництво продукції сільського господарства – складний процес, який має як кількісні, так і якісні характеристики та здійснюється за участю багатьох організаційних форм господарської діяльності. Відповідно до специфічних умов, перерахованих вище, на процес виробництва впливають як організаційно-економічні, так і природні умови, тому коливання в обсягах виробництва продукції обумовлюється багатьма факторами як екзогенного, так і ендогенного характеру [5, 6].

Динаміка виробництва валової продукції різними категоріями сільськогосподарських виробників в Черкаській області за 2007 – 2011 рр., яка наведена в табл. 2, вказує на її неоднорідність за групами виробників і свідчить про кількісну нестабільність за роками в діяльності суб'єктів сільського господарства.

2. Динаміка виробництва валової продукції різними категоріями сільськогосподарських виробників у Черкаській області* (за роками), млн грн

Показник	2007	2009	2011	2011 р. у% до	
				2007 р.	2009 р.
<i>Господарства всіх категорій</i>					
Усього	8257,1	12318,3	14489,1	175,5	117,6
Продукція рослинництва	5733,5	6360,8	8540,5	149,0	134,3
Продукція тваринництва	2523,6	5957,5	5948,6	235,7	99,9
<i>Сільськогосподарські підприємства</i>					
Усього	4563,1	9096,0	10892,7	238,7	119,8
Продукція рослинництва	3598,2	4466,6	6243,3	173,5	139,8
Продукція тваринництва	964,9	4629,4	4649,4	481,9	100,4
<i>Господарства населення</i>					
Усього	3694,0	3222,3	3596,4	97,4	111,6
Продукція рослинництва	2135,3	1894,2	2297,2	107,6	121,3
Продукція тваринництва	1558,7	1328,1	1299,2	83,4	97,8

* Розраховано на основі даних Головного управління статистики у Черкаській області.

Значна роль в сільськогосподарському виробництві належить сільськогосподарським підприємствам, частка яких складає 75,2% вартості всієї виробленої продукції. Кількісна сторона ефективності сільськогосподарського виробництва характеризується задовільним станом з продукції рослинництва, зокрема, її товарності та структурного співвідношення.

За сучасних умов господарювання сільськогосподарських підприємств суттєвий вплив на фінансові результати їх діяльності має забезпечення основними засобами та оборотними активами, які є засобами виробництва і предметами праці. Мінімізація ризиків впливу основних засобів і оборотних активів на процес виробництва сільськогосподарських підприємств суттєво впливає на фінансові результати. В таких умовах з урахуванням специфіки аграрного виробництва особливу роль відіграє забезпеченість сільського господарства матеріально-технічними ресурсами. На основі оцінки динаміки забезпеченості активами (табл. 3), у сільськогосподарських підприємствах області за 2011 р. спостерігається збільшення сумарної вартості активів в 6,6 разів у порівнянні з 2007 р.

3. Динаміка вартості та структури активів сільськогосподарських підприємств Черкаської області* (за роками), млн грн

Показник	2007		2009		2011	
	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%
Всього активів	2745,5	100	10057,5	100	18194,2	100
Необоротні активи (основні засоби)	1156,7	42,1	2919,4	29,0	4498,1	24,7
Оборотні активи	1578,1	57,5	7125,0	70,8	13619,7	74,8
Витрати майбутніх періодів	10,7	0,4	12,5	0,1	75,4	0,4
Необоротні активи та групи вибуття	–	–	0,6	0,1	1,0	0,1

* Розраховано на основі даних Головного управління статистики у Черкаській області.

Отже, загальний показник в цілому по області свідчить про поступове збільшення капіталу аграрного сектора економіки до 2011 р. включно. Поряд з позитивними тенденціями в забезпеченні активами, які простежуються до 2011 р., слід зазначити і негативні фактори. Так, зменшення виготовлення засобів виробництва для сільського господарства в межах України, скорочення державного фінансування лізингу та системи підтримки кредитування закупівель сільськогосподарської техніки призводить до зменшення пропозиції промислових засобів виробництва і предметів праці.

Слід зазначити, що фактором зростання вартості активів є також проведення постійних переоцінок основних засобів та висока вартість придбаних виробничих засобів. Поряд зі збільшенням вартості активів значно знизився кількісний склад основних засобів, особливо окремих видів тракторів

та зернових комбайнів. Відповідно до даних Держкомстату Черкаської області, кількість тракторів і комбайнів скоротилася у 2011 р. у порівнянні з 2007 р. відповідно на 28,8% і 36,4%, що є негативним показником в забезпеченості механізації виробничих процесів [8].

Характерно, що під час формування основних засобів щорічні темпи вибуття технічних засобів у 5 – 10 разів перевищують їх придбання. Це в свою чергу призвело до збільшення навантаження на техніку та строків виконання технологічних операцій або відмову від їх здійснення, що в підсумку впливає на фінансовий результат.

Оцінюючи структуру активів сільськогосподарських підприємств, що склалися на кінець 2011 р., (табл. 3) зазначимо, що значну питому вагу становлять основні засоби, до яких належать будинки та споруди, передавальне устаткування, машини та обладнання, транспортні засоби, інструменти, прилади та інвентар, робоча і продуктивна худоба, багаторічні насадження – всього 24,7% загальної вартості активів.

Майновий ризик, як складова економічного ризику, пов'язаний із заповідями збитками сільськогосподарським посівам, худобі, оборотним активам, основним засобам внаслідок стихійного лиха. Добровільне страхування майна суб'єктів господарювання аграрного виробництва негативно впливає на процес виробництва, призводить до зростання ризиків. Суттєвим недоліком добровільного майнового страхування аграріїв є ускладнення їх взаємовідносин з комерційними банками на ринку кредитних послуг. З метою дотримання принципу забезпечення банківського кредиту кредитна установа вимагає в заставу застраховане майно. Мінімізувати майнові ризики можливо шляхом прийняття закону про обов'язкове страхування майна суб'єктів господарювання аграрного виробництва [4].

Ціновий ризик – це ризик коливання цін як на вироблену сільськогосподарськими підприємствами продукцію, так і на товарно-матеріальні цінності, що придбаваються для забезпечення безперервності процесу виробництва. інфляційних процесів в нашій країні має місце постійне підвищення цін на матеріально-технічні ресурси для потреб сільського господарства.

В останні роки на державному рівні приймаються рішення щодо регулювання цін для аграріїв на окремі товарно-матеріальні цінності, зокрема паливо та мастильні матеріали у період весняно-польових робіт та збору врожаю сільськогосподарських культур, використовуючи при цьому ручний, а не економічний метод. Проте, такі заходи не є ринковими та ефективними, оскільки в напружені для аграріїв періоди ціни на промислову продукцію зростають, а сільськогосподарську продукцію навпаки – знижуються, що призводить до поглиблення диспаритету цін сільськогосподарську та аграрну продукцію.

Негативний вплив на результати діяльності суб'єктів аграрного виробництва має державне регулювання аграрного ринку. За останні роки

вітчизняне сільське господарство в зв'язку з високими врожайми зернових культур має проблему з їх збутом. Держава здійснює регулювання аграрного ринку шляхом встановлення квот на їх реалізацію за межі митного кордону України. Такі дії призводять до суттєвих втрат виробниками зернової продукції доходів та зменшення валютної виручки, що надходить в країну. Дію цінового ризику можна мінімізувати за рахунок укладення довгострокових договорів, форвардних контрактів, оптової закупівлі палива, мастильних матеріалів, мінеральних добрив, гербіцидів тощо.

Мінімізувати цінові ризики можливо також шляхом запровадження державних закупівель сільськогосподарської продукції. Така практика вже існувала і довела свою спроможність щодо впорядкування ринку сільськогосподарської продукції.

Технологічний ризик негативно впливає на ефективність аграрного виробництва. Використання морально і фізично застарілої сільськогосподарської техніки унеможлиблює застосування передових, прогресивних технологій виробництва, що знижує ефективність виробництва. Великою мірою це стосується дрібнотоварних сільськогосподарських товаровиробників. Заміна ними техніки, та впровадження нових прогресивних технологій виробництва, потребує значних інвестиційних вкладень, які в окремих випадках перевищують їх сукупну виручку від реалізації продукції, що є однією із передумов банкрутства і ліквідації дрібнотоварних суб'єктів господарювання аграрного виробництва.

Доступ суб'єктів господарювання всіх форм господарювання до дешевих кредитних ресурсів, зокрема пільгових кредитів з відшкодуванням відсотків за кредит за рахунок бюджетних коштів є основною із передумов мінімізації технологічних ризиків. Внаслідок цього, потребує подальшого розвитку операції з агролізингу, надання субсидій та субвенцій на покриття витрат сільськогосподарських товаровиробників, які працюють на землях гіршої якості.

Ризик партнерства свідчить про втрату або зміну партнерських відносин суб'єкта господарювання. Внаслідок цього, довготривалі відносини суб'єкта господарювання з партнерами можуть перерватись і негативно вплинути на господарську діяльність підприємства. Ризик може нівелюватись укладенням довгострокових договорів оренди, купівлі-продажу тощо.

Юридичний ризик – ризик припинення діяльності або накладення штрафних санкцій на суб'єкт господарювання за недотримання ним законодавства або порушення укладених угод. Шляхи мінімізації ризику – отримання дозволів, ліцензій, перевірка основних договорів, що забезпечують фінансово-господарську діяльність суб'єкта господарювання.

Вплив юридичних ризиків на процес аграрного виробництва наглядно простежується при кредитних взаємовідносинах аграріїв з комерційними банками. Кредитні відносини аграріїв з комерційними банками свідчать, що кредитні угоди за користуванням кредитами банки укладають за ставками

розмір яких перевищує сукупну рентабельність виробника. Така практика банківського кредитування унеможливує залучення в процес виробництва кредитів банку, що негативно впливає на результати діяльності суб'єктів господарювання. Внаслідок специфічних умов аграрного виробництва, комерційні банки дрібнотоварних товаровиробників розмір земельної площі в яких не перевищує тисячу гектарів, взагалі не розглядають як потенційних позичальників. Це примушує суб'єктів господарювання аграрного виробництва тимчасовий розрив між затратами виробництва та виходом продукції покривати за рахунок власних коштів, що не виправдано ні теоретично, ні практично. Крім того, аграрії-позичальники не володіють достовірною інформацією щодо рейтингу кредитної установи на ринку кредитних послуг. Мінімізація економічних ризиків при взаємовідносинах комерційних банків з аграріями можлива завдяки посиленню дії кредитних бюро на ринку кредитних послуг.

Кадровий ризик характеризується недостатнім рівнем менеджменту та організації виробництва, відсутністю висококваліфікованого персоналу. Крім того, суб'єкт господарювання ризикує втратити висококваліфікованих фахівців підприємства, що може вплинути на його діяльність.

Важливим фактором виробництва є його стан та забезпеченість трудовими ресурсами. В умовах існуючих в Черкаській області демографічних проблем аграрний сектор зазнає значних втрат працівників протягом останніх років. Відтік молоді з села та природне старіння і зменшення працездатного населення призводить до росту завантаженості працівників виробничими потужностями, а за відсутністю пропорційного росту інтенсифікації виробництва не підвищується й ефективність виробництва в цілому.

Проблема кадрового ризику загострюється внаслідок демографічної ситуації і погіршення якісних і кількісних характеристик кадрового потенціалу галузі. Швидкість і темпи реалізації соціальних програм на селі поки що значно відстає від руйнівних тенденцій демографічного і кадрового потенціалу галузі. Найзначніша загроза економічній безпеці проявляється у виснаженні демографічного потенціалу сіл і неможливості зупинити цей процес в короткі терміни, враховуючи, що в більшості регіонів України смертність перевищує народжуваність.

Шляхи мінімізації кадрового ризику є укладення трудових угод з провідними спеціалістами аграрного виробництва, їх підготовка та перепідготовка у вищих навчальних закладах за рахунок коштів підприємства, що мінімізує плінність кадрів. Слід розширити мережу навчальних закладів з підготовки робочих професій для аграрного виробництва, здатних мінімізувати кадрові ризики.

Стратегічний ризик – ризик зміни державної політики підтримки та регулювання аграрного ринку шляхом законодавства, конкуренції, технології, споживацьких вподобань, сектору економіки, що може вплинути на їх прибутковість.

Мінімізація стратегічного ринку можлива за умов збереження нині чинного порядку оподаткування суб'єктів аграрного виробництва фіксованим сільськогосподарським податком (ФСП), застосуванням спеціального режиму справлення податку на додану вартість (ПДВ), надання різного роду субсидій та субвенцій, зокрема, і на відшкодування відсотків за використання банківських кредитів. Це потребує державного захисту економічних інтересів сільських товаровиробників, їх системної підтримки зі сторони держави.

Екологічний ризик – ризик застосування до суб'єктів господарювання різного роду санкцій за забруднення навколишнього середовища. Забруднення середовища може знизити продуктивність та якість виробленої продукції рослинництва і тваринництва. Зниження цього ризику може відбуватись за рахунок дотримання технології виробництва, зростання обсягів виробництва органічної сільськогосподарської продукції.

Ризик продовольчої безпеки. За сучасних умов продовольча безпека є основою соціально-економічного розвитку, важливим елементом економічної і національної безпеки держави. Необхідно відзначити, що лише в системі забезпечення продовольчої безпеки створюються умови і формуються механізми протидії економічним загрозам, розвитку відтворювальних процесів в сільському господарстві, як бази виробництва і підвищення рівня самозабезпечення регіонів продовольством. Це обумовлено тим, що в даний час, продовольча безпека набула глобального характеру. Виходячи з кризової ситуації, що склалася в АПК зі всіма властивими ознаками загроз продовольчій безпеці, посилення залежності країни від імпорту продовольства, державними органами повинна постійно вестись робота щодо забезпечення продовольчої безпеки. Проте, як свідчить практика досі відсутня концепція розвитку національного аграрного виробництва на перспективу та обґрунтоване методичне і аналітичне забезпечення діяльності державних органів в царині продовольчої безпеки [1].

Процес формування ефективного агропромислового виробництва безпосередньо пов'язаний із станом зовнішньої торгівлі продукцією сільського господарства та харчової промисловості. Зовнішньоекономічна діяльність через фінансово-економічні механізми здатна самостійно формувати економічну ефективність аграрного виробництва, доповнювати та підтримувати стабільне економічне середовище, а за певних умов забезпечувати розширене відтворення в галузях АПК з відповідним економічним ефектом. Державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності в АПК України має насамперед гарантувати захист економічних інтересів країни та суб'єктів цієї діяльності, заохочення конкуренції та ліквідацію монополізму у сфері зовнішньоекономічної діяльності, збалансованість і рівновагу внутрішнього ринку аграрної продукції, сприяти структурним змінам в аграрному виробництві, створювати сприятливі умови для зміцнення позицій України на світовому ринку продовольства [7].

В європейських країнах заходам підтримки і стимулювання учасників

зовнішньоекономічної діяльності з боку держави приділяється підвищена увага. На жаль, в Україні практичний рівень сприяння учасникам зовнішньоекономічної діяльності можна вважати недостатнім – це стосується як організаційного забезпечення, так і фінансового.

Варто відмітити, що в Черкаському регіоні не створена відповідна нормативна база з питань регулювання зовнішньоекономічної діяльності. Немає концепції і стратегії розвитку ЗЕД, відсутні спеціальні програми щодо розвитку експортного потенціалу регіону, розвитку імпортозаміщення, з підготовки кадрів у сфері зовнішньоекономічної діяльності, по заходах економічного і фінансового сприяння учасникам зовнішньоекономічної діяльності, по розвитку інфраструктури, що забезпечує ЗЕД [3].

Функції держави при забезпеченні продовольчої безпеки зводяться до регулювання процесів продовольчого забезпечення зокрема, створення умов для розвитку ринкового механізму господарювання, контролю за використанням ресурсів, підтримці і захисті економічних інтересів суб'єктів господарювання аграрного виробництва; протидії тіншовій економіці, економічній злочинності і корупції в аграрній сфері, створення запасів продовольства на випадок надзвичайних ситуацій. Крім того, слід враховувати, що забезпечення продовольчої безпеки, полягає не лише в регулюванні і контролі постачання населення продовольством.

Отже, сфера забезпечення продовольчої безпеки, по суті, охоплює весь агропромисловий комплекс країни. Оскільки продовольчі ресурси формуються у сфері агропромислового виробництва, то АПК, забезпечуючи населення продовольством, виступає гарантом соціально-економічної стабільності суспільства, економічної безпеки і політичної незалежності держави.

Висновки. Проведені дослідження свідчать, що за сучасних умов господарювання мінімізація економічних ризиків суб'єктів господарювання аграрного виробництва можлива за рахунок сукупності чинників ключовими серед яких є технологічні та економічні. Ефективність аграрного виробництва повинна базуватися на розробленій національній програмі розвитку галузі в основу якої покладено програмно-цільовий підхід багаторівневого розвитку з орієнтацією на стійкий розвиток сільських територій та пріоритетних галузей аграрного виробництва, їх модернізацію, що у свою чергу забезпечить розвиток відтворювальних процесів аграрного виробництва, досягнення фінансової стійкості товаровиробників, регулювання ринків аграрної продукції, сировини і продовольства, державну підтримку і захист економічних інтересів сільських товаровиробників і забезпечення їх економічної безпеки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дем'яненко М. Я. Фінансові проблеми формування та розвитку аграрного ринку / М. Я. Дем'яненко // Економіка АПК. — 2007. — № 5. — С. 4 – 13.
2. Кириченко О. А. Фінансова безпека підприємства / О. А. Кириченко // Економічна наука. — 2010. — № 1. — С. 5 – 10.

3. Кісіль М. І. Критерії і показники економічної ефективності малого і середнього бізнесу на селі / М. І. Кісіль // Економіка АПК. — 2001. — № 8. — С. 59 – 64.
4. Месель-Веселяк В. Я. Фінансування виробництва в сільськогосподарських фермуваннях / В. Я. Месель-Веселяк // Економіка АПК. — 2008. — № 5. — С. 18 – 23.
5. Пельтек Л.В. Формування механізму державного регулювання зовнішньоекономічною діяльністю в регіоні / Пельтек Л.В. // Економіка та держава. – 2009. – № 4. – С. 83 – 86.
6. Підлісецький Г. Економічні проблеми технічного забезпечення сільського господарства / Г. Підлісецький, В. Товстопят // Економіка України. — 2008. — №11. — С. 81 – 87.
7. Пріб К. А. Особливості антикризового управління фінансами сільськогосподарських підприємств / К. А. Пріб // Економіка АПК. — 2007. — №7. — С. 84 – 90.
8. Регіони України 2010: стат. зб. / За ред. О. Г. Осауленка. — К.: Держкомстат України, 2010. — Ч. 2.

Одержано 16.11.12

Исследовано влияние экономических рисков на финансовые результаты деятельности сельскохозяйственных предприятий. Выявлено, что при современных условиях ведения хозяйства минимизация экономических рисков субъектов ведения хозяйства аграрного производства возможна за счет совокупности факторов ключевыми среди которых технологические и экономические. Установлено, что эффективность аграрного производства должна базироваться на разработанной национальной программе развития отрасли в основу которой положен программно-целевой подход многоуровневого развития с ориентацией на устойчивое развитие сельских территорий и приоритетных отраслей аграрного производства.

Ключевые слова: *риск, факторы риска, аграрный сектор, экономический риск, финансовые результаты деятельности, прибыль.*

The impact of economic risks on the financial results of activity of agricultural enterprises was researched. It was found that under modern economic conditions the minimization of economic risks for agricultural production agents was possible due to the combination of factors, technological and economic ones being crucial. It was established that the efficiency of agricultural production should be based on the developed national program of the industry based on the objective-oriented approach of multi-stage development focused on the sustainable development of rural areas and the priority sectors of agricultural production.

Key words: *risk, risk factors, agrarian sector, economic risk, financial results of activity, income.*

НАУКОВІ АСПЕКТИ РИНКУ ЗЕМЛІ

**А.О. РЕВУЦЬКА, аспірант
ДВНЗ „Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана”**

Розглянуто й узагальнено питання наділення землевласника усіма правомочностями при функціонуванні повноцінного ринку земель, вибору землекористувачем купівлі чи оренди сільськогосподарських земель, зняття мораторію в аспекті підвищення ефективності й раціональності використання земель.

У вітчизняних економічних джерелах питання запровадження ринку земель є дискусійним. Опоненти приватної власності на землю взагалі виключають ринок землі, стверджують, що „треба торгувати хлібом, а не землею”. Чимало науковців не проти запровадження ринку земель, але вважають, що для сільського господарства нині цей процес є не сьогочасним. Разом із тим останніми роками дедалі більше вчених економістів-аграрників обґрунтовують необхідність введення ринку земельних паїв: „Переваги приватної власності реалізуються тільки за умови ефективного ринку землі” [10]. „Особливе значення для забезпечення конкурентоспроможності галузі має запровадження ринку сільськогосподарських земель, який діятиме в організаційно-економічному середовищі, що забезпечить укладення цивільно-правових угод громадянами, юридичними особами і державою з приводу переведення прав власності на земельну ділянку або права користування нею у визначеному законодавчому порядку.

Крім того, за такого способу організації виробництва дієвість районних і обласних управлінь агропромислового розвитку неминуче знижуватиметься, а державне управління галуззю дедалі більше концентруватиметься в Мінагрополітики” [8].

„Включення в ринкове середовище капіталу – землі відкриває шлях іпотечному кредитуванню. Для активізації кредитного забезпечення аграрного виробництва до запровадження ринку землі необхідно законодавчо врегулювати заставу права оренди землі, за якої заставодавець не втрачає права власності на земельну ділянку при не виконанні боргових зобов’язань” [9]. „В Україні механізми реалізації прав власності на землю обмежені законодавством. Такі обмеження є головною перешкодою становлення ринку землі як складової ринку виробничих ресурсів в аграрному секторі економіки та необхідною умовою його інвестиційної привабливості” [4].

Проте виходячи з реальних сучасних земельних відносин і передусім того факту, що сектор сільськогосподарських підприємств майже повністю функціонує на орендних засадах, вважаємо за необхідне відміну мораторію на

продаж-купівлю земельних паїв. Інша справа, що для України важливо здійснити це так, щоб у кінцевому підсумку земля перейшла у власність тих суб'єктів, які продуктивніше й раціональніше її використовуватимуть. Необхідно враховувати також інтереси тих, хто побажає продати свої земельні паї.

Останніми роками зазначена проблематика тією чи іншою мірою знаходиться в полі зору таких вітчизняних науковців, як О.Ю. Єрмаков, А.В. Кравченко, І.А. Колесник, В.Я. Месель-Веселяк, П.Т. Саблук, М.М. Федоров, Д.В. Шиян та ін. Але, незважаючи на актуальність і практичну цінність проведених наукових досліджень, обґрунтовані рекомендації щодо введення повноцінного ринку земель, єдиної думки з цього питання немає. Особливо це стосується розробки загальнотеоретичних та методологічних питань, що пов'язані із сутністю ринку земель, його особливостями.

Методика досліджень. Методологічною основою дослідження є діалектичний метод пізнання. Для розв'язання поставлених у дослідженні завдань використано методи наукового пізнання: системно-структурний, абстрактно-логічний, порівняння.

Мета дослідження. Метою дослідження є уточнення понятійного апарату щодо ринку земель, розкриття особливостей останнього, обґрунтування необхідності його регулювання державою.

Результати досліджень. У науковій літературі щодо цього питання єдності поглядів не досягнуто. Чимало науковців вважають, що зміст поняття „ринок землі, значно ширший, ніж тільки купівля-продаж землі”. Так, на думку І.А. Колесник „некоректним є обмеження ринкових операцій із землею тільки угодами з купівлі-продажу земельних ділянок. Ринок земель, на її думку, можна визначити „... як перехід у рамках чинного законодавства за допомогою ринкової інфраструктури права володіння, користування та розпорядження землею шляхом здійснення відповідних цивільно-правових угод...” [5].

О.Ю. Єрмаков і А.В. Кравченко ведуть мову про „формування ринку земель, який на сучасному етапі слід вважати найважливішою складовою земельного ринку” [3].

Відповідного поширення одержали такі словосполучення, як „ринок оренди сільськогосподарських земель”, „ринок оренди земельних часток (паїв)”. У зв'язку з цим виникає питання, чи є наукові підстави розглядати оренду землі як „одну із складових ринку землі?” [1]. Спробуємо дати відповідь на поставленні питання. З погляду суб'єктів і об'єктів ринку – це сукупність економічних відносин між продавцями й покупцями з приводу обміну вироблених благ із різною споживчою вартістю або з використанням загального еквівалента вартості – грошей. В аспекті власності ринок охоплює відносини „відчуження-привласнення” на еквівалентних засадах. Якщо продаж товару відбувається, то це означає зміну власника. Ним стає покупець, і продавець вже до нього не має ніякого відношення. При оренді землі власник її не змінюється, не відбувається її „відчуження-привласнення”. Фактично тимчасово й на засадах платності землевласник передає „титул власності” на

користування землі іншому суб'єкту без права розпорядження нею.

В історичному плані у первісній формі ринок – це публічне місце (зона, територія), де товари як результати людської праці виставляються на продаж і відбувається їхня купівля-продаж. Із часом з'явилися ринки, на яких відбувається обмін об'єктами власності, що не є результатами праці (неекономічні блага), – робоча сила, цінні папери, валюта тощо. З появою власності на земельні ділянки вони також стають об'єктом купівлі-продажу. Так з'явився ринок земельних ділянок, або який ще називають „земельний ринок” („ринок землі”).

Отже, ринок земельних ділянок – це взаємовідносини між власником і тим, хто бажає купити землю. Перший її відчужує, другий привласнює. Тим самим відбувається акт купівлі-продажу конкретної земельної ділянки, тобто зміна її власника на добровільних та еквівалентних засадах. Купівля-продаж земель, як правило, фіксується юридично. Оренда землі прямого відношення не має до її купівлі-продажу, оскільки власник землі не змінюється. Саме тому терміни „ринок оренди земельних паїв”, „ринок земельних часток” і т.ін. принаймні некоректні, алогічні й не є науково обґрунтованими.

Кожен із видів ринку має свої особливості. Не є винятком ринок земель. Специфічності кожному виду ринку надає його об'єкт, оскільки в найзагальнішому вигляді суб'єктами усіх їх є продавці та покупці.

Об'єктом ринку землі є земельні ділянки в межах території тієї чи іншої країни. І в цьому контексті ринок земель – це сукупність економічних відносин власника землі з її покупцем із приводу купівлі-продажу земельних ділянок. Земля тут виступає товаром.

Товар, як відомо, є продуктом праці, що вироблений не для власного споживання, а для продажу на ринку. Земля як товар має специфіку, що зумовлена низкою притаманних лише їй особливостей, такими як: абсолютна нерухомість, обмеженість у просторі, неможливість штучного створення, незамінність іншими ресурсами тощо. І, напевне, головним є те, що земля не є продуктом праці. Вона – одвічний, особливий виробничий ресурс, який використовується у виробництві в кількох напрямках, а саме:

- у добувних галузях – для добування корисних копалин;
- у сільському господарстві земля водночас є й основною умовою виробництва, і предметом праці, та просторовою базою розміщення виробництва.

Більшість вітчизняних дослідників вважають, що земля як і будь-який інший товар має вартість, є капіталом, який бере участь у виробництві й вимагає відтворення. Безперечно, земля у сільському господарстві – виробничий ресурс. Відносно її відновлення, то потребує уточнення теза, згідно з якою „земля належить до невідновних природних ресурсів...” [6]. Так, будь-яка земельна ділянка при її господарському використанні втрачає певні якості, що визначають родючість. Але остання за дотримання належних умов обробітку відновлюється і навіть підвищується. У цьому контексті земля є відтворювальним ресурсом, тобто вимагає відтворення.

Земля для її власника нерідко є джерелом нетрудового доходу (передача її в оренду й одержання орендної плати).

Із розвитком цивілізованого ринку покупцями землі будуть господарюючі суб'єкти. Цьому значною мірою має сприяти регулювання державного ринку землі, яке нерідко передбачає, що покупцем землі має бути той суб'єкт, хто її використовуватиме у сільському господарстві. Великого значення набуває розмір землекористування. Сільськогосподарські підприємства, які мають великі площі, забезпечують оптимальні розміри виробництва продукції та високоефективне ведення галузей шляхом раціонального використання трудових ресурсів, основних виробничих фондів, у тому числі основних засобів, підвищення продуктивності праці, зниження собівартості продукції й зростання дохідності від господарської діяльності.

Для власника землі, який веде на ній господарство, природним є намагання ефективно її використовувати, одержувати максимальну віддачу від неї. При цьому він зацікавлений у збереженні родючості ґрунту як головної умови ефективного господарювання на перспективу. Тобто, з „трудовою” формою власності на землю не може зрівнятися жодна з інших форм власності на неї, з погляду раціонального використання землі, збереження і підвищення її родючості.

Приватна власність на землю тих, хто її обробляє, є соціально справедливою в тому аспекті, що вона виключає нетрудові доходи від землі.

Саме виходячи з наведених міркувань, на початку земельної реформи передбачалося, що розвиток земельних відносин на основі прийнятих законів, законодавчих та інших нормативних актів повинен здійснюватися за такими принципами: земля належить тим хто її обробляє.

За інформацією Державного агентства земельних ресурсів України, більше половини власників розпайованих земель – люди пенсійного віку. Третина з них не має спадкоємців, або ними є іноземці. Більшість працездатних землевласників не мали початкового капіталу для обробітку земельних паїв, а нерідко уміння й бажання. Отже, є всі підстави стверджувати, що реалізація в Україні усіх прав власності на землю (право виключного володіння) ще на початку земельної реформи призвело б до продажу значної частини земельних паїв. А тому мораторій на цей процес зумовив той факт, що понад 85% землевласників стали орендодавцями. У секторі сільськогосподарських підприємств більшість із них використовують виключно орендовані землі.

У зв'язку з цим П.Т. Саблук зазначає: „Не можна очікувати позитивного результату, коли більшість селян одержали у власність землю і не працюють на ній” [7].

Виходячи із контексту порушеної проблеми можна зробити кілька важливих висновків.

По-перше, основною формою землекористування у більшості агропідприємств у країнах із розвинутою ринковою економікою є використання власної землі. Вона забезпечує фермерам економічну ефективність, стійкість, сприяє збереженню й підвищенню родючості ґрунту.

Оренда більш-менш ефективна за умови, якщо дає змогу розширити землекористування до оптимальних розмірів для тих фермерів, які в даний час не мають достатніх коштів купити землю.

По-друге, практика зарубіжних країн показує, що більшість фермерів-власників землі, які з тих чи інших причин перестають господарювати, віддають перевагу не продажу землі, а здають її в оренду. Значною мірою це зумовлено тим, що орендна плата є довічним привласненням нетрудового доходу (ренти), тут ризик менший, ніж дивіденди від цінних паперів, або відсоток від депозиту в банку. Крім того, як будь-яка інша нерухомість, земельна ділянка – це завжди реальне багатство, яке, як правило, зростає в ціні.

По-третє, обмеженість землі, монополія на землю як об'єкт господарювання, наявність її оренди і державне регулювання ринку землі зумовлюють незначну його місткість.

У країнах із розвиненими ринковими відносинами, у тому числі й розвиненим ринком землі, у процесі обігу земельних ділянок частка операцій із купівлі-продажу в середньому становить 1 – 3% їх площі. Інакше кажучи, на сучасних земельних ринках у розвинутих країнах щороку обертається 1 – 3% їх земельного фонду. Зокрема, в США та Ірландії – 1,2%, Великобританії, Франції й Італії – 2,0, Німеччині, Голландії, Бельгії – 1,5 – 2,5, у Данії – близько 4% земельного фонду. Така ситуація характерна як для Америки, так і Західної Європи [2].

По-четверте, земельні відносини у цілому й ринок земель зокрема, у країнах з розвинутою ринковою економікою перебувають під значним регуляторним впливом держави. Правда, у США, на відміну від країн Європи, ринок землі відносно вільний і мобільний. Державне регулювання земельних відносин передбачає, насамперед, створення й функціонування організованого, не стихійного ринку земель та організації відповідної інфраструктури. Основна мета державного регулювання ринку земель – сільськогосподарські угіддя мають ефективно використовуватися за своїм призначенням, а господар землі – турбуватися про збереження їхньої родючості.

По-п'яте, зняття мораторію на купівлю-продаж земельних часток в Україні приведе до поступового збільшення частки власного землекористування в аграрному підприємницькому секторі, оптимального його співвідношення з орендою землі. В кінцевому підсумку це підвищить ефективність і раціональність використання земель, сприятиме залученню інвестицій у сільське господарство, забезпечить його стабільність та головне – відтворення родючості ґрунту, а по можливості – її підвищення. Окрім того, запровадження ринку земельних часток дасть можливість реалізувати землевласникам усі свої правомочності, зокрема продавати їх.

Висновки. У практичному відношенні за умови функціонування ринку земель перед аграріями завжди стоятиме дилема – використовувати власну землю чи її орендувати. Перша форма землекористування вигідніша за використання її на засадах оренди. Останню – як допоміжний ресурс (по

можливості тимчасовий), а ринок земель має сприяти використанню сільськогосподарськими підприємствами власної землі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Горлачук В.В. Передумови запровадження ринку земель для товарного сільськогосподарського виробництва в Україні / В.В. Горлачук, С.М. Белінська // Економіка АПК. — 2007. — №7. — С. 19.
2. Данкевич А.Є. Світовий досвід оренди земель / А.Є. Данкевич // Економіка АПК. — 2007. — № 3. — С. 138.
3. Єрмакова О.Ю. Розвиток регіонального ринку оренди сільськогосподарських угідь / О.Ю. Єрмаков, А.В. Кравченко // Економіка АПК. — 2007. — №6. — С. 6 – 10.
4. Заяць В.М. Економічні передумови законодавчого врегулювання ринкових операцій із земельними ділянками для ведення товарного сільськогосподарського виробництва / В.М. Заяць // Економіка АПК. — 2007. — №6. — С. 20.
5. Колесник І.А. Формування ринку земель в Україні / І.А. Колесник // Економіка АПК. — 2003. — №7. — С. 130 – 132.
6. Лисюк О.В. Ефективність використання земельних угідь у сільському господарстві: автореф. дис. на здобуття ступеня канд. екон. наук / О.В. Лисюк. — Львів, 2007. — С. 5.
7. Лукінов І.І. Стратегія і механізми пореформованого розвитку національного АПК / І.І. Лукінов // Економіка АПК. — 2002. — № 8. — С. 6 – 10.
8. Мельник Ю.В. Агропромислове виробництво України: уроки 2008 року і шляхи забезпечення інноваційного розвитку / Ю.Ф. Мельник, П.Т. Саблук // Економіка АПК. — 2009. — № 1. — С. 6 – 7.
9. Саблук П.Т. Проблеми забезпечення дохідності агропромислового виробництва в Україні в постіндустріальний період / П.Т. Саблук // Економіка АПК. — 2008. — № 4. — С. 29.
10. Формування галузевих ринків України в перехідний період / За ред. В.О. Точиліна. — К.: Фенікс, 2004. — С. 113.

Одержано 19.11.12

Первую форму землепользования выгоднее использовать в качестве аренды. Последнюю – как вспомогательный ресурс (по возможности временный), а рынок земель должен способствовать использованию сельскохозяйственными предприятиями собственной земли.

Ключевые слова: *рынок земли, сельскохозяйственное хозяйство, фермерские хозяйства, рента, арендная плата, собственность, мораторий.*

It was found that the first form of land management was more profitable to use as a rental. The latest form of land management should be used as a support resource (possibly temporary), and the land market should promote the use by agricultural enterprises of their own land.

Keywords: land market, agriculture, farms, rent, rental, property, moratorium.

УДК 338.246.025.88 (477)

ПРІОРИТЕТИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВІТЧИЗНЯНОЇ ПРИВАТИЗАЦІЇ

Р.І. РИБЧАК

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

У статті аналізуються радикальні зміни у формуванні нових інститутів системи розподілу економічних факторів виробництва як вихідної засади всієї системи розподілу доходів. Доведено, що на викривлення приватизації та на деформацію функціональної ролі приватної власності вплинули інституціональні чинники, які не були враховані економістами-реформатами в країнах із транзитивною економікою.

Соціально-економічний розвиток України в найближчі роки і у віддаленій перспективі визначатиметься тими змінами, що відбулися і відбудуться у системі власності і які здійснювалися завдяки роздержавленню та приватизації. Приватизаційні процеси і зміни у структурі власності, які мали місце протягом останніх років, привели не тільки до перебудови економічних відносин, а й змінили суспільно-політичний лад у державі. Саме тому, питання формування ефективної політики приватизації та управління державною власністю на сучасному етапі радикальних змін у державі є досить актуальними.

В сучасній економічній літературі проблеми приватизації та участі держави у цих процесах досліджуються достатньо широко: в монографіях, посібниках, працях вітчизняних і зарубіжних вчених, які присвячені дослідженню питань приватизаційної теорії та практики.

Загальні та спеціальні підходи і принципи в організації управління процесами трансформації відносин власності досліджували такі науковці: В.Авер'янов, В. Бакуменко, А. Гальчинський, А. Ачкасов, І. Жадан, С. Ледомська, М. Чечетов, В. Юрчишин, світовий досвід управління приватизаційними процесами розкрито у працях Дж. Кейнса, О. Рябченка, Дж. Стігліца, Ю. Єханурова та інших.

Цікаві матеріали досліджень знаходимо у працях В. Ларцев (виділив основні етапи вітчизняної приватизації), С. Ледомська, В. Ларцев (провели підсумки сертифікатної приватизації в Україні (1995 – 2000рр.), Д. Богиня і Д. Волинський (дослідили соціально-економічні аспекти приватизації),

В. Павлов і І. Кривов'язюк (з'ясував цілі, завдання, особливості приватизації державних підприємств).

Завдання дослідження: проаналізувати теоретичні і практичні аспекти приватизації в умовах сучасної економіки, уточнити сутність приватизації, її місце у структурі державного регулювання економіки, визначити тенденції приватизації та надати пропозиції для підвищення ефективності приватизації та ролі інституціонального напрямку в трансформаційних процесах в Україні тощо.

В основу нашого дослідження покладено діалектичний метод пізнання та системно-логічний підхід до вивчення економічних явищ і процесів.

Досвід ринкових перетворень в економіці пострадянських країн свідчить про складність, хаотичність, невпорядкованість і непередбаченість процесів і явищ, пояснення яких із позицій ринкового фундаменталізму неможливим, що потребує пошуку і використання інших шкіл і концепцій, накопичених людством. Коли всебічно й докорінно реформуються економічна, правова та політична системи, неабияке значення має вміле використання теорії інституціоналізму. Свідомо наголошуємо на важливості інституціональних факторів, оскільки вони відіграють нині визначальну роль у цілеспрямованій державній перебудові відносин власності, юридичних і політичних інститутів.

Інституціональний підхід передбачає розглядати економіку не як статичну систему, а як живий організм, що постійно трансформується. Економіка України саме тепер і переживає цей момент перетворення.

Проте предметом дослідження інституціоналізму є не лише ринковий механізм саморегулювання, а й проблеми безробіття, структурної незбалансованості, проблеми взаємозв'язку економіки і політики, визначення ролі держави, суспільної організації людей.

Специфіка соціально-економічного і політичного стану в Україні в тому, що одночасно відбувається становлення державності і реформування економічної системи. Тому відсутність сталих і розвинутих інститутів державності уповільнює і деформує процеси приватизації як головного елементу реформування економіки. Відсутність зрілих державно-політичних інститутів, політичної волі у реформуванні економічної системи, а також низький рівень знань ринкової економіки призвели суспільну систему України до кризи.

Означені особливості сучасного розвитку не були враховані при розробці концепції приватизації більшості пострадянських країн, що перетворило приватизацію на розподіл економічних факторів виробництва, тим самим деформувало процес створення приватної власності як інституціональної основи економіки вільного підприємництва.

В умовах командної системи приватизація набула суто розподільного характеру, перетворившись на присвоєння державної власності фінансовою олігархією. Така «приватна власність» ніколи не виплекає власника, господаря, раціональну і бережливу людину. Адміністративно-номенклатурний приватний власник і надалі буде вигадувати й використовувати всілякі можливі й неможливі способи перерозподілу державного сектору економіки задля

примноження своєї монополістичної власності. Така «приватна власність» не лише нетрудова, а й не підприємницька. Результатом функціонування такої власності є формування особливої системи розподілу доходів в Україні. Якщо в командно-адміністративній моделі економіки розподіл національного доходу був націлений на розширення виробництва засобів виробництва, тим самим постійно створювалися робочі місця, то сьогоднішня система розподілу направлена на непродуктивне використання ресурсів. Тому в суспільстві сформувалась ідеологія розбещеності, ідеологія «бізнесмена», який лише завдяки маніпуляціям ціни, подачок, хабарництва став багатим. Це явище набуло в окремих країнах із транзитивною економікою масового характеру й на сьогодні вже трансформується у відповідні принципи, без яких будь-яка контракція в економіці вже не може здійснитися. Зазначимо, що ці «правила» поступово перероджуються в «об'єктивні» інституції, тому молода генерація «підприємців-розподільників» сприймає їх як належне. З кожним наступним роком стає все важче відрізнити тіньові доходи від не тіньових, відокремлювати на методичному рівні винагороду від винахідливості й підприємливості від винагороди за «домовленістю», тобто за тіньовими «контрактами».

Суть помилки в тому, що ми спробували механічно перенести готові досконалі форми акціонерного підприємництва, які формувалися в західних ринкових системах протягом останнього століття на базі, (на цьому особливо наголошуємо), дрібної приватної власності та ще й за умов економічної свободи, на нашу адміністративну, безконкурентну, з позаекономічними формами примусу до праці економіку.

Нормативні акти України щодо проблем приватизації свідомо чи несвідомо внесли велику плутанину в методику оцінювання базової вартості підприємства, що приватизується, як за суттєвими ринковими критеріями, так і з огляду на різного роду індексації. Незнання теоретичних основ, та закономірностей ринкової економіки (чи свідоме їх ігнорування) призвело до фатальних помилок політиків, урядовців і правників у визначенні порядку технології приватизації, рівня цін і державного регулювання інвестиційної стратегії, тощо.

Представники інституціоналізму вважають, що стимулювання ефективного попиту краще, ніж ринок, здатна вирішувати завдання ефективного використання ресурсів, якщо вона супроводжується заходами з контролю за цінами і доходами. Вагоме значення в концепції інституціоналістів має ідея соціального контролю за економікою, центральне місце в якій відводиться державі, зокрема її фіскальним органам. Так, на думку Дж. Гелбрейта, необхідно більше покладатися на фіскальну, ніж на грошово-кредитну політику, поєднуючи її з підвищенням податків, скороченням бюджетного дефіциту із значним зниженням процентних ставок. Автор також стверджує, що необхідно збільшувати урядові витрати в суспільстві для якого характерне процвітання приватного бізнесу.

У результаті цього в Україні досі не склалася ефективна інституційна система яка забезпечувала б оптимальне використання національного економічного потенціалу та могла б стати основою суспільного консенсусу

щодо стратегічних завдань. З нашого погляду основними цілями економічної стратегії держави в інституційній сфері мають стати створення умов для підвищення ефективності діяльності підприємств, створення конкурентного середовища та оптимізація частки державного сектору економіки. Це потребує поєднання завдань зміцнення національного приватного капіталу, підвищення ефективності управління державним сектором економіки, вдосконалення корпоративного управління, створення інституційних механізмів забезпечення функціонування різних форм власності та господарювання.

Відтак основними шляхами подальших інституційних перетворень в Україні мають стати:

- продовження приватизації інвестиційно привабливих підприємств;
- здійснення перед приватизаційної підготовки інвестиційно непривабливих підприємств з метою підвищення їхньої вартості та наступної їх приватизації;
- приватизація неперспективних для надання державної допомоги та функціонування в державній власності підприємств за символічну ціну;
- підвищення ефективності функціонування державних підприємств.

Вибір одного з наведених шляхів для конкретних підприємств має здійснюватися на підставі виважених науково обґрунтованих методик з урахуванням стратегічних орієнтирів соціально-економічного розвитку країни.

На нашу думку, продовження курсу на приватизацію стратегічно важливих потужних виробничих комплексів з метою фінансування поточних видатків бюджету є неприпустимим. Критерії прийняття рішень стосовно приватизації мають базуватися на пріоритетності підвищення технологічного рівня підприємств, зростання їх конкурентоспроможності, а кошти, отримані від приватизації ефективно розподіляться для задоволення потреб стратегічного розвитку суспільства.

Пріоритетним завдання подальшої приватизаційної політики є також забезпечення суспільної довіри до приватизаційних процесів. Це дозволить уникнути в подальшому небезпеки поновлення дискусій щодо правомірності укладання приватизаційних угод, які вже завдали суттєвого негативного впливу на інвестиційний імідж України. З цією метою в політиці щодо приватизації необхідно зробити акцент на:

- відкритому й зрозумілому формулюванні стратегії приватизації в загальному контексті стратегії розвитку економіки України;
- забезпеченні прозорості та аргументованості політичних рішень щодо приватизації ключових підприємств національної економіки;
- відкритій системі протидії будь-яким способам тіньового відчуження об'єктів державної власності;
- забезпеченні прозорості процесів приватизації та їх системного моніторингу.

Реалізація наведених стратегічних орієнтирів вимагає пошуку оптимальних економіко-правових та політико-організаційних механізмів приватизації, які дозволять вивести на перший план при її здійсненні завдання структурної модернізації національної економіки, підвищення продуктивності

використання національного ресурсного потенціалу, формування ефективних власників, зміцнення конкурентоспроможності національної економіки, забезпечити перехід від стихійного зменшення частки державної власності до регульованого розвитку приватного сектору економіки.

Варто було б також підкреслити, що приватизація – механізм, за допомогою якого вдалося зробити незворотними процеси ринкової трансформації відносин власності в Україні. Цей механізм спрацював чудово, так, як жоден інший спрацювати не зміг би. Однак етап широкомасштабної приватизації вже завершено, й зараз ми стоїмо на межі за якою, якщо не змінити підходи до приватизації підприємств, які складають основу національної економіки і безпеки держави, можна опинитися в ситуації, коли продавати вже немає чого, а економіка не набула навіть й ознак конкурентоспроможності.

З нашого погляду, поряд із зазначеним перспективним напрямком є проведення «точкової» приватизації через первинне публічне розміщення акцій на організованому ринку, в тому числі, на провідних фондових майданчиках світу, в Україні, а також шляхом прямого продажу фізичним особам. Такий механізм добре зарекомендував себе у Польщі, Угорщині, країнах Балтії. Він надає можливість залучити кошти населення до приватизації, забезпечує ринковий механізм визначення ціни об'єкта, що приватизується, є важливим засобом фондового ринку, індивідуально для кожного об'єкта (або групи однорідних об'єктів) з урахуванням очікуваних вигод та ризиків.

Можливими моделями подальшої приватизації могли б бути наступні:

- продаж 100% (або близької до цієї частки) акцій, в результаті чого отримується найбільша фінансова вигода для державного бюджету, залучається на вітчизняний ринок стратегічний інвестор, та формується сучасна модель конкуренції на ринку України;
- частковий продаж акцій зі збереження у власності держави 51% активів, а тому як наслідок зберігається активна стратегічна позиція держави на відповідному ринку, та забезпечується прямий вплив держави на прийняття рішень підприємства, що дозволяє безпосередньо врахувати ймовірні ризики та загрози;
- продаж контрольного пакету акцій зі збереженням участі держави в капіталі підприємства, а відтак, зберігається механізм впливу з боку держави на діяльність компанії, зростає обсяг можливого залучення інвестицій та формується довгостроковий державний інвестиційний портфель;
- відокремлення та приватизація ліквідних активів означатиме, що при збереженні контрольного пакету акцій або 100% держави на менш привабливі, проте стратегічно важливі сегменти (наприклад, інфраструктуру) з спрямуванням отриманих від приватизації коштів на їх розбудову, в результаті цього з'являється можливість продажу ліквідних активів за ціною, ближчою до ринкової, зберігається контроль держави над стратегічно важливими складовими галузі, держава як власник отримує потужний інвестиційний ресурс для інвестування, що

збільшує капіталізацію компанію, що залишається під контролем держави.

Перші кроки реалізації таких положень вже були здійснені Фондом державного майна.

За роки приватизації за 1992 – 2011 роки роздержавлено більше ніж 127 тис. об'єктів, починаючи з 1992 року в Україні приватизовано 28 779 об'єктів державної форми власності (табл. 1).

1. Кількість об'єктів, які змінили державну форму власності в 1992 – 2011 рр.

Регіональні відділення Фонду	1992 – 2010 рр.	2011 р.	1992 – 2011 рр.
По області:			
Вінницькій	1 219	22	1 241
Волинській	691	5	696
Дніпропетровській	1 833	5	1 838
Донецькій	4 145	7	4 152
Житомирській	1 238	3	1 241
Закарпатській	412	9	421
Запорізькій	1 321	9	1 330
Івано-Франківській	481	1	482
Київській	1 079	2	1 081
Кіровоградській	685	2	687
Луганській	1 692	2	1 664
Львівській	1 563	28	1 591
Миколаївській	1 098	9	1 107
Одеській	1 458	3	1 461
Полтавській	874	15	889
Рівненській	849	5	854
Сумській	854	4	858
Тернопільській	757	4	761
Харківській	1 507	6	1 603
Херсонській	568	5	573
Хмельницькій	586	1	587
Черкаській	792	4	796
Чернівецькій	495	1	496
Чернігівській	648	6	654
м. Києву	126	7	1 133
в АР Крим та м. Севастополі	188	8	196
Фонд майна АР Крим	387	0	387
Усього	28 606	173	28 779
У т. ч. центральний апарат Фонду	1 395	13	1 408

За 1992 – 2011 роки від приватизації державного майна надійшло більше ніж 54 млрд. грн, 4,5 млрд. грн від оренди державного майна, 5,1 млрд. грн дивідендів, нарахованих на державні акції (паї), переважна частина яких перерахована до державного бюджету, що дало змогу вирішити багато соціальних та економічних питань.

Висновки. В контексті наведених завдань, запровадження прозорого та ефективного механізму реалізації державою своїх прав як власника та повноцінна інтеграція державних підприємств у єдине конкурентне середовище в Україні потребуватимуть:

- запровадження для підприємств державного сектору економіки середньострокових (на 3 – 5 років) інвестиційних планів розвитку, які мають стати основою для ухвалення рішень щодо зміни організаційно-правової форми підприємств, аналізу положення підприємства на ринках, формування інвестиційного портфеля, стратегії соціальної політики тощо;
- визначення правових основ і механізмів управління об'єктами державної власності, у тому числі корпоративними правами держави, зокрема – щодо чіткого регламентування дій представників держави в органах управління господарських суб'єктів;
- посилення контролю за ефективністю використання орендованого державного майна;
- запровадження єдиних методологічних підходів до складання та затвердження фінансових планів на державних підприємствах, запровадження середньострокових інвестиційних планів розвитку;
- впровадження прозорих механізмів визначення частки прибутку акціонерних товариств з державною часткою, яка спрямовується до фонду сплати дивідендів, з урахування пріоритетності завдань стратегічного розвитку та зміцнення конкурентоспроможності цих підприємств;
- нормативно-методичного забезпечення ефективного управління державними пакетами акцій, які не мають статусу контрольного;
- удосконалення механізмів контролю за діяльністю суб'єктів господарювання з державною часткою (з метою запобігання незаконному відчуженню пакетів акцій переданих до статутних фондів холдингових компаній, виведення державного майна і активів за межі державного впливу);
- створення єдиного організаційного центру для реалізації функцій управління об'єктами державної власності;
- введення персональної відповідальності керівників органів виконавчої влади за результати роботи підприємств державного сектору, який належить до сфери їх управління,
- запровадження інструментів громадського контролю над діяльністю суб'єктів господарювання, які належать до державної власності, у спосіб обов'язкового оприлюднення результатів їх фінансово-економічної діяльності, введення представників громадськості до спостережних рад стратегічно важливих підприємств національної економіки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ачкасов А. С. Приватизація у перехідній економіці / А. С. Ачкасов // Актуальні проблеми економіки. — 2006. — № 8. — С. 10 – 13.
2. Аналіз етапів приватизації за критерієм їх ефективності / О. М. Бондар, С. Ю. Ледомська, О. І. Синенко // Держ. інформ. бюл. про приватиз. — 2003. — № 4. — С. 3 – 6.
3. Богиня Д. Соціально-економічні аспекти великої приватизації: цілі і результати / Д. Богиня, Д. Волинський // Економіка України. — 2002. — № 12. — С. 35 – 43.
4. Зінченко О. Про основні цілі та напрями приватизації в Україні у 1991 – 2001 рр. / О. Зінченко // Держ. інформ. бюл. про приватиз. — 2001. — № 5. — С. 51 – 54.
5. Ларцев В. Основні особливості етапів приватизації / В. Ларцев // Економіка України. — 2001. № 3. — С. 43 – 51.
6. Панченко Н. Г. Приватизація в ринковій економіці // Актуальні проблеми економіки. — 2006. — № 5. — С. 18 – 20.
7. Пасхавер, О. Приватизація в Україні: проміжні підсумки / О. Пасхавер // Економічне есе. — 2000. — Вип. 1. Українські підприємства: постприватизаційний період. — С. 28 – 52.
8. Звіт про роботу Фонду державного майна України та хід виконання Державної програми приватизації в 2011 році // Державний інформаційний бюлетень про приватизацію – 2012. — № 5. — С. 2 – 15.

Одержано 19.11.12

В статье анализируются радикальные изменения в формировании новых институтов системы распределения экономических факторов производства как исходные принципы всей системы распределения доходов. Доказано, что на искривление приватизации и на деформацию функциональной роли частной собственности повлияли институциональные факторы, которые не были учтены экономистами-реформатами в странах с транзитивной экономикой.

Ключевые слова: *приватизация, трансформационные процессы, эффективность, институциональные факторы, отчуждение, частная собственность.*

Drastic changes in the formation of new institutions in the system of distribution of economic factors of production as the basic principles of the whole income distribution system were analyzed. It was proved that privatization drawbacks and the deformation of the functional role of private property were affected by the institutional factors that were not considered by the economists-reformers in the countries with the transition economies

Key words: *privatization, transformation processes, efficiency, institutional factors, transfer of property, private property.*

ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМУ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ МАЛОГО БІЗНЕСУ

В.І. РИБЧАК, кандидат економічних наук

У статті досліджено основні умови розвитку підприємницької діяльності в Україні. Проаналізовано фактори, що впливають на формування підприємницького середовища в Україні. Автором визначено напрями формування механізму державного регулювання діяльності підприємств малого бізнесу.

Малі та середні підприємства є передумовою сталого економічного зростання, створення нових робочих місць, зменшення соціальних диспропорцій. Малий бізнес, функціонуючи в нестабільних умовах, характеризується високим рівнем ризику. Саме тому удосконалення механізму державного регулювання малих підприємств України в сучасних умовах є актуальною та важливою проблемою.

Проблемам розвитку підприємницької діяльності в Україні та різним аспектам державного регулювання підприємств малого бізнесу присвячені праці багатьох вітчизняних вчених-економістів: Г. Домбровської [1], М. Журавльової [2], К. Кривенка, М. Чумаченка та інших. Разом з тим, питання щодо формування ефективного механізму державного регулювання діяльності підприємств малого бізнесу потребують більш поглибленого дослідження.

Метою даної статті є обґрунтування практичних рекомендацій щодо формування ефективного механізму державного регулювання діяльності підприємств малого бізнесу.

Методика досліджень. Для досягнення поставленої мети статті використовувалися методи: абстрагування та узагальнення – для визначення ролі малого підприємництва в економічному розвитку суспільства; порівняльного аналізу – для зіставлення ефективних форм і механізмів державної політики підтримки розвитку малого підприємництва в Україні.

Результати досліджень. Мале підприємництво, як організаційна форма, характеризується наступними економіко-виробничими та соціально-економічними перевагами: гнучкість, динамізм, пристосування до мінливостей технології, здатність оперативно створювати і впроваджувати нову техніку й технологію, забезпечення соціальної стабільності. Малому підприємству властиві також і значні соціально-психологічні переваги, в основі яких лежить специфічна мотивація до праці, яка передбачає подолання елементів відчуження і залучення елементів економічного та неекономічного заохочення.

Значна роль малого бізнесу в економіці країни та специфічні чинники обумовлюють необхідність державного регулювання його розвитку в країні.

Об'єкти державного регулювання розвитку малого підприємництва можна поділити на дві групи. По-перше, держава може регулювати діяльність безпосередньо самих малих підприємств, по-друге, об'єктами державного впливу можуть бути інституції, які не є малими підприємствами і не належать до державних органів, але утворюють підприємницьке середовище.

Методи державного регулювання відносно наведених вище двох груп об'єктів мають різну спрямованість.

Так, згідно із підходами дослідників І.О. Герашенко та Г.П. Домбровської [1], концепція державного регулювання розвитку малого підприємництва складається з наступних трьох основних блоків. До першого блоку належать фінансово-бюджетні заходи економічних відносин, пов'язані, в першу чергу, з фінансуванням. До складу цього блоку входять кредитно-грошова політика, інвестиційна політика, антимонопольна політика, амортизаційна політика, інноваційна політика. До другого блоку належать – організаційні заходи, зокрема, підтримка органів малого підприємництва, вітчизняних банків та фондів, що фінансують мале підприємництво.

До третього – правові заходи: спрощена система реєстрації та ліцензування, удосконалене податкове законодавство у частині запровадження міжнародних стандартів бухгалтерського обліку, спрощення системи бухгалтерського обліку для малих підприємств тощо. Основними напрямками регіональної політики підтримки малого підприємництва є сучасні системи інформаційно-аналітичного забезпечення, стимулювання інноваційної діяльності малих підприємств, система інфраструктурного та інституціонального, кадрового забезпечення малого підприємництва.

Складовими системи державного регулювання діяльності підприємств малого бізнесу являються організаційно-правовий механізм, який покликаний полегшити адміністративні бар'єри створення та функціонування, і фінансово-економічний механізм державного регулювання, покликаний вирішити існуюче на сьогодні протиріччя між зростаючою потребою у фінансових та матеріально-технічних ресурсах і обмеженим доступом до них [3, С.38].

Система державного регулювання малого підприємництва повинна мати цільовий характер, що передбачає використання таких принципів:

- а) протекціонізму;
- б) програмно-цільового підходу;
- в) диференційованої підтримки;
- г) мотиваційної спрямованості;
- д) взаємозумовленості гарантій та відповідальності;
- е) ефективного поєднання суто протекціоністських заходів та їх поєднання із свободою ринкового саморегулювання діяльності суб'єктів малого бізнесу [2, С. 13].

Серед принципів державного регулювання важливе місце займає принцип невтручання держави у господарську діяльність суб'єктів господарювання, він реалізується у відмові від патерналізму зі сторони держави і побудові партнерських стосунків між державою та підприємцями. В період

обмеженості державних фінансових ресурсів особливого значення набуває принцип програмно-цільового регулювання, який полягає у необхідності розробки програм із чітко окресленими цілями, завданнями, джерелами фінансування, виконавцями та критеріями ефективності та результативності.

Загальними рисами системи державної підтримки підприємств малого бізнесу у країнах з розвинутою ринковою економікою являється програмно-цільовий метод організації, який передбачає формування основних цільових напрямів підтримки; перерозподіл повноважень між центральними та місцевими органами влади з метою ефективнішого розв'язання місцевих і національних проблем, розроблення системи загальнодержавних та регіональних пріоритетів щодо підтримки підприємств малого бізнесу; співробітництво між державним і приватним секторами у сфері організації, фінансування та здійснення основних програм підтримки.

Аналіз повноважень суб'єктів державного регулювання діяльності підприємств малого бізнесу, законодавчого забезпечення та фінансового стану дав можливість визначити особливості функціонування елементів організаційно-правового та фінансово-економічного механізмів державного регулювання розвитку підприємств малого бізнесу в Україні та виявити їх основні недоліки та протиріччя.

1. Показники розвитку малого підприємництва в Україні у 2008 – 2011 рр.

Рік	Суб'єкти малого підприємництва			
	Кількість суб'єктів малого підприємництва на 10 тис. осіб наявного населення, одиниць	Кількість зайнятих працівників, тис. осіб		Обсяг реалізованої продукції (робіт, послуг), млн грн
		Усього	Найманих працівників	
2008	609	6308,0	3745,1	701634,6
2009	661	6450,9	3665,8	657643,6
2010	464	4960,2	3034,3	714811,7
2011	468	4872,5	2987,9	719261,5

Джерело: [4]

Так, дані табл. 1 свідчать, що спостерігається поступове збільшення кількості малих підприємств порівняно з 2010 роком; зростає середня заробітна платня та обсяги реалізації продукції.

Серед негативних тенденцій у розвитку підприємств малого бізнесу слід відмітити такі:

- кількість підприємств, що припинили свою діяльність, значно перевищує кількість новостворених;
- значно більшими темпами зростає кількість підприємств, зайнятих не виробничими видами діяльності, зменшується кількість підприємств, які мають значні обсяги реалізації;

- зменшується кількість зайнятих працівників, зростають витрати на одиницю реалізованої продукції.

Це дозволяє зробити висновок про поступову раціоналізацію в післякризовий період сектору малого підприємництва у тих структурних межах, у яких він сформований на даний час, часткове подолання практики використання малого підприємництва для оптимізації оподаткування внаслідок модернізації податкового законодавства. Проте певною мірою таке скорочення є також наслідком несприятливості бізнес-клімату, непослідовності державної політики і тривожним сигналом щодо неефективності державної регуляторної діяльності в Україні.

Так, однією з найбільш суттєвих проблем функціонування малого підприємництва є обмеженість фінансових ресурсів та відсутність доступу до них.

2. Процентні ставки за кредитами, %

Валюта	Нефінансові корпорації			Домашні господарства		
	Липень 2012 р.	Серпень 2012 р.	Вересень 2012 р.	Липень 2012 р.	Серпень 2012 р.	Вересень 2012 р.
Гривня	18,95	19,47	18,27	27,71	27,27	28,21
Долар США	8,35	8,39	8,16	11,69	11,9	12,29
Євро	8,38	9,21	8,49	13,04	15,34	12,61

Джерело: [5, С.1]

Основним джерелом інвестування для малих підприємств поки що залишаються власні фінансові ресурси та сімейні позики. Сьогодні внутрішніх джерел фінансування (одержаний прибуток, амортизаційні відрахування, засоби сформованих фондів) для подальшого розвитку підприємств малого бізнесу недостатньо. Особливо гостро постає питання щодо кредитування підприємств, які ще не встигли набути позитивну ділову репутацію і не мають реальних активів, котрі могли б гарантувати повернення запозичених коштів інвестору. Характерною рисою сучасного етапу створення ефективною фінансово-кредитної системи є зміна у розумінні місця і ролі держави в цьому процесі. Якщо у попередні роки держава розглядалась як головне джерело фінансових ресурсів для такої підтримки, то сьогодні вона повинна займати активну позицію, властиву саме державі, тобто створювати умови для розвитку відповідних схем та установ.

Для підвищення ефективності функціонування організаційно-правового механізму державного регулювання розвитку підприємств малого бізнесу пропонується змістити акценти із безпосереднього виконання державними органами функцій щодо інформаційної, консультативної, інноваційної, фінансово-кредитної підтримки на державне стимулювання розвитку підприємств та організацій, яким ці завдання можуть бути передані [6, С. 114]. 3

огляду на це перспективним напрямом державної політики підтримки малого бізнесу визнано стимулювання розвитку регіональної інноваційної інфраструктури розвитку підприємств малого бізнесу.

Основним інструментом здійснення державного регулювання діяльності підприємств малого бізнесу повинні стати програми, розроблені на виконання завдань державної політики підтримки підприємництва. Важливо, щоб ці програми не були декларативними, а мали під собою чітко визначені джерела фінансування.

Важливою проблемою є створення сприятливого підприємницького середовища, оптимізації дозвільних процедур.

Це пов'язано із тим, що посилюється негативна тенденція до імітації виконання законодавчих вимог. Так, з моменту набрання чинності Закону України "Про Перелік документів дозвільного характеру у сфері господарської діяльності" значна кількість документів дозвільного характеру, отримання яких не передбачено Законом, а передбачено лише нормативно-правовими актами Уряду України та органів виконавчої влади, мала б автоматично втратити чинність. Проте на практиці цього не відбулося. Для збереження надмірного контролю за суб'єктами господарювання органи державної влади розпочали практику визнання низки документів, які не увійшли до зазначеного Переліку, проте на підзаконному рівні супроводжують отримання документа дозвільного характеру такими, що не є дозвільними. Такі листи-погодження, накази тощо за своїм характером до дозвільної системи у сфері господарської діяльності не належать, а тому й не передбачені Переліком [4, С.28].

Подібна ситуація спостерігається також щодо реформування системи ліцензування. Значною мірою скорочення кількості видів діяльності, що підлягають ліцензуванню, було здійснено за рахунок штучного об'єднання кількох видів господарської діяльності в один. Частка скасованих видів діяльності, що підлягали ліцензуванню, в загальному обсязі ліцензій, виданих у 2010 р., була незначною та складала за такими видами: 0,003%, або всього 9 ліцензій – виконання авіаційно-хімічних робіт; 0,006%, або 16 ліцензій – пересилання поштових переказів, простих і реєстрованих листів, поштових карток, бандеролей і посилок; 0,02%, або 44 ліцензії – виробництво дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння, дорогоцінного каміння органічного утворення, напівдорогоцінного каміння; 0,05%, або 134 ліцензії – пошук (розвідка) корисних копалин. Таким чином, стверджувати про кардинальне спрощення вимог до підприємницької діяльності у сфері ліцензування передчасно. Аналогічна ситуація склалася й у сфері державного нагляду та контролю. Хоча у 2011 р. й відбулося скорочення планових перевірок суб'єктів господарювання, проте натомість збільшилася кількість позапланових перевірок. У результаті адміністративний тиск на суб'єктів господарювання не зазнав суттєвого скорочення [4, С.29].

Висновки. Позитивний вплив на розвиток підприємницького середовища може здійснюватися таким чином:

- подальше удосконалення дозвільної діяльності;

- удосконалення системи державного нагляду (контролю), забезпечення прозорості та відкритості процедур реалізації державного контролю за діяльністю суб'єктів господарювання, перехід на здійснення превентивних заходів;
- актуалізація практики проведення публічних консультацій з бізнес-середовищем і зацікавленими групами (у т. ч. з асоціаціями та спілками малого підприємництва) щодо змісту та норм нових регуляторних актів, оцінки ефективності й результативності діючих;
- поширення практики ринкового саморегулювання з одночасним скороченням державного регулювання у відповідних сферах і забезпечення дієвих державних запобіжних механізмів протидії проявам корупції у саморегулювальних організаціях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Домбровська Г.П. Особливості стратегічного планування діяльності на підприємстві / Г.П. Домбровська, І.О. Герашенко І.О. // Комунальне господарство міст. Сер.: Економічні науки. — К.: Техніка. — 2008. — Вип. 85. — С. 211 – 216.
2. Журавльова М.Б. Малий бізнес: сутність, стан, засоби підтримки стабільності: Монографія/ В.Н. Парсяк, М.Б. Журавльова. — Миколаїв, 2001. — 239 с.
3. Юридична енциклопедія. — В 6-и т. — Т. 5.: П-С / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (гол. ред.) та ін. — К.: «Укр. енцикл.», 2003. — 561 с.
4. Про внутрішнє та зовнішнє становище України. в 2012 році. Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України. Київ – 2012. — 84 с.
5. Процентні ставки. Вересень 2012 року [статистичний випуск НБУ]. — 2012. — 25.09. — 2 с.
6. Щербина В. С. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування як учасники відносин у сфері господарювання / В.С. Щербина //Вісник господарського судочинства. — 2008. — № 1. — С. 114.

Одержано 20.11.12

В статтє исслєдовань основнє условия развита предпринимательской деятельности в Украине. Проанализированы факторы, которые влияют на формирование предпринимательской среды. Автором определены направления формирования механизма государственного регулирования деятельности предприятий малого бизнеса.

Ключевые слова: *государственное регулирование, механизм, малый бизнес.*

Basic conditions of business activity development in Ukraine were studied. Factors which influence the formation of business environment were analyzed. The directions of formation of the mechanism of state regulation of small businesses activity were determined.

Key words: *government regulation, mechanism, small business.*

УДК 330.101

ФІНАНСОВІ АСПЕКТИ ПРОЦЕСУ ДЕТІНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

О.С. РИБЧАК, кандидат економічних наук

У статті проаналізовано фінансові аспекти тіньової економічної діяльності в Україні. Досліджено рівень мінімізації економіки України. Доведено необхідність детінізації економіки з метою підвищення рівня фінансової безпеки держави.

Тінізація економічних відносин має специфічний вплив на економіку України. Зовнішні кризові явища швидко призводять до масштабного вилучення фінансових активів з офіційної економіки, що поглиблює її кризовий стан. У контексті ризиків розбалансованості світової економіки та загроз чергової економічної кризи руйнування механізмів та інструментів тінізації економічної діяльності є передумовою забезпечення стійкості економіки до кризових явищ. За таких умов важелі регулювання економіки втрачають дієвість, що загрожує результативності реалізації реформ [1].

Саме тому зниження рівня тінізації економіки є передумовою досягнення цілей та ефективності заходів, передбачених документами довгострокового економічного розвитку України.

Значний внесок у розробку проблеми детінізації економіки зробили вітчизняні науковці: В.Базилевич, А.Базилюк, З.Варналій, Я. Жаліло, Т.Ковальчук, В.Мунтіян, О.Пасхавер, Ю.Пахомов, В.Попович.

Разом з тим, недостатня увага приділяється саме фінансовій складовій тіньової економічної діяльності.

Метою статті є дослідження фінансових аспектів виникнення і розповсюдження тіньових економічних відносин та обґрунтування пропозицій щодо їх мінімізації.

Методика досліджень. Для оцінки кількісних параметрів тіньової економічної діяльності було застосовано комплексну методологію з використанням системного підходу (обліково-статистичного та формально-правового) і методів на основі співставлень, припущень і опосередкованих розрахунків.

Результати досліджень. В Україні функцію оцінювання рівня тінізації економіки покладено на Міністерство економіки – це відомство на власному офіційному сайті інформує громадськість про загальний стан економічної безпеки та рівень тіньової економіки включно. Показники рівня тіньової економіки України за 2007 – 2011 роки представлені в таблиці 1.

З даних таблиці 1 можна зробити висновок, що протягом 2007 – 2011 років рівень тінізації в Україні поступово зменшується. Разом з тим за даними Міністерства економічного розвитку та торгівлі України, у I кварталі 2012 року два методи розрахунку тіньової економіки з чотирьох, показали зростання тінізації, один – незмінність її рівня, і лише монетарний метод – показав детнізацію економіки [3, С.1].

1. Показники рівня тіньової економіки за 2007 – 2011 роки

Показник	2007 рік	2008 рік	2009 рік	2010 рік	2011 рік
ВВП, млн грн	720731	948056	913345	1082569	1316600
Рівень тіньової економіки, %	29	35	40	38	34
Обсяг тіньової економіки, млн грн	209012	331819	365338	411376	447644

Джерело: розраховано автором на основі [2]

Переважання оцінок щодо зростання рівня тіньової економіки за окремими методами вплинуло на зростання інтегрального показника рівня тіньової економіки на 0,4 в.п. (порівняно із I кварталом 2011 року). Але для визначення номінального рівня використовується лише цілий показник, значення якого залишилося незмінним порівняно із оцінками I кварталу 2011 року – 34%. [3, С.2]. За оцінками Світового банку, рівень тінізації української економіки перевищує 50%. Отже, за оцінками, державний бюджет недоотримує понад 100 млрд. грн.

Основними сферами, де тіньова економіка в нашій країні має найбільше поширення у 2011 році є: сільське господарство (48,7% від валової доданої вартості (ВДВ) галузі); будівництво (35% ВДВ) за рахунок корупційних та непрозорих схем розподілу земельних ділянок під будівництво, зростання цін на будівельні матеріали, наявність значної кількості фірм-посередників); видобування вуглеводів (33%); деревообробка (28%); сфера діяльності з нерухомістю (26%); торгівля автомобілями (19%); легка промисловість (19%); нафтопереробна (19%); рибна промисловість (18%); хімічна (18%); оптова торгівля (13%) [3].

Залишається ряд фінансових ризиків щодо зростання тінізації економіки у майбутньому. Вони пов'язані з відновленням рецесійних процесів у країнах Єврозони та збереженням значних фінансових (боргових) проблем на зовнішніх ринках, що у разі їх поширення може спричинити різке сповільнення темпів економічного зростання і в Україні. Також високими залишаються внутрішні ризики дестабілізації економічної ситуації, серед яких найбільшими є

збільшення негативного сальдо поточного рахунку платіжного балансу, зростання девальваційних очікувань та низька кредитна активність [1].

Високий рівень тінізації економіки України зумовлений несприятливим інституційним середовищем ведення бізнесу. До найістотніших чинників тінізації національної економіки належать суперечливість і дублювання законодавчої та нормативно-розпорядчої бази, недовіра організаціїно-інституціональних механізмів антикорупційного законодавства, неефективність функціонування судової та правоохоронної систем, неефективне адміністрування податків, ускладненість доступу до земельних ресурсів, високий рівень злочинності, відсутність історичної практики дотримання норм і моральних стандартів законслухняної поведінки у суб'єктів господарювання та громадян.

Детінізація економіки є складником процесу формування середовища для партнерства влади та бізнесу. Україна у рейтингу "Ведення бізнесу-2012" (Doing Business-2012) зайняла 152 місце серед 183 країн світу, які досліджуються у рейтингу.

Згідно рейтингу Глобального індексу конкурентоспроможності (ГІК) 2011/2012 Україна за оцінкою ефективності державних та суспільних установ зайняла 131-ше місце серед 142 країн. У порівнянні з рейтингом ГІК 2010/2011 цей показник покращився на 2 пункти, що свідчить про започаткування позитивних змін в адміністративній і цивільно-правовій сферах [3, С.7; 4].

За даними міжнародних експертів, Україна входить до двадцятки "країн-лідерів" з найбільшим обсягом відпливу тіньового капіталу з країни.

За даними платіжного балансу, оприлюдненого Національним банком України, непродуктивний вплив фінансових активів у 2009 році становив 6,9 млрд. дол. США, 2010 році — 3,5 млрд. дол. США, за 9 місяців 2011 року – 7,5 млрд. дол. США.

Серед основних каналів прихованого виведення фінансових активів слід виділити наступні [5, С.12]:

1. Маніпуляції цінами у зовнішньоекономічних операціях.
2. Переміщення прав власності на нематеріальні активи у інші країни.
3. Міжнародний лізинг.
4. Агентські угоди.
5. Позики.
6. Інтернет-торгівля.

Отже, тіньовий капітал є потужним незадіяним інвестиційним ресурсом для розвитку бізнесу в Україні та ресурсом для стабілізації її фінансової системи.

Зменшити рівень тіньової економіки неможливо лише адміністративними заходами (контрольними функціями), тому політика детінізації має базуватися на принципах заохочення до легалізації фінансових потоків та усунення тих адміністративно-регуляторних бар'єрів, які стримують діяльність суб'єктів господарювання. З цією метою, протягом 2011 року та 1

кварталу 2012 року вживалися заходи за наступними напрямками [1, С.44]:

- Податковим кодексом забезпечено зменшення податкового навантаження на бізнес-середовище, спрощення адміністративних процедур і вдосконалення процедур адміністрування податків;
- спрощено дозвільну систему та процедури ліцензування, зокрема законодавчо затверджено вичерпний перелік документів дозвільного характеру, забезпечено перехід від принципу "єдиного офісу" до принципу "єдиного вікна" під час видачі документів дозвільного характеру, спрощено дозвільні процедури у будівництві, скорочено перелік видів діяльності, що підлягають ліцензуванню тощо;
- законодавство у сфері протидії легалізації (відмиванню) доходів, отриманих злочинним способом, приведено у відповідність із рекомендаціями ФАТФ; Україну виключено зі списку країн, що мають стратегічні недоліки системи протидії відмиванню коштів і фінансуванню тероризму ("сірого" списку ФАТФ);
- удосконалено правові й організаційні засади протидії корупції, зокрема створено Національний антикорупційний комітет, схвалено Національну антикорупційну стратегію на 2011 – 2015 рр., прийнято закони України "Про засади запобігання та протидії корупції" та "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні порушення".

Проте ці заходи є недостатніми для радикального скорочення рівня тінізації та корупції в національній економіці. Завдання влади щодо детінізації економічних відносин полягає, з одного боку, у розвитку фінансових стимулів для перебування бізнесу в легальній економіці та залученні тінювих капіталів некримінального походження в легальний сектор, а з іншого – у створенні умов, за яких тінюва економічна діяльність стає надто ризикованою та коштовною.

Висновки. Отже, зменшенню достатньо високих рівнів тінізації національної економіки слугуватимуть:

- удосконалення системи державного регулювання ринків фінансових послуг з метою протидії використанню установ, які надають професійні послуги на ринках банківських, страхових та інвестиційних послуг, операцій із цінними паперами, у схемах непродуктивного відпливу капіталів, ухилення від оподаткування та легалізації доходів, отриманих злочинним способом;
- гармонізація законодавства у фінансовій сфері зі стандартами ЄС у частинах визначення замовника державних закупівель, забезпечення права подавати спільні пропозиції на торги з боку об'єднань учасників без створення юридичної особи, конкретизації кваліфікаційних вимог та умови встановлення відповідності цим вимогам, формування відповідних нормативної бази та інструментарію для впровадження електронних закупівель;

- забезпечення прозорості діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування щодо прийняття рішень про передачу у власність або користування нерухомого майна державної та комунальної власності;
- посилення відповідальності роботодавців за неоформлення трудових відносин із працівником та ухилення від сплати внесків до Пенсійного фонду та фондів соціального страхування, проведення активної роз'яснювальної роботи серед населення щодо втрат від участі у нелегальному ринку праці, а також спрощення порядку оформлення трудових відносин суб'єктів підприємницької діяльності – фізичних осіб із найманими працівниками;
- продовження впровадження міжнародних стандартів у сфері відповідальності за корупційні правопорушення, зокрема групи країн GRECO Ради Європи та Стамбульського плану дій щодо боротьби з корупцією у частині посилення кримінальних санкцій за хабарництво в публічному та приватному секторах;
- удосконалення законодавства у сфері регулювання адміністративних послуг, розроблення та запровадження Адміністративно-процедурного кодексу, вилучення послуг, що належать до прямих функціональних обов'язків органів влади, з переліку платних послуг.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про внутрішнє та зовнішнє становище України. в 2012 році. Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України. — К., 2012. — 84 с.
2. Валовий внутрішній продукт [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2011/vvp/vvp_kv/vvp_kv_u/vvp_kv_2011_u.htm
3. Тенденції тіньової економіки в Україні у I кварталі 2012 року. — К.: Відділ економічної безпеки та детінізації економіки Міністерства економічного розвитку та торгівлі України, 2012. — 13 с.
4. Глобальний індекс конкурентоспроможності [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.feg.org.ua/docs/2.pdf
5. Шляхи протидії прихованому впливу капіталу з України. — К.: НІСД, 2012. — 31 с.

Одержано 21.11.12

В статтє проанализированы финансовые аспекты теневой экономической деятельности в Украине. Исследован уровень теневой экономики Украины. Обоснована необходимость уменьшения уровня теневой экономики с целью повышения финансовой безопасности Украины.

Ключевые слова: *теневая экономика, государственное регулирование, финансовые активы, детенизация.*

Financial aspects of hidden economic activity in Ukraine were analyzed in the article. The level of hidden economy of Ukraine was researched. The necessity for reducing the level of hidden economy was substantiated.

Key words: *hidden economy, government regulation, financial assets, unshadowing.*

УДК 338.439.5

СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНОГО РИНКУ ЗЕРНА

О.М. САКОВСЬКА, кандидат економічних наук

В статті досліджено теоретико-методичні та практичні аспекти організації і функціонування регіонального ринку зерна, розглянуто особливості його формування. Окреслено напрями регуляторної політики держави. Розраховано внутрішню потребу у зерні Черкаської області на 2015 р.

Проблема збільшення обсягів і підвищення стабільності виробництва зерна і хлібопродуктів є однією з ключових у національній аграрній політиці. Вирішення цієї проблеми має чітко виражений регіональний характер, що обумовлено зростаючою відповідальністю регіонів за забезпечення населення продуктами харчування. Стратегічна важливість стабільності зернового ринку обумовлює необхідність його державної підтримки та регулювання. Крім того, це важливо і тому, що ціни і умови зернової торгівлі мають суттєвий вплив на організацію реалізації інших видів сільськогосподарської продукції, а продукти, отримані із зерна, займають значну долю в харчуванні населення.

Однак, незважаючи на важливість, зерновий ринок є найбільш проблематичним, що пов'язано із необхідністю поєднання важелів вільного ринку та державного регулювання, що вимагає додаткових вивчень і розробки механізмів його функціонування, особливо на регіональному рівні.

Питаннями формування й розвитку ринку сільськогосподарської продукції займаються багато вітчизняних вчених. Результати дослідження висвітлюються у працях В.Г. Андрійчука, М.Ю. Коденської, В.Я. Месель-Веселяка, П.М. Макаренка, Л.Ю. Мельника, П.Т. Саблука, І.І. Червена, О.М. Шпичака, О.Г. Шпикуляка, В.В. Юрчишина, а в галузі зерновиробництва – Ю.Д. Білика, В.І. Бойка, В.І. Власова, Ю.П. Воскобійника, Т.Г. Гайдук, М.В. Гладія, І.О. Кузнецової, М.Г. Лобаса, Л.М. Худолій та інших вітчизняних вчених. Ними розроблені теоретичні та практичні аспекти підвищення ефективності зернового виробництва в країні, ціноутворення на сільськогосподарську продукцію, формування і розвитку ринку. Проте, питання формування і розвитку ринку зерна на рівні регіону вимагають подальшого всебічного дослідження.

Методика досліджень. Теоретичною і методологічною основою дослідження є наукові праці вітчизняних та іноземних дослідників з проблем організації й ефективного функціонування регіонального ринку зерна.

У процесі дослідження застосовувалися загальнонаукові та економічні методи: *монографічний* (при вивченні стану проблеми та теоретичному узагальненні висновків); *розрахунково-конструктивний* (при обґрунтуванні динаміки попиту і пропозиції); *балансовий* (при визначенні балансу зерна для регіону); *вибіркових досліджень* – при збиранні первинної інформації. Інформаційну базу дослідження становлять нормативно-правові акти України, офіційні дані Міністерства аграрної політики та продовольства України, Державної служби статистики України, Управління статистики Черкаської області, Управління агропромислового розвитку Черкаської облдержадміністрації, річні й оперативні звіти підприємств – суб'єктів зернового ринку, дані галузевих науково-дослідних організацій, світової інформаційної мережі Інтернет, особисті спостереження автора щодо функціонування ринку зерна.

Результати досліджень. Формування зернового ринку України базується на діяльності ринків на рівні регіонів. Регіональні умови відіграють важливу роль, мають значний вплив на показники зернового виробництва.

Нами визначено особливості організації та функціонування ринку зерна на регіональному рівні (табл. 1).

1. Особливості організації та функціонування ринку зерна регіону*

Фактори, що сприяють розвитку регіонального ринку зерна	Фактори, що стримують розвиток регіонального ринку зерна
1. Зерно є продуктом першої необхідності та безпосередньо впливає на продовольчу і економічну безпеку країни	1. Пропозиція перевищує попит
2. Сприятливі природно-кліматичні умови для виробництва зерна	2. Зерно має похідний характер попиту від кінцевої продукції
3. Великий історичний досвід виробництва	3. Внутрішня ціна значною мірою залежить від кон'юнктури світового ринку
4. Наявний науково-дослідницький потенціал регіону	4. Висока залежність ціни від політики держави
5. Спеціалізація регіону на виробництві зерна	5. Збитковість галузі тваринництва та переорієнтація підприємств на виробництво продукції рослинництва
6. Концентрація виробництва зерна в регіоні	6. Ринок є важкопрогнозованим через динамічність розвитку зернового господарства
7. Застосування прогресивних технологій виробництва зерна	7. Слаборозвинута інфраструктура ринку зерна в регіоні
8. Важливий експортний продукт	

*Розроблено автором.

Тому запорукою ефективного функціонування національного ринку зерна є досконала організація регіонального зернового ринку, що в сучасних умовах є найбільш складною й недостатньо вивченою проблемою. Таким чином, ринок зерна зв'язує в цілісну систему всіх діючих на ньому суб'єктів (носіїв економічних відносин), до яких відносять суб'єктів виробництва зерна, суб'єктів зберігання зерна та суб'єктів державних заставних закупівель зерна і державної аграрної інтервенції (рис. 1).

Суб'єктами виробництва зерна є сільськогосподарські підприємства всіх форм власності, особисті господарства населення, орендарі та інші категорії, які використовують земельні ділянки для виробництва зерна.

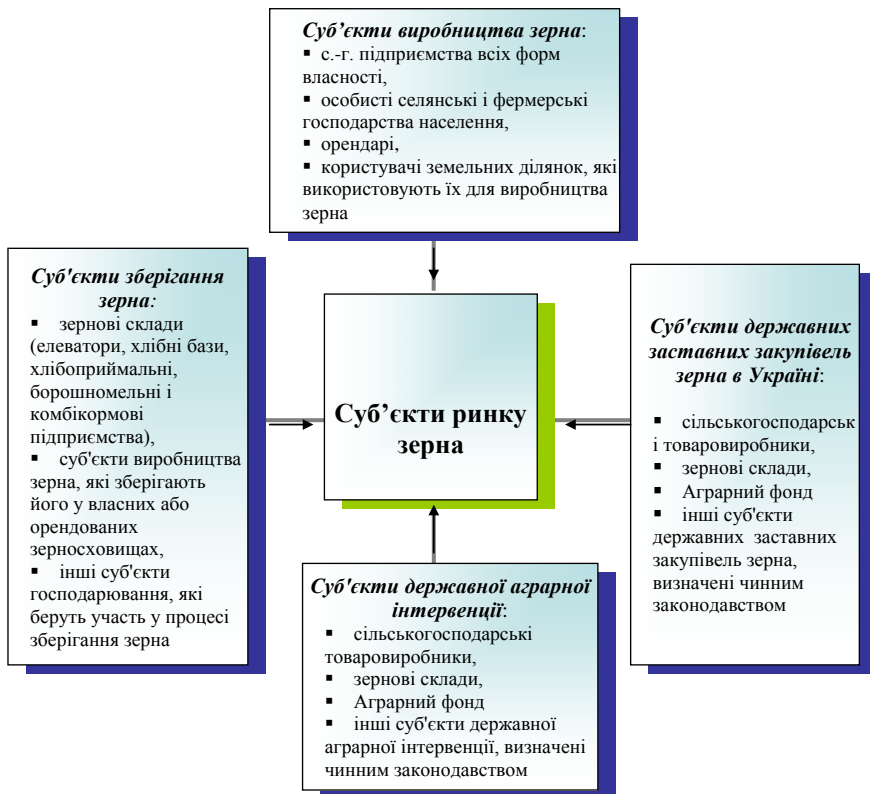

Рис. 1. Суб'єкти зернового ринку в Україні*

*Сформовано автором.

Суб'єктами зберігання зерна є: зернові склади (елеватори, хлібні бази, хлібоприймальні, борошномельні і комбікормові підприємства), суб'єкти виробництва зерна, які зберігають його у власних або орендованих зерносховищах, та інші суб'єкти господарювання, які беруть участь у процесі зберігання зерна.

Суб'єктами державних заставних закупівель зерна та державної аграрної інтервенції в Україні є: сільськогосподарські товаровиробники, зернові склади, Аграрний фонд та інші суб'єкти державних заставних закупівель зерна і аграрної інтервенції, визначені чинним законодавством. Діяльність суб'єктів ринку зерна регламентується вітчизняною законодавчо-правовою базою.

Черкащина є одним із значимих регіонів по виробництву зерна в Україні та важливим суб'єктом даного ринку. Подальший розвиток ринку зерна в регіоні залежить від розв'язання низки складних проблем, які не лише перейшли у спадок від колишньої адміністративної системи, а й стали наслідком окремих помилок у її реформуванні та послідовності проведення реформ. Найважливішими з них є деформація структури виробництва в бік господарств населення, які є неконкурентоспроможними порівняно із високотехнологічними зерновиробниками за ціною та якістю; низька ефективність виробництва в сільськогосподарських підприємствах; нераціональне використання та зниження родючості земель сільськогосподарського призначення з причини недостатнього здійснення природоохоронних і агротехнічних заходів; критичні фізична й моральна зношеність основних засобів на рівні 70–90%; диспаритет цін на сільськогосподарську продукцію та матеріально-технічні ресурси, які споживаються в аграрному виробництві; недосконалість інвестиційного, податкового, митного законодавства країни; недостатня розвиненість інфраструктури даного ринку; використання важелів «ручного управління» ринком, які впливають не на причини виникнення проблем, а на наслідки тощо.

Для розвитку регіонального зернового ринку принципово важливе значення має розмежування виробництва зерна на продовольчі, фуражні, промислові та репродукторні цілі.

В Черкаській області існує потенціал для відродження тваринництва, а з нарощуванням у подальшому періоді виробництва м'ясної сировини до науково обґрунтованої норми споживання зростатиме виробництво зернофуражних культур. Для виробництва різних видів продукції тваринництва необхідно вчасно передбачити певну кількість фуражного зерна. За даними норм витрат кормів (у т.ч. концентрованих) на виробництво 1 ц кожного виду продукції в табл. 2 розраховано потребу у фуражному зерні для тваринництва.

За розрахунками, для забезпечення виробництва необхідної для споживання населенням кількості продукції тваринництва в Черкаській області необхідно використовувати 604,9 тис. т кормових одиниць концентрованих кормів. Перевівши кількість кормових одиниць у фізичне зерно, отримаємо потребу у фуражному зерні на рівні 665,4 тис. т. Згідно з даними балансу

продукції зернових культур за останні п'ять років використовувалося на фураж 350 – 370 тис. т зерна. Тобто така кількість зерна недостатня для забезпечення нормального харчування населення продуктами тваринного походження і свідчить про незаповнену нішу місткістю близько 300 тис. тонн.

2. Потреба у фуражному зерні тваринництва Черкаської області за умов раціональної норми споживання населення*

Види м'яса	Структура споживання м'яса за видами, %	Норма витрат кормів на 1 ц, ц корм. од.	Питома вага концентратів в структурі раціону, %	За раціональними нормами харчування:	
				споживання продуктів, тис. т, млн шт.	витрати концентратів, тис. т корм. од.
М'ясо всіх видів:	100	-	-	99,6	405,5
яловичина і телятина	32,0	8,5	25	31,9	67,8
свинина	38,0	6,5	80	37,8	196,6
баранина	0,7	8,0	20	0,7	1,1
м'ясо птиці	28,2	5,0	96	28,1	134,9
м'ясо кролів	0,9	8,6	53	0,9	4,1
конина	0,2	16,0	30	0,2	1,0
Молоко	-	1,2	25	456,0	136,8
Яйця, тис. шт.	-	2,0	90	348	62,6
Всього по тваринництву	-	-	-	-	604,9

*Розраховано автором.

Прогнозуючи пропозицію зерна в Черкаському регіоні слід вивчити попит на продовольче зерно, який безпосередньо залежить від споживання хліба і хлібопродуктів у перерахунку на зерно. Так, проведені дослідження показують перевищення споживання жителями області хлібопродуктів (хліба та макаронних виробів у перерахунку на борошно; круп, борошна, бобових) порівняно із рекомендованими показниками. Споживання хліба та хлібопродуктів в досліджуваній області перевищує раціональні норми на 25 – 30%. Загальна потреба зерна на продовольче харчування при раціональній нормі 101 кг на душу населення у 2015 р. в Черкаській області буде 121,2 тис. т при фактичному використанні у 2009 р. 220,4 тис. тонн.

Загальна потреба в зерні, крім продовольчого та фуражного, включає і потребу в насінні. Насінневий фонд повинен враховувати страховий фонд, а по озимих культурах на випадок можливого пересіву збільшується насінневий фонд по яром у ячменю та кукурудзі. Традиційно планується на пересів 10 –

15% посівного матеріалу, а за несприятливих умов цей показник можуть збільшувати до 30 – 40%.

З урахуванням посівних площ минулих років, норм висіву та страхових фондів нами розраховано потребу в насіннєвому зерні для Черкаської області в обсязі 164,6 тис. т (табл. 3).

3. Розрахунок потреби в насінні зернових культур у Черкаській області*

Культура	Площа, тис. га	Норма висіву на 1 га, ц	Потреба в насінні, тис. т	Потреба в насінні з страховим фондом, тис. т
Пшениця озима і яра	245,7	3,0	73,7	84,8
Жито озиме	13	2,5	3,3	3,7
Ячмінь озимий і ярий	220,6	2,3	50,7	58,3
Овес	6,2	2,0	1,2	1,4
Кукурудза на зерно	187,5	0,3	5,6	6,5
Просо	3,8	0,4	0,2	0,2
Гречка	9,2	1,0	0,9	1,1
Зернобобові	21,3	3,5	7,5	8,6
Разом	1188,9	-	143,1	164,6

**Розраховано автором.*

Аналіз даних свідчить про коливання обсягів насіння на зерно в регіоні на рівні 124 – 145 тис. т. Тобто, фактичний показник є дещо заниженим порівняно із розрахованим.

Щодо потреби у зерні переробних підприємств Черкаської області, то аналіз балансів за період з 2000 по 2009 р. показує її мінімальний розмір 220,9 тис. т та максимальний – 246,7 тис. т. Тобто, в середньому для завантаження потужностей зернопереробних підприємств області необхідно 235,8 тис. т зерна (табл. 4)..

4. Розрахунок внутрішньої потреби у зерні Черкаської області, тис. т*

Показник	Потреба на 2015 р.	Фактичний рівень 2009 р.	Відхилення рівня 2009 р. від 2015 р. (+,-)
Фуражне зерно	665,4	373,5	-291,9
Насіннєве зерно	164,6	145,8	-18,8
Зерно для споживання	121,2	220,4	99,2
Зерно для переробних підприємств	235,8	226,7	-9,1
Всього з урахуванням резервного фонду	1187,0	966,4	-220,6

**Розраховано автором.*

При розрахунку попиту на зерно на регіональному рівні, крім внутрішніх потреб зерна, слід враховувати цілі та завдання держави у

забезпеченні економічної і продовольчої безпеки країни. Для врівноваження ринкових коливань та досягнення стабільності зернового ринку України необхідно забезпечити формування раціональних за розміром запасів зерна. Тому надзвичайно важливим є визначення достатнього обсягу резервного фонду зерна, який формує аграрний фонд країни і який по окремих об'єктах державного цінового регулювання, в тому числі зерна, не може бути меншим (у відсотках до обсягів їх річного внутрішнього споживання): 2006 р. — 10; 2007 р. — 12; 2008 р. — 14; 2009 р. — 16; 2010 та подальші роки — 20 [1].

Згідно з дослідженнями зарубіжних та вітчизняних вчених оптимальний розмір резервного фонду зерна повинен становити від 17 до 25% річного обсягу внутрішнього споживання зерна. Контроль на регіональному рівні за формуванням достатнього обсягу зернових ресурсів покладається на обласні адміністрації [2]. При цьому, згідно із статтею 17 Закону «Про зерно та ринок зерна в Україні», обласні адміністрації повинні здійснювати моніторинг наявного продовольчого і фуражного зерна та визначати поточний і прогнозний рівні забезпеченості ним [3].

Висновки. Розрахована внутрішня потреба у зерні Черкаської області на 2015 р. з урахуванням потреб резервного фонду становить 1424,8 тис. т. У тому числі на споживання необхідно 121,2 тис. т зерна, на потреби галузі тваринництва — 665,4 тис. т, на насіння — 164,6 тис. т та для забезпечення потужностей переробних підприємств — 235,8 тис. т зерна.

З метою підвищення рівня доходів сільськогосподарських товаровиробників зерна та створення сприятливих умов для розширеного відтворення пропонується удосконалити напрями регуляторної політики держави шляхом відміни експортних квот на зерно після забезпечення внутрішніх потреб країни з урахуванням річного страхового фонду, встановленням мінімально-гарантованих заставних цін та впровадженням механізму кінцевого розподілу доходів від експортної діяльності між виробниками. Дані функції можуть виконувати Асоціація зерновиробників України та Аграрний фонд.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про державну підтримку сільського господарства України: Закон України від 24 червня 2004 р. № 1877–IV // Офіційний вісник України. — 2004. — № 30. — С. 98 – 114.
2. Амбросов В. Экспорт зерновых и ценовые тенденции / В. Амбросов, В. Онегина // Економіка України. — 2005. — № 1. — С. 73 – 79.
3. Про зерно та ринок зерна в Україні: Закон України від 4 липня 2002р. // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2002, № 35, ст. 258 (Із змінами, внесеними згідно із Законами № 1713-IV (1713 – 15) від 12.05.2004, ВВР, 2004, № 33 – 34, ст.403 № 2611-IV (2611 – 15) від 31.05.2005, ВВР, 2005, № 26, ст.351).

Одержано 21.11.12

Стаття посвящена дослідженню теоретических и практических аспектов організації и функціонування регіонального ринку зерна. Рассмотрены особенности его формирования. Очерчены направления регуляторной политики государства. Произведены расчеты внутреннего потребления в зерне Черкасской области на 2015 год.

Ключевые слова: рынок зерна, исследование рынка, зерно, цена, зернопроизводство, зернопродуктовый подкомплекс, экономическая эффективность, государственное регулирование.

The article deals with the theoretical and practical aspects of the organization and functioning of regional grain market. The peculiarities of its formation were considered. The directions of the state regulatory policy were described. Domestic consumption of grain in Cherkasy region in 2015 was estimated.

Key words: grain market, market research, grain, price, grain production, grain production subcomplex, economic efficiency, government regulation.

УДК 338.439.5:634:339,5 (477)

МІСЦЕ УКРАЇНИ НА СВІТОВОМУ РИНКУ ПЛОДІВ

Д.К. СЕМЕНДА, кандидат економічних наук

Проаналізовано стан виробництва плодово-ягідної продукції в Україні та її місце на світовому ринку.

Підвищення ефективності виробництва плодово-ягідної продукції є одним із важливих завдань розвитку аграрного сектору економіки України. В період ринкової трансформації економічних відносин у сільському господарстві розв'язанню цієї проблеми не приділялося належної уваги. Незважаючи на сприятливі ґрунтово-кліматичні умови Вінницької, Хмельницької, Чернівецької, Полтавської, Черкаської областей, передгірських і гірських районах Криму і Карпат урожайність плодово-ягідних культур і прибутковість виробництва залишаються низькими.

У процесі аграрної реформи держава і товаровиробники здійснили ряд заходів щодо стабілізації виробництва плодово-ягідної продукції та підвищення його ефективності. Однак ряд питань, пов'язаних з розв'язанням цієї проблеми, нині не вирішено, зокрема не повністю врегульовані відносини власності на землю та майно, відсутнє ефективне управління виробництвом, недостатньо використовуються зональні переваги розміщення виробництва, не завжди впроваджуються новітні технології виробництва і системи ефективного збуту плодово-ягідної продукції, а її якість не завжди відповідає вимогам ринку.

Питання теорії, методології і практики ефективності садівництва досліджували вітчизняні економісти О.Ю. Єрмаков, О.В. Кравець, В.В. Лозна, О.М. Шестопаль, А.І. Шумейко, Т.А. Маркіна та інші. Проте значна частина питань, пов'язаних з розвитком та підвищенням рівня ефективності виробництва плодово-ягідної продукції потребують подальших досліджень.

Мета статті є вивчення стану виробництва плодово-ягідної продукції та механізм формування її ринку в Україні.

У процесі дослідження використовувались такі методи: абстрактно-логічний, емпіричний, системно-аналітичний.

Результати досліджень. В економіці сільського господарства важливе місце серед рослинницьких галузей належить садівництву. Плоди і ягоди – цінні продукти харчування. За даними Інституту харчування, раціональна норма споживання фруктів і ягід на душу населення по Україні становить 84 кг. Проте в Україні в 2010 році цей показник становить 51 кг, в той же час, як у США споживається – 100 кг, в Австралії – 134 кг, а в Нідерландах майже 150 кг плодово-ягідної продукції на одну особу [1]. І головна причина того, що середньостатистичний українець обділений вітамінною продукцією, полягає аж ніяк не в культурі споживання, а в його низькій купівельній спроможності. Бо основним продуктами для наших співвітчизників давно вже стали картопля, хлібобулочні вироби та найпростіші молочні продукти. А імпортовані плоди, ще надто дорогі для нашого споживача. Однак імпорт плодово-ягідних удвічі – втричі перевищують експорт.

У країнах ЄС, які постачають на наш ринок свою продукцію, яблуні обприскують 25 – 30 разів, а у корпорації «Вінницясадвинпром» генеральний директор А. Семенюк, сади обробляють лише 10 – 12 разів проти шкідників і хвороб. Не тому, що коштів немає, а тому що клімат тут інший. В Україні молоді сади нічим не поступаються найкращим Європейським. Їх у 2012 році посадили 4 тис. га. За якістю плодів і сортами ми вже можемо конкурувати з розвиненими Європейськими державами. Але головна причина того, що ціни на плодово-ягідну продукцію зростають в Україні та, зменшилися площі під садами і ягідниками. У 1965 році площа під ними становила 1 млн 300 тис. га, а в 2011 році вона була 254,9 тис. га [2].

Якщо проаналізувати розвиток садівництва за останніх 5 років (табл. 1), то слід відмітити, що не дивлячись на зменшення площ під садами, валові збори плодів і ягід зростають. Звичайно, вирощування плодів і ягід – справа досить трудомістка на відміну, наприклад, від вирощування ріпаку, який дає швидку віддачу, високий прибуток, а водночас загальне виснаження землі.

У 2011 році країни ЄС виробили близько 10,7 млн т яблук. Серед лідерів Польща, Італія, Франція, Німеччина, Іспанія. В Україні валовий збір яблук в 2011 році становив понад 1 млн т. А світове виробництво яблук на рівні 75 млн т. Виробництво яблук у Північній півкулі: Європейські країни, які не входять у ЄС (Албанія, Білорусь, Боснія, Росія, Сербія, Туреччина, Україна, Хорватія) виробили 6,3 млн т; у США і Канаді – 5,4; в Китаї – 33 млн т. Зростає і експорт

із країн ЄС: у 2011 році він перевищив 0,5 млрд. євро. Але й обсяг імпорту приблизно такий самий.

1. Динаміка розвитку садівництва України [3]

Показники	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.
Загальна площа плодоягідних насаджень, тис. га	270,9	266,8	260,4	255,3	254,9
у тому числі:					
сільськогосподарські підприємства	116,4	107,9	100,8	94,3	91,7
господарства населення	154,5	158,9	159,6	161,0	163,2
Площа плодоягідних насаджень в плодоносному віці, тис. га	238,1	233,4	228,8	223,2	223,4
у тому числі:					
сільськогосподарські підприємства	95,7	87,3	81,1	75,1	73,1
господарства населення	142,4	146,1	147,7	148,1	150,3
Валовий збір плодів і ягід, тис. т	1469,6	1504,1	1618,1	1746,5	1896,3
у тому числі:					
сільськогосподарські підприємства	198,0	231,7	214,8	286,8	299,8
господарства населення	1271,6	1272,4	1403,3	1459,7	1596,5
Урожайність плодів і ягід, ц/га	61,7	64,4	70,7	78,2	84,9
у тому числі:					
сільськогосподарські підприємства	20,7	26,5	26,5	38,2	41,0
господарства населення	89,3	87,1	95,0	98,5	106,2

Основні світові імпортери: Росія, країни ЄС, Єгипет, Мексика, Україна, Індонезія, Канада, США, Казахстан. Основні експортери: країни ЄС, Китай, Чилі, Іран, ПАР, Нова Зеландія, Аргентина, Сербія і Україна. Україна і Росія – найважливіші гравці на світовому ринку. Росія вже тривалий час є найбільшим імпортером цієї продукції.

Україна будучи, насамперед, великим імпортером яблук водночас належить до країн, де їх виробляють і де зафіксовано один із найвищих темпів зростання обсягів їхнього виробництва. Дані статистики підтверджують, що Росія нині на четвертому, а Україна на сьомому місці в списку найбільших Європейських виробників яблук. Хоч площі під садами в Україні скорочуються, але виробництво зростає, що свідчить про інтенсифікацію виробництва. Врожайність яблук в Україні за останні десять років зросла вдвічі. За останні п'ять років урожай яблук фактично подвоївся.

Цікава ситуація з експортом яблук. За останні п'ять років імпорт яблук в Україні збільшився майже вдвічі, то експорт – в 16 разів. Але ж ще шість-сім років тому Україна практично не експортувала яблук. За прогнозами, в цьому сезоні, з огляду на зростання внутрішнього виробництва в Україні експорт може перевищувати 100 тис. т., а їх виробництво 1 млн 150 тис. т. А в найближчі три-п'ять років Україна може ввійти в позитивний баланс експорту. Головним експортним ринком залишається Росія [4].

Цікаво, що експортуючи яблука, Україна одночасно нарощує імпорт. Обсяги імпорту зростають, а експорт збільшується ще швидше. Це пояснюється тим, що з 2005 року в Україні постійно зменшується ввізне мито на яблука. Після вступу до СОТ у 2008 році мито на яблука з грудня до квітня взагалі немає. Природно, в цей період в Україні з'являються досить якісні польські яблука. Загалом 95 – 98% усіх імпортних яблук в Україну завозять саме з цієї країни. І тоді оптовики та мережі супермаркетів віддають перевагу цій продукції. Крім того, з листопада до грудня (як мінімум) на російському ринку ціна на яблука в середньому, на 20 – 25% вища, ніж в Україні. Відповідно, цей канал збуту стає для українських виробників з кожним роком дедалі привабливішим. Хоча знову виникає проблема. Росія вступила у СОТ, та на ринку нашого сусіда побільшає польських яблук. В Євросоюзі наші фрукти теж не конкурентоздатні. В Україні мало господарств, які можуть пакувати та калібрувати продукцію. Не у всіх ще є сортувальні лінії, тому за кордоном нашу продукцію не дуже очікують.

Висновок. Щоб плодово-ягідна продукція була конкурентоздатною на світовому ринку потрібно переходити на інтенсивні технології їх вирощування, а це значить збільшувати урожайність, покращувати якість, знижувати собівартість, будувати сучасні сховища, щоб продавати більше торгового яблука. Тому що у 2011 році Україна збрала 1 млн т яблук з яких 400 – 420 тис. — сортових. У 2012 році з 1 млн 100 тис., торгового яблука буде 440 – 450 тис. т.

Якщо протягом сезону 2010 року було імпортовано майже 240 тис. т., то в 2011 році більше 100 тис. т. За прогнозами експортерів в 2012 році імпорт буде не набагато більшим, ніж минулого року. Таким чином минулого року був найнижчий поріг імпорту фруктів до України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Туглук В. Фруктовий сад як індикатор нашого достатку / В. Туглук // Урядовий кур'єр № 183, жовтень 2012 р. — С. 7.
2. Семенюк А. Вітчизняна галузь може повністю забезпечити потребу країни в яблуках / А. Семенюк // Урядовий кур'єр № 165, вересень 2012 р. — С. 8.
3. Сільське господарство Черкащини 2012 / Головне управління статистики у Черкаській області / За ред. В.Л. Приймак / – Черкаси: Головне управління статистики у Черкаській області, 2012. — С. 230 – 231
4. Гетьман Т. АПК — Інформ овочі й фрукти / Т. Гетьман // Пропозиція. — № 11. — 2011 р. — С. 58.

Одержано 22.11.12

Анализируется состояние производства плодово-ягодной продукции в Украине и ее место на мировом рынке.

Ключевые слова: *плодово-ягодная продукция, рынок, экспорт, импорт.*

The condition of fruit and berry production in Ukraine and its place in the global market were analyzed.

Key words: *fruit and berry products, market, export, import.*

УДК 338.439.4.003.13:637.12

ІНТЕНСИФІКАЦІЯ ВИРОБНИЦТВА МОЛОКА В СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

О.В. СЕМЕНДА, аспірант

В статті розглядаються основні аспекти ефективного виробництва молока в сільськогосподарських підприємствах Черкаської області на основі інтенсифікації.

Для успішного функціонування сільськогосподарських підприємств в умовах нестабільності ринкових відносин необхідно інтенсивно розвивати молочне скотарство як важливе стабільне джерело доходів та своєчасно прогнозувати результати своєї діяльності так, щоб гарантувати стійку високу рентабельність виробництва молока.

Єдиний шлях ефективного розвитку галузі молочного скотарства, наближення її до високих виробничо-економічних параметрів, що гарантують конкурентоспроможність, полягає в прискоренні нарощування обсягів виробництва молока на основі інтенсифікації та істотного зростання продуктивності дійного стада корів, підвищення окупності використовуваних ресурсів при стимулюючих закупівельних цінах, які зацікавлюють господарства у збільшенні виробництва якісної і менш витратною продукції.

Питання інтенсифікації молочного скотарства всебічно розроблені в наукових працях П.С. Березівського, С.В. Васильчак, В.П. Галушко, М. М. Ільчука, С.М. Кваші, П.Т. Саблука, Г.В. Черевка, О.М. Шпичака та інших економістів-аграріїв. Незважаючи на велику кількість досліджень і публікацій питання ефективності виробництва молока на основі інтенсифікації залишаються не достатньо вивченими.

Метою і завданням дослідження є наукове обґрунтування теоретичних і методичних положень щодо формування та підвищення ефективності виробництва молока в сільськогосподарських підприємствах Черкаської області на основі інтенсифікації.

Методика досліджень ґрунтується на використанні методів аналізу і синтезу, спостереження, порівняння, рядів динаміки, методу табличного подання.

Результати досліджень. Послідовна інтенсифікація молочного скотарства передбачає не тільки збільшення обсягів виробництва молока, але й

подальше підвищення його економічної ефективності. Сутність ефективності інтенсифікації полягає в тому, що збільшення обсягів виробництва продукції відбувається значно швидше, ніж зростання витрат на її виробництво. Суть інтенсифікації молочного скотарства виражається в тому, що з підвищенням продуктивності тварин буде знижуватися собівартість їх продукції, оскільки лише за таких умов найбільш ефективно будуть використовуватися усі ресурси, які беруть участь у виробничому процесі. У практичній діяльності це виражатиметься в збільшенні прибутку та підвищенні рівня рентабельності.

Інтенсифікація молочного скотарства являє собою складний динамічний процес, який виконується під впливом комплексу зумовлюючих його факторів. Дослідження його в динаміці дозволяє детально простежити зміни в рівні інтенсивності та економічній ефективності [1].

Дослідженнями встановлено, що для кожного рівня розвитку продуктивних сил існують оптимальні межі росту продуктивності послідовних витрат, які можуть і повинні встановлюватися на основі порівняльного аналізу показників інтенсифікації виробництва в господарствах з однаковими природно-економічними умовами та мають однаковий виробничий напрямок [2].

Дані наведеного групування (табл.1) підтверджують цей висновок і свідчать про те, що в господарствах всіх груп процес виробництва молока має різні економічні, технічні, технологічні та організаційні основи. Перш за все групування дає загальне уявлення про стан розвитку молочного скотарства в сільськогосподарських підприємствах Черкаської області.

Нами було виділено 5 груп з інтервалом коливання продуктивності між групами 1000 кг. На першу групу з надоем на одну корову до 3000 кг припадає 18,4% всіх господарств, на другу – 25,0%, четверту – 15,1. Найбільша по числу господарств і питомій вазі третя група з надоем від 4001 до 5000 кг – 28,3%, найменш чисельною за кількістю господарств є пята група з середньорічним надоем від однієї корови більше 6000 кг – 20 підприємств, або 13% від їх загальної кількості.

Одержані результати групування підтверджують твердження про інтенсифікацію, як процес, пов'язаний зі збільшенням виробничих витрат на одну корову. В нашому дослідженні підвищення продуктивності тварин від групи до групи призводить відповідно до збільшення виробничих витрат на одну корову. Так, в п'ятій групі відносно першої вони збільшились у три рази, а продуктивність корів – у 3,2 рази. Рівень збитковості молока перетворюється у прибутковість.

Таким чином підвищення ефективності виробництва молока можливо лише на основі інтенсифікації молочного скотарства. У групах з низькою продуктивністю корів виробничі витрати на одну голову коливаються в межах 5000 – 6000 грн (екстенсивна форма ведення галузі), а у групах з високим надоем вони складають понад 10000 грн (інтенсивна форма). Однак, слід пам'ятати, що сам по собі розмір виробничих витрат на одну корову без аналізу

їх структури дає тільки загальне уявлення про форми відтворювального процесу у молочному скотарстві.

1. Вплив продуктивності корів на ефективність виробництва молока у сільськогосподарських підприємствах Черкаської області, 2010 р.*

Показники	Групи за середньорічним надоем від однієї корови, кг					Усього по області
	до 3000	3001 – 4000	4001 – 5000	5001 – 6000	понад 6000	
Кількість господарств у групі	28	38	43	23	20	152
Кількість корів, голів	4066	8731	12084	11303	7940	44124
Кількість корів на господарство, голів	145	230	281	491	397	290
Виробництво молока, ц	88998	312016	543215	610535	562228	2116992
Виробництво молока на 1 господарство, ц	3179	8211	12633	26545	28111	13928
Середньорічний надій від 1 корови, кг	2189	3574	4495	5402	7081	4798
Виробничі витрати на 1 голову, грн	4659	6770	9060	11240	14472	9734
у т.ч. витрати кормів на 1 голову, грн	2045	3352	4402	5475	6272	4588
Виробнича собівартість 1 ц, грн	212,87	189,45	201,54	208,09	204,38	202,88
Реалізовано молока, ц	74057	282572	489006	565341	532715	1943691
Реалізовано молока на 1 господарство, ц	2644,9	7436,1	11372	24580	26635,8	12787,44
Повна собівартість 1 ц, грн	244,9	211,45	233,08	238,29	241,36	234,17
Ціна реалізації 1 ц, грн	244,23	264,93	267,16	281,50	280,01	273,65
Прибуток, тис.грн	-50	15113	16663	24430	20589	76745
Прибуток від реалізації 1 ц молока, грн	-0,7	53,5	34,1	43,2	38,7	39,5
Рівень рентабельності, %	-0,3	25,3	14,6	18,1	16,0	16,9

*Джерело: Розраховано автором за формою 50 сільськогосподарських підприємств, що подають в повному обсязі фінансову та статистичну звітність

Одним з узагальнюючих показників ефективності сільськогосподарського виробництва є рентабельність. Чим вищі показники рентабельності, тим ефективніше ведеться виробництво, більше засобів направляється на його розширення. Високий рівень рентабельності досягається в умовах інтенсивного ведення молочного скотарства. Про це свідчать дані групування тих же господарств за рівнем рентабельності (табл. 2).

До першої групи, що за рівнем рентабельності є збитковими, належать 38 господарств, для яких характерним є низька концентрація поголів'я корів в середньому 256 голів на одне господарство та високі виробничі витрати на

1 голову – 10106 грн порівняно з іншими групами. У другу групу з низьким рівнем рентабельності увійшло 44 господарства, або 35,2% від загальної їх кількості. В даній групі є вищими виробничо-економічні показники порівняно з сільськогосподарськими підприємствами, які увійшли до першої групи.

2. Групування сільськогосподарських підприємств Черкаської області за рівнем рентабельності виробництва молока, 2010 р.*

Показники	Групи за рентабельністю виробництва молока, %					Усього по області
	збиткові	0,1 – 15	15,1 – 30	30,1 – 45	понад 45	
Кількість господарств у групі	38	44	18	18	34	152
Кількість корів, голів	9727	14428	4754	5520	9737	44166
Кількість корів на господарство, голів	256	328	264	307	286	291
Виробництво молока, ц	445014	719094	221899	275983	478482	2140472
Виробництво молока на 1 господарство, ц	11711	16343	12328	15332	14073	14082
Середньорічний надій від 1 корови, кг	4575	4984	4668	5000	4914	4846
Виробничі витрати на 1 голову, грн	10106	11041	9753	9797	7818	9830
у т.ч. витрати кормів на 1 голову, грн	4644	4996	4553	4748	4049	4631
Виробнича собівартість 1 ц, грн	220,90	221,54	208,95	195,95	159,09	202,84
Реалізовано молока, ц	404347	665937	204883	254445	436530	1966142
Реалізовано молока на 1 господарство, ц	10640,71	15134,93	11382,39	14135,83	12839,12	12935,14
Повна собівартість 1 ц, грн	300,73	250,66	223,23	212,17	164,77	234,05
Ціна реалізації 1 ц, грн	266	267	269	291	283	273,86
Прибуток, тис. грн	-13986	11035	9442	20086	51700	78276,7
Прибуток від реалізації 1 ц молока, грн	-34,6	16,6	46,1	78,9	118,4	39,81
Рівень рентабельності, %	-11,5	6,6	20,6	37,2	71,9	17,01

Джерело: Розраховано автором за формою 50 сільськогосподарських підприємств, що подають в повному обсязі фінансову та статистичну звітність

Концентрація поголів'я у даній групі була вищою на 28,1%, середньорічний надій молока від однієї корови – на 9,0%, вартість кормів на 1 голову – на 6,0%. Одночасно, повна собівартість 1 ц молока зменшилась на 17%. Ціна реалізації 1 ц молока в підприємствах даної групи покривала витрати ресурсів, які були затрачені в процесі виробництва і як наслідок, рівень рентабельності становив 6,6%.

Найвищий рівень рентабельності виробництва молока був у

сільськогосподарських підприємствах, які увійшли до п'ятої групи (71,9%). Сюди було віднесено 34 господарства або 22,4% від загальної їх кількості. Собівартість 1 ц молока, виробнича і повна, становили 159,09 і 164,77 грн відповідно, а ціна реалізації – 283,0 грн, що склалася внаслідок одержання продукції високої якості.

Галузь молочного скотарства на сучасному етапі розвитку потребує суттєвого технічного переоснащення. За останні роки лише в 11 господарствах області проведена реконструкція тваринницьких приміщень та введено в дію 11 доїльних залів. Проводиться робота ще в двох господарствах Христинівського району по запровадженню сучасних технологій виробництва, розпочата реконструкція та розширення виробництва потужностей в господарстві Маньківського району. Але, цього надзвичайно мало і враховуючи підвищення вимог до якості продукції необхідно активізувати роботу по впровадженню сучасних технологій виробництва.

Осторонь проведення цієї роботи не повинні стояти молокопереробні підприємства. Лише спільна взаємовигідна співпраця виробників і переробників молока зможе забезпечити нарощування виробництва та збільшення об'ємів його переробки та підвищення якості.

Висновки. Таким чином, перспективним напрямком підвищення ефективності виробництва молока в Черкаській області є забезпечення подальшого зростання продуктивності корів при економному використанні всіх виробничих ресурсів.

Слід зауважити, що це можливо при інтенсифікації ведення галузі, для чого необхідно:

- проведення повної механізації всіх процесів виробництва;
- дотримання всіх технологічних вимог до виконання робіт з обслуговування тваринництва;
- розробка ефективної системи оплати праці, що включає різні види премій за досягнення встановлених показників розвитку галузі;
- формування ефективної кормової бази;
- перехід на ресурсозберігаючі технології при повному ресурсному забезпеченні;
- формування ефективного ринку збуту продукції;
- розвиток ефективних коопераційних і інтеграційних зв'язків, як всередині галузі, так і з підприємствами, що переробляють молочну сировину.

Підвищенню інтенсифікації молочного скотарства регіону сприятиме також інтеграція сільськогосподарських, переробних та торговельних підприємств у єдину господарську систему, засновану на інтеграції матеріальних інтересів, ресурсів і можливостей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Козак Ю.П. Економічні заходи та перспективи розвитку молочного сектора АПК шляхом інтенсифікації / Ю.П. Козак // Економіка та управління АПК:

- Зб. наук. праць / Білоцерків. нац. аграр. ун-т. — Біла Церква, 2010. — Вип. 71. — С. 113 – 116.
2. Гіржева О.М. Економічний механізм інтенсифікації підвищення конкурентоспроможності виробництва молока / О.М. Гіржева // Вісник Сумського нац. агр. ун-ту. — 2009. — № 4. — С. 58 – 66.
 3. Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств за 2010 рік: [стат. зб.]. — Черкаси: Головне управління статистики у Черкаській області, 2011. — 60 с.

Одержано 22.11.12

Проведена оцінка ефективності виробництва молока в сільськогосподарських підприємствах Черкаської області. Аргументовано целесообразність інтенсифікації отрасли молочного скотоводства как основного направления повышения ее эффективности.

Ключевые слова: молоко, молочное скотоводство, интенсификация, эффективность, рентабельность.

The efficiency of milk production in agricultural enterprises of Cherkasy region was estimated. The feasibility of intensification of dairy production as the main way to increase its efficiency was proved.

Key words: milk, dairy cattle breeding, intensification, efficiency, profitability.

УДК 330.3: 634 (477.44)

СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ САДІВНИЦТВА ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

**Д.К. СЕМЕНДА, кандидат економічних наук
Т.О. КУТКОВЕЦЬКА**

У статті проаналізовано стан та розвиток садівництва у Вінницькій області, визначені основні завдання сталого розвитку галузі в регіоні.

Садівництво – одна з найбільш наукоємних та найприбутковіших галузей сільськогосподарського виробництва. Розвиток аграрного сектора економіки визначається не лише державними потребами в забезпеченні продовольчої безпеки, а й сучасними тенденціями до виробництва конкурентоспроможної продукції, що відповідає міжнародним стандартам якості. При цьому важливе соціально-економічне значення садівництва зумовлене винятковою продовольчою та лікувальною цінністю плодово-ягідної продукції.

Вінницька область має значні переваги за природно-економічним потенціалом для високоефективного ведення товарного садівництва. Однак сьогодні з огляду на вимоги ринку дана галузь за переважною більшістю показників не може конкурувати за рівнем розвитку садівництва в країнах Європи. Тому потребує швидкого вирішення проблеми в регіоні, передусім на стадії створення та продуктивного використання плодово-ягідних насаджень.

Питанням розвитку та ефективного функціонування галузі садівництва присвячені роботи О.М. Шестопаля, О.Ю. Єрмакова, В.В. Юрчишина, І.І. Червен, В.А. Рульєва, І.І. Лукінова та ін. Але попри значну кількість досліджень та науково обґрунтованих рекомендацій актуальним є аналіз сучасного стану галузі та обґрунтувати напрями подальшого розвитку садівництва області, що і є метою даної публікації.

Методика досліджень. У процесі наукових досліджень були використані такі методи дослідження, як абстрактно-логічний, порівняння та аналізу узагальнених показників.

Результати досліджень. Найбільш сприятливі умови для розвитку інтенсивного садівництва мають центральні та південні області України і АР Крим. Проте, незважаючи на це, за останні роки рівень валового збору плодово-ягідної продукції в цілому по Україні зменшився. Аналогічно така тенденція спостерігається і в центральних областях України.

Садівництво є інтенсивною галуззю та потребує значних витрат. Стрімке скорочення валових зборів, що спостерігалось протягом останніх років, обумовлено недостатніми обсягами оборотних коштів для підтримки існуючих насаджень. Як наслідок, деякі господарства відмовились від виконання ряду необхідних агротехнічних робіт, порушуючи технологічний процес виробництва. За період реформування відбулась значна реструктуризація капітальних інвестицій. Підприємства вкладають кошти та розвивають лише ті галузі сільського господарства, які дозволяють швидко окупити понесені втрати, а також отримати стабільні прибутки. Саме тому садівництво, у порівнянні з іншими галузями рослинництва, опинилось у кризовому становищі, що обумовлено особливостями плодово-ягідного виробництва щодо тривалого періоду окупності інвестицій. Для того щоб галузь садівництва розвивалась, важливе значення має активна фінансова підтримка держави.

В минулі роки в окремих регіонах були створені інтенсивні сади, які давали можливість отримання стабільних прибутків. Вони постійно досягали високих економічних показників у садівництві.

Наведена динаміка валових зборів плодово-ягідної продукції у Вінницькій області (рис. 1) свідчить про складні економічні процеси, що проходять в галузі. Як ми бачимо, вже в перші роки реформування спостерігається стрімке скорочення валових зборів, що викликано низькою урожайністю плодів і ягід, припиненням закладки нових садів та старінням існуючих насаджень. В 2000 р. область недоотримала 1675,9 тис. ц продукції у порівнянні з рівнем 1990 р. Аналогічні тенденції спостерігаються як у

сільськогосподарських підприємствах, так і в особистих підсобних господарствах населення. Але починаючи з 2005 р. валовий збір плодово-ягідної продукції регіону дещо збільшується, а у 2011 р. він дорівнює 2476,4 тис. ц., що на 71,8 тис. ц більший у порівнянні з 1990 р.

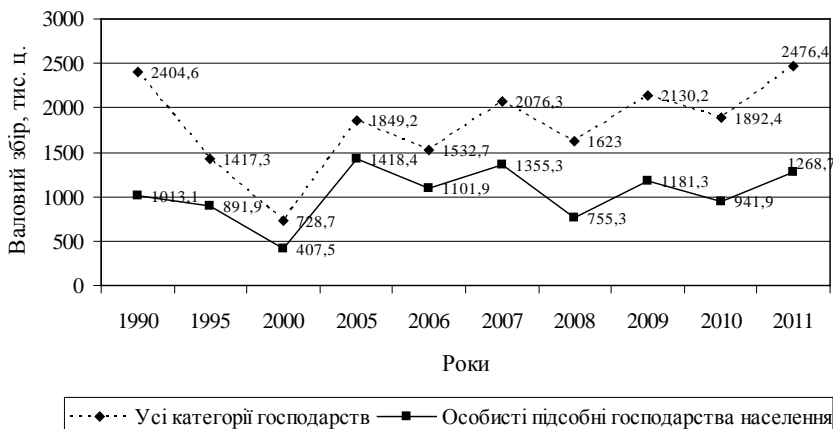

Рис. 1. Динаміка валових зборів плодів і ягід у Вінницькій області, тис. ц [1]

Садівництво у Вінницькій області зосереджено у підприємствах різних форм власності (табл. 1). Тут ми бачимо, що найбільша частка валових зборів належить господарствам населення, які в 2011 р. виробили 51,2% плодової продукції регіону, в той час як в даній категорії підприємств, було лише 11,0 тис. га багаторічних насаджень. Значні обсяги валових зборів також припадають на підприємства недержавної форми власності, їх питома вага становить 45,4%. Найбільшу урожайність плодів та ягід з 1 га у 2011 р. було отримано у господарських товариствах 124,0 ц/га та господарствах населення – 115,7 ц/га.

Важливою проблемою сьогодні для галузі садівництва залишається низька економічна ефективність виробництва. Підвищення конкурентоспроможності вітчизняних плодів та ягід можливе лише за умов ефективного функціонування в умовах ринкової економіки, що означає здійснення виробничої діяльності із забезпеченням максимальної окупності вкладеного капіталу [3].

Подолання негативних тенденцій та забезпечення сталого розвитку садівництва потребує вирішення основних завдань:

- 1) покращення системи економіко-правового забезпечення галузі, узгодження її з міжнародними стандартами;
- 2) активізація інвестиційної політики, зокрема за рахунок розширення

доступу виробників плодоягідної продукції до кредитних ресурсів на пільгових умовах;

1. Виробництво продукції садівництва у Вінницькій області, 2011 р. [2]

Категорія господарств	Площа насаджень, тис. га		Валовий збір із загальної площі, тис. ц	Урожайність, ц/га.
	Всього	в т.ч. у плодоносному віці		
Сільськогосподарські підприємства	14,2	11,0	1207,7	110,1
у т.ч. державні підприємства	0,9	0,8	82,9	98,0
недержавні підприємства всього	13,3	10,1	1124,8	111,1
з них господарські товариства	8,2	6,8	850,9	124,0
сільськогосподарські кооперативи	0,2	0,15	0,9	6,1
приватні підприємства	1,9	1,3	119,4	91,0
селянські (фермерські господарства)	2,7	1,5	148,2	96,4
Господарства населення	11,2	11,0	1268,7	115,7
Усі категорії господарств	23,0	22,0	2476,4	112,9

3) вдосконалення механізму регулювання ринку плодів і ягід, забезпечення умов для формування та розвитку його інфраструктури;

4) формування ефективних організаційних структур промислового садівництва;

5) максимальне використання можливостей для прискореного розвитку галузі на основі раціонального розміщення промислових насаджень плодово-ягідних культур;

6) виважена сортова політика, що передбачає широке впровадження тільки районованих вітчизняних та зарубіжних сортів на засадах ліцензування;

7) розвиток розсадницької бази, створення умов для повного переходу виробництва садивного матеріалу плодових та ягідних культур на безвірусній основі;

8) впровадження інноваційних технологій виробництва плодів і ягід;

9) здійснення наукового забезпечення галузі садівництва.

Виконання поставлених завдань може бути реалізовано через: визначення пріоритетних досліджень та розробок у галузі; вдосконалення діючої або залучення нової технології виробництва; розвиток виробничих потужностей, створення нових, підтримку існуючих; розробці нової концепції якості продукції.

Висновки. В умовах сучасної глобалізації світової економіки та загострення конкуренції між виробниками садівничої продукції лише комплексна дія організаційно-економічних і технологічних факторів забезпечить значне підвищення ефективності садівництва, завдяки чому вітчизняні плоди і ягоди будуть цілком конкурентоспроможними на світовому ринку.

Основні напрями розвитку садівництва Вінниччини повинні спрямовуватись на новітні технології в галузі: науково обгрунтоване впровадження високоврожайних і швидковступаючих в плодоношення сортів, розширення закладання садів на вегетативних підщепах, зміна структури насаджень у напрямі збільшення питомої ваги ягідних і кісточкових культур.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Офіційний сайт Державного Комітету Статистики України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://ukrstat.org/uk>. — Назва з екрану.
2. Офіційний сайт Головного управління статистики у Вінницькій області [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.vn.ukrstat.gov.ua>. — Назва з екрану.
3. Шестопаль О. М. До стратегії відродження та подальшого розвитку вітчизняного садівництва / Шестопаль О. М. // Сад, вино і виноград. — 2001. — № 5 – 7. — С. 13.
4. Кушнірук В.С. Організаційно-економічний механізм ефективного ведення садівництва в аграрних підприємствах регіону: моногр. /В.С. Кушнірук, О.Ю. Єрмаков, О.В. Шибаніна; за ред. О.Ю. Єрмакова. — Миколаїв: МДАУ, 2009. — 232 с.

Одержано 23.11.12

Проанализировано современное положение садоводческой отрасли. Улучшение экономической эффективности садоводства возможно при решении основных задач – совершенствовании сортовой структуры промышленных садов, активизации инвестиционной политики, внедрении инновационных технологий, осуществлении научного обеспечения отрасли садоводства.

Ключевые слова: садоводство, валовой сбор, урожайность, экономическая эффективность.

The current state of fruit production industry was analyzed. The improvement of economic efficiency of fruit production is possible after solving the main problems that is improving the variety composition of commercial orchards, promoting the investment policy, introducing innovative technologies and ensuring scientific support of the fruit production branch.

Key words: horticulture, gross production, productivity, economic efficiency.

ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТНИХ ПЕРЕВАГ СІЛЬСЬКО-ГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ РИНКУ

О. СІВОХА

У статті розглянуто особливості формування конкурентних переваг сільськогосподарських підприємств в умовах ринку. Акцент зроблено на вивчення сутності конкурентних переваг сільськогосподарських підприємств в умовах ринкового господарювання, систематизацію наукових поглядів дослідників з проблеми конкурентних переваг, джерел їх формування та можливостей практичного використання в садівництві.

В ринкових умовах проблеми переваг та конкурентоспроможності займають одне з провідних місць в економічному аналізі суб'єктів господарської діяльності. Зазначена проблема є багатоаспектною і на різних рівнях охоплює виробничу, фінансову, маркетингову, інноваційну, кадрову, правову та інші сфери економічних відносин.

Сучасний рівень наукових результатів, пов'язаних з вивченням та використанням конкурентних переваг ґрунтується на дослідженнях зарубіжних та вітчизняних вчених, таких як: М. Портер, І. Ансофф, І. Іванов, В. Дикань, А. Градов, В. Демянтьєв, С. Кваша, В. Павлов та ін.

Разом з тим, деякі важливі теоретико-методологічні та прикладні аспекти дослідження конкурентних переваг сільськогосподарських підприємств ще не дістали належного висвітлення. Потребують подальших досліджень питання впорядкування понятійно-категоріального апарату теорій конкурентних переваг, конкретизації переліку та послідовності факторів впливу на конкурентні переваги, тощо. Відсутність цілісної та обґрунтованої концепції діагностики конкурентних переваг підприємств, яка б враховувала вітчизняну специфіку і допомагала сільськогосподарським підприємствам виживати та досягати успіху в складних умовах ринкової економіки, зумовлює необхідність та актуальність подальших досліджень з цієї проблематики.

Метою даної статті є вивчення сутності конкурентних переваг сільськогосподарських підприємств в умовах ринкового господарювання, систематизація наукових поглядів дослідників з проблеми конкурентних переваг, джерел їх формування та можливостей практичного використання в галузі садівництва.

Методика досліджень. В основу дослідження покладено діалектичний та системний методи пізнання, абстрактно-логічний, статистичний та інші підходи до виявлення економічних явищ.

Результати досліджень. У сучасній економічній літературі, що присвячена проблемам конкурентної боротьби сільськогосподарських

підприємств в умовах високо конкурентного середовища, значна увага приділяється факторам успіху підприємства, зокрема конкурентним перевагам.

Проблеми конкурентних переваг протягом останніх десятиліть досліджувало чимало вчених. У кожного з них була своя особиста думка з приводу визначення сутності самої конкуренції, її взаємозв'язку з іншими економічними категоріями, її впливу на діяльність підприємства, і, врешті, самого поняття «конкурентна перевага».

Сутність конкурентних переваг розглядається вченими по-різному, зокрема як:

- фактор чи комбінація факторів, яка робить діяльність організації більш успішною у порівнянні з конкурентами в конкурентному середовищі та не може бути легко повторена конкурентами;
- сукупність заходів, спрямованих на вдосконалення власної діяльності та безпосереднє ослаблення конкурентів і вплив на зміну ринкового середовища; сукупність відносин, що є предметом регулювання за допомогою комплексу правових норм;
- такі характеристики, що створюють для суб'єкта господарювання перевагу над своїми конкурентами;
- результат низької собівартості продукції, а також високої міри диференціації товарів та розумного сегментування ринку і впровадження нововведень, швидкого реагування на потреби ринку;
- концентрований прояв результату перемоги у боротьбі за обмежений обсяг платоспроможного попиту споживачів у більш доступних сегментах ринку, за рахунок розвитку якісних і кількісних характеристик процесу або продукту;
- одна або більше його споживчих властивостей, які відсутні або менш виражені у конкурентів;
- наявність у системі якої-небудь ексклюзивної цінності, що дає їй переваги перед конкурентами;
- ексклюзивна цінність, якою володіє система і яка дає їй перевагу над конкурентами;
- рівень ефективного використання наявних у розпорядженні фірми всіх видів ресурсів та багато іншого [1 – 6].

Отже, наведені вище визначення сутності конкурентних переваг свідчать, що більшість науковців до останніх відносять наявність у підприємства ресурсів (технічних, технологічних, інформаційних, фінансових, кадрових, управлінських, організаційних та інших), та властивостей, які роблять його більш конкурентоспроможними в порівнянні з іншими підприємствами, а також ефективне використання всіх цих видів ресурсів та їх вдале поєднання.

Існують також і певні розбіжності, щодо сутності конкурентних переваг, однак здебільшого вони стосуються особливостей конкретних видів конкурентних переваг.

Так, Р. А. Фатхутдінов пропонує визначити суть конкурентної переваги на основі поняття «цінність». При цьому, під цінністю ним розуміється «щось особливе, те, чим система володіє (містить в собі), прагне зберегти, або мати в майбутньому. Наприклад, здоров'я, талант, професіоналізм, організованість, володіння нововведеннями, торгова марка і т. п.»

Р.А. Фатхутдінов класифікує цінності по ряду ознак. По приналежності до системи, в якій реалізується конкурентна перевага, пропонується виділяти біологічні, соціальні, виробничі і технічні цінності. Сукупність цінностей визначає конкурентні переваги. Цінності можуть перетворитися на конкурентні переваги, що реалізуються зовні або всередині біологічної, соціальної або виробничої системи в глобальному, локальному або індивідуальному масштабі.

Крім того, автор також вводить поняття конкурентної переваги системи, під якою пропонує розуміти будь-яку ексклюзивну цінність, якою володіє система і яка дає їй перевагу перед конкурентами. При цьому він вважає, що конкурентні переваги утілюються у товарах, що випускаються системою і що реалізуються на ринках. Таке трактування дозволяє виділяти лише реалізовані конкурентні переваги, але не припускає існування потенційних і нереалізованих в товарі конкурентних переваг.

Проте наявність у системи таких виняткових особливостей (цінностей) не завжди пов'язана з перевагою над конкурентами. Так, володіння навіть унікальними національними, політичними, духовними, культурними, соціальними особливостями та цінностями не гарантує переваги над конкурентами в економічній, технічній, організаційній сферах діяльності.

На думку Г. Л. Азоева, перевага над конкурентами в економічній, технічній, організаційній сферах діяльності підприємства є конкурентною перевагою тільки в тому випадку, якщо знаходить віддзеркалення в збільшенні об'ємів продажів, прибутку і ринкової частки [1]. На наш погляд, це твердження справедливе лише відносно стійких конкурентних переваг. Таке визначення Г. Л. Азоева слід віднести до статичної оцінки конкурентних переваг за обмеженим колом економічних показників, що дозволяє оцінювати ці переваги лише на деякому короткому проміжку часу. При цьому додатковий прибуток, рентабельність, ринкову частку, обсяг продаж слід розглядати як результат реалізації стійких конкурентних переваг, а не тільки і не стільки як їхній вимірник.

В той же час слід зазначити, що Г. Л. Азоев пропонує розглядати конкурентні переваги як основу формування конкурентоспроможності. Дійсно, основою забезпечення конкурентоспроможності підприємства в умовах ринково-орієнтованої економіки є конкурентні переваги підприємств. Але при активному розвитку конкуренції, конкурентні позиції залежать не просто від наявності тимчасової переваги, а від володіння стійкою конкурентною перевагою. Стійкість конкурентної переваги визначається здатністю підприємства зберігати і забезпечувати конкурентні переваги завдяки створенню нових переваг швидше за конкурентів. При цьому останнє набуває

все більшого значення в умовах насичення ринку.

Ступінь стійкості конкурентної переваги обумовлена джерелами формування конкурентної переваги і можливостями їхнього постійного вдосконалення і розширення. У зв'язку з цим за рівнем стійкості конкурентні переваги підприємства, з нашої точки зору, можна поділити на:

- конкурентна переваги підприємства з низьким рівнем стійкості. Цей вид конкурентної переваги є достатньо легкодоступним для конкурентів. Наприклад, конкурентна перевага у вартості робочої сили або сировини, ефект масштабу від застосування технологій, устаткування і т. п.;

- конкурентні переваги підприємства з середнім рівнем стійкості. До цього виду відносяться конкурентні переваги, які утримуються більш тривалий час. Для досягнення подібних переваг необхідні інтенсивні і довготривалі капіталовкладення у виробничі потужності, проведення НДДКР і маркетингових досліджень, спеціалізоване навчання персоналу;

- конкурентні переваги підприємства з високим рівнем стійкості. Цей вид конкурентної переваги вимагає поєднання крупних капіталовкладень в інноваційні проекти з високою якістю їхньої реалізації.

З іншої сторони, М. Книш акцентує увагу на порівнянні підприємств з точки зору протидії силам конкуренції та зазначає, що фірма має конкурентну перевагу, коли вона краще своїх суперників переборює сили конкуренції й виконує роботу із залучення покупців [8, с. 114]. З точки зору А. Шевченка, позитивним є посилення на інновації як найбільш вагоме джерело конкурентних переваг, які створюють для організації, що виробляє й/або реалізує даний продукт, певні переваги над конкурентами, або будь-які інновації, що дають реальне збільшення бізнес-успіху [9, с. 89]. Конкурентна перевага з позицій цілісно-компетентнісного підходу, це не тільки результат конструктивного мислення, можливість компанії випереджати своїх конкурентів наслідок відмінностей в операційній ефективності, але й здатність приваблювати споживачів та зберігати їх відданість; нововведення, що дає реальний приріст бізнес-успіху; індикатор положення фірми в конкуренції; реалізована ключова компетенція. Отже, І. Білецька спробувала поєднати всі існуючі підходи в одному визначенні, але дискусійним є поєднання конкурентної переваги як індикатора положення [10, с. 173].

Процес формування і розвитку конкурентних переваг відбувається під впливом низки факторів зовнішнього та внутрішнього середовища. Зовнішніми слід вважати такі конкурентні переваги, які виникли в результаті впливу факторів навколишнього середовища: галузеві, макроекономічні, фактори світової економіки, зміни позицій конкурентів, дій уряду й ін. Так, зміна політики в таких сферах, як стандарти, охорона навколишнього середовища, вимоги до нових галузей і торговельні обмеження, розповсюджені фактори, що зумовлюють появу або зміну конкурентної переваги. Існуючі лідери ринку пристосувались до певних «правил гри» з боку уряду, і коли правила ці раптом змінюються, вони можуть виявитися не в змозі відповісти на ці зміни.

Внутрішні конкурентні переваги створюються у внутрішньому середовищі підприємства (технологія, організація виробництва, логістика, управління персоналом, якість продукції й ін.), і підприємство має всі можливості для активного управління процесами їх створення і розвитку.

Загальну характеристику конкурентних переваг за різними ознаками наведено на рис. 1.

Рис. 1. Класифікація конкурентних переваг підприємства за окремими характеристиками

Таким чином, узагальненим визначенням сутності конкурентних переваг, з нашої точки зору, могло б бути наступне:

Конкурентні переваги – це виняткові, порівняльні чи відсутні у конкурентів особливості будь-якої із сфер діяльності, її ресурсів, способів їх отримання чи результатів, що підкреслюють стабільність ринкової позиції підприємства та забезпечують підприємство доходами.

Формування конкурентних переваг садівництва і структурних елементів є складним та багатостадійним процесом. Відповідність галузі та її складових вимогам конкурентоспроможності вказує на переваги продукції, видів насаджень та підприємств, які у сукупності забезпечують отримання економічного ефекту для виробника (посередника) та галузі в цілому при реалізації вирощеної продукції. Тому під конкурентними перевагами в промисловому садівництві слід розуміти: для продукції – переваги оцінюваної продукції над базовими аналогами за сукупністю властивостей, сформованих при її позиціонуванні, щодо здатності задовольнити потреби суб'єктів ринку за параметрами вартості та корисності в певний проміжок часу. Для підприємства (виробника, посередника) – стратегічні переваги суб'єкта господарської діяльності, які визначають результативність його функціонування на галузевому ринку в певний проміжок часу; для галузі – сукупність організаційно – економічних її можливостей, здатних забезпечити умови ефективного функціонування всім суб'єктам економічної системи на внутрішньому і зовнішньому ринках плодючої продукції.

Підвищення конкурентних переваг продукції можливе також завдяки удосконаленню методів стандартизації плодючої продукції через побудову системи сертифікації плодючого виробництва, а не готової продукції. Для системного вивчення дотримання виробником технологічних норм вирощування плодів і ягід (стан насаджень, система хімічного захисту, удобрення та ін. показники) пропонується застосування паспортизації насаджень. Проведення самоінспектування та зовнішній інспекційний контроль сприятиме концентрації зусиль підприємств – виробників щодо організації виробництва, на належному техніко – технологічному рівні та формуванню високої якості фруктів. Оскільки плоди – це продукція, що сприймається за зовнішніми ознаками, то для активізації їх продаж в цьому відношенні необхідно використовувати інноваційні методи ведення бізнесу та дотримуватись принципів дизайну представлення плодової продукції.

Висновки. Інноваційна діяльність в садівництві значною мірою ґрунтується на процесах створення нових та відтворення існуючих насаджень і пов'язаних із цим інвестиціях. Породно – сортовий склад і структура плодючих насаджень мають вирішальний вплив на рівень розвитку й ефективності садівництва. Сучасне садівництво характеризується широким застосуванням нових сортів, вегетативно розмножувальних підщеп, зрошенням, зростанням щільності насаджень та переходом садівницьких підприємств на нові організаційні форми господарювання.

Крім того, серед таких заходів для вітчизняної продукції промислового садівництва важливо зробити акцент на: споживчих властивостях товару,

цінності ідеї споживання фруктів (здоров'я населення), естетичний код (зовнішній вигляд, відмінність в упаковці); цінність оренду(логотип, символ), позиціонуванні товару та маркетингові повідомлення (реклама, ярмарки, інформування споживачів), креативний простір (відмінність у представленні товару від конкурентів). За допомогою цих заходів формується позитивне емоційно – психологічне сприймання вітчизняних фруктів покупцем, що забезпечить бажаний вибір споживачем продукції протягом тривалого періоду. Тому створення власного бренду на продукцію, то виробляється спільними зусиллями асоціації суб'єктів плодоягідного ринку, сприятиме стійкості та розвитку садівничого виробництва.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Азоев Г. Л. Конкуренция: анализ, стратегия и практика: [Монографія] / Г. Л. Азоев. — М.: Центр экономики и маркетинга, 1996. — 208 с.
2. Балабанова І. В. Управління конкурентною раціональністю: [монографія] / І. В. Балабанова. — Донецьк: [ДонНУЕТ], 2004. — 538 с.
3. Воронкова А. Э. Стратегическое управление конкурентоспособным потенциалом предприятия: диагностика и организация: [Монографія]/ А. Э. Воронкова. — Луганск: ВНУ им. В. Даля, 2004. — 320 с.
4. Дементьев В. І. Менеджмент предприятия в системе экономической власти / В. І. Дементьев // Вісник Тернопільської академії народного господарства. — 2002. — № 7. — С. 23 – 29.
5. Дикань В. Л. Обеспечение конкурентоустойчивости предприятия: [Монографія] / В. Л. Дикань. — Харьков: Основа, 1995. — 160 с.
6. Фатхутдинов Р. А. Конкурентоспособность организации в условиях кризиса: экономика, маркетинг, менеджмент / Р. А. Фатхутдинов. — М.: «Книготорговый центр «Маркетинг», 2002. — 892 с.
7. Кныш М. И. Конкурентные стратеги [Учебное пособие] / М. И. Кныш. — СПб., 2000. — 284 с.
8. Шевченко Л. С. Конкурентное управление [Учебное пособие] / Л. С. Шевченко. — Харьков: Эспада, 2004. — 520 с.
9. Белецкая И. И. Современный механизм формирования конкурентных преимуществ в свете эволюции их теории / И. И. Белецкая // Прометей. — № 12. — 2005. — С. 167 – 172.

Одержано 23.11.12

В статье рассмотрены особенности формирования конкурентных преимуществ сельскохозяйственных предприятий в условиях рынка. Акцент сделан на изучение сущности конкурентных преимуществ сельскохозяйственных предприятий в условиях рыночного хозяйствования, систематизацию научных взглядов исследователей по проблеме конкурентных преимуществ, источников их формирования и возможностей практического использования.

Ключевые слова: конкурентные преимущества, сегментирование рынка, комбинация факторов, эксклюзивная ценность, технология, управление персоналом.

The article considers the peculiarities of the formation of competitive advantages of agricultural enterprises in market conditions. The emphasis was made on studying the nature of competitive advantages of agricultural enterprises in the market economy, the systematization of researchers' scientific opinions on the issue of competitive advantages, the sources of their formation and the opportunities for their practical use.

Key words: competitive advantages, market segmentation, factors combination, exclusive value, technology, personnel management.

УДК 330.341.1:338.246

ФОРМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОГО СЕРЕДОВИЩА В УКРАЇНІ

М. А. СЛАТВІНСЬКИЙ, кандидат економічних наук

У статті встановлено основні проблеми формування сприятливого інноваційного середовища в Україні. Запропоновано заходи з їх вирішення, що пов'язані з фінансуванням та інформаційним забезпеченням управління інноваційною діяльністю, а також створенням належної мотивації до неї.

Перехід економіки України на інноваційну модель розвитку вже тривалий час є усвідомленою необхідністю. На офіційному рівні її було визначено ще в 2000 р. в посланні Президента України до Верховної Ради «Україна: поступ у ХХІ ст. Стратегія економічного та соціального розвитку на 2000 – 2004 роки», а на науковому – ще значно раніше. Дана необхідність на даний час набуває нового значення, оскільки, як вважається, виходу із кризи поруч із іншими заходами сприятиме новий технологічний імпульс, який призведе до здешевлення продукції.

Однак на практиці перехід до згаданої моделі проходить дуже повільно, перебуваючи більше на стадії теоретичних дискусій та обґрунтувань, на стадії формування готовності до переходу, ніж практичної реалізації. Причиною цьому є також недостатня сформованість інноваційного середовища в Україні.

Вирішенню останньої проблеми приділялася широка увага таких вчених, як Геєць В., Головатюк В., Захарчин Г., Ільчук В., Карпунь І., Соловійов В., Федулова Л., Якубовський М. та ряд інших. Їх пропозиції щодо формування інноваційного середовища в Україні є достатньо вичерпними та обґрунтованими, однак не в повній мірі приділено увагу перешкодам у формуванні сприятливого інноваційного середовища із-за недоліків у

державній політиці з його фінансового та інформаційного забезпечення.

З огляду на вище зазначене, метою даної статті є пошук шляхів вирішення проблеми формування сприятливого інноваційного середовища в Україні.

Методика досліджень. Вирішення поставленої проблеми виходить із необхідності вивчення чинників інноваційного розвитку країни та вироблення заходів формування середовища, сприятливого для нього. Для виконання поставленого завдання використано аналітичний та економіко-статистичний методи, методи порівняння, системного аналізу і синтезу, узагальнення. Теоретичною та методологічною основою дослідження є напрацювання вчених, законодавча база з регулювання інноваційної діяльності.

Результати досліджень. Інноваційною економіка країни може бути тоді, коли вона базується на сприятливому інноваційному середовищі, коли існують можливості освоєння нових технологій і їх впровадження у всіх сферах економіки.

Поняття сприятливого інноваційного середовища в наукових роботах та офіційних документах зустрічається в різних формах, таких як «середовище сприятливе для реалізації інноваційної моделі економічного розвитку», «середовище сприятливе для інновацій», «середовище, сприятливе для інноваційного розвитку», «національне інноваційне середовище» тощо. Загалом, дане поняття передбачає, що здійснення інноваційної діяльності має відбуватись за найбільш сприятливих для цього умов.

Оскільки тлумачення поняття сприятливого інноваційного середовища відбувається у контексті побудови інноваційної моделі розвитку національної економіки, то воно має охоплювати всі форми економічних відносин, виходячи із моделі формалізованого визначення інноваційного розвитку економіки, що має складатися хоча б з трьох груп показників, які розкриватимуть напрями, фактори і економічну результативність інноваційного розвитку. Суттєвим елементом моделі є фактори інноваційного розвитку. До них він відносить конкуренцію, інституційні зміни, інвестиції, знання, освіту, що є рушійними силами моделі [4].

Інноваційна модель розвитку економіки України має пов'язуватись, насамперед, з поняттям інноваційної політики держави як спеціального інструменту державного управління в системі його економічних, правових, адміністративних, організаційних і інших механізмів. Вони забезпечують і сприяють інноваційній діяльності в країні, та на її основі розвитку інноваційно-орієнтованої економіки.

Після отримання незалежності Україна пройшла складний шлях відновлення економіки і лише в 2001 – 2008 рр. були продемонстровані досить прийнятні темпи зростання ВВП (середнє значення становило 7,4% на рік). Зростання ВВП із середніми темпами 4,6% спостерігалось і в наступні роки після спаду в 2009 році (-14,8%), поступово наближуючи економіку країни до показників на початку кризи (рис. 1).

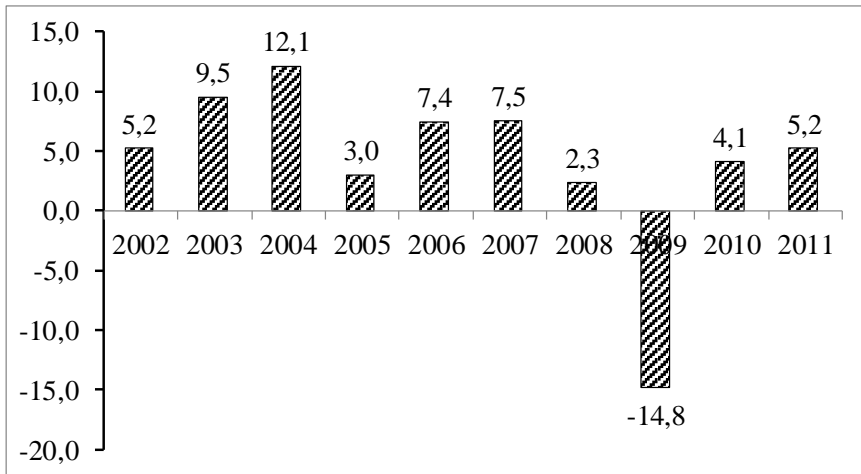

Рис. 1. Динаміка ВВП в 2002 – 2011 рр.

Джерело: за даними Державної служби статистики України [5]

Економічний розвиток відбувається не однаково у різних сферах економіки, зокрема, проблемною є інноваційна діяльність. За вище згаданий період (2001 – 2011 рр.) відзначається зменшення питомої ваги підприємств, що займалися інноваціями, та тих, що впроваджували інновації (відповідно на 0,3% і 1,5%) [5] (рис. 2). Додаткове підтвердження цьому можна знайти в даних Інноваційного табло Союзу (Innovation Union Scoreboard) [7], що вказують на зростання відриву України від країн Європейського Союзу в цій сфері.

З боку держави в напрямі формування інноваційного середовища та активізації інноваційної діяльності була проведена значна робота, зокрема, в частині законодавчого та нормативно-правового забезпечення, реалізації різноманітних програм розвитку створено розгалужену інституційну інфраструктуру.

На даний час є діючими близько 100 законодавчих та нормативно-правових актів щодо інноваційної діяльності органів влади різного рівня, з яких основними є Закони України «Про інноваційну діяльність» та «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні», Постанови КМУ «Про затвердження Програми розвитку інвестиційної та інноваційної діяльності в Україні», «Про заходи щодо підтримки інноваційно-інвестиційних проєктів», Постанова ВРУ «Про Концепцію науково-технологічного та інноваційного розвитку України».

Протягом 2012 року на державному рівні, як можна визначити на основі матеріалів КМУ, діючими залишається 96 цільових комплексних програм з яких близько 40% мають наукові частини, однак низьким залишається рівень державного фінансування інноваційної діяльності – 149,2 млн грн в 2011 р. [5].

Рис. 2. Динаміка інноваційної активності підприємств та впровадження інновацій в 2001 – 2011 рр.

Джерело: за даними Державної служби статистики України [5]

В Україні сформовано широке коло основних державних інституцій, покликаних сприяти інноваційному розвитку – Науково-дослідний інститут правового забезпечення інноваційного розвитку, Державну інноваційну небанківську фінансово-кредитну установу «Фонд підтримки малого інноваційного бізнесу», Державний центр інноваційних біотехнологій, Державний комітет України з питань науково-технічного та інноваційного розвитку, Інститут інноваційних технологій і змісту освіти, Українську державну інноваційну компанію.

Однак всі вище зазначені заходи не принесли відчутних позитивних змін, в тому числі і головної умови для успішного використання наукового потенціалу країни – утворення сприятливого інноваційного середовища – не було забезпечено.

Держава, забезпечивши правові та інституційні основи інноваційної діяльності, фактично призупиняла свою подальшу участь в створенні умов для інноваційного розвитку країни, не вживаючи подальших достатніх заходів для формування інноваційного середовища.

Це можна прослідкувати по результатах виконання базового Закону України «Про інноваційну діяльність», в якому встановлено, що «головною метою державної інноваційної політики є створення соціально-економічних, організаційних і правових умов для ефективного відтворення, розвитку і використання науково-технічного потенціалу країни. Забезпечення

впровадження сучасних екологічно чистих, безпечних, енерго- та ресурсозберігаючих технологій, виробництва та реалізації нових видів конкурентоздатної продукції» [1, с.2].

Закріплені в законі принципи, в підсумку, мали декларативний характер, оскільки не забезпечувались конкретними заходами державної інноваційної політики і, таким чином, визначеного в законі переходу на інноваційний шлях розвитку не відбулось, що можна і прослідкувати з даних, наведених в рис. 2.

Таким чином, органи управління, що приймають рішення, спрямовані на переведення України на шлях інноваційного розвитку, не забезпечували умови для їх виконання і, перш за все, не виділяли фінансові ресурси в передбачених обсягах.

Даний висновок підтверджується матеріалами аналітичної доповіді «Промислова політика як чинник післякризового відновлення економіки України», підготовленої Національним інститутом стратегічних досліджень [6]. Згідно наведеного в доповіді аналізу інноваційної політики існують на даний час такі її недоліки: нерегламентованість механізмів реалізації стратегічних напрямів інноваційної діяльності; відсутність ефективної політики стимулювання інновацій на промислових підприємствах; відсутність дієвих механізмів стимулювання впровадження інтелектуальних та науково-технічних ресурсів у виробничих процесах підприємств; нестабільність державного регулювання діяльності інноваційних структур.

Таким чином, Закон України «Про інноваційну діяльність» [2], забезпечивши вирішення ряду питань нормативного регулювання інноваційної діяльності, в основному лише окреслив нормативну логіку державної політики в цій сфері, в тому числі її складової – сприятливого інноваційного середовища.

Мізерна кількість реалізованих у нашій країні реформ погіршуються їхньою безсистемністю і половинчастістю... світ не стоїть на місці, він динамічно розвивається. Тож вітчизняне регуляторне середовище дедалі міцніше закріплюється серед найбільш обтяжливих на планеті, що яскраво демонструє таблиця рейтингів країн за індексом легкості ведення бізнесу [1, с. 1, 8].

Після прийняття Закону України «Про інноваційну діяльність», як вже згадувалося, питання утворення сприятливого інноваційного середовища в певній мірі було розглянуто у ряді інших програмних документів. Однак, і в них багато завдань мали декларативний характер, переносилися з однієї програми в іншу, оскільки постійно недовиконувались, не визначалась їх ресурсо- та фінансоємність.

Зазначена декларативність призвела до відсутності ефективної інноваційної політики, широкий аналіз якої наведено в аналітичній доповіді Національного інституту стратегічних досліджень [6], що проявилась, крім низького рівня інноваційної активності промислових підприємств (рис. 2) та інших проблем, зокрема, у проблемах з фінансуванням інноваційної діяльності: неможливості здійснення промисловими підприємствами України достатніх

витрат на впровадження інновацій внаслідок фінансової неспроможності, відсутності державної підтримки і належної мотивації; споживацьке ставлення підприємств до придбаних інтелектуальних продуктів, про що свідчать високі виплати і низька частка від розпорядження українськими підприємствами об'єктами інтелектуальної власності (наприклад, у 2009 р. виплати становили 845 190,7 тис. грн, а надходження лише 95 823,1 тис. грн); неефективний розподіл фінансових ресурсів, що спрямовуються на інноваційну діяльність (62,8% коштів направлялося на придбання машин та обладнання в 2010 р., тоді як лише 11,8% на власні дослідження та 2,5% на придбання нових технологій).

Проблеми у розподілі фінансових ресурсів на інноваційну діяльність стали однією з головних причин незмінно низького рівня захищеності суб'єктів інноваційної діяльності, конкуренції та прав власності, стимулювання інвестиційно-інноваційної діяльності та інших складових сприятливого інноваційного середовища, оскільки визначення заходів для формування сприятливого інноваційного середовища можливе за чіткої визначеності у фінансових ресурсах.

Крім того, для формування інноваційного середовища необхідне здійснення кваліфікованого опосередкованого керування даним процесом, що має базуватися на належному інформаційному забезпеченні, чого, однак, не здійснено, за виключенням вказівок поліпшити його.

В Європейському Союзі, де вже вибудовано систему управління інноваційною діяльністю, в основі проведення контрольної-аналітичної роботи щодо інноваційної діяльності є складання Інноваційного табло Союзу, що містить широкий обсяг статистичних даних з інноваційної діяльності в ЄС на єдиній методичній основі. Звичайно, він не є вичерпним, і для більш глибоких досліджень інформація збирається додатково різними шляхами. Однак, в Україні немає і такої інформації, адже вітчизняна статистика не дає змогу заповнити і основної частини показників вище згаданого статистичного збірника.

Отже, проблеми у створенні сприятливого інноваційного середовища проявилися у різних сферах, але найбільше їх пов'язано з фінансуванням та управлінням інноваційною діяльністю та інформаційним забезпеченням останнього.

Формування сприятливого інноваційного середовища, крім вище зазначеного, передбачає створення у суб'єктів інноваційної діяльності бажання займатися нею, що обумовлюється їх потребами, на характер яких можна впливати лише створюючи сприятливі умови для розробки та впровадження інновацій, а саме: необхідне ресурсне забезпечення (фінансове, наукове, інформаційне, кадрове); отримання доступу до необхідних знань (за рахунок отримання освіти та підвищення кваліфікації, вивчення досвіду здійснення інноваційної діяльності); законодавче забезпечення (регулювання конкурентного середовища, заходів державної фінансової підтримки та стимулювання, охорони інтелектуальної власності).

Виходячи із ситуації, яка склалася із формуванням сприятливого інноваційного середовища, необхідне вирішення питань фінансування відповідних заходів та, загалом, інноваційної діяльності шляхом розробки окремих положень процедури складання програм утворення сприятливого інноваційного середовища: визначити нормативні вартісні показники впливу кожного заходу, щодо утворення сприятливого інноваційного середовища, на підсумки інноваційного розвитку країни; розробити річну, п'ятирічну та десятирічну програми утворення сприятливого інноваційного середовища, що мають затверджуватись Верховною радою України із встановленням для кожного заходу кількісних показників щодо обсягів робіт, послідовності виконання, сум зазначеного гарантованого фінансування; розробити алгоритм уточнення показників програм при відхиленнях зростання економіки від наміченого; складання програми розпочати тільки після затвердження всіх науково-дослідних робіт, спрямованих на визначення вартісних характеристик і вибору моделей розрахунків; передбачити форми матеріальної та адміністративної відповідальності виконавців за якість та своєчасність виконання.

Для поліпшення інформаційного забезпечення управління утворенням сприятливого інноваційного середовища необхідно уточнити систему показників статистичної звітності з урахуванням методики Інноваційного табло Союзу та потреб опитувань і разових обстежень; дослідити методи аналітичної обробки даних про інноваційну діяльність і середовище, в якій вона здійснюється, що використовуються у країнах ЄС; організувати освоєння програмного забезпечення, що використовується для аналітичної роботи; забезпечити оперативний доступ користувачів до розподілених баз даних Інтернету, обчислювальних центрів центральних органів управління, Державної служби статистики України, Академії Наук, міністерств і відомств, органів територіального управління України з інформацією про стан інноваційної діяльності, і, зокрема, про стан сприятливого інноваційного середовища.

Висновки. Отже, вирішення проблем у формуванні сприятливого інноваційного середовища можливе шляхом удосконалення алгоритму і процедури складання і виконання програм його формування, особливо в частині підвищення фінансової дисципліни, а також на основі доопрацювання системи необхідної статистичної інформації відповідно до методики, використовуваної при складанні Інноваційного табло Союзу та потреб опитувань і разових обстежень, методичних засад її аналітичної обробки та доступу до неї. Крім того, потрібне створення у суб'єктів інноваційної діяльності належної мотивації до неї через відповідне законодавче і ресурсне забезпечення, та отримання можливостей доступу до необхідних знань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексеев А. Не ту країну назвали... / А. Алексеев. — Дзеркало тижня. — № 34, 13.09.2008. — С. 1, 8.

2. Закон України «Про інноваційну діяльність» від 04.07.2002 р. № 40-IV: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/40> – 15.
3. Закон України «Про наукову та науково-технічну діяльність» від 13.12.1991 р. № 1977-XII: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1977> – 12.
4. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів з питань інтелектуальної власності» від 10.09.2010 р. № 7205: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JF5K500I.html
5. Офіційний сайт Державної служби статистики України: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
6. Промислова політика як чинник післякризового відновлення економіки України. – К.: НІСД, 2012. – 41 с.
7. Innovation Union Scoreboard 2011: [Electronic Resource]. — Mode of access: http://ec.europa.eu/enterprise/policies/innovation/files/ius-2011_en.pdf.

Одержано 23.11.12

В статье определены основные проблемы формирования благоприятной инновационной среды в Украине. Предложены мероприятия по их решению, связанные с финансированием и информационным обеспечением управления инновационной деятельностью, а также созданием должной мотивации к ней.

Ключевые слова: *благоприятная инновационная среда, государственная инновационная политика, финансовое обеспечение, ресурсное обеспечение, мотивация.*

The main problems of formation of favorable innovative environment in Ukraine were defined in the article. To solve them, measures connected with financing and information support of innovative activity, as well as the creation of proper motivation for it were suggested.

Key words: *favorable innovative environment, government innovation policy, financial support, resource support, motivation.*

ІННОВАЦІЙНА СКЛАДОВА ЕКОНОМІЧНОГО РОСТУ АГРАРНОГО СЕКТОРА ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Т.В. СОКОЛЬСЬКА, кандидат економічних наук
Білоцерківський національний аграрний університет

Досліджено сутність інновацій як рушійної сили економічного росту та виявлені особливості впровадження інноваційної продукції в сільському господарстві.

Орієнтація України на європейський шлях розвитку та бажання зайняти гідне місце на світовій арені серед виробників аграрної продукції вимагає активізації інноваційної діяльності, впровадження передових форм наукових досліджень, розробок та технологій в агросфері. Тобто, очевидним є факт перетворення інновацій в найважливіший фактор конкурентоспроможності. Спроможність країни створювати й разом з тим використовувати у своїй практичній діяльності інновації стає необхідною умовою досягнення якісного економічного росту окремих галузей економіки.

Аналіз досліджень і публікацій показав досить високий інтерес широкого кола як зарубіжних, так і вітчизняних науковців до проблем впровадження та підтримки розвитку інновацій. Так, дослідженням інновацій як складової економічного росту присвятили свої праці такі відомі зарубіжні вчені: Ф. Валента, Г. Бірман, М. Браун П. Друкер, Д. Джонсон, А. Маршалл, М. Портер, Б. Санто, Б. Твіс, Ф. Хаберленд, М. Хучек, Й. Шумпетер, Р. Фатхутдінов та ін. Серед вітчизняних дослідників цієї проблеми, варто відзначити

праці: Л. Антонюк, А. Бородіної, А. Гальчинського, В. Гейця, М. М. Денисенка, А. Гречан, В. Трегобчука та ін. Однак, незважаючи на отримані ними результати досліджень, забезпечення інноваційної складової економічного розвитку агросфери лишається відкритим, що викликало наш інтерес до дослідження поставленої проблеми.

Метою дослідження є вивчення та аналіз інноваційної складової економічного росту аграрного сектору економіки України як важливого джерела забезпечення його конкурентоспроможності та гаранта продовольчої безпеки країни.

Методика досліджень. Для теоретичного узагальнення наукових концепцій, розробок і пропозицій, присвячених проблемам інновацій та економічного росту, нами було використано системно-аналітичний метод наукових досліджень. Для визначенні основних напрямів розвитку інноваційної складової економічного росту агросфери – використано проблемно-орієнтований метод дослідження. У дослідженні забезпечення інноваційної

діяльності аграрного сектору економіки – методи економіко-статистичного аналізу.

Результати досліджень. Незважаючи на незначні позитивні зрушення у нарощенні обсягів виробництва сільськогосподарської продукції у 2011 році (індекс валової продукції склав 119,9%) (табл. 1), нинішній стан аграрного сектору економіки України все ще свідчить про неготовність до адекватної відповіді як на зовнішні, так і на внутрішні виклики та загрози, що зумовлено рядом факторів загальноекономічного характеру та прорахунками аграрної політики держави.

1. Динаміка індексів валової продукції агропродовольчого комплексу України, % до попереднього року

Показники	Роки						
	2000	2005	2007	2008	2009	2010	2011
Індекс валової продукції сільського господарства	109,8	100,1	93,5	117,1	98,2	98,5	119,9
Індекс продукції рослинництва	121,3	97,5	90,9	128,6	95,3	95,9	130,4
Індекс продукції тваринництва	95,3	105,1	98	98,7	104,2	103,4	101,3
Індекс продукції харчової промисловості	123	113,7	107,5	97,9	94	103,2	99,3

Джерело: [1].

Незважаючи на те, що індекс продукції рослинництва у 2011 році склав 130,4% порівняно з 2010 роком, на жаль, урожайність сільськогосподарських культур залишається досить низькою (наприклад, 2,5 рази нижча ніж у Франції по цукрових буряках, картоплі – утричі [2]). Основними стримувальними чинниками розвитку сільськогосподарського виробництва є застаріла матеріально-технічна база (табл. 2), незадовільний фінансовий стан підприємств, відсутність державної підтримки розвитку науки та впровадження наукових розробок у виробництво. В Україні на межі занепаду є насінництво та селекція тварин.

2. Вартість основних засобів сільського господарства, млн грн

Показники	Роки			
	2005	2008	2009	2010
Основні засоби – всього	1276201	3149627	3903714	6648861
Сільське господарство, мисливство та пов'язані з ним послуги	74880	94089	101339	111335
Частка у загальних обсягах, %	5,9	3,0	2,6	1,7

Джерело: [1].

Вартість основних засобів сільського господарства хоч і зростає у 2010 р. на 9,8% порівняно з 2009 разом з тим складає всього лише 1,7% у загальних обсягах, що на 0,9% менше, від попереднього року з основних факторів сповільнення економічного росту в агросфері.

Аналізуючи структуру матеріальних витрат, що формує собівартість продукції рослинництва, відзначимо що найбільшу питому вагу складають мінеральні добрива 24,3%, нафтопродукти – 20,2% та витрати на насіння і посадковий матеріал – 18,6% (рис.1).

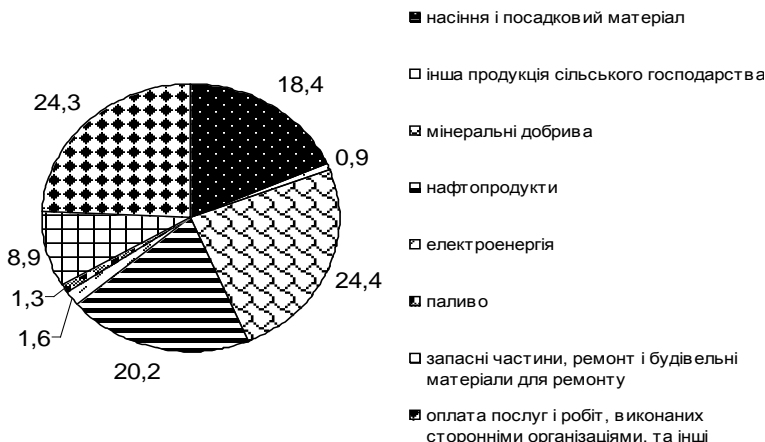

Рис. 1. Структура собівартості продукції рослинництва, % [1]

Поряд зі значними витратами на виробництво продукції, існує ще одна проблема – людський фактор, тобто неготовність селян до впровадження у виробництво новітніх технологій, недотримання сівозмін, надання переваги вирощуванню культур, на які нині є підвищений попит, але вирощування яких виснажує ґрунти, збільшує навантаження на пасовища, формує екологічно несприятливий агроландшафт зі зменшенням вмісту гумусу в ґрунтах, зростає кількість застосування агрохімікатів тощо.

Враховуючи сприятливі природно-кліматичні умови для вирощування переважної більшості сільськогосподарських культур і потужний людський потенціал нашої держави, для того, щоб вона могла стати активним гравцем на світовому ринку продовольства, необхідне широке впровадження у діяльність сільськогосподарських підприємств вітчизняних і світових досягнень науково-технічного прогресу, стратегічна роль в якому належить інноваційній діяльності. Доказом цього є досвід передових країн, який доводить, що рушієм їх динамічного ефективного економічного розвитку є інновації і така організаційно-інституціональна та економічна діяльність, яка трансформує

застарілі організаційно-технологічні основи виробничої структури та модернізує наявні ресурси з метою їх нового, продуктивнішого використання. Що ж стосується України, то зростання ВВП за рахунок запровадження нових технологій тут становить лише 0,7%, тоді як в розвинених країнах воно сягає 60, а то й навіть 90% [3]. А в світовому рейтингу конкурентоздатності країна опустилася з 69 на 89 місце, і в рейтингу інновацій – з 52 на 88 місце, що в решті решт не відповідає її науковому потенціалу.

Загальний обсяг коштів, які вкладаються в Україні в науку, останніми роками є менше 1% ВВП, що об'єктивно позбавляє її можливостей здійснювати ефективне науково обґрунтоване забезпечення інноваційного розвитку економіки, який потребує, за оцінками фахівців, наукоємності ВВП понад 1,7%. У розвинених країнах світу він становить 2,5 – 3% [1].

Оприлюднені дані Державного комітету статистики за 2011 рік показують, що суб'єктами господарювання за рахунок усіх джерел фінансування у сільське господарство, мисливство, лісове господарство вкладено 18,2 млрд грн інвестицій в основний капітал, при цьому індекс інвестицій в основний капітал (1990 р.=100) склав 60,8%, що на 11,1% більше, ніж у 2010 р. (табл. 3). Проте, частка сільського господарства склала 8,8%.

3. Індекси інвестицій в основний капітал в Україні в 1990 – 2011 рр.

Показники	Роки					
	1990	2000	2008	2009	2010	2011
Індекси інвестицій в основний капітал, % (1990=100)						
– всі галузі економіки	100,0	25,2	85,4	50,0	49,7	60,8
– сільське господарство	100,0	4,2	32,9	16,4	19,1	25,2
– частка сільського господарства, %	21,3	3,6	8,2	7,0	8,2	8,8
Індекси прямих іноземних інвестицій, % (2000=100)						
– всі галузі економіки	–	100,0	924,2	1035,5	1156,6	1315,2
– сільське господарство	–	100,0	1019,3	1101,3	1058,0	1032,2
– частка сільського господарства, %	–	2,0	2,2	2,2	1,9	1,6
– частка харчової промисловості, %	–	20,1	5,3	4,7	4,5	4,0

За рахунок коштів Державного бюджету освоєно 317 млн грн, що становить 1,7% інвестицій в основний капітал у цей вид діяльності. Слід зазначити, що вагому частку інвестицій у сільське господарство, мисливство, лісове господарство освоєно у рослинництві (71,0%) [2]. Не дивлячись на складну економічну ситуацію теперішнього часу, значна кількість передових сільськогосподарських підприємств знаходять можливості для впровадження, в першу чергу нових сортів і гібридів сільськогосподарських культур. Ці господарства і в сучасних умовах досягають результатів світового рівня і

відрізняє їх інноваційний підхід до організації і технології виробництва, висококваліфіковані кадри, використання маркетингових стратегій не лише на поточний період, але і перспективу, комерційний розрахунок, високий рівень соціального розвитку. А впроваджують вони ці інноваційні заходи за рахунок самофінансування на придбання нової техніки, елітного насіння та племінних тварин.

Інноваційні процеси у сільському господарстві мають певні особливості, пов'язані із значними ступенями ризику, високою вартістю прямих інновацій, високими ставками кредитів, низькою зацікавленістю покупців, низькою платоспроможністю замовника тощо.

Основним ініціатором новацій для сільського господарства є вищі навчальні заклади, науково-дослідні інститути НААН та Міністерства аграрної політики і продовольства України. Найбільш поширеними інноваціями є: нові сорти та гібриди рослин і породи тварин, штами мікроорганізмів, модифікації сільськогосподарської техніки, технології, хімічні та біологічні препарати (вакцини, премікси), економічні розробки (документально оформлені методики, різні рекомендації тощо). Ці наукові дослідження потребують щорічного масштабного фінансування і всебічної державної підтримки, що надзвичайно важливо в умовах поширення на українському ринку науково-технічної продукції конкурентоспроможних іноземних технологій й техніки, які за своїми техніко-економічними параметрами не поступаються, а часом і перевершують вітчизняні аналоги. Фінансова підтримка також потрібна для стимулювання впровадження завершених наукових розробок.

У 2010 році витрати на ННТР в Україні зменшились на 3,3% і становили 3,7 млрд грн (0,34% від ВВП). За оцінкою експертів, в країнах ЄС бюджет невеликих програм складає близько 90 тис. євро, великих – від 2 – 3 млн євро.

Якщо порівняти питомі витрати на наукові дослідження в розрахунку на 1 науковця в Україні, то вони втричі менші, ніж в Росії, у 18 разів менші, ніж в Бразилії, в 34 рази, ніж в Південній Кореї, більше ніж у 70 разів менші, ніж у США. Що ж стосується приладів і устаткування в науково-дослідних організаціях і лабораторіях, то вони надто застарілі. Адже 60% устаткування і приладів, що експлуатуються навіть в науково-дослідних установах НАН України, функціонують від 15 до 25 років, тоді як коли в розвинутих країнах термін експлуатації такого обладнання не перевищує 5–7 років. Загалом зношеність основних засобів в науковій сфері, за оцінками науковців НАНУ, становить ледь не половину – 45% [4].

Для того, щоб в найближчому майбутньому Україна змогла перетворитися на одну із провідних аграрних держав, на сьогодні необхідно терміново здійснити переорієнтацію державної політики в бік прямого та найактивнішого реформування аграрного сектору до інноваційного, сприяти розвитку конкурентоспроможного вітчизняного сільськогосподарського виробництва. Фактично питання повинно ставитися у площині формулювання національної стратегії інноваційного розвитку, основу якої повинна скласти “стратегія інноваційного прориву”. За твердженням класиків економічної теорії рівень розвитку та динамізм інноваційної сфери – науки, нових технологій у

першу чергу, забезпечують основу стабільного економічного росту та визначають межу між передовими та відсталими країнами.

Оскільки економічний ріст аграрного сектору економіки являє собою системну категорію, яка розглядає економічні відносини по впровадженню інновацій та залученню інвестицій в агросферу, розвиток людського потенціалу на селі і передбачає якісні та кількісні прогресивні зміни процесу розширеного виробництва, що призводить до збільшення національного багатства, добробуту населення, то інновації є важливою складовою економічного росту аграрного сектору економіки.

Характерною особливістю економічного росту на основі інновацій є те, що досягнення конкурентних переваг відбувається не за рахунок факторних витрат, а, здебільшого, внаслідок впровадження нової техніки, технології [5]. Для того, щоб інновації стали рушійною силою економічного росту, набули всеохоплюючого характеру, необхідна система, в якій би нові знання втілювались в готові, затребувані суспільством результати. І в цьому випадку виключно важливим для інноваційної політики є перш за все, державне фінансування науки, результати діяльності якої слугують, основою формування конкурентоспроможності галузі та створюють поштовх для технологічних переваг.

Держава має стимулювати залучення як іноземних, так і вітчизняних інвестицій в аграрний сектор через поліпшення інвестиційного клімату на національному рівні за рахунок зниження рівня бюрократизації і корупції; передбачити передачу на безоплатній основі сільськогосподарським нових технологічних розробок в галузі тваринництва та рослинництва [6].

Доцільним, на нашу думку, є підвищення ролі вузівської аграрної науки, оскільки вона слугує міцною базою підготовки високопрофесійних фахівців та підвищення кваліфікації сільськогосподарських кадрів. Адже у вищих навчальних закладах сконцентрований потужний науковий потенціал. В цьому напрямі ефективним було б оснащення університетських лабораторій високотехнологічним устаткуванням. Прикладом ефективною віддачі вкладених коштів може слугувати лабораторія новітніх методів досліджень Білоцерківського національного аграрного університету, де на придбання новітнього обладнання вкладені кошти а на сьогодні віддача компенсується безліччю господарів за якими на клітинному рівні за допомогою імуноферментного аналізу та полімеразноланцюгової реакції здійснюють діагностику найпоширеніших хвороб сільськогосподарських тварин.

Завдяки таким дослідженням, на сьогодні вдалось отримати до 80 телят на 100 корів, розробити рекомендації щодо діагностики, профілактики та заходів ліквідації лейкозу великої рогатої худоби.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, забезпечення стабільного довгострокового економічного зростання в аграрній сфері на основі інноваційної моделі розвитку потребує активізації дій держави щодо підтримки розвитку науки. Необхідна виважена податкова політика для стимулювання ноу-хау, адже високий податковий тиск змушує науковців працювати на межі виживання.

Державні замовлення на виконання науково-дослідних робіт мають здійснюватись у найбільш перспективних напрямках.

Для того, щоб інноваційна діяльність в сільському господарстві була ефективною, необхідно активізувати економіко-технологічні; організаційно-правові; управлінські і соціально-психологічні механізми. Для успішного освоєння наукових досягнень в сільському господарстві та спрощення процедури впровадження завершених наукових розробок варто було б повернутись до активізації діяльності консалтингових служб.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Статистична інформація. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
2. Україна 2020. Стратегія національної модернізації. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.twirpx.com/file/618559/>.
3. Щодо першочергових заходів з активізації інноваційної діяльності в Україні. Аналітична записка. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/654>.
4. Пасічник Ю.В. Фінансове забезпечення розвитку наукового потенціалу України / Ю.В.Пасічник. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/znpnudps/2011_2/pdf/11pyvdiu.pdf.
5. Денисенко М.П., Гречан А.П. Теоретичні засади інноваційного розвитку економіки України // Інвестиційно-інноваційна стратегія розвитку національної економіки. — К.: Об'єд. ін-т економіки НАН України. — 2004. — С. 105 – 119.
6. Сокольська Т.В. Інноваційна діяльність – головна умова підвищення конкурентоспроможності агропромислового виробництва/ Т.В. Сокольська // Вісник ХНТУСГ. ім. П. Василенка. Економічні науки. — Харків, 2010. — Вип. 104. — С. 337 – 342.

Одержано 26.11.12

Доказана необхідність взвешеної державної політики, відносно фінансування науки в Україні, особливо для підтримки вузовської науки, де сьогодні зосереджен потужний науковий потенціал і є всі можливості для впровадження інновацій в аграрну сферу.

Ключевые слова: *сельское хозяйство; инновации, экономический рост, государственная поддержка, законченные научные разработки.*

The article considers the issues which proved the necessity for balanced state policy on Ukrainian science financing and the state support of scientific research at higher educational institutions where powerful scientific potential is concentrated and there are all opportunities for introducing innovations into the agrarian sector.

Key words: *agriculture, innovations, economic growth, state support, completed scientific projects.*

КРИТЕРІЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ОБСЛУГОВУЮЧИХ КООПЕРАТИВІВ

В.В. СТІЛЬНИК

Одеський національний економічний університет

У статті розглянуто методичні підходи до оцінки формування та ефективності функціонування обслуговуючих кооперативів сільського господарства. Запропонована система показників оцінювання діяльності сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів.

Чітко виявити позицію сільськогосподарських кооперативних формувань на ринку, їх конкурентний статус та можливий конкурентний потенціал можна через оцінку стану їх формування та ефективності діяльності.

Проведений огляд економічної літератури показав, що на сьогоднішній день немає єдиної методики оцінки конкурентних позицій та ефективності діяльності кооперативних формувань аграрного сектора економіки взагалі і тим більш обслуговуючих кооперативів. Різні методики оцінки ефективності функціонування підприємств, які використовуються практиками і науковцями країн з ринковою економікою досить успішно адаптовано до вимог та особливостей економічних відносин у вітчизняній економіці.

Методичні підходи до оцінки формування та ефективності функціонування сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів досліджували відомі вчені Д. Карич, Ю. Коваленко, П. Саблук, О.Могильний, Л.Молдаван, О. Шпичак, С. Майстро, Ю.Ушкаренко та інші. Відповідно до проведених ними досліджень, існує достатньо відпрацьована система показників ефективності функціонування підприємств, що визначається як відношення кінцевого результату діяльності до суми витрат на виробництво та реалізацію продукції з урахуванням тимчасового досягнення ефективності діяльності. Але недостатньо розкриті питання, щодо ролі ступеня сформованості обслуговуючого кооперативу під час здійснення оцінки ефективності його функціонування на основі співвідношення кінцевого результату діяльності і витрачених ресурсів.

Методика досліджень. Розмір економічного результату діяльності обслуговуючого кооперативу слід аналізувати безпосередньо і опосередковано. Безпосередньо – це аналіз системи показників діяльності обслуговуючого кооперативу, які відображають ефективність використання виробничо-ресурсного потенціалу і зумовлюють рівень собівартості одиниці наданих послуг, вартості сировини, рентабельності продаж, економії витрат на матеріально-технічне забезпечення членів кооперативу, тощо. І опосередковано можна визначити ефективність обслуговуючого кооперативу через поліпшення ефективності функціонування членів кооперативних формувань завдяки їх активності в кооперації.

Результати досліджень. Підвищення ефективності функціонування підприємства є умовою його виживання в ринковій економіці та постійним завданням органів управління підприємства. Загальні закономірності та особливості функціонування аграрних підприємств у ринковому середовищі дозволило науковцям сформулювати багаторівневу систему оцінювання ефективності функціонування підприємства.

Кіблік К.В. та Танасюк І.М. вважають, що на переробних підприємствах доцільно застосовувати дворівневу систему оцінювання ефективності. Це показники ефективності використання ресурсів підприємства і показники рентабельності [2, с.159].

Значно повніше і більш в широкому плані розглядають ефективність функціонування підприємств аграрного сектору економіки Топіха І.Н. і Потишняк О.М. Вони виділяють групу показників ефективності виробництва основних видів продукції окремих агроформувань, показники оцінки діяльності переробних формувань, оцінки рівня екологічної ефективності, ефективності маркетингової діяльності та оцінки потенціалу підвищення конкурентоспроможності окремих видів продукції та підприємства в цілому [4].

При цьому акцентують увагу на залежності ефективності функціонування сільськогосподарських підприємств від багатьох внутрішніх і зовнішніх факторів, які перебувають у тісному взаємозв'язку і в певній мірі зумовлюють синергетичний ефект.

Такої ж думки дотримуються Червен І.І. та Лункіна Т.І. Розглядаючи в дисертаційному дослідженні сутність економічної стійкості підприємства, вони виділяють: виробничо-ресурсний потенціал, наявність і ефективність використання якого забезпечує конкурентоспроможність продукції і підприємства; здатність підприємства зберігати свою організацію, не зважаючи на внутрішні і зовнішні чинники. Економічна стійкість підприємства зумовлюється високим рівнем ефективності його функціонування. «Сутність поняття «економічна стійкість підприємства» ми розглядаємо як сукупність взаємопов'язаних та взаємообумовлених між собою елементів, дія яких спрямована на досягнення максимальних результатів при мінімальних витратах та забезпечення економічної рівноваги з урахуванням зовнішніх і внутрішніх факторів» [3].

Таким чином, як і для інших аграрних підприємств, актуальним питанням є визначення ефективності функціонування кооперативних підприємств з урахуванням особливостей організації, економічні відносини в якій побудовані на приватній власності та демократичних принципах і взаємодопомозі. Традиційно ефективність функціонування виробничого кооперативу характеризується системою показників рентабельності, продуктивності праці, урожайності сільськогосподарських рослин, продуктивністю тварин, собівартістю продукції, трудоемністю, енергоємністю, показниками фінансової стійкості тощо. Але така система показників ефективності сільськогосподарських підприємств не може бути застосованою відносно обслуговуючих кооперативів.

Сільськогосподарський обслуговуючий кооператив є неприбутковим

підприємством, яке належить товаровиробникам, забезпечує їх необхідними послугами та не ставить за мету отримання прибутку для себе, а забезпечує здешевлення продукції і збільшення прибутків господарств своїх членів.

Булуй О.Г. вважає, що ефективність діяльності обслуговуючих кооперативів, яка характеризується показниками ефективності товарної, цінової, збутової, комунікаційної політики, індексами товарообороту і витрат кооперативу, часткою ринку, структурою товарообороту, ступенем задоволення потреб членів кооперативу, питомою вагою робіт та послуг, виконаних в технологічні терміни та інші відображає окремі аспекти діяльності кооперативу і не забезпечує комплексну оцінку ефективності використання всіх факторів виробничої діяльності відносно кінцевих результатів. Він розглядає економічну ефективність господарювання «...з двох сторін: 1) використання мінімальної кількості ресурсів для виробництва одиниці продукції (робіт, послуг); 2) раціонального поєднання ресурсів за критерієм мінімізації витрат». У першому випадку мається на увазі технічна ефективність, у другому аллокативна ефективність, а їх добуток характеризує економічну ефективність [1].

Оптимальний варіант комбінації і використання ресурсів пропонується здійснювати за допомогою методів економіко-математичного та економіко-статистичного моделювання. Такий підхід дійсно забезпечує комплексний і системний підхід до визначення ефективності функціонування неприбуткових господарських формувань в аграрному секторі економіки. Обслуговуючий кооператив може ефективно функціонувати, якщо він забезпечений в достатній кількості певними ресурсами. Він в змозі оптимізувати їх співвідношення і раціональне використання. Разом з тим, в запропонованій методиці не враховуються фактори об'єктивних умов функціонування цих ресурсів і в першу чергу природно-кліматичних. В процесі досліджень внутрішньо регіональних умов і об'єктивності оцінки використання виробничих ресурсів, виникає доцільність врахування кліматичних умов і при побудові економіко-статистичних моделей. Враховувати як фактор кліматичного показника, який має вирішальне значення для зон нестійкого землеробства, так і фактор біокліматичного потенціалу, який відображає тепло- і вологозабезпеченість сільськогосподарських рослин. Такі моделі можуть бути реалізовані на рівні окремих підприємств, а також природно-кліматичних зон і забезпечити більш достовірну оцінку ефективності функціонування агроформувань.

Не зважаючи на те, що в нашій країні процес кооперування на міжнародних принципах і особливо в аграрному секторі знаходиться в стадії становлення, обстеження і вивчення функціонування вже існуючих кооперативних формувань показує такі негативні тенденції:

1) загальновідомо, що кооперація по своїй сутності є соціально-економічним явищем, але суттєвого поліпшення соціального становища сільських територій не спостерігається, навпаки, в більшості регіонів погіршується – росте кількість безробітних селян, молодь покидає село, оптимізуються мережі шкіл, дошкільних дитячих закладів та об'єктів охорони здоров'я, незадовільний стан доріг, труднощі з громадським транспортом, та

інші. В цих умовах кооперація є не тільки засобом самовираження селян, а й важливим способом подолання кризових явищ, розвитку виробництва і торгівлі, зростання добробуту населення та поліпшення соціальної інфраструктури сільських територій;

2) вже на стадії процесу становлення мережі обслуговуючих кооперативів спостерігається процес декооперації, перетворення кооперативів, особливо міжгосподарських в псевдокооперативи, де непродуктивно використовуються доходи, їх в більшості застосовують на особисті цілі керівників та власників. Це призводить до суттєвого скорочення інвестицій в людській капітал (освіту, підвищення кваліфікації працівників, здоров'я та інше), що не забезпечує підвищення ефективності їх діяльності;

3) активізується процес створення обслуговуючих кооперативів, особливо заготівельних. Відомо, що мета їх створення – це підвищення якості сировинної продукції за допомогою сучасних технологій виробництва і отримання додаткових доходів від реалізації якісної сировини. Такий обслуговуючий кооператив повинен бути повністю сформованим. Тобто в нього повинно бути сучасне технологічне обладнання для надання технологічних послуг, первинної переробки, зберігання продукції. Практика показує, що недостатнє формування кооперативу фактично не забезпечує його ефективне функціонування. Це чітко прослідковується на прикладі молочарських кооперативів. Більшість їх створених є невеликими сімейними, де технології утримання та доїння худоби, транспортування і зберігання сировини, а відповідно і її якості лишилися незмінними. Юридична реєстрація кооперативу дає йому підставу користуватися відповідними пільгами і отримувати підвищені заготівельні ціни на молоко. В цьому випадку, в першу чергу, задовольняються інтереси лише однієї сторони – виробника молока. Переробники і споживачі кінцевої продукції необгрунтовано переплачують за нібито якісну продукцію.

В таких умовах вести мову про ефективність функціонування обслуговуючих кооперативів на основі співвідношення кінцевого результату діяльності і витрачених ресурсів неможливо без врахування ступеню формування цього кооперативу. Загальні закономірності, особливості функціонування обслуговуючих кооперативів та ступінь формування потребують розробки дворівневої системи оцінювання ефективності їх функціонування (рис. 1).

Як видно з рисунку, перший рівень показників безпосередньо характеризує становлення та ефективність функціонування обслуговуючого кооперативу. Тут відсутні показники, де результатом їх діяльності є прибуток. Другий рівень опосередковано показує наслідки діяльності обслуговуючих кооперативів через систему показників, що характеризують ефективність функціонування суб'єктів господарювання, які створили обслуговуючий кооператив і користуються його послугами. За рахунок зниження витрат на технологічні процеси у них зменшується собівартість продукції і ростуть показники рентабельності.

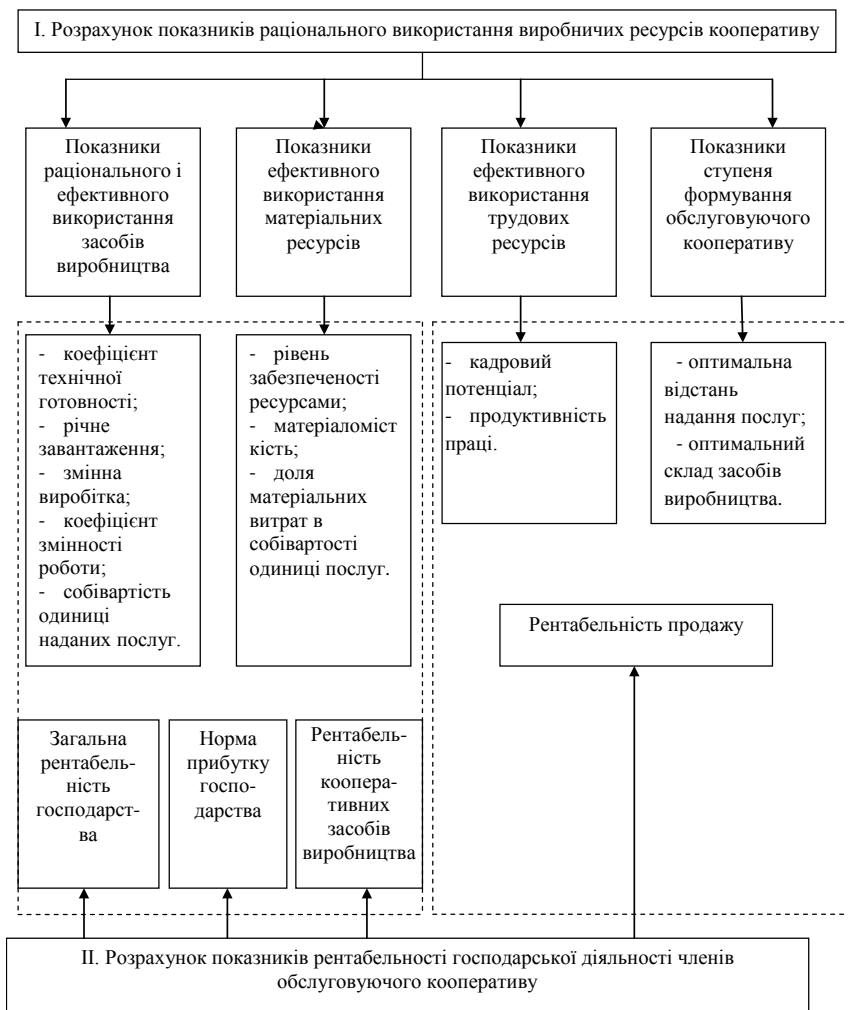

Рис.1. Система показників оцінювання формування та ефективності функціонування сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів

*Розробка автора

Визначити один інтегрований показник результативності їх діяльності можливо лише з позиції сумісництва цих показників. Кожний кооператив здійснює певні витрати на надання послуг: переробних кооперативах – це

вартість переробки продукції; в заготівельно-збутових – це вартість заготівлі, транспортування, зберігання, тощо; в сервісних – це вартість технологічних, транспортних, ремонтних та інших послуг. Тому інтегрованим показником діяльності обслуговуючого кооперативу можна застосувати собівартість одиниці наданих послуг. При чому, порівнювати ці показники доцільно по виду діяльності обслуговуючого кооперативу. Також можна, залежно від обставин і особливостей діяльності обслуговуючого кооперативу, застосувати в якості результативного показника ефективності його функціонування ресурсовіддачу.

На показник ресурсовіддачі впливає велика кількість факторів. Взаємодіючи ці фактори зумовлюють синергетичний ефект, в даному випадку ресурсовіддачу. Важливо мати змогу оцінити вплив кожного фактора, знати кількісну міру його впливу на результат, взаємодіючи з іншими факторами. Це питання можна вирішити за допомогою економіко-статистичного моделювання залежності матеріаловіддачі від ряду факторів.

Найбільш поширеною залежністю є прямолінійна, яка інтерпретується рівнянням (1):

$$y = a_0 + a_1x_1 + a_2x_2 + \dots + a_nx_n, \quad (1)$$

Залежність результативного показника y (ресурсовіддача) від факторів x_n , що характеризують якість земельних ресурсів, матеріало-, фондо-, трудо-забезпеченість, грошові витрати та інше. Параметри рівняння a_1, a_2, \dots, a_n показують кількісну міру впливу на результативний показник (y). Як показують дослідження, в групах господарств з приблизно однаковими показниками матеріалозабезпеченості, забезпеченості засобами виробництва та іншими ресурсами, віддача їх різниця до 30%, досить суттєва. Тому в модель слід додавати фактор агробіокліматичного потенціалу регіону – фактор об'єктивних умов функціонування виробничо-ресурсного потенціалу господарств регіону. Для його розрахунку використовують наступну формулу (2):

$$АБКП = K_p \sum t > 10^\circ C / 1000^\circ, \quad (2)$$

де K_p – коефіцієнт біологічної продуктивності, який залежить від співвідношення тепла і вологи та визначає вологозабезпеченість рослин;
 $\sum t > 10^\circ C$ – сума температур більше $10^\circ C$, яка відображає надходження тепла сонячної радіації;
 1000° – сума температур більше $10^\circ C$ полизу північної межі природно-кліматичної зони.

Фактор умов функціонування ресурсів дасть можливість забезпечити більш достовірну оцінку ефективності використання ресурсів в кооперативних формуваннях регіонів.

Аналіз ефективності функціонування обслуговуючих кооперативів за основними техніко-економічними показниками дозволяє визначити загальні

Таким чином, методика оцінки формування та ефективності функціонування обслуговуючих кооперативів враховує систему показників, які відповідають інтересам суб'єктів, зацікавлених у становленні і функціонуванні відповідних кооперативних формувань. Це і держава, яка заінтересована в поживленні розвитку економіки країни і, особливо, аграрного сектору, в збільшенні податків, поліпшенні соціальних стандартів сільського населення. В ефективному розвитку сільських територій зацікавлені і органи місцевої влади. Ефективне функціонування обслуговуючих кооперативів дозволить знизити виробничі витрати суб'єктів членів обслуговуючого кооперативу, а також тих підприємств, що отримують платні недорогі послуги, і, тим самим, підвищують ефективність їх виробничої діяльності. І нарешті, оптимальна мережа обслуговуючих кооперативів і їх ефективне функціонування є важливим фактором підвищення економічної ефективності і конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств.

Висновки. Визначивши вплив різних чинників на ефективність функціонування кооперативних формувань слід розробити організаційно-економічний механізм підвищення ефективності функціонування обслуговуючого кооперативу, який є ієрархічною системою управлінських структур, блоків, способів і методів управління, за допомогою яких досягаються поставлені цілі та вирішуються основні завдання підвищення ефективності функціонування кооперативу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Булуй О.Г. «Економічна ефективність діяльності сільськогосподарських кооперативів»: автореферат дис. на здобуття наук. ступ. канд. екон. наук: спец. 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (економіка сільського господарства і АПК)// О.Г.Булуй. — Житомир, 2007. — 20 с.
2. Економіка підприємства в умовах ринкових перетворень: Монографія // За заг.ред. д-ра екон. наук, проф. О.Г.Янкового. — Одеса: Атлант, 2010. — 390 с.
3. Лункіна Т.І. «Підвищення економічної стійкості сільськогосподарських підприємств на основі інтенсифікації виробництва»: автореферат дис. на здобуття наук. ступ. канд. екон. наук: спец. 08.00.03 – «Економіка та управління національним господарством» / Т.І. Лункіна. — Миколаїв, 2011. — 24 с.
4. Потишняк О.М. Підвищення економічної ефективності функціонування ринку насіння соняшнику та продуктів його переробки в регіоні: автореферат дис. на здобуття наук. ступ. канд. екон. наук: спец. 08.00.04 економіка та управління підприємства (економіка сільського господарства і АПК) / О.М.Потишняк. — Миколаїв, 2008. — 20 с.

Одержано 26.11.12

В статье рассмотрены методические подходы к оценке формирования и эффективности функционирования обслуживающих кооперативов сельского хозяйства. Предложена система показателей оценки деятельности сельскохозяйственных обслуживающих кооперативов.

Ключевые слова: *обслуживающий кооператив, оценка формирования, показатели эффективности деятельности.*

Methodological approaches to evaluating the formation and efficiency of functioning of agricultural service cooperatives were considered in the article. A system of indices for evaluating the activity of agricultural service cooperatives was suggested.

Key words: *service cooperative, evaluation of formation, indices of efficiency of activity.*

УДК 330.322

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ІНВЕСТУВАННЯ В ЛЮДСЬКИЙ КАПІТАЛ

Ю.В. ТАНАСІЙЧУК, аспірант

У статті розкриті теоретичні аспекти інвестування у людський капітал, як головне багатство українського суспільства. Відображені види, показники та критерії оцінки ефективності інвестицій в людський капітал. Розкриті особливості розподілу інвестицій. Вказано на необхідність регулювання процесів інвестування людського капіталу зі сторони держави.

В Україні великого значення набуває формування людського капіталу – найціннішого з усіх видів капіталу. Одним із способів відтворення людського капіталу є інвестування в людину, в її здоров'я і освіту. Практика зарубіжних країн свідчить про те, що накопичення людського капіталу є однією з умов, що забезпечують досягнення стійких темпів економічного розвитку країни. Ефективність економіки визначається якістю людського капіталу. У сучасних умовах знання і кваліфікація відносяться до числа важливих чинників економічного зростання і соціального прогресу суспільства.

Приплив інвестицій в людський капітал переслідує довготривалі стратегічні цілі створення в Україні соціально-орієнтованої економіки, що характеризується високим рівнем і якістю життя населення. Провідну роль в процесі формування загального людського капіталу повинна виконувати держава. Тому для забезпечення стійкого розвитку безумовного значення набуває послідовна державна політика стимулювання такого роду інвестицій.

Головне багатство українського суспільства – люди, тому дослідження

проблеми ефективного використання однієї з основних продуктивних сил, що реалізується у формі людського капіталу, є актуальною задачею.

Наукові уявлення щодо людського капіталу у суспільстві закладено такими дослідниками, як: А. Сміт, Д. Рікардо, К. Маркс, Т. Шульц, Г. Беккер, С. Фішер, Р. Дорнбуш, К. Гріффіні, Дж. Мілль, Ф. Тейлор, Д. Мак-Грегор та інші.

Інвестування в людський капітал досліджували українські науковці: О. Будякова, Н. Дучинська, О. Грішнова, А. Бикова, О. Коваль, Т. Степура, А. Горова, В. Приймак, О. Івашина, В. Ішин та інші.

Метою статті є вивчення сутності інвестування в людський капітал, як головне багатство українського суспільства.

Методика досліджень. В основу дослідження покладено діалектичний та системний методи пізнання; абстрагування та узагальнення – для визначення ролі інвестицій в людський капітал та інші підходи до вчення економічних явищ.

До інвестицій в людський капітал відносять витрати на підтримку здоров'я, на отримання загальної і спеціальної освіти, витрати, пов'язані з пошуком роботи, професійною підготовкою на виробництві, міграцією, пошуком економічно значущої інформації про ціни і зарібок.

Згідно з визначенням, даним С. Л. Брю і К. Л. Макконнеллом, «Інвестиції в людський капітал – це будь-яка дія, яка підвищує кваліфікацію і здібності і тим самим продуктивність праці робітників. Витрати, які сприяють підвищенню числі-небудь продуктивності, можна розглядати як інвестиції, оскільки поточні витрати здійснюються з тим розрахунком, що ці витрати будуть багато разів компенсовані в майбутньому» [1, с.150].

Інвестування в людський капітал передбачає переслідування для інвестора вигод для себе безпосередньо, та для третіх осіб.

Так, для працівників – це:

- підвищення рівня доходів;
- задоволення від роботи;
- поліпшення умов праці;
- зростання самоповаги;
- поліпшення якості життя.

Для працедавця – це:

- підвищення продуктивності праці;
- скорочення втрат робочого часу і зростання ефективності виробництва, що зрештою, сприяє підвищенню конкурентоспроможності.

Для держави – це:

- підвищення добробуту громадян;
- зростання валового доходу;
- підвищення економічної активності громадян.

Здійснення інвестицій – це дуже важливий процес у відтворенні людського капіталу, в якому він виступає або об'єктом, або суб'єктом, або результатом дії. Таким чином, інвестиції лише створюють основу для виробництва людського капіталу в системі освіти, охорони здоров'я,

підвищення кваліфікації, економічної мотивації, географічної мобільності і т. д. Їх зміст – не просто вкладення коштів, а ще і реальна, усвідомлена і цілеспрямована діяльність інвестора. При цьому важливу роль в створенні людського капіталу виконують витрати праці і зусиль щодо саморозвитку і самовдосконалення. Витрати неминуче включаються в суспільні витрати у всьому відтворювальному процесі.

Виділяють такі види інвестицій в людський капітал [3, с.98]:

- витрати на освіту, включаючи загальну і спеціальну, формальну і неформальну, підготовку за місцем роботи;
- витрати на охорону здоров'я, що складаються з витрат на профілактику захворювань, медичне обслуговування, дієтичне харчування, поліпшення житлових умов;
- мотивація;
- пошук інформації і міграція;
- фундаментальні наукові розробки;
- екологія і здоровий спосіб життя;
- культура і дозвілля.

Існує також розподіл інвестицій в людський капітал на речові і нематеріальні витрати. До перших відносяться всі витрати, необхідні для фізичного формування і розвитку людини. До других – накопичені витрати на загальну освіту і спеціальну підготовку, частину накопичених витрат на охорону здоров'я і переміщення робочої сили.

З усіх видів інвестицій в людський капітал найважливішими є вкладення в здоров'я і освіту. Загальна і спеціальна освіта покращує якість, підвищує рівень і запас знань людини, тим самим збільшуючи обсяг і якість людського капіталу. Інвестиції у вищу освіту сприяють формуванню фахівців високої кваліфікації, висококваліфікована праця яких робить найбільший вплив на темпи економічного зростання.

Сьогодні одним з найважливіших компонентів вкладень в людський капітал у всіх країнах є витрати навчання на виробництві. У будь-якому освітньому проекті до 80% знань припадає на самостійне навчання. Особливо це стосується професій фахівців – дослідників, вчителів, інженерів, експертів з комп'ютерів і т.д., які покликані безперервно оновлювати кваліфікацію через індивідуальне вивчення літератури, використання незалежних навчальних програм, навчання на прикладі діяльності, досвіду і оцінки інших людей.

Інвестиції в освіту за змістовною ознакою поділяють на формальні і неформальні. Формальні інвестиції – це отримання середньої, спеціальної і вищої освіти, а також отримання іншої освіти, професійна підготовка на виробництві, різні курси, навчання в аспірантурі, докторантурі та інші. Неформальні – це самоосвіта індивіда, до цього виду належить читання розвиваючої літератури, вдосконалення в різних видах мистецтва, професійне заняття спортом та інші.

Разом з освітою найважливішим є капіталовкладення в здоров'я. Це призводить до скорочення захворювань і смертності, продовження

працездатного життя людини, а отже, часу функціонування людського капіталу. Стан здоров'я людини – це його природний капітал, частина якого є спадковою, а інша – набутою в результаті витрат самої людини і суспільства. Протягом життя людини відбувається знос людського капіталу [2, с.18].

Інвестиції в людський капітал мають ряд особливостей, що відрізняють їх від інших видів інвестицій:

1. Віддача від інвестицій в людський капітал безпосередньо залежить від терміну життя його носія.

2. Чим раніше робляться вкладення в людину, тим швидше вони починають давати віддачу.

3. Людський капітал не тільки схильний до фізичного і морального зносу, але і здатний накопичуватися і примножуватися.

4. У міру накопичення людського капіталу його прибутковість підвищується до певної межі, обмеженої верхньою межею активної трудової діяльності, а потім різко знижується.

5. Не всякі інвестиції в людини можуть бути призвані вкладеннями в людський капітал. Наприклад, витрати пов'язані з кримінальною діяльністю, не є інвестиціями в людський капітал, оскільки суспільно недоцільні і шкідливі для суспільства.

6. Характер і види інвестицій в людину обумовлені історичними, національними, культурними особливостями і традиціями.

7. Порівняно з інвестиціями в інші форми капіталу, інвестиції в людський капітал є найвигоднішими як з погляду окремої людини, так і з погляду всього суспільства.

Базуючись на класифікацію людського капіталу, можна виділити основні напрямки інвестицій у людський капітал по таких різних рівнях:

Нанорівень (на рівні окремої людини або домогосподарства) включає інвестування у вітальний капітал, культурно-моральний капітал, трудовий капітал, інтелектуальний капітал, організаційний капітал, підприємницький капітал. Людський капітал індивіда здатний приносити дохід носієві даного капіталу, організації, на якому даний капітал використовується, а також країні в цілому.

Мікрорівень (людський капітал організації) має на увазі вкладення коштів у визнані активи індивідуального людського капіталу, фірмові нематеріальні активи, організаційний капітал, структурний капітал, бренд-капітал, соціальний капітал.

Важливою сферою формування й розвитку людського капіталу є реальний сектор економіки. У теорії людського капіталу підприємство, поряд з родиною й державою, зізнається основним джерелом інвестицій в індивідуальний людський капітал. У літературі людський капітал фірми розглядається переважно в рамках концепції нематеріальних активів організації. Людський капітал співробітників зізнається основною частиною нематеріальних активів підприємства, що генерує силою інноваційного розвитку [6, с. 211].

Макрорівень (на рівні держави в цілому) включає інвестування в соціальний капітал, інтелектуальний капітал, вітальний капітал, культурно-моральний капітал, організаційно-підприємницький капітал і трудовий капітал, представлені як національні інтелектуальні пріоритети, національні конкурентні переваги, природний потенціал.

Таким чином, можна сформулювати загальну концепцію формування та відтворення людського капіталу (рис. 1).

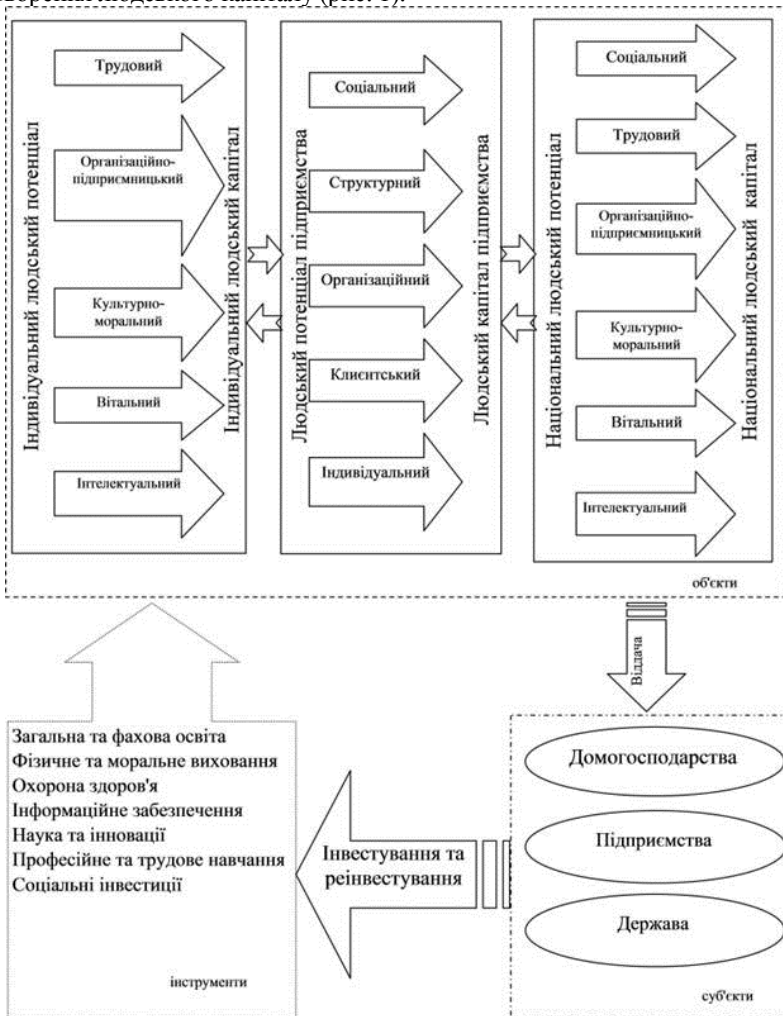

Рис. 1. Концепція формування та відтворення людського капіталу

Джерелом вкладень в людський капітал може виступати держава, недержавні громадські фонди і організації, регіони, окремі фірми, домогосподарства, міжнародні фонди і організації, а також освітні установи.

На сьогодні роль держави в цій галузі достатньо велика. Держава застосовує як примусові, так і спонукальні заходи в цій галузі. До примусових належить обов'язкова для всіх формальна освіта в обсязі середньої школи, обов'язкові медичні профілактичні заходи. Проте головними заходами є спонукальні. Уряд має в своєму розпорядженні два дійових способи, які використовуються з метою зміни розмірів приватних інвестицій в людину, робляться автоматично через ринок. Вони можуть вплинути на доходи тих, хто працює, а також в змозі регулювати ціну придбання людського капіталу. Особливо велика роль держави в найважливіших сферах формування людського капіталу – у сфері освіти і охорони здоров'я. Інвестиції, на виробництво людського капіталу є виключно важливими для сім'ї і для всього суспільства.

Для оцінки ефективності інвестиційних вкладень в людський капітал використовують цілий ряд критеріїв і показників. В економічній літературі використовуються такі критерії, або показники ефективності інвестицій в людський капітал [5,с.205]: максимізація різниці між прибутком і витратами; період окупності інвестицій; чиста поточна вартість; співвідношення витрат і прибутку; відношення різниці граничних доходів до різниці граничних витрат; щорічний чистий дохід; внутрішня норма віддачі.

Висновки. Людський капітал – суттєвий чинник стійкого економічного розвитку суспільства. Інвестуючи в людський капітал, держава вирішує проблеми, пов'язані з економічним розвитком країни та соціальною стабільністю суспільства. Інвестиції в людський капітал являють собою досить вагомий капіталовкладення, оскільки приводять до зростання прибутку за рахунок зростання якості людського капіталу. Головним доказом на користь таких капіталовкладень є те, що витрачені кошти можуть окупитися за рахунок підвищення продуктивності праці і таким чином бути виправданими.

У збалансованій економіці повинні оптимально поєднуватися державні і приватні інвестиції. Залучення інвестицій в людський капітал, ефективне їх використання здатне дати могутній поштовх економічному розвитку національної економіки України і виходу її в розряд провідних держав світу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Савченко М.О. Теоретический базис категории «человеческий капитал» / М.О. Савченко. — Самара: Экономическое образование, 2005. — 240 с.
2. Бабенко А.И. Человеческий капитал как показатель общественного здоровья и критерии оценки эффективности системы здравоохранения / А.И. Бабенко // Сибирский консилиум. — 2007. — 8. — С. 17 – 21.
3. Крисанова Т.Н. Загальна модель аналізу вигід і витрат при інвестиціях в людський капітал / Т.Н. Крисанова // Харків: Фенікс, 2001. — 298 с.

4. Кошулько О.П. Інновації в управлінні людським й інтелектуальним капіталом / О.П. Кошулько // Проблеми науки. — 2007. — №5. — С. 45 – 48.
5. Экономика труда: Учебное пособие / Б.В. Корнейчук – М.: Гардарики, 2007. — 366 с.
6. Норкіна Т.П. Інвестиції в освіту як фактор розвитку людського капіталу / Т.П. Норкіна, З.О. Скарбун, Н.О. Тарханова // Економіка будівництва і міського господарства. — т. 4. — №4. — 2008. — С. 211 – 218.

Одержано 26.11.12

В статье раскрыты теоретические аспекты инвестирования в человеческий капитал, как главное богатство украинского общества. Отображены виды, показатели и критерии оценки эффективности инвестиций в человеческий капитал. Раскрыты особенности распределения инвестиций. Указано на необходимость регулирования процессов инвестирования человеческого капитала со стороны государства.

Ключевые слова: *накопление человеческого капитала, виды и отдача инвестиций в человеческий капитал, показатели эффективности инвестиций, период окупаемости.*

Theoretical aspects of investing in human capital as the main riches of the Ukrainian society were researched in the article. Types, indices and criteria of evaluating the efficiency of investing into human capital were elucidated. Peculiarities of investments allocation were shown. The necessity for the state regulation of the processes of investment into human capital was emphasized.

Key words: *human capital accumulation, types and return of investments into human capital, indices of investments efficiency, cover of expenditure period.*

ХАРЧОВА ПРОМИСЛОВІСТЬ У ФОРМУВАННІ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ РЕГІОНУ

І.Б. ТЕРНАВСЬКА, кандидат економічних наук
Л.А. ПАРХОМЕНКО, кандидат економічних наук

Проведено оцінку сучасного стану харчової промисловості Черкаської області. Проаналізовано показники виробництва основних видів продуктів харчування в контексті формування продовольчої безпеки регіону. Розглянуто основні проблеми галузі та викладені пропозиції щодо їх усунення.

Підвищення рівня продовольчої безпеки держави на основі нарощування виробництва продуктів харчування, поліпшення їх якості, збалансованості щодо споживчих елементів, а також гарантування широкої доступності кожній людині продовольчих ресурсів для споживання є стратегічним пріоритетом соціального і економічного розвитку країни.

Агропромисловий комплекс області з його двома провідними секторами – сільським господарством і харчовою промисловістю, завжди відігравав значну роль у розвитку економіки регіону, вносив вагомий вклад у формування продовольчих ресурсів держави. Сьогодні агропромисловий комплекс області є осередком підвищеної економічної активності, зростає його інвестиційна привабливість.

Черкаська область є високоспеціалізованою по виробництву продукції харчової промисловості. Виробництво харчових продуктів має визначальний вплив на динаміку виробництва як у переробній промисловості, так і по промисловості області в цілому, а підприємства цієї галузі швидкими темпами забезпечують подальше нарощування виробництва.

Дослідження харчової промисловості України знайшли своє відображення у працях вітчизняних науковців-економістів: О. А. Коваленко, П. П. Борщевського, О. Б. Бутнік-Сіверського, Л. В. Дейнеко, Д. Ф. Крисанова, І. І. Лукінова, М. П. Сичевського, Л. Г. Чернюк, Л. В. Старшинської, С. М. Кваші та інших дослідників. У наукових дослідженнях цих вчених узагальнені та дослідженні загальні умови функціонування харчової промисловості. Разом з тим, ступінь опрацювання конкретної проблематики, зокрема розгляд її в контексті гарантування продовольчої безпеки ще не знайшли всебічного розгляду в економічній науковій літературі нашої країни що й зумовлює необхідність подальшого дослідження.

Метою статті є аналіз та оцінка тенденцій виробництва продукції харчової промисловості з метою забезпечення продовольчої безпеки Черкаської області.

Методика досліджень ґрунтується на використанні методів аналізу і синтезу, спостереження, порівняння, рядів динаміки, графічного та методу табличного подання.

Результати досліджень. Важливість продовольчої безпеки зумовлюється першочерговою потребою у харчуванні, яке забезпечує підтримку всіх життєво важливих процесів у людському організмі. Адже, неповноцінне харчування, в свою чергу, призводить до погіршення здоров'я людей, зниження середньої тривалості життя та виникнення багатьох хвороб. Тому на фоні існуючих регіональних тенденцій забезпечення продовольчої безпеки науково-практичний інтерес представляють показники виробництва продуктів харчування.

Широкий асортимент виробів харчової промисловості об'єднується таким поняттям, як „продукти харчування”. Останні, у свою чергу, поділяються на дві групи: продовольчі продукти та харчосмакові продукти (рис. 1)

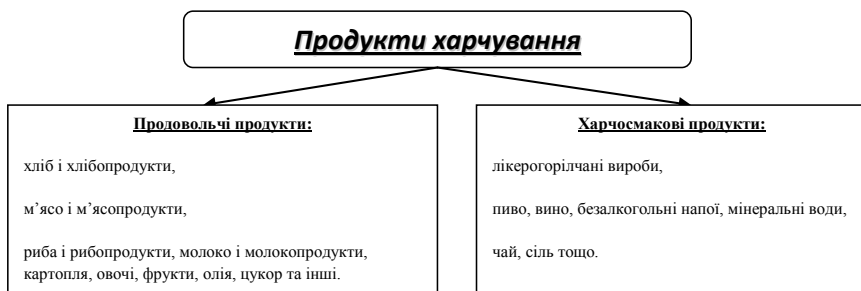

Рис. 1. Групова структура продуктів харчування

З погляду потреб населення, різниця між продовольчими і харчосмаковими продуктами полягає в тому, що на продовольчі продукти розроблені науково обґрунтовані фізіологічні норми споживання, а на харчосмакові – такі норми відсутні. Таким чином, досягнення належного рівня продовольчої безпеки передбачає споживання саме продовольчих продуктів, відповідно до існуючих фізіологічних норм харчування.

У структурі промислового виробництва за 2011 р. найбільш питома вага припадала саме на харчову промисловість (43,3%). Основними галузями харчової промисловості є хлібопекарська, борошномельно-круп'яна, м'ясопереробна, молочна, цукрова, олійно-жирова, плодово-овочеконсервна. Галузями виробляється широкий спектр продуктів харчування: борошняні і кондитерські вироби, натуральні і консервовані м'ясні, молочні, рибні, плодовоовочеві продукти, цукор та крупи.

Одним із пріоритетів розвитку промисловості області є утримання високих темпів росту у харчовій промисловості, за рахунок нарощування сировинної бази шляхом забезпечення динамічного розвитку харчової промисловості, розширення діючих та створення нових потужностей з виробництва м'яса птиці, глибокого заморожування овочів і фруктів,

розширення асортименту продовольчих товарів, подальшого насичення продовольчого ринку основними продуктами харчування з метою посилення продовольчої безпеки населення регіону.

Найбільша частка в загальному обсязі продукції виробленої у харчовій промисловості належить підприємствам з виробництва молочних продуктів. Молокопродуктовий підкомплекс Черкаської області посідає важливе місце у формуванні продовольчої безпеки регіону, від розвитку якого безпосередньо залежить здоров'я населення, бо молоко і молочні продукти є основними складовими щоденного раціону: як біологічно повноцінні продукти харчування, так і функціональні продукти, що мають лікувально-профілактичну дію. Цінні властивості молока і продуктів його переробки зумовлюють необхідність стабільного розвитку виробництва та збуту цих продуктів: безперервного забезпечення населення молоком і молочними продуктами щоденного попиту, гарантованого надходження молочної сировини до переробних підприємств. Проте, ефективний розвиток молокопродуктового підкомплексу можливий лише в умовах злагодженої роботи всіх підприємств, що пов'язані з виробництвом, переробкою та реалізацією молока і продуктів його переробки [2, с. 136].

Черкаська область є однією з провідних областей України у виробництві молочної продукції, так як 5–7% загальнодержавного обсягу виробництва сирів жирних, сиру свіжого неферментованого, кисломолочних продуктів виробляється на підприємствах області (табл. 1).

1. Динаміка виробництва окремих видів молочної продукції підприємствами Черкаської області за роками

Види молочної продукції	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2011 р. у% до 2005 р.
Молоко оброблене рідке, т	13669	16081	13097	12082	11008	5561	6565	48,0
Вершки, т	1538	1452	1445	2131	830	1968	2596	168,8
Молоко і вершки сухі, т	10682	6753	11963	8333	4764	4873	2698	25,3
Масло вершкове жирністю до 85%, т	4315	3514	4253	3363	3229	3667	3499	81,1
Сир свіжий неферментований та сир кисло-молочний, т	4924	5469	4555	3225	2370	2400	2478	50,3
Сири жирні, т	19243	13954	22618	21970	22016	22360	20241	105,2
Продукти кисломолочні, т	18929	26692	16967	12799	8606	7913	7823	41,3

Джерело: [3,5].

У 2011 р. обсяги виробництва молока обробленого рідкого порівняно з 2005 р. зменшилися на 52%. За цей період також скоротилось виробництво молока та вершків сухих на 74,7%, масла вершкового на 18,9%, сиру свіжого неферментованого та сиру кисломолочного на 49,7%, продуктів кисломолочних на 58,7%. Із усіх видів продукції, що виробляється підприємствами молочної промисловості, зросло лише виробництво вершків – на 68,8% та сирів жирних на 5,2%.

Виробництво м'яса та м'ясопродуктів за досліджуваний період характеризується нестійкими темпами, намітилась тенденція до значного збільшення виробництва м'яса і субпродуктів харчових свійської птиці (свіжих чи охолоджених) (табл. 2).

2. Динаміка виробництва м'яса та м'ясопродуктів підприємствами Черкаської області за роками

Види продукції	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2011 р. у% до 2005 р.
Яловичина і телятина, свіжі (парні) чи охолоджені, т	4058	5260	3861	3580	6290	7322	4340	106,9
Свинина свіжа (парна) чи охолоджена, т	3696	5676	7999	7795	6853	5014	5861	158,6
М'ясо і субпродукти харчові свійської птиці, свіжі чи охолоджені, тис.т	22,7	25,4	82,6	135,6	200,7	274,0	278,0	збільшу 12,5 разів
М'ясо і субпродукти харчові свійської птиці, морожені, т	10966	20364	9558	12290	11564	13577	12844	117,1
Вироби ковбасні, т	5086	5085	5247	4988	2420	2154	2045	40,4
Напівфабрикати м'ясні (включаючи з м'яса птиці), т	1503	1772	2665	3010	2589	1612	478	31,8

Джерело: [3,5].

Як свідчать дані таблиці 2 в останні роки зросло виробництво м'яса птиці, за досліджуваний період – у 12,5 разів. Сьогодні майже третина виробленого в Україні м'яса і субпродуктів харчових свійської птиці належить Черкаській області. У 2011 р. виробництво яловичини та телятини свіжої (парної) чи охолодженої зросло порівняно з 2005 р. на 6,9%, свинини свіжої (парної) чи охолодженої на 58,6%. Виробництво всіх видів ковбас за 2011 р. в області склало 2045 т, або 40% рівня 2005 р.

В 2011 р. найбільша питома вага в обласному виробництві яловичини і телятини, свіжих (парних) чи охолоджених належала Кам'янському району (38,0%), а також м. Золотоноша (32,9%); у виробництві свинини свіжої (парної) чи охолодженої – Катеринопільському району (35,6%).

Стосовно виробництва м'ясних продуктів в розрахунку на одну особу, позитивно є тенденція зростання за досліджуваний період виробництва яловичини та телятини свіжої (парної) чи охолодженої на 0,4 кг та свинини свіжої (парної) чи охолодженої на 1,88 кг. Виробництво на душу населення ковбасних виробів коливається від 3,8 до 1,6 кг, а м'ясних напівфабрикатів – від 2,3 до 0,4 кг на душу населення (рис. 2).

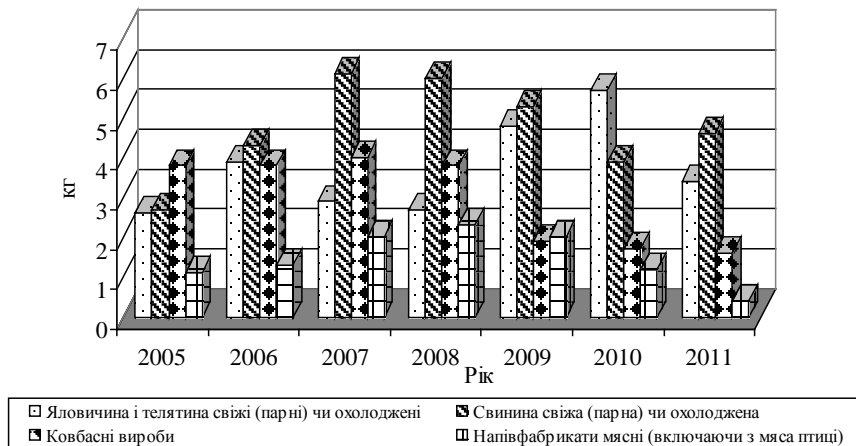

Рис. 2. Динаміка виробництва м'ясних видів продукції на одну особу по Черкаській області

Джерело: [3,5].

У виробництві продуктів борошномельно-круп'яної промисловості спостерігається зростання обсягів виробництва продукції, що позитивно впливає на забезпечення підприємств хлібопекарної та кондитерської промисловості сировиною місцевого виробництва.

Черкащина займає вагомe місце серед інших регіонів України по виробництву борошна та круп. Підприємства області з виробництва продуктів борошномельно-круп'яної промисловості у 2011 р. проти 2005 р. збільшили обсяги виробництва: борошна у 1,5 рази, круп – майже у 3 рази (табл. 3).

3. Динаміка обсягів виробництва продуктів борошномельно-круп'яної промисловості по Черкаській області за роками, тис. т

Види продукції	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2011 р. у% до 2005 р.
Борошно, всього	97,4	11,5	137,0	120,4	114,8	156,4	141,4	145,2
Крупи, всього	21,9	31,1	39,8	58,2	58,5	61,2	64,4	294,1

Джерело: [3,5].

Підприємства області виробляють переважно пшеничне борошно (майже 90% загального обсягу виробництва борошна). Протягом останніх років в асортименті круп переважає виробництво кукурудзяної крупи, частка якої в загальному обсязі виробництва круп становить більше 95%.

В 2011 р. найбільш питома вага в обласному виробництві борошна належала Гальнівському (51,3%) та Звенигородському районам (6,9%), а також м. Черкаси (25,9%); в обласному виробництві круп – м. Черкаси (92,0%).

Одним із основних напрямків діяльності харчової галузі області є виробництво хліба, хлібобулочних та кондитерських виробів. Адже, саме хліб є найспоживанішим продуктом у раціоні українця та єдиним у світі продуктом, що містить усі необхідні вітаміни для життя людини. Інші продукти не дають такого спектра всіх життєвоважливих елементів. Тому, при зниженні обсягів споживання хліба резервом зростання конкурентоспроможності вітчизняних підприємств є розширення асортименту хлібобулочних виробів і поліпшення якості продукції.

За 2011 р. підприємствами області вироблено 62,8 тис. т хлібобулочних виробів, що на 2164 т менше, ніж у 2010 р. та на 9438 т порівняно з 2005 р. Одночасно за аналізований період значно зросли обсяги виробництва тортів та тістечок (табл. 4).

4. Динаміка виробництва хлібобулочних та кондитерських виробів промисловими підприємствами Черкаської області за роками

Види продукції	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2011 р. у% до 2005 р.
Вироби хлібобулочні, т	72217	75176	71909	70914	65461	64943	62779	86,9
Вироби здобні, т	5065	4927	4889	4401	3967	4782	5109	100,8
Хлібці хрусткі, сухарі, і вироби хрусткі аналогічного типу, т	2088	2934	2358	1394	1077	2079	1939	92,9
Торти, т	145	687	1054	1168	942	1024	1410	збільш. 9,7 раз
Тістечка, т	68	116	131	112	107	153	151	222,1
Пряники і вироби аналогічні, т	3100	3589	3444	2610	2184	2382	2705	87,3
Печиво солодке, вафлі, т	24051	26669	23574	18337	17918	18807	19589	81,4

Джерело: [3,5].

Одним з найбільших підприємств по виробництву кондитерських виробів є „Черкаська бісквітна фабрика” – нове підприємство, що володіє сучасними технологіями виробництва, потужності якої щорічно забезпечують

виробництво до 18 тис. т різноманітних видів кондитерських виробів: печива, вафель, цукерок, шоколадно-вафельних тортів.

В 2011 р. в структурі обласного виробництва хлібобулочних виробів значна питома вага належала м. Черкаси (69,5%), Ватутіне (15,7%) та Умань (8,3%).

Черкаська область займає перше місце в Україні по виробництву овочів консервованих натуральних, яких за 2011 р. вироблено 28,4 тис. т, консервованих овочів з додаванням оцту чи оцтової кислоти – 15,4 тис. т, що майже 3/4 усієї продукції, яка виробляється в області підприємствами з переробки та консервування овочів і фруктів. Підприємства області скорочують обсяги виробництва джемів, желе, пюре та паст фруктових чи горіхових, за 2011 р. їх вироблено на 21% менше, ніж у 2005 р. (табл. 5).

5. Динаміка виробництва плодоовочевої продукції за видами по Черкаській області

Види продукції	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2011 р. у% до 2005 р.
Овочі консервовані натуральні, т	34568	31450	18930	37696	28586	23409	28451	82,3
Овочі, фрукти, горіхи і гриби консервовані з додаванням оцту чи оцтової кислоти, т	11950	11268	10125	12454	12236	17309	15386	128,7
Джеми, желе, пюре та пасти фруктові чи горіхові, т	1351	602	1368	1646	392	1277	1067	78,9

Джерело: [2,3].

Підприємства з переробки та консервування овочів і фруктів є важливим для області напрямком діяльності підприємств харчової промисловості. Золотоніське підприємство „Універсал”, Катеринопільський та Корсунь-Шевченківський плодоконсервні заводи відомі своїм широким асортиментом продукції, яка реалізується в регіонах України, державах СНД, Німеччині, Данії, Австрії та країнах Прибалтики. Протягом останніх років структура консервованої продукції істотно змінювалась, але акцент завжди робився на виробництво консервованих овочів.

В 2011 р. найбільше овочів консервованих натуральних було вироблено в м. Черкаси та м. Золотоноша, а також в Черкаському районі.

Отже, м. Черкаси, Золотоноша та Умань є найбільшими центрами харчової промисловості регіону. В обласному центрі найкраще розвинена м'ясна, молочна, борошномельно-круп'яна, хлібопекарська, кондитерська, плодоконсервна промисловість. В м. Золотоноша – м'ясна, молочна, плодоконсервна, в м. Умань – хлібопекарська та кондитерська.

Сучасні параметри розвитку харчової промисловості (обсяги, якість, асортимент продукції) визначаються не тільки специфічними умовами відтворення й розподілу продукції, а також об'єктивними законами ринку, змінами його кон'юнктури. Саме тому, виробництво продукції харчової промисловості повинно бути зорієнтоване на ринок, на більш повне задоволення потреб споживачів і одержання найбільшого прибутку [4, с.107].

Попит на якісну продукцію і конкуренція спонукають підприємства впроваджувати нові високоефективні технології, розширювати та змінювати асортимент вироблюваної продукції. Однак скорочення обсягів виробництва сільськогосподарської сировини, високий податковий тиск, здорожчання енергоносіїв і транспортних послуг обумовлюють ситуацію, коли майже половина підприємств з виробництва харчових продуктів є нерентабельними.

Висновки. Харчова промисловість є галуззю із значним мультиплікативним ефектом, пов'язаним із забезпеченням зростаючого попиту населення на якісну продукцію, з величезним впливом на сільське господарство, оптову і роздрібну торгівлю. Тому розвиток переробних галузей повинен орієнтуватися на підтримання балансу між сировинною базою та потужностями промисловості, а також між обсягами виробництва кінцевої продукції та можливостями її реалізації. Для успішної діяльності переробних підприємств, найбільш принциповим і вирішальним є питання збалансованості сировинних ресурсів і виробничих потужностей їх переробки та зберігання як на державному, так і на регіональному рівнях. Неузгодженість в обсягах сировинних ресурсів і розмірах виробничої потужності призводить до порушення ритму роботи, надмірного продовження чи скорочення тривалості виробничого періоду, недовикористання виробничих потужностей, нерациональних перевезень сировини і продукції.

Разом з тим, спостерігається підвищення якості продукції харчової промисловості, помітне розширення їх асортименту й номенклатури, покращення зовнішнього оформлення та збільшення випуску товарів у дрібній фасовці. Однак, у багатьох випадках покращення якості окремих харчових продуктів є неадекватним росту їх вартості [1, с. 11].

Тому, одним з основних напрямків економічної політики регіону на шляху формування продовольчої безпеки є пріоритетний розвиток агропромислового комплексу на основі стабільного збільшення обсягів виробництва конкурентоспроможної продукції сільського господарства та харчової промисловості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бутко М. П. Тенденції, особливості та ефективність розвитку харчової промисловості України як базової галузі агропромислового комплексу / М. П. Бутко, Я. Г. Ясько // Агросвіт. — 2007. — № 18. — С. 6–11.
2. Лакішик О. В. Стан і перспективи експорту молока та молокопродуктів / О. В. Лакішик // Економіка АПК. — 2008. — №3. — С. 136 – 141.

3. Регіональний розвиток Черкаської області за 2011 рік: стат.зб. / за ред. В. П. Приймак. — Черкаси, 2012. — 330 с.
4. Спаський Г. В. Кон'юнктура ринку та інвестиційна привабливість підприємств харчової промисловості Закарпаття / Г. В. Спаський // Економіка АПК. — 2008. — № 11. — С. 106 – 112.
5. Статистичний збірник Черкаської області за 2011 рік / Головне упр. стат. у Черкаській обл. ; за ред. Приймак В. П. — Черкаси, 2012. — 505 с.

Одержано 26.11.12

Обеспечение продовольственной безопасности невозможно без развитой системы перерабатывающей отрасли АПК и его разветвленной структуры, поскольку полноценное обеспечение населения высококачественными и доступными по цене продуктами питания является одним из главных направлений национальной социально-экономической политики.

***Ключевые слова:** пищевая промышленность, продукты питания, производство, потребление, продовольственная безопасность, регион.*

Ensuring food security is impossible without the development of the processing industry of Agro-Industrial Complex and its multibranch structure due to the fact that full provision of the population with high-quality, affordable food products is one of the main directions of the national socio-economic policy.

***Key words:** food industry, food products, production, consumption, food security, region.*

УДК 303.09:336.74:338.43

МАТЕМАТИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ УПРАВЛІННЯ ГРОШОВИМИ ПОТОКАМИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

І.В. ТКАЧУК, аспірант*

У статті проведено моделювання грошових потоків сільськогосподарських підприємств. Розраховано точковий прогноз, інтервальний прогноз математичного сподівання регресанта та його індивідуального значення. Визначено якість прогнозу за допомогою МАРЕ.

Грошові потоки сільськогосподарських підприємств формуються від операційної, інвестиційної, фінансової та надзвичайної діяльності суб'єкта

* Науковий керівник : Т. Є. Кучеренко, д. е. н., професор.

господарювання і для них характерним є нерівномірність та неузгодженість у часі. Моделювання грошових потоків сільськогосподарських підприємств здійснюється на основі попередньо проведеного аналізу та дослідження їхньої структури.

Моделювання грошових потоків підприємств досліджували такі науковці, як: О. О. Олійник, О. Ф. Рогальський, А. М. Поддєрьогін, Н. М. Самородова, А. В. Бакурова, Л. А. Перетятко, І. Ш. Тімбекова, Р. І. Заворотній, І. Пащенко та ін. Зважаючи на те, що механізм руху грошових потоків є важливим елементом системи управління підприємством, воно повинне здійснюватися відповідно до поставлених цілей, обґрунтування яких і є початковим етапом формування моделі управління грошовими потоками, яка має органічно інтегруватися в загальну систему організації фінансово-господарської діяльності підприємства [2]. Одним з головних завдань розробки моделі є оптимізація грошових потоків, тобто оцінка обсягу грошових коштів та їх еквівалентів, необхідних для задоволення потреб підприємства для звітного періоду; встановлення оптимальної пропорції розподілу грошових коштів між окремими формами; періодичність (умови) та обсяги трансформації грошей у цінні папери і навпаки та ін. [3, с. 72].

Мета статті – провести моделювання грошових потоків сільськогосподарських підприємств, здійснити прогнозування за допомогою точкового та інтервального прогнозів регресанта, визначити якість прогнозу.

Методика досліджень. Використано монографічний, порівняльний методи дослідження, аналіз, синтез, математичне моделювання.

Результати досліджень. При моделюванні грошових потоків підприємств найбільш поширеними є: оптимізаційне моделювання – є достатнім при визначенні оптимальної величини залишку грошових коштів (на основі інтегральних показників, моделі Баумоля), але моделювання грошових потоків характеризуватиме не в повній мірі; регресійне моделювання – визначення взаємозв'язків між факторами впливу та результативною ознакою, дає можливість виділити найбільш суттєві зв'язки та виключити із дослідження неважливі; імітаційне моделювання – дослідження стохастичних систем під впливом випадкових факторів, при цьому використання випадкових величин у відтворенні процесів не завжди об'єктивно відображає досліджуване явище, тому вони розглядаються як середні значення за множиною чисел такої моделі; дисконтування – використовується при оцінці ефективності сукупності проєктів за допомогою показників NVP , IRR , PI , FV , PV .

Для проведення моделювання грошових потоків сільськогосподарських підприємств застосуємо регресійну модель, що характеризує кількісні взаємозв'язки між результативною та факторними ознаками і в загальному має вигляд:

$$y = A(x) + e, \quad (1)$$

де y – результативна ознака (регресант);

x – незалежна змінна (регресор);

A – параметр моделі;
 e – залишки (помилки).

У нашому випадку регресійна модель буде багатофакторною:

$$y = a_0 + a_1x_1 + a_2x_2 + \dots + a_ix_i + \dots + a_mx_m + e, \quad (2)$$

де y – регресант;

x_i ($i = \overline{1, m}$) – регресори;

a_i ($i = \overline{0, m}$) – параметри моделі;

e – залишки.

Першим етапом побудови регресійної моделі є постановка задачі, тобто висування гіпотези про взаємозв'язок між результативною ознакою та незалежними змінними. Дана гіпотеза будується на основі проведених досліджень. Визначимо регресант і регресори моделі для гіпотези: y – чистий грошовий потік сільськогосподарського підприємства, тис. грн; x_1 – капітальні інвестиції на кінець року, тис. грн; x_2 – грошові кошти на кінець року, тис. грн; x_3 – отримані кредити, тис. грн; x_4 – дебіторська заборгованість за товари, роботи, послуги, тис. грн; x_5 – поточні боргові зобов'язання, тис. грн; x_6 – державна підтримка розвитку виробництва у вигляді ПДВ, тис. грн; x_7 – чистий прибуток (збиток), тис. грн; x_8 – коефіцієнт синхронності надходження та витрат грошових коштів; x_9 – коефіцієнт рівномірності надходження грошових коштів; x_{10} – коефіцієнт рівномірності використання грошових коштів.

Наступним етапом є формування сукупності спостережень. З метою забезпечення достовірності та можливості співставлення і поширення результатів моделювання грошових потоків на інші суб'єкти господарювання інформаційною базою регресійної моделі виступатимуть дані тридцяти малих сільськогосподарських підприємств, у яких виконуються обидві умови щодо їх віднесення до конкретної групи. Мікропідприємства до досліджуваної сукупності не входять, що зумовлено їхньою незначною кількістю (2 од.), оскільки включення таких господарюючих суб'єктів до математичної моделі призведе до нерелевантності даних.

Далі розглянемо специфікацію моделі або аналітичну форму залежності між регресантом і регресорами. В результаті проведених розрахунків можемо стверджувати, що залежність буде лінійною. Параметризація моделі здійснюється за допомогою класичного методу найменших квадратів [4, с. 73], при цьому модель в нашому випадку матиме наступний вигляд:

$$y = -392,403x_1 + 0,329x_2 + 0,107x_3 + 0,511x_4 + 0,153x_5 - 0,040x_6 - 0,987x_7 - 0,194x_8 + 273912,396x_9 - 264089,258x_{10} + 278101,777.$$

Верифікація або визначення достовірності моделі – перевірка узгодженості моделі з експериментальними даними. Верифікація проводиться з

метою виявлення та недопущення статистично незначимих параметрів, гетероскедастичності, мультиколінеарності, автокореляції.

З метою виділення статистично значимих параметрів моделі побудуємо кореляційну матрицю та розрахуємо критерій Стьюдента для кожного із регресорів. Визначимо теоретичне значення критерію Стьюдента за допомогою вбудованої функції Excel СТЬЮДРАСПОБР (з вірогідністю $\alpha = 0,05$ і ступенями свободи $n - m$, де n – кількість спостережень, m – кількість параметрів моделі, у т.ч. a_0). Таким чином, параметри моделі є статистично значимими при використанні наступних регресорів (табл. 1).

1. Оцінка статистичної значимості параметрів моделі

Регресор	$t_{факт.}$	$t_{теор.}$
x3 – отримані кредити, тис. грн	2,0697	2,0595
x4 – дебіторська заборгованість за товари, роботи, послуги, тис.грн	-2,9606	
x5 – поточні боргові зобов'язання, тис. грн	-2,3395	
x6 – державна підтримка розвитку виробництва у вигляді ПДВ, тис. грн	2,4720	

* розраховано автором

Згідно із даними таблиці 1 всі параметри є статистично значимими, оскільки виконується умова $t_{факт.} > t_{теор.}$. Залежність лінійна. Для визначення адекватності моделі розрахуємо критерій Фішера за допомогою функції Excel ФРАСПОБР: $F_{теор.} = 2,7587105$ (вірогідність $\alpha = 0,05$, ступінь свободи $1 m - 1 = 5 - 1 = 4$, ступінь свободи $2 n - m = 30 - 5 = 25$, де m – кількість параметрів, n – кількість спостережень). $F_{факт.} = 3,4422793$. Оскільки $F_{теор.} < F_{факт.}$, то дана модель є адекватною. $R^2 = 0,680971$, $R = 0,825210$.

Для впорядкованості розрахунків позначимо регресори за порядком:

$$\tilde{o}_3 \rightarrow \tilde{o}_1, \tilde{o}_4 \rightarrow \tilde{o}_2, \tilde{o}_5 \rightarrow \tilde{o}_3, \tilde{o}_6 \rightarrow \tilde{o}_4.$$

Дослідження мультиколінеарності (взаємозалежності чотирьох, у нашому випадку, факторів) моделі виконаємо за алгоритмом Фаррара-Глобера [1, с. 209], що включає статистичний критерій χ^2 (хі-квадрат). Визначення χ^2 містить наступні етапи:

1) нормалізація регресорів:

$$x_j^* = (x_i - x_{\tilde{n}a\tilde{o}.}) / \sqrt{\sum_{i=1}^m (x_i - x_{\tilde{n}a\tilde{o}.})^2}, \quad (3)$$

де x_j^* – нормалізоване значення регресора;

x_i – фактичне значення регресора;

$x_{сеп.}$ – середнє значення регресора;

2) розрахунок кореляційної матриці регресорів:

$$r = X_o^* \tilde{O}^*, \quad (4)$$

де X_o^* – матриця нормалізованих значень регресорів;

X_m^* – матриця, транспонована до X_o^* (табл. 2);

2. Транспонована матриця нормалізованих значень регресорів

Нормалізовані регресори	x_1^*	x_2^*	x_3^*	x_4^*
x_1^*	1	-0,097913	-0,072814	0,223774
x_2^*	-0,097913	1	0,485971	0,247200
x_3^*	-0,072814	0,485971	1	0,284187
x_4^*	0,223774	0,247200	0,284187	1

* розраховано автором

3) розрахунок визначника матриці (за допомогою функції Excel МОПРЕД): $D = |r| = 0,6340038$;

4) визначення натурального логарифму визначника (за допомогою функції Excel LN): $\ln D = -0,4557004$;

5) розрахунок χ^2 :

$$\chi^2 = -\left[(n-1) - \frac{1}{6}(2k+5)\right] \ln D, \quad (5)$$

де n – кількість спостережень;

k – кількість регресорів ($m-1$);

D – визначник матриці.

$\chi^2_{\text{факт.}} = 12,227961$, $\chi^2_{\text{теор.}} = 16,811894$ (вірогідність $\alpha = 0,01$, ступінь свободи $\nu = k/2*(k-1) = 4/2*(4-1) = 6$. Оскільки $\chi^2_{\text{факт.}} < \chi^2_{\text{теор.}}$, то мультиколінеарність у цілому в моделі відсутня, тобто визначені параметри даної моделі (отримані кредити; дебіторська заборгованість за товари, роботи, послуги; поточні боргові зобов'язання; державна підтримка розвитку виробництва у вигляді ПДВ) є ефективними, а прогнози регресанта (чистого грошового потоку) матимуть статистичну цінність.

Перевірку моделі на автокореляцію (взаємозалежність залишків) проведемо за допомогою тесту Дарбіна-Уотсона:

1) визначення фактичного значення критерію Дарбіна-Уотсона:

$$DW_{\hat{\alpha}\hat{\beta}\hat{\gamma}} = \frac{\sum_{i=2}^n (e_i - e_{i-1})^2}{\sum_{i=1}^n e_i^2} \quad (6)$$

$$DW_{\text{факт.}} = 31604716,87/14232287,82 = 2,22;$$

2) визначення теоретичного значення критерію Дарбіна-Уотсона (кількість регресорів $k = m-1 = 4-1 = 3$, кількість спостережень $n = 27$, рівень значимості $\alpha = 0,05$): $DW_1 = 1,14$ (нижня межа), $DW_2 = 1,74$ (верхня межа). $DW_{\text{факт.}}$ знаходиться в межах $DW_2 \div (4 - DW_2)$, що характеризує відсутність у моделі автокореляції.

Дослідження моделі на гетероскедастичність (тобто виявлення стану, коли дисперсія залишків для кожного спостереження змінюється, а прогнози регресанта при цьому будуть сумнівними) проведемо за допомогою параметричного тесту Гольдфельда-Квандта:

1) упорядкування кожного регресора окремо за зростанням його значення, виключення з вибірки $c = 4n/15 = 4*30/15 = 8$ спостережень, що

розміщені всередині ранжируваного ряду;

2) розрахунок регресійної моделі за кожною із двох сукупностей, що містять по $(n - c)/2 = (30 - 8)/2 = 11$ спостережень, визначення суми квадратів залишків за обома моделями (табл. 3, 4);

3. Розрахунок квадратів залишків (S_1) за регресором x_1

Регресор x_1	Регресант y	Залишок e	Квадрат залишку e^2
0,0	903,4	804,836364	647761,5722
0,0	0,0	-98,563636	9714,790413
0,0	-9,8	-108,36364	11742,67769
0,0	1306,0	1207,43636	1457902,572
0,0	118,0	19,4363636	377,7722314
0,0	-432,0	-530,56364	281497,7722
0,0	380,0	281,436364	79206,42678
0,0	-1638,0	-1736,5636	3015653,263
0,0	689,6	591,036364	349323,9831
0,0	-86,0	-184,56364	34063,73587
0,0	-147,0	-245,56364	60301,4995
S_1	–	–	5947546,065

* розраховано автором

Згідно із таблицею 3 сума квадратів залишків за першою моделлю регресора x_1 становить 5947546,065.

4. Розрахунок квадратів залишків (S_2) за регресором x_1

Регресор x_1	Регресант y	Залишок e	Квадрат залишку e^2
0,0	4,0	-317,88954	101053,763
310,0	14,0	-379,45405	143985,376
395,0	19,0	-394,07658	155296,347
715,0	809,0	322,050388	103716,452
828,0	34,0	-479,03603	229475,517
900,0	765,0	235,342538	55386,1102
1000,0	3560,0	3007,25721	9043595,95
1070,0	-10,0	-578,90251	335128,12
1400,0	16,0	-629,08408	395746,783
1480,0	-28,0	-691,55234	478244,642
2702,0	851,0	-94,655003	8959,56968
S_2	–	–	11050588,6

* розраховано автором

За даними таблиці 4 сума квадратів залишків за другою моделлю складає 11050588,6;

3) визначення критерію R_x (відношення більшої суми квадратів залишків до меншої): $R_x = S_2/S_1 = 11050588,6 / 5947546,1 = 1,85800808$;

4) розрахунок F-критерію за допомогою вбудованої функції Excel ФРАСПОБР: $F = 4,28386571$ (з вірогідністю $\alpha = 0,05$, ступенями свободи $\nu_1 = \nu_2$

$$= (n - c - 2m)/2 = (30 - 8 - 2*5)/2 = 6).$$

$Rx < F$, що свідчить про відсутність гетероскедастичності в даній моделі за регресором x_1 (отримані кредити), тобто залишки мають сталу дисперсію для кожного спостереження.

Здійснено аналогічні розрахунки по визначенню гетероскедастичності за іншими регресорами (табл. 5, 6).

5. Розрахунок квадратів залишків (S_1) за регресором x_2

Регресор x_2	Регресант y	Залишок e	Квадрат залишку e^2
0,0	903,4	926,67115	858719,4211
0,0	-9,8	13,4711505	181,471895
0,0	-10,0	13,2711505	176,1234348
0,0	-1638,0	-1614,7288	2607349,258
0,0	689,6	712,87115	508185,2772
0,0	0,0	23,2711505	541,5464442
0,0	41,0	64,2711505	4130,780783
0,0	4,0	27,2711505	743,7156479
26,0	-86,0	-317,14894	100583,4518
31,0	34,0	-246,07588	60553,34052
40,0	765,0	396,855623	157494,3852
S_1	-	-	4298658,772

* розраховано автором

Сума квадратів залишків за першою моделлю регресора x_2 становить 4298658,772.

6. Розрахунок квадратів залишків (S_2) за регресором x_2

Регресор x_2	Регресант y	Залишок e	Квадрат залишку e^2
773,0	851,0	652,741977	426072,089
1438,0	-147,0	-321,183	103158,5223
1538,0	384,0	213,437299	45555,48068
1811,0	-7,0	-167,67927	28116,33835
3036,0	-571,0	-687,33055	472423,291
4083,0	14,0	-64,425977	4150,706473
4728,0	0,0	-55,075019	3033,257729
5347,0	16,0	-16,66534	277,7335714
5362,0	380,0	347,877705	121018,8977
6952,0	5,0	30,4405308	926,6259149
8179,0	-2,0	67,8616548	4605,204188
S_2	-	-	1209338,147

* розраховано автором

Сума квадратів залишків за другою моделлю регресора x_2 – 1209338,147.

$$Rx = S_1/S_2 = 4298658,772 / 1209338,147 = 3,55455485, F = 4,28386571.$$

$Rx < F$, що характеризує відсутність гетероскедастичності в даній моделі за регресором x_2 (дебіторська заборгованість за товари, роботи, послуги).

За першою моделлю регресора x_3 сума квадратів залишків складає 3635317,369, за другою – 981989,9287.

$$Rx = S_1/S_2 = 3635317,369/981989,9287 = 3,70199048, F = 4,28386571.$$

$Rx < F$, що відображає відсутність гетероскедастичності в даній моделі за регресором x_3 (поточні боргові зобов'язання).

За першою моделлю регресора x_4 сума квадратів залишків складає 5512032,567, за другою моделлю – 8916632,372.

$$Rx = S_2/S_1 = 8916632,372/5512032,567 = 1,61766685, F = 4,28386571.$$

$Rx < F$, що характеризує відсутність гетероскедастичності в даній моделі за регресором x_4 (державна підтримка розвитку виробництва у вигляді ПДВ).

Таким чином, досліджувана математична модель є адекватною ($F_{\text{теор.}} < F_{\text{факт.}}$), немультиколінеарною ($\chi^2_{\text{факт.}} < \chi^2_{\text{теор.}}$), неавтокорельованою ($DW_{\text{факт.}} > DW_{\text{крит.}}$), знаходиться в межах $DW_2 \div (4 - DW_2)$, гомоскедастичною ($Rx < F$ за кожним регресором) та має статистично значимі параметри ($t_{\text{факт.}} > t_{\text{теор.}}$), а на її основі можна проводити прогнозування.

Розглянемо точковий та інтервальний прогнози. Точковий прогноз для парної регресійної моделі визначається за формулою:

$$y^* = a_0 + a_1 x^*, \quad (7)$$

де x^* – прогнозне значення регресора.

У нашому випадку точковий прогноз регресанта матиме наступний вигляд:

$$y^* = a_0 + a_1 x_1^* + a_2 x_2^* + \dots + a_i x_i^* + \dots + a_m x_m^*, \quad (8)$$

де x_i^* ($i \in m$) – прогнозні значення регресорів.

Точковий прогноз y (чистого грошового потоку) становить 221,8 тис. грн:

$$y^* = 71,5 + 0,234 \cdot 360,0 - 0,067 \cdot 1534,3 - 0,033 \cdot 1212,6 + 0,692 \cdot 300,3 = 221,8.$$

Інтервальний прогноз будується на основі точкового прогнозу та поділяється на:

- 1) інтервальний прогноз математичного сподівання регресанта;
- 2) інтервальний прогноз індивідуального значення.

Інтервальний прогноз математичного сподівання регресанта:

$$M(y^*) = y^* \pm t_{(\alpha, n-m)} \cdot \sigma_n, \quad (9)$$

де y^* – точковий прогноз регресанта;

$t_{(\alpha, n-m)}$ – теоретичне значення критерію Стьюдента;

σ_n – стандартна помилка прогнозу.

Стандартна помилка прогнозу визначається як:

$$\sigma_n = \sqrt{X_n^T \text{var}(A) \cdot X_n}, \quad (10)$$

де X_n – прогнозний вектор регресорів;

X_n^T – транспонований прогнозний вектор регресорів;

$\text{var}(A)$ – дисперсійно-коваріаційна матриця.

$$X_n = \begin{bmatrix} 1 \\ 360,0 \\ 1534,3 \\ 1212,6 \\ 300,3 \end{bmatrix}, \quad X_n^T = [1 \quad 360,0 \quad 1534,3 \quad 1212,6 \quad 300,3].$$

Дисперсійно-коваріаційна матриця розраховується за алгоритмом:

1) визначення незміщеної оцінки залишків:

$$\sigma_e^2 = (Y^T Y - A X^T Y) / (n - m), \quad (11)$$

де X^T – транспонована матриця регресорів (перед транспонуванням побудуємо матрицю регресорів (X) з вектором одиниць ліворуч, який додається за умови наявності у моделі a_0);

$Y^T Y$ – добуток транспонованого (Y^T) та прямого (Y) векторів значень регресанта;

A – оператор оцінки параметрів моделі, які визначені за ІНМК;

$X^T Y$ – добуток транспонованої матриці регресорів на вектор регресанта;

$A X^T Y$ – добуток вектора оцінок параметрів моделі на матрицю $X^T Y$.

	1	1	1	1	1	1	1	1
	0,0	0,0	0,0	0,0	395,0	310,0	0,0	0,0
$X^T =$	0,0	4728,0	0,0	346,0	304,0	4083,0	62,0	476,0
	823,0	2556,0	80,0	170,0	1678,0	3385,0	2535,0	291,0
	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

	1	1	1	1	1	1	1	1
	0,0	1070,0	0,0	0,0	0,0	2702,0	0,0	1480,0
\blacktriangleright	5362,0	0,0	0,0	0,0	26,0	773,0	1438,0	556,0
	148,0	1318,0	56,0	62,3	1326,0	1279,0	330,0	828,0
	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	731,5	0,0	0,0

	1	1	1	1	1	1	1	1
	0,0	0,0	0,0	1000,0	0,0	0,0	0,0	1400,0
\blacktriangleright	6952,0	0,0	1811,0	402,0	478,0	3036,0	1538,0	5347,0
	664,0	1027,0	5186,0	874,0	93,0	712,0	376,0	187,0
	0,0	0,0	1151,0	2039,0	791,0	835,0	1299,0	1075,0

	1	1	1	1	1	1
	0,0	0,0	715,0	900,0	0,0	828,0
►	8179,0	0,0	62,0	40,0	0,0	31,0
	7861,0	129,0	428,0	1418,0	235,0	323,0
	1086,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

2) вирахування дисперсійно-коваріаційної матриці:

$$\text{var}(A) = \sigma_e^2 (X^T X)^{-1}, \quad (12)$$

де $(X^T X)^{-1}$ – матриця, обернена до матриці $X^T X$.

$$X^T X = \begin{vmatrix} 30 & 10800 & 46030 & 36378,3 & 9007,5 \\ 10800 & 15855038 & 12291134 & 10789182 & 5520513 \\ 46030 & 12291134 & 230269362 & 112053941 & 23011027,5 \\ 36378,3 & 10789182 & 112053941 & 127996685,3 & 18581338,5 \\ 9007,5 & 5520513 & 23011027,5 & 18581338,5 & 11362742,25 \end{vmatrix};$$

$$(X^T X)^{-1} = \begin{vmatrix} 0,0700941148 & -0,0000322910 & -0,0000062898 & -0,0000101672 & -0,0000105128 \\ -0,0000322910 & 0,0000000910 & 0,0000000030 & 0,0000000032 & -0,0000000300 \\ -0,0000062898 & 0,0000000030 & 0,0000000084 & -0,0000000051 & -0,0000000053 \\ -0,0000101672 & 0,0000000032 & -0,0000000051 & 0,0000000163 & -0,0000000099 \\ -0,0000105128 & -0,0000000300 & -0,0000000053 & -0,0000000099 & 0,000001377 \end{vmatrix};$$

$$\text{var}(A) = \begin{vmatrix} 39903,98468 & -18,38301074 & -3,580737343 & -5,788114912 & -5,984833836 \\ -18,38301074 & 0,051791409 & 0,001728678 & 0,001824329 & -0,017073987 \\ -3,580737343 & 0,001728678 & 0,004806769 & -0,002902015 & -0,002990041 \\ -5,788114912 & 0,001824329 & -0,002902015 & 0,009295707 & -0,005622157 \\ -5,984833836 & -0,017073987 & -0,002990041 & -0,005622157 & 0,078390248 \end{vmatrix}.$$

$$X_n^T \text{var}(A) = |18976,26176 \quad -0,000929565 \quad -0,000280708 \quad -0,000277331 \quad 0,004075402|;$$

$$\sigma_n^2 = 18976,38398, \sigma_n = 137,7547966.$$

Згідно із результатами проведених розрахунків індивідуальний прогноз математичного сподівання регресанта коливатиметься в межах від $M(y^*)_1$ до $M(y^*)_2$: $M(y^*)_1 = -61,9$, $M(y^*)_2 = 505,5$ (тис. грн).

Інтервальний прогноз індивідуального значення:

$$\hat{y} = y^* \pm t \cdot \sigma_{ni}, \quad (13)$$

де σ_{ni} – стандартна помилка прогнозу.

Стандартна помилка прогнозу індивідуального значення регресанта розраховується як корінь квадратний із дисперсії σ_{ni}^2 :

$$\sigma_{ni} = \sqrt{\sigma_{ni}^2} = \sqrt{(\sigma_e^2 + \sigma_n^2)} \quad (14)$$

$$\sigma_a^2 = 588267,8969, \sigma_{r,s} = 766,986243.$$

Відповідно до результатів проведеного дослідження інтервальний прогноз індивідуального значення регресанта коливається в межах від \hat{y}_1 до \hat{y}_2 :

$$\hat{y}_1 = -1357,9; \hat{y}_2 = 1801,4 \text{ (тис. грн.)}$$

Тобто при отриманих кредитних коштах у розмірі 360,0 тис. грн, дебіторській заборгованості за товари, роботи, послуги у сумі 1534,3 тис. грн, поточних боргових зобов'язань – 1212,6 тис. грн, державній підтримці розвитку виробництва у вигляді ПДВ, що становитиме 300,3 тис. грн, чистий грошовий потік сільськогосподарського підприємства буде знаходитися в інтервалі значень від -1357,9 до 1801,4 тис. грн.

Визначимо якість прогнозу за допомогою MAPE (mean absolute percentage error – абсолютна процентна помилка прогнозу):

$$MAPE = \left[1/n \cdot \sum_{i=1}^n |e_i| / y_i \right] * 100\% , \quad (15)$$

де $|e_i|$ – абсолютне значення помилки.

$MAPE = 10,0\%$, що свідчить про добру якість прогнозу.

Висновок. Таким чином, математична модель грошових потоків сільськогосподарських підприємств є адекватною, немультиколінеарною, неавтокорельованою, гомоскедастичною і має статистично значимі параметри. Чистий грошовий потік сільськогосподарського підприємства на 68,1% залежить від регресорів: дебіторська заборгованість за товари, роботи, послуги, державна підтримка розвитку виробництва у вигляді ПДВ, поточні боргові зобов'язання, сума отриманих кредитів. Інтервальний прогноз індивідуального значення регресанта (чистого грошового потоку) коливається в межах від -1357,9 до 1801,4 тис. грн, від'ємне значення якого свідчить про погашення залучених кредитів, а додатне – про перевищення суми вхідних грошових потоків над вихідними. Прогноз регресанта має добру якість ($MAPE = 10,0\%$).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Наконечний С. І. Економетрія: Підручник / С. І. Наконечний, Т. О. Терещенко, Т. П. Романюк. — [Вид. 4-те, доп. та перероб.]. — К.: КНЕУ, 2006. — 528 с.
2. Поддєрьогін А. М. Ефективність управління грошовими потоками підприємства / А. М. Поддєрьогін, Я. І. Невмержицький // Фінанси України. — 2007. — № 11. — С. 119 – 127.
3. Самородова Н. М. Грошові потоки як один з інструментів дослідження в системі аналізу та управління підприємством / Н. М. Самородова, С. В. Шубіна, І. В. Без'язична // Вісник університету банківської справи Національного банку України. — 2010. — № 1 (7). — С. 70 – 74.

4. Ульянченко О. В. Дослідження операцій в економіці: Підручник для студентів вузів / О. В. Ульянченко / [Харк. нац. аграр. ун-т ім. В. В. Докучаєва]. — Харків: Гриф, 2002. — 580 с.

Одержано 27.11.12

Исследуемая математическая модель денежных потоков сельскохозяйственных предприятий является адекватной, немультиколлинеарной, неавтокоррелированной, гомоскедастичной и имеет статистически значимые параметры. Доброе качество прогноза регрессанта (MAPE = 10,0%).

Ключевые слова: математическое моделирование, управление, денежные потоки, сельскохозяйственные предприятия.

The researched mathematical model of cash flows of agricultural enterprises appears to be adequate, non-multicollinear, non-autocorrelated, homoscedastic and has statistically meaningful parameters. Good quality of the regressant forecast assessment (MAPE = 10,0%).

Key words: mathematical modelling, management, cash flows, agricultural enterprises.

УДК 339.137.2.001.73:338.439.5:634:635(477.46)

ТРАНСФОРМАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ НА РИНКУ ПРОДУКЦІЇ ПЛОДООВОЧІВНИЦТВА У ЧЕРКАСЬКІЙ ОБЛАСТІ

**А.Ю. ТОКАР, доктор сільськогосподарських наук
Н.С. РУДА**

Проаналізовано сучасний стан виробництва і реалізації овочів, плодів та ягід у регіоні, обґрунтовано шляхи розв'язання проблеми

Аграрний сектор України в умовах реформування, що спрямоване на підвищення ефективності виробництва продукції на підприємствах різних форм власності, динамічно розвивається. Пріоритетним напрямом державної соціально-економічної політики є забезпечення продовольчої безпеки країни, зменшення імпорту продуктів харчування та нарощування їх виробництва в Україні.

Підприємства зі зберігання і переробки плодів та овочів здатні забезпечити населення плодовоовочевою продукцією протягом всього року. Готові продукти цього сектору є постачальниками біологічно і фізіологічно активних речовин, необхідних для нормального розвитку й поліпшення здоров'я людини, а ефективний розвиток підприємств з переробки плодів та

овочів є передумовою забезпечення повноцінного харчування й визначає актуальність.

Дослідженнями теоретичних і практичних аспектів проблеми продовольчої безпеки, якості та конкурентоспроможності продуктів харчування займалися вчені М. Потер, П. Гайдуцький, П. Саблук, В. Месель-Веселяк, В. Андрійчук, Б. Пасхавер, М. Малік, Т. Омеляненко, В. Власов та інші.

Мета цієї статті полягає у дослідженні тенденцій розвитку сировинної бази підприємств, що займаються переробкою плодів та овочів, у Черкаській області протягом 2006 – 2011 рр. і визначення стану продовольчої безпеки за цією групою продуктів харчування.

Методика досліджень. Теоретичною і методологічною основою досліджень є економічна теорія, розробки вітчизняних і зарубіжних вчених з питань продовольчої безпеки, раціонального харчування, формування якості й конкурентоспроможності плодів та овочів. У процесі дослідження застосували абстрактно – логічний, економіко – статистичний, емпіричний (спостереження і порівняння) методи та метод рядів динаміки.

Результати досліджень. За визначенням провідних вчених економістів П.Т. Саблука, В.Я. Месель- Веселяка, М.Я. Дем'яненка та ін.: «Продовольча безпека країни – стан економіки, при якому забезпечується продовольча незалежність країни, гарантується фізична й економічна доступність для населення харчових продуктів, що відповідають вимогам стандартів якості, та в обсягах не нижче раціональних норм споживання необхідних для активного здорового способу життя» [1].

Активний здоровий спосіб життя людини має бути спрямованим передусім на працездатність людини, виражене ставлення до своїх здобутків, природи і соціального середовища та радість життя. В організмі людини постійно відбуваються процеси побудови і доповнення клітин і тканин тіла, на організм лягає навантаження від виконання фізичної та розумової праці. Основа концепції адекватного харчування, направленою на поновлення витрат організму в процесі життєдіяльності, передбачає необхідність надходження енергії та білка, без надмірного споживання жирів та м'яких продуктів. Повноцінне харчування не можливо без доброякісної рослинної їжі у відповідних кількостях. Зокрема в плодах і овочах містяться вітаміни, макро- і мікроелементи, органічні кислоти, фітонциди, дубильні, пектинові речовини, клітковина тощо. Тому споживання овочів, фруктів і ягід допомагає боротися з несприятливими факторами, що діють на організм: перенапруга нервової системи, вітамінна недостатність, підвищення фізичного навантаження. Загалом достатня кількість овочів, плодів та ягід у раціоні харчування гальмує розвиток атеросклерозу, гіпертонічної хвороби, регулює нормальне травлення [2].

При розробці рецептур і технологій нових харчових виробів важливо одержати для деяких категорій споживачів продукти і напої з лікувальними, дієтичними, лікувально-профілактичними та оздоровчими властивостями. Напої мають значні переваги в плані покриття мікронутрієнтного дефіциту,

оскільки норма споживання людиною рідких продуктів складає 1,75 – 2,2 л на добу і в рідкому середовищі добре розчинні чи диспергуються всі неорганічні і багато органічних нутрієнтів, концентрацію яких можна збільшити до заданих значень [3].

Реалізована продукція виробництва харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів є найбільш вагомою в обсязі реалізації промислової продукції Черкаської області, зокрема у 2011 році – 43,3% від загального обсягу на суму 24552,7 млн грн. Аналіз розвитку сировинної бази для виробництва харчових продуктів з плодів та овочів у Черкаській області (табл. 1) показує, що у 2008 і 2011 рр. площі, зайняті під овочами, були майже такими ж як у 1995 і 2000 роки. В інші роки відхилення складало в межах 1,1 – 2,5 тис. га.

Дуже варіювала урожайність з одного гектара площі: середня у наведенні роки дорівнювала 141 ц/га найменша (115 ц/га) – у 1995 і 2007рр. Найвища врожайність овочів по Черкаській області 163 ц/га – у 2011 році. Відслідковується тенденція, починаючи з 2007 р. врожайність овочів по області зростала. Завдяки підвищенню врожайності збільшувалось виробництво овочів у всіх категоріях господарств, з максимальним показником у 2011 р., коли овочів на 94,0 тис. ц зібрано більше порівняно з 2000 роком.

Площі, зайняті під плодоягідними насадженнями у плодоносному віці до 2007 р. зменшились у 4,8 рази порівняно з 1995 р. і у 2,0 рази – з 2000 роком. У 2011 р. ще знизилась на 0,2 тис. га. Урожайність плодів і ягід підвищувалась з року в рік і 2011 р. була найвищою – 67,5 ц/га.

1. Площі, врожайність та виробництво овочів і плодів у Черкаській області [4]

Сировина	1995 р.	2000 р.	2005 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.
Площа, з якої зібрано врожай у всіх категоріях господарств, тис. га								
Овочі	22,1	22,1	19,8	19,6	22,0	21,0	20,3	21,7
Плодоягідні насадження у плодоносному віці	28,8	12,1	7,1	6,0	6,0	6,0	6,0	5,8
Урожайність, ц / га								
Овочі	115	156	149	115	135	157	138	163
Плоди і ягоди	8,5	29,5	33,9	44,9	44,5	47,3	61,9	67,5
Виробництво у всіх категоріях господарств, тис. ц								
Овочі	2531	3442	2958	2250	2965	3297	2812	3536
Плоди і ягоди	246	355	239	269	269	286	371	397

Починаючи з 2005 р. виробництво плодів і ягід стабільно зростало і у 2011р. досягло максимуму.

Більш песимістичними є реалізація та її структура для овочів, плодів та ягід по Черкаській області (табл. 2).

2. Реалізація та її структура овочів, плодів та ягід у Черкаській області [4]

Показники	1995 р.	2000 р.	2005 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.
Овочі								
Реалізація, тис. т	33,0	19,8	16,2	28,1	40,6	44,4	34,2	47,78
У відсотках до загального обсягу:								
Переробним підприємствам	32,2	11,7	15,1	15,7	26,8	37,5	31,5	38,5
На ринку	53,8	62,1	47,8	27,4	13,4	14,3	14,5	3,4
Населенню	12,0	18,7	2,8	0,8	0,6	0,4	0,5	0,3
За іншими каналами	2,0	7,5	34,3	56,1	59,2	47,8	53,5	57,8
Реалізовано на переробні підприємства, тис. т	10,6	2,3	2,4	4,4	10,9	16,7	10,8	18,4
Плоди і ягоди								
Реалізація, тис. т	5,7	2,6	0,6	0,8	0,6	0,7	2,8	1,8
У відсотках до загального обсягу:								
Переробним підприємствам	30,7	45,0	0,2	1,9	—*	—	—	16,5
На ринку	61,6	34,1	71,7	37,5	57,8	73,0	15,1	4,6
Населенню	7,7	12,1	13,2	3,3	5,1	2,3	0,3	0,7
За іншими каналами	—	8,8	14,9	57,3	37,1	24,7	84,6	78,2
Реалізовано на переробні підприємства, тис. т	1,7	1,2	0,001	0,01	—*	—	—	0,3

* – відсутні дані

Реалізація овочів за іншими каналами весь час значно зростала і у 2011 р. досягла 57,8%, тоді як реалізація їх на ринку знижувалась з 53,8 до 3,4%. У досліджуваному нами питанні найбільш важливим є те, що реалізація овочів у 1995 р. була 33,0 тис. т, з яких на переробні підприємства реалізовано 10,6 тис. т. У 2000 р. реалізація овочів на переробні підприємства сягала найнижчого рівня, а з 2005 р. поступово підвищувались і у 2011 р. була уже 18,4 тис. т, що 1,7 рази більше порівняно з 1995 роком. Винятком був 2010 р.

Реалізація плодів та ягід по Черкаській області у 2000 р. була нижча порівняно з 1995 р. у 2,2 рази, а у 2005 р. — у 9,5 разів. До 2011 р. за збільшення обсягів їх виробництва (табл. 1), реалізація також нестабільно підвищувалась і коливалась від 0,6 тис. т у 2005 і 2008 рр. до 2,8 тис. т – у 2010 році. Питома вага плодів і ягід знижувалась у відсотках до загального обсягу реалізованої продукції на ринку і населенню, та значно підвищувались їх витрати за іншими каналами. Стабільних тенденцій не виявлено у реалізації плодів і ягід переробним підприємствам, відсутні дані за 2008–2010 рр. У 2011 році на переробні підприємства реалізовано всього 0,3 тис. т плодів і ягід, що у 5,7 рази менше порівняно з 1995 р. і у 4 рази – з 2000 роком.

Нами пораховані виробництво та реалізація овочів у Черкаській області

на душу населення, що відповідно склали 276,8 і 37,4 кг на одну особу на рік у свіжому вигляді за даними 2011 року. Порівняння з рекомендованою нормою споживання, що складає 161 кг на одну особу на рік [5], показує, що виробництво перевищує норму споживання, а реалізація далека від задоволення потреб населення у овочах місцевого виробництва.

Набагато гірший стан по регіону з плодами і ягодами. Пораховані показники за даними 2011 року обсягів виробництва і реалізації відповідно 30,7 і 1,4 кг на одну особу за рік, за рекомендованої норми споживання 90 кг на одну особу на рік [5]. Отже овочі, а, особливо, плоди та ягоди у Черкаській області можна віднести до продуктів недоспоживання [6].

Індекс задоволення потреби можна підвищити за рахунок споживання консервованих овочів, плодів та ягід, які разом з іншими продуктами харчування відносяться до найважливіших видів промислової продукції.

Дані щодо виробництва консервованих овочів, плодів та ягід на одну особу в Черкаській області наведені у табл. 3, з яких видно, що у регіоні досить гостро стоїть проблема по забезпеченню продовольчої безпеки, зокрема завдання – збільшення виробництва овочів, плодів і ягід споживної якості у свіжому та консервованому вигляді за зменшення обсягів завезення з інших регіонів та із-за кордону.

3. Виробництво консервованих овочів, плодів та ягід у Черкаській області на одну особу за роками, кг [4]

Консервовані продукти	2003 р.	2005 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.
Соки натуральні (включаючи апельсиновий)	0,2	0,1	0,1	0,2	0,2	0,1	0,1
Овочі консервовані натуральні	9,6	25,6	14,3	28,8	22,0	18,1	22,2
Овочі, фрукти, горіхи, гриби і інші частини рослин, консервовані з додаванням оцту чи оцтової кислоти	4,1	5,9	7,7	9,5	9,4	13,4	12,0
Джеми, желе фруктові, пюре та пасти фруктові	0,4	1,0	1,0	1,3	0,3	1,0	0,8

Сьогодні в Україні ринок соків розвивається досить динамічно. Відомо, що середньостатистичний українець споживає близько 8 літрів соків, росіянин – 12, європеєць – 30, американець – 60 літрів [7, 8]. Споживання плодкових та ягідних соків здатне захистити населення від хвороб цивілізації, покращити самопочуття і працездатність. Тому вирішення проблеми збільшення виробництва плодкових і ягідних соків, інших консервованих продуктів з овочів, плодів та ягід потребує уваги та зональшвидшого вирішення в області.

Висновки. У Черкаській області у 2005–2011рр. відслідковується зростання виробництва овочів, плодів та ягід за рахунок підвищення їх врожайності. Обсяги реалізації плодоовочевої продукції значно відстають від виробництва, це показує на те, що вирощена продукція не завжди має споживну

якість. Одночасно значно збільшується відсоток реалізованої продукції за іншими каналами, а не на переробні підприємства, на ринку, населенню. У 2011 році на одну особу реалізовано 37,4 кг овочів і всього 1,4 кг плодів та ягід, вирощених у регіоні, що дуже далеко від рекомендованих норм споживання. Виробництво консервованих овочів на одну особу у 2005 – 2011 рр. коливалося в межах 22,0 – 38,3 кг, соків 0,1 – 0,2, інших фруктових консервів – 0,3 – 1,3 кг. У регіоні досить гостро стоїть проблема по забезпеченню продовольчої безпеки, зокрема завдання – збільшення виробництва овочів, плодів і ягід споживної якості й конкурентоспроможних у свіжому та консервованому вигляді за зменшення обсягів завезення з інших регіонів та із-за кордону.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Національна доктрина реформування та розвитку агропродовольчого комплексу України (проект) / [Саблук П.Т., Месель-Веселяк В.Я., Дем'яненко М.Й. та ін.] // Економіка АПК: Міжнародний наук. — виробн. журн. — 2011. — №4. — С. 3 – 6.
2. Доморецький В. Адекватне харчування / Доморецький В., Куц А., Ганч В. // Харчова і переробна промисловість. — 2007. — №7. — С. 12 – 14.
3. Осипова Л.А. Функциональные напитки / Осипова Л.А., Капрельянц Л.В., Бурдо О.Г. — Одесса: Друк, 2007. — 288с.
4. Статистичний щорічник Черкаської області за 2011 рік. — Черкаси: Головне управління статистики у Черкаській області, 2012. — 508 с.
5. МОЗ України «Рекомендовані норми споживання основних продуктів харчування на душу населення на 2005 – 2015 роки».
6. Александров М.С. Оцінка стану та шляхи поліпшення задоволення потреб населення у харчових продуктах / Александров М.С., Митченко О.О. // Економіка АПК: Міжнародний наук. — виробн. журн. — 2011. — №11. — С. 19 – 26.
7. Шобингер И. Фруктовые и овощные соки: научные основы и технологии / Шобингер И. (авт.); пер.с нем.; Под общей ред. А.Ю. Колеснова, Н.Ф. Берестеня и А.В. Орещенко. — Спб: Профессия, 2004. — 640 с.
8. Шуманн Г. Безалкогольные напитки: сырье, технология, нормативы / Шуманн Г.; пер. с нем. — Спб: Профессия, 2004. — 256 с.

Одержано 27.11.12

В Черкаській області довольно остро стоит проблема по увеличению производства овощей, плодов и ягод потребительского качества и их конкурентоспособности в свежем и консервированном виде для обеспечения продовольственной безопасности.

Ключевые слова: *овощи, плоды, ягоды, свежие, консервированные, производство, реализация, потребление.*

The problem of increasing the production of both fresh and canned high quality fruits, vegetables and berries and their competitiveness for ensuring food security has become a burning problem in Cherkasy region.

Key words: *vegetables, fruits, berries, fresh, canned, production, realization, consumption.*

УДК 5.331.103

МОДЕЛЮВАННЯ РИНКУ ПРАЦІ В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ

О.М. ТРАНЧЕНКО, кандидат економічних наук
Уманського національного університету садівництва
Л.В. ТРАНЧЕНКО, кандидат економічних наук
Уманська філія ПВНЗ «Європейський університет»

Наведено результати дослідження з моделювання ринку праці яке дозволяє запобігти майбутні структурні дисбаланси у сфері праці, підтримувати відповідність попиту та пропозиції робочої сили, прогнозувати зайнятість населення, як на найближче майбутнє, так і на деяку віддалену перспективу.

У результаті більш ніж десятиліття реформ в Україні сформувалася досить специфічна «українська модель» ринку праці. Її ключові особливості ще не до кінця усвідомлені. Тому часто український ринок праці сприймається як нагромадження аномалій, ніж цілісна і по-своєму внутрішньо струнка система. Тим більше, він веде себе аж ніяк не хаотично, а підпорядковується цілком певній логіці, яка витікає з особливостей сформованої моделі. Стихійна міжрегіональна і міжгалузева міграція робочої сили, широке поширення неформальної зайнятості та неформальної оплати праці, і в той же час – наявність прихованого безробіття і масові затримки заробітної плати – всі ці явища суть не що інше, як своєрідні механізми пристосування головних суб'єктів ринку праці (працівників та роботодавців) до нових умов соціально-економічного середовища.

Разом з тим, адаптаційні можливості ринку праці далеко не безмежні. Помічено, що реструктуризація української економіки в цілому і ринку праці зокрема протікає значно повільніше, ніж в інших країнах колишнього союзу. Саме зміна чисельності та структури робочих місць не цілком відповідає вимогам сучасної дійсності. В таких умовах делікатне обгрунтоване втручання держави в процеси структурного формування, переміщення та професійної адаптації трудових ресурсів представляється неминучим етапом розвитку українського ринку праці.

Найважливіше завдання економічної науки – аналіз і прогнозування соціально-економічних процесів для цілеспрямованого впливу на них. Сучасна

наука має в своєму розпорядженні широкий арсенал відповідних інструментів, серед яких особливе місце займає економіко-математичне моделювання, відносно вільне від суб'єктивних уявлень і пристрастей. Саме економіко-математичні методи і моделі покликані допомогти осмисленню сучасної ситуації на ринку праці і вибрати адекватні інструменти для його регулювання.

Аналіз численних публікацій, присвячених окремим аспектам ринку праці, показує, що дослідження носять, як правило, якісний характер. З методів, що дозволяють отримувати кількісні оцінки і прогнози, достатньо активно використовуються в основному методи кореляційно-регресійного та кластерного аналізу. Однак такі дослідження здебільшого фрагментарні. Між тим, нестійкість і «затененість» української економіки вимагає від дослідника системного підходу.

Зазначена проблематика перебуває в полі зору вчених, її різні аспекти досліджували такі українські науковці, як: А. Васильєв [1], Н. Грицяк, П. Гаман, В. Галицький, О. Єрмаков [2], Л. А. Запара, Л.Є. Ковальов, Б. Кравченко, А. Ліпенцев, В. Мартиненко, О. Мельников, В. Мандибура, Н. Нижник, О. Осауленко, М. Пірен, О. Ривак, О. Лебединська, Е. Лібанова, Г.І. Чепурко, О.В. Чернявська, О.В., І. Шумляєва та ін. Серед зарубіжних учених ці проблеми вивчали Д. Рікардо, В. Савченко, Ж. Сей, А. Сміт, Л. Харріс, А. Філліпс Ф. Хайєк та інші.

Необхідно також зазначити, що сегментування ринку праці по окремих регіонах, а також значне розходження в основних показниках регіональних ринків природним чином зумовлюють і логіку дослідження, зводячи його з макрорівня на мезорівень. Таким чином, побудова комплексу економіко-математичних моделей аналізу і прогнозування трудових процесів для обґрунтування регіональних планів соціально-економічного розвитку, без сумніву, є актуальним завданням.

Методика досліджень. У статті використано загальноприйняті економічні методи дослідження, зокрема дедукції – при теоретичному осмисленні проблеми, монографічний – для детальної конкретизації наукових засад формування та моделювання ринку праці на селі, графічний – для наочного відображення стану прогнозування ринку праці.

Результати досліджень. Економіка – одна з найпоширеніших сфер застосування математичних моделей. За останні 30–40 років методи моделювання в економіці розроблялися дуже інтенсивно. Математичне моделювання є важливим інструментом економічних досліджень. Застосування математичного підходу до економічного моделювання сприяє вирішенню багатьох економічних завдань. Одним з основних структурних елементів економіки є ринок праці. Економічна теорія визначає ринок праці як систему соціально-трудова відносин з приводу задоволення потреби народного господарства в робочій силі та реалізації громадянами права на працю, що здійснюються за допомогою обміну на основі попиту і пропозиції (відповідно, робочої сили і робочих місць). Нові тенденції та закономірності розвитку, проблеми і протиріччя, які супроводжують становлення сучасного ринку праці,

вимагають всебічного вивчення. Моделювання ринку праці дозволяє запобігти майбутні структурні дисбаланси в сфері праці, підтримувати відповідність попиту та пропозиції робочої сили, прогнозувати зайнятість населення, як на найближче майбутнє, так і на деяку віддалену перспективу.

Метою математичного моделювання ринку праці є отримання об'єктивних даних, що дозволяють забезпечити підвищення ефективності його функціонування. Створення моделей ринку праці забезпечує вибір стратегії управління у сфері зайнятості, враховуючи при цьому особливості економічного розвитку, складу працездатного населення, політичної ситуації, пріоритетів соціального розвитку. Моделювання ринку праці дає можливість об'єктивно оцінити його поточний стан і тенденції зміни, а також приймати обґрунтовані управлінські рішення в сфері працевлаштування та ефективного використання людських ресурсів. На основі якісної математичної моделі ринку праці, можливо:

- створення інформаційної бази і системи моніторингу ринку праці;
- визначення різних параметрів ринку праці;
- надання зацікавленим службам інформації для аналізу та прогнозування кон'юнктури ринку праці та тенденцій її зміни;
- аналіз споживачів робочої сили;
- визначення найбільш бажаних, що користуються попитом на даний момент фахівців;
- аналіз розподілу і перерозподілу робочої сили в аспекті подальшого використання по галузях економіки;
- аналіз наявної системи стимулювання зайнятості для формування політики зайнятості;
- прогнозування ринку робочої сили, числа робочих місць і потреб у них, а також рівня і структури зайнятості населення, його міграції.

Застосування властивості самоорганізації для опису економічних процесів відкриває нові можливості для їх вивчення. Побудова математичної моделі самоорганізації ринку праці для кількох галузей економіки, дослідження моделі на стійкість дозволяє встановити тенденції функціонування ринку робочої сили, досліджувати ринок на предмет його стійкості. Ринок праці на відміну від інших типів ринків має властивість стійкості. Однак дослідження ринку праці в умовах ринкової економіки на предмет стійкості, аналіз діяльності біржі праці як складової частини функціонально-організаційної структури ринку праці, використання цих досліджень при формуванні соціальної політики є недостатньо вивченими на сьогоднішній день. Актуальність даного дослідження зумовлена необхідністю побудови математичної моделі, яка описує процес функціонування ринку праці для кількох галузей економіки.

Результати діяльності біржі праці не завжди відповідають запитам ринку праці на сучасному етапі. Причиною є некомпетентність у наданні послуг, що перешкоджає розвитку процесу орієнтації на актуальність запитів сільського населення. Недостатня інформація про стан ринку праці не дозволяє адекватно

впливати на процеси, що протікають в ньому. Виникає ряд суперечностей, пов'язаних з відмінностями показників офіційної статистики і реального стану ринку праці, можливостями сучасних інформаційних ресурсів та відсутністю технологій їх використання в діяльності біржі праці. У дисертації запропонована методика, що дозволяє визначати стійкий стан аграрного ринку праці. Ми прагнули об'єднати можливості застосування сучасної теорії стійкості для вирішення практичних задач оцінювання стану ринку праці з використанням ЕОМ [3].

Формалізація теорії може бути завершена розробкою комплексу взаємопов'язаних математичних і комп'ютерних моделей, що дозволяють гнучко змінювати політику держави в сфері зайнятості та безробіття з метою узгодження ефективного розвитку економіки і соціальної захищеності безробітних. Вітчизняною наукою накопичено певний досвід складання математичних моделей, що описують процеси, що відбуваються на ринку праці [1, 4]. Для прогнозу ситуації у сфері зайнятості та безробіття, в основному, використовувалися балансові моделі і статистичні методи кореляційного аналізу. Відомо, що регресійні методи дають хороші результати в тих випадках, коли не відбувається різких структурних змін соціально-економічного розвитку суспільства. Тому ні один прогноз, складений за допомогою цих методів, не зміг передбачити, наприклад, загострення ситуації на ринку праці у 1998 р. Вибір математичних методів для вирішення проблеми самоорганізації ринку праці обумовлений наступними аспектами: удосконалення системи збору інформації про складні об'єкти (ринку праці); поглиблення кількісного аналізу проблем в технічних, економічних та інших сферах аграрного ринку праці; рішення принципово нових наукових і практичних завдань у будь-якій сфері економічної діяльності.

В залежності від поставленої мети конкретна математична модель дозволяє дати відповідь на різні питання функціонування ринку праці. Наприклад, можна створити інформаційну базу і систему моніторингу ринку праці, визначити різні параметри ринку праці, проаналізувати розподіл та перерозподіл робочої сили, спрогнозувати рівень і структуру зайнятості населення, його міграцію.

Однак в умовах економічної кризи параметри моделі змінюються настільки непередбачено (кажуть про збурення початкових параметрів моделі), що навіть стохастичні методи дають досить приблизні прогнози. Для прогнозування ситуації на аграрному ринку праці в основному використовувалися балансові моделі і статистичні методи кореляційного аналізу. Але відомо, що регресійні методи дають гарні результати у тих випадках, коли не відбуваються різкі структурні зміни соціально-економічного розвитку суспільства. Тому жоден прогноз, отриманий за допомогою цих методів в умовах кризи, не може адекватно передбачити ситуацію на ринку праці. Ми пропонуємо методику визначення стійкості аграрного ринку праці за допомогою побудови аналітичної динамічної моделі, яка складається з системи

диференціальних рівнянь. Коефіцієнти та початкові умови якої визначаються за статистичними даними. При цьому сама система рівнянь не розв'язується так, як точний розв'язок, по-перше, не завжди можна знайти, а по-друге, навіть його знаходження дуже важко аналізувати.

Тому ми пропонуємо не розв'язання даної системи диференціальних рівнянь, а дослідження їх на стійкість. Стійкість моделі визначається за допомогою розгляду коренів характеристичного полінома запропонованої системи диференціальних рівнянь. Отже, дослідження ринку праці в умовах ринкової економіки на предмет стійкості дозволить спрогнозувати тенденцію рівня безробіття при збуренні початкового стану ринку. При застосуванні ідей теорії самоорганізації А.Н. Васильєв [1] в якості базового математичного апарату використовує нелінійні диференціальні рівняння. Запропонована модель самоорганізації ринку робочої сили окремої галузі, яка дозволяє спрогнозувати ймовірність розвитку подій на ринку. У моделі передбачається, що за даний період кількість працюючих зміниться на величину

$$dN_1(t) = (N_2(t)W_1(t) - N_1(t)W_2(t))dt, \quad (1)$$

де $N_1(t)$ – загальна кількість фахівців, які зайняті в галузі на даний час; $N_2(t)$ – кількість потенціальних робітників, які можуть бути залучені для роботи в розглянутій галузі та на даний час є безробітними; $N = N_1(t) + N_2(t) = const$ – ємність ринку робочої сили галузі; $W_1(t)dt$ – ймовірність того, що безробітний фахівець може знайти роботу за спеціальністю протягом часу з t до $t + dt$; $W_2(t)dt$ – ймовірність звільнення працюючого фахівця за період з t до $t + dt$.

У моделі рівняння (1) зводиться до диференціального рівняння з сталими коефіцієнтами, з якого отримуються два розв'язки. Причому з двох стаціонарних розв'язків стійким буде тільки один. З економічної точки зору це означає, що в цьому стані з певним рівнем зайнятості при незначних відхиленнях від цього рівня система з часом знову повернеться до початкового стану. На відміну від стану рівноваги, стан з другим рівнем зайнятості не рівноважний, оскільки навіть незначне відхилення від цього рівня приведе до переходу системи в інший стаціонарний стан. Даний результат повністю підтверджується економічними міркуваннями, так як не рівноважний стан відповідає режиму функціонування галузі з використанням додаткових ресурсів. Розглянемо систему диференціальних рівнянь з сталими коефіцієнтами

$$\frac{dx}{dt} = Ax(t) \quad (2)$$

де A – матриця сталих коефіцієнтів системи рівнянь (2).

У лінійній алгебрі доводиться, що для стійкості розв'язку системи рівнянь (2) необхідно і достатньо, щоб всі власні значення k_i матриці A

задовольняли умови $Rk_i \leq 0$, тобто дійсна частина всіх власних значень була не додатною. Результати можна узагальнити на випадок двох, трьох і більше галузей економіки. У даній статті ми розглядаємо ринок праці України в сільській місцевості. Умовно всіх працюючих сільських працездатних мешканців можна поділити на дві групи. Одні працюють в сільському господарстві, інші на промисловому виробництві (в селах або в ближчих містах). Отже, для створення математичної моделі ми можемо розглянути дві «галузі»: «галузь сільського господарства» та «галузь промислового виробництва». Позначимо:

$N_1^1(t)$ – загальна кількість сільських мешканців, які працюють в сільському господарстві на момент часу t ;

$N_1^2(t)$ – загальна кількість сільських мешканців, які працюють на промисловому виробництві на момент часу t ;

$N_2^1(t)$ – кількість потенціальних робітників, що проживають у сільській місцевості, які можуть бути залучені для роботи у сільському господарстві та на момент часу t є безробітними;

$N_2^2(t)$ – кількість потенціальних робітників, що проживають у сільській місцевості, які можуть бути залучені для роботи у промисловому виробництві та на момент часу t є безробітними;

$\sum_{i=1}^2 \sum_{j=1}^2 N_j^i(t) = N = const$ – ємність ринку робочої сили сільських мешканців;

$W_1^{(1,1)}$ – ймовірність того, що безробітний, останнє місце роботи якого було сільське господарство, отримує роботу в сільському господарстві за період часу з t до $t + dt$;

$W_1^{(1,2)}$ – ймовірність того, що безробітний, останнє місце роботи якого було сільське господарство, отримує роботу на промисловому виробництві за період часу з t до $t + dt$;

$W_1^{(2,1)}$ – ймовірність того, що безробітний, останнє місце роботи якого було промислове виробництво, отримує роботу в сільському господарстві за період часу з t до $t + dt$;

$W_1^{(2,2)}$ – ймовірність того, що безробітний, останнє місце роботи якого було промислове виробництво, отримує роботу на промисловому виробництві за період часу з t до $t + dt$;

$W_2^{(1)}$ – ймовірність звільнення фахівця сільського господарства за період часу з t до $t + dt$;

$W_2^{(2)}$ – ймовірність звільнення фахівця сільського господарства за період часу з t до $t + dt$.

Відмітимо, що в загальному випадку $\sum_{i=1}^2 W_1^{(i,j)} \neq 1, j = 1, 2$.

Будемо припускати, що в початковий момент часу $t = 0$ кількість фахівців, зайнятих у сільському господарстві та які проживають у сільській місцевості дорівнює $N_{10}^{(1)}$, кількість фахівців, зайнятих в промисловому виробництві та які проживають у сільській місцевості – $N_{10}^{(2)}$, кількість потенціальних робітників, що мешкають у сільській місцевості, які можуть бути залучені до роботи в сільському господарстві та на час t є безробітними дорівнює $N_{20}^{(1)}$, кількість потенціальних робітників, що мешкають у сільській місцевості, які можуть бути залучені до роботи на промисловому виробництві та на час t є безробітними – $N_{20}^{(2)}$.

Тобто, $N_1^{(i)}(0) = N_{10}^{(i)}, N_2^{(i)}(0) = N_{20}^{(i)}, i = 1, 2$. (3)

Відповідно до введених позначень отримуюмо систему диференціальних рівнянь із заданими початковими умовами (3), яка описує динаміку перерозподілу робочої сили у сільській місцевості:

$$\begin{aligned} \frac{dN_1^{(1)}(t)}{dt} &= -N_1^{(1)}(t)W_2^{(1)} + N_1^{(2)}(t)W_2^{(2)} - N_2^{(1)}(t)W_1^{(1,1)} + N_2^{(2)}(t)W_1^{(2,1)}, \\ \frac{dN_1^{(2)}(t)}{dt} &= N_1^{(1)}(t)W_2^{(1)} - N_1^{(2)}(t)W_2^{(2)} + N_2^{(1)}(t)W_1^{(1,2)} - N_2^{(2)}(t)W_1^{(2,2)}, \\ \frac{dN_2^{(1)}(t)}{dt} &= N_1^{(1)}(t)W_2^{(1)} + N_1^{(2)}(t)W_2^{(2)} - N_2^{(1)}(t)[W_1^{(1,1)} + W_1^{(1,2)}] + N_2^{(2)}(t)W_1^{(2,1)}, \\ \frac{dN_2^{(2)}(t)}{dt} &= N_1^{(1)}(t)W_2^{(1)} + N_1^{(2)}(t)W_2^{(2)} + N_2^{(1)}(t)W_1^{(1,2)} - N_2^{(2)}(t)[W_1^{(2,1)} + W_1^{(2,2)}] \end{aligned} \quad (4)$$

Будемо вважати, ймовірності $W_1^{(i,j)}, W_2^{(i)}$ є сталими величинами, $i, j = 1, 2$. Таке припущення цілком припустимо з економічної точки зору. Наприклад, можна знайти їх середні значення за поточний рік та вважати. Якщо врахувати, що безробітний i -ої галузі може претендувати на місце працюючого фахівця даної галузі тільки при умові звільнення робочого місця, тобто звільнення робітника i -ої галузі, то система диференціальних рівнянь (4) прийме вигляд:

$$\begin{aligned} \frac{dN_1^{(1)}(t)}{dt} &= -N_1^{(1)}(t)W_2^{(1)} - N_2^{(1)}(t)W_1^{(1,1)} + N_2^{(2)}(t)W_1^{(2,1)}, \\ \frac{dN_1^{(2)}(t)}{dt} &= -N_1^{(2)}(t)W_2^{(2)} + N_2^{(1)}(t)W_1^{(1,2)} - N_2^{(2)}(t)W_1^{(2,2)}, \\ \frac{dN_2^{(1)}(t)}{dt} &= N_1^{(1)}(t)W_2^{(1)} + N_1^{(2)}(t)W_2^{(2)} - N_2^{(1)}(t)[W_1^{(1,1)} + W_1^{(1,2)}], \\ \frac{dN_2^{(2)}(t)}{dt} &= N_1^{(1)}(t)W_2^{(1)} + N_1^{(2)}(t)W_2^{(2)} - N_2^{(2)}(t)[W_1^{(2,1)} + W_1^{(2,2)}]. \end{aligned} \quad (5)$$

Система диференціальних рівнянь (5) з початковими умовами (3) є аналітичною моделлю, яка описує динаміку ринку праці у сільській місцевості. Ймовірності, які входять у систему в якості сталих коефіцієнтів можуть бути оцінені при аналізі статистичних даних. Розв'язання даної системи рівнянь не дає додаткової інформації про стан ринку робочої сили на даний час, але феноменологічні параметри, які входять у запропоновану математичну модель, відкривають можливості для дослідження впливу об'єктивних та суб'єктивних факторів на динаміку рівня безробіття у сільській місцевості без детального розгляду цих факторів. Так як будь-яка математична модель не може врахувати всі фактори, а тому завжди несе в себе похибку, то однією з важливих процедур в моделюванні є дослідження стійкості.

Важливим аспектом будь-якої економічної системи є її стійкість. Система є стійкою, якщо вона зберігає тенденцію прямування до того стану, який найбільше відповідає меті системи, меті збереження якості без зміни або незначної зміни структури системи на деякій заданій множині ресурсів (наприклад, на часовому інтервалі). З економічної точки зору стійкість моделі (5) означає, що в стані з рівнем зайнятості (3) при незначних відхиленнях від (3) система з часом знову повернеться до початкового стану. Якщо ж модель (3), (5) є нестійкою, то навіть невеликі зміни (3) обов'язково приведуть до іншого співвідношення кількості безробітних та працюючих у сільській місцевості.

Дослідимо модель (3), (5) на стійкість. Характеристичний поліном матриці коефіцієнтів системи (5) є стійким тоді й тільки тоді, коли його корені k_j ($j = 1, \dots, 4$) мають від'ємну дійсну частину, тобто відповідають умові $\text{Re} k_j < 0$. Позначимо через W матрицю коефіцієнтів системи (5).

Матриця коефіцієнтів має вигляд:

$$W = \begin{pmatrix} -W_2^{(1)} & 0 & -W_1^{(1,1)} & W_1^{(2,1)} \\ 0 & -W_2^{(2)} & W_1^{(1,2)} & -W_1^{(2,2)} \\ W_2^{(1)} & W_2^{(2)} & -W_1^{(1,1)} - W_1^{(1,2)} & 0 \\ W_2^{(1)} & W_2^{(2)} & 0 & -W_1^{(2,1)} - W_1^{(2,2)} \end{pmatrix}.$$

Складемо характеристичне рівняння матриці W :

$$\det(W - kE) = 0, \quad (6)$$

де E – одинична матриця розміру 4×4 . Рівняння (6) еквівалентне рівнянню $P_n(k) = a_0 + a_1k + a_2k^2 \dots + a_nk^n = 0$, $a_n = 1$. (7)

Безпосереднє обчислення власних значень характеристичного рівняння матриці коефіцієнтів системи (5) – це досить трудомісткий процес, який вимагає значних витрат часу. А при збільшенні степені полінома (7) збільшується і похибка отриманих результатів. Тому для розв’язання задач математичного моделювання аграрного ринку праці можна використати різні пакети прикладних програм, наприклад: електронні таблиці Excel, інтегроване середовище MathCad, обчислювальні середовища Maple, MatLab, математичну систему Mathematica. Для знаходження коренів характеристичного рівняння ми використовували середовище MathCad.

Безпосередньо обчислення коефіцієнтів a_i характеристичного полінома вимагає значної кількості математичних операцій. Розроблені спеціальні методи розгортання визначника характеристичної матриці, яке не вимагає його безпосереднього обчислення. У даній роботі ми використовували інтерполяційний метод. Після обчислення коефіцієнтів a_i характеристичного полінома власні значення знаходяться за допомогою метода Ньютона.

Інтегроване середовище MathCad дозволяє знаходити власні значення характеристичного полінома без трудомістких обчислень. Вмонтована функція *eigenvals* знаходить всі корені k_i характеристичного рівняння. Аналіз та обробка даних дозволили оцінити ймовірності, які входять до запропонованої аналітичної моделі. На основі даних 2011 р. нами були отримані значення:

$$W_1^{(1,1)} = 0.12, W_1^{(1,2)} = 0.02, W_1^{(2,1)} = 0.04, W_1^{(2,2)} = 0.07, \\ W_2^{(1)} = 0.13, W_2^{(2)} = 0.19. \quad (8)$$

Далі поданий фрагмент робочого документа інтегрованого середовища MathCad для знаходження власних значень k_i характеристичного полінома.

$$W21 := 0.13 \quad W22 := 0.19 \\ W111 := 0.12 \quad W112 := 0.02 \quad W121 := 0.04 \quad W122 := 0.07$$

$$w := \begin{pmatrix} -W_{21} & 0 & -W_{111} & W_{121} \\ 0 & -W_{22} & W_{112} & -W_{122} \\ W_{21} & W_{22} & -W_{111} - W_{112} & 0 \\ W_{21} & W_{22} & 0 & -W_{121} - W_{122} \end{pmatrix}$$

$$w = \begin{pmatrix} -0.13 & 0 & -0.12 & 0.04 \\ 0 & -0.19 & 0.02 & -0.07 \\ 0.13 & 0.19 & -0.14 & 0 \\ 0.13 & 0.19 & 0 & -0.11 \end{pmatrix} \quad E := \begin{pmatrix} 1 & 0 & 0 & 0 \\ 0 & 1 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 1 & 0 \\ 0 & 0 & 0 & 1 \end{pmatrix}$$

$$W_j(n) := w - E \cdot n \quad \text{size} := \text{rows}(w)$$

$$l_r(a, b) := |W_j(a+1)| - (a+1)^{\text{size}} \quad \mathbf{Ml}_r := \text{matrix}(\text{size}, 1, l_r)$$

$$\mathbf{Ml}_r = \begin{pmatrix} 0.728 \\ 5.154 \\ 16.701 \\ 38.788 \end{pmatrix}$$

$$l_l(a, b) := (a+1)^{\text{size}-1-b} \quad \mathbf{Ml}_l := \text{matrix}(\text{size}, \text{size}, l_l)$$

$$\mathbf{Ml}_l = \begin{pmatrix} 1 & 1 & 1 & 1 \\ 8 & 4 & 2 & 1 \\ 27 & 9 & 3 & 1 \\ 64 & 16 & 4 & 1 \end{pmatrix}$$

$$a := \text{lsolve}(\mathbf{Ml}_l, \mathbf{Ml}_r)$$

$$a = \begin{pmatrix} 0.57 \\ 0.14 \\ 0.017 \\ 7.558 \times 10^{-4} \end{pmatrix}$$

$$P(\lambda) := \lambda^4 + a_0\lambda^3 + a_1\lambda^2 + a_2\lambda + a_3$$

$$P(\lambda) \rightarrow 0.016746 \cdot \lambda + 0.14 \cdot \lambda^2 + 0.57 \cdot \lambda^3 + \lambda^4 + 0.00075582$$

$$k := \text{eigenvals}(w)$$

$$k = \begin{pmatrix} -0.143 + 0.139i \\ -0.143 - 0.139i \\ -0.107 \\ -0.178 \end{pmatrix}$$

Висновок. Таким чином як видно з розв'язку, всі чотири корені k_i мають від'ємну дійсну частину. Це означає, що математична модель (3), (5) при ймовірностях (8), що характеризують стан ринку праці в сільській місцевості на кінець 2011 р., буде стійкою. Це вказує на той факт, що й ринок праці буде знаходитись у стані рівноваги. З економічної точки зору це означає, що відносно малі відхилення від рівня безробіття на кінець 2011 р. та незначний перерозподіл структури зайнятості сільських мешканців в наступному 2012 р. не приведе до значного збільшення темпів зростання безробіття. Співвідношення між рівнем зайнятості і рівнем безробіття у сільській місцевості у 2012 р. не буде сильно відхилятися від значення в 2011 р. При цьому можна припустити, що буде спостерігатись зниження темпів зростання безробіття. Узагальнюючи матеріал, викладений у статті, можна зробити наступні важливі висновки: на основі ідей самоорганізації розроблена аналітична модель аграрного ринку праці; запропонована методика визначення стійкості стану та динаміки ринку праці при перерозподілі на ньому робочої сили за допомогою аналітичного моделювання; вказана методика реалізована у вигляді програмного продукту (з використанням інтегрованого середовища MathCad); за допомогою розробленої математичної моделі ринку праці для аграрного сектору економіки можна проаналізувати тільки його стійкість, дослідити певні тенденції функціонування ринку робочої сили.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Васильев А.Н. Модель самоорганизации рынка труда // Экономика и математические методы. — 2001. — Том 37. — №2. — С. 123 – 127.
2. Єрмаков О. Ю. Формування і ефективність використання трудових ресурсів в сільськогосподарських підприємствах: моногр. / О. Ю. Єрмаков, О. В. Величко; НУБіПУ. — К.: Аграр Медіа Груп, 2010. — 172 с.
3. Інформаційне забезпечення державного та регіонального соціального управління: моногр. / [О. Г. Осауленко, О. Ф. Новікова, Н. С. Власенко, та ін.]; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. — К.; Донецьк, 2004. — 655 с.
4. Леоненков А. В. Нечеткое моделирование в среде MATLAB и fuzzy TECH. / А. В. Леоненков СПб.:БХВ–Петербург, 2005. — 736.

Одержано 27.11.12

В статье описаны возможности применения математического моделирования рынка труда с помощью которого возможно получение объективных данных, позволяющих обеспечить повышение эффективности его функционирования. Доказано, что моделирование рынка труда дает возможность объективно оценить его текущее состояние и тенденции изменения, а также принимать обоснованные управленческие решения в сфере трудоустройства и использования человеческих ресурсов.

Ключевые слова: моделирование, рынок труда, рабочая сила, населения.

The paper describes the possibilities of application of mathematical modeling of labor market by means of which it is possible to obtain objective data that can increase the efficiency of its operations. It is shown that modeling of labor market makes it possible to objectively assess its current state and trends as well as to make informed management decisions in the area of employment and effective utilization of human resources.

Key words: modeling, labor market, labor force, population.

УДК 338.434:631.155

СУЧАСНИЙ СТАН БЮДЖЕТНОЇ ПІДТРИМКИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

О.С. ТРИГУБЕНКО

Аналізується сучасний стан державної підтримки сільськогосподарської галузі України. Розглядаються основні проблеми в системі бюджетного фінансування аграрної сфери.

Аграрна галузь залишається специфічним сектором економіки, що характеризується залежністю сільськогосподарського виробництва, як від природно-кліматичних умов, так і від державного субсидування. Сезонний характер виробництва, відсутність регулярних протягом року доходів призводять до того, що сільське господарство є найбільш відсталою в техніко-технологічному і уразливою у фінансово-економічному відношенні галуззю економіки. В той же час, рівень сільськогосподарського виробництва безпосередньо впливає на стан продовольчої безпеки держави, його соціальну стабільність. У зв'язку з цим, державна підтримка забезпечує не тільки економічну складову, а й виконує соціальну функцію.

Чимало питань щодо впливу бюджетної підтримки на розвиток сільгосподарських товаровиробників залишаються недостатньо дослідженими. Варто відзначити, що питанням державної підтримки вітчизняного аграрного сектора присвятили свої праці В.Я. Амбросов, П.І. Гайдучий, М.Я. Дем'яненко, М.Х. Корецький, А.В. Лісовий, М.І. Малік, М.Ю. Коденська, І.Г. Кириленко, М.Ф. Кропивко, Б.Й. Пасхавер, П.Т. Саблук, М.А. Хвесик та ін. Результати досліджень засвідчили наявність суттєвих проблем, насамперед, у недостатньому фінансуванні аграрних підприємств, що поглиблюється недосконалістю механізмів державної підтримки в царині фінансово-кредитного забезпечення галузі.

Метою даної статті є визначення рівня та напрямів бюджетної підтримки суб'єктів аграрного виробництва, зокрема фінансування, а також розроблення пропозицій щодо подальшого вдосконалення бюджетної підтримки аграрної сфери.

Методика досліджень. У статті використано загальноприйняті економічні методи, зокрема економіко-статистичного аналізу, теоретичного узагальнення і порівняння – для розкриття сутності та виявлення основних тенденцій. Теоретичною і методологічною основою дослідження слугували теоретичні розробки вітчизняних і зарубіжних вчених, нормативно-правові документи з питань державного регулювання соціально-економічного розвитку сільських територій, а також статистичні дані.

Результати досліджень. Державна підтримка аграрного сектора в країнах з нестабільними ринковими відносинами, і в Україні зокрема, характеризується недосконалістю та недостатністю фінансування галузі. За цих умов особливої уваги потребує дослідження бюджетного фінансування аграрного сектора, як одного з напрямів державного регулювання.

Сільське господарство є одним з ключових секторів економіки України, на який опирається ряд інших галузей, а також має високий експортний потенціал. До основних проблем розвитку аграрного сектора необхідно віднести низьку ефективність сільськогосподарського виробництва; недосконалість механізмів інвестиційного забезпечення; проблему деформації цінкових пропорцій; нерациональне використання та відсутність ринку землі сільськогосподарського призначення; проблему забезпеченості основними засобами; недосконалість інфраструктури та механізмів регулювання кон'юнктури аграрного ринку; деформацію структури виробництва та загострення соціальних проблем у сільській місцевості.

Причин, що зумовили такий стан справ багато, але найбільш суттєва з них – це низька ефективність державного регулювання через відсутність стратегії розвитку галузі, послідовної державної політики щодо підтримки розвитку аграрного сектора, безсистемність і некомплексність розв'язання завдань аграрної реформи, відсутність зваженої політики розвитку села та механізмів її реалізації [4].

Специфіка сільськогосподарського виробництва потребує виваженої державної політики протекціонізму. Передумови такої підтримки полягають у тому, що внаслідок об'єктивних причин сільськогосподарські товаровиробники в ринкових умовах виявляються неконкурентоспроможними як на внутрішньому, так і зовнішньому ринках.

Формування ефективної системи бюджетного фінансування розвитку аграрної сфери значною мірою залежить від законодавчого її забезпечення.

Сучасна правова база державної фінансової підтримки розвитку сільського господарства не передбачає виконання стимулюючих завдань, оскільки не базується на зустрічних зобов'язаннях товаровиробників, зокрема, в частині нарощування обсягів виробництва стратегічних видів продукції та покращення її якості.

За напрямками прямих і непрямих інвестицій держави у розвиток аграрного виробництва кошти державного бюджету спрямовуються на реалізацію заходів фінансової підтримки виробництва продукції рослинництва і тваринництва, збереження, відновлення і розвиток природного й біологічного потенціалу, забезпечення науково-технічного прогресу й стимулювання інноваційних процесів, подолання наслідків несприятливих умов, стихійних лих й захворювання рослин і тварин, управлінське та інформаційне забезпечення [1].

Міра участі держави в регулюванні аграрного сектора є одним з невіршених завдань.

Обсяги державної фінансової підтримки галузі є недостатніми і не враховують реальних потреб розвитку сільського господарства. Частка бюджетного фінансування сільського господарства у видатках державного бюджету постійно знижується і за останні роки становить близько 1,3–1,5%, причому майже 45% загального обсягу видатків здійснюється зі спеціального фонду, що сприяє певну ризиковість виконання запланованих показників фінансування потреб розвитку галузі. Водночас, в пострадянських країнах зазначений показник перебуває на більш високому рівні (зокрема, в Білорусі він сягає 9%) [5, с.81].

Фінансування державних програм – одна із форм реального інвестування, що має здійснюватись з метою організації прибуткового господарювання, а також забезпечувати умови для збільшення продуктивності, підвищення конкурентоспроможності продукції та забезпечення фінансової стійкості аграрних підприємств.

Разом з тим, дані таблиці 1. засвідчують, що основні складові сільськогосподарської галузі – рослинництво і тваринництво, демонструють у 2,5 рази зниження рівня державної підтримки за рахунок бюджетного фінансування за останні 5 років.

Особливо незадовільним є фінансування тваринництва, якщо у 2007 році на зазначену галузь було спрямовано 6,3% від загального обсягу підтримки, то в 2011 р. — 2,3%, що є однією з причин хронічної збитковості тваринництва.

Нині у вітчизняній аграрній галузі спостерігається орієнтація на прибуткове рослинництво, а саме, на сільськогосподарські культури з високим експортним потенціалом, що призводить до скорочення земель під кормовими культурами, ліквідації неприбуткових підрозділів тваринництва, скороченні зайнятості у сільськогосподарському виробництві.

Водночас, складною залишається ситуація у тваринництві. Внаслідок адитивності затрат основна маса сільгоспідприємств України не змогла досягти прибутковості в тваринництві на старій ресурсно-технологічній базі. Як наслідок, у тваринництві спостерігаються стійкі тенденції до скорочення обсягів виробництва. Це призвело до того, що потреба в м'ясо-молочній продукції на вітчизняному ринку не забезпечується власними потужностями, а дефіцит заповнюється не завжди якісною імпортною продукцією.

1. Динаміка структури державної підтримки сільськогосподарських підприємств, за роками

Напрямок підтримки	2007 р.		2008 р.		2009 р.		2010 р.		2011 р.	
	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%
Держпідтримка рослинництва за рахунок бюджетних дотацій	583,5	16,3	884,1	16,7	176,8	6,4	465,5	10,1	230,7	5,3
Держпідтримка тваринництва за рахунок бюджетних дотацій	248,4	6,9	1172,6	22,1	196,6	7,1	269,5	5,8	101,1	2,3
Держпідтримка інших видів с.-г. діяльності за рахунок бюджетних дотацій	530,4	14,8	964,9	18,2	293,2	10,5	580,9	12,6	397,5	9,2
Держпідтримка рослинництва через спеціальний режим оподаткування ПДВ	1065,3	29,8	733,1	13,8	1124,8	40,5	1790,2	38,8	2780,5	64,2
Держпідтримка тваринництва через спеціальний режим оподаткування ПДВ	1148,7	32,2	1551,1	29,2	983,7	35,5	1501,9	32,7	818,1	19,0
Разом	3576,3	100	5305,8	100	2775,1	100	4608	100	4327,9	100

*Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України

Скорочення бюджетної підтримки тваринницької галузі, поряд з іншими проблемами, призвело до того, що Україна втрачає позиції в експортно-імпортному балансі в традиційно пріоритетних галузях, перетворюючись на споживача імпортованої харчової продукції.

Сільськогосподарські підприємства найбільше отримують державної підтримки за рахунок спеціального режиму оподаткування ПДВ. Означений вид підтримки по вітчизняній галузі рослинництва у 2011 р. зріс у порівнянні з 2007 роком у 2,6 рази. Водночас по галузі тваринництва зменшився на 28,8% [3].

Зазначена ситуація, як загалом в Україні, так особливо, на регіональних рівнях, засвідчує про суттєве скорочення бюджетної підтримки аграрної галузі, за рахунок бюджетних програм. Скорочення фінансування спостерігається з більшості напрямів, що безпосередньо спрямовують бюджетні ресурси до виробника.

За останні роки рівень бюджетної підтримки щодо обсягу виробленої валової сільськогосподарської продукції склав у США – 27%, у країнах ЄС – 45%, Японії – 63%. [2, с.203].

Надання державної підтримки сільськогосподарським виробникам має відповідати загальним принципам бюджетного фінансування, зокрема щодо одержання максимального ефекту від використання бюджетних коштів, що передбачає нормування та мінімізацію державних витрат відносно отриманого результату. Суттєвими критеріями є показники підтримки на вартість валової продукції, на діюче підприємство та частка державної підтримки в інвестиціях.

Дані таблиці 2 засвідчують, що за досліджуваній період, рівень фінансування державних програм на 100 грн валової продукції в Україні зменшився з 2,1 грн у 2007 р. до 1,3 грн у 2011 р.

Спостерігається негативна тенденція зменшення частки державної підтримки в загальних інвестиціях в сільське господарство, якщо у 2007р. в Україні відсоток державного фінансування у загальних інвестиціях складав 2,2% то у 2011 р. — 1,2%.

2. Забезпеченість фінансування видатків на сільське господарство з Державного бюджету на одиницю основних показників по Україні

Показники	2007р.	2008р.	2009р.	2010р.	2011р.
Підтримка на 100 грн валової продукції, грн	2,1	2,7	1,5	2,3	1,3
Підтримка на 1 діюче с.-г. підприємство, тис. грн	56,9	92,2	51,0	80,1	53,6
Частка державної підтримки в інвестиціях, %	2,2	2,5	4,3	2,8	1,2

* Розраховано автором за статистичними даними

Показник державної підтримки на одне діюче підприємство, дає змогу побачити фактичний розмір отриманої підтримки. У 2011 р. на одне підприємство було спрямовано бюджетних асигнувань 53,6 грн, що становить 94,2% рівня 2007 р.

Оцінка ефективності діяльності суб'єктів господарювання в аграрному секторі свідчить, що частка прибуткових господарств в останні роки залишається практично незмінною і коливається в межах 60–70%. Рівень державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників у структурі виручки від реалізації в останні роки складає 5–6%, тоді як у країнах з розвинутою ринковою економікою він сягає позначки у 25–30% [5, с.81].

На основі цього можна констатувати, що завдання підтримки рівня дохідності аграрних товаровиробників бюджетні програми не виконують.

Загалом, видатки на розвиток агропромислового виробництва формуються, виходячи з фінансових можливостей бюджету, та мало кореспондують з реальними потребами розвитку аграрного сектору. Розподіл коштів здійснюється за довільним критерієм, на конкурсних засадах, які посилюють невпевненість в отриманні бюджетного фінансування та не враховують навіть короткострокового прогнозу розвитку галузі.

Через неодноразові зміни обсягів і напрямів державної підтримки основна частина вітчизняних товаровиробників, які такої підтримки потребували, залишаються поза її межами.

Діюча система використання коштів державного бюджету наразі звужує доступ більшості малих сільськогосподарських товаровиробників до неї та не забезпечує їх ефективного використання.

Відсутність розгалуженої системи регіональних дорадчих служб, метою діяльності яких є розширення професійних знань і вдосконалення практичних навичок, підвищення ефективності господарювання та розвитку сільської місцевості стримує рівний доступ всіх сільськогосподарських товаровиробників до державної фінансової підтримки.

Через відсутність ефективного механізму фінансової підтримки розвитку сільськогосподарських підприємств їх діяльність здійснюється в несприятливих умовах, а доходи не зростають. В результаті, третина сільськогосподарських підприємств залишається збитковими вже протягом багатьох років, що не дає змоги забезпечити розширене відтворення та вирішити проблеми соціального характеру. Як наслідок, державна підтримка галузі на рівні, визначеному чинним законодавством, не забезпечується.

Висновки. Результати проведених досліджень, дають змогу зробити висновок про те, що формування державних цільових програм підтримки сільськогосподарського виробництва та витрачання коштів державного бюджету на їх виконання має носити системний характер. У зв'язку з цим, актуальними є питання про перехід на середньострокове та стратегічне планування державних інвестицій, їх ефективне використання, перетворення бюджетної підтримки на дієвий механізм, що стимулюватиме розвиток аграрної галузі. При визначенні обсягів видатків Державного бюджету України на підтримку розвитку аграрного виробництва необхідно враховувати його пріоритетність та соціально-економічну значимість для всього суспільства, високу ризиковість і залежність від циклічності природно-кліматичних умов.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агропромисловий комплекс України. — [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://test.minagro.gov.ua/reforms/Selo/Reform/reform25>.
2. Саблук П.Т. Шляхом модернізації. Вибрані статті з питань аграрної економіки / Саблук П.Т. — Кн.3. — К.: ННЦ ІАЕ, 2011. — С. 263.
3. Сільське господарство України за 2011 рік. Статистичний збірник [Електронний ресурс] Держкомстат – Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua>.
4. Соціально-економічні проблеми розвитку українського села і сільських територій: Матеріали до Сьомих річних зборів Всеукраїнського конгресу вчених економістів-аграрників 9 – 10 листопада 2005 р. — К.: ННЦ ІАЕ, 2005. — 83 с.

5. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року / [за ред. Ю.О. Лупенка, В.Я. Месель-Веселяка]. — [2-е вид., переробл. і допов.] – К.: ННЦ “ІАЕ”, 2012. — 218 с.

Одержано 28.11.12

Анализируется современное состояние государственной поддержки сельскохозяйственной отрасли Украины. Рассматриваются основные проблемы в системе бюджетного финансирования аграрной сферы.

Ключевые слова: *государственная поддержка, механизм государственного регулирования, аграрная сфера, бюджетное финансирование.*

The current state of government support of the agricultural sector of Ukraine was analyzed. The main problems in the system of budget financing of agricultural sector were considered.

Key words: *state support, the mechanism of state regulation, agricultural sphere, budget financing.*

УДК 658.168.5:634 (477.44)

КОНЦЕНТРАЦІЯ ТА СПЕЦІАЛІЗАЦІЯ ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ САДІВНИЦТВА В СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

О.С. ТУПЧИЙ, аспірант*

Проаналізовано рівень ефективності виробництва продукції садівництва у сільськогосподарських підприємствах залежно від особливостей концентрації й спеціалізації та визначено основні переваги та обмеження концентрації виробництва, характерні для сучасних садівницьких підприємств.

Реформування агропромислового сектору економіки України супроводжується організаційно-економічними змінами. У більшості сільськогосподарських підприємств Вінницької області з початку 90-х років було порушено цілісність майнових комплексів, які перебували у спільній частковій власності колишніх членів реорганізованих колективних сільськогосподарських підприємств. На базі одного реформованого господарства створювалось 4–8 сільськогосподарських структур. Процеси децентрації та дестабілізації негативно вплинули на результати господарювання в галузі садівництва. В таких умовах виникає необхідність

* Науковий керівник – Ю.О. Нестерчук, доктор економічних наук, професор.

проведення наукових досліджень щодо сучасних особливостей функціонування садівничих підприємств, оцінки факторів підвищення ефективності їх діяльності. Як показує практика передових садівничих підприємств Вінниччини, серед таких факторів слід виділити потенціал концентрації й спеціалізації.

Методика досліджень. Мета дослідження – визначити вплив концентрації та спеціалізації на ефективність виробництва плодоягідної продукції як важливої умови ефективного господарювання садівничих підприємств Вінницької області. В процесі дослідження застосовувались методи порівняння, системного аналізу і синтезу, групування, узагальнення.

Результати досліджень. На сучасному етапі розвитку галузі садівництва та формування ринкових відносин перед сільськогосподарськими підприємствами постають важливі завдання – досягнення стійкого зростання виробництва плодоягідної продукції, надійного забезпечення населення країни плодами та ягодами, а промисловості – сировиною, підвищення конкурентоспроможності продукції. Від їх розв’язання залежить ефективність виробництва плодів та ягід, на яку значною мірою впливають рівень концентрації і спеціалізації як об’єктивний економічний процес.

Спеціалізація й концентрація є важливими організаційними факторами здійснення виробництва на інноваційній основі, оскільки вони постійно зумовлюють потребу в нових технологічних засобах праці, створенні умов для досягнення вищої продуктивності праці, підвищення якості продукції та ефективності господарювання, прибутковості підприємства [1].

Успіх садівничих підприємств визначається інтенсифікацією плодоягідного виробництва, ефективним використанням вкладених ресурсів та налагодженням збутової сфери. Недосконалість останньої стримує збільшення розмірів багаторічних насаджень. Розподіл виробників продукції садівництва (табл. 1) доводить економічні переваги підприємств з вищим ступенем концентрації галузі.

Із зростанням площі плодоягідних насаджень у третій групі порівняно з першою у 4,3 рази збільшується урожайність плодів і ягід на 16% та валове виробництво у 5 разів. Рівень інтенсивності на 1 га й повна собівартість 1 ц зменшились на 35,4% або у 1,5 рази, що переконливо свідчать про дію ефекту масштабу у великотоварних садівничих підприємствах. Садівничі підприємства третьої групи відрізняються і більш високою прибутковістю від реалізації плодоягідної продукції. Зокрема, це такі підприємства, як СТОВ «Поділля», ТОВ «Обрій», ТОВ «Агроеталон», ТОВ «Комарівці», ТОВ «Міжлісся». З розрахунку на 1 га плодоягідних насаджень по підприємствах третьої групи у порівнянні з середніми даними першої та другої групи, одержано було прибутку відповідно на 26 й 42% більше. На підвищення прибутковості промислового садівництва суттєво впливає раціональна концентрація багаторічних насаджень. За такої тенденції складаються сприятливі умови для досягнення найбільш раціональних розмірів садів, підвищення урожайності насаджень та прибутковості виробництва плодоягідної продукції. Так, якщо в

підприємствах першої групи рівень рентабельності реалізованих плодів й ягід становив лише 15,9%, то в четвертій – на кожну витрачену гривню одержували по 42 коп прибутку.

1. Вплив концентрації плодоягідних насаджень на економічну ефективність виробництва продукції садівництва в сільськогосподарських підприємствах корпорації «Вінницясадвинпром»*, 2011 р.

Показник	Групи сільськогосподарських підприємств за площею плодоягідних насаджень, га			
	I (до 245,3)	II (245,4 – 435,7)	III (435,8 – 626)	В середньому на 1 сільськогосподарське підприємство
Кількість сільськогосподарських підприємств у групі	13	5	7	25
Середня площа насаджень, га	120,0	353,0	517,6	277,9
Середній валовий збір, ц	17960,2	22364,0	92080,0	39594,5
Урожайність, ц з га	149,7	63,4	177,9	142,5
Виробничі витрати на 1 га, грн	29113,3	9695,9	18805,2	22343,6
Ціна реалізації 1 ц, грн	258,2	203,0	186,9	227,2
Собівартість 1 ц реалізованих плодів та ягід, грн	236,6	165,8	153,4	199,1
Прибуток (збиток), грн				
на 1 га саду	4525,2	2350,6	5688,8	4416,1
на 1 ц	21,6	37,2	33,5	28,1
Рівень рентабельності, %	15,9	22,4	42,4	24,6
Рівень товарності, %	84,0	79,4	94,1	85,9

*Розраховано на основі даних ф. № 50-сг сільськогосподарських підприємств корпорації «Вінницясадвинпром»

Проведені розрахунки показують, що в перспективі мінімальною площею насаджень, за якої забезпечується прибуткове ведення галузі на Вінниччині, слід вважати 120 га, а оптимальною, за якої сформований рівень рентабельності створює умови для розширеного відтворення галузі садівництва в майбутньому – понад 435 га із розрахунку на підприємство.

Концентрація та спеціалізація – різні за своєю природою економічні процеси, проте вони дуже тісно зв'язані між собою, адже концентрація ефективна тоді, коли вона здійснюється на основі спеціалізації виробництва продукції садівництва [2].

У сільському господарстві важливим є правильне поєднання галузей рослинництва і тваринництва, що дає можливість зменшити сезонність сільськогосподарського виробництва, більш рівномірно використовувати робочу силу протягом року, забезпечити регулярне надходження продукції і коштів [3]. Тому поглиблення спеціалізації галузі садівництва в аграрному

секторі у порівнянні із іншими галузями є більш складним процесом, який повинен відбуватися з урахуванням тих особливостей, які притаманні сільському господарству, а також сприяти не тільки нарощуванню обсягів виробництва продукції, його ефективності, а й не допускати порушення екологічної рівноваги. Тобто, для забезпечення сталого розвитку сільського господарства на певній території, якій притаманні різні природно-кліматичні умови, необхідно обирати раціональні підходи щодо визначення рівня спеціалізації та концентрації виробництва. До поглиблення спеціалізації садівницьких підприємств має спонукати конкуренція між сільськогосподарськими виробниками плодоягідної продукції, що значно посилюється в умовах насиченого продовольством ринку. Для визначення взаємозв'язку спеціалізації та інших показників економічної ефективності проведено групування сільськогосподарських підприємств Вінницької області за рівнем спеціалізації, який визначено у вигляді питомої ваги доходу, одержаного від реалізації плодоягідної продукції, у загальному обсязі товарної продукції (табл. 2).

2. Вплив спеціалізації на прибутковість виробництва продукції садівництва в сільськогосподарських підприємствах корпорації «Вінницясадвинпром»*, 2011 р.

Показник	Групи сільськогосподарських підприємств за питомою вагою виручки від реалізації плодоягідної продукції в структурі товарної продукції, %			
	I (0 – 33,6)	II (33,7 – 66,8)	III (66,9 – 100)	В середньому на 1 сільськогосподарське підприємство
Кількість сільськогосподарських підприємств у групі	6	6	13	25
Рівень спеціалізації, %	11,6	53,5	91,2	52,1
Площа плодоягідних насаджень, га	145,7	299,8	328,8	258,1
Валовий збір на 1 підприємство, ц	8962,3	45573,8	50972,7	35169,6
Урожайність, ц з га	61,5	152,0	155,0	122,8
Виробничі витрати на 1 га, грн	8862,4	15178,6	31872,6	18637,9
Ціна реалізації 1 ц, грн	158,3	183,8	279,0	207,0
Собівартість 1 ц реалізованих плодів та ягід, грн	152,6	18382,2	32821,2	17118,6
Прибуток (збиток), грн				
на 1 га саду	1222,4	2354,0	6841,9	3472,8
на 1 ц	5,7	31,7	36,8	24,7
Рівень рентабельності, %	5,0	29,7	31,4	22,0
Рівень товарності, %	87,3	81,4	87,3	85,3

*Розраховано на основі даних ф. № 50-сг сільськогосподарських підприємств корпорації «Вінницясадвинпром»

За даними табл. 2 спостерігається чітка тенденція до зростання обсягів виробництва плодів та ягід в підприємствах відповідно до рівня спеціалізації. Так, у першій групі з найнижчою часткою плодючої продукції в структурі товарної продукції до 33,6% її виробляється 8962,3 ц у розрахунку на підприємство, а в третій групі з рівнем спеціалізації від 66,9 до 100% цей показник складає 50972,7 ц, що у 8,7 раза більше. Спеціалізовані садівницькі підприємства в третій групі досягли найвищого рівня продуктивності 155,0 ц/га; за рахунок високої ціни реалізації (279 грн/ц) підприємства отримали прибуток на 5619,5 грн/га та 31,1 грн/ц більше, в порівнянні з першою групою.

Розвиток та поглиблення спеціалізації садівничих підприємств в ринковому середовищі вимагає розв'язання такої гострої економічної проблеми, як дотримання паритетності цін на сільськогосподарську продукцію й продукцію промисловості, що споживається аграрною сферою. Однією з причин реалізації спеціалізованими підприємствами першої та другої груп за низькою ціною продукції садівництва пояснюється встановленням низьких монопольних цін на плодючу сировину такими переробними підприємствами Вінницької області, як ТОВ "Рахнянсько-Лісовий консервний завод", ВАТ "Ямпільський консервний завод", ТОВ "Агрона Фрут Україна" та інші.

Висновки. В результаті проведеного дослідження встановлено: мінімальною концентрацією насаджень з розрахунку на підприємство Вінницької області, за якого забезпечується прибуткове ведення галузі садівництва, слід вважати 120 га, а оптимальною – понад 435 га; раціональним доцільно вважати поглиблений рівень спеціалізації садівничих підприємств у межах 66,9 – 100%.

Відносно раціональних рівнів концентрації й спеціалізації зазначимо, що визначені нами оптимальні розміри садівничих підприємств стосуються лише сільськогосподарських підприємств і не дають підстав стверджувати, що садівництво не слід розвивати в інших господарських формуваннях, оскільки розміщення його в різних типах аграрних формувань в сучасних умовах – об'єктивна реальність. В силу своєї специфіки сільськогосподарське виробництво є диверсифікованим, тому досягти оптимальних параметрів всіх галузей у кожному сільськогосподарському підприємстві неможливо, а взаємодія двох основних галузей – рослинництва (зокрема садівництва) і тваринництва є об'єктивною необхідністю практично для всіх форм господарювання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кушнірук В.С. Поглиблення спеціалізації садівницьких підприємств / В.С. Кушнірук // Економіка АПК. — 2006. — № 8. — С. 52 – 56.
2. Власюк Ю.О. Концентрація виробництва у промисловому садівництві та її вплив на ефективність діяльності підприємств галузі / Ю.О. Власюк //

- Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки) / За ред. М.Ф. Кропивка. — Мелітополь: Вид-во Мелітопольська типографія «Люкс», 2011. — № 1 (13). — С. 85–90.
3. Зубова О.В. Спеціалізація виробництва як фактор сталості розвитку сільськогосподарських підприємств / О.В. Зубова / [Інтернет ресурс]. Режим доступу: www.nbuv.gov.ua/portal/.../pdf/63.pdf.

Одержано 28.11.12

Підвищення рівня концентрації та спеціалізації у садівничих підприємствах Вінницької області забезпечує значне зростання продуктивності й прибутковості плодоягідних насаджень. Результативність діяльності садівничих підприємств визначаються інтенсифікацією плодоягідного виробництва, ефективним використанням вкладених ресурсів та налагодженням збутової сфери.

Ключевые слова: уровень концентрации, специализация производства, эффективность, садоводческие предприятия.

The increased level of concentration and specialisation in horticultural enterprises in Vinnitsa region ensures a significant increase of productivity and profitability of fruit and berry plantations. The results of horticultural enterprises activity are determined by the intensification of fruit and berry production, effective usage of input resources and improvement of marketing sphere.

Key words: level of concentration, specialization of production, efficiency, horticultural enterprises.

УДК 338.439.5:633.85:631.11

МАРКЕТИНГ ПРОДУКЦІЇ ОЛІЙНИХ КУЛЬТУР СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ

**А.О. ХАРЕНКО, О.Л. БУРЛЯЙ, кандидати економічних наук
Н.Б. ПОБЕРЕЖЕЦЬ, аспірант**

Проаналізовано маркетингову діяльність сільськогосподарських підприємств щодо насіння олійних культур, досліджено залежність рівня її ефективності від ступеня концентрації виробництва, внесено пропозиції щодо підвищення її ефективності.

Аналіз світової динаміки економічного та соціального розвитку свідчить про існування стійких тенденцій до збільшення чисельності населення, що

породжує продовольчу кризу. За таких умов першочерговим стратегічним завданням світової економіки є пошук ефективних шляхів нарощування продовольчих ресурсів. Насамперед це стосується України, яка має всі необхідні передумови для забезпечення не лише власних потреб у продуктах харчування, а й частини світових. Насіння олійних культур є і буде в майбутньому головним джерелом грошових надходжень в Україну, фінансовим фундаментом аграрних підприємств, від якого залежить розвиток усього сільського господарства та соціальної сфери села.

Маркетинг є основою кращої організації виробництва, посилення конкурентоспроможності господарюючого суб'єкта на ринку, формування його іміджу в соціально-економічному середовищі. У свою чергу основою маркетингу є постійний та системний аналіз ринку, передусім клієнтів і конкурентів, що дозволяє підприємствам розробляти ефективні товарні та цінові стратегії, спрямовані на конкретні сегменти споживачів продукції, надаючи при цьому підприємствам певних конкурентних переваг.

Дана проблема вирізняється багатогранністю складових її аспектів та їх багаторівневим характером. Значний внесок у її вирішення внесли наступні науковці: В. Андрійчук, С. Близнюк, О. Бочко, А. Войчак, П. Гайдучський, С. Гаркавенко, В. Герасимчук, В. Губенко, Н. Козуб, О. Кучер, О. Луцій, С. Поперечний, П. Островський, І. Соловійов, Ю. Ципкін та ін. [1 – 7].

Проте, незважаючи на вагомість їхніх розробок та певні здобутки в аграрному секторі економіки, багато питань маркетингу насіння олійних культур залишаються не повністю розкритими, при цьому надто мало існує практичних розробок щодо його розвитку і ефективного функціонування в сучасних умовах на регіональному рівні.

Метою роботи є теоретичне обґрунтування й розробка рекомендацій з покращення маркетингової діяльності сільськогосподарських підприємств Черкаської області щодо насіння олійних культур.

Методика досліджень. У процесі дослідження застосовувались такі методи: історичний – для виявлення тенденцій розвитку виробництва та збуту насіння олійних культур у сільськогосподарських підприємствах; дедуктивний, індуктивний та узагальнення – при вивченні теоретичних аспектів досліджуваної проблеми; порівняння, групування – при дослідженні сучасного стану олієпродуктового підкомплексу і оцінці маркетингової діяльності та виявленні взаємозв'язків між окремими показниками; абстрактно-логічний – щодо теоретичних узагальнень, формулювання висновків.

Інформаційною базою досліджень виступили праці провідних вітчизняних та іноземних вчених-економістів, офіційні матеріали Держкомстату України і Головного управління статистики в Черкаській області та інші джерела.

Результати досліджень. Показники ефективності збутової діяльності сільськогосподарських підприємств Черкаської області щодо насіння олійних культур подано в таблиці 1.

1. Ефективність збуту насіння олійних культур сільськогосподарськими підприємствами Черкаської області

Показники	2007р.	2008р.	2009р.	2010р.	2011р.
Соняшник					
Реалізація, ц	1185346	1310330	2640723	2464084	2240024
Рівень товарності, %	108,7	66,0	107,4	105,3	80,0
Повна собівартість 1 ц, грн	107,60	120,72	134,07	194,14	219,94
в т.ч. витрати на збут	13,05	15,97	14,89	24,91	29,59
Ціна реалізації 1 ц, грн	192,86	132,60	194,83	328,41	342,53
Прибуток на 1 га, грн	1751,61	161,99	1579,20	3138,77	2294,88
Прибуток на 1 ц, грн	85,26	11,88	60,76	134,27	122,59
Рівень рентабельності, %	79,2	9,8	45,3	69,2	55,7
Ріпак					
Реалізація, ц	732216	2407366	869269	689863	445292
Рівень товарності, %	96,0	94,2	94,7	106,0	73,7
Повна собівартість 1 ц, грн	139,66	135,38	195,00	254,31	310,55
в т.ч. витрати на збут	18,03	16,36	21,22	33,85	37,83
Ціна реалізації 1 ц, грн	166,31	216,09	221,93	286,01	398,48
Прибуток на 1 га, грн	404,22	2273,26	543,20	631,71	1334,97
Прибуток на 1 ц, грн	26,65	80,71	26,93	31,70	87,93
Рівень рентабельності, %	19,1	59,6	13,8	12,5	28,3
Соя					
Реалізація, ц	397758	336721	377857	724988	765810
Рівень товарності, %	91,7	73,5	60,8	84,1	54,7
Повна собівартість 1 ц, грн	133,54	176,93	190,21	249,49	210,39
в т.ч. витрати на збут	16,30	21,74	22,56	27,88	27,66
Ціна реалізації 1 ц, грн	164,29	154,20	265,91	257,95	277,79
Прибуток на 1 га, грн	332,73	-208,83	800,84	165,77	859,02
Прибуток на 1 ц, грн	30,75	-22,73	75,70	8,46	67,40
Рівень рентабельності, %	23,0	-12,9	39,8	3,4	32,0

Проведений нами аналіз свідчить, що протягом 2007 – 2011 рр. значно зріс обсяг насіння соняшнику та сої, яку реалізували сільськогосподарські підприємства регіону (табл. 1). Ефективність збуту насіння соняшнику протягом досліджуваного періоду коливається з року в рік, проте є стабільно прибутковою. Це пов'язано з тим, що витрати на його виробництво і збут зростають повільнішими темпами ніж ціна. У 2008 та 2011 роках рівень товарності досліджуваної продукції знаходився на рівні 70 – 80%, хоча в попередні роки він наближався до 100%. Це пояснюється тим, що, на думку товаровиробників, у даних роках реалізаційна ціна, яка пропонувалася операторами ринку була дещо заниженою. Як свідчить зарубіжний і

вітчизняний досвід, реалізаційні ціни на насіння соняшнику, коли його купують безпосередньо у виробника, як правило, необґрунтовано низькі. Таке становище зумовлено дією двох головних чинників. По-перше, зрозуміло, що, коли йдеться про продаж зерна з поля, то його пропозиція в цей час нерідко у декілька разів вища, ніж попит на нього. А це, як відомо, веде до зниження цін. По-друге, в Україні практично всі покупці даного виду збіжжя, у тому числі посередницькі структури, займають відносно виробників олігопольне або навіть монопольне становище. До речі, це стосується ринку практично всіх видів сільгосппродукції. У наукових літературних джерелах уже неодноразово зазначалося, що сільськогосподарські товаровиробники в переважній більшості не займаються зберіганням і переробкою сільськогосподарської продукції (якщо займаються, то в незначних обсягах), а реалізують її суб'єктам господарювання III-ї сфери АПК або ж посередникам, які за своєю кількістю як покупці значно поступаються кількості продавців. Такий розрив нерідко істотно збільшується на місцевих ринках аж до появи покупців-монополістів. Причиною такого явища є політика держави в галузі кредитування, коли основна маса позичених грошей повинна бути повернута у серпні-вересні поточного року.

В країнах Європейського союзу площі під ріпаком, який в основному використовується для виробництва біодизеля протягом останніх років скорочуються, так як останній не вистачає для виробництва продовольчих культур. Це призвело до створення незадоволеного попиту на сировину з боку переробних підприємств, потужності яких виявилися не завантаженими.

Високий рівень цін на насіння ріпаку зумовив його прибутковість, а, отже, і досить високі обсяги виробництва даної культури сільськогосподарськими підприємствами України, які є основним джерелом гарантування продовольчої безпеки держави. В цілому виробництво ріпаку на Черкащині повторює загальнонаціональні тенденції розвитку галузі та при цьому залишаючись, поряд із зерном, прибутковою сільськогосподарською культурою аграрного сектору регіону.

Ситуація на світовому ринку сої сприяє збільшенню її виробництва вітчизняними аграріями. Упродовж останніх років в Україні спостерігалася тенденція до розширення площ під культурою. Якщо в 2005 році сою вирощували на площі 422 тис. га, то 2011-го вона розширилася до 1129 тис. га, а валовий збір зріс до 2,2 млн т. Такий рівень виробництва вивів Україну в лідери з виробництва сої серед країн ЄС та СНД, а також дав змогу нашій країні розміститися в десятці найбільших її виробників у світі.

За прогнозами Української асоціації виробників і переробників сої до 2015 року її виробництво в Україні може збільшитися до 4 млн т, урахувавши площу посіву на рівні 2 млн га. При цьому експорт сої з України підвищиться до 1,1 млн т. Для цього є всі підстави. Адже тільки за 9 місяців 2011 року української сої експортовано в Іран – 198,6 тис. т, Італію – 161,6 тис. т, Німеччину – 55,1 тис. т, Сирію – 56,6 тис. т, Польщу – 11,9 тис. т, Туреччину – 37,9 тис. т, США – 8,9 тис. т. Окрім цього, зростають потужності з переробки

сої. Якщо 2003 року вони становили 160 тис. т, то 2011-го – 1,7 млн т. Цього вдалося досягти завдяки сприятливій економічній ситуації. Якщо у вересні 2010 року середні закупівельні ціни на сою становили 2,8 – 2,9 тис. грн/т, то через рік досягли 3,4 – 3,5 тис. грн/т. На початку грудня 2011 р. соя коштувала 3,1 – 3,2 тис. грн/т (франко-склад). Нинішній рівень цін є привабливим як для виробників, так і споживачів сої як в Україні, так і за кордоном.

Економічна сутність розширення виробництва сої полягає в тому, що всі витрати на її вирощування окупуються за рахунок олії (якщо не реалізовувати безпосередньо насіння, а здавати його на переробку) при промисловій переробці, а дешевий білок у вигляді шротів стає цінним білковим інгредієнтом для виробництва комбікормів.

Залежність показників ефективності збутової діяльності сільськогосподарських підприємств Черкаської області, щодо насіння олійних культур від концентрації виробництва наведено в таблицях 2–3.

2. Ефективність збуту насіння соняшнику сільськогосподарськими підприємствами Черкаської області в залежності від концентрації виробництва, 2010 р.

Групи господарств за площею посіву олійних культур, га	Показник								
	кількість підприємств у групі, од.	середня площа, га	рівень товарності, %	повна собівартість 1 ц, грн	збутові витрати на 1 ц, грн	ціна реалізації 1 ц, грн	прибуток, грн		рівень рентабельності, %
							1 ц	1 га	
до 100	56	67	104,5	197,32	27,18	296,35	99,04	1886,35	50,2
101 – 200	105	154	107,2	191,16	22,73	302,39	111,24	2489,13	58,2
201 – 300	79	246	93,7	173,59	-9,59	300,86	127,27	2481,52	73,3
301 – 400	45	344	111,5	222,57	7,36	381,95	159,38	3587,04	71,6
401 – 500	22	443	107,5	187,94	32,33	306,15	118,21	2614,01	62,9
501 – 600	10	552	93,7	219,32	17,22	293,14	73,82	1575,05	33,7
601 – 700	7	647	106,2	173,51	14,34	310,66	137,16	3771,70	79,1
701 – 800	6	729	131,5	187,64	17,56	400,77	213,13	7471,88	113,6
801 – 900	1	840	113,0	363,18	138,02	314,93	-48,25	-816,79	-13,3
901 – 1000	5	939	93,6	308,46	54,51	396,99	88,53	1373,07	28,7
1001 – 1100	5	1037	76,7	199,67	21,36	382,77	183,10	3349,52	91,7
ТОВ «Кочубій»	x	1160	99,8	164,95	16,85	293,91	128,96	2493,02	78,2
ТОВ «Чорна Кам'янка»	x	1703	95,9	154,56	19,93	340,39	185,83	4788,84	120,2
ТОВ «Інвестагропром»	x	2001	99,0	181,47	17,40	339,84	158,37	3094,40	87,3
ТОВ «Агровіт»	x	2222	97,3	236,10	10,30	354,05	117,95	2391,09	50,0
СТОВ «ЛНЗ АГРО»	x	3100	100,0	182,76	29,26	350,05	167,29	4858,55	91,5
ЗАТ «НВФ Урожай»	x	7943	100,3	178,78	45,12	298,51	119,73	3703,30	67,0

3. Ефективність збуту насіння ріпаку та сої сільськогосподарськими підприємствами Черкаської області в залежності від концентрації виробництва, 2010 р.

Групи господарств за площею посіву олійних культур, га	Показник								
	кількість підприємств у групі, од.	середня площа, га	рівень товарності, %	повна собівартість 1 ц, грн	збутові витрати на 1 ц, грн	ціна реалізації 1 ц, грн	прибуток, грн		рівень рентабельності, %
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Ріпак									
до 100	81	47	116,98	247,77	21,06	257,69	9,92	188,73	4,0
101 – 200	47	144	118,17	233,72	25,75	270,42	36,69	632,22	15,7
201 – 300	22	256	101,35	248,54	42,01	276,61	28,07	594,84	11,3
301 – 400	7	351	101,49	229,20	32,73	283,20	54,00	1296,91	23,6
401 – 500	5	446	124,80	285,76	21,37	288,19	2,43	52,83	0,8
501 – 600	3	568	96,54	243,89	42,98	258,12	14,24	294,72	5,8
601 – 700	2	676	97,76	259,15	18,06	307,05	47,89	826,33	18,5
СТОВ АФ «Корсунь»	х	910	73,39	166,83	16,86	278,76	111,93	2533,19	67,1
ТОВ «Дзензелівське»	х	926	84,80	183,57	47,87	271,77	88,20	1541,25	48,0
ТОВ «Добра-Красноставка»	х	1085	100,00	205,26	21,31	307,70	102,44	2431,43	49,9
ЗАТ «НВФ Урожай»	х	1466	92,00	194,85	37,88	300,03	105,19	3655,80	54,0
СТОВ «Зернова компанія Хорс»	х	2275	100,00	214,49	0,00	357,20	142,71	2437,41	66,5
Соя									
до 100	71	56	93,6	208,70	23,75	252,74	44,04	597,65	21,1
101 – 200	43	152	94,7	177,87	20,87	250,82	72,95	996,16	41,0
201 – 300	22	248	99,0	257,37	37,22	250,25	-7,13	-87,51	-2,8
301 – 400	14	339	61,0	280,30	49,24	296,56	16,26	152,67	5,8
401 – 500	6	451	93,7	199,33	15,64	258,37	59,05	740,93	29,6
501 – 600	4	541	72,7	225,66	7,67	252,77	27,11	260,64	12,0
601 – 700	3	648	106,3	191,51	18,90	245,85	54,34	969,82	28,4
701 – 800	4	747	98,3	255,09	16,53	240,91	-14,18	-169,56	-5,6
801 – 900	2	829	96,0	386,23	17,01	321,75	-64,49	-679,54	-16,7
901 – 1000	2	913	55,3	236,20	32,52	277,09	40,89	347,70	17,3
1001 – 1100	–	–	–	–	–	–	–	–	–
1101 – 1200	3	1126	93,1	356,47	17,27	253,38	-103,09	-1401,75	-28,9
ТОВ «Приват агро Білозір'я»	х	1222	100,0	186,12	-102,19	31,61	-154,51	-2067,02	-83,0

Продовження табл. 3

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
ТОВ «Кишенці»	x	1369	136,7	188,80	92,33	234,67	45,87	1373,41	24,3
ТОВ «Оберіг інвест»	x	1490	92,4	295,97	12,46	359,64	63,67	459,73	21,5
ТОВ «Чорна Кам'янка»	x	1612	86,5	182,32	23,51	298,75	116,43	2056,08	63,9
СТОВ АФ «Корсунь»	x	2874	88,8	180,52	75,85	249,90	69,38	1032,53	38,4
ТОВ «Атлантик Фаремз 2»	x	3162	215,3	354,60	17,73	289,94	-64,66	-1548,07	-18,2
СТОВ «Зернова компанія Хорс»	x	3768	78,6	335,56	31,89	331,22	-4,34	-36,86	-1,3

Згідно проведених досліджень рівень концентрації виробництва сприяє збільшенню розміру прибутку на 1 га. Більші підприємства мають можливість застосовувати у своїй діяльності інтенсивні технології на інноваційній основі, заключаючи для цього достатню кількість матеріальних ресурсів (добрив, засобів захисту рослин, нової техніки, продуктивних сортів і гібридів рослин), які значно підвищують продуктивність ріллі. Цього, на жаль, не можуть зробити господарства менші за розмірами.

За умови розвитку ринкових відносин та відміни державного замовлення, основними каналами збуту продукції аграрних підприємств стали (таблиця 4): переробні підприємства, орендна плата за паї, населенню (в рахунок оплати праці), на ринку, комерційним організаціям. Зазначимо, що, на відміну від насіння ріпаку та соняшнику, господарства не всю сою реалізують, а значна її частка йде на корм худобі та інші виробничі потреби.

За досліджуваній період мала місце тенденція зменшення питомої ваги реалізації таким суб'єктам ринку насіння олійних культур, як переробні підприємства, і відповідне зростання такого каналу реалізації як комерційні організації. Отже, трансформація потоків насіння відбувається в напрямі переважної його реалізації останнім, а це передусім прямі угоди купівлі-продажу між покупцем і продавцем. Перелік груп покупців за прямими угодами дуже широкий – від іншого господарства до зарубіжної країни, але ніяких даних про склад таких операторів ринку з боку попиту органи офіційної державної статистики не публікують. Обсяги збуту продукції через біржі незначні (0,2% від загального показника), оскільки, на нашу думку, даний вид торгівлі унеможливує шахрайство з боку керівників, які, за умови реалізації продукції іншими каналами, привласнюють частину виручки. В подальшому підприємства повинні орієнтуватися на даний канал, оскільки він дає змогу зробити прозорими операції зі збуту продукції.

4. Рівень цін за 1 ц насіння олійних культур у розрізі каналів реалізації, грн

Канали реалізації продукції	Показник	2008р.	2009р.	2010р.	2011р.
Соняшник					
переробні організації	питома вага каналу	26,8	37,5	31,5	6,0
	ціна за 1ц, грн	104,0	110,4	121,1	336,86
орендна плата за паї	питома вага каналу	0,2	0,2	0,2	1,0
	ціна за 1ц, грн	100,5	84,4	322,8	230,91
населенню, в т.ч. в рахунок оплати праці	питома вага каналу	0,4	0,2	0,3	-
	ціна за 1ц, грн	125,4	141,9	237,6	-
на ринку	питома вага каналу	13,4	14,3	14,5	1,3
	ціна за 1ц, грн	663,2	506,0	681,8	311,72
комерційним організаціям	питома вага каналу	59,2	47,8	53,5	91,7
	ціна за 1ц, грн	401,0	608,8	883,8	344,33
Ріпак					
переробні організації	питома вага каналу	-	-	-	2,0
	ціна за 1ц, грн	-	-	-	399,80
орендна плата за паї	питома вага каналу	0,6	0,5	-	-
	ціна за 1ц, грн	196,7	330,0	-	-
населенню, в т.ч. в рахунок оплати праці	питома вага каналу	4,5	1,8	0,3	-
	ціна за 1ц, грн	154,0	181,7	184,3	-
на ринку	питома вага каналу	57,8	73,0	15,1	0,4
	ціна за 1ц, грн	186,7	164,8	152,3	328,79
комерційним організаціям	питома вага каналу	37,1	24,7	84,6	97,6
	ціна за 1ц, грн	191,4	249,3	301,7	401,11
Соя					
переробні організації	питома вага каналу	8,5	3,4	4,7	4,8
	ціна за 1ц, грн	150,93	253,88	259,98	262,47
орендна плата за паї	питома вага каналу	-	-	-	-
	ціна за 1ц, грн	-	-	-	-
населенню, в т.ч. в рахунок оплати праці	питома вага каналу	0,1	-	-	-
	ціна за 1ц, грн	118,57	-	-	-
на ринку	питома вага каналу	8,0	0,5	1,7	2,5
	ціна за 1ц, грн	228,26	222,99	250,98	269,07
комерційним організаціям	питома вага каналу	83,4	96,1	93,6	92,7
	ціна за 1ц, грн	157,42	257,34	264,18	279,56

Отже, на сьогодні головними покупцями насіння олійних культур є посередницькі структури. На відміну від переробних підприємств чи населення вони купують його для того, щоб знову продати з вигодою для себе.

Оцінку економічної ефективності маркетингової діяльності сільськогосподарських підприємств Черкащини щодо насіння олійних культур відображено в таблиці 5.

Дані таблиці 5 свідчать про відносно ефективну маркетингову діяльність господарств у даній галузі, яка забезпечила порівняно високий рівень окупності

вкладених ресурсів. Проте, на наш погляд, підприємства ще не в повній мірі використовують потенціал маркетингу як ринкової теорії управління, а, отже, мають можливість значно підвищити ефективність своєї господарської діяльності за допомогою нього. Проблема на ринку сільськогосподарської продукції є відсутність власної мережі торгових закладів та нестача капіталу у товаровиробників для її розвитку. Однак це є лише ознаки, які характеризують слабку маркетингову інфраструктуру із забезпечення засобами сільськогосподарського виробництва та невигідну реалізацію готової продукції. Умови для торгівлі необхідними ресурсами і кінцевою продукцією є важливими тому, що недосконалий сільськогосподарський маркетинг спричиняє зниження ціни на готову продукцію, а ціни на нафтопродукти, енергоносії, техніку є занадто високими.

5. Економічна ефективність агромаркетингової діяльності сільськогосподарських підприємств Черкаської області щодо олійних культур

Показники аналізу та економічної ефективності маркетингової діяльності		2007р.	2008р.	2009р.	2010р.	2011р.
Соняшник	грошовий потік, тис. грн	105563,5	25579,8	175415,6	349154,1	298487,5
	агромаркетингові витрати на 1000 грн обсягу реалізованої продукції, грн	150,60	149,70	142,42	111,53	86,39
	коефіцієнт чистого прибутку	0,792	0,098	0,453	0,692	0,557
	коефіцієнт економічної ефективності виробництва і агромаркетингу	0,792	0,065	0,453	0,692	0,479
Ріпак	грошовий потік, тис. грн	24588,2	205690,1	31132,9	28196,4	48151,4
	агромаркетингові витрати на 1000 грн обсягу реалізованої продукції, грн	110,15	133,09	5,84	133,15	94,94
	коефіцієнт чистого прибутку	0,191	0,596	0,138	0,125	0,283
	коефіцієнт економічної ефективності виробництва і агромаркетингу	0,191	0,596	0,138	0,125	0,231
Соя	грошовий потік, тис. грн	15452,3	-3394,0	33423,7	15573,7	64868,6
	агромаркетингові витрати на 1000 грн обсягу реалізованої продукції, грн	118,11	199,24	75,44	120,76	99,58
	коефіцієнт чистого прибутку	0,23	-0,129	0,398	0,034	0,32
	коефіцієнт економічної ефективності виробництва і агромаркетингу	0,194	-0,092	0,281	0,030	0,204

Аграрне підприємство як система управління має досить складні інформаційні взаємозв'язки і тісно пов'язане з обробкою інформації з метою прийняття конкретних рішень, а інформація є одним із основних елементів системи управління на всіх її рівнях як відображення реальних процесів. Від сучасного інформаційного забезпечення залежить ефективність роботи АПК. В сільськогосподарських підприємствах проблема своєчасного забезпечення інформацією різного спрямування може бути вирішена за допомогою створення і функціонування служб агромаркетингу, які б постійно

відслідковували хоча б саму важливу інформацію, а в майбутньому могли б користуватися даними інформаційно-консультаційних центрів. Господарство може мати свого маркетолога для виконання комплексу робіт по управлінню виробництвом-збутом і одночасно використовувати послуги альтернативної маркетингової служби щодо проведення комплексного аналізу ринку тощо. Невеликі за розміром сільськогосподарські підприємства для здійснення маркетингу можуть створити маркетинговий кооператив. Таким чином, можливі наступні варіанти виконання функцій управління виробничо-збутовою діяльністю підприємства: новоствореним підрозділом маркетингу або маркетинговим кооперативом. На наш погляд доцільно сумістити в сфері маркетингової діяльності господарства ці два варіанти, розділивши між ними функції.

Вибір каналу збуту визначає діяльність підприємства на роки вперед, тому головним питанням є визначення стратегії збуту, що дозволяє уникнути рішень, які заважають розширенню збутової діяльності. Становлення оптового ринку сільськогосподарської продукції вимагає достатньої кількості продукції, придатної для реалізації (тобто достатньої кількості продавців), а також достатньої кількості покупців, що можливо при розвитку виробництва сільськогосподарської продукції в крупних сільськогосподарських підприємствах, створенні торгівельно-закупівельних кооперативів, фірм, об'єднань і підприємств із зберігання, переробки.

Висновок. Протягом досліджуваного періоду господарська діяльність сільськогосподарських підприємств щодо насіння олійних культур була досить ефективною, про що свідчить отриманий рівень рентабельності. За останні 5 років розмір прибутку отриманого господарствами на 1 га збірної площі зріс у 3 рази, а рівень концентрації виробництва сприяє збільшенню його розміру на 1 га. Покупцями насіння олійних культур виступають: переробні підприємства, орендна плата за паї, на ринку, комерційним організаціям. При цьому спостерігається відносно ефективна маркетингова діяльність господарств у даній галузі, яка забезпечила досить високий рівень окупності вкладених ресурсів. Головним чинником підвищення ефективності маркетингу сільськогосподарських підприємств щодо продукції оліепродуктового підкомплексу має стати добре налагоджене інформаційне забезпечення та вибір оптимальних каналів розподілу продукції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрійчук В.Г. Економіка аграрних підприємств / В.Г. Андрійчук. — К.: КНЕУ, 2002. — 621 с.
2. Бочко О.Ю. Маркетингове забезпечення функціонування сільськогосподарських підприємств: автореф. дис.... кандидата екон. наук: 08.00.04 / Бочко Олена Юріївна. — Львів, 2009. — 22 с.
3. Гайдуцький П. І. Аграрний ринок України. Орієнтуємося на його організованість, прозорість форм і державне регулювання /

- П. І. Гайдучський // Зерно і хліб. — 2002. — №4. — С. 3 – 5.
4. Губенко В.І. Маркетинговий менеджмент аграрних підприємств і ефективність виробництва / В.І. Губенко // Вісник ХНТУСГ: зб. наук. праць Харківського національного технічного університету сільського господарства ім. Петра Василенка. — Харків, 2011. — Вип. 113. — С.3–8.
 5. Козуб Н.М. Маркетингова діяльність сільськогосподарських підприємств Причорноморського регіону // автореф. дис. канд. екон. наук: 08.06.01 / Н.М. Козуб. — Харків, 2004. — 20 с.
 6. Поперечний С.І. Маркетингова діяльність в АПК / С.І. Поперечний, О.Л. Клебан // Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій ім. С.З. Гжицького. — Львів, 2011. — Том 13., № 1(47). — Ч. 2. — С. 181 – 187.
 7. Цыпкин Ю. А. Агрмаркетинг и консалтинг: учеб. пособие / Ю. А. Цыпкин, А. Н. Люкшинов, Н. Д. Эриашвили – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2000. — 637 с.

Одержано 28.11.12

Исследованиями установлено, что хозяйственная деятельность сельскохозяйственных предприятий региона относительно семян масленичных культур была прибыльной. Наблюдается относительная эффективность маркетинговой деятельности хозяйств в данной отрасли, которая обеспечивает достаточно высокий уровень окупаемости задействованных ресурсов. Основным путем повышения ее эффективности должно стать хорошо организованное информационное обеспечение и выбор оптимальных каналов реализации продукции.

Ключевые слова: *маркетинг, сельскохозяйственные предприятия, семена масленичных культур, каналы сбыта, прибыль, информация.*

The research showed that the economic activity of agricultural enterprises of the region regarding oil crop seed production was profitable. The relative effectiveness of marketing activity of the enterprises, which provided a high level of return on investments, was observed. The main way to increase its efficiency is supposed to be a well organized communication and choice of optimal distribution channels.

Key words: *marketing, agricultural enterprises, oil crop seeds, distribution channels, profit, information.*

РОЗВИТОК РИНКУ ПРАЦІ УКРАЇНИ У КРИЗОВИЙ ПЕРІОД

І.В. ХЛІВНА, кандидат економічних наук
Уманська філія ПВНЗ «Європейський університет»

У статті проаналізовано ринок праці України у кризовий період. Запропоновано напрями мінімізації ризиків на ринку праці України, пов'язаних з макроекономічними та регуляторними аспектами впливу економічної кризи.

В умовах глобалізації світової економіки поступово посилюється вплив екзогенних чинників на формування та реалізацію економічної політики держави. Наростання кризових явищ в економіці України відбувалося не тільки під впливом кризових тенденцій розвитку світових фінансових ринків, а й на фоні відсутності ефективної стратегії економічних реформ, збереження експортоорієнтованої моделі розвитку, консервації застарілої технологічної структури та загострення структурних диспропорцій в економіці.

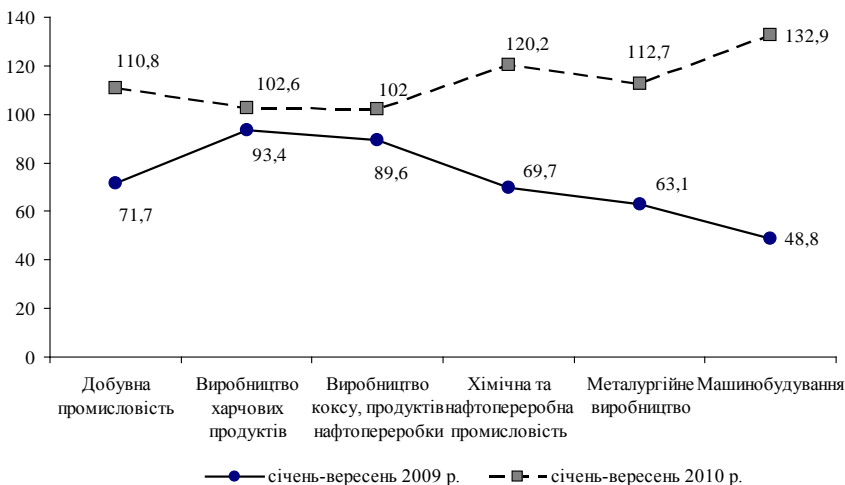
Дослідженням сучасного ринку праці в Україні присвячені праці українських вчених Юдіна В.А., Опаленко І.О., Владечак А.В., Строченко Н.І., Євсєєнко О., Вітвіцький В.В., Транченко Л.В. [6], Дейнеко Л.В., Чечель О.М., Любенко О.І. Проблеми ринку праці і безробіття представляють роботи таких закордонних економістів як Бар Р., Карсон Р.Б., Кейнс Дж.М., Ламперт Х., Маркс К., Ойкен В., Сміт Р.С., Хайєк Ф., Хікс Дж.Р., Еренбергом Р.Дж.

Методика досліджень. У статті використано загальноприйняті економічні методи дослідження, зокрема дедукції – при теоретичному осмисленні проблеми, монографічний – для детальної конкретизації наукових засад розвитку ринку праці, графічний – для наочного відображення стану сільського ринку праці.

Результати досліджень. Незважаючи на збільшення ВВП у першому півріччі 2010 р. (порівняно з аналогічним періодом попереднього року) на 6,3%, скорочення реального ВВП залишалося досить вагомим. Зокрема, падіння реального ВВП у першому півріччі 2009 р. на 17,8% відображало стрімке погіршення макроекономічної кон'юнктури як результату наростання кризових явищ в економіці. Поява ознак макроекономічної стабілізації проявилася через зростання обсягів промислового виробництва у січні–вересні 2010 р. на 10,8%, порівняно з аналогічним періодом попереднього кризового року. Однак це зростання не виглядає настільки значним, зважаючи на стрімке погіршення макроекономічних показників протягом кризового періоду (рис. 1).

Вразливість економіки України до впливу світової фінансово-економічної кризи посилилася в результаті скорочення зовнішнього та внутрішнього попиту на вітчизняну продукцію. Найбільших втрат у кризовий рік зазнало машинобудування, обсяги виробництва якого у січні–вересні

2009 р., порівняно з попереднім роком, скоротилися на 51,2%. Навіть покращення кон'юнктури на світовому ринку металургійної продукції у 2010 р. не змогло суттєво покращити позиції вітчизняної металургії у світовому рейтингу. Зокрема, у січні–вересні 2010 р. (порівняно з аналогічним періодом попереднього року) частка чорних металів у товарній структурі експорту збільшилася на 49,7%, при одночасному скороченні частки металопродукції на 7,4%.

**Рис. 1. Індекси промислової продукції [1]
(у % до відповідного періоду попереднього року)**

Це відбувалося на фоні утримання позитивного сальдо зовнішньоторговельного балансу за рахунок перевищення експортних поставок, порівняно із імпортом, на рівні 0,4 млрд. дол. США протягом першого півріччя 2010 р. (порівняно з від'ємним сальдо 0,4 млрд. дол. за аналогічний період попереднього року) [2].

Неефективність економічних реформ, зорієнтованість економіки країни не стільки на розвиток, скільки на споживання, збільшення частки імпортої складової у структурі споживання у передкризовий період призвели до звуження ємності внутрішнього споживчого ринку, скорочення обсягів виробництва вітчизняних товарів виробників. Не менш вагомо на економічний розвиток країни вплинули кризові тенденції розвитку світових фінансових ринків, перевищення обсягів повернення капіталу з фінансового сектору країни над обсягами нових інвестицій, погіршення стану платіжного балансу. Різке зростання залежності вітчизняного банківського сектору від зовнішніх

запозичень стало, на думку вітчизняних економістів, одним з фундаментальних чинників глибини та всебічності фінансово-економічної кризи 2008 – 2009 рр. в Україні.

Вагомим чинником посилення кризових явищ в економіці стало також розкручення спіралі інфляційних очікувань. Зокрема, протягом січня–вересня 2010 р., порівняно з аналогічним періодом попереднього року, рівень інфляції коливався у межах від 106% до 111%. Зростання індексу споживчих цін до 107,4% у вересні 2010 р. (порівняно з груднем попереднього року) було зумовлене, насамперед, впливом внутрішніх чинників (збільшенням тиску соціальних видатків (так званого “інфляційного податку”), нестабільністю грошового та фінансового ринків, посиленням ролі імпортних джерел задоволення споживчого попиту населення) [3]. При цьому використання переважно інфляційних чинників збільшення соціальних виплат перешкоджало і перешкоджає пошуку дієвих механізмів трансформації зростаючих доходів населення в ефективний попит, розробку фіскальних механізмів коригування співвідношення споживчого та інвестиційного попиту.

Разом з тим, на збільшення рівня інфляції суттєво вплинули також і чинники зовнішньої дії (зокрема, підвищення світових цін на енергоносії та товари продовольчої групи). Загалом посилилася роль немонетарних чинників інфляції, зумовлених зростанням тарифів на послуги природних монополій (подорожчанням вартості електроенергії, газу, тепла та води), інфляцією споживчих витрат, зростанням вартості продовольчих товарів.

Погіршення макроекономічної ситуації в країні призвело до загострення протиріч у соціально-трудовій сфері, пов'язаних з відсутністю дієвої реструктуризації зайнятості; звуженням можливостей працевлаштування; неповним використанням зайнятої робочої сили; зниженням реальних доходів від зайнятості. Диспропорції в розвитку економіки України, непослідовність структурних та інституційних реформ у до кризовий період, утримання значною частки низькорентабельних виробництв значно ускладнюють розробку механізму мінімізації впливу загальносвітових кризових явищ на вітчизняну економіку.

Зокрема, відсутність ефективної реструктуризації зайнятості не тільки призвела до поглиблення кризових явищ в українській економіці, а й значно ускладнила адаптацію сфери трудових відносин до ринкових умов. Негативні тенденції розвитку ринку праці значно посилилися у зв'язку із збільшенням структурних диспропорцій в економіці. Загалом це спричинило реалізацію низки внутрішніх загроз, пов'язаних зі збереженням значної частки збиткових підприємств, економією на витратах на технологічне переоснащення виробництва (на користь використання дешевої некваліфікованої робочої сили), неефективністю процесів приватизації.

Погіршення перспектив розвитку трудового потенціалу підприємств пов'язане насамперед із наростанням кризових явищ на національному ринку праці, виникнення та загострення яких зумовлені:

- поступовим звууженням обсягів попиту на робочу силу з одночасним наростанням деформаційних змін у його структурі, скороченням можливостей створення нових робочих місць;
- посиленням напруженості на ринку праці у зв'язку зі збільшенням чисельності незайнятого населення та скороченням обсягів вакансій.

Перебування економіки України у стані економічної кризи потребує пошуку та використання відповідних механізмів адаптації економічно активних підприємств до функціонування в умовах скорочення обсягів виробництва, неповного завантаження виробничих потужностей. Флексибілізація зайнятості є одним з найбільш поширених інструментів мінімізації негативних наслідків впливу кризи на зайнятість. Використання практики вимушеної неповної зайнятості роботодавцями спрямоване, з одного боку, на збереження найбільш кваліфікованого кадрового потенціалу підприємств, з другого – на стимулювання звільнень за власним бажанням або за угодою сторін (натомість вивільнення з економічних причин). Це, у свою чергу, забезпечує економію на виплаті вихідних допоміг та поліпшує показники статистичної звітності підприємств щодо вивільнення працівників внаслідок структурної кризи.

Чисельність працівників, що перебували у відпустках з дозволу та з ініціативи адміністрації, з початку кризового періоду зменшилася з 829 тис. осіб у грудні 2008 р. до 56,7 тис. осіб у червні 2010 р. Водночас найвищий пік часткової зайнятості (зайнятості неповний робочий день) припадав на березень 2009 р. (1 230,8 тис. осіб). Однак питома вага частково зайнятих протягом періоду з грудня 2008 р. по червень 2010 р. коливалася у межах від 8,5 до 5,7% від кількості штатних працівників. При цьому найбільш стрімко збільшувалася частка зайнятих неповний робочий день в промисловості, яка досягла максимуму (20,9% від загальної кількості) у квітні 2009 р., що відображає тенденції скорочення обсягів виробництва [4].

Загострення ситуації у сфері зайнятості має об'єктивний характер, оскільки наростання негативних очікувань з боку виробників проявилось через скорочення обсягів загальної потреби у робочій силі, заявленої підприємствами усіх форм власності у службу зайнятості. Незважаючи на збільшення на 4,6% кількості вакантних робочих місць у першому півріччі 2010 р., порівняно з аналогічним періодом попереднього року, ці показники не виглядають досить значними, особливо зважаючи на падіння на 61% відносно рівня передкризового першого півріччя 2008 р. Практично для всіх видів економічної діяльності було характерне значне скорочення обсягів потреби на робочу силу (порівняно з передкризовим періодом): на рівні від 36,5% у сфері фінансової діяльності до 73,7% – у добувній промисловості. Разом із тим, аналізуючи динаміку змін галузевої потреби підприємств у робочій силі за перші півріччя 2009 – 2010 рр., можна відзначити збільшення обсягів потреби у працівниках підприємств сфери будівництва (на 29,6%), що пов'язане передусім із значними обсягами незавершеного будівництва. Скорочення обсягів вакантних посад

спостерігалось у сфері державного управління (зменшення на 15,6%), що можна пояснити очікуванням оптимізації чисельності державних службовців [5].

Значне скорочення обсягів виробництва, яке спостерігалось протягом останнього періоду, вже зумовило поступове збільшення “навісу” чисельності незайнятих при зменшенні кількості вакансій, поданих підприємствами до служби зайнятості (табл. 1).

1. Динаміка змін у структурі потреби в робочій силі та її пропозиції за професійними групами у 2008 – 2010 рр.

Професійна група	Потреба підприємств, тис. осіб			Незайняте населення, тис. осіб		
	перше півріччя 2008 р.	перше півріччя 2009 р.	перше півріччя 2010 р.	перше півріччя 2008 р.	перше півріччя 2009 р.	перше півріччя 2010 р.
Законодавці, вищі держ- службовці, керівники	13,7	6,6	6,7	42,0	64,9	42,2
Професіонали	17,6	9,7	10,2	30,9	49,3	32,3
Фахівці	18,2	9,3	9,0	45,6	61,9	39,8
Технічні службовці	7,3	2,5	2,8	31,3	35,1	25,2
Робітники сфери обслуго- вування та торгівлі	20,2	8,1	9,7	76,6	79,9	56,6
Кваліфіковані робітники сільського господарства, риборозведення та рибальства	3,5	1,5	1,4	28,3	22,4	12,5
Кваліфіковані робітники з інструментом	53,6	14,7	15,2	58,3	107,9	54,1
Оператори та складальники устаткування і машин	39,7	11,0	10,8	104,8	123,9	76,6
Найпростіші професії	33,5	12,9	13,7	137,2	125,7	72,1

Джерело: Статистична звітність Державного центру зайнятості за 2008 – 2010 рр. Форма 2-ПН.

Аналіз структури потреби підприємств в робочій силі та її пропозиції (з боку незайнятого населення) за професіями у першому півріччі 2008, 2009 та 2010 р. свідчить про суттєве скорочення попиту на представників усіх груп професій. Зниження коливалося у межах від 42% потреби у професіоналах до 73% потреби підприємств у операторах та складальниках устаткування і машин.

Порівняно з кризовим першим півріччям 2009 р., у першій половині 2010 р. відбулися певні позитивні зміни у структурі попиту за професіями. Зокрема, це стосується збільшення потреби у працівниках сфери обслуговування та торгівлі (на 20,2%), технічних службовців (на 13,6%), що пояснюється вищим рівнем трудової мобільності у сфері послуг. Залишається

достатньо стабільним попит підприємств на представників найпростіших професій, який збільшився на 6,8%. Це – ознака високого рівня плинності кадрів через несприятливі умови найму та оплати праці зайнятих на цих посадах. Разом із тим зростання попиту на кваліфікованих робітників з інструментом (на 4,0%) є свідченням поступового підвищення економічної активності вітчизняних промислових підприємств. Водночас частка фахівців у загальному обсязі потреби підприємств скоротилася на 3,0%, що віддзеркалює нестійкість попиту на висококваліфікованих працівників у переробній промисловості [5]. Загалом, тенденції змін потреби підприємств у працівниках для заміщення вільних робочих місць за професіями досить передбачувані, оскільки вони відображають макроекономічні зміни, які відбувалися в економіці протягом останніх років.

На негативні очікування на ринку праці з боку споживачів послуг центру зайнятості вказує також суттєве зменшення чисельності працевлаштованого незайнятого населення з 578,1 тис. осіб у першому півріччі 2008 р. до 393,9 тис. осіб у першому півріччі 2010 р. (на 33,6%). Загалом найбільше зниження відбулося серед працевлаштованих на посади службовців (на 38,8%) та на робітничі місця (на 34,0%), а також на місця, які не потребують спеціальної підготовки (на 26,3%). Це є результатом зростаючої невідповідності між вимогами роботодавців до професійних характеристик працівників, з одного боку, та наявною кваліфікацією шукачів роботи – з другого [6].

Посилення кризових явищ на національному ринку праці проявлялося, передусім, через зростання рівня безробіття. Зокрема, рівень безробіття (за методологією МОП) збільшився з 6,2% у першому півріччі 2008 р. до 9,1% за аналогічний період кризового 2009 р. І хоча у першому півріччі 2010 р. спостерігалось певне уповільнення темпів безробіття – до 8,5%, ситуація у сфері зайнятості дотепер залишається нестабільною. Водночас зростання рівня зареєстрованого безробіття за аналогічний період не характеризувалося значною динамікою, оскільки цей показник віддзеркалює тенденції розвитку лише окремого сегменту ринку праці. Рівень зареєстрованого безробіття коливався у межах від 3% у першому півріччі 2008 р. до 4,1% у першому півріччі 2009 р. із подальшим зниженням до 2,4% у першому півріччі 2010 р.

Разом із тим слід зазначити, що результативність виходу із стану незайнятості осіб, що перебувають на обліку в службі зайнятості, може бути охарактеризована на основі застосування показників “входження до стану незайнятості та “виходу зі стану незайнятості”. Встановлення оптимального співвідношення між цими показниками є ознакою поступової стабілізації рівня безробіття. Перевищення обсягів “виходу” над обсягами “входження” свідчить про скорочення масштабів безробіття, і навпаки. Аналіз результативності процесу працевлаштування незайнятого населення за сприяння служби зайнятості може бути здійснений на основі використання показника “інтенсивності виходу із стану незайнятості” (табл. 2).

2. Динаміка показників “входження до стану незайнятості” та “виходу зі стану незайнятості” за 2008 – 2010 рр.

Найменування показника	I півріччя 2008 р.	2008 р.	I півріччя 2009 р.	2009 р.	I півріччя 2010 р.
“Входження до стану незайнятості”, тис. осіб	750,8	1840,4	640,5	1267,1	560,9
“Вихід зі стану незайнятості”, тис. осіб	856,2	1624,5	845,8	1600,5	692,5
Інтенсивність виходу із стану безробіття у зв'язку з працевлаштуванням, %	67,5	66,7	46,2	43,9	55,4

Джерело: Статистичні дані Державного центру зайнятості. Форма 2-ПН за 2004 – 2010 рр.

Протягом кризового періоду спостерігалася дія тенденції до перевищення “виходу” зі стану незайнятості до “входження” до нього. Зокрема, показник “інтенсивності виходу із стану безробіття у зв'язку з працевлаштуванням” збільшився з 46,2% у першому півріччі 2009 р. до 55,4% у першому півріччі 2010 р.

Водночас комплексна оцінка динаміки цих показників можлива лише за умов всебічного аналізу тих факторів, що суттєво впливають на зміну чисельності зареєстрованих безробітних. Стимулом для зняття з обліку та пошуків можливостей самостійного працевлаштування може бути не тільки невідповідність якості послуг з працевлаштування, що пропонуються безробітним, їх вимогам стосовно умов найму та оплати праці. Важливими чинниками впливу на зміну показника “інтенсивності виходу із стану незайнятості” є звуження можливостей працевлаштування, недостатньо високі розміри допомоги по безробіттю, обмеженість ринку наявних вакансій.

Необхідно зазначити, що служба зайнятості орієнтує свою діяльність на підтримку безробітних, які мають об'єктивні труднощі при самостійному пошуку роботи. Важливим завданням державної служби зайнятості є передусім наближення “потенціалу працевлаштування” представників неконкурентоспроможних верств населення до рівня тих, хто в змозі шукати роботу самостійно. Аналіз динамічних змін статево-вікової структури незайнятого населення, що перебуває на обліку в центрах зайнятості, дозволяє виділити у складі незайнятого населення досить високу частку жінок і молоді як найменш конкурентоспроможних верств населення на ринку праці. Водночас скорочення у першому півріччі 2010 р. на 32,2% чисельності знятих з обліку без працевлаштування, порівняно з аналогічним періодом попереднього року, свідчить про намагання безробітних отримати послуги служби зайнятості з професійного навчання з огляду на загострення проблем на ринку праці.

Закон України від 25.12.2008 року №799-VI «Про внесення змін до деяких законів України щодо зменшення впливу світової фінансової кризи на сферу зайнятості населення» (введений в дію з 13 січня 2009 р.) спрямований

передусім на впровадження механізмів підтримки працівників, які опинилися під загрозою звільнення; розширення переліку критеріїв підходящої роботи; стимулювання безробітних до пошуку роботи; розширення кола осіб, що підлягають страхуванню на випадок безробіття; запровадження виплати допомоги з часткового безробіття та профілактики настання страхових випадків. Однак можливості застосування норм цього закону стосовно виплати допоміг по частковому безробіттю, як і виділення допомоги безробітним на започаткування власного бізнесу, обмежені фінансовими можливостями фонду.

Висновки. Серед напрямів мінімізації ризиків на ринку праці України, пов'язаних з макроекономічними та регуляторними аспектами впливу економічної кризи, необхідно відзначити:

- відновлення макроекономічної стабільності, розроблення проекту антикризового законопроекту, спрямованого на мінімізацію наслідків світової фінансової кризи;
- розробку та впровадження протекціоністської політики захисту національної товаровиробників за умови лібералізації економічної політики, поглиблення економічної та фінансової кризи;
- удосконалення державної регуляторної політики, формування стабільної нормативно-правової бази розвитку національної економіки;
- сприяння створенню робочих місць шляхом стимулювання розвитку національного виробництва;
- зниження рівня фіскального навантаження з метою стимулювання розвитку підприємств.
- Серед напрямів мінімізації ризиків на ринку праці України, пов'язаних з інфраструктурними аспектами впливу економічної кризи, можна виокремити:
- покращення якості вакансій, що пропонуються, за рахунок забезпечення повноти, достовірності та доступності інформації про робочі місця та вимоги роботодавця, яка надається претендентам на заміщення вільних робочих місць;
- розробку механізмів стимулювання роботодавців до надання інформації щодо робочих місць;
- забезпечення розширення обсягів громадських робіт з метою реалізації інвестиційних проектів з розбудови транспортної інфраструктури для підготовки проведення чемпіонату ЄВРО–2012;
- сприяння ефективній діяльності Державного департаменту нагляду за додержанням законодавства про працю Міністерства праці та соціальної політики України у частині здійснення контролю дотримання роботодавцями визначених законодавством, колективними договорами і угодами всіх рівнів гарантій в сфері зайнятості та оплати праці;
- посилення контролю та державного нагляду за додержанням роботодавцями трудового законодавства щодо забезпечення прав та

соціальних гарантій працівників при їх вивільненні внаслідок скорочення чисельності або штату, застосування режимів неповної зайнятості, застосування практики відпусток за власний рахунок без збереження заробітної плати, стану виконання положень колективних договорів щодо зайнятості та оплати праці.

Таким чином, реакція ринку праці України на світову фінансову кризу демонструє лише верхівку більш глибоких і тривалих фундаментальних протиріч, які формувалися на ринку праці та у сфері зайнятості протягом років незалежності. На сьогоднішній день найбільш гострими чинниками розвитку національного ринку праці, які світова криза лише загострила, є: професійно-кваліфікаційні диспропорції попиту і пропозиції робочої сили; неповне використання зайнятої робочої сили; стабільно високий рівень малопродуктивної неформальної зайнятості; невідповідність галузевої структури зайнятості потребам інноваційного розвитку економіки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Джерело: Експрес-випуск Держкомстату України “Підсумки роботи промисловості України за січень–вересень 2010 року” № 246 від 15.10.2010 р., с. 2.
2. Експрес-випуск “Зовнішньоторговельний баланс України”, № 269 від 15.11.2010 р. Держкомстат України. — Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua
3. Експрес-інформація “Індекси цін” № 239 від 6.10.2010 р. Держкомстат України. — Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua.
4. Експрес-випуск “Стан виплати заробітної плати на 1 жовтня 2010 року”, №255 від 25.10.2010 р. Держкомстат України. — Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua.
5. Звіт про працевлаштування незайнятого населення Державного центру зайнятості України. Форма 2-ПН за 2008 – 2010 рр.
6. Транченко Л.В. Формування та регулювання ринку праці на селі: теорія, методологія, практика: монографія / Л.В. Транченко. — Умань: Уманське комунальне видавничо-поліграфічне підприємство, 2012. — 586 с.

Одержано 28.11.12

Проанализирован рынок труда Украины в кризисный период. На сегодняшний день наиболее острыми факторами развития национального рынка труда, мировой кризис лишь обострил, являются: профессионально-квалификационные диспропорции спроса и предложения рабочей силы; неполное использование занятой рабочей силы; стабильно высокий уровень малопродуктивной неформальной занятости; несоответствие отраслевой структуры занятости потребностям инновационного развития экономики.

Ключевые слова. *рынок труда, рабочая сила, безработицы, занятость.*

Labor market of Ukraine in the crisis period was analyzed. At present the most burning areas of the national labor market development are: professional and qualification disbalance of labor force demand and supply; inadequate utilization of the employed labor force; constantly high level of poorly productive informal employment; contradiction of the branch employment structure and the need for innovative development of the economy.

Key words: labor market, labor force, unemployment, employment.

УДК 336.225.621+336.226.11+336.227.

ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ ОПОДАТКУВАННЯ ДОХОДІВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ З МЕТОЮ ЇХ ДЕТІНІЗАЦІЇ

Л.М. ХУДОЛІЙ, доктор економічних наук

Національний університет біоресурсів і природокористування України

Л.В. БАРАБАШ

Уманський національний університет садівництва

У статті розглянуто особливості основних проблем тінізації економіки України, їх впливу на обсяги надходжень податку на доходи фізичних осіб та напрями вдосконалення механізму оподаткування доходів фізичних осіб контексті окреслених явищ

На сучасному етапі економічного і соціального розвитку України податок на доходи фізичних осіб набуває рис одного з основних важелів регулювання фінансово-економічних процесів держави. Однак задіяння цього ресурсу на повну силу перешкоджає високий рівень тіньового сектору у сфері оподаткування доходів фізичних осіб.

Поширення тіньового сектору економіки поряд із макроекономічною розбалансованістю та обмеженістю ресурсів визнані Всесвітнім економічним форумом ключовими глобальними ризиками майбутнього десятиріччя [16]. Під тіньовою економікою мається на увазі «ринкове виробництво товарів та послуг, як заборонених, так і не заборонених законодавством, яке не враховується офіційною статистикою національного продукту і не пов'язане з будь-якими зобов'язаннями зі сплати податків державі» [3].

Проблемам дослідження явища тіньової економіки та шляхам її запобігання присвячено праці таких вчених як З. Варналії [3, 9], О. Турчинов [11, 12], О. Засанська [2] та інші.

Методика досліджень. Теоретико-методологічною основою дослідження стали наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених. При проведенні дослідження використовувалися методи дедукції – при теоретичному осмисленні проблеми; горизонтального аналізу – при розгляді

сум надходжень податку на доходи фізичних осіб до Зведеного бюджету України; індукції – при формуванні висновків. Відображення результатів дослідження здійснювалося з використанням табличного та графічного способів.

Результати досліджень. Сама структура тіньової економіки є складним механізмом, чуттєвим до впливу різних чинників і умов. Причинами виникнення такого явища, як тіньова економіка, є ряд факторів, які умовно можна розподілити на економічні, соціальні, правові та загальнодержавні.

Серед економічних слід виокремити кризові явища у фінансовій системі країни; високі ставки, значну кількість, занадто високий рівень та складний механізм розрахунку податків; встановлення пільгових умов функціонування для окремих суб'єктів господарювання; прагнення підприємців одержати надприбутки; взаємозв'язок бізнесу з кримінальними структурами.

Соціальні умови виникнення тіньової економіки характеризуються низьким рівнем життя населення; високим рівнем безробіття та орієнтацією населення на отримання доходу будь-яким способом; нерівномірним розподілом валового внутрішнього продукту.

До правових передумов виникнення тіньової економіки відносяться слабе забезпечення правоохоронних структур необхідними матеріально-технічними ресурсами; низький рівень правового пізнання та правової культури населення; слабка підготовка робітників правоохоронних закладів до діяльності в нових економічних умовах; необмежене нормативно-правове поле у державному законодавстві та значна кількість механізмів здійснення тіньових операцій; відсутність чіткої межі між офіційною та тіньовою діяльністю.

Серед факторів виникнення неформального сектору економіки на державному рівні називають корупційність державних служб різноманітних владних структур, контрольних служб: податкової, санепідемконтролю, пожежної безпеки тощо; умови, що дають змогу використовувати державне майно та майно організаційних структур заради одержання неофіційного приватного доходу державними чиновниками та управліннями; можливість лобювання власних інтересів суб'єктами господарювання у державних інстанціях через залучення фірмами до свого штату у вигляді «консультантів» посадових осіб вищих та найвищих рангів.

Таким чином поєднання в різних комбінаціях чинників, які зумовлюють виникнення явища тіньової економіки, призводить до її неоднакових масштабів, а її прихований характер (ухилення від обліку, контролю та реєстрації) можливості оцінювання масштабів цього явища досить обмежені.

Основними проблемами тінізації економічних відносин визнано тіньову зайнятість та тінізацію фінансових потоків [18]. Проблема тіньової зайнятості у глобальному контексті пов'язана з досягненням цілей розвитку тисячоліття щодо подолання бідності. У вузькому контексті державного рівня оподаткування тіньова зайнятість провокує зниження платників та, як наслідок – податкових надходжень до бюджетів усіх рівнів.

Природа тіньової зайнятості має регіональні та секторальні специфічні особливості. Тіньовий сегмент ринку праці у країнах, що розвиваються, значним чином формується за рахунок низько кваліфікованих та, відповідно, низькооплачуваних робочих місць. В Україні особливості ринку праці полягають у наявності пропозиції нелегальних робочих місць як в низько-, так і у середньо- та високооплачуваних сегментах, а також у поширенні комбінованих форм оплати праці, які включають легальну та нелегальну складові.

Зважаючи на особливий характер тіньової зайнятості, можливим є лише дослідження офіційного рівня зайнятості і безробіття в Україні, а також виявлення їх впливу на надходження податку на доходи фізичних осіб до Зведеного бюджету України. В цілому період 2003 – 2011 рр. характеризується спадними тенденціями відносно рівня зайнятості та, відповідно, зростаючим характером рівня безробіття. Так, зростання рівня безробіття населення у 2003 – 2011 рр. склало 1,2 в.п., а зростання рівня безробіття – також 1,2 в.п., що, безперечно, вплинуло на обсяг надходжень податку на доходи фізичних осіб до Зведеного бюджету України (рис. 1)

Рис. 1. Вплив рівня зайнятості та рівня безробіття населення на надходження сум податку на доходи фізичних осіб у 2003 – 2011 рр.*

* *обрахований автором за [5; 6; 15]*

Характеризуючи залежність між рівнем зайнятості населення та обсягами акумульованих до бюджету сум податку на доходи фізичних осіб (рис. 1), слід відзначити прямо протилежні тенденції у даних показниках. Якщо темп приросту рівня зайнятості населення з 2003 по 2008 роки склав лише 0,5 в.п., то темп приросту сум надходжень податку за даний період – 70,6%. У 2009 році спостерігаємо зниження як рівня зайнятості – на 2,4%, так і обсягу надходжень податку на 1,4 млн грн. Поліпшення ситуації відзначається у 2010 – 2011 роках: рівень зайнятості зріс на 0,7%, а обсяг сум акумульованого податку – на 6,5 млн грн або на 14,6% у 2010 році; у 2011 рівень зайнятості підвищився

ще на 0,2%, а сума сплаченого до Зведеного бюджету податку на доходи фізичних осіб склала 54,1 млрд грн, що перевищило аналогічний показник 2010 року на 3,1 млрд грн (6,1%).

Розглядаючи наведений вище показник на регіональному рівні, слід зазначити, що Черкаська область є одним з перспективних регіонів для економічного розвитку. А тому це додатково спонукає до дослідження рівня зайнятості та рівня безробіття по зазначеному регіону та їх впливу на рівень надходження податку на доходи фізичних осіб (рис. 2).

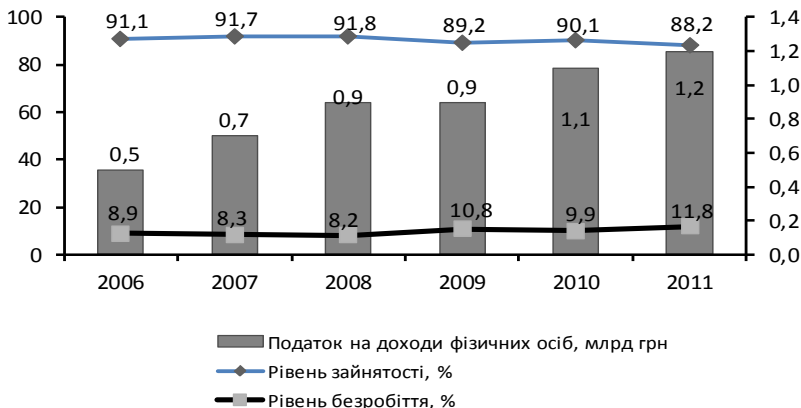

Рис. 2. Вплив показників рівня зайнятості та рівня безробіття населення на суми надходжень податку на доходи на доходи фізичних осіб по Черкаській області у 2006 – 2011 роках, %*

* розраховано автором з використанням [13] та даних ДПА в Черкаській області

Загальні показники рівня зайнятості населення Черкаської області (рис. 3) у період з 2006 по 2008 рік демонструють тенденцію до підвищення з 88,5% до 91,8%. Проте період кризи спровокував зниження показника у 2009 році до 89,2%, тобто на 2,6%. Післякризове відновлення економіки відобразилося збільшенням рівня зайнятості населення до 90,1% у 2010 році, а в 2011 знову відзначається спад до 88,2%. Загальне ж відхилення згаданого показника за досліджуваний часовий лаг склало 0,8% в сторону зменшення. Рівень безробіття, зафіксований у Черкаській області, також демонструє незначні коливання: якщо у 2008 році показник фіксувався на позначці 8,2%; у 2009 він збільшився на 2,6%, в 2010 році – знизився до 9,9%, а в 2011 – підвищився до рівня 11,8%. Загальне підвищення рівня безробіття за досліджуваний період складає 0,8%. Щодо сум надходжень податку на доходи фізичних осіб по Черкаській області, то зростання рівня безробіття сприяло зниження рівня акумульованих сум лише у 2009 році.

Найбільш сприятливим періодом для підвищення рівня тіньової

зайнятості та, відповідно, зростання рівня офіційного безробіття, як доводять рис. 1 – 3, є кризові періоди в економічній сфері країни. Саме кризові явища 2008 – 2009 років негативно вплинули на дієвість важелів управління, що спричинило послаблення важелів протидії тінізації економічних відносин.

Зважаючи на те, що визначити обсяги тіньової економіки точно неможливо, надамо характеристику її масштабів в Україні, використавши дані офіційної статистики. Вивчення динаміки обсягів тіньової економіки України у 2004 – 2011 рр., оцінених різними методами [8], дає змогу відзначити, що масштаби тіньової економіки за цей період були неоднакові і змінювалися нерівномірно (рис. 3).

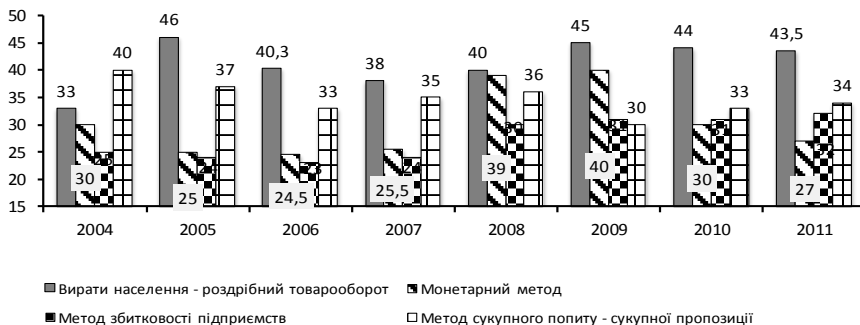

Рис. 3. Рівень тіньової економіки України у 2004 – 2011 рр., визначений різними методами, % від ВВП*

* висвітлені за [8]

Тенденції тінізації економіки України протягом досліджуваного періоду супроводжуються значними коливаннями, засвідченими різними методами її обрахунку. Визначаються наведена динаміка реакцією суб'єктів господарювання на кризові явища в економіці країни [195]. Проте більш цікавим є порівняння рівня тінізації економіки України та країн Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) (рис. 4).

Найбільше зростання обсягів тіньової економіки в Україні було зафіксовано у період з 2007 по 2009 роки: з 28,0% у 2007 р. до 39,0% у 2009 р. Причиною цього є, насамперед, посилення фінансової кризи. Водночас глобальна криза та світовий економічний спад у цілому призвели до збільшення обсягів тіньового сектора у світі; хоча, порівняно з країнами ОЕСР, масштаби тінізації економіки в Україні значно вищі.

За оцінкою Ф. Шнейдера, експерта ОЕСР, рівень тіньової економіки в цілому в Європі становить близько 20%, а в Україні – 52,8% від ВВП. При цьому значно краща ситуація спостерігається у північних країнах: скандинавських (9 – 15% від ВВП), Великобританії (10%), Франції (16%),

Німеччині (14%); середня – в Італії та Іспанії (25%), Греції (30 – 35%); та найскладніша – у постсоціалістичних країнах (Естонія, Латвія, Румунія, Болгарія та інші), де тіньовий сектор сягає 40% [7].

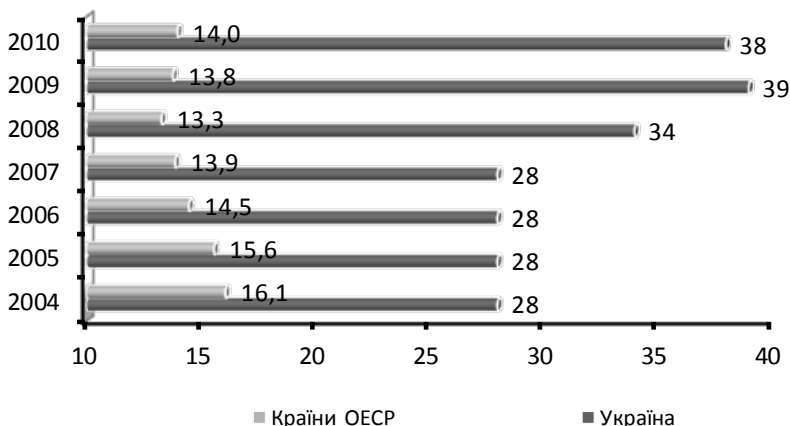

Рис. 4. Обсяги тіньової економіки в Україні та країнах ОЕСР у 2004 – 2010 рр., % від ВВП*

* узагальнено автором за [19]

Традиційно причиною тінізації економіки називається надмірний податковий тягар. Саме тому на сучасному етапі існування механізму оподаткування доходів населення все більше питань виникає щодо доцільності та ефективності використання саме пропорційного (лінійного) методичного підходу в оподаткуванні доходів фізичних осіб. Загальновідомо, що до 2004 року оподаткування доходів фізичних осіб здійснювалося за прогресивною шкалою. Саме тому доцільним і навіть необхідним є порівняння колишньої та діючої систем оподаткування доходів фізичних осіб з метою визначення оптимального методичного підходу в даному секторі податкової системи, що зумовлюється, передусім, визначенням рівня податкового навантаження.

На нашу думку, рівень податкового тягара (податкового навантаження) при оподаткуванні доходів фізичних осіб слід визначати як відношення обсягу сплаченого особою податку до загальної суми її основних і побічних доходів (табл. 1).

Спостерігаємо ситуацію, коли протягом досліджуваного періоду відбувається постійне зростання як рівня доходів населення, так і сум акумульованого податку на доходи фізичних осіб. Зокрема, суми надходжень податку протягом досліджуваного періоду зросли на 48,8 млн грн (119,3%), а суми доходів населення – на 1410,2 млн грн (152,1%).

1. Вихідні дані для розрахунку рівня податкового тягара (навантаження) на доходи фізичних осіб у м. Умань та Уманському районі в 2003 – 2011 роках*

Показник	2006	2007	2008	2009	2010	2011	Відхилення (+,-) 2011 р. до 2005 р.
Сума сплаченого фізичними особами податку на доходи фізичних осіб, млн грн	40,9	60,2	77,1	78,4	91,7	89,7	+48,8
Сума сукупного доходу жителів (по м. Умань та Уманського району), млн грн	927,3	1186,4	1604,1	1658,6	2073,3	2337,5	+1410,2
Рівень податкового тягара (навантаження), %*	4,4	5,1	4,8	4,7	4,4	3,8	-0,6

* згруповані автором за [5; 6; 15]

* розрахований автором

Проте динаміка рівня податкового тягара (навантаження) на доходи фізичних осіб, розрахована для різних економічних рівнів – держави, області та досліджуваного регіону – демонструє незначні відхилення показника між ними. Причому найнижче значення досліджуваного показника спостерігаємо на рівні регіону (рис. 5).

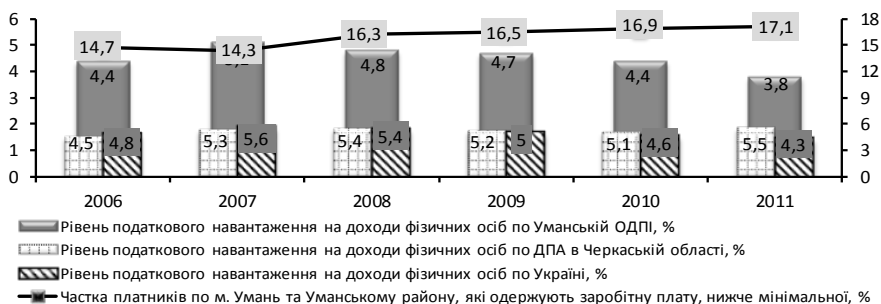

Рис. 5. Рівень податкового навантаження на доходи фізичних осіб по Уманській ОДПІ, ДПА в Черкаській області та в цілому по Україні, %*

* розрахований автором за даними Уманської ОДПІ, ДПА в Черкаській області, Управління ПФУ в м. Умань та Уманському районі

Рівень податкового навантаження на доходи фізичних осіб по Черкаській області в переважній більшості протягом досліджуваного періоду є вищим, ніж по Україні в цілому, а показники по Уманській ОДПІ Черкаської області є нижчими за загальнообласні. Це пояснюється тим, що в кожній з областей (районів) різний рівень доходів населення, що безпосередньо впливає на рівень податкового навантаження.

Щодо податкового навантаження на доходи населення м. Умань та Уманського району, то на початок досліджуваного періоду його рівень фіксувався на 4,4%. Однак у 2007 році показник демонструє значне зростання – до 5,1%, що зумовлено підвищенням рівня ставки оподаткування. Протягом наступних 2008 – 2011 років відзначається спад показника податкового навантаження до 3,8%. Проте зазначені зміни викликані передусім тим, що значна частка платників одержують заробітну плату, нижче встановленої державою мінімальної заробітної плати (рис. 4), а отже – приховують власні доходи та зменшують суму податку до сплати.

Порівняння показників рівня податкового навантаження та частки платників, які одержують заробітну плату нижче рівня мінімальної доводить їхню взаємообернену залежність: як тільки частка платників збільшується – рівень податкового навантаження спадає. Це свідчить про значний обсяг прихованих доходів, які не підлягають оподаткуванню. Проте більшість платників податків вважає, що податки на доходи населення в Україні є завищеними. Водночас статистика стверджує, що формально Україна не належить до держав світу з найвищими податками. Частка ВВП, яка акумулюється в податкові надходження, в нашій країні серйозна. Проте, навіть враховуючи внески на соціальне страхування, вона у відсотковому вимірі співвідноситься з більшістю європейських держав. Хоча й існує чимало країн світу із нижчим податковим навантаженням (табл. 2).

2. Податкове навантаження на заробітну плату фізичних осіб у деяких країнах світу, Європи та країнах пострадянського простору у 2008 р

Країни світу		Країни Європи		Країни пострадянського простору	
Країна	Рівень податкового навантаження, %	Країна	Рівень податкового навантаження, %	Країна	Рівень податкового навантаження, %
Австралія	22,2	Угорщина	39,4	Азербайджан	24,8
США	9,6	Данія	50,0	Україна	43,4
Японія	14,5	Швеція	36,4	Росія	31,8
Індія	18,4	Франція	46,1	Білорусь	44,1
Китай	46,0	Італія	43,2	Грузія	22,6
Сінгапур	14,1	Англія	11,3	Вірменія	23,4
ОАЕ	14,1	Іспанія	37,6	Казахстан	17,8
Єгипет	28,8	Польща	33,8	Киргизія	23,7
Ізраїль	5,9	Німеччина	21,7	Литва	35,2
Канада	12,3	Італія	43,2	Латвія	27,2
Туреччина	24,5	Швейцарія	17,2	Естонія	38,3
Аргентина	29,4	Чехія	39,5	Молдова	31,6

Інформація про податкове навантаження в країнах світу, Європи та пострадянського простору показує, що держави, які перебувають на різних щаблях економічного розвитку та соціального добробуту, можуть мати схожий розмір податкового навантаження на доходи фізичних осіб у вигляді заробітної плати.

Однак подолання факту приховування доходів населенням в сучасних економічних умовах України є необхідним і неможливе без удосконалення механізму оподаткування доходів фізичних осіб, який би сприяв встановленню принципу справедливості в оподаткуванні, спонукаючи платника до адекватної податкової культури і відповідальності за сплату податку.

З цією метою пропонується впровадження поділу платників податку на доходи фізичних осіб на групи відповідно до джерел одержуваних ними доходів. Такий підхід підвищить рівень соціальної справедливості оподаткування громадян, а також певним чином відобразатиме основні світові тенденції оподаткування.

Зокрема, світовий досвід останніх років щодо реформ у сфері оподаткування доходів населення окреслює такі напрями як розширення бази оподаткування, спрощення процедури адміністрування, зниження рівня податкового тягара та впровадження комплексного підходу в оподаткуванні, метою якого є поєднання елементів прогресивного і пропорційного підходів [14]. При цьому за основу кожною країною береться одна з відомих на сьогодні форм побудови системи оподаткування – шедулярна чи глобальна. Перша започаткувалася у Великій Британії і в своїй основі має поділ доходів залежно від їх видів на частки – шедули, кожна з яких оподатковується окремо, а платниками виступають безпосередньо фізична особа, що отримує дохід, та сім'я такої особи [10, с. 69]. У США існує чотири категорії платників: самотній громадянин, самотній голова сім'ї або голова домогосподарства, одружена пара, яка розраховує роздільні доходи та одружена пара, яка має сукупний дохід [16, с. 451].

На сьогодні в Україні відсутня класифікація фізичних осіб по відношенню до сплати податків. Проте саме її запровадження сприяло б прояву лояльності держави до платника в оподаткуванні його доходів, виявленню прихованих доходів населення та виховання в населення податкової культури належного рівня. Тому для забезпечення справедливості в оподаткуванні та виконання податком на доходи фізичних осіб суспільно-соціальної функції нами пропонується поділити їх на групи відповідно до видів доходів (табл. 3).

3. Групи фізичних осіб – платників податку відповідно до видів доходів*

Група платника	Вид доходу
А	Основний (за винятком підприємницького)
Б	Основний (за винятком підприємницького), побічний
С	Основний (підприємницький)
Д	Основний (підприємницький), побічний
Е	Основні і побічні доходи

** пропозиція автора*

Подібний поділ платників має на меті врахування інтересів кожної окремої особи, організацію індивідуального підходу при здійсненні процесу оподаткування та забезпечить більш ефективне функціонування механізму оподаткування доходів фізичних осіб. Це сприятиме більш справедливому визначенню бази оподаткування, застосуванню ефективної в кожному окремо взятому випадку адаптивної ставки податку, а також надання обгрунтованих податкових пільг.

Висновки. Неформальна зайнятість та тонізація доходів населенням є ризиком стабілізації бюджету та досягнення цілей економічного реформування держави. Існуючий масштаб тінзації ринку праці та наявність високого відсотка приховуваних доходів, зокрема, зазначення заробітної плати нижче рівня мінімальної, негативно позначається на обсягах надходжень податку на доходи фізичних осіб до Зведеного бюджету України. Тому впровадження такого «індивідуального» підходу до оподаткування доходів фізичних осіб як поділ платників на групи відповідно до видів доходів та застосування адаптивних ставок податку на доходи фізичних осіб сприятиме виведенню доходів з неформального сектора економіки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Варналій З. Шляхи детінізації економіки України та її особливості // Банківська справа. — 2007. — № 2. — С. 56 – 66.
2. Засянська О.В. Теоретичні основи боротьби з тінговою економікою // Актуальні проблеми економіки. — 2009. — № 5. — С. 76 – 84.
3. Обсяг тінгової економіки України – не менше 350 млрд грн на рік [Електронний ресурс] // Дзеркало тижня. — 20.08.2012. — Режим доступу: <http://news.finance.ua/ua/~1/2012/08/20/285972>
4. Статистичний щорічник України за 2005 рік / За редакцією О. Г. Осауленка. — Видання Державного комітету статистики України, 2006р. — 575 с.
5. Статистичний щорічник України за 2010 рік / За редакцією О. Г. Осауленка. — К.: Август Трейд, 2011. — 560 с.
6. Теневой сектор в экономике Европы пошел в наступление [Электронный ресурс] // Новые Известия. — 2009. — 21 апреля. — Режим доступа: <http://www.novopol.ru/text66378.html>.
7. Тіньова економіка в Україні: масштаби та напрямки подолання: аналітична доповідь. — К.: НІСД, 2011. — 31 с.
8. Тіньова економіка: сутність, особливості та шляхи легалізації: монографія / за ред. З.С. Варналія. — К.: Вид-во НІСД, 2006. — 576 с.
9. Ткаченко Н. М. Податкові системи країн світу та України. Облік і звітність: Навчально-методичний посібник / Під загальною редакцією Н. М. Ткаченко. — К.: Алеота, 204. — 554с.
10. Турчинов О.В. Тіньова економіка: закономірності, механізми функціонування, методи оцінки. — К., 1996. — 199 с.

11. Турчинов О.В. Тіньова економіка: теоретичні основи дослідження. — К.: Вид-во Ар-тЕк, 1995. — 300 с.
12. Черкашина у цифрах 2010: Статистичний збірник / За редакцією В. П. Приймак. — 151 с.
13. Швабій К. Податок з доходів фізичних осіб: проблеми і перспективи / К. Швабій // Вісник податкової служби України. — 2010. — № 6 (лютий).
14. Щомісячний моніторинг основних індикаторів бюджетної та банківської систем України станом на 01.01.2012 [Електронний ресурс] / Інститут бюджету та соціально-економічних досліджень. — Режим доступу: http://www.ibser.org.ua/UserFiles/File/Monitor%20Mounth-2011/2011_12_bank&budget_new_ukr.pdf.
15. Якушик І. Д. Податкові системи зарубіжних країн: Довідник / І. Д. Якушик, Я.В. Литвиненко. — К.: «МП Леся», 2004. — 480 с.
16. Global Risks Report 2011 Sixth Edition. An initiative of the Risk Response Network. January 2011 / World Economic Forum [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://riskreport.weforum.org/global-risks-2011.pdf>
17. Pleskachevskiy V. The underground economy: a threat to democracy, development and the rule of law [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://assembly.coe.int/ASP/Doc/DocListingDetails_E.asp?DocID=13532
18. The Influence of the economic crisis on the underground economy in Germany and the other OECD-countries in 2010: a (further) increase [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.econ.jku.at/members/Schneider/files/publications/LatestResearch2010/ShadEcOECD2010.pdf>.

Одержано 29.11.12

В статье рассмотрены проблемы теневой экономики в сфере налогообложения доходов физических лиц. Обосновано влияние неофициальной занятости граждан на суммы поступлений налога с доходов физических лиц. Предложено во избежание в дальнейшем сокрытия доходов гражданами внедрения распределения плательщиков на группы соответственно источников получения дохода с одновременным применением адаптивных ставок налога на доходы физических лиц.

Ключевые слова: *теневая экономика, скрытая занятость, налог на доходы физических лиц.*

The problems of the shadow economy in the field of personal income taxation were considered in the article. The impact of hidden employment on personal income tax collections was substantiated. To avoid further concealment of income it was suggested to divide tax payers into groups according to the sources of their income along with the application of adaptive personal income tax rates.

Key words: *shadow economy, hidden employment, personal income tax.*

РОЗВИТОК РИНКУ ПРАЦІ ТА ЙОГО ПОКРАЩЕННЯ

Ю.С. ЧЕРНЕГА, аспірант

У статті досліджено сучасний стан ринку праці України, визначено його основні компоненти, специфічність та структурованість, проаналізовано економічну активність та рівень безробіття населення, виявлено особливості функціонування та проблеми розвитку ринку праці.

Ринок праці стає найважливішою ланкою національної і світової ринкової цивілізації, на ньому формуються трудові ресурси творчого типу, що здійснюють еволюцію суспільства. Формування ринкових відносин в Україні супроводжується кризовими явищами й викликає глибокі суперечності в сфері відносин праці, що стає перешкодою ефективного суспільного відтворення та обумовлює необхідність досліджень в цьому напрямку, тому в статті проаналізуємо економічну активність та рівень безробіття населення, виявимо особливості функціонування та проблеми розвитку ринку праці для покращення його стану.

Ринок праці являє собою один із трьох основних типів ринку в сучасній економіці поряд із ринком товарів та капіталів. У системі економічних відносин він посідає вагомe місце, забезпечуючи розподіл та перерозподіл трудових ресурсів, створюючи спонукальні стимули для їх використання. Сучасний стан ринку праці формується під впливом економічної ситуації, яка характеризується триваючим спадом виробництва, фінансовою розбалансованістю економіки, недостатнім реформуванням господарського механізму.

Проблеми ринку праці та зайнятості населення завжди були в центрі уваги вчених-економістів і управлінців. Вагомий внесок у вирішення проблем ринку праці зробили Анічин Л.М., Бандур С.І., Богиня Д.П., Борецька Н.П., Васильченко В.С., Губерна Г.К., Данюк М.В., Дорофієнко В.В., Заставний Ф.Д., Зайцева К.В., Здоровцов О.І., Коротеев М.А., Новикова О.Ф., Олійник Т.І., Оніщенко В.П., Петрова І.Л., Петух В.М., Чвертко Л.А.

Метою роботи є дослідження сучасного стану ринку праці, аналіз економічної активності населення, зайнятості та безробіття населення України та виявлення проблем розвитку ринку праці для покращення його стану.

Об'єктом дослідження являється ринок праці України.

Предметом дослідження є особливості сучасного стану ринку праці України.

Методика досліджень. Теоретичною та методологічною базою дослідження послужили основні положення економічної теорії, наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених. Для вирішення теоретичних питань

використовувався системний аналіз, спостереження та логічний метод. Широко використовувалися такі специфічні методи статистико-економічного аналізу як порівняння, середні величини, ряди динаміки.

Результати досліджень. При всій значущості матеріальних ресурсів основною продуктивною силою суспільства, вирішальним чинником економічної діяльності виступає праця. Праця – джерело всякого багатства і головна умова самого людського життя. І чим краще праця оснащена технічно і забезпечений ресурсами, тим ефективніше він виконує цю роль.

Центральне місце нині займає поняття «ринку праці», в якому розкриваються відносини обміну функціональних здатностей до праці (функціональної робочої сили) на засоби життя, тобто на заробітну плату. у більш загальному значенні ринок праці є конкретним вираженням системи суспільної організації найманої праці в умовах товарно-грошових відносин.

Ринок праці – це система соціально-економічних відносин між державою, роботодавцями і працівниками у всьому комплексі трудових відносин, купівлі-продажу трудових послуг, у т.ч. підготовка, перепідготовка, підвищення кваліфікації і залучення людей до процесу виробництва. Термін «ринку праці» означає, що як товар найманий робітник пропонує власникові робочого місця свою працю, а не робочу силу, тобто здатність до праці. Але праці на ринку продавати не можна, оскільки на момент продажу робочої сили її ще немає як такої. Насправді на ринку пропонується не праця, а робоча сила [1].

Ринок праці забезпечує функціонування ринкової економіки на основі чинності закону попиту та пропозиції. Основна функція ринку – забезпечити перерозподіл робочої сили між галузями і сферами виробництва і забезпечити роботою незайняте в даний момент населення через сферу обігу.

На ринку праці взаємодіють роботодавці (суб'єкти власності на засоби виробництва) і наймані робітники, формуючи обсяг, структуру і співвідношення попиту та пропозиції на робочу силу.

Основними компонентами ринку праці є:

- сукупний попит, чи загальна потреба економіки в найманій робочій силі;
- сукупна пропозиція, у т. ч. вся наймана робоча сила від усього економічно активного населення;
- вартість робочої сили;
- ціна робочої сили;
- конкуренція (між працівниками і роботодавцями);
- резервування робочої сили.

Сукупний попит на робочу силу визначається кількістю і структурою робочих місць, що є в економіці і мають бути заповнені. Попит на робочу силу охоплює всю сферу суспільної праці і поєднує як укомплектовані працівниками, так і вільні робочі місця. При цьому розрізняють: ефективний попит, зумовлений кількістю економічно доцільних робочих місць, і сукупний

попит, у т.ч. заповнені працівниками неефективні робочі місця. Різниця між ефективним і сукупним попитом – це зайва кількість зайнятих, складовою частиною якої є приховане безробіття. Попит на робочу силу на ринку визначається потребою у працівниках для заповнення вакантних робочих місць на умовах основної діяльності чи діяльності за сумісництвом, а також для виконання разових робіт.

Сукупна пропозиція охоплює всі категорії працездатного населення, що претендує на роботу за наймом (чоловіки, жінки, молодь, пенсіонери), а також осіб, що бажають працювати не за наймом, а на правах само зайнятості чи підприємництва.

Пропозиція робочої сили на ринку праці має три основні складові: особи, не зайняті трудовою діяльністю і такі, що шукають роботу; особи, що мають намір змінити місце роботи; особи, що бажають працювати у вільний від роботи чи навчання час.

Вона якісно і кількісно змінюється залежно від змін у віковій структурі населення, у системі професійної і загальної підготовки, від сили впливу зовнішнього ринку праці на внутрішній та ін. Диференціація в масштабах пропозиції робочої сили підсилюється тим, що працівники однакового віку і професії різняться статтю, станом здоров'я, якістю професійної підготовки, досвідом, а це, без сумніву, позначається на здатності виконувати конкретну роботу.

Основна частина сукупної пропозиції та попиту на працю. У кожний певний момент задоволена, що і забезпечує функціонування суспільного виробництва (задоволеного попиту). Менша його частина через природний і механічний рух робочої сили і робочих місць (вибуття людей із працездатного віку і вступ до працездатного віку, звільнення і переходи на нове місце роботи, вибуття старих і створення нових робочих місць) виявляється вакантною і вимагає поєднання пропозиції та попиту. ця частина сукупного ринку праці відповідає поняттю поточного ринку праці, суть якого визначається кількістю вакансій і кількістю осіб, зайнятих пошуком роботи.

Для глибокого розуміння суті ринку праці, або ринку робочої сили, його місця і ролі в системі соціально-економічних відносин потрібно застосувати системний підхід як концептуальне бачення місця економічних відносин у системі всієї сукупності соціальних відносин і взаємозв'язків.

Ринок треба розглядати як своєрідний соціально-економічний простір, у якому суб'єкти господарської діяльності реалізують свої інтереси відповідно до об'єктивних економічних законів товарного виробництва.

Специфічність ринку праці визначається також тим, що [1]:

1) специфічність реалізованого товару пов'язана з його безпосередньою єдністю з особистістю робітника, що значно соціалізує економічні процес» на ринку праці;

2) на товарному ринку і ринку послуг контакт між агентами угоди короткий і діловий. Угода ж, яку укладають на ринку праці, передбачає початок

тривалих стосунків між працедавцями і продавцями;

3) на ринку праці важливу роль відіграє широке коло негрошових аспектів, серед яких: суть та умови праці; гарантії збереження робочого місця; перспективи професійного зростання; внутрішньо колективні відносини. Роль цих аспектів у деяких випадках може бути вагомішою за рівень заробітної плати;

4) всі угоди, що укладаються між продавцями і покупцями трудового потенціалу дуже різноманітні. Кожен працівник унікальний, а кожне робоче місце певною мірою відрізняється від іншого і визначає специфічні вимоги до претендентів;

5) велика кількість особливих інститутів, своєрідність відносин, що виникають між агентами ринку праці, зумовлюють потребу у більш чіткій і детальній регламентації різних аспектів їх діяльності, ніж за умов звичайного ринку. Звідси значна структурованість ринку праці, а саме:

- система трудового законодавства, що регламентує умови найму, оплати праці та звільнення працівників;
- різноманітність організацій і служб зайнятості;
- державні програми у галузі праці та зайнятості населення;
- профспілки інші організації найманих робітників різних рівнів.

Практично для всіх концепцій управління характерним є загальне спрямування економічної теорії на людину у всій сукупності її соціально-економічних, державних і моральних характеристик.

Таким чином, концепції нової економічної парадигми є теоретичною базою для розуміння місця і ролі проблем становлення ринку праці, його взаємозв'язків з ринками взагалі і ринком капіталу та ринком товарів зокрема.

З даних таблиці видно, що економічно активне населення України у віці 15 – 70 років за період 2000 – 2011 років зменшилося 773,9 тис осіб, що становить 3,39%. Цей показник у відсотках до населення відповідної вікової групи у 2011 році склав 64,3%, що на 1,1 відсоткових пункти більше, порівняно з показником 2000 року.

Економічно активне населення працездатного віку в середньому за період 2000 – 2011 років зменшилося 902,8 тис осіб, тобто на 4,27%. У відсотках до населення відповідної вікової групи цей показник зменшився на 1 відсотковий пункт.

Отже, відповідно до даних таблиці 1, ми можемо зробити висновок, що економічна активність населення України поступово знижується.

Сьогодні, в умовах економічної кризи, існують деякі проблеми, зв'язані з регулюванням зайнятості і забезпечення соціального захисту населення, такі, як нестабільність на ринку праці і неможливість охопити соціальним захистом усі шари населення, обумовлені відсутністю нормативно-законодавчої бази й інших труднощів, що існують на сформованій політико-соціальной атмосфері нашого суспільства.

1. Економічна активність населення України у 2000 – 2011 роках

Роки	Економічно активне населення			
	у віці 15 – 70 років		працездатного віку	
	в середньому, тис. осіб	у% до населення відповідної вікової групи	в середньому, тис. осіб	у% до населення відповідної вікової групи
2000	22 830,8	63,2	21 150,7	73,7
2001	22 426,5	62,3	20 893,6	72,6
2002	22 231,9	61,9	20 669,5	71,7
2003	22 171,3	61,8	20 618,1	71,4
2004	22 202,4	62,0	20 582,5	71,1
2005	22 280,8	62,2	20 481,7	70,9
2006	22 245,4	62,2	20 545,9	71,2
2007	22 322,3	62,6	20 606,2	71,7
2008	22 397,4	63,3	20 675,7	72,3
2009	22 150,3	63,3	20 321,6	71,6
2010	22 051,6	63,7	20 220,7	72,0
2011	22 056,9	64,3	20 247,9	72,7
2011 р. у % до 2000 р.	96,61	–	95,73	–

* За даними Державного комітету Статистики України

Зайнятість – це головна характеристика ринку праці, саме вона визначає соціально-економічний розвиток країни. Ефективною вважається зайнятість, що забезпечує належний дохід, здоров'я, зростання освітнього й професійного рівнів для кожного члена суспільства на основі зростання суспільної продуктивності праці. В сучасних умовах проблема зайнятості набуває нового звучання як у теоретичному, так і в практичному аспектах. Вирішення її означає створення ефективної економіки, здатної забезпечити соціальний прогрес суспільства [2].

Зайнятість населення України у 2000 – 2011 роках згідно даних таблиці 2 у віці 15 – 70 років в середньому збільшилась на 149,2 тис. осіб, тобто на 0,74%. Даний показник у відсотках до населення відповідної вікової групи збільшився на 3,4 відсоткових пункти.

Зайнятість населення України у 2000 – 2011 роках у працездатному віці в середньому зменшилась на 4,5 тис. осіб, тобто на 0,02%. Даний показник у відсотках до населення відповідної вікової групи збільшився на 2,0 в.п.

Досягнення високого рівня зайнятості – одна з основних цілей макроекономічної політики держави. Економічна система, що створює додаткову кількість робочих місць, ставить завдання збільшити кількість суспільного продукту і тим самим більшою мірою задовольнити матеріальні потреби населення. При неповному використанні наявних ресурсів робочої сили система працює не досягаючи межі своїх виробничих можливостей.

Чималу втрату безробіття наносить і життєвим інтересам людей, не даючи їм прикласти своє уміння в тому роді діяльності, в якому людина може найбільшим чином проявити себе, чи ж позбавляючи їх такої можливості, із-за чого люди переносять серйозний психологічний стрес. З вищесказаного можна зробити висновок, що показник безробіття є одним з ключових показників для визначення загального стану економіки, для оцінки її ефективності [2].

2. Зайнятість населення України у 2000 – 2011 роках

Роки	Зайняте населення			
	у віці 15 – 70 років		працездатного віку	
	в середньому, тис. осіб	у% до населення відповідної вікової групи	в середньому, тис. осіб	у% до населення відповідної вікової групи
2000	20 175,0	55,8	18 520,7	64,5
2001	19 971,5	55,4	18 453,3	64,1
2002	20 091,2	56,0	18 540,9	64,4
2003	20 163,3	56,2	18 624,1	64,5
2004	20 295,7	56,7	18 694,3	64,6
2005	20 680,0	57,7	18 886,5	65,4
2006	20 730,4	57,9	19 032,2	65,9
2007	20 904,7	58,7	19 189,5	66,7
2008	20 972,3	59,3	19 251,7	67,3
2009	20 191,5	57,7	18 365,0	64,7
2010	20 266,0	58,5	18 436,5	65,6
2011	20 324,2	59,2	18 516,2	66,5
2011 р. у % до 2000 р.	100,74	–	99,98	–

* За даними Державного комітету Статистики України

З початком трансформаційних процесів багато українських родин вперше в житті зіткнулись з безробіттям. Значний економічний спад призвів до суттєвого зниження купівельної спроможності і життєвого рівня тих, чий достаток великою мірою залежить від заробітної плати. Скорочення зайнятості за попередні роки було навіть меншим за скорочення виробництва, спостерігався певний перерозподіл трудових ресурсів за галузями.

Безробітність населення України у 2000 – 2011 роках згідно даних таблиці 3 у віці 15 – 70 років в середньому зменшилась на 923,1 тис. осіб, тобто на 34,76%. Даний показник у відсотках до населення відповідної вікової групи збільшився на 3,7 відсоткових пункти.

Безробітність населення України у 2000 – 2011 роках у працездатному віці в середньому зменшилась на 898,3 тис. осіб, тобто на 34,16%. Даний показник у відсотках до населення відповідної вікової групи зменшився на 3,8 відсоткових пункти.

3. Безробітність населення України у 2000 – 2011 роках

Роки	Безробітне населення (за методологією МОП)			
	у віці 15 – 70 років		працездатного віку	
	в середньому, тис. осіб	у% до населення відповідної вікової групи	в середньому, тис. осіб	у% до населення відповідної вікової групи
2000	2 655,8	11,6	2 630,0	12,4
2001	2 455,0	10,9	2 440,3	11,7
2002	2 140,7	9,6	2 128,6	10,3
2003	2 008,0	9,1	1 994,0	9,7
2004	1 906,7	8,6	1 888,2	9,2
2005	1 600,8	7,2	1 595,2	7,8
2006	1 515,0	6,8	1 513,7	7,4
2007	1 417,6	6,4	1 416,7	6,9
2008	1 425,1	6,4	1 424,0	6,9
2009	1 958,8	8,8	1 956,6	9,6
2010	1 785,6	8,1	1 784,2	8,8
2011	1 732,7	7,9	1 731,7	8,6
2011 р у% до 2000 р	65,24	-	65,84	-

* За даними Державного комітету Статистики України

За останні роки безробіття придбало вид крупного макроекономічного явища, перетворившись на самостійний чинник розвитку економіки. Проте, на Україні дотепер не вироблено такої політики у області зайнятості, яка сприяла б успішності реформ. Сьогодні ясно, що роль безробіття як неминучого наслідку фінансової стабілізації була недооцінена.

Основні тенденції на ринку праці:

Перша тенденція – зберігається спрямованість до збільшення пропозиції робочої сили та зменшення попиту на неї. Майже третина підприємств вважає, що могли б виробляти нинішній обсяг продукції з меншою кількістю виробників. За оцінками експертів Міжнародного банку реконструкції і розвитку українські підприємства можуть скоротити чисельність персоналу на 8 – 10% без впливу на обсяг виробництва. В Україні у всіх сферах економічної діяльності кількість зайнятого населення становить майже 45% загальної чисельності.

Друга тенденція – приховане безробіття. Зайнятість населення – діяльність, пов'язана із задоволенням власних і суспільних потреб, приносить доход у вигляді зарплати, додаткових виплат, утримання тощо. Неповна зайнятість – праця протягом певного робочого часу з неповною оплатою, неповною ефективністю. Безробітними є громадяни працездатного віку, які з незалежних від них причин не мають заробітку через відсутність роботи,

зареєстровані в державній службі зайнятості, дійсно шукають роботу і здатні розпочати її. Безробіття, одного боку, вважається важливим стимулятором активності працюючого населення, з іншого – великим суспільним лихом. Жодна країна в світі не може ліквідувати безробіття. Експерти Міжнародної організації праці МОП вважають, що в наступному періоді безробіття становитиме в середньому 10% на рік [3].

В світі накопичений великий теоретичний і практичний досвід по регулюванню ринку праці. Україна ж потребує особливого, комплексного підходу. Сьогодні результативна політика зайнятості повинна йти трохи попереду реального розвитку ринку праці і превентивно усувати ті перешкоди, які можуть підхлоснути безробіття. Схоже, що ще декілька років нам доведеться миритися з високим рівнем безробіття. Сьогодні основна мета – понизити безробіття вже якщо не в середньостроковому, то в довгостроковому періоді.

Економічні і соціально-психологічні наслідки безробіття свідчать про те, що це достатньо небезпечне для суспільства і для особи явище, що вимагає проведення активної політики зайнятості, націленої не тільки на ліквідацію наслідків безробіття, але і на профілактику і попередження її неконтрольованого зростання понад мінімально допустимий рівень.

Висновки. Отже, формування ринку праці в Україні, його прогнозування, є невід'ємною частиною становлення ринкового механізму. Основними напрямками його регулювання повинні стати: боротьба проти подальшого спаду виробництва; недопущення масового безробіття; вживання заходів по підвищенню рівня життя населення та ін.

Дієва політика зайнятості повинна в нинішніх умовах мати застережливий характер і включати цілий комплекс заходів державного регулювання, що запобігають зростанню безробіття і її перехід в застійну форму. Головний шлях рішення проблеми безробіття на ринку праці – економічне зростання виробництва (відновлення законсервованих виробничих потужностей), що приведе до збільшення темпу зростання числа зайнятих в економіці. Виходячи з вищевикладеного, очевидно, що проблема безробіття є ключовим питанням в ринковій економіці, і, не вирішивши його неможливо налагодити ефективну діяльність економіки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кримковський Р.Б. Стан та перспективи розвитку ринку праці в Україні / Р.Б. Кримковський // 36. наук. пр. Уманського НУС. — Умань. — 2009. — №70. — Ч. 2: Економіка. — С. 94 – 104.
2. Мойса М.Я. Організаційно-економічні чинники підвищення ефективності аграрних підприємств / М.Я. Мойса, Є.В. Голубков // Економіка АПК. — 2010. — №1. — С. 86 – 93.
3. Лисюк Н.В. Аналіз ефективності використання людського капіталу

аграрного виробництва / Н.В. Лисюк // Вісник ХНАУ ім. В.В. Докучаєва. Серія «Економіка АПК і природокористування». — 2011. — №2. — С. 189 – 196.

Одержано 29.11.12

Рынок труда в Украине в настоящее время испытывает экономический спад. Основными направлениями регуляции рынка труда должны стать: борьба против последующего спада производства; недопущение массовой безработицы; принятие мер по повышению уровня жизни населения и тому подобное.

Ключевые слова: *труд, рынок труда, экономическая активность населения, занятость населения, безработица, уровень безработицы.*

Ukrainian labor market is presently facing economic decline. The main directions of labor market regulation should be: struggle against further drop in production; prevention of mass unemployment; measures on increasing the standard of living of the population and so on.

Key words: *labor, labor market, economic activity of population, employment, unemployment, level of unemployment.*

УДК 631.158:331.103.5

ОЦІНКА ФАКТОРІВ ВПЛИВУ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ПЕРСОНАЛУ У СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

В.О. ЧЕРНЯКОВА, кандидат економічних наук
Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва

В статті досліджено окремі фактори впливу на ефективність використання персоналу у сільськогосподарських підприємствах.

Сільськогосподарське виробництво України є одним із найбільших і найважливіших секторів економіки. Від рівня його розвитку, стабільності функціонування, особливо сільського господарства, залежать стан економіки і продовольча безпека держави, розвиток зовнішнього і внутрішніх ринків, матеріальний рівень життя населення. Актуальним завданням економічних перетворень є пошук оптимальних шляхів розвитку ринку праці.

На сьогодні для сільського господарства України, характерним є нерациональне забезпечення сільськогосподарських підприємств персоналом та низька ефективність його використання. Як наслідок цього, отримуємо спад

виробництва та кризові явища в економіці, низький рівень життя та праці на селі, що, значною мірою, обумовлює подальше скорочення персоналу та погіршення його якісних характеристик.

Персонал сільськогосподарських підприємств та ефективність його використання постійно знаходяться в полі зору як вітчизняних, так і зарубіжних науковців. Дослідженню діяльності персоналу сільськогосподарських підприємств та ефективності його використання присвячено праці таких вітчизняних вчених – економістів, як: Д.П. Богиня, О.А. Богуцький [1], В.К. Горкавий, В.С. Діесперов [2], Т.І. Олійник [4], Л.І. Михайлова [6], В.Й. Шиян, та ін. В своїх працях автори розглядають різноманітні проблеми діяльності персоналу, функціонування ринку аграрної праці. Та, все ж таки, не зважаючи на значну актуальність, проблеми щодо ефективності використання персоналу сільськогосподарських підприємств України ще мають багато не вирішених питань.

Методика досліджень. Метою даної статті є дослідження зв'язку між ефективністю використання персоналу сільськогосподарських підприємств Харківської області та окремими факторами виробництва.

В процесі дослідження використовувався кореляційно-регресійний метод (для визначення і кількісної оцінки зв'язків між показниками досліджуваного об'єкта).

Результати досліджень. Ефективність виробництва як економічна категорія відображає дію об'єктивних економічних законів, яка виявляється в результаті виробництва. Вона є тією формою, в якій реалізується мета суспільного виробництва. Як економічна категорія, вона нерозривно пов'язана з необхідністю максимального задоволення матеріальних і культурних потреб населення. У зв'язку із цим, підвищення ефективності суспільного виробництва є збільшення обсягів сукупного продукту та національного доходу для задоволення потреб безпосередніх виробників і суспільства в цілому при найменших сукупних витратах на одиницю продукції [1, С. 186 – 187].

Найбільш узагальнюючим показником ефективності використання персоналу є рівень виробництва валової продукції на 1 працівника. В процесі нашого дослідження, нами було поставлено за мету виявити фактори впливу на цей показник та оцінити цей вплив.

В якості об'єкта дослідження ми обрали сільськогосподарські підприємства Харківської області, які розділили відповідно до природнокліматичних зон на лісостепову та степову. За даними Головного управління статистики в Харківській області у 2011 році налічувалось 520 сільськогосподарських підприємств, з них до складу лісостепової зони входило 320, а степової – 200 відповідно.

В процесі аналізу було виділено фактори, які за економічною логікою та за вимогами надійності відповідали кореляційно-регресійному аналізу. Виходячи із цього, в якості залежної величини було обрано величину валової продукції (у постійних цінах 2010 року) на одного працівника, а в якості

факторів впливу взяті наступні показники:

- питома вага товарної продукції галузі рослинництва в загальному обсязі товарної продукції по підприємству ;
- валова продукція на 100 га сільськогосподарських угідь ;
- рівень рентабельності галузі рослинництва.

Якщо ж більш детально охопити чому саме вони були обрані, то слід відмітити наступне:

1. Кожен із перелічених факторів мав парний коефіцієнт кореляції залежною величиною, хоча і не суттєвий, але надійний.

2. Крім того, самі фактори між собою не мали суттєвого зв'язку і, таким чином, можемо стверджувати, що ми уникнули мультиколінеарності.

3. За економічною логікою, показник питома вага товарної продукції, у відповідних моделях є фактором структури виробництва; валова продукція з розрахунку на 100 га сільгоспугідь – фактором розміру підприємства; а рівень рентабельності характеризує ефективність діяльності сільськогосподарського підприємства. Таким чином, були охоплені різні сфери діяльності підприємства та враховані фактори.

За допомогою кореляційно-регресійного аналізу ми отримали рівняння регресії, які наведені в таблиці.

Відмітимо, що в отриманих рівняннях регресії: x_1 - це питома вага галузі рослинництва в структурі товарної продукції сільського господарства; x_2 – валова продукція з розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь; x_3 – рівень рентабельності галузі рослинництва.

На основі отриманих результатів ми дійшли до висновку, що суттєвих значень зв'язку між залежною величиною і факторами не було встановлено.

1. Залежність між величиною валової продукції (у постійних цінах 2010 року) на одного працівника та окремими показниками по галузі рослинництва у сільськогосподарських підприємствах лісостепової та степової зони Харківської області у 2011 році

Природно-кліматична зона	Рівняння регресії	Коефіцієнт множинної кореляції (R)
Лісостеп	$y = 1,97 + 1,56x_1 + 0,36x_2 + 0,54x_3$	0,487
Степ	$y = -129,25 + 1,96x_1 + 0,76x_2 + 1,22x_3$	0,418

Джерело: власні розрахунки за даними Головного управління статистики в Харківській області.

Так, по лісостеповій зоні коефіцієнт множинної кореляції становив 0,487, а по степовій зоні – 0,418. Причина цього заключається в тому, що в наших сукупностях були доволі суттєві коливання досліджуваних показників, і, більш того, безумовно, ми враховуємо не всі фактори. Однак, розширення моделі за рахунок додаткового залучення факторів, як було нами встановлено, призводило до значного скорочення надійності отриманих результатів.

Аналізуючи конкретні дані коефіцієнтів регресії, ми бачимо, що по всіх природнокліматичних зонах значно збільшилась концентрація виробництва, тобто питома вага галузі рослинництва в структурі товарної продукції сільського господарства, що позитивно впливало на зростання продуктивності праці. Щодо показника розміру підприємства, то збільшення у сільськогосподарському підприємстві валової продукції з розрахунку на 100 га площі сільськогосподарських угідь призводило до підвищення продуктивності праці лише на 36 грн та 76 грн відповідно у підприємствах лісостепової та степової зон.

Нарешті третій показник – рівень рентабельності в усіх моделях мав позитивне значення, хоча і на різному рівні. Так, в лісостеповій зоні зростання рівня рентабельності галузі рослинництва на 1% призводить до зростання продуктивності праці в середньому на 540 грн, а по сільськогосподарським підприємствам степової зони це зростання становило в середньому 1220 грн. Такі суттєві коливання досліджуваного показника нашо вхують, на думку, про реальну відсутність системи стимулювання персоналу в залежності від кінцевих результатів господарювання. Так, як вплив стимулюючих заходів на продуктивність праці, а через них і на заробітну плату повинен бути реальним. Суттєва зміна цього показника є свідченням хаотичності і відсутності системи стимулювання. Іншими словами, це означає, що із збільшення обсягів виробництва матеріальне стимулювання персоналу має не систематичний характер.

Висновки. Отже, в результаті дослідження впливу окремих факторів на ефективність використання персоналу, було встановлено, що збільшення концентрації виробництва, тобто питомої ваги галузі рослинництва в загальному обсязі товарної продукції сільського господарства сприяє підвищенню ефективності використання персоналу. В свою чергу, збільшення розмірів підприємства, не суттєво впливає на ефективність використання останнього. Щодо показника ефективності виробництва, то було встановлено, що навіть незначне підвищення рівня рентабельності виробництва продукції рослинництва сприяє суттєвому підвищенню ефективності використання персоналу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бугуцький О.А. Демографічна ситуація та використання людських ресурсів на селі / О.А. Бугуцький. — К.: ІАЕ, 1999. — 280 с.
2. Дієсперов В.С. Економіка сільськогосподарської праці / В.С. Дієсперов. — К.: ІАЕ УААН, 2004. — 287с.
3. Лисак О.І. Використання трудового потенціалу села на ринку аграрної праці Запорізької області / О. І Лисак // Вісник Харк. нац. техн. ун-ту сільського господарства: Економічні науки. — 2007. — №65. — С. 95–102.
4. Олійник Т.І. Соціально-економічні чинники формування рівня

- трудозабезпеченості сільськогосподарських підприємств України / Т.І. Олійник // Вісник ХНАУ ім. В.В. Докучаєва. Серія «Економіка АПК і природокористування». — 2008. — № 3. — С. 63 – 74.
5. Турова Т.В. Управління персоналом в системі антикризового менеджменту / Т.В. Турова // Вісник СНАУ. Серія «Економіка та менеджмент». — 2007. — № 6 – 7. — С. 69 – 73.
 6. Михайлова Л.І., Управління персоналом/ Л.І.Михайлова. Навч. посібник. — К. Цент наук.літератури. — 2007. — 248 с.
 7. www.ukrstat.gov.ua.

Одержано 29.11.12

В статье исследованы отдельные факторы влияния на эффективность использования персонала в сельскохозяйственных предприятиях.

Ключевые слова: эффективность, персонал, рентабельность.

Certain factors influencing the efficiency of employment of staff at agrarian enterprises were researched in the article.

Key words: efficiency, staff, profitability.

УДК: 657.63

ОРГАНІЗАЦІЯ ОБЛІКУ ВИРОБНИЧИХ ЗАПАСІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

**О.Г. ШАЙКО, кандидат економічних наук
О.Д. ПІДЛУБНА**

У статті розглянуто особливості організації бухгалтерського обліку виробничих запасів у комп'ютерному середовищі. Авторами проаналізовано облікові процедури обробки даних щодо наявності та руху виробничих запасів. Внесено пропозиції по удосконаленню форм звітів щодо наявності та руху виробничих запасів.

Сучасні умови господарювання потребують максимально ефективного використання наявних ресурсів підприємства, в тому числі виробничих запасів. Виробничим запасам належить домінуюча роль в складі матеріальних витрат сільськогосподарських підприємств. Ефективне управління запасами дає змогу знизити витрати на їх зберігання, вивільнити із поточного господарського обороту частину фінансових ресурсів. Одним із найдієвіших інструментів виявлення резервів підвищення ефективності використання запасів та

управління ними є чітка організація бухгалтерського обліку виробничих запасів.

На особливу увагу заслуговують питання автоматизації обліку виробничих запасів у сільськогосподарському виробництві як окремому сектору економіки України.

Дослідженням проблем обліку виробничих запасів займаються ряд вітчизняних науковців та практиків. Окремі теоретичні та методологічні аспекти автоматизації обліку, в тому числі виробничих запасів розкрили у своїх працях Крутова А.С.[1], Муравський В.[2], Рожелюк В.М. [3] Сопко В.В.[4], Олійник А.П. [5] та інші. Проте ці дослідження якщо і стосуються обліку виробничих запасів в цілому, то не враховують особливостей сільськогосподарського виробництва.

Віддаючи належне напрацюванням цих та інших авторів, слід відмітити, що загальний характер даних досліджень не забезпечує практичного вирішення облікових проблем в сільськогосподарських підприємствах. Окремі аспекти автоматизації обліку виробничих запасів в сфері сільськогосподарського виробництва все ж залишаються недостатньо висвітленими та потребують подальшого поглибленого опрацювання.

Метою нашого дослідження є аналіз порядку здійснення бухгалтерського обліку виробничих запасів в умовах застосування спеціалізованих програм для комплексної автоматизації бухгалтерського обліку, виявлення недоліків та внесення пропозицій щодо удосконалення обліку на даній ділянці.

Методика досліджень. Методологічною та теоретичною базою дослідження є національні положення (стандарти) бухгалтерського обліку, праці вітчизняних вчених. У процесі дослідження використовувались такі наукові методи: діалектичний, абстрактно-логічний, узагальнення.

Результати досліджень. Методологічні засади формування в бухгалтерському обліку інформації про запаси підприємства та її розкриття у фінансовій звітності визначаються Положенням (стандартом) бухгалтерського обліку 9 "Запаси", що застосовуються підприємствами усіх форм власності, крім бюджетних установ. П(С)БО 9 також визначає порядок розкриття інформації про запаси в Примітках до фінансової звітності (ф. 5).

Відповідно до П(С)БО 9, запаси визначено як активи, які утримуються для подальшого продажу за умов звичайної господарської діяльності, перебувають у процесі виробництва з метою подальшого продажу продукту виробництва, а також утримуються для споживання під час виробництва продукції, виконання робіт та надання послуг, управління підприємством.

Особливості первинного обліку виробничих запасів в аграрних формуваннях визначають Методичні рекомендації щодо застосування спеціалізованих форм первинних документів з обліку виробничих запасів в сільськогосподарських підприємствах, затверджені наказом Міністерства аграрної політики України від 21.12.07 р. № 929.

На ринку програмних продуктів для автоматизації бухгалтерського обліку представлений широкий спектр програмного забезпечення, зокрема

російські "1С", ("1С: Бухгалтерія") і "Парус" ("Парус-Підприємство"), вітчизняні розробки фірм "СофтТАКСІ" (X-DOOR), "АБ-Система" ("Офіс-2000"), "Імпакт" ("Акцент-Бухгалтерія"), "Баланс-Клуб" (SoNet), "Глобал Аудит" ("Quasi+Бухгалтерія"), GMS (Office Tools) та деякі інші; у сфері автоматизації торгівлі – фірма "ТРАСКОсофт" (Trade Manager) тощо. Наші дослідження, проведені на базі сільськогосподарських підприємств Черкаської області, свідчать, що найбільш поширеною в підприємствах аграрного сектору є програма 1С: Бухгалтерія.

Автоматизована обробка даних з обліку виробничих запасів на практиці може забезпечуватися різними способами: розробка спеціалізованою фірмою на замовлення управлінської інформаційної системи підприємства (у тому числі й інформаційної системи обліку); придбанням універсального програмного комплексу або його окремого модуля на ринку програмного забезпечення; автоматизацією облікового процесу силами фахівців підрозділу з автоматизованої обробки даних підприємства; використанням табличних процесорів обліковими працівниками для забезпеченням автоматизованого розв'язання окремих задач конкретної ділянки обліку.

Облік виробничих запасів у конфігурації 1С: Бухгалтерія побудовано у відповідності до П(С)БО 9 "Запаси". Для узагальнення інформації про рух виробничих запасів у робочому плані рахунків програми 1С:Бухгалтерія виділено окремий рахунок 20, що має дев'ять субрахунків. На рис. 1. подано фрагмент плану рахунків, де обліковуються виробничі запаси, тут же показано й аналітичні розрізи для кожного рахунка.

Код	Наименование (укр.)	В.	К.	З.	А.	Субконто1	Субконто2
20	Виробничі запаси	+			А	Места хранения	ТМЦ
201	Сировина й матеріали	+			А	Места хранения	ТМЦ
202	Купівельні напівфабрикати та комплект	+			А	Места хранения	ТМЦ
203	Паливо	+			А	Места хранения	ТМЦ
204	Тара й тарні матеріали	+			А	Места хранения	ТМЦ
205	Будівельні матеріали	+			А	Места хранения	ТМЦ
206	Матеріали, передані в переробку	+			А	Места хранения	ТМЦ
207	Запасні частини	+			А	Места хранения	ТМЦ
208	Матеріали сільськогосподарського при	+			А	Места хранения	ТМЦ
209	Інші матеріали	+			А	Места хранения	ТМЦ

Рис. 1. Вбудований план рахунків у програмі 1С: Бухгалтерія (рахунок 20 "Виробничі запаси")

В програмі для аналітичного обліку виробничих запасів передбачений механізм субконто. З цією метою створене трирівневе субконто (субконто 1 –

Місця зберігання, субконто 2 – ТМЦ, субконто 3 – Партії). Кожному із цих субконто відповідають однойменні довідники (рис. 2).

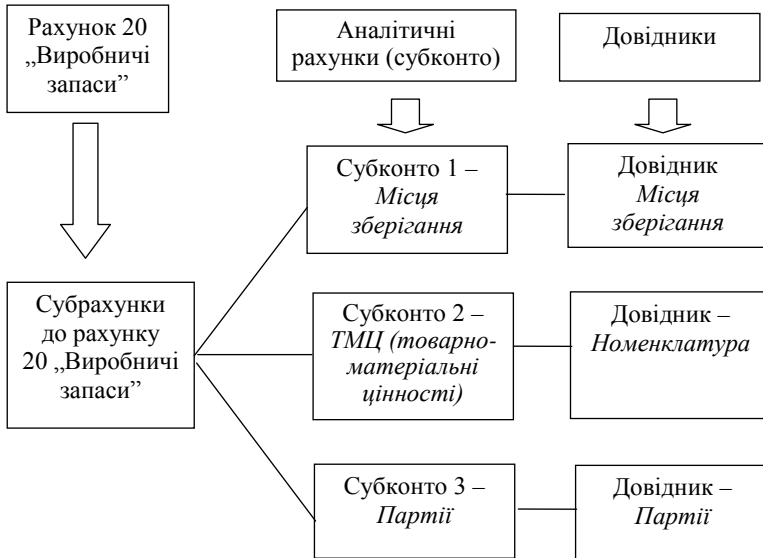

Рис. 2. Структура синтетичного та аналітичного обліку операцій з виробничими запасами у програмі 1С:Бухгалтерія

Використання набору видів субконто дозволяє забезпечити багаторівневість аналітичного обліку виробничих запасів в даній програмі. Контроль за відповідністю даних синтетичного та аналітичного обліку здійснюється автоматично.

Організація обліку виробничих запасів в комп'ютерному середовищі включає наступні етапи:

- початковий – документування господарських операцій щодо надходження, зберігання, використання у процесі господарської діяльності та іншого вибуття виробничих запасів, створення інформаційної бази даних;
- поточний – узагальнення облікових даних першого етапу та формування облікових регістрів на підставі даних інформаційної бази;
- підсумковий – формування звітності та передача її користувачам. На цьому етапі здійснюються процедури закриття місяця, завершення звітного періоду, аналіз одержаної звітної інформації (рис. 3).

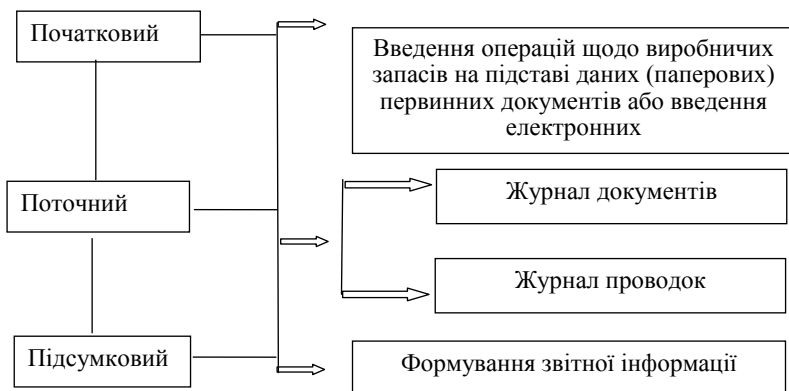

Рис. 3. Послідовність ведення бухгалтерського обліку виробничих запасів при використанні програми ІС: Бухгалтерія

Для первинного обліку оприбуткування запасів передбачено документ "Прибуткова накладна" (рис. 4).

Заповнення реквізитів екранної форми документу "Прибуткова накладна" потрібно починати з реквізиту "Вид постачальника". Це впливає на вибір бухгалтерського рахунку постачальника в закладці "Додатково".

В залежності від виду постачальника програма запропонує вибрати інформацію з довідника "Контрагенти" або "Співробітник" (якщо реєструється надходження від підзвітної особи).

Якщо облік взаєморозрахунків з даним постачальником ведеться в розрізі договорів, і в довіднику "Контрагенти" для нього визначений договір по замовчуванню, останній відобразиться в полі "Заказ" електронної форми прибуткової накладної. Разом з тим за допомогою кнопки вибору ([...]), можна замінити значення цього реквізиту, вибравши в ньому інший документ-замовлення з журналу "Відбір замовлення по контрагенту". Крім того, скористувавшись кнопкою [X] можна створити прибуткову накладну першим документом в ланцюгу взаєморозрахунків з клієнтом, тобто документом-замовленням. В цьому випадку в полі замовлення буде відображатися рядок "Без замовлення".

У випадку, коли за запаси, які оприбутковуються цією накладною вже було здійснено передоплату, прибуткову накладну потрібно вводити в режимі "Введення на підставі" по даному рахунку. При цьому, залежно від того, який документ був замовленням в ланцюгу взаєморозрахунків – договір чи рахунок, його найменування та реквізити будуть відображені в рядку "Заказ" електронної форми документу. При введенні, прибуткової накладної на основі рахунку автоматично буде заповнена її таблична частина і реквізити шапки.

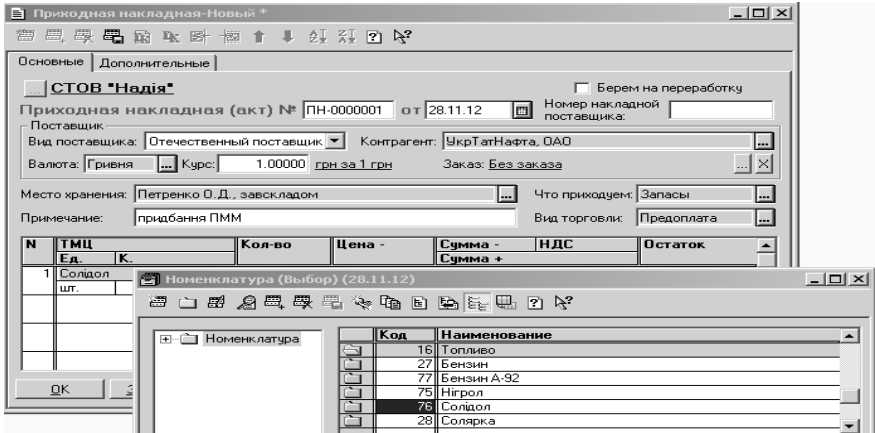

Рис. 4. Інтерфейс екранної форми документу "Прибуткова накладна" у програмі 1С: Бухгалтерія

Далі необхідно вибрати місце зберігання запасів, куди вони будуть оприбутковані. Реквізит "що прибуткуємо" також повинен бути вказаним до заповнення табличної частини документа.

Документ "Прибуткова накладна" у програмі 1С: Бухгалтерія передбачає також можливість оприбуткування запасів через підзвітну особу. Для цього необхідно включити опцію "Через підзвітну особу" після чого вибрати підзвітну особу в реквізиті "Підзвітна особа" і вказати суму до закриття підзвіту співробітника.

Документи "Прибуткова накладна", сформовані програмою, зберігаються у журналі "Прибуткові накладні", де користувач може їх переглянути.

На початковому етапі для формування інформаційної бази даних щодо руху виробничих запасів у програмі 1С: Бухгалтерія передбачене використання таких документів: Переміщення ТМЦ, Видаткова накладна, Списання ТМЦ (рис. 5), Акт інвентаризації ТМЦ, Оприбуткування надлишків ТМЦ. Для того, щоб заповнити необхідний документ бухгалтер повинен обрати в меню "Документи" "Складські" і в спадаючому меню вказати необхідний документ. Після відкриття екранної форми документу заповнюються всі необхідні реквізити: місце зберігання, рахунок списання, субконто списання.

При заповненні табличної частини документу відкривається Довідник "Номенклатура", в якому користувач має можливість вибрати відповідну назву виробничих запасів. Після зазначення кількості ТМЦ, що списуються, програма в автоматичному режимі розраховує їх вартість.

На підставі даного документу формуються бухгалтерські проводки по

списанню вартості запасів на той витратний рахунок, який був вказаний бухгалтером у полі "Рахунок списання". Всі ці документи зберігаються в Журналі „Складські документи”.

На поточному етапі облікового процесу в комп'ютерному середовищі на підставі інформаційних даних щодо наявності та руху виробничих запасів, введених за допомогою екранних форм формується Журнал документів та Журнал проводок.

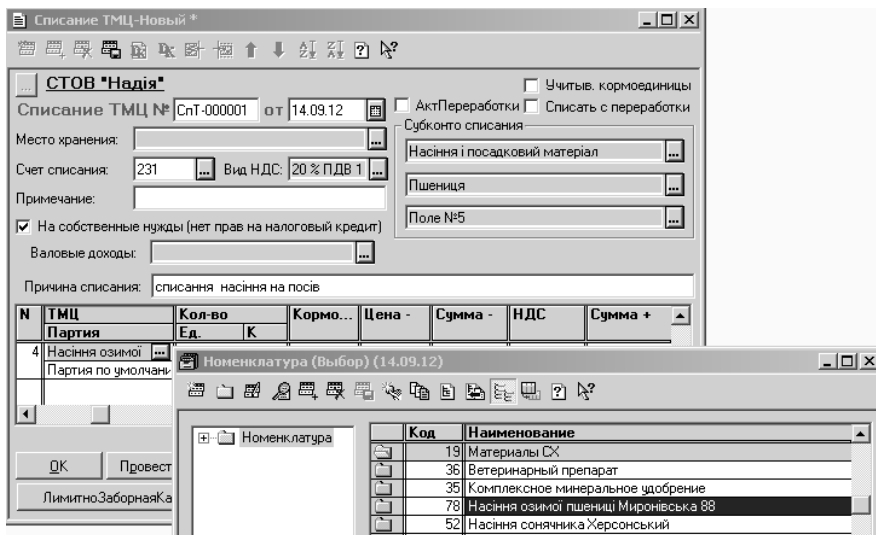

Рис. 5. Інтерфейс екранної форми документу "Списання ТМЦ" у програмі 1С: Бухгалтерія

Заключним етапом облікового процесу є формування звітної інформації, щодо наявності та руху виробничих запасів. Однією з переваг програми 1С:Бухгалтерія є можливість створення стандартних та регламентованих звітів. В програмі передбачена можливість формування звітів по окремих аналітичних рахунках рахунку 20 "Виробничі запаси", зокрема Аналіз рахунку за субконто, Оборотно-сальдова відомість за рахунком, Картка рахунку, Аналіз рахунку, аналіз субконто, Обороти між субконто, Зведені проводки, Головна книга, Журнал-ордер за субконто, які дають змогу отримувати детальну інформацію про операції по рахунку (за місцями зберігання, видами ТМЦ, партіями ТМЦ).

З метою посилення контролю за ефективністю використання виробничих запасів пропонуємо у форми стандартних внутрішніх звітів щодо виробничих запасів ввести реквізит: "Термін зберігання", що дозволить виявляти виробничі запаси, які тривалий час не використовуються у

господарському обороті підприємства, та зменшити їх закупівлю, що сприятиме оптимізації структури запасів на підприємстві та знижуватиме витрати на їх зберігання.

Висновки. Впровадження комп'ютерних інформаційних облікових систем обліку виробничих запасів в сільськогосподарських підприємствах дозволить вирішити ряд проблем, зокрема забезпечення своєчасності одержання достовірної інформації про наявність, надходження і витрачання запасів, зменшення часу обробки інформації, підвищення презентабельності внутрішньої та зовнішньої звітності підприємства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Крутова А.С. Методологія та організація ведення обліку в умовах автоматизації / А.С. Крутова, Г.М. Фадєєва // Облік і фінанси АПК. — 2010. — № 4. — С. 48 – 52.
2. Муравський В. Відмова від первинного документування як чинник інтеграції повністю автоматизованої системи обліку / В. Муравський // Бухгалтерських облік і аудит. — 2009. — №10. — С. 32 – 45.
3. Олійник А.П. Сучасні методи обліку виробничих запасів / А.П. Олійник // Економічні науки. — 2011. — Вип. 9. — С. 507 – 513.
4. Рожелюк В.М. Шляхи вдосконалення організації обліку з використанням сучасних інформаційних систем / В.М. Рожелюк // Облік і фінанси АПК. — 2010. — №3. — С. 88 – 91.
5. Сопко В. В. Мета і принципи автоматизації бухгалтерського обліку / В. В. Сопко, М. М. Бенько // Актуальні проблеми економіки. — 2010. — №12. — С. 186 – 192.

Одержано 30.11.12

Внедрение компьютерных информационных учетных систем, в частности программы 1С: Бухгалтерия, для учета производственных запасов в сельскохозяйственных предприятиях позволит повысить оперативность получения информации о наличии и движении запасов, уменьшит время обработки информации, улучшит презентабельность внутренней и внешней отчетности.

Ключевые слова: *производственные запасы, компьютерные технологии в бухгалтерском учете, автоматизация учета.*

The introduction of computer accounting information systems, including 1С: Accounting, for production inventory accounting in agricultural enterprises will make it possible to increase the efficiency of obtaining information about the presence and movement of the inventory, reduce the time for information processing, improve the presentable look of internal and external reporting.

Key words: *inventory, computer technology in accounting, accounting automation.*

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ І ФУНКЦІОНУВАННЯ ПОНЯТТЯ «РИНОК КОРМІВ»

В.Р. ШАЙМУХАМСТОВА, аспірант

Досліджено сутність категорії ринку кормів. Розглянуто взаємозв'язки ринку кормів з іншими ринками. Проаналізовано фактори формування основних елементів ринку: попиту, пропозиції та ціни. Виявлено сегменти ринку кормів. Обґрунтовано необхідність застосування суб'єктами ринку кормів сучасних інформаційних технологій.

Однією з головних задач розвитку агропромислового виробництва в ринкових умовах є забезпечення ефективного функціонування товарних ринків. Специфічним і одним з найменш сформованих в Україні є ринок кормів, від адаптованості до ринкових умов якого залежить якість продукції тваринництва та конкурентоспроможність галузі в цілому, а отже, як наслідок, і підвищення рівня життя населення країни.

Водночас, не виважена державна економічна політика зумовила кризу ланок сільського господарства, в тому числі й галузі кормовиробництва. В цих умовах питання стабілізації виробництва продукції та фінансової системи потребують першочергового вирішення. Фінансові негаразди (несвоєчасні розрахунки, нееквівалентність обміну продукцією між промисловістю та сільським господарством, неплатежі за реалізовану продукцію тощо) створюють для сільськогосподарських підприємств жорсткі умови господарювання. З метою стимулювання виробництва кормів, збереження, поліпшення продуктивності сільськогосподарських тварин, отримання якісної та безпечної продукції тваринництва, забезпечення виробництва якісних та безпечних для здоров'я тварин кормів [1] Державною ветеринарною та фітосанітарною службою України у 2012 р. було подано проект Закону України «Про корми», що підтверджує актуальність проблеми наукового обґрунтування теоретичних і практичних аспектів функціонування ринку кормів.

Серед наукових робіт слід відзначити праці, присвячені питанням розвитку кормовиробництва, обґрунтуванню теорії, методології та практики розв'язання техніко-технологічних, організаційно-економічних питань [2 – 3, 6 – 12]. Водночас, умови сьогодення (необхідність поліпшення фінансово-економічного стану сільськогосподарських товаровиробників, збільшення обсягів виробництва та рівня споживання продукції тваринництва на одну особу, підвищення доходів сільського населення та стабілізування соціально-економічного добробуту на селі) потребують розробки шляхів та заходів позитивного впливу на ринкове середовище, забезпечення прав та інтересів суб'єктів господарювання, громадян та держави, що, в свою чергу, зумовлює

зміни традиційного відношення до галузі кормовиробництва, вимагаючи розглядати корми як товарну продукцію.

Методика досліджень. Метою статті є узагальнення та систематизація теоретичних аспектів формування ринку кормів, обґрунтування критеріїв і факторів ефективного функціонування галузі в ринкових умовах.

Результати досліджень. Тваринництво України сьогодні переживає нелегкі часи, відбувається зниження економічної ефективності виробництва тваринницької продукції. Основні причини цього – недостатність кормів та їх висока ціна, низька ефективність згодовування кормів, підготовка кормів до згодовування з невеликим ступенем переробки, низький рівень ветеринарного обслуговування, високий процент падежу тварин тощо [2].

За результатами досліджень [2, 7, 8] збільшення виробництва продукції тваринництва неможливе без створення міцної, повноцінної кормової бази, адже у структурі собівартості продукції тваринництва стаття затрат на корми становить найбільшу частку – 50 – 60%. Отже, збільшення обсягу виробництва кормів, поліпшення їхньої якості та структури – головний напрямок удосконалення галузі тваринництва й економіки сільськогосподарських підприємств в цілому. Таку думку висловлюють більшість дослідників, вказуючи у своїх працях [2–3, 6–12] на залежність рівня розвитку тваринництва від стану кормової бази. Так, наприклад, О.А. Лоза [9] вважає, що кормовиробництво знаходиться в прямій залежності від потреб тваринництва, і навпаки, достатня кормова база значною мірою визначає продуктивність худоби і птиці, якість продукції, її обсяги тощо.

Водночас, існуюча система кормовиробництва не задовольняє потреби тваринництва, що потребує знаходження шляхів створення нової системи кормовиробництва. Ми поділяємо думку тих авторів, які вбачають вихід із складного становища у переході до товарного кормовиробництва і у функціонуванні ринку кормів.

Наукова економічна література містить різні визначення поняття "ринок" (табл. 1).

1. Визначення категорій "ринок"

Напрямок	Визначення
Організаційно-історичний	простір (місце, територія), на якому відбуваються купівля-продаж товарів або укладаються угоди між суб'єктами ринку [17, с. 347].
Суспільне виробництво	сфера обігу в загальній структурі виробництва; сфера реалізації вироблених товарів; сукупність актів купівлі-продажу; посередницька форма діяльності; сукупність економічних відносин між виробниками і споживачами в сфері обігу, які виступають як продавці і покупці [16, с. 457; 5, с. 183]
Економічне явище	сфера товарного обміну, в якій виникають і реалізуються відносини, пов'язані з процесом купівлі-продажу, і здійснюється конкретна господарська діяльність, спрямована на просування товарів і послуг від виробників до споживачів [15, с.121]

Розгляд поняття "ринок кормів" потребує особливої уваги економічної суті ринку, яка на думку М.М. Ільчука [7, с.73], виражається як категорія обміну, який організований за законами товарного виробництва й обігу, сукупність відносин товарного і грошового обміну. Автор також вважає, що ринок є системою грошових відносин, яка діє на основі вільного ціноутворення, економічної самостійності, рівноправності та конкуренції товаровиробників.

П. Семуельсон [14, с.74], розглядаючи економічну сутність ринку, стверджує: "Ринок – це механізм, через який покупці і продавці взаємодіють, щоб визначити ціну та кількість товару".

Найбільш повним і точним, на наш погляд, є визначення ринку, наведене С.В. Мочерним [4, с. 235]: "Ринок – сукупність економічних відносин між фізичними і юридичними особами, а також між державами і наднаціональними органами, міжнародними фінансово-кредитними інститутами з організації та купівлі-продажу різноманітних товарів і послуг відповідно до законів товарного виробництва". Автор також відмічає, що ринок – це сукупність економічних відносин між різними типами фірм та індивідами, державними та іншими суб'єктами з приводу купівлі-продажу товарів і послуг, де остаточно визначаються їхні вартість і реалізація, завдяки чому посилюється конкуренція між товаровиробниками за зниження витрат виробництва і підвищення суспільної корисності товарів.

Отже, під ринком кормів пропонуємо розуміти систему економічних відносин між виробниками та покупцями кормів, кормових сумішей і добавок, яка діє на основі вільного ціноутворення, економічної самостійності, рівноправності та конкуренції.

Проблема формування і функціонування ринку кормів завжди залишалася актуальною. Ще в 1985 р., коли ринкові відносини на Україні тільки зароджувались, І.Д. Бодур [3] висловлював думку, що "...корми приймають товарні властивості, так як споживач оцінює їх з точки зору наявних стандартів, встановлених класів і технічних умов". Автор стверджував, що відсутність товарних взаємовідносин з виробниками кормів зменшує вплив економічних важелів на збільшення виробництва, зниження собівартості продукції тваринництва і кормів, удосконалення технологій і якісних показників.

Д.С. Приходько [12] звертає увагу на те, що "... в умовах планової економіки передбачалась максимальна самозабезпеченість господарств основними видами кормів. Механізми міжгосподарського обміну кормами не працювали, не було стабільного механізму, за допомогою якого господарства могли б придбати корми в разі виникнення потреби в них. До цього додавались проблеми з установами еквівалентного обміну між кормовиробництвом і тваринництвом на внутрішньогосподарському рівні. Докладалися великі зусилля для поліпшення ситуації через упровадження орендного підряду, створення спеціалізованих ланок з вирощування та збирання кормів у господарствах тощо. Максимальної ефективності ця система не могла набути

через те, що корми, які вироблялись спеціалізованими підрозділами, були призначені на споживання в межах підрозділів тваринництва цього ж господарства". Підтримуючи цю думку Н.Б. Зеліско додає, що "ефективність кормовиробництва визначалась через ефективність власного тваринництва" [6]. Тобто, відсутність ринку кормів призводила до того, що більшість господарств не мали змоги визначити справжню ціну кормів при їх купівлі-продажу та безпосередньому використанні в господарстві. Проте, Д.С. Приходько [12] відзначає, що орієнтація на самозабезпечення виробників тваринницької продукції кормами має певні підстави і в умовах ринку. До них, на його думку, відносяться: дешевизна кормів власного виробництва порівняно з покупними; важливість кормових культур як складової системи сівозмін для врівноваженого розвитку сільського господарства; висока вартість транспортування кормів (особливо щодо об'ємних).

Ринок кормів, як і будь-який інший товарний ринок, має певну структуру, яка залежить від різних факторів та взаємопов'язаний із іншими ринками (рис. 1).

Зв'язки між ринками тваринницької продукції та кормів зумовлені тим, що корми є найважливішою статтею витрат у тваринництві. Попит на продукцію тваринництва при високому рівні пропозиції призводить до зниження цін на ринку кормів. При обмеженій пропозиції кормів на ринку та зростаючому попиту на тваринницьку продукцію, можливе певне підвищення ціни останньої. Оскільки у тваринництві використовуються різні види кормів, то існують внутрішні зв'язки ринку кормів. Завдяки частковій взаємозамінності кормів у раціонах, можлива компенсація одних кормів іншими.

Через різноманітне використання рослинницької продукції ринок кормів пов'язаний з ринками, на яких відбувається реалізація споріднених продуктів. Це перш за все стосується продукції зернових культур, яка може бути використана і на харчові, і на кормові цілі. Так, низькі ціни на харчове зерно можуть заохотити виробників до його використання на фураж.

Процес функціонування ринку кормів є механізмом взаємозв'язку і взаємодії трьох елементів ринку: пропозиції, попиту й ціни. Ринкова сутність цього механізму полягає в тому, що кожний його елемент тісно пов'язаний з ціною, яка є основним інструментом впливу на попит і пропозицію.

Попит на корми формується залежно від попиту на тваринницьку продукцію, попиту комбикормових заводів на фуражне зерно для переробки, стану розвитку тваринництва та потреби кормів для наявного тваринництва. Серед факторів, які визначають попит на тваринницьку продукцію, слід відмітити платоспроможність населення, об'єм споживання продукції тваринництва та нормативні показники її потреб, а також ціни на тваринницьку продукцію та споживачькі вимоги. Рівень розвитку тваринництва визначається поголів'ям тварин та їх продуктивністю, собівартістю та цінами на тваринницьку продукцію. Потреба в кормах для наявного тваринництва характеризується обсягом споживання і структурою раціону, нормативною

потребою в кормах, поживністю, якістю (яка визначається стандартами) та собівартістю кормів, а також цінами на корми. Крім того, попит на корми формується під впливом розвитку виробництва, соціальних, географічних та інших умов [8].

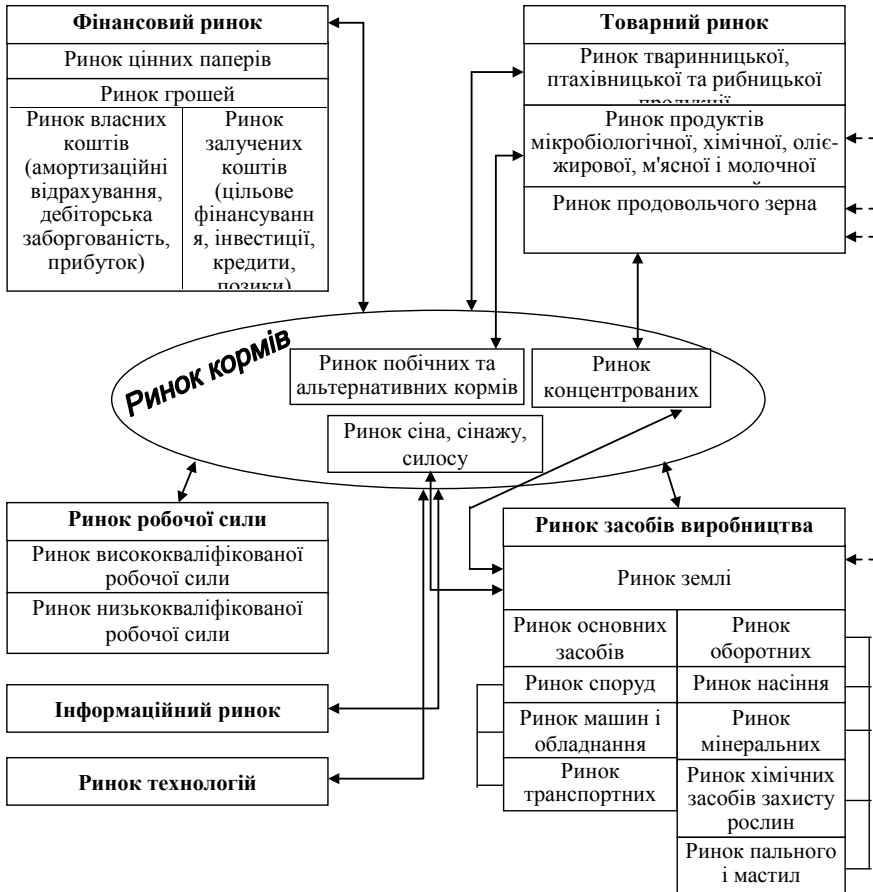

Рис. 1. Взаємозв'язки ринку кормів з іншими ринками *

* За даними дослідження автора

Попит на корми перебуває у діалектичній взаємодії з пропозицією, яка формується за рахунок залишку кормів на початок року, обсягу виробництва кормів у всіх категоріях господарств та обсягу імпорту кормів у поточному році. Пропозиція кормів залежить від джерел виробництва (власне

кормовиробництво, відходи вирощування технічних і продуктових культур, відходи переробки сільськогосподарської продукції), а також від їх якості, собівартості, ціни (в тому числі ціни на корми-замінники), наявності потужностей і ступінь завантаженості комбикормових заводів тощо. Крім того, значний вплив на пропозицію кормів справляють і такі фактори, як кількість продавців на ринку та заходи державного регулювання.

На формування ціни на продукцію кормовиробництва впливають такі чинники: співвідношення попиту і пропозиції; витрати виробника; державне регулювання цін; якість продукції; купівельна спроможність населення; конкуренція; умови збуту та обсяг поставок тощо. Оскільки за умов функціонування ринку кормів, власна продукція (корми) реалізується не лише господарству (для задоволення потреб суспільного тваринництва), а й окремим фермерським і приватним господарствам, які утримують сільськогосподарських тварин, вважаємо, що ціни на корми мають бути договірними, а система цін – досить гнучкою та відповідати стану на внутрішньому ринку сільськогосподарської продукції.

Умовою ефективної діяльності виробників кормів на ринку є обґрунтований вибір "цільової аудиторії", що потребує дослідження споживачів з ціллю їх сегментації, вибору цільових сегментів ринку. Метою сегментування ринку є виявлення найбільш важливих для кожної групи споживачів потреб в товарах і орієнтування політики підприємства на задоволення попиту. Пропонуємо ринок кормів сегментувати за такими критеріями (рис. 2).

Економічна діяльність в умовах ринкових відносин, посилення конкурентної боротьби та інші причини вимагають постійного удосконалення методів планування і управління продажами продукції. Успішна діяльність суб'єктів ринку кормів залежить від застосування сучасних інформаційних технологій торгівлі – електронної комерції.

Електронна комерція – це бізнес-процеси, які здійснюються між суб'єктами за допомогою інформаційних та телекомунікаційних технологій і забезпечують досягнення економічних і фінансових цілей суб'єктів, а також сприяють зниженню витрат. Середовищем для електронної комерції може бути не тільки Інтернет, а й будь-яка комп'ютерна мережа [13].

На думку Н.Б. Ткаченко [19], глобальна мережа Інтернет стала найпотужнішим засобом для проведення маркетингу і здійснення прямого онлайн-продажу, підвищення рівня обслуговування клієнтів, інструментом управління підприємством та джерелом інформації для наукових і практичних розробок. Крім того, перетворення Інтернету на всевітню торговельну платформу значно послабило необхідність мати торговельного посередника. На думку автора, з появою електронної комерції один з найстаріших атрибутів ринкової економіки – сам ринок як місце проведення операцій купівлі-продажу – зазнав кардинальних змін. Підприємства дістали можливість продажу та купівлі товарів через необмежену кількість нових електронних ринків чи електронних торговельних майданчиків.

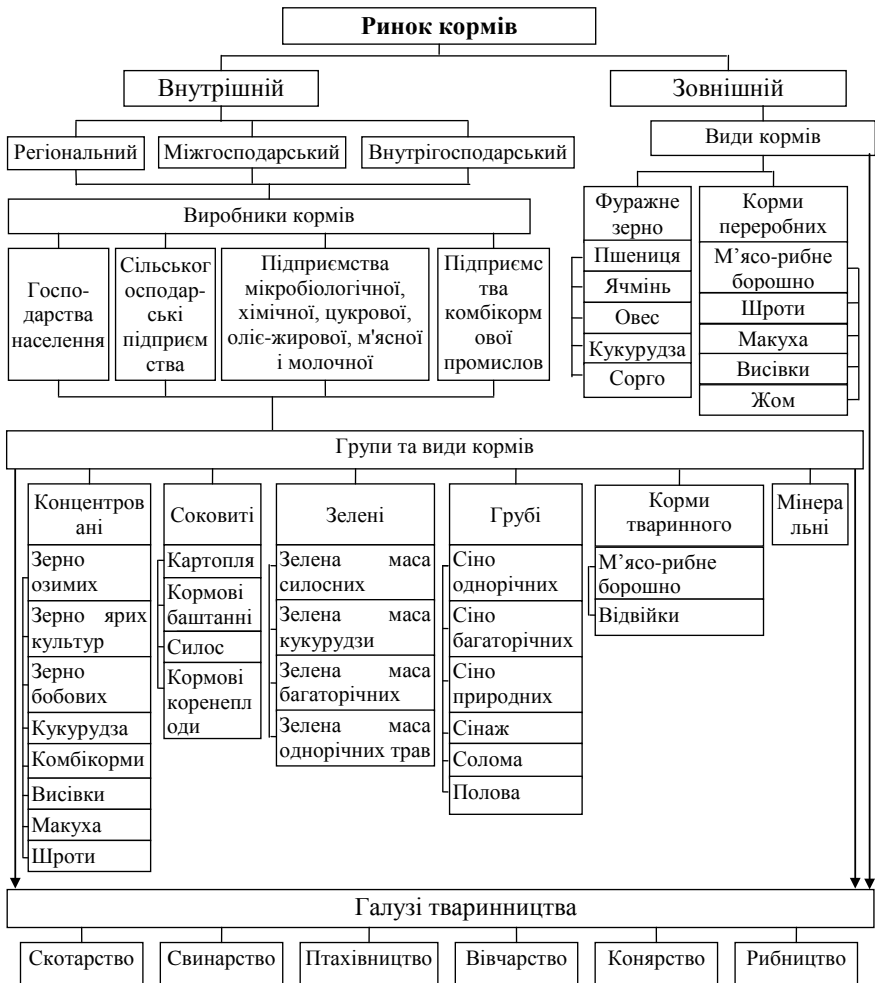

Рис. 2. Сегменти ринку кормів*

* За даними дослідження автора

Перевагами використання електронних інформаційних технологій на ринку кормів є: 1) продавці одержують можливість залучення більшої кількості покупців, нагромадження та використання актуальної інформації для прогнозування діяльності та ефективного "відслідковування" попиту; 2) покупці з появою електронних ринків отримують можливість вільного порівняння умов угод і цін, чим ініціюють активнішу конкуренцію між

продавцями; 3) можливість швидкого встановлення зв'язків з іноземними партнерами для здійснення експортно-імпортних операцій та вихід на міжнародні електронні біржі; 4) підвищення рівня активності.

Висновок. В сучасних умовах назріла об'єктивна необхідність створення ефективного економічного механізму господарювання в галузі кормовиробництва, від розвитку якої залежить стан і ефективність тваринництва, формування ринку продовольства тваринницької продукції. Формування та функціонування ринку кормів потребує зміни традиційного відношення до галузі; застосування методів наукового обґрунтування при прогнозуванні попиту та пропозиції, ціноутворенні на продукцію галузі; застосування суб'єктами ринку інформаційних технологій в управлінні продажами продукції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Повідомлення про оприлюднення до проекту Закону України «Про корми» [Електронний ресурс]. — Доступ до ресурсу: <http://vet.gov.ua/law/draft/?draft=214>.
2. Березівський П. С. Відродження галузі скотарства у сільськогосподарських підприємствах Львівської області: оцінки, проблеми, прогнози / П. С. Березівський // Економіка АПК. — 2010. — №2. — С. 15 – 20.
3. Бодур И.Д. Экономическая эффективность и организация кормопроизводства. — Кишинев: Штиинца, 1985. — С. 68 – 69.
4. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т. 3 / Редкол.: С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. — К.: Видавничий центр "Академія", 2002. — 952 с.
5. Економічний словник: банківська справа, фондовий ринок / Л. М. Алексєєнко, В. М. Олексієнко, А. І. Юркевич. — К.: Видавничий будинок "Максимум"; Тернопіль: "Економічна думка", 2000. — 592 с.
6. Зеліско Н. Б. Проблеми та перспективи розвитку ринку кормових ресурсів [Електронний ресурс] / Н. Б. Зеліско. — Доступ до ресурсу: http://www.rusnauka.com/27_NP_2010/Economics/72158.doc.htm
7. Ільчук М. М. Ринок в АПК та молочному підкомплексі / М. М. Ільчук // Науковий вісник Національного аграрного університету. — К.: НАУ. — 2000. — Вип. 23. — С. 73 – 75.
8. Лихенко Н.Д. Ринок кормів: суть та необхідність формування та функціонування / Н. Д. Лихенко // 36. наук. праць Луг. нац. агр. університету / за ред. В.Т. Ткаченко. — Луганськ: ЛНАУ, 2004. — №34(46). — С. 228 – 233.
9. Лоза О. А. Формування кормової бази тваринництва на основі кооперації / О. А. Лоза // АгроІнком. — 2006. — №5 – 6. — С. 69 – 75.
10. Мартянов В. П. Сучасний стан і шляхи підвищення ринкової ефективності кормовиробництва / В. П. Мартянов, О. А. Мельниченко / Під ред. В. П. Мартянова. — Харків: Харківський державний аграрний університет ім. В.В.Докучаєва, 1998. — 43 с.

11. Петриченко В. Ф. Актуальні проблеми кормовиробництва в Україні / В. Ф. Петриченко // Вісник аграрної науки. — 2010. — № 10. — С. 18 – 21.
12. Приходько Д. С. Теоретичні аспекти формування ринку екологічно чистих кормів в Україні / Д. С. Приходько // Економіка: проблеми теорії та практики. — 2004. — Вип. 189: в 5-ти т., Т.1. — С. 94 – 105.
13. Самойленко Л. Б. Переваги застосування електронного бізнесу в сфері АПК / Л. Б. Самойленко // Економіка АПК. — 2003. — № 8. — С. 141 – 146.
14. Семуельсон П. Макроекономіка / П. Семуельсон, В. Нордгауз / Пер. з англ. — К.: Основи, 1995. — 574 с.
15. Словник ринку / В. І. Савич, О. С. Григор'єв, Д. В. Шлемко. — Івано-Франківськ, 2000. — 150 с.
16. Словник сучасної економіки Макміллана / Пер. з англ. — К.: АртЕк, 2000. — 640 с.
17. Современный экономический словарь. / Б. А. Райзберг, Л. Ш. Лозовский, Е. Б. Стародубцева. — М.: ИНФРА-М, 2001. — 480 с.
18. Спринчук Н. А. Сучасний стан та перспективи інвестиційного розвитку системи кормовиробництва / Н. А. Спринчук // Інноваційна економіка. — 2012. — Вип. 2(28). — С. 180 – 183.
19. Ткаченко Н.Б. Особливості товарної політики в системі електронної комерції / Н. Б. ткаченко //Маркетинг в Україні. — 2003. — № 1. — С.24–28.

Одержано 30.11.12

В современных условиях назрела объективная необходимость создания эффективного экономического механизма хозяйствования в отрасли кормопроизводства, от развития которой зависит состояние и эффективность животноводства, формирование рынка продовольствия животноводческой продукции. Формирование и функционирование рынка кормов требует изменения традиционного отношения к отрасли; применения методов научного обоснования при прогнозировании спроса и предложения, ценообразования; применение субъектами рынка информационных технологий в управлении продажами продукции.

Ключевые слова: *кормопроизводство, рынок, спрос, предложение, цена.*

The article considers an objective lohg-felt need for effective mechanism of economic management in the forage production industry, the development of which influences the condition and efficiency of livestock production, the formation of the forage market in modern conditions. The formation and functioning of the forage market requires changes of traditional attitudes toward the industry; application of the methods of scientific substantiation in forecasting supply and demand, pricing; the market participants' application of information technologies in managing the products sales.

Key words: *forage production, market, demand, supply, price.*

ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ СІЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЗЕМЕЛЬНОЇ РЕФОРМИ

А.М. ШАТОХІН, доктор соціологічних наук,

Проаналізовано результати соціологічного дослідження стану та перспектив соціального захисту сільського населення в умовах земельної реформи. Наведено узагальнюючі оцінки селянами соціально-економічних процесів на селі, позитивні та негативні очікування щодо соціальних наслідків аграрного реформування.

Інтереси, потреби, ціннісні орієнтації є важливими властивостями як соціальної спільноти, так і окремої особистості. В значній мірі це стосується сільського соціуму, де вплив традицій, ідеалів, моральних норм, переконань завжди був вирішальним у формуванні соціальної поведінки селянина.

Вперше термін «ціннісні орієнтації» був запропонований У. Томасом і Ф. Знанецьким саме щодо польських селян у Європі та Америці для вивчення «правил поведінки» у групах (колективах). Вони підкреслювали суттєві методологічні розбіжності між соціальними цінностями (values) та установками (attitude), які у селянському середовищі мають надзвичайно велике значення. На думку У. Томаса і Ф. Знанецького, соціальні цінності мають певне емпіричне значення для соціальної групи і є предметом соціальної діяльності, яка, в свою чергу, проявляється в індивідуальній діяльності, намірах і прагненнях людини [1, с. 54].

Т. Парсонс вважав інтеріоризовані «загальні цінності» вирішальним фактором інтеграції будь-якого суспільства [2]. За диспозиційною теорією В. Ядова, «життєві цінності» є вищими диспозиціями особи.

Українське селянство формувало свою шкалу цінностей упродовж тисячоліть. Споконвічними цінностями селянина були земля, спільність долі, родина, повага до старших, сумлінна праця, колективізм. Проте кожна історична епоха вносила свої корективи у соціальні ідеали селян. Трансформація соціально-політичної та економічної системи українського суспільства, що триває понад двадцять років, призвела до переоцінки попереднього соціального досвіду. Аграрна реформа змінила форму земельної власності на селі, сприяла прискоренню соціальної диференціації сільського соціуму, суттєво вплинула на самопочуття селян.

Трансформацію ціннісних орієнтацій сільського соціуму в умовах аграрного реформування на пострадянському просторі досліджували В. Артёмов, А. Ахмадєєв, П. Великий, В. Виноградський, М. Гур'янова, Т. Заславська, З. Калугіна, В. Пилипенко, І. Прибиткова, Р. Ривкіна, А. Ручка, С. Сметанін, В. Староверов, В. Тарасенко, В. Чигрин, М. Шабанова та інші

соціологи. Накопичений значний емпіричний і теоретичний матеріал, який свідчить про суттєві зміни у ціннісній орієнтації сільського населення пострадянських країн.

Мета статті полягає у дослідженні ціннісних орієнтацій українських селян в умовах трансформації аграрного сектора економіки України.

Методика досліджень. Відповідно довгострокової програми здійснення моніторингу соціального захисту селянства в умовах земельної реформи в Україні, а також напряму міжкафедрального дослідження «Соціальний розвиток села в умовах сучасної аграрної реформи» комплексної наукової теми «Розвиток і вдосконалення освіти та підвищення якості навчання в аграрному вищому навчальному закладі» (№ держреєстрації 0101 У 004499) в жовтні-листопаді 2011 року було проведено панельне соціологічне дослідження серед сільського населення Вінницької, Кіровоградської, Черкаської областей та окремих районів Київської та Одеської областей.

Дослідження здійснювалося методами анкетування та інтерв'ю, які проводили 57 інтерв'юєрів, студентів і магістрантів УНУС. Лист опитування містить 21 питання, сформовані за принципом змістовних блоків. Частина питань анкети носить напіввідкритий характер, що включає меню імовірних варіантів відповідей, та запропонованих до заповнення таблиць.

Одиницею відбору був сільський населений пункт (село, хутір, селище, агромістечко). На запитання анкети відповідали сільські жителі Бершадського, Вінницького, Гайсинського, Жмеринського, Іллінецького, Ліповецького, Немирівського, Теплицького, Тульчинського, Хмельницького, Чечельницького і Ямпільського районів Вінницької області; Бобринецького, Гайворонського, добровеличківського, Голованівського, Компаніївського, Ульянівського районів Кіровоградської області; Драбівського, Городищенського, Жашківського, Звенигородського, Золотоніського, Кам'янського, Канівського, Катеринопільського, Лисянського, Маньківського, Монастирищенського, Смілянського, Тальнівського, Уманського, Христинівського, Чигиринського і Шполянського районів Черкаської області.

У вибірці представлені усі типи сільських населених пунктів відповідно структури сільської поселенської мережі центральних областей України, зокрема, за самооцінками та кореляцією за допомогою паспортів сільських населених пунктів, кожен п'ятий сільський респондент (19,8%) проживає у великому селі з чисельністю мешканців понад 1000 осіб, дещо більше третини (36,8%) – у середньому селі (500 – 1000 мешканців), кожен п'ятий (24,2%) – у малому селі (до 500 мешканців), а також у селищі міського типу (14,0%), в окремому хуторі (3,9%), агромістечку (1,3%).

Результати досліджень. Влітку 2011 року Кабінет Міністрів України вніс до Верховної Ради України проект Закону України «Про ринок земель». Вже тривалий період йде жваве обговорення цього доленосного для українського села документу. Зокрема, центральною темою цього проекту Закону є скасування мораторію на купівлю-продаж земель

сільськогосподарського призначення. Більше десяти років ці положення Земельного кодексу України викликали у суспільстві найбільше неприйняття. Характерно, що з позицій недопущення купівлі-продажу земель сільськогосподарського призначення виступали представники різних, навіть діаметрально протилежних політичних сил – від комуністів до націоналістів.

Ні для кого не секрет, що напівлегально ринок земель в Україні вже існує з середини 90-х років минулого століття, коли розпочалася приватизація земельних ділянок і виникли приватно-орендні підприємства. За півтора десятиріччя урізноманітнилися форми і методи фактичного залучення сільськогосподарських земель у ринковий обіг. Ринкова економіка, безумовно, передбачає й ринок земель. Проте, не викликає сумніву, що земля – це особливий вид товару і підходити до неї слід теж особливо. Окрім суто економічних характеристик земля для українців стала складовою їхньої ментальності, а також важливим соціальним чинником.

Як показують результати дослідження, майже усі респонденти (90,8%) є власниками земельних ділянок. Проте використовується земля по-різному: третина респондентів веде господарство лише на присадибній ділянці (31,5%), кожен п'ятий господарює на приватизованій землі та присадибній ділянці (19,1%), кожний четвертий здає приватизовану землю в оренду (24,0%). Разом з тим дехто був би радий здати свій наділ у оренду, але або земельний наділ ще не визначений в натурі (2,7%), або його ніхто не хоче орендувати (2,1%).

Лише один з десяти сільських респондентів (9,2%) відповів, що не має власної землі і через те працює в сільськогосподарському підприємстві. Привертає увагу досить велика кількість учасників опитування (11,4%), які, маючи й присадибну ділянку, й приватизовану землю, ні там, ні там не працюють.

Можна зробити висновок, що три чверті власників земельних ділянок і земельних паїв використовують землю для виробництва сільськогосподарської продукції та задоволення власних потреб у продуктах харчування (74,6%). Переважну більшість їх можна віднести до імовірних учасників ринку земель: покупців і продавців.

Однак на шляху формування ринку земель існують певні перешкоди. Більше чверті власників земельних паїв (28,9%) повідомили, що вони або не одержали Державного акту на землю (15,1%), або їхній пай ще не розмежований в натурі (13,8%). Звертаємо увагу на те, що у Вінницькій та Кіровоградській областях, згідно відповідей респондентів, не розмежована чверть земельних паїв.

Про те, що процеси змін у ментальності селянства відбуваються досить складно, свідчить той факт, що один з шести власників земельних паїв (17%) вважає, що Державний акт про право власності на землю допоміг відчутти себе справжнім власником. Кожен четвертий бачить в цьому як позитивні, так і негативні риси (22%). Однак майже половина респондентів (43,6%) певно відповіла, що Акт про право власності на землю ніяк не сприяв формуванню

почуття власника. При цьому значна частка респондентів (17,4%) ухилилися від відповіді.

Неоднозначним є й ставлення селян до власності на землю як соціального інституту. Дещо більше половини респондентів (56,8%) позитивно оцінюють інститут власності на землю, зокрема кожен третій пов'язує з нею матеріальне благополуччя своє та своєї родини (32,9%). Кожен четвертий отримує моральне задоволення від володіння земельними ділянками (23,9%).

Проте близько третини опитаних (31,6%) переважно негативно ставляться до земельної власності, зокрема побоюючись, чи не відберуть її як це було у минулому?

1. Оцінки значущості власності на землю для сільських жителів, %

Позиція оцінювання	позитивні	негативні
Перспектива забезпечити сім'ї благополуччя	14,2	
Підставу розробляти реальні господарські плани	10,2	
Можливість розбагатіти	6,1	
Можливість вигідно увійти в земельний ринок	2,2	
Стимул до напруженої праці на себе	9,6	
Велике задоволення від втілення мрії про власну землю	9,7	
Приплив нових сил, упевненості в собі	4,6	
Тривогу й клопіт: що робити з землею, як її обробляти?		6,0
Побоювання, чи не відберуть землю у майбутньому		10,6
Власність на землю за наших умов нічого в нашому житті принципово не міняє		14,9

У кожної людини існує безліч соціальних потреб. Трансформаційні процеси, які визначають сьгоднішній стан українського суспільства, відбуваються на самопочутті людей, у тому числі сільських жителів. Опитування дозволило виявити «больові точки» сільського соціуму.

Можна виділити наступні блоки проблем, що хвилюють селян. По-перше, це матеріальні потреби: нестача заощаджень (72,2%), труднощі з отриманням додаткового заробітку (62,2%), проблеми з працевлаштуванням (60,6%). По-друге, відсутність порядку у державі (70,8%), недостатній правовий захист громадян (63,5%), невпевненість у своєму майбутньому (61,4%). По-третє, турбота про власну безпеку (56,2%), екологічні й медичні загрози життю селян (59,4% та 55,2%)

Найменше всього потребують посилення і, відповідно, менше відчувається брак інформації про історичне минуле (33,5%). І, незважаючи на усі життєві негаразди, більшість наших співгромадян вважають себе щасливими людьми, здатними подолати усі труднощі і перешкоди.

Аби цей оптимізм не згас, потрібні не лише власні зусилля громадян, а й допомога з боку державних інститутів, тобто соціальна допомога і соціальний

захист людей, які цього потребують. Як видно з відповідей селян, більшість їх вважають себе захищеними лише в сім'ї (62,0%). Всі решта позицій відстають дуже помітно. Найбільш незахищеними почувають себе наші респонденти з боку держави і як громадяни, а також як покупці, пасажери, водії автотранспорту – кожний другий. Недостатньо, на думку учасників опитування, захищає їх й місцева влада, й міліція: захищеними вважають себе лише один з чотирьох сільських жителів.

Найгострішою проблемою сучасного українського села, що реформується, є працевлаштування та зайнятість населення. Лише один з чотирьох респондентів впевнений, що в селі можна знайти постійну роботу за набутою професією (26,4%), а дві третини (62,9%) вважають, що це нереально. Деяко краще, на думку опитаних, складеться ситуація із тимчасовою, позмінною або громадською роботою: двоє з п'яти проявили оптимізм, стільки ж – песимізм.

Більше половини опитаних нами сільських жителів (53,5%) переконані, що при бажанні ніхто не залишиться без роботи взагалі. Решта або не згодні, або утрималися.

Сільського жителя турбують багато проблем, які часто-густо мало залежать від самого землероба. Як видно з відповідей, найбільше селяни побоюються неврожаю (49,3%), безробіття (35,7%) та зростання злочинності (32,2%) і рейдерства (21,4%).

Хвилює селян можливість зниження закупівельних цін на сільськогосподарську продукцію та подорожчання життєво необхідних товарів (25,4%), нестабільності податків (15,4%), поборів з боку чиновників (17,7%) та байдужість державної влади до долі сільської людини (15,9%). Кожний п'ятий із жалем відмічає старіння та вимирання українських сіл (20,0%).

В українському суспільстві відбувається обговорення проекту Закону України «Про ринок земель». Як видно з результатів нашого дослідження, майже дві третини респондентів (61,7%) знайомі з основними положеннями цього закону. Найчастіше селяни дізнавалися про мету і зміст земельного законодавства через повідомлення засобів масової інформації (28,7%) та розповідей односельців (18,4%). Деякі селяни особисто читали документ (7,8%) та отримали інформацію від спеціалістів (6,8%).

Разом з тим, кожен четвертий житель села не знайомий з законопроектом, який вважають земельною революцією, хоча хотіли б дізнатися про основні його положення (23%). Зовсім не цікавляться проектом закону тільки 6,8% опитаних.

У ставленні селян до купівлі-продажу землі відбуваються хоча й повільні, але й помітні зміни. Якщо у березні 2011 р., за даними нашого моніторингу, підтримували земельний ринок 8 – 10% сільського населення, то в квітні 2012 р. їх стало вдвічі більше. Так, повністю підтримують скасування мораторію на купівлю-продаж земель 11,2% респондентів, оскільки, на їхнє переконання ринкова економіка передбачає й ринок земель, у тому числі

сільськогосподарського призначення. Така ж кількість селян підтримує земельний ринок, але головним чином за рахунок земель, що не використовуються за призначенням. Разом з тим, дві третини селян (62,3%) негативно ставляться до введення земель сільськогосподарського призначення у ринковий обіг, вважаючи, що їх не можна купувати і продавати (22,7%) і тому, що земля є всенародним багатством (39,6%).

Рис. 1. Ставлення сільських респондентів до скасування мораторію на купівлю-продаж земель, %

Як реальна альтернатива купівлі-продажу земель розглядається оренда. Найбільш поширеною, виходячи з відповідей респондентів-орендадавців, є довгострокова оренда в різних її проявах – 54,7% (з правом переходу власності до орендаря, дострокове погашення орендної плати тощо) та короткострокова оренда на 5 років (32,6%). Здача земельного паю в оренду на 10 – 15 років не користується особливою популярністю к сільських мешканців – власників земельних паїв.

Така розбіжність думок пояснюється тим, що лише третина власників земельних паїв у той чи інший спосіб відчують, що володіння землею є гарантією незалежності, засобом достатку й самозахисту його власника (34,6%). Третина респондентів (31,4%) не мають такого відчуття, а кожен десятий хоче позбутися земельного паю (9,7%).

Висновки. В українському селі вже склався потужний прошарок власників земельних паїв та присадибних ділянок, яких можна вважати потенційними учасниками ринку земель. Три чверті власників використовують земельні ділянки для виробництва сільськогосподарської продукції як для власного споживання, так і для продажу на ринку. Привертає увагу той факт, що частина власників, за їхнім зізнанням, маючі приватизовану землю та присадибну ділянку, не використовують їх за призначенням.

Трансформаційні процеси, які визначають сьгоднішній стан українського суспільства, відбуваються на самопочутті людей, у тому числі сільських жителів. Можна виділити наступні блоки проблем, що хвилюють селян. По-перше, це матеріальні потреби: нестача заощаджень, труднощі з отриманням додаткового заробітку, проблеми з працевлаштуванням. По-друге, відсутність порядку у державі, недостатній правовий захист громадян, невпевненість у своєму майбутньому. По-третє, турбота про власну безпеку, екологічні й медичні загрози життю селян.

Найгострішою проблемою сучасного українського села, що реформується, є працевлаштування та зайнятість населення. Лише один з чотирьох респондентів впевнений, що в селі можна знайти постійну роботу за набутою професією, а дві третини вважають, що це нереально. Дещо краще, на думку опитаних, складається ситуація із тимчасовою, позмінною або громадською роботою: двоє з п'яти проявили оптимізм, стільки ж – песимізм.

Як видно з відповідей селян, дві третини їх вважають себе захищеними лише в сім'ї. Всі решта позицій відстають дуже помітно. Найбільш незахищеними почувають себе наші респонденти з боку держави і як громадяни, а також як покупці, пасажери, водії автотранспорту – кожний другий. Недостатньо, на думку учасників опитування, захищає їх й місцева влада, й міліція: захищеними вважають себе лише один з чотирьох сільських жителів.

Сільського жителя турбують багато проблем, які часто-густо мало залежать від самого землероба. Як видно з відповідей, найбільше селяни побоюються неврожаю, безробіття та зростання злочинності і рейдерства. Хвилю селян можливість зниження закупівельних цін на сільськогосподарську продукцію та подорожчання життєво необхідних товарів, нестабільності податків, поборів з боку чиновників та байдужість державної влади до долі сільської людини. Кожний п'ятий із жалем відмічає старіння та вимирання українських сіл.

У ставленні селян до купівлі-продажу землі відбуваються хоча й повільні, але й помітні зміни. Так, повністю підтримують скасування мораторію на купівлю-продаж земель 11,2% респондентів, оскільки, на їхнє переконання ринкова економіка передбачає й ринок земель, у тому числі сільськогосподарського призначення. Така ж кількість селян підтримує земельний ринок, але головним чином за рахунок земель, що не використовуються за призначенням. Разом з тим, дві третини селян негативно ставляться до введення земель сільськогосподарського призначення у ринковий обіг, вважаючи, що їх не можна купувати і продавати і тому, що земля є всенародним багатством.

Така розбіжність думок пояснюється тим, що лише третина власників земельних паїв у той чи інший спосіб відчувають, що володіння землею є гарантією незалежності, засобом достатку й самозахисту його власника. Третина респондентів не мають такого відчуття, а кожен десятий хоче позбутися земельного паю.

Ми впевнені, що уважне ставлення до оцінок і пропозицій сільських мешканців, які були учасниками соціологічного дослідження, допоможе державним органам більш ефективно розв'язувати соціальні проблеми села.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Tomas W., Znaniecki F. Chłop polski w Europie i Ameryce / W/ Tomas, F. Znaniecki. — Cz.1. — Warszawa, 1976.
2. Парсонс Т. О структуре социологического действия / Т. Парсонс. — М.: Академ. проект, 2000. — 880 с.
3. М.Присяжнюк: Закон «Про ринок земель» не дозволятиме скупівлю сільгоспземлі «в одні руки» [електронний ресурс] // <http://www.minagro.kiev.ua/news/?pg=12378>.

Одержано 30.11.12

Проанализированы результаты социологического исследования состояния и перспектив социальной защиты сельского населения в условиях земельной реформы. Приведены обобщающие оценки крестьянами социально-экономических процессов в деревне, положительные и отрицательные ожидания относительно социальных последствий аграрного реформирования.

***Ключевые слова:** земельная реформа, ценностные ориентации, сельское население, социальная защита.*

The results of sociological research into the state and prospects of social security of rural population in the conditions of the land reform were analyzed. Rural residents' generalizing evaluation of socio-economic processes in the rural areas, positive and negative expectations regarding social effects of the agrarian reform were presented.

***Key words:** land reform, value orientations, rural population, social protection.*

УДК 331.5 (477.46)

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАЙНЯТОСТІ ТА ОСНОВНІ НАПРЯМКИ ЙОГО ВДОСКОНАЛЕННЯ

І.І. ЧЕРНЕГА, кандидат економічних наук

У статті досліджено сучасний стан державного регулювання зайнятості, виявлено позитивні моменти та проблеми у практиці регулювання

зайнятості населення Черкаської області, а також визначено основні напрямки вдосконалення державного регулювання зайнятості.

Сучасний механізм регулювання досить складний, органічно поєднує ринковий механізм саморегулювання економічних процесів і систему заходів державного сприяння зайнятості. Державне регулювання зайнятості є різноплановим за своїми наслідками процесом. Його об'єктом є людина, яка завжди і безпосередньо перебуває в ролі суб'єкта всього спектра суспільних відносин.

Мета роботи. Виходячи з теоретичного аспекту державного регулювання зайнятості населення дослідити сучасний стан та запропонувати перспективи розвитку.

Завданням роботи є виявлення позитивних моментів та проблем у практиці регулювання зайнятості населення Черкаської області, а також визначення напрямків вдосконалення державного регулювання зайнятості.

Об'єкт дослідження – державне регулювання зайнятості в Черкаській області.

Предмет дослідження – процес державного регулювання зайнятості населення за видами економічної діяльності.

Інформаційною базою послужили праці таких вчених як: Л. Безтелесна, Г. Волинський, Ю. Богоявленська, Л. Городецька, О. Грішнова, В. Дем'яненко, С. Дорогунцов, О. Здоровцов, С. Кузнецова, Е. Лібанова, С. Калініна, Н. Москаленко, Ю. Маршавін, В. Онікієнко, І. Петрова, В. Петух, В. Савченко, М. Соколик, А. Чухно, Л. Шевченко.

В процесі роботи використано методи логічного узагальнення, графічний метод, статистичний метод. Поставлені в роботі задачі розв'язувалися на основі системно-функціонального підходу з урахуванням умов ринкової трансформації української економіки.

Результати досліджень. Цільові орієнтири механізму регулювання зайнятості повинні виходити з багатьох засад, основними з яких є економічна доцільність досягнення певного рівня зайнятості та вибору відповідних регулюючих заходів; достатня і стабільна ефективність розподілу ресурсів праці;

Цільові орієнтири зумовлюють відповідний вибір принципів державного регулювання зайнятості (рис. 1).

Державне регулювання зайнятості потребує відповідних інфраструктурних елементів, конкретного набору заходів, певної послідовності й узгодженості впровадження їх, що у своїй сукупності визначає механізм впливу держави на систему зайнятості.

Механізм державного регулювання зайнятості має такі складові:

- система вивчення і прогнозування стану загальнонаціонального та локального ринків праці;

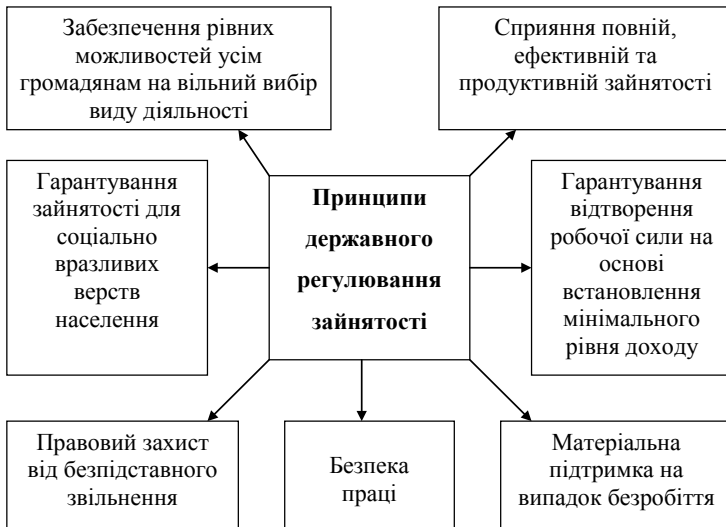

Рис. 1. Принципи державного регулювання зайнятості

- розробка загальної стратегії та конкретних науково обґрунтованих програм регулювання зайнятості;
- система професійної підготовки та перепідготовки;
- розгалужена система органів працевлаштування;
- централізовані й місцеві бази даних попиту на робочу силу та її пропозицію;
- спеціальні програми стимулювання зайнятості [1].

З самого початку країни з перехідною економікою, в тому числі й Україна, встановили такі норми, як мінімальна заробітна платня та робочий час, запровадили заходи соціального захисту найменш захищених верств населення на ринку праці, встановили правила для трудових контрактів, та запровадили систему допомоги по безробіттю. Одночасно із використанням пасивних заходів, спрямованих на матеріальну підтримку безробітних, уряди ввели у дію різноманітні активні заходи політики зайнятості (наприклад, заходи з професійної підготовки та перепідготовки, тимчасові громадські роботи, заходи для стимулювання самозайнятості, дотації для створення робочих місць в приватному секторі).

Ефективність державного регулювання зайнятості в значній мірі залежить від співвідношення активних та пасивних методів впливу на рівень зайнятості (рис. 2).

Рис. 2. Методи впливу на рівень зайнятості

Практикою доведено, якщо заходи активної політики ретельно сплановані, добре організовані, а за їх впровадженням здійснено ефективний нагляд, вони можуть допомогти безробітним у пошуку підходящої роботи, підвищити продуктивність праці, призводячи до покращення функціонування ринку праці [2].

Формування інформаційного суспільства та підвищення інтелектуального змісту праці зумовлюють зростання вимог до якості робочої сили. Тому в державному регулюванні зайнятості розвинутих країн набирають ваги заходи довготривалого характеру, спрямовані на розвиток якісних параметрів трудових ресурсів.

Стратегією економічного і соціального розвитку України на 2004—2015 рр. «Шляхом європейської інтеграції», що підготовлена відповідно до розпоряджень Президента України №372/2001-рп від 21.12.2001 р. та №385/2002-рп від 8.11.2002 р. такими базовими інституціями, як Національний інститут стратегічних досліджень, Інститут економічного прогнозування НАН України та Міністерство економіки та з питань європейської інтеграції України,

визначаються такі цілі та механізми реалізації політики зайнятості [3].

На етапі економічного зростання набуває особливої значущості здійснення регулюючих заходів, спрямованих на ліквідацію прихованого безробіття, проведення політики забезпечення повної продуктивної зайнятості. Зусилля органів державної влади і, насамперед, Уряду, мають концентруватися на запровадженні дієвих стимулів створення нових робочих місць, забезпеченні гарантій зайнятості у процесі приватизації та реструктуризації підприємств, на підтримці підприємництва і самозайнятості населення, розширенні практики громадських робіт, підвищенні гнучкості ринку праці.

У сфері продуктивної зайнятості завдання полягає у прискоренні адаптації населення до ринкових вимог із врахуванням європейських та євразійських інтеграційних процесів розвитку інфраструктури ринку праці, підготовки кадрів. На перший план висуваються завдання удосконалення структури зайнятості та оптимізації структури робочих місць, удосконалення цільових програм з точки зору їх впливу на умови зайнятості у галузях і регіонах.

Мета державної політики щодо неформального сектору та натурального господарства полягає у поступовому переведенні зайнятого там населення до більш високого рівня організації шляхом сприяння повній, продуктивній, вільно обраній зайнятості й покращання соціального захисту вразливих верств населення.

Особливої уваги потребує вирішення проблем зайнятості сільського населення. Державна політика зайнятості в сільській місцевості передбачає такі основні напрямки [4]:

- стимулювання розвитку фермерських господарств та інших підприємств, які займатимуться сільським господарством на професійній основі та з використанням сучасних індустріальних технологій;
- диверсифікація зайнятості сільського населення, розвиток переробної промисловості та інших галузей агропромислового комплексу, соціальної сфери;
- законодавче врегулювання статусу і діяльності особистих селянських господарств, в основу визначення яких має закладатися не лише розмір, а й переважний напрям використання землі; права членів домогосподарств на державний соціальний захист і допомогу, у т. ч. допомогу по безробіттю, мають визначатися з урахуванням демографічного складу сім'ї (чисельність працездатних осіб, дітей, людей похилого віку) та об'єктивних можливостей здачі земельної ділянки в оренду (наявність підприємств, готових взяти землю в оренду, розмір орендної плати).

Пріоритетами державної політики зайнятості є сприяння: зайнятості населення шляхом збереження ефективних та створення нових робочих місць на підприємствах, в установах та організаціях усіх форм власності; самостійній

зайнятості населення, розвитку підприємництва; підготовці робочої сили, професійний склад і кваліфікаційний рівень якої відповідає потребам економіки та ринку праці; підвищенню якості робочої сили, розвитку системи професійного навчання кадрів протягом періоду трудової діяльності з урахуванням потреб ринку праці; посиленню мотивації до легальної продуктивної зайнятості; зайнятості громадян, що потребують соціального захисту і не спроможні на рівних умовах конкурувати на ринку праці; професійній підготовці та зайнятості осіб з обмеженими фізичними і розумовими можливостями; поверненню зареєстрованих безробітних до продуктивної зайнятості; легалізації зовнішньої трудової міграції громадян України та посиленню їх соціального захисту [5].

Загальні напрямки діяльності Державної служби зайнятості можна розподілити за напрямками економічної діяльності (табл.).

Чисельність зайнятого населення Черкаської області за видами економічної діяльності, тис осіб*

Показник	Рік							2011 у % до 2000
	2000	2005	2007	2008	2009	2010	2011	
Усього	534,9	578,7	585,2	583,1	561,7	564,9	566,4	105,9
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство. Рибальство.	168,2	171,6	170,7	162,9	148,4	141,7	151,7	90,2
Промисловість	110,7	94,1	92,6	90,8	81,6	82,4	81,6	73,7
Будівництво	17,9	19,1	22,1	23,3	28,1	26,2	28,0	156,4
Торгівля. Діяльність готелів та ресторанів	61,6	105,7	99,2	103,0	109,4	111,0	110,9	180,0
Діяльність транспорту та зв'язку	30,5	34,2	34,1	36,2	33,9	34,6	32,9	107,9
Фінансова діяльність	4,4	5,1	8,4	9,2	7,7	8,1	7,6	172,7
Державне управління	25,4	26,6	27,9	27,4	27,9	36,4	29,0	114,2
Освіта	47,6	48,2	50,5	50,4	49,9	49,1	47,8	100,4
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	40,7	40,1	40,1	39,6	38,5	38,7	39,0	95,8
Надання комунальних послуг	14,1	18,0	19,2	19,2	17,1	17,2	17,2	122,0

* Статистичний щорічник Черкаської області за 2011 рік

У сільському господарстві, мисливстві, лісовому господарстві, рибальстві та рибництві досить значний обсяг неформальної зайнятості. Протягом 2000 – 2011 років чисельність зайнятого населення Черкаської області у даних галузях скоротилася на 9,8%. Тому зайнятим у цій галузі будуть

на часі допомога у створенні власного бізнесу, і не лише грошова а й консультації та поширення інформації.

Що ж стосується промисловості більшість – великі підприємства державної та колективної власності – тут будуть актуальними професійна підготовка, підвищення кваліфікації та перекваліфікація, як відповідь на введення нових технологій та оновлення техніки. Так, за період 2000 – 2011 років чисельність зайнятого населення Черкаської області у даних галузях скоротилася на 26,3%.

Такі види економічної діяльності як торгівля; діяльність готелів та ресторанів активно розвиваються (протягом аналізованого періоду чисельність зайнятого населення Черкаської області зросла на 80%), а тому потребують кваліфікованого персоналу, отже, тут теж будуть актуальними навчання та підвищення кваліфікації.

Для тих же видів економічної діяльності, які згортають свою діяльність або активно реформуються буде актуальною підтримка звільнених, надання їм допомоги по безробіттю.

Головна роль у управлінні трудовими ресурсами належить Державній службі зайнятості, яка займається не тільки пошуком робочих місць і працевлаштуванням, але й регулює процеси зайнятості населення по території, веде профорієнтаційну роботу, підготовку та перепідготовку кадрів, виплачує допомогу в період тимчасової незайнятості. Служба зайнятості таким чином бере на себе турботу від імені держави щодо пошуку робочих місць, надає безкоштовні послуги з питань професійної орієнтації і підготовки тимчасово вивільнених людей до нової роботи [6].

Обласні (районні) ланки системи управління трудовими ресурсами в першу чергу вирішують завдання забезпечення надійного функціонування районних і міських систем міжрайонного обліку і регулювання зайнятості населення, а також перерозподілу робочої сили з метою забезпечення підприємств необхідними постійними або тимчасовими кадрами, підвищення ефективності їх використання. На вказаному рівні передбачається вирішення таких завдань: прогнозування демографічного розвитку населення і формування трудових ресурсів, потреб у них галузей народного господарства областей, районів і міст; розробка та реалізація заходів, спрямованих на ефективне використання трудового потенціалу території, досягнення збалансованості трудових ресурсів і робочих місць; розвиток системи працевлаштування, профорієнтації і перенавчання працівників, що звільняються; координація управління трудовими ресурсами і демографічним розвитком; створення автоматизованих інформаційних банків незайнятого населення, вільних і створюваних робочих місць [7].

Важливого значення в удосконаленні організації праці, в підвищенні її продуктивності набувають галузеві центри і відповідні відділи на підприємствах.

Не тільки пасивні, але і активні заходи політики зайнятості часто

критикуються за відсутність ефективності. Існує кілька теоретичних аргументів щодо причин неефективності цих заходів. По-перше, якщо в країні використовуються різні заходи сприяння зайнятості, працівники менше хвилюються про можливість бути звільненими та незайнятими протягом деякого часу. Це може призвести до більш агресивних переговорів про рівень зарплати працівників (можливо, поки що не в нашій країні) і фактично може збільшити безробіття. По-друге, багато з тих осіб, які охоплені певним заходом, могли б знайти постійну роботу й без участі у цьому заході (ефект суспільних втрат). По-третє, той, хто був працевлаштований після участі в активному заході, може замінити іншого безробітного, якого б найняли, якби перший не пройшов перенавчання, не взяв участь у громадській роботі чи ін. (ефект заміщення). При цьому загальна кількість працевлаштованих безробітних не змінюється. По-четверте, припускаючи обмежений попит на працю, збільшення робочих місць на одній фірмі в результаті активного заходу може бути за рахунок робочих місць на інших фірмах (ефект витіснення). По-п'яте, кошти, витрачені на активні заходи могли б бути спрямовані на створення робочих місць (ефект фіскального заміщення). Наприклад, кошти, не сплачені підприємцем у фонд зайнятості, могли б бути спрямовані ним на оплату праці додаткового співробітника.

Державна політика у сфері формування професійно-освітнього потенціалу населення спрямовується на створення сприятливих правових, економічних, соціальних та організаційних засад для отримання молоддю професійних знань відповідно до потреб і можливостей особистості у здобутті освіти та ситуації на ринку праці і сприяння професійному розвитку зайнятого населення.

Державною політикою у сфері формування професійно-освітнього потенціалу населення є:

1) переорієнтація ринку освітніх послуг на потреби роботодавців, зокрема: обґрунтування державного замовлення на підготовку кадрів, запровадження системи тендерів на його розміщення; надання державної підтримки у підготовці спеціалістів за професіями, щодо яких утворився дефіцит на ринку праці; надання кредитів для здобуття вищої та професійно-технічної освіти із застосуванням механізму їх здешевлення; удосконалення порядку ліцензування освітніх послуг з метою оперативного реагування навчальних закладів і підприємств на потреби ринку праці; розроблення і впровадження ефективного механізму взаємодії навчальних закладів та роботодавців;

2) підвищення якості робочої сили, зокрема: здійснення неперервного навчання працівників протягом періоду трудової діяльності; здійснення державних інвестицій у розвиток освіти та підготовку кадрів різного освітньо-кваліфікаційного рівня; здійснення професійного навчання працівників, зайнятих у галузях економіки, відповідно до потреб виробництва за рахунок коштів роботодавців; здійснення професійного навчання зареєстрованих

безробітних з метою забезпечення подальшої їх зайнятості; сприяння самоосвіті і професійному навчанню осіб за власні кошти для забезпечення розвитку особистості та просування по роботі; запровадження незалежної кваліфікаційної атестації;

3) інтеграція професійної освіти в європейський простір, зокрема: реалізація в Україні положень Болонської декларації; перегляд переліку напрямів та спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах; розроблення переліку кваліфікацій за відповідним освітньо-кваліфікаційним рівнем; удосконалення державних стандартів освіти; оптимізація мережі вищих навчальних закладів та системи їх підпорядкування; кваліфікаційних характеристик професій працівників.

Висновки. Отже, зайнятість як соціально-економічна категорія синтезує сукупність відносин щодо участі людей в суспільному виробництві і пов'язана із забезпеченням масштабів, умов і форм включення людей у суспільно корисну працю, з процесами формування, розподілу й використання трудових ресурсів.

Обов'язковою умовою реалізації завдань державної політики зайнятості є забезпечення взаємозв'язку політики зайнятості та державної економічної політики, поліпшення взаємодії сторін соціального діалогу та посилення відповідальності органів виконавчої влади за проведення державної політики зайнятості.

Зростання кількості зареєстрованих безробітних осіб вимагає негайно більше матеріальних ресурсів для їх захисту від негативних наслідків безробіття, і таким чином, витрати на виплату допомоги по безробіттю витісняють витрати на активні заходи.

В Україні повинна бути приділена значна увага питанню збалансування перешкод на шляху звільнення працівників, та компенсаційних виплат вже звільненим працівникам.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Чепурко Г.І. Ринок праці в Україні: проблеми зайнятості в період становлення ринкової економіки / Г.І. Чепурко. — К., 2004. — С. 274.
2. Юрчишин В.В. Село і селяни України в системі історично і суспільно зумовлених національних цінностей / В.В. Юрчишин // Економіка АПК. — 2011. — №2. — С. 87 – 100.
3. Закон України "Про зайнятість населення": За станом на 16 червня 2006 р. Верховна Рада України. — К.: Паламентське вид-во, 2006. — С. 27.
4. Лузан Ю.Я. Соціально-трудовий потенціал українського села / Ю.Я. Лузан // Економіка АПК. — 2010. — № 1. — С. 1 – 5.
5. Бесєдіна Г.С. Управління персоналом сільськогосподарських підприємств як системоутворюючий фактор / Г.С. Бесєдіна // Вісник СНАУ, Серія «Економіка та менеджмент». — 2009. — №4. — С. 51 – 53.

6. Чемерис А.Т. Організація діяльності служби зайнятості / А.Т. Чемерис. — К.: МАУП, 2003. — С. 120.
7. Рябоконт В.П. Професійно-кваліфікаційна структура робочої сили на селі / В.П. Рябоконт // Економіка АПК. — 2009. — №1. — С. 124 – 128.

Одержано 30.11.12

В статье рассмотрено и проанализировано современное состояние государственного регулирования занятости, выявлены положительные моменты и проблемы в практике регулирования занятости населения Черкасской области, а также определены основные направления совершенствования государственного регулирования занятости.

Ключевые слова: *население, занятость, государственное регулирование занятости, механизм регулирования занятости, трудовые ресурсы, рабочая сила, организация труда, профессионально-образовательный потенциал.*

In article rassmotreno and proanalyzyrovano current state of government regulation of employment, found positive aspects and problems in the practice of employment regulation, Cherkasy region, as well as the main directions of improving state regulation of employment.

Key words: *population, employment, government employment regulation, the mechanism of regulation of employment, labor, labor, labor, professional and educational potential.*

ПРАВИЛА ПРИЙОМУ ТА ВИМОГИ
до написання статті у
„Збірник наукових праць Уманського НУС”

ВИМОГИ ДО ФАХОВИХ ВИДАНЬ

Стаття повинна бути побудована в логічній послідовності, насичена фактичним матеріалом, мати такі складові:

Анотація — стисла характеристика змісту статті; те, про що розповідається в статті; обсяг **4 – 5** стрічок; українською мовою.

Вступ — постановка проблеми у загальному вигляді та її зв’язок із важливими науковими чи практичними завданнями; аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв’язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття; формулювання цілей статті (постановка завдання).

Методика досліджень — обґрунтування вибору напряму досліджень, перелік використаних методів, розкривають загальну методіку проведених досліджень (коротко та змістовно визначаючи, що саме досліджувалось тим чи іншим методом). У *теоретичних* роботах розкривають методи розрахунків, гіпотези, що розглядають, в *експериментальних* — принципи дії та характеристики розробленої апаратури, оцінки похибок вимірювання; обсяг **5 – 10** рядків.

Результати досліджень — виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів; **обов’язково** — табличний або графічний матеріал з результатами статистичної обробки.

Висновки — у закінченні наводяться висновки з даного дослідження і стисло подаються перспективи подальших розвідок у цьому напрямку; необхідно наголосити на якісних і кількісних показниках здобутих результатів, обґрунтувати достовірність результатів, викласти рекомендації щодо їх використання; обсяг **5 – 10** рядків.

Список використаних джерел — оформлюється згідно з ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 “Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання” [Бюлетень ВАК, №6 за 2007 р.]; **обов’язково** не менше **4** джерел, *переважно* за останні роки.

Резюме — стислий виклад суті статті; викладають на основі *висновків* — стисло і точно, використовуючи синтаксичні конструкції, притаманні мові ділових документів, стандартизовану термінологію, уникаючи складних граматичних зворотів, маловідомих термінів і символів.

Розпочинають з прізвищ й ініціалів авторів та назви статті. Обсяг самого резюме — 4 – 5 стрічок, *російською та англійською мовами*.

Ключові слова — слова або стійкі словосполучення із тексту анотації; сукупність ключових слів повинна відображувати поза контекстом основний зміст статті; загальна кількість — не менше 3 і не більше 10, *російською та англійською мовами*.

ЗАГАЛЬНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ

1. Стаття готується українською мовою обсягом 4 – 10 повних сторінок.
2. Матеріали статті повинні бути оформлені в рамках використання програм, які входять до складу пакета „Microsoft Office”.
3. Файл статті повинен бути набраний і повністю сформатований у редакторі Microsoft Word’97 або вище, назва файлу повинна містити прізвище автора або авторів (наприклад Іванов.doc).
4. Матеріали подаються на паперовому (2 примірники) і електронному носіях. Автор несе відповідальність за якість електронного варіанту (пошкодження вірусом).
5. Всі матеріали однієї статті здаються в окремі папці, конверті або пластиковому файлі, на яких вказано назву статті, прізвища авторів, їх службові адреси та телефони.
6. До статті додаються дві рецензії провідних фахівців (*для авторів інших установ — обов’язково*).
7. **Вартість друку однієї сторінки 20 грн.**
8. Редколегія залишає за собою право відхилити на доопрацювання статтю, оформлену не згідно даних вимог. *Відхилену після внутрішнього редагування працю, автор обов’язково повинен повернути разом з виправленим варіантом статті.*
9. Терміни подання: 1.02. — 31.06. і 1.09. — 30.11. Вихід номера: липень, січень.

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТЕКСТУ

1. Всі текстові матеріали (*в т.ч. таблиці та рисунки*) набираються однією гарнітурою „Times New Roman”, розмір шрифту 14 пунктів, відстань між рядками — одинарний інтервал.
2. Параметри сторінки: розмір — стандартний А4 (210 x 297 мм.), розташування книжне, верхній, нижній, лівий і правий береги — 20 мм. Файл зі статтю подається без нумерації сторінок.

3. Загальний вигляд статті:

УДК

(напівжирний, виключка по лівому краю)

НАЗВА СТАТТІ

(великі напівжирні літери, виключка по центру)

ІНІЦІАЛИ, ПРІЗВИЩА АВТОРІВ, науковий ступінь

(великі напівжирні літери) (малі напівжирні літери, виключка по центру)

Назва установи

(напівжирні літери, виключка по центру)

Анотація

(слово „Анотація” не пишеться, шрифт світлий, курсив, виключка по ширині)

Текст статті

(абзац — 1 см, шрифт світлий, виключка по ширині)

Вступ.

(слово „Вступ” не пишеться)

Методика досліджень.

(заголовок виділяється напівжирним шрифтом, виключка по ширині)

Результати досліджень.

(заголовок виділяється напівжирним шрифтом, виключка по ширині)

Висновки.

(заголовок виділяється напівжирним шрифтом, виключка по ширині)

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

(заголовок виділяється великими напівжирними літерами, виключка по центру)

Резюме

(слова „*Резюме*” і „*Summary*” не пишуться; прізвища й ініціали авторів, назва статті та текст резюме — шрифт світлий, курсив, виключка по ширині).

Ключевые слова: (російською) і **Key words:** (англійською мовами).

(слова „**Ключевые слова:**” і „**Key words:**” пишуться — шрифт напівжирний, курсив; не менше 3 і не більше 10 — шрифт світлий, курсив, виключка по ширині).

Таблиці — повинні бути набрані в програмі Microsoft Word, обрамлення має вся таблиця; виключка по центру. Всі таблиці та рисунки повинні мати назви та порядковий номер, наприклад:

1. Загальна характеристика або Рис. 2. Схеми приладу.

(слово „Таблиця” не пишеться, а „**Рис.**” — пишеться, шрифт напівжирний, виключка по центру)

Статті подаються за адресою:

20305, м. Умань, Черкаської обл., вул. Інститутська, 1

Уманський національний університет садівництва.

Науковий відділ: Полторецькому С. П.

Контактні телефони: (04744)4 – 69 – 87

(063)788 – 94 – 14

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Збірник наукових праць
**УМАНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ САДІВНИЦТВА**

Засновано в 1926 році
Випуск 81

Збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва / Редкол.: О.О. Непочатенко (відп. ред.) та ін. — Умань, 2012.
Вип. 81. — Ч. 2: Економіка. — 476 с.

Адреса редакції:
20305, вул. Інститутська, 1, м. Умань, Черкаської обл.
Уманський національний університет садівництва, тел.: 4 – 69 – 87.

Свідоцтво про реєстрацію КВ № 17791 – 6641ПР від 17.03.11 р.

Підписано до друку 11.12.2012 р. Формат 60x84 1/16. Друк офсет.
Умов.-друк. арк. 28,95. Наклад 300 екз. Зам. №336.

Надруковано: Редакційно-видавничий відділ
Свідоцтво ДК № 2499 від 18.05.2006 р.
Уманського національного університету садівництва
вул. Інтернаціональна, 2, м. Умань, Черкаська обл., 20305.